שָׁלוֹשׁ לְמַלְכוּת יְהוֹיָקִים מֶלֶךְ־יְהוּדָה בָּא נְבוּכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל יְרוּשָׁלִָם וַיָּצַר עָלֶיהָ: וַיִּתֵּן אֲדֹנָי בְּיָדוֹ אֶת־יְהוֹיָקִים מֶלֶךְ־יְהוּדָה וּמִקְצַת

בשנת שלש למלכות יהויקים. וכי אפשר לומר כן והלא הוא מלך בשנת ארבע ליהויקים שנ' בשנה הרביעית ליהויקים בן יאשיהו מלך יהודה היא השנה הראשונה לנבוכד נאצר ומה ת"ל בשנת שלש למרדו. שנ' ויהי לו יהויקים עבד שלש שנים ושב וימרד בו שלש שנים ובשנת שלש עלה עליו. והיא שנת שמונה לנבוכד נאצר דאמר מר שנה ראשונה כבש נינוה שניה עלה וכבש יהויקים ושלש שנים עבדו ושלש שנים מרד בו. והיא היתה שנת אחת עשרה למלכות יהויקים. ה' שנים קודם שנכבשו וג' שעבדו וג' שמרד בו. ואז מת יהויקי' תחת ידו והמליך נבוכד נצר תחתיו יהויכין בנו: ומקצת

רבינו סעדיה גאון

בשנת שלש למלכו יהויקים מלך יהודה בא נבוכד נצר מלך בבל. והלא לא מלך נבוכד נצר אלא בשנת ארבע ליהויקים שנ' בשנה הרביעית ליהויקים היא השנה הראשונה לנבוכד נצר ואיך אמר בשנת שלש אלא לת הוכל לפרש כי אם בשנת שלש למרדו שבשנת ארבע ליהויקים מלך נבוכד נצר וכבש את ירושלים ובחמישית ליהויקים כבשו נבוכד נצר ליהויקים ועבדו יהויקים שלש שנים שנ' ויהי לו יהויקים עבד שלש שנים ושב וימרד בו עבדו שתי' ושביעית ושמיני' ואחר כך מרד בו שלש שנים תשיעי' ועשירי' וחמת עשר' ובשתי' עשרה בא נבוכד נצר והגלהו ליהויקים מירושלים לבבל ועל שנת י"ב למלכו' יהויקים מלך יהודה בשנת שלש למרדו: ובשנת שתי' למלכות נבוכד נצר. היאך יתכן פסוק זה שכבר אמרנו למעלה שצר על ירושלים והגלה מבני יהודה ואזה לנבלס שלש שנים ואחר ג' שנים הביאם שם הסריסים לפני המלך ועתה אמר הפסוק בשנת שתים למלכות נבוכד נצר אלא כה פתרונו בשנת שתים לחורבן בית המקדש שיבנה במהרה בימינו יצא מבעו בכל העולם ומלך על כולם וחלם נבוכד נצר. פ"א בשנת שלש למלכות יהויקים מלך יהודה ככלו' הסכה הסליסית ותחלת רביעית ככתוב הדבר אשר היה אל ירמיהו על כל עם יהוד' בשנה הרביעית ליהויקים בן יאשיהו מלך יהודה היא השנה הראשונה למלך בבל וגם אם נותרה מן הסליסית ליהויקים בבא נבוכד נצר אם כן תהיה ראשונ' לנבוכד נצר והיא רביעית ליהויקים ואז הביא ליהויקים ועמו לבבל שנאמר ויתן יי' בידו את יהויקים: ומקצת

אבן עזרא

בשנת שלש למלכות יהויקים וגו'. ר"ל כי מכמה פנים נראה לו לענין כל כי מלת ה' היה מה שנהיה ראשונה כי עם היות המת שהיה הענין היות בשנת שלוש למלכו יהויקים מלך יהודה ובתחלת מלכותו שנ"ג עם כל זה נעשה בירושלים מה שנעשה והוא אומרו בא נ"כ מלך בבל ירושלים ור"ל בא על ירושלים כ"ב נאמן שענין לא היה נאמר בו כי אם שהיה מלך בבל ולא היה נאמר בו בכתב פנים למלכותו היה רק כאשר נאמר ליהויקים מלך יהודה. והב' היותו מלך על אותו המקום אשר נקרא שמו בבל אשר שם בלבלה' שבת כל הארץ ונתרבו שם הקטעות וכו' ונכפיך הוא אשר יפלטו אנשי המקום הזה על עם שקע ובועת ומה גם על עם שם עירם ירושלים המור' על שלוש והשקע. והג' שהכף ומיד אר ממש ולא נהיה הדבר שלא מקודם על איזה מהעיירות הסמוכות לירושלים ואמ"כ עליה ה"ל ויצר עליה. לו יה ויצר עליה אך לא התריעה מכלו וכל כאשר התריע לה כאחזר עליה אחרי עביר פנים רבות. והד' כי גם את זאת עשה האל"ים כי בדיה הענין כאילו תכף ומיד כ"ה' את יהויקים מלך יהודה שהוא היה הגדול שבכלם והוא אומ': ויתן ה' בידו את יהויקים מלך יהודה מה

תורת חסד ברכת ישרים

בשנת שלש למלכות יהויקים וגו'. ר"ל כי מכמה פנים נראה לו לענין כל כי מלת ה' היה מה שנהיה ראשונה כי עם היות המת שהיה הענין היות בשנת שלוש למלכו יהויקים מלך יהודה ובתחלת מלכותו שנ"ג עם כל זה נעשה בירושלים מה שנעשה והוא אומרו בא נ"כ מלך בבל ירושלים ור"ל בא על ירושלים כ"ב נאמן שענין לא היה נאמר בו כי אם שהיה מלך בבל ולא היה נאמר בו בכתב פנים למלכותו היה רק כאשר נאמר ליהויקים מלך יהודה. והב' היותו מלך על אותו המקום אשר נקרא שמו בבל אשר שם בלבלה' שבת כל הארץ ונתרבו שם הקטעות וכו' ונכפיך הוא אשר יפלטו אנשי המקום הזה על עם שקע ובועת ומה גם על עם שם עירם ירושלים המור' על שלוש והשקע. והג' שהכף ומיד אר ממש ולא נהיה הדבר שלא מקודם על איזה מהעיירות הסמוכות לירושלים ואמ"כ עליה ה"ל ויצר עליה. לו יה ויצר עליה אך לא התריעה מכלו וכל כאשר התריע לה כאחזר עליה אחרי עביר פנים רבות. והד' כי גם את זאת עשה האל"ים כי בדיה הענין כאילו תכף ומיד כ"ה' את יהויקים מלך יהודה שהוא היה הגדול שבכלם והוא אומ': ויתן ה' בידו את יהויקים מלך יהודה מה

אבן יחייא

אמר העבד הקטן יוסף בן לאדוני הרב דון דוד בן הקדוש יוסף בן דוד בן יוסף בן שלמה בן הגביר דוד בן נדליה בן שלמה בן הרב יוסף בן יהודה בן הלוי דון יצחק משורי יהודה הרודים בעם גלות ירושלים אשר בספרד אליסבונה עיר ואם בחלכות סורט נאל. ראה ראיתי את עני עמי בני ישראל היושבים בארצות בני נכר הערים אל. הנושאים עיניהם אל הרי אל. לשאול מזרח הגאולה מאל. כי היא הקרובה גואל. כי בהיותם בתוחלת מחוסרה מעוקים מתי יבואו תחומות אל. כמעט נטוי רגליהם בחומות אל. כי מקוים לחסכם והנה מספח. אשר על כן אסכמתי לבאר ספר דניאל. ראשי עם לבם חפץ. ולאשיהם ונוסם ישפח. ונעמד לנגדו הסר מיכאל. ותפלתו על הגולה גולת אריאל. אשר נראה אליו האלים נבריאל. ופכיו פנה אל פניאל. לבקש לדעת קץ כל בשר עד בוא יום הבורא מהאשית הגואל. שחת אל. ובכיו פנה אל פניאל. לבקש לדעת קץ כל בשר עד בוא יום הבורא מהאשית הגואל. ונגלה אליו במשל וחידה. וכי אורך הגלות על כי בגדה יהודה. ונגלה מבוני ונשאו את דלידה. ונעה ונדה. על כי לא בקש אנה פנה דודה. אשר הספר הזה יכתבנו. כי אשר אמת את תפלתו לו ישמע את תפלתו. ויפגיע ויראה אליו. וראה בעניו. ומחנו בכון כי יש קץ לגלות. אף כי נעלם ידיעתו בעין השכל לרואות. כי הוא מסודות ה' הנם זרות. וגם השכמתי לבאר ספר עורה ודברי הימים. החלמדנו תועלת מלכות ולמודים בהשגות האמיתיות ועניינים רבים ונכבדים. ובמדות והתכונות המשובחות מהבנידים. ובשכר ועונם לבדיקים ומוזרים בספור דורות עולם הבחמדים. אשר ישריאומו בחמודים. המידות ומה' הבחילות חסדים. ובאחוזת ביאת הגואל לעניים מרודים. עם ה' השרידים כאשר בא לישראל בימי מיכאל ועוזרא החסידים בגלות בבל לבל העובר על הפקודים. אשר ספר דניאל אנשי כנסת הגדולה כתבוהו. ואוכל מתוך פסולת ברזוהו. ועוזרא כתב ספרו וספר דברי הימים אשר במעלה גבהו. ושלשתם ברוח הקדש נכתבו

רלבג

בשנת שלש למלכות יהויקים עד בלשצר מלכא. ר"ל אחר שעברו שלש שנים למלכות יהויקים ובכנסה השנה רביעית כי כן כתוב בספר ירמיה כי השנה הרביעית ליהויקי' היא השנה הראשונה לנבוכד נצר ורבים כמו זה בספר מלכים כמו שביאתנו שם ואז הגלה אותו נבוכד נצר ואסר אותו בנחושתים. כמו שזכר בספר דברי הימים ולקח מקצת כלי בית האלהים ואחר זה שב ירושלים למלכותו ועבד למלך בבל שלש שנים כמו שנזכר בספר מלכים. ואחר זה מרד בו. וכאשר שלחו עשר שנים בא נבוכד נצר והיה מגלה אותו ואזר בו שמת בדרך ולא נקבר והיתה נבלתו לקרח בלילה ונקבר ביום כי כן נתנבא ירמיה ובה שאמר עליו ספוד והשליכוהו ודמה שלא הרגו נבוכד נצר כי כבר נאמר

נאם אברהם בר מאיר אבן עזרא הספרדי זה ספר היום חמודות. מדבר ב

נכבדות. ונכוחות עוברות ועתידות: וכל דבר בקיצר בחידות. ובמלאכי מעלה סודות. עומדים על יסודות. ומפרשים לה ממנו בסודו. וכל אחד ביאר כאשר השיגה ידו. ורגלי כולם מועדים. בקן מועד מועדים. גם התערבה להם החיה. כי שרו רביעי' היא הסליסיה. ועתה החל לפרש כפי דקדוק הלשון:

בשנת מנאמנו אתו' כי עשתי עשר' שנה מלך יהויקים מ"כ מה טעם בשנת שלש למלכותו ונתה דברי אלה בני יאשיהו כתו' כי ארבעה בנים הנים הבכור יוחנן השני יהויקים השליש לדקיהו הרביעי שלום ומצאנו כי במו' יהוש' מלך בנו ומקלה חכמינו ז"ל אמרו כי זה יהואחז הוא יומנן והנה לא מלך רק ג' חדשים וימליך אחריו יהויקי אחיו והוא בן עשרי' ושלש והנה הוא קטן מיהויקי' ואיך קראו הכתו' בכור על כן אמרו שבכר במלכות והוצרכו לומר כי שלוש הוא לדקיהו בעבור כי נבואת ירמיה על שלוש דבקה עם נבואתו של לדקיהו ועוד כי לא מלך על ישראל אחר לדקיהו ולספור הכתוב רביעי בעבור שם בלא גוף דרך זרה ועתה התבונן כי יהואחז הוא שלוש ויוחנן לא מלך ואל תשוש בעבור שנקרא שלוש בשני שמות כי הנה שלמה הוא קהלת ובני שמואל שמה ואביה ושם כתוב כי הוא יואל ועמינדב הוא היקר ואוריאל הוא נפניה ורבים בכה ובתורה זרח הוא אחר והעד שלוש הוא יהואחז כי כאשר מת האב היה יהויקים בן כ"ה שנה ולדקיהו שהוא השליש בן כ"ד ושלוש בן כ"ג וכבה כתוב שיהואחז הוא שלוש ויקחו עם הארץ את יהואחז בן יאשיהו וימשחוהו וימליכו אותו תחת יאשיהו אביו ועוד שנית כי שלוש היא יהואחז כי כתוב כי פרעה נכו לקחו אחר שלשה חדשים ממלך ויביאהו מצרים וימת שם וכתו' בירמיהו על שלוש אשר יצא מן המקום הזה לא ישוב שם עוד כי במקום אשר הגלו אותו שם ימות ואל תתמה בעבור הכתוב למעלה הדבר אשר היה אל ירמיהו מאת יי' בשלוח אליו המלך לדקיהו כי תחילת הפרש הוא כי בה אמר יי' על בית מלך יהוד' יספר על מה שאמר לו הנם לפני מלך לדקיהו והנה יספר מה התנבא אל יהואחז שהוא שלוש אחר שהוליכוהו אל מצרים החל מן הוי בונה ביתו בלא צדק על יהויקים ושם כתוב ואחרי כן התנבא על יהויכין כי כן כתוב שם וכל אלה שלשתן מלכו לפני לדקיהו ובספר יחזקאל שאמר שא קינה אל נשיאי ישראל שאמו ולא נשאר מבניהם מלך והחל מן יהואחז הוא שלוש ואומר ויביאהו בחתים אל ארץ מצרים והכפיר הוא יהויקים שהמליכו מלך מצרים ויתנהו בסונר בחתים ויביאהו אל מלך בבל וכבה כתוב בדברי הימים ויאסרהו בנחושתי' להוליכו בבלה ואחרי כן מקונן על יהויכין מבה עזה אם אכלתהו ואחרי כן מקונן על לדקיהו ותלא אם ממבה בדיה פריה אכלה ולא היה בה מבה עז שבט למשול והנה התברר כי יהויקים הוליכוהו אל בבל ואל יקרה בעינך בעבור

ומקצת כְּלֵי בֵית הָאֱלֹהִים וַיְבִיאֵם
אֶרֶץ־שִׁנְעָר בֵּית אֱלֹהָיו וְאֶת־הַכֵּלִים
הֵבִיא בֵּית אוֹצַר אֱלֹהָיו׃ וַיֹּאמֶר
הַמֶּלֶךְ לְאַשְׁפְּנַז רַב סָרִיסָיו לְהָבִיא
מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּמִזֶּרַע הַמְّלוּכָה וּמִן־

הַפַּרְתֻּמִּים׃ יְלָדִים אֲשֶׁר אֵין־בָּהֶם
כָּל־מָאוּם וְטוֹבֵי מַרְאֶה וּמַשְׂכִּילִים
בְּכָל־חָכְמָה וְיֹדְעֵי דַעַת וּמְבִינֵי מַדָּע
וַאֲשֶׁר כֹּחַ בָּהֶם לַעֲמֹד בְּהֵיכַל הַמֶּלֶךְ
וְלַלַּמְּדָם סֵפֶר וּלְשׁוֹן כַּשְׂדִּים׃

ומקצת כלי בית האלהים לקח׃ ומקצתם נשארו כמו שנאמר בירמיה כה אמר ה׳ אל העמודים ואל הים ואל המכונות ואל יתר הכלי׳ אשר לא הגלם נבוכד נצר ויביאם ארץ שנער ועד בית אלהיו׃ לקלם לע״ז שלו׳ הביא שם חת הסביה כולה לף לת החנשים ולת הכלים הביא בית בית אלהיו׃ הפרתמים׃ לוכסין׃ ואשר כח בהם׃ פירשו רז״ל שהיו לוכסין עצמן מן השחוק מן השית׳ ומן השינה מפני חימת מלכו׳ ושמעמידי כשפריכי׳ לנקביהם׃ וללמדם ספר מוסב על אשר כח בהם׃ וימן

ומקצת כלי בית האלהים׃ לפי שנותר המשכן והאהל ובל כליו אלא גלו לבבל על שגנזם יאשיהו וירמיהו׃ ארץ שנער׃ ארץ שנערו מתי מבול׃ בית אלהיו׃ בית ממשלתו ודינו כענין שנא׳ ואתה תהיה לו לאלהים וכתוב אשר ירשיעון אלהים׃ בית אוצר אלהיו׃ בית החלול שלו׃ לאשפנז׃ שם פניו זועפים׃ להביא מבני ישראל׃ ולא מבני לוי׃ ומזרע המלוכה׃ מבית דוד ולא ממלכי ישראל׃ ומן הפרתמים׃ פירי תמים כתפות הזה שאין בו מום ויפה פרי תואר׃ ילדים אשר אין בהם כל מאום׃ ואפילו סירוס של הקזת דם׃ וטובי מראה׃ לא שחורין ולא לבנים יותר מדאי׃ ומשכילים בכל חכמה׃ שיודעים להשיב בכל דבר שישאלום׃ ויודעי דעת׃ בכל דבר שישמעו׃ ומביני מדע׃ שהן בקיאים בעצה׃ ואשר כח בהם׃ שהם יכולים לסבול טורכי נקביהן והשחוק והשינה׃ וללמדם ספר ולשון כשדים׃ זה המכתב והלשון׃ פ״ל ויתן יי׳ בידו׳ וכלל לא כתב כי לקח את יהויקים בבלה אלא כתב ויאסרהו בנחושתים להוליכו ולא כתב ויוליכהו ולא כתב ויביאהו אלא ויביאם כלל בידו׃ עם בית כלי בית המקדש׃ הפרתמים׃ בדעתי שהיו לשון קדש אלא עם ומלכות׃ וללמדם ספר׃ הוא כתב וסופר והוא כותב והוא קורא בלשון כשדים מבלעדי תורגמן׃ וימן

ואת הכלים ג׳ דסמי׳ וסי׳ ואת הכלים האלה אשר עשה חירם דמלכים׃ והבירו דד״ה ואת הכלים הביא בית אוצר אלהיו׃ ומזרע המלוכה ד׳ דסמיכי בלישנ׳ וסימ׳ ו׳ הי בחדש השביעי בא ישמעאל בן נתניה דמלכי׳׃ והבירו דירמיה ויקח מזרע המלוכה ויכרתו אתו ברית׃ ויאמר המלך לאשפנז רב סריסיו דריש סיפ׳׃ וללמדם ל׳ ילדי׳ אשר אין בהם כל מאום והוא חד מן קי״ח מלין יחידאין משמשין ול׳ בריש תיבותא וסי׳ נמסר במסרה רבתא במערכת אות הלמ״ד בס״ר׃

רבינו סעדיה גאון

ומקצת כלי בית האלהים׃ לפי שנותר המשכן והאהל ובל כליו אלא גלו לבבל על שגנזם יאשיהו וירמיהו׃ ארץ שנער׃ ארץ שנערו מתי מבול׃ בית אלהיו׃ בית ממשלתו ודינו כענין שנא׳ ואתה תהיה לו לאלהים וכתוב אשר ירשיעון אלהים׃ בית אוצר אלהיו׃ בית החלול שלו׃ לאשפנז׃ שם פניו זועפים׃ להביא מבני ישראל׃ ולא מבני לוי׃ ומזרע המלוכה׃ מבית דוד ולא ממלכי ישראל׃ ומן הפרתמים׃ פירי תמים כתפות הזה שאין בו מום ויפה פרי תואר׃ ילדים אשר אין בהם כל מאום׃ ואפילו סירוס של הקזת דם׃ וטובי מראה׃ לא שחורין ולא לבנים יותר מדאי׃ ומשכילים בכל חכמה׃ שיודעים להשיב בכל דבר שישאלום׃ ויודעי דעת׃ בכל דבר שישמעו׃ ומביני מדע׃ שהן בקיאים בעצה׃ ואשר כח בהם׃ שהם יכולים לסבול טורכי נקביהן והשחוק והשינה׃ וללמדם ספר ולשון כשדים׃ זה המכתב והלשון׃ פ״ל ויתן יי׳ בידו׳ וכלל לא כתב כי לקח את יהויקים בבלה אלא כתב ויאסרהו בנחושתים להוליכו ולא כתב ויוליכהו ולא כתב ויביאהו אלא ויביאם כלל בידו׃ עם בית כלי בית המקדש׃ הפרתמים׃ בדעתי שהיו לשון קדש אלא עם ומלכות׃ וללמדם ספר׃ הוא כתב וסופר והוא כותב והוא קורא בלשון כשדים מבלעדי תורגמן׃ וימן

תורת חסד — ברכת ישרים

מה שאין כן הענין בשאר המלחמות כי מעולם לא יביא להם כן שיקחו בידיהם חנם ומיד את המלך המולך במקום ההוא אשר הם שרים עליו׃ והר׳ כי הביאם ארץ שנער שם נצרו מתי המבול ושם נצרו יהויקים ומשר תיו וכו׳׃ ועוד שהביאם בית אוצר אלהיו כדי להלל לאלהיו על כל מה שעשה׃ ויאמר המלך לאשפנז רב סריסיו להביא מבני ישראל וגו׳ יר׳ להביא מבני ישראל ולא מבני התשרוגות גם כי היו בני מלכים ואמר כי לא די במה שיהיו מבני ישראל ממש אלא שיהו ג״כ מזרע המלוכה ולא די שיהיו מזרע המלוכה אלא שיהיו ג״כ מן הפרתמים והסרים אשר מזרע המלוכה׃ ילדים אשר אין בהם כל מום וגו׳ שמעתי באומרים כי לכך אמר אשר אין

אבן יחייא

וכתבו בימים ההם ובעת ההוא׃ ומה׳ אשאל העזר בפירושם׃ אשר אורחותי שם בפרושי בזאת תורת האשם למען הלמדה לא תשם׃

אוזך ביושר לבב בלחדי משפטי צדקך׃
בשפתי ספרתי כל משפטי פיך׃
את חקיך אשמור אל תעזבני עד מאד׃

הפרשה הא׳

בשנת שלש וגו׳ ספר׳ כי בשנה הג׳ למלכות יהויקים מלך יהודה שהיה מלך תקיף ועם תקיף׃ וכבר היה מוחזק במלכותו אשר החזיק בו שלש שנים אשר בשכוש השלישי יוקח החזקה בכל דבר׃ כי ביאת נבוכד נצר היה בשנה הרביעית למלכות יהויקים אחרי תום השלישי׃ כאשר קרה שהשכים לבוא נבוכד נצר על ירושלם שהיה דבר קשה בכל הג׳ גבולים היינו בהשתקתו מהמה שמתנו והוא לומרו בא נבוכד נצר ירושלם׃ ובהמה שבין והוא לומרו ויצר עליה׃ ובהמה שאלו והוא לומרו ויתן ה׳ בידו את יהויקי׳ וכל בית האלהים כי לולי עזרת ה׳ לנבוכד נצר לא היה יכול לבוא ירושלם לרוב גבורת בני יהודה׃ מה שהמלך יהויקים וגדוליו אשר נתן ה׳ בידו הביאם ארץ שנער המקום שהיה בית אלהיו שמה׃ כי כל אלהיו היה בבבל וכאומרו הכתוב ופקדתי על כל בבל׃ והכלים הביאם בית אוצר אלהיו וכל זה לשבח אלהיו בחושבו כי זו כוחו לאלהיו וכי עוזתו שיה אלהיו בנלחון הוא׃ ויאמר המלך לאשפנז׃ ארלות המלך מעלת יהויקים ועמו וכלי המקדש׃ הסכים לקחת מחיותאי העם הנעלה ההוא אם מזרע המלוכה׃ ואם מן זרע הפרתמים׃ ילדים לאשוקי שלא

רלבג

נאמר עליו בספר מלכים ויאסרהו יהויקים עם לבותיו׃ ואלו כרגוהו היה מספיק זה׃ ולזאת הסבה מלך אחריו יהויכין בנו עד שעבד נבוכד נצר עליו והגלהו כהגלותו את אביו׃ ויתן ה׳ בידו את יהויקים מלך יהודה ונאמר ידוע כי כבר גלו שם אז דניאל חנניה מישאל ועזריה כמו שסיפר בזה המקום ולזה אמר על יהויקים והנשים אשר גלו עמו ויביאם ארץ שנער בית אלהיו׃ ר״ל שבבית אלה הנולי׳ לארץ בבל שעשם בית אלהיו׃ ואולם הכלים הביא בית אלהיו והנה אמר בספר דברי הימים שבבר נתנם בהיכלו בבבל ולדמה שהיכלו היה בית אוצר אלהיו׃ ויאמר המלך לאשפנז רב סריסיו ר״ל שבבר אמר לאשפנז גדול סריסיו שיביא אליו ילדים מבני ישראל ויהיו ג״כ מזרע המלוכה בהם ג״כ הפרתמים׃ ושם פרים ופחות ילדים שאין בהם כל מום מהשרון הבר ולא בגזרתם ארלה שיהיו ילדים ובלתי רבי הסנים כדי שיוכלו יותר לגדלם ולהרגילם בשכסיסי מלכות׃ ויהיו טובי מראה כדי שיהיו רחויין לבא בהיכל מלך ויהיו משכילי׳ בכל חכמה׃ ר״ל שיהיו משכילים ויודעים בכל החכמות ויהיו יודעי בינה והעת׃ ר״ל שיהיו המחמר הנאמר בחכמה והם הוא עמוק כי כמו אלו רצויין לבא בהיכל מלך׃ ומבינו מדע׃ הו אין במדע שתר כענין שאמר גם במדעך מלך

ה וַיִּמְּנוּ לָהֶם הַמֶּלֶךְ דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ ה׳
מִפַּתְבַּג הַמֶּלֶךְ וּמִיַּיִן מִשְׁתָּיו וּלְגַדְּלָם ב׳
שָׁנִים שָׁלוֹשׁ וּמִקְּצָתָם יַעַמְדוּ לִפְנֵי ג׳
הַמֶּלֶךְ: וַיְהִי בָהֶם מִבְּנֵי יְהוּדָה
דָּנִיֵּאל חֲנַנְיָה מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה: וַיָּשֶׂם
לָהֶם שַׂר הַסָּרִיסִים שֵׁמוֹת וַיָּשֶׂם
לְדָנִיֵּאל בֵּלְטְשְׁאצַּר וְלַחֲנַנְיָה שַׁדְרַךְ
וְלִמִישָׁאֵל מֵישַׁךְ וְלַעֲזַרְיָה עֲבֶד נְגוֹ:
רָשַׂם דָּנִיֵּאל עַל־לִבּוֹ אֲשֶׁר לֹא ג׳
יִתְגָּאַל בְּפַתְבַּג הַמֶּלֶךְ וּבְיֵין מִשְׁתָּיו ג׳
וַיְבַקֵּשׁ מִשַּׂר הַסָּרִיסִים אֲשֶׁר לֹא
יִתְגָּאָל: וַיִּתֵּן הָאֱלֹהִים אֶת־ ל׳ ד׳ לגלגל׳

ל דָּנִיֵּאל לְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים לִפְנֵי שַׂר
הַסָּרִיסִים: וַיֹּאמֶר שַׂר הַסָּרִיסִים
לְדָנִיֵּאל יָרֵא אֲנִי אֶת־אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ
ג׳ אֲשֶׁר מָנָה אֶת־מַאֲכַלְכֶם וְאֶת־
ל׳ מִשְׁתֵּיכֶם אֲשֶׁר לָמָּה יִרְאֶה אֶת־
ג׳ פְּנֵיכֶם זֹעֲפִים מִן־הַיְלָדִים אֲשֶׁר
ל׳ ל׳ כְּגִילְכֶם וְחַיַּבְתֶּם אֶת־רֹאשִׁי לַמֶּלֶךְ:
ל׳ וכעניין ג׳ וַיֹּאמֶר דָּנִיֵּאל אֶל־הַמֶּלְצַר אֲשֶׁר מִנָּה
ל׳ וכעניין שַׂר הַסָּרִיסִים עַל־דָּנִיֵּאל חֲנַנְיָה
ל׳ לפתח ו׳ מישאל וַעֲזַרְיָה: נַסֶּה־נָּא אֶת־עֲבָדֶיךָ
ל׳ ל׳ ג׳ רשין ל׳ יָמִים עֲשָׂרָה וְיִתְּנוּ־לָנוּ מִן־הַזֵּרְעִים
ל׳ וְנֹאכְלָה וּמַיִם וְנִשְׁתֶּה:

רבינו סעדיה גאון

ויתן · ויפקד כמו שם׳ ויתן יי׳ את דג גדול: מפת בג המלך · ממטעמי לחם מאכל המלך בגימטריא פת בג פת בר גי׳מל מתפלף עם ר׳ש את בג בר והיינו פת חטים כמו לשבור בר ופת נקייה כמו נשקו בר: ומיין משתיו · בארג וקונדיטין ועסים: ומקלחם · כמו שנא׳ מקץ שבע שנים כלומר בסופן של שלש שנים האלו אחר שיגדלויבאו ויעמדו בהיכל המלך בפלטין שלו · פ׳א ומקצת׳ מקצת מהם ישמש את המלך ומקלחם כדי לעמוד בהיכל המלך שיהיו חכמים במלאכתן של המלכים: ויהי בהם · בחוך אותן השבויים · מבני יהודה · מזרע המלכות של המלכים: מבני בנימין · ומבניך אשר תוליד יקחו והיו סריסים בהיכל חזקיהו כמו שאמר לו ישעיהו הנביא ומבניך אשר תוליד יקחו והיו סריסים בהיכל דניאל דין שלו אל דין מלך בבל: ויש לדניאל בלטשאצר · כך תרגמו אנשי לבב דניאל דין שלו דין טוב ונאמן: בלטשאצר · בל ע׳א שלו׳ כרע בל עם אצר כמו שנאמר ומשתם את בלטשאצר · ולחננים מינן יה · שדרך שד רך דד מפונק ורך · מישאל שואר אוצר של בבל · משאלתו אמו מאל · מישך מי שרואהו מיד משכך כעסו וי׳א מישך אצל חכמתו · עזריה עזר יה · עבד נגו עבד נבו כי׳ת מתחלף עם גי׳מל כלומר עבד לע׳א הוא: ויסם דניאל על לבו · שהיה קורא קרית שמע בכוונת הלב כמו שנאמר ושמתם את דברי אלה על לבבכם: אשר לא יתגאל · שלא לטנף עצמו במאכל ובמשתה של גויים כמו נגואלו בדם וכן לחם מגואל ופירושו מגועל בחילוף א׳לף בעי׳ן: אשר מנה · אשר לא יוכלו לאכול: אשר לא יוכל לגבכם · כל מי שהוא מצטער במאכל ובמשתה שיאסר לו אם בשו׳ לעבר אחר פניו לא יוכהקו זולת יוזעפו כדכתיב וירא אותם והנה זיעפים כמו שכתוב ויתן להם המלך: זועפים · כיילא בכם בקומתכם כמו בן גילו של ראש והפשר לבניין גולה שלכם כלומר כגילכם ונולה על זועפים והמתרגמן תרגם נסיסין ופתרונו נעורים: כגילכם · המלצר · מלין לר · ד׳ה מלצר מל לר ממולל ולר: מינה · כמו ויתן: גם נא את רחשי: וחייבתם את רחשי · שיתיז את ראשי המלך שיאמר שפשעתי במזונותיכם:

ג׳ וְהָבֵמָה וְדָנִיֵּאל הָבִין בְּכָל־חָזוֹן
ד׳ וַחֲלֹמוֹת: וּלְמִקְצָת הַיָּמִים אֲשֶׁר־
אָמַר הַמֶּלֶךְ לְהָבִיאָם וַיְבִיאֵם שַׂר
ל״ת ס״ה׳ הַסָּרִיסִים לִפְנֵי נְבוּכַדְנֶצַּר: וַיְדַבֵּר
אִתָּם הַמֶּלֶךְ וְלֹא נִמְצָא מִכֻּלָּם
ד׳ כְּדַנִּיֵּאל חֲנַנְיָה מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה
ד׳ וַיַּעַמְדוּ לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ: וְכֹל דְּבַר חָכְמַת
בִּינָה אֲשֶׁר־בַּקֵּשׁ מֵהֶם הַמֶּלֶךְ
ג׳ וַיִּמְצָאֵם עֲשָׂרָה יָדוֹת עַל כָּל־הַחַרְטֻמִּים
ל״ה׳ נע״ו׳ הָאַשְׁפִּים אֲשֶׁר בְּכָל־מַלְכוּתוֹ: וַיְהִי
דָנִיֵּאל עַד־שְׁנַת אַחַת לְכוֹרֶשׁ הַמֶּלֶךְ:
ובשנת

ג׳ ג׳ צירי׳ וַיֵּרָאוּ לְפָנֶיךָ מַרְאֵינוּ וּמַרְאֵה הַיְלָדִים
הָאֹכְלִים אֶת פַּתְבַּג הַמֶּלֶךְ וְכַאֲשֶׁר
ג׳ צירי׳ תִּרְאֶה עֲשֵׂה עִם־עֲבָדֶיךָ: וַיִּשְׁמַע
לָהֶם לַדָּבָר הַזֶּה וַיְנַסֵּם יָמִים עֲשָׂרָה:
טו וּמִקְצַת יָמִים עֲשָׂרָה נִרְאָה מַרְאֵיהֶם
ג׳ נ׳ נלים׳ טוֹב וּבְרִיאֵי בָשָׂר מִן־כָּל־הַיְלָדִים
הָאֹכְלִים אֶת פַּתְבַּג הַמֶּלֶךְ: וַיְהִי
ג׳ הַמַּלְצַר נֹשֵׂא אֶת־פַּתְבָּגָם וְיֵין
ג׳ ל׳ מִשְׁתֵּיהֶם וְנֹתֵן לָהֶם זֵרְעוֹנִים:
ג׳ ל׳ וְהַיְלָדִים הָאֵלֶּה אַרְבַּעְתָּם נָתַן לָהֶם
הָאֱלֹהִים מָדָע וְהַשְׂכֵּל בְּכָל־סֵפֶר

ומראה ז׳ קמצי׳ וסימ׳ ומראה כבוד יי׳ כאש • ומראה הנגע עמק • ומראה הנתק • ומראה אש לילה • ומראה האפני׳ כעין אבן תרשיש • ומראה הילדים האכלים • ומראה הערב והבקר • וא׳ פת׳ ומראה ולא בחידת • משתירם ג׳ וסימ׳ והיה כנור ונבל תוף וחליל • בחמם אשית את משתיהם • ויהי המלצר נשא את פת בגם • נבוכד נצר׳ הס׳ וסימ׳ נמסר במסר׳ רבת׳ בערך ג״ב בס״ד • וימצאם ג׳ וסימ׳ וילך יוסף אחר אחיו וימצאם • עשר ידות על כל החרטמים • וימצאם עשרת אלפים • אנ״ך:

וכאשר תראה • לפי מה שתראה עשה: נוסף לת וגת בגם • כיטלו לעצמו: מאכר אמר המלך להביאם • שיבאו לפניו: החרטומים • הלו שסוחלים בטימי מתים בעצמות מתים • כדאת אמרת שחיק עצמות שחיק טמיא: ההפיס הלו שדומחקים במזל • כך מפורש בתנחומא: ויהי דניאל • בגדולה בכבל עד שנת אחת לכורש המלך לדברי האומר ההוא זה דניאל ולמה נקרא שמו האיך שהחכיהו מגדולתו • נריכין אנו לומר שזה כורש הוא אשון שלפני אחשורוש • ולדברי האומר שכל דברי מלכות נחתכין על פיו נאמר כורש זה הוא דריוש השני אחר אחשורוש וביתי דריוש המדי שהשליכו לגוב אריות לא ירד מגדולתו שנאמר ודניאל היה הלכת במלכות דריוש ובמלכות כורש פרסאי למדנו שביתי כורש השני היה בגדולה: ובשנת

רבינו סעדיה גאון

ולמקצת ולסוף: ובריאי בשר • שמנים ויפים: ודניאל הבין בכל חזון וחלומות • ארבעתם היו חכמי׳ בכל ספר אומה ולשון לקרות ולכתוב ולפרש ויותר עליה דניאל שהיה מבין לפרש כל חזון וחלומות: עשר ידות • עשרה חלקים כמו ואחרבע הידות ויתרגמינן ואחרבע חולקין: החרטומים • מלאכתם בחורים המתים כיצד היו נוקבין אחר בחילן ומכניסין בו דברי כשפי׳ ואוטמין אותו והוא מגיד לאן כל דבר הרטו׳ חור הטוס ולמה כתוב החרטומים חסר ו״ו אשולין בקבורה בחורי טימי מתים: האשפי׳ שדומחקין במזל כמו השואפי׳ מבין מתרגמי׳ דדחקין: ויהי דניאל עד שנת אחת לכורש המלך • הוא כורש הגדול שאם תאמר לכורש הקטן היאך אמר למטה בשנת שלש לכורש מלך פרס והיאך אמר ובשנת שתים לדריוש המלך: ובשנת שתים לחלכות נבוכד נצר • אמר אל״ף שמאותו היום נגזרה עליו אסרון מלכות בבל: חלם נבוכד נצר חלומות • ב׳ חלומות חלם אחת של צלם ואחת של אילן והוא בשמיגית למלכותו הגלה ליהויקים ולפיכך נמנה דניאל לשם ואם תאמר בשנת שתים לנבוכד נצר היאך נמנה דניאל לשם אלא כשהחריב נבוכד נצר את ירושלם העלהו הכתוב כאילו מלך באותו העת ולכך נאמר בשנת שתים לנבוכד נצר כלומר י״ט שנים היו מיום שמלך עד יום שהחריב ירושלם וקדמה גלות יהויקים לאחרון ירושלם י״ח שנים ולא אוכל לפרשו בעניין אם הסתכל לשם לעולה ואמנה כמה שני׳ היו עד עכשיו בשנת ארבע ליהויקי׳ מלך נבוכד נצר ויהויקים מלך י״ח שנים כמה שנים הם משנת ארבע עד סוף י״מ שמונה שנים ולגדקיהו אחת עשרה הרי תשעה עשר וב׳ שנים משהחריב את ירושלם בעניין אם הסתכל לשם לעולה ואמנה כמה שני׳ היו עד עכשיו בשנת ארבע ליהויקי׳ מלך נבוכד נצר ויהויקים מלך י״ח שנים כמה שנים הם משנת ארבע עד סוף י״מ שמונה שנים ולגדקיהו אחת עשרה הרי תשעה עשר וב׳ שנים משהחריב את ירושלם

הרי לך כ״ח שנים לפיכך הווי פירו׳ בשנת שתים לנבוכדנצר מיום שהחריב את ירושלם: ותתפעם רוחו • שהיה מקשקש רוחו ותתפעם בשני תו״ין שנטרף בשני טירופין על ששכח החלום ופתרונו שנפרעה אמר ותפעם ששכח הפתרון וזכר החלום: נהיתה • נטרפה כמו נהייתי ונחליתי • פ״ח ויהי דניאל עד שנת אחת לכורש • שהיה נרדם ולקנין על כל יודעי דעת מיום שפתר החלום עד תום כל מלכות עד תום ע׳ שנה וגם במלכות דריוש היה על כל מלאכת מלכות בבל עד שנת אחת לכורש כמו שכ׳ עד שנת אחת לכורש המלך ואחרי כן עודנו חי ואולם מנע נפשו ממלאכת המלך אלא כל הימים במלכו׳ בבל ודניאל בתרע מלכא תמיד וגם בימי דריוש בשנת שלש לכורש מתאבל ומתענה כ״ח יום ואם היה במלאכת המלך לא היה יכול לחלול ממלאכת המלך אלא כל הימים בשלש לכורש מלך פרס והיאך אמר לדריוש המלך: ובשנת

סרכין תלתא די דניאל חד מנהון וביתי כורש חדא:

תורת חסד — ברכת ישרים

מזה ויתנו הזרעים והמים לבד ולא הפת בג המלך ויין משתיו • לו יוכן ויתנו לנו ג״כ מן הזרעים ונאכלה ומים ונשתה להיות כי הזרעים הם מחדשים את השכל ובכן תבא לאחור מחשבת המלך והוא מה שכתב הראב״ע ז״ל וג׳ המיני׳ המים ולחים ומימיהם רפואה לבבך והם מלהיבים את הפנים יותר מן היין עכ״ל: ויראו לפניך מראינו ומראה הילדים האוכלים את פת בג המלך יר׳ את פת בג המלך לבדו ומבלי זרעונים וכאשר תראה עשה וגו׳ כלומר לתת לנו משם והלאה זרעונים ומים לבד לאחרי שיש בהם תועלת לחדוד השכל לו לתתם לנו יחד עם הפת בג המלך ומשם יין משתיו: וישמע להם לדבר וג׳ יר׳ לתת להם הזרעונים והמים יחד עם כתיכת הפת בג המלך ויין משתיו וינסם ימים עשרה: ומקצת ימים י׳ הראה מראיהם טוב וכו׳ ויהי המלצר נושא את פת בגם ויין משתיהם יר׳ לומר כו׳ משם והלאה היה המלצר נושא לעצמו את פת בגם ונותן להם זרעונים לבד: והילדים האלה וגו׳ כי זכות הרבים מסייע הרב רב ולמקצת הימים אשר אמר המלך להביאם יר׳ אשר אמר המלך להשפיל להביאם להיכלו וכו׳ ויביאם שר הסריסים הוא בעצמו ולא ע״י אחר: וידבר אתם המלך יר׳ אתם לבדם ולא ע״י מתורגמן ולא פחדו מהשיב לו תשובה על כל דבר ודבר וכו׳ ועוד נמצא בהם נוסף על כל מה שהיה בהם מן הסלאות והוא כי עמדו בעומד על רגליהם זמן רב לפני המלך ולא ישבו וכמו שאמר המלך ולעמוד בהיכל המלך שאולי ר״ל ולעמוד על רגליהם זמן רב בהיכל המלך: ויהי דניאל וגו׳ יר׳ עם היות כי החליף את שמו שר הסריסים הנה עם כל זה שם דניאל לא הוסר ממנו ומה שנכנס עליו יפעיה הנביא ואמר שם עולם אתנו אשר לא יכרת אמולי

כך לו ולחבריו יחד • וכראשונה ביקש דניאל בתפילה ותחנונים משר הסריסים המחוונה על ככה שלא יכריחהו להתגאל • מה שהיה מהכרחים משר הסריסים שהיה הולך יכעס עליו ויגזרהו אל המלך הן מפני האהבה ואל כבוד המלכות אשר הולך מסכן וכנזה הלו בזה בראותו מאכלו ומשתהו • והן מפני הירלה מהמלך פן יעניישהו בראותו כי לא יגלה אל היש תכליתו המוכן מכל הסבות בהעדר המאכל ומשתה השוב אשר יפריד הנוף וכלו על מחכוכתם לחסן יגלה פעולות השכל שלימות • מה שכתן ה׳ את דניאל לחסד לפני השר ולא הלעיגו מפני אהבתו אל המלך • וגם מפני הירלה לא הלעיגו • ואחכם אחר אליו בלתי עשותו כדברו ליראו מהמלך בהתרלות אשר לאמנו נתנו במשמרת בידו • ואחר דניאל אל המלצר ובאמר בראה שאחרי ראות דניאל כי שר הסריסים לא שמע אליו דבר כדברים שהם עם המלצר אשר היה עכב השר ההוא והפקיד עליהם ועל מאכלם ומשתיהם • וגם הוא עמה כדבריו לירלתו מהשר ומהמלך • ואז אחר דניאל אליו שיכסה עשרה ימים שהוא אשר בזמן הלו יתרלה ההפעלות שיעשה בהם אם טוב ואם רע באכלם מן הזרעים והוא כל מיני קטנית ובמשקה המים וירלה מראיהם ומראה אשר הילדים האוכלים האוכלים המשונים וכאשר ירלה כן יעשה כי אולי מראיתם תהיה יותר משונה מהם • מה שכן עשה ויעמע לקולם ובהסגנתם האל״ת בחיות בראה מראיהם טוב • ובכמות היו בריאי בשר מכל אשר הילדים • והתמיד לעשות כן המלצר והיה נוסף את פת בגם ויין משתיהם ונתן להם זרעונים • וזולת כי הילדים האלה ארבעתם נתן להם אלהים מדע • והשכל מהשכל העיוני בכל ביופי וכריאות מכל הזולת • עוד היו שלמים מהם בדברים הרוחניים וזה לבוטחם בה׳ ולקדשם את שמו • כי נתן להם האלהים מדע מהשכל המעשי בכל ספר • והשכל מהשכל העיוני בכל חכמה • ודניאל שהיה השלם שבכלם הגיע לקצה הגבול הנבואי והבין בכל חזון וחלומות • ולמקצת הימים אשר אמר המלך להביאם שהם שלשה שנים • ובטרם כלות הימים ההם רק קצתם השר הסריסים הביאם מעצמו לפני המלך בראותו את שלימותם • ודבר אתם המלך ולא מצא מכלם שלמים כאלו הארבעה ולכן המלך החזיקם לעמוד לפניו • ולא די שהיו חכמים מכל שאר הילדים • אבל בכל דבר מחכמה מאשר למדו • ובינה מאשר היו מבינים מעצמם ומוציאים דבר מתוך דבר אשר ביקש מהם המלך מלאם עשר ידות על כל החרטומים והאשפים אשר בכל מלכותו • והחרטומים הם החכמים בשכל עתני • והאשפים הם החכמים בשכל המעשי: הפרשה הב׳ ויהי דניאל עד שנה אחד ונאמר ספר כי היה דניאל

אבן יחייא

להם כח לסבול לבלתי ירוקו ויתעטשו ולא בנקביהם • ולסבול העמידה התמידית ודברים כאלה • ולמדם ספר • רוצה לומר שיהיה גם כן להם כח לסבול העיון בלמידת החכמות • כי העיון התמידי מתיש הכח ולסבול העיון בלמידת לשון כשדים והוא רמז ללמידת הדתות והמוסרים והמלאכות ותחבולו׳ המלחמה מהשכל המעשי אשר היה לבבליים בלשונם לשון כשדים • ויתן להם ונאמר ושהמלך יכין להם מנה יפה דבר יום ביומו מפתו ומיינו אשר היו היותר טובים שבמלכות • וכבה יתגדלו שלשה שנים לחתן ישתלמו בשלימות גדול לפחות מקצתם ויעמדו לפני המלך לשרתו • אשר בדרך טבע היה הכרח שיהיו שלמים הן מצד טבע לומתם שהיא השלימה שבלומות הן מצד טבע אביהם׳ שהיה המיוחס שבלומה מן זרע המלוכה והפרתמים • הן מצד תכונת אביהם ומראיתם השלמה המורה על שלימותם הן מצד שכלם והן מצד כחם והן מצד מאכלם ושתייתם • ויהי בהם מבני יהודה ונאמר ספר שהיה בהם היינו בילדים המזכרים מבני יהודה אשר נקח אליו אשפנז בדבר המלך ארבעה שלמים מצד היינו דניאל חנניה מישאל ועזריה אשר לגזרו לומר אשפנז היותם ראוים לעמוד לפני המלך בשלימותם שיכה את שמם ויעש להם שמות מלאכי הארץ לכבוד ולתפארת • ויעש דניאל ונאמר הנה גאולה גדולה ותשועה היתה לדניאל וחבריו עלותם במעלה רמה לאכול מפת בג ויין משתה מלך גדול כנבוכד נצר ועם כל זה לחתן ה׳ ותורתו הסכים הוא וחבריו לבלתי התגאל בגאולה והישועה הזאת ולקדש את ה׳ ולסבול המיתה בשרם ישנפו פיהם במאכלות אסורות ולהיות כי דניאל היה היותר שלם מכלם והוא היה אשר העיר הדבר וחבריו כתפתו אחריו לכן בראשונה התיחס לו לבדו הפעל הגאות הלו • ואחר כך לו ולחבריו יחד • וכראשונה ביקש דניאל בתפילה ותחנונים משר הסריסים המחוונה על ככה שלא יכריחהו להתגאל • מה שהיה מהכרחים משר הסריסים המחוונה יכעס עליו ויגזרהו אל המלך הן מפני האהבה ואל כבוד המלכות אשר הולך מסכן וכנזה הלו בזה בראותו מאכלו ומשתהו • והן מפני הירלה מהמלך פן יעניישהו בראותו כי לא יגלה אל היש תכליתו המוכן מכל הסבות בהעדר המאכל ומשתה השוב אשר יפריד הנוף וכלו על מחכוכתם לחסן יגלה פעולות השכל שלימות • מה שכתן ה׳ את דניאל לחסד לפני השר ולא הלעיגו מפני אהבתו אל המלך • וגם מפני הירלה לא הלעיגו • ואחכם אחר אליו בלתי עשותו כדברו ליראו מהמלך בהתרלות אשר לאמנו נתנו במשמרת בידו • ואחר דניאל אל המלצר ובאמר בראה שאחרי ראות דניאל כי שר הסריסים לא שמע אליו דבר כדברים שהם עם המלצר אשר היה עכב השר ההוא והפקיד עליהם ועל מאכלם ומשתיהם • וגם הוא עמה כדבריו לירלתו מהשר ומהמלך • ואז אחר דניאל אליו שיכסה עשרה ימים שהוא אשר בזמן הלו יתרלה ההפעלות שיעשה בהם אם טוב ואם רע באכלם מן הזרעים והוא כל מיני קטנית ובמשקה המים וירלה מראיהם ומראה אשר הילדים האוכלים האוכלים המשונים וכאשר ירלה כן יעשה כי אולי מראיתם תהיה יותר משונה מהם • מה שכן עשה ויעמע לקולם ובהסגנתם האל״ת בחיות בראה מראיהם טוב • ובכמות היו בריאי בשר מכל אשר הילדים • והתמיד לעשות כן המלצר והיה נוסף את פת בגם ויין משתיהם ונתן להם זרעונים • וזולת כי הילדים האלה ארבעתם נתן להם אלהים מדע • והשכל מהשכל העיוני בכל ביופי וכריאות מכל הזולת • עוד היו שלמים מהם בדברים הרוחניים וזה לבוטחם בה׳ ולקדשם את שמו • כי נתן להם האלהים מדע מהשכל המעשי בכל ספר • והשכל מהשכל העיוני בכל חכמה • ודניאל שהיה השלם שבכלם הגיע לקצה הגבול הנבואי והבין בכל חזון וחלומות • ולמקצת הימים אשר אמר המלך להביאם שהם שלשה שנים • ובטרם כלות הימים ההם רק קצתם השר הסריסים הביאם מעצמו לפני המלך בראותו את שלימותם • ודבר אתם המלך ולא מצא מכלם שלמים כאלו הארבעה ולכן המלך החזיקם לעמוד לפניו • ולא די שהיו חכמים מכל שאר הילדים • אבל בכל דבר מחכמה מאשר למדו • ובינה מאשר היו מבינים מעצמם ומוציאים דבר מתוך דבר אשר ביקש מהם המלך מלאם עשר ידות על כל החרטומים והאשפים אשר בכל מלכותו • והחרטומים הם החכמים בשכל עתני • והאשפים הם החכמים בשכל המעשי:

רלבג

מתוקן למלכל המלך ומיין משתיו • כי כבר היה שותה יינות מתחלפים ומה המלך לגדלם שנים שלש בזה הלופן ללמדם ספר ולשון כשדים כדי שיוכלו לעמוד לפניו מלך חכמים ומיסים: ויהי בהם מבני יהודה • ודמה אחלו לא היו מודע בעלוכה ולא מהשרתים • ולזה ויתפסם לשנעם: ויפסם שם לדניאל בלטשצר ולחנניה שדרך • ולמישאל מישך ולעזריה עבדנגו

ב

א ובשנת שתים למלכות נבוכדנצר חלם נבוכדנצר ותתפעם רוחו ושנתו נהיתה עליו׃ ב ויאמר המלך לקרא לחרטמים ולאשפים ולמכשפים ולכשדים להגיד למלך חלמתיו ויבאו ויעמדו לפני המלך׃ ג ויאמר להם המלך חלום חלמתי ותפעם רוחי לדעת את־החלום׃ ד וידברו הכשדים למלך ארמית מלכא לעלמין חיי אמר חלמא לעבדיך ונחוה׃

ובשנת ט׳ ר״פ וסימ׳ נמסר במלכים א׳ ריש סימ׳ ט״ו׃ ולמכשפים ב׳ וסימ׳ ויקרא גם פרעה לחכמים׳ ויאמר המלך לקרא לחרטמים׃ ותפעם ב׳ וסימ׳ ויהי בבקר ותפעם רוחו דפרעה׃ ותפעם רוחי לדעת את החלום׃ קדמ׳ רס״פר׳ ותתפעם רוחו ושנתו׃ תנינא ותפעם׃ סימ׳ קרמ׳ ופשרא ופשרא נחוה תנינא ופשרא נהחיה׃ ופשרה ב׳ כתיב ה׳ בס״פ׳ וסי׳ ענו תנינות ואמרין למלכא׃ כען דניאל יתקרי ופשרה יהחיה׃ מלתה ל׳ כתיב ה׳ מני אזדא׃ וכל תלתה כתיב ה׳ במ״א נדבכין די אבן גלל תלתא׃ נהחיה כולהון כתיב ה׳ במ״ב כתיב א׳ וסימ׳ ומלתא יההובד׃ קרא מלכא׃ ושארא כולהון בה״א׃ סימ׳ שנא מהשנא ישתנא תשנא לבנא למבנא מתבנא תתבנא כולהון כתיב א׳ בסוף תיבותא׃

רבינו סעדיה גאון

ובשנת שתים לנבוכד נצר ודניאל פתר חלומותיו והלא כבר נאמר ולנדלם שנים שלש וכתב ולמקצת הימים אשר אמר המלך ומן החשבון הזה היתה שנת רביעית ואיך אמר ובשנת שתים דע כי בשנת שתים חלם על תוס הימים לגדל שנים שלש ועוד לא בא לפני המלך ועל כן שאל מן הכשדים לבאר חלומו כי עדיין דניאל לא בא לפני המלך׃ נהיתה עליו׃ לשון שכחה׃ חלם חלומות׃ הרבה וכי הרבה היו אלא חלום אחד של ענייניס הרבה על שרשה זהב וכסף ונחשת וברזל ואחר לכך נאמר חלומות׃ מכשפים׃ שמכחישין פחליא של מעלה ופחליא של מטה׃ ל״א מכשפים מכיס שואפים שבלחישה׃ מכיס ושפין בשרו וכוחו של אדם׃ כשדים׃ כמו שדים שעושין מעשיהן מכח שדים׃ ארמית׃ בלשון ארם׃ מלכא לעלמין חיי׃ כלומר יחי המלך׃ ופשרא נחוה׃ ופתרונו נגיד׃ אזדא׃ כמו אזלא ויש אומריס אזדא לשון חוקפא כמו אזון ויתכן ואזדא רבא לטעמיה לשון חוזק׃ הדמין׃ נתחים כמו ויכתתהו מחרגמינן והדמיה׃ גולי׃ ביזה ואין לו דמיון וי״א גולי לשון ממול כדומן ואוחה כאיבוס של בהמות׃ ל״א גולי מרבה׃ תהחוון׃ תגידו׃ מתנן ונבזבה׃ מתנות והגלאה כגון מתנות זהב וכסף ובגדים והולאת לחם ויין ומזונות ואין ונבזבה מעין המבזבז אל יבזבז יתר מחומש׃ להן חלמא׃ רק החלום ופתרונו תודיעוני וכך אמר להם אם אני אומר לכם החלום אתם בודין לי הפשר מלבבכם׃ תניינות׃ ענו פעם שניה ואמרו למלך אמור החלום לעבדיך ונגד פתרונו׃ מן

ובשנת׳ אמר הספר שהוא שנת שתים למלכות נבוכד נצר על ירושלים אחר שמרד בו לדקיהו והחריבה ור׳ משה אמר כי ב׳ שנים כשאחרו למלכותו ולא מצאנו כדבר הזה בכל המקרא והנכון בעיני למלכותו על כל הגויים שהזכיר ירמיה שיכבשם אז שקט וחשב מחשבות על משכבו מה יהיה באחרית הימים כאשר הזכיר דניאל והיכיר חלומות בעבור שיש בצלם זהב וכסף ונחשת וברזל וכלי חרס ומנהג החולם לראות דבר אחד׃ ותתפעם כמו נפעמתי ולא אדבר וגזרתם את הולם פעם כחדש שידוכה וידוכה׃ אמר הגאון כי פרעה ידע החלו ולא ידע פתרונו על כן כתוב בפרעה ותפעם רוחו שהוא מבנין נפעל ונבוכד נצר שלא ידע החלום והפתרון כתוב עליו ותתפעם רוחו אם כן מה יעשה כי הוא אומר ותפעם רוחו ויתכן היות דגשות פ״ת ותפעם חתת מ״ן בנין נפעל כי הפועל ש הוא עיבר הוא נפעל כמו וילחם ביסראל או דגשות הפ״ת להתבלע תי״ו התפעל והנה יהיה והפע׳ רוחו כמו ותפע׳ כמו כדרך

ב ו״ ופשרא נחוא׃ ענה מלכא ואמר ה לחרטמים לכשדיא מלתא מני אזדא הן לא תהודעוני חלמא ופשרה הדמין תתעבדון ונזרתכם את הולם פעם כחדש שידוכה וידוכה׃ ז תניינות׃ ענו תנינות׃ ח אמרין מלכא חלמא אנא ידע׃ ט חלמא ופשרה תהחון׃ מתנן ונבזבה׃ ט׳ ויקר שגיא תקבלון מן קדמי להן׃ ט׳ חלמא ופשרה הדחוני׃ ענו תנינות׃ ט׳ ואמרין מלכא חלמא יאמר לעבדוהי׃ ט׳ ופשרה נהחוה׃

ענה

ובשנת ט׳ ר״פ וסימ׳ נמסר במלכים א׳ ריש סימ׳ ט״ו׃ ולמכשפים ב׳ וסימ׳ ויקרא גם פרעה לחכמים׃ ויאמר המלך לקרא לחרטמים׃ ותפעם ב׳ וסימ׳ ויהי בבקר ותפעם רוחו דפרעה׃ ותפעם רוחי לדעת את החלום׃ קדמ׳ רס״פר׳ ותתפעם רוחו ושנתו׃ תנינא ותפעם׃ סימ׳ קרמ׳ ופשרא ופשרא נחוה תנינא ופשרא נהחיה׃ ופשרה ב׳ כתיב ה׳ בס״פ׳ וסי׳ ענו תנינות ואמרין למלכא׃ כען דניאל יתקרי ופשרה יהחיה׃ מלתה ל׳ כתיב ה׳ מני אזדא׃ וכל תלתה כתיב ה׳ במ״א נדבכין די אבן גלל תלתא׃ נהחיה כולהון כתיב ה׳ במ״ב כתיב א׳ וסימ׳ ומלתא יההובד׃ קרא מלכא׃ ושארא כולהון בה״א׃ סימ׳ שנא מהשנא ישתנא תשנא לבנא למבנא מתבנא תתבנא כולהון כתיב א׳ בסוף תיבותא׃

וכבסם המטהר אח בגדיו ופי׳ נהיתה עליו הפך ושנתי ערבה לי כענין שבוש וכמוהו נהייתי ונחליתי וקרוב הוא מטעם כמו נהי נהיה׃ ויאמר׃ חרטומים׃ הם חכמי החולדת היודעים העיקרים ותולדות כל דבר וכל מעשים שיעשו בלבו יכן כתוב בחרטומי מצרים׃ ואשפים הם הרופאים׃ ומכשפים הם המשנים דבר התולדת למראה העין׃ והכשדים הם חכמי המזלות׃ והגזרין הם בעלי הקסמים ההולכים לקראת נחשים ואלה הם שהמלך צריך להם לא לחכמי המדות והחשבון והערכים וחכמת הכנים והחכמה העליונה והנה קרא לחרטומים שהם יודעים עיקר החלומות ואיך תראה הנפש חזיונות הלילה גם קרא לאשפים שהם יודעים בדפק הזרוע או במי השתנות הגוף ורובי החלומות הולכים על מתכונת הגוף וקרא גם המכשפים שהם יודעים הסעות הראויות לעשות מהם מעשיהם אולי יסתכלו וידעו מה החלום כפי מערכת הכוכבים בזאת השעה גם קרא לכשדים שהם יודעים העתידות כפי מלאכתם בדעתם מולדי האדם לנהוג המעלות על הנבולין ועל מבטי הכוכבים המשרתים ושני המאורות ותקופת השנה החדש והשבוע והיום והם היו יודעים מולד נבוכד נצר על כן ענו הכשדים תפילה כי הדבר תלוי בהם ובחכמתם כפי דבריהם׃ ויאמר׃ אמר אחד מן הגאונים כי היה יודע נבוכד נצר החלום ובא לנסות חכמיו ולולי זה לא האמין בדברי דניאל והנה הכתוב מעיד ותפעם רוחי לדעת החלום וכאשר אמר לו רעיונך על משכבך שליקו מיד נזכר כי כן היה וכאשר הזכיר הלבש אז נזכר לו כן׃ וידברו׃ עתה יחל לדבר לשון כשדים שהוא לשון המלך כאשר דברו והשיב להם׃ ענה׃ יש מלות רבות לשון כשדים פירושם כפי טעם המקום׃ ולפי טעמי אדרא כמו קיימא ואמת הוא והטעם זאת המלה היא תתקיים׃ ומיהו הן לא תודיעוני החלום ופתרונו חייבי מות אתם׃ ויפת אמר תעשו קטיעות קטיעות ואמר כי כמוהו בדמה מלך שומרון נכרת וכבה ודמיתי אמר כאילו אמר מתיכות תתיכות תעשו בחרב׃ ומלת גולי הריסות וחרבה ושממה ור׳ יאשיה אמר כמו דומן׃ והן׃ ונבזבה׃ מנתה ודורון׃ ענו׃ אמר הגאון כי לא הוסיפו עתה על התשובה הראשונה רק בראשונה לנכח המלך מדברים כדרך קוש גא שבה ועתה לשון יחיד שאינו מלא יקוש אבי והטעם כי פחדו לדבר לנכחו ואמרו אין לנו מענה להשיב רק מה שהשיבונוהו למלך׃ ענה

אבן יחייא

דניאל עומד בחצר החלבות בבבל על שנה אחת לכורש כי כל החלמים כבלוהו לחכמתו ולא יצא חוסם על לא אשר עלה מבבל לירושלים עם שאר העולים ברשות כורש אשר הרשה לבנות הבית ולשוב אל עיר הקדש׃ מה שבזמן הלא נמשך׳ כל הקיורות אשר ספר׃ וראשונה קדם בשנה השבית לחלבות נבוכד נצר חלם חלומות׃ היינו כי ראשונה אל החלום׃ ושבית בחלומו ההוא תכף חלם פתרון החלום הראשון ולכן לא אמר הנה לשון רבים חלומות׃ ואחר כך בספרו החלום אחר חלום חלמתי בלשון יחיד׃ ותתפעם רוחו וגו׳ כראה כי אחרי שעירו משכתו שכח החלום ופתרונו׃ מה שלשכחת החלום ותתפעם רוחו כי היה כפעמון שמכה פעם לצד זה ופעם לצד אחר וכן הוא היה חושב מחשבות משתנות מדי לזכור החלום׃ ולשכחת הפתרון שכחו נהייתה עליו׃ ואמר׳ הנכאב כשיש אפילו בשכחו הוא נדכה ולבו בל עמו כן הוא היה נשבר וחולה בשכחו׃ ואם נזה המלך לגרוע לפניו החרטומים שהם החכמים בשכל עיוני והאשפים והם החכמים בשכל מעשי׃ והמכשפים והם בעלי הכישוף חאוב וידעוני׃ ודרישת אל המתים וזולתם מהמעשים והפעולות הנכבסות תחת החכמה הזאת הנקראת בלשון לעז נגרו״מאנגאה׃ והכשדי׳ הם החכמים המודיעי׳ החדשי׳ על דרך האיסטרגינומיה כתוכני׳ והוכרי שמי׳ ובעלי הגורל בעפ׳ הנקר׳ קלעטר״מאה׃ למען יגידו לו חלומותיו מהחלום והפתרון׃ ולא אמר להם המלך שחלום חלום ושכחו ונפעם רוחו לדעת אותו ולכן היה מבקש מהם שיודיעוהו אלו׃ ולא זכר להם דבר מהפתרון כי אחר אחרי שיודיעוהו החלום עוד אשאל מהם הפתרון כי הנה אלכת בהדלנה׃ וידברו

רלבג

בלשון אשר כשם אלוה נבוכד נצר כמו שאמר אמר זה וידמה שאשר השמות שמש לאנגיה מישאל ועזריה היו שמות חכמים גדולים מפורסמים בבבל׃ ויש דניאל על לבו אשר לא יתגאל בפת ובומר׃ קבלתי בפי׳ זה מהרב אדוני אבי ז״ל כי יתגאל הפך מעניין גואל׃ וקרוב כמו מלה יסרס שהוא הפך מעניין סורס ורולה בו עקירת סרסים׃ והראן בזה ב״כ שלא יפסל גוף איש כי לא יאכלו מפת הגויים הם לו יפתו מיינם יהיה סבה שהרבה היינם ואולי אמתנו זה בזה׃ ומפני זה גזרו רז״ל על היינם מטום בנותיהם׃ ועם כל זה לא יכלו למנעם מפני זה כי כבר התחתנו רבים מהם עם האיים כמו שנזכר בספר עזרא והנה היה עניין זה כענין שמשון שה׳ התחכם להפילו ממה שנפל בו בסוף׃ לזה שיהיה נזיר ה׳ מהבטן עד יום מותו כי זה היה סבה שיתגבל בעריות׃ והנה לפי זה הפי׳ שהוא נכון מאד מוכל לפרש שיתגאל מענין טינוף ולכלוך׃ והראן בו שלא יבא זה על ישראל להתגאל בדעות הגוים ומנהגיהם׃ כי זה היה סבה להתחתן בהם והתחתנות יהיה סבה להמשך בפעולותיהם ובתמונתם׃ ויתן האלהים את דניאל לחסד ולרחמים הנה אמר זה כי גולי היותו נשוא חן בעיניו היה כועם עליו על שהיה מבזה את המלך

אודא׃ הלבוש בדמי׳ רז״ל נכל לא׳ נפק לאדלא׃ ולא׳ לא נמיה׃ הדמין נתחים הרגוס ונתיה לעלמה והדמיה ויסתיהו כפסבא הגדי והדמיה כפ׳ דמהלמין גדיא׳ וכן בגבורי רז״ל והלמ׳ הדמיה המלה מעלעי הלמיה׳ אין בו מטוס הסופי׃ גולי אספה מקום נוחל׃ ונבזבז דורון מתנה ונבזבז׃ ורמה ה׳ אל מלך אל׳ לאוהבו כל מלך ספר׳ בזיה הסקיעלא פי׳ שרה׳ נתה׃ יגיב

רדק

יציב אמת והדבר מורגל וידוע: זבנין נמכרים ונמסרים: כדב ושחית כזב ונשחת: הזדמנתון אתם מזומנים: עד די עדנא ישתנה עד אשר העת ישתנה עליכם שתהיו נמסרים למיתה: וי"מ עד הערב שישתנה העת: בנס בזעף תרגו' והכעס זועפים והם מיכון נסיסין: בתדין בתדין תרגום של מז: עניו' ועשה עלה ומדברי רבותינו לרבעה מתו בעטיו של נחש בעצהו שנתן לחוה: ועשה כמו עשה זקניס יקח שהוא תוכן הדבר: מהחלפה גלויה לשון חלוף בדברי רז"ל למי שהוא עז פנים ותרגיס קשי פנים תליפי אפין: רזא

ענה מלכא ואמר מן־ציב ידע אנא די עדנא אנתון זבנין כל־קבל די חזיתון די אזדא מני מלתא: די הן־הלמא לא תהודעני חדה־היא דתכון ומלה כדבה ושחיתה הזמנתון למאמר קדמי עד די עדנא ישתנא אם־כן חלמא אמרו ליה ואנדע די פשרה תהחוינני: ענו כשדאיא קדם מלכא ואמרין לא־איתי אנש על־יבשתא די־מלת מלכא יוכל להחויה כל־קבל די כל־מלך רבו ושליט מלה כדנה לא שאל לכל־חרטם ואשף וכשדי: ומלתא די־מלכה שאל יקירה ואחרן לא איתי די יחוניה קדם מן יציב ידע אנש: באמת יודע אני: יציב דבר אמת ונכון: די עדנא אתם זבנין: אשר השעה זו אתם מסריס למות: כל־קבל די חזיתון כל כנגד שאתם רואים שהלך ממיני הדבר ואתם כופלים לי להגיד לכם: די הן חלמא לא תהודעוני אמת היא דתכם שאם החלום: ופתרונו לא תודיעוני אמת היא דתכם למות: ומלת כדבה ושחיתה הזמנתון: הו הם דבר כזב ונשחת חכינו עלמוכ' לומר לפני עד די עדנא ישתנה: עד אשר ישתנה העת כלומר קול' נטי ללני ערב שישתנה מועד הבקר על לי עידנא ישתנה לשון נערה וגזוס הוא: כך יענם: והעונש כבר פירש למעלה: ודומתו לכן כל הירג קין להן: אך החלו' אמרו לי מה חלמתי ואדע מ"ם שהפתרון הנידו: די מלת מלכא: אשר דבר המלך יכיל להגיד: כל קבל: כל כנגד: כלומר תשובותיו זו אמת היא לעומת שלא היה מלך מעולם ששאל דבר כזה־מלת כדנא: דבר כזה: ואשף: הלוחה בחזל: יקירא: כבדה ומשלה כבד: ואחרן לא איתי: ואחרן לא מיתי די יחוניה: ואחר אין אשר יגידה: להן שהין: אך המלכי' אשר מלוכי' עם בשר ודם אינו: מגדיהון: מגדיהון כל

מלכא להן אלהין די כדרהון עם־בישרא לא איתוהי: כל־קבל דנה מלכא בנס וקצף שגיא ואמר להובדה לכל חכימי בבל: ודתא נפקת וחכימיא מתקטלין ובעו דניאל וחברוהי להתקטלה: באדין דניאל התיב עטאוטעם לאריוך רב־טבחיא די־מלכא די נפק לקטלה לחכימי בבל: ענה ואמר לאריוך שליטא די־מלכא על־מה דתא מהחצפה מן־קדם מלכא אדין מלתא הודע אריוך לדניאל ודניאל על ובעה מן־מלכא די זמן ינתן־לה ופשרא להחויה למלכא:

אדין

די מלך חד מן י"א מקומות דמתרדפא פשטא אחרי היתיב וסימ' או בנבלת בהמה טמאה. אחרי הכתו את סיחון. והיה כל מעבר מטה. איש ישב על כסא דוד ומושל. כי מאסו את תורת יי' דישעיה. איש הולך אחר שרירות לבו הרע דירמיה. שקר הנביאים נבאים בשמי. די מלכות תחית שמיא. די כל מלך רב ושליט. די מרת עבר נהריא על כל חדר כדבר אחיני דעזרא כ"ח. מלין כתיב יו"ד בספרא. וסימן חכימי לידעי בני אחרי דעיני הדרי שלטוני רבי גברי והרברי חטי צפרי תרי וחזוי לחרי זיוי מאני. לאהלי וקטרי מלי יתקרי סרכי מעלי רוחי בעיני עניני קדישי ונהירא ונהורא קרי בו"ו ובתיב י"וד:

רבינו סעדיה גאון

מן יציב. באמת ויציב אמר להן הרי אני אומר לכם הגידו לי ואתם אומרים לי אמור אתה לנו סכן כתוב חלמא יאמר לעבדוהי: די עדנא אחון זבנין. אתם סבורי' עכשיו שתסיתו עמי עד הלהרי' ותלכו זבנין כמו זמנין כמו אשר זמם במילוף בי"ת עם מ"ם בא"ל כם: כל קבל. מכבר שראיתם שאזלה והלכה ממני המלה כלו' שסכחתי החלום ואתם נוטלים ונותנים עמי בדברי' עד שאזכור החלום. ויש אומרי' זבנין ממש כענין המוכרים שטוטלין ונותנין בדברים עד שנומרים שחורתם: די הן חלמא. שאם החלום לא תודיעוני אמת דתיכם למות שכלכם מחי' בנזירה אחת ולמה לפי שאם אמרתי לכם החלו' בודאי כי מלה של כזב ושקר הזדמנת' לומר לפני על פשר החלום: עד די עדנא ישתנא. עד שיתחלף העת מיכון ועד הלהרי' כי כן הוא שיתחזן של מלכי' מן שלש שעות ביום עד הלהריס: לא תהודעוני. ענו כשדאי ואמרו: לא היתי הכם על יבשתא לא יש על היבשה על האדם שיכול לומר לך לפי שנסתלקה הנבואה: ומלתא די מלכא שאל לריכה נבואה שכן יקירא לשון נבואה כמו ודבר יי' היה יקר בימי' ההם: ואחרן לא איתי. ואחרן ובניו הכהנים לא יש כשהיה בית המקדש קיים היה אדם הולך אל ההרן ובניו והם פוחלין באורי' ותומים ומגידי' להם כל שתומו' עכשיו אין אחר שיגיד זולתי המלאכים שהיו מדור שלהן עם בשר ודם אמר להן כל כך היה בית המקדש יפה ונתחם לי עלה להחריבו: בנס ובקצף. זעף וקצף זועפי' תרגמינן נסיסין כעס ואמר להובדה לכל חכימי בבל אחת על החלום ואחת על שיעלוהו להחריב בית המקדש: ודתא נפקת. והדת של הריגה יצאה וכל חכמי בבל נהרגין: ובעו דניאל וחברוהי להתקטלה. ליהרג: ענה וטעם. עלה וטע' אמר דניאל לאריוך על מה דתא מהחצפה. יצאה בחוצפה: אדין. אז הודיע אריוך לדניאל: על ובעה. בקשה. ובקש. יתן לו: רזא

רבינו סעדיה גאון

מן יציב. באמת ויציב אמר להן הרי אני אומר לכם הגידו לי ואתם אומרים לי אמור אתה לנו סכן כתוב חלמא יאמר לעבדוהי: די עדנא אחון זבנין. אתם סבורי' עכשיו שתסיתו עמי עד הלהרי' ותלכו זבנין כמו זמנין כמו אשר זמם במילוף בי"ת עם מ"ם בא"ל כם: כל קבל. מכבר שראיתם שאזלה והלכה ממני המלה כלו' שסכחתי החלום ואתם נוטלים ונותנים עמי בדברי' עד שאזכור החלום. ויש אומרי' זבנין ממש כענין המוכרים שטוטלין ונותנין בדברים עד שנומרים שחורתם: די הן חלמא. שאם החלום לא תודיעוני אמת דתיכם למות שכלכם מחי' בנזירה אחת ולמה לפי שאם אמרתי לכם החלו' בודאי כי מלה של כזב ושקר הזדמנת' לומר לפני על פשר החלום: עד די עדנא ישתנא. עד שיתחלף העת מיכון ועד הלהרי' כי כן הוא שיתחזן של מלכי' מן שלש שעות ביום עד הלהריס: לא תהודעוני. ענו כשדאי ואמרו: לא היתי הכם על יבשתא לא יש על היבשה על האדם שיכול לומר לך לפי שנסתלקה הנבואה: ומלתא די מלכא שאל לריכה נבואה שכן יקירא לשון נבואה כמו ודבר יי' היה יקר בימי' ההם: ואחרן לא איתי. ואחרן ובניו הכהנים לא יש כשהיה בית המקדש קיים היה אדם הולך אל ההרן ובניו והם פוחלין באורי' ותומים ומגידי' להם כל שתומו' עכשיו אין אחר שיגיד זולתי המלאכים שהיו מדור שלהן עם בשר ודם אמר להן כל כך היה בית המקדש יפה ונתחם לי עלה להחריבו: בנס ובקצף. זעף וקצף זועפי' תרגמינן נסיסין כעס ואמר להובדה לכל חכימי בבל אחת על החלום ואחת על שיעלוהו להחריב בית המקדש: ודתא נפקת. והדת של הריגה יצאה וכל חכמי בבל נהרגין: ובעו דניאל וחברוהי להתקטלה. ליהרג: ענה וטעם. עלה וטע' אמר דניאל לאריוך על מה דתא מהחצפה. יצאה בחוצפה: אדין. אז הודיע אריוך לדניאל: על ובעה. בקשה ובקש מן המלך: רזא

תורת חסד · ברכת ישרים

הסרים העומדים לפני ואין לריך לומר שממני תקבלו נכסים רבים ביד המלך ומתנה זו תהיה לכם תמורת המתנה הטובה שהאל ית' נתן לכם במה שהאיר עיניכם לכשהתמרו לי אמתת הדבר להן חלמ' ופשרה אמתתי החוי ולא תתמרו לו ופשרא נאות כאשר אמרתם:

ענה מלכא ואמר מן־ציב וגו' כלומר מעניין חלומי מה הוא אינני יודע לך אמתת מה שאני יודע הוא די עדנא אתון זבנין וכו': לא יר' ידע אנא די עדנא הנתון זבנין ולא רבי כפי מה שסבבתי שהוראת שיבתי והדמתי וחלומי היא עלי כי כפי מה שאני רואה הוראת השעה היא עליכם ולא עלי: כל קבל דנה מלכא בנס וקצף שגיא. אשר לומר כי לכך היה בנס מצד היותו בלתי יודע ענין החלום ובקצף שגיא מצד דבריהם הנאמרים והנה לא אמר הכתוב אמר בלא ולא"ו כי אם יאמר בוא"ו יען כי אם היה אומר אמר בלא ולא"ו היה נראה כי מציאות האמיר' ההיא היתה בנס וקצף שגיא ואילו היה כן מי פתי ממשרתיו יסיר הנה לעשות גזרתו חנם ומיד אחר היות המת כי מדרך שרי המלכות הוא לרחות בטוב שכלם אם באשר דבר מלך שלטון ביום המות לאיזה איש שיהיה הוא בנס וקצף שגיא כדי להעביר את הבעה יען כי אולי בין כך ובין כך תגיע המת המלך והוא בעצמו יתנחם על הדבר ומה גם בענין אשר כזה שאמר לאיבדה לכל חכמי בבל ולכן גילה לנו הכתוב איך היה המלך בנס וקצף שגיא בתוך קרבו ולא הודה הדבר כלל ולסבה זו לא די שלא היו מתיגים בדין ההאבדה ההיא אלא שהיו גם כן מבקשים לדניאל וחבריהי להתקטלה ויסתירם ה': ואפשר גם כן לומר כי בשעת הקצף מאת המלך ודתא נפקת לקטלה לחכימי בבל היו אז המכים בעם מבקשי לדניאל וחבריו כדי להרוג אותם ראשונ' ולהעיר עמהם את השעה כי מי יודע אם יתנחם המלך תכף ומיד על מה שגזר ויהיו אם כן מרויחים עם זה שני דברים אם שלא הרגו אל האחרים אשר היו מהם שנתעכבו בבקשם לדניאל וחבריהי ואם שהיו הרגים לדניאל וחבריהי אשר כל חכמי בבל ושריה היו מתקטלים בהם ובחכמתם. מיד' ודתא נפקת וחכימיא מתקטלין מאת המון העם ולא היו עמי הארץ מתחיכין אל אריוך רב טבחיא שיהיה הוא הממית אל החכמים אחרי שאליו לוה הדבר ההוא ועניין זה בא להם יען כי מעולם גדלה שנאת עמי הארץ אל החכמי' עד שהיו היה בא מידם היו נוטים רוחם בשניהם וכשמעו די דתא נפקת וכי הנה אז תכף ומיד חטיפת מתקטלין על ידי אנשי הארץ ההיא ולזה בעצמו היו מבקשים לדניאל וחבריהי להתקטלו יען אשר כל עוד מה שהגדל חכמת החכם ישאלוהו המון העם יותר ויותר ומה גם כאשר אומנו מדת' ולכן היו מבקשים הותם כדי להמיתם ברשעה: באדין דניאל וגו' כאשר ראה דניאל כי בין הכי ובין הכי היתה הפרעונות מתחלת ממנו

אבן יחייא

וידברו הכשדים וגו' הנה הכשדים להיות להם יותר אחיוד ומשפט התשוב' לשאלתו להיו' מלאכת' בזה להודיע החלמים והעתידו'. ענו בדאסונה לאמר המלך נעול' יחיה כאמנו היא להודיע דבר מה בשאלת האנשים כשיתנו לנו חומר בדבר והתחלה מה בה ולכן אם תאמר אלינו החלום באופן שיהי' החלו' ההוא כחומ' אצלנו בודאי שכתן אלינו הפשרון אבל באופן אחר א"א הודיעה כזאת. ואז ענה המלך כי שכח החלום והלך מאתנו. וכי היה רואה בחזקה שיודיעו אלינו החלום וכן הפתרון שחלם ואם לא יעשו כן שיעשה אותן כתתים כאחי' כדי לאבדם. ובעבור שיאיחם לאספה כדי לאבד את שמם. כי הבתים והחלדות הישים ישלידו שם ושאריית בארץ לבעליהם. אחרי מותם. ואם יודיעוהו אותם אלינו מתנן והוא מתנות מהכבוד גדולות בדולות מתנות גדולות ממשלתי אבל קרקעי ויקר שגיא והוא שכל זולתם ישתעבדו שיהם ויכבדוהם. יקבלו מן המלך מה שלכן ראוי להם להגיד החלום והכתרון. ענו תמיכות ונוחר כראה שאלה החכמים

אבן יחייא

וידברו הכשדים וגו' הנה הכשדים להיות להם יותר אחיוד ומשפט התשוב' לשאלתו להיו' מלאכת' בזה להודיע החלמים והעתידו'. ענו בדאסונה לאמר המלך נעול' יחיה כאמנו היא להודיע דבר מה בשאלת האנשים כשיתנו לנו חומר בדבר והתחלה מה בה ולכן אם תאמר אלינו החלום באופן שיהי' החלו' ההוא כחומ' אצלנו בודאי שכתן אלינו הפשרון אבל באופן אחר א"א הודיעה כזאת. ואז ענה המלך כי שכח החלום והלך מאתנו. וכי היה רואה בחזקה שיודיעו אלינו החלום וכן הפתרון שחלם ואם לא יעשו כן שיעשה אותן כתתים כאחי' כדי לאבדם. ובעבור שיאיחם לאספה כדי לאבד את שמם. כי הבתים והחלדות הישים ישלידו שם ושאריית בארץ לבעליהם. אחרי מותם. ואם יודיעוהו אותם אלינו מתנן והוא מתנות מהכבוד גדולות בדולות מתנות גדולות ממשלתי אבל קרקעי ויקר שגיא והוא שכל זולתם ישתעבדו שיהם ויכבדוהם. יקבלו מן המלך מה שלכן ראוי להם להגיד החלום והכתרון. ענו תמיכות ונוחר כראה שאלה החכמים

רלבג

המלך ומשתיו מלאכלו ומלשתותו הוא היה מספר זה ומודיע למלך. ולזה בשם בו שלא יגלה סודו. למה יראה פניכם זועפים ר"ל שלא יראה מראיכם. עוד כמראה הילדים הראחרים הדומים לכם מפני העדר המזון הראוי לכם כי זה יסבב חכם. חדוש הירוקות והרזון בפנים וחייבתם את ראשי למלך ר"ל שילוה לכרות ראשי: ויאמר דניאל אל המלאך הנה המלאך הזה הוא ההיש אשר הקיר אותו שר הסריסים לתת מאכלם ומשתם לדניאל וחבריו ודמה שהמאמר הראשון היה אשר הראה דניאל שלא הסכים בזה שר הסריסי' השלי' הענין עם המלאך ובקש ממנו נסה אותם עד ימים עשרה כי בכמו זה הזמן יוכר להם מן הזרועים לאכול. והם הזרעים הנאכלים כמו שהם כשיבושלו בקדרה כתו הזורעים בלעז ומיני קטנית כלם. ומהם זרעים עגולים מוע לים מאד למתוחמים. הם הנקראים בערבי מרס ובלעז פ ריס. ומלאו ימלאו שאינם עגולים אבל יש להם חדוד בכל אחד. ואלו הם מיגיעים מאד לנקות הכבד ולפתח סתומיו ראה לומר מי בשולם והם הנקרא לירים בלעז. ומהם עחורים ומהם לבני' ומהם הרומים נראין מראיהן טוב ובריחי בשר. ראה לומר שיו

אדין דניאל לביתה אזל ולחנניה
מישאל ועזריה חברוהי מלתא
הודע: ורחמין למבעא מן קדם
אלה שמיא על רזא דנה די לא
יהובדון דניאל וחברוהי עם שאר
חכימי בבל: אדין לדניאל בחזוא
די־ליליא רזא גלי אדין דניאל ברך
לאלה שמיא: ענה דניאל ואמר
להוא שמיה די־אלהא מברך מן
עלמא ועד־עלמא די חכמתא
וגבורתא די־לה היא: והוא מהשנא
עדניא וזמניא מהעדה מלכין
ומהקים מלכין יהב חכמתא לחכימין
ומנדעא לידעי בינה: הוא גלא
עמיקתא ומסתרתא ידע מה
בחשוכא ונהורא עמה שרא: לך
אלה אבהתי מהודא ומשבח אנה
די חכמתא וגבורתא יהבת לי וכען
הודעתני די בעינא מנך די־מלת
מלכא הודעתנא:

אדין דניאל לביתה אזל ולחנניה מישאל ועזריה חבריהון מלתא הודע: ורחמין למבעא מן קדם אלה שמיא על רזא דנה די לא יהובדון דניאל וחבריהון עם שאר חכימי בבל: אדין לדניאל בחזוא די־ליליא רזא גלי אדין דניאל ברך לאלה שמיא: ענה דניאל ואמר להוא שמיה די־אלהא מברך מן עלמא ועד־עלמא די חכמתא וגבורתא די־לה היא: והוא מהשנא עדניא וזמניא מהעדה מלכין ומהקים מלכין יהב חכמתא לחכימין ומנדעא לידעי בינה: הוא גלא עמיקתא ומסתרתא ידע מה בחשוכא ונהורא עמה שרא: לך אלה אבהתי מהודא ומשבח אנה די חכמתא וגבורתא יהבת לי וכען הודעתני די בעינא מנך די־מלת מלכא הודעתנא:

אנתה

מלה כוללת המכשפין והכשדים: ברם יש אלה בשמיא: והניאל אמר אלה חד:

מדין: לביתיה אזל: שלא להתעסק בדבר אחר להתפלל עם חבריו: ורחמין מן קדם אלה שמיא: כי אין בארץ חכם שיוכל להגיד בדבר הזה: ורזא הוא סוד ורזי לי רזי לי אינו כמוהו רק היא מגלה רזון: ויגלה: והגיד חכמתא ובמשנה כמו מקרא כי ונתנו לבלו היה החכמה והגבורה בהמת וכל הנברא ב בעלה ובמשנה כמו מקרא כי ונתנו כס: והוא: כפי חכמתו מסגנה עתים ויסיר מלכים ומקים המרים תחת: והגר ירחם בחכמתו והחכמה שידע האדם הוא נתנה: הוא: מגלה עמוקות: וגם ידע: שלא יוכל אדם לדעתם כאשר יחפצו עבדיו אלה כמוני שגלה לי סוד הלון: ידע מה בחשיכה: הכך האדם ולפי דעתו שהעשם מה בבית לאיש כמוני ותעלומות יודעים אור ונגש בו אורה עמיה שרה הכל: עניו כ ונעשה ידוע: שרה כמו מינה ונגיה ה ונגיה ידוע: לך: בעבור היות הנמצאים לא יוכל אדם ולא כן הנות נייס המרים שנתת לי חכמה גבורה על כל הכמים: ואמר הודעתני כי לו לבדו נודע הסוד ואתה דו בגלוי הוא ואתה אמר לא בזכותי לבדי הודעתני זה הסוד ואמר הודעתנא כי הוא הודיע: כל: ואמר ופשרא דרך קצרה כי לא יהכן לבהור רק לאחר שיודיע החלום: אדין: הבינת מגלתי ומן כמוהו בלשון הקדש והאומר כי כמוהו ויפתכרו בעיר אינו נכון: ענה: המיתך כהל: היפך יכול: ענה: הכימין: החכמים המרו לו אלהין אנת

רזא דנה הסתר הוא המרים הוא גמור ה״ר ולהגיד בבאור לך ידוע ולדעת בעבור לדעת בעבור לדעת ולהגיד הרגים הלים הוא גמרא לכן: והוא

רבינו סעדיה גאון

ורחמין למבעא מן קדם אלה שמיא על רזא דנה: על סוד זה של חלום של כלם כלי שידעו לומר החלו ופתרונו שלא יהרגו דניאל וחבריו ומדקאמר על רזא דנה מכלל דאיכא אחריתי ומתי ניחי אותה של חלום של חילן: על על מריך: כה אל מריך: די מני: הסר מינה: העלני הנה אותי: בהתבהלה: בחפזון מחרגמינן בבהלו: הנעל: הכיה: די הסכחת גבר: שנמצא איש ומצא מחרגמינן יהסכח: המיתך כהל: היפך יכול: גזרין: אותה הגקרא גזרי מן גזריא ואית דאמרי גזרין סרים מחוחכין על פיהן דברי מלכות כמו ותגזור תומר: מה די להוא: מה שעתיד להיות: וחזוי ראשך: מחזבתך: אמר המלך לדניאל הנה הוא דניאל וכי לא היה מכירו אלא אמר מר לו כן נך כה לספר החלום ופתרונו אמר לו יש אמר לו לא חייתי אמר לו לא לשני ימים ולא לשלשה ימים אלא חייתי לי הלילה ובבקר אומר לך: פ״א אדין דניאל לביתיה אזל לו דניאל הידע הדבר לחבריו שיבקשו רחמין מלפני הקב״ה שיגלה להם הסוד: הבף יכזבו: דע והבן כי אסר כשדאי הוא מכסף כי נגם שהיו במדינה בבל כולם מכשפים היו וגקראת אמרכל כשדים על שם המכשפים כשדים כשדים והם מזרע כשד ועל כן פתר אוף יכשדאי דוקא בחולית ובמעשה שדים: הודמנתון: זמומין ותשבת עלי לה עבירני עד די עדניא יתמנון שאזכור החלום ואומר לכם:

אבן יחייא

שחכמים מחדשומים ואשפים ומכשפים עמו שנית למלך שלא יודיע להם החלום שהם יודיעוהו הפתרון כאשר אמרו הכשדים: והמלך עכה בודאי יודע לי שהעת הזאת אמרו מכרים יען כי אתם ראיתם שסכחתי את החלומות הנו׳: והוא מוסכם אצלי שאם לא תודיעוהו לי שאתם יהיה דתכם כדת הכשדים אשר אמרתי לעשותם בתים ובתיה׳ אשפות: ואין להאשיחני על הורגני אתכם יען כי אשר תאמרו אלי לומ׳ הפתרון מהחלו׳ אשר אנוכי לכם: הא מדמה בפיכם כי הכינותם לומר דבר כזב ונסתת בפתרון הרוא כדי להכנל מן המות עד שהזמן יעבר׳ ויאמרו אם אני אם אתם: ומי יוכיח על הדבר: ולכן תאחרו החלום אם תרצו שאחיין שפתרוניכם יהיה אמיתי: עמו כשדאי ונו׳ ועוד שנו הכשדי׳ לדבר אחר המלך אחרים כי לא כמצא אדם אשר יוכל להגיד דבר המלך: ובודאי לא כמצא מלך המלך על מדינות ומחוזות רבות: ורב והוא המולך על עיירות רבות ממחוז אחד: ושלום והוא המולך על כפרים רבים מעיר אחד שיוכל דבר כזה לשום חרשים ולחש וכשדי: יען כי הדבר ששואל המלך הוא דבר יקר וכבוד ההשנה ולא יש מי שיגידנה אלא רק האלוהות שמושבם אינו עם בשר ודם: כל קבל ונו׳ מתוך אלה הדברים נתכעס המלך ואמר שיאבדו כל חכמי בבל: ודאגא נפקת כי דנה שיחותו בדין ובדת המלכות להיותם מורדים בו ובלתי עושים רצונו: והיותם מוכנים לומר דנה שיחותו בדין ובדת המלכות להיותם מורדים בו ובלתי עושים רצונו: בהופן אלו בפתרון דבר כזב ונסתת כי לפי סכלותו הטעמת האלה הם עושים ומכוחים: בהופן אלו בפתרון דבר כזב ונסתת כי לפי סכלותו הטעמת האלה הם עושים ומכוחים: ולא היה מבקשים דניאל ואחיו להורגם ולא דניאל בתחת שהדבר ולא אל היה והחכמים הם מוחתים והם מבקשים דניאל ואחיו להורגם ולא דניאל בתחת שהדבר ולא אל היה ושפתיו הטיב דברי עלה ויעשה לאריוך שר הטבחים הרוגי לחכמי בבל כדי שיטיב דבריו ולא שפתיו הטיב דברי עלה ויעשה לאריוך שר הטבחים הרוגי לחכמי בבל כדי שיטיב דבריו ולא יהרגהו: ושאל אליו סבת ההגזרה הזאת ועלה אל המלך ובאל מתנו זמן להודיע הכתרון מהחלום

תורת חסד

המוחפים כו׳ רזא גלי ולא הכף ומיד בריך לאלה שמיא ואמר וכו׳: ולולי ר״ל כי לא הכף ומיד לאלה שמיא ואמר וכו׳: ענה דניאל ואמר לרוח מבדך מן עלמא ועד עלמא כלו׳ לעולם ולא יחסר מי שיברך לשמי כי הוא: די הלום בחלומו הדברים הלמתיים והוא בעת הלמתו וכו׳: ענה דניאל ואמר לרוח מבדך מן עלמא ועד עלמא כלו׳ לעולם ולא יחסר מי שיברך לשמי כי הוא: די חכמתא וגבורתא: דיליה היא ור״ל די חכמתא וגבורתא עמיה והוא ענין הידיעה בה בגבל והזמן ויכון לה ועם כל זה נתגלה לו הדבר הכף ומיד חכמתא וגבורתא: דיליה היא ור״ל די חכמתא וגבורתא עמיה והוא ענין הידיעה בה בגבל והזמן ויכון לה ועם כל זה נתגלה לו הדבר הכף ומיד ואי לאו דאם תפיסת הייתי אומר לומר כיכל אלה הנעימים נעשו בלילה הזה בעלמה שאלם ס״ב החלום הזה ומיד הכף ומיד בעוד חכמתו כדי שיגידו לו פשר דבר והם ואי לאו דאם תפיסת הייתי אומר לומר כיכל אלה הנעימים נעשו בלילה הזה בעלמה שאלם ס״ב החלום הזה ומיד הכף ומיד בעוד חכמתו כדי שיגידו לו פשר דבר והם השיבו מה שהשיבו ולזה אמר להם די עדנא הנתון הזה עת לילה ולזן דנין בלילה ולזן דנין בלילה ומיד הכף ומיד בעוד חכמתו כדי שיגידו לו פשר דבר והם נפקא היה בלילה ובאלהין דניאל הרוב עשה וכו׳ ולזה בעלמו אמר לך לאריוך על מה דחף מהקפא מן קדם מלכא שלא המתין עד אור הבקר אלא מלכא הודע לאריוך לדניאל כי החכמים הם בעלמם היו סבת הדבר הזה שיהרגו מקרה מלאת שלא הבינו לבתמה בענין גזרת הורבן הבית וכו׳: והניאל על ובעלה מן מלכא די זמן יתן ליה לכתות עד עת פתיחת שערי הרחמים ואדין דניאל הכף ומיד לביתיה אזל והכף כתמכם ומיד בזאת די לילה הזה רזא גלי ליה ותכף ומיד קם מעינו ובריך לאלה שמיא ואמר די חכמתא וגבורתא: דיליה היא וכמו שבירתי והוא בעלמו אומרו והוא מהשנא עדניא וזמניא כי מהלילה הזה בעלמה נעשה יום ונעשה עת שערי הרחמים והוא בעלמו גם כן אומרו מהעדה מלכין ומהקים מלכין ר״ל מהעדה הילכים שהיו דנים דינים בבקר וכמו שנזכר להם דינו לבקר מהקים מלכין כזה כי בעוד לילה הזה דן לה דינו: ובאומרו יהב חכמתא וכו׳ כיון לדבר בעלמו שכיון באומרו לך אלה אבהתי ונו׳: ולולי כיון בו לבלתי מולה כל דבר ומנ״ל נעלם לפ״ו מה אמר בחלום: הוא גלי עמיקתא ומסתרתא הם עמוקי החלום והסתר פתרונו ידע מה בחפוכה והוא הענין הזה בקרה בתחלה הלילה הזה ובהורה עמיה שרה אלה ר שיני עבדיו לדעה לה הענין וכו׳: לך אלה אבהתי יר׳ אלהי יהודה אבי שבעי אשר עליו אמרה אמו הפעם אודה את ה׳ מהודה: ואוכבה אלה אבהתי חכמתא וגבורתא יהבת לי וכען הודעתני הכף ומיד די בעינא מיך הכף ומיד לי ואחבר ואמר מי בכל אמרו לא ליתי לכם על יכפתה וכו׳ אלהין אלהין די מדהון עם בשרא לא ליתוהי: לו יר׳ די בעינא מיך הכף ומלכא ז״ל די מלת מלכא הודעתנא: כל קבל דנה וגו׳ אזל וכן אמר ליה לחכימי בבל

רבינו

שהיו מתנים לא רזים: אבל ובשכל בכל ספר וחכמה: ואלה לומר שהיו יודעים בכל ספר ומפני זה יתבאר שבבר היו יודעים ספר ולשון כשדים והיו מסכילים בכל חכמה והוא ענין הכתב בעלמה לא מלך מה שהיה נחכת: ודניאל בנין בכל חזון שבא בחזרת לאלה זה ענין היה חידה לו מאל: ובזה אמר אמר לאלה הלון בחלומות הל דקים הבדים בחלומות ומאל לאלה זה ענין היה חידה ומאל: ובזה היה לו כפה נגוני בלים מה: ובמקצה הימים אשר אמר ואומר ר״ל שלא הוצרכו להם כל הסכים שלם ללמדם ספר ולשון כשדים כי במקצת הזמן הרוא למדו זה: לו יהיה הרצון בו ולשון הימים כענין

אַנְתָּה מַלְכָּא רַעְיוֹנָיְךָ עַל מִשְׁכְּבָךְ
סְלִקוּ מָה דִּי לֶהֱוֵא אַחֲרֵי דְנָא וְגַלֵּא
רָזַיָּא הוֹדַעֲךָ מָה־דִּי לֶהֱוֵא: וְאַנְתָּה
לָא בְחָכְמָה דִּי־אִתַּי בִּי מִן־כָּל־חַיָּא
רָזָא דְנָה־גְלִי לִי לֵיהָדָן עַל־דִּי־בְרַר דִּי
פְשַׁרָא לְמַלְכָא יְהוֹדְעוּן וְרַעְיוֹנֵי לִבְבָךְ
תִּנְדָּע: אַנְתָּה מַלְכָא חֲזֵה הֲוַיְתָ וְאָלוּ
צֶלֶם חַד שַׁגִּיא צַלְמָא דֵּכֵן רַב וְזִיוֵהּ
יַתִּיר קָאֵם לְקָבְלָךְ וְרֵוֵהּ דְּחִיל: הוּא
צַלְמָא רֵאשֵׁהּ דִּי־דְהַב טָב חֲדוֹהִי
וּדְרָעוֹהִי דִּי כַסְפָּא מְעוֹהִי וְיַרְכָתֵהּ דִּי
נְחָשׁ: שָׁקוֹהִי דִּי פַרְזֶל רַגְלוֹהִי מִנְּהוֹן
דִּי פַרְזֶל וּמִנְּהוֹן דִּי חַסְף: חָזֵה הֲוַיְתָ
עַד דִּי הִתְגְּזַרַת אֶבֶן דִּי־לָא בִידַיִן

מלת מלכא רעיונך · מחשבותיך שהיית מחשב מי ימליך אחרי: על משכבך סליקו · לפי שהיו מרחין לו לאדם אלא מהרהורי לבו: די מיתי בי · שיש בי: ורעיוני לבבך · מחשבות רצון לבך שחשבת בלבך כי המלוכה לך ולזרעך תהיה: והנה צלם שגיא · דמות אדם גדול: דכן רב · שכן היה גדול: וזיוה יתיר · זיו שלו זיותו ביותר מן הזהב והכסף והנחשת והברזל שבו: ורוה דחיל · מראהו נורא תואר מחרגמינן ריוה: חדוהי · חזהו חזה מתרגמינן חדיה: די התגזרת אבן · כמו גזרו לכם את הילד: די לא בידין שלא על ידי אדם: והדקת המון · שיברה ודיקקה לותם: דקו · לשון כתיתות: כעור מן אדרי קיט · כמוץ מן הגרגרות של קיץ: הרוח · המה: אנת מלכא זהו נבוכדנצר · מלך מלכיא די אלה שמיא · זה הקב"ה שהוא מלך מלכים ואלהי השמים: ובכל די דארין · בכל מקום שיושבין ודרין בני אדם: אנת הוא רישא די דהבא · זו מלכות בבל אתה הוא ראש של זהב שראית לצלם מה שהוא על כל הגוף והזהב מעולה על כל מיני מתכות כך אתה על כל מלכי ארץ:

ומחת לְצַלְמָא עַל־רַגְלוֹהִי דִּי פַרְזֶלָא
וְחַסְפָּא וְהַדַּקְתּ הַמּוֹן: בֵּאדַיִן דֻּקוּ
כַחֲדָה פַרְזֶלָא חַסְפָּא נְחָשָׁא כַּסְפָּא
וְדַהֲבָא וַהֲווֹ כְּעוּר מִן־אִדְרֵי־קַיְט
וּנְשָׂאָם הַמּוֹן רוּחָא וְכָל־אֲתַר לָא־
הִשְׁתְּכַח לְהוֹן וְאַבְנָא דִּי־מְחָת
לְצַלְמָא הֲוָת לְטוּר רַב וּמְלָאת כָּל־
אַרְעָא: דְּנָה חֶלְמָא וּפִשְׁרֵהּ נֵאמַר
קֳדָם־מַלְכָּא:
אַנְתָּה מַלְכָּא מֶלֶךְ מַלְכַיָּא דִּי אֱלָהּ
שְׁמַיָּא מַלְכוּתָא חֲסֻנָא וְתֹקֶף וִיקָרָא
יְהַב־לָךְ: וּבְכָל־דִּי דָאֲרִין בְּנֵי אֲנָשָׁא
חֵיוֹת בָּרָא וְעוֹף־שְׁמַיָּא יְהַב בִּידָךְ
וְהַשְׁלְטָךְ בְּכֻלְּהֹן אַנְתְּ־הוּא
רֵאשָׁה:

רזה ח' וסימ' השמנה היא אם רזה · בין שה בריאה ובין שה רזה · כי רזה את כל הארץ · ורחמין למבעא מן קדם אלה · אדין דניאל בהזוא דליליא · רזא דימלכא שאל לא חכימין · רזא דנא גלי אילהן · למגלה רזא דנא · דארמית כתיב א': רמון ג' ומ"ל וסימ' והדקת המון · ונשא המון רוחא · קטיל רמון שביבא · רוחא ב' בתרי ליש' וסימ' ויהיו הרמונים תשעים וששה רוחא · ונשא רמון רוחא · קרמא מלעיל: מלכיא ג' וסי' אנת מלכא מלך מלכיא · וביומיהון די מלכיא האנין יקום · ארתחשתא מלך מלכיא:

רד"ק

זזיוה יתיר וזהרו גדול: רוה דחיל ותמהו נורא תרגום יפה תאר ספיר בריות: חדוהי חזות שלו תרגום חזה חדיה: מעוהי וירכתיה בטנו וירכיו: שקוהי די פרזל שוקיו של ברזל: די חסף של חרס תרגום וכלי חרס ומלון דחסף: והדקת המון והדקת אותם: כעור מן אדרי קיט כמוץ מן גרגרות הקיץ ואולי עור חסר נו"ן מן כעורת של פשתן כי המון הוא הדק הנגער מן התבן:

מרע

רבינו סעדיה גאון

אנת מלכא רעיונך · מחשבותיך שהיית מחשב מי ימליך אחרי: על משכבך סליקו · לפי שהיו מרחין לו לאדם אלא מהרהורי לבו: די מיתי בי · שיש בי: ורעיוני לבבך · מחשבות רצון לבך שחשבת בלבך כי המלוכה לך ולזרעך תהיה: והנה צלם שגיא · דמות אדם גדול: דכן רב · שכן היה גדול: וזיוה יתיר · זיו שלו זיותו ביותר מן הזהב והכסף והנחשת והברזל שבו: ורוה דחיל · מראהו נורא תואר מחרגמינן ריוה: חדוהי · חזהו חזה מתרגמינן חדיה: די התגזרת אבן · כמו גזרו לכם את הילד: די לא בידין שלא על ידי אדם: והדקת המון · שיברה ודיקקה לותם: דקו · לשון כתיתות: כעור מן אדרי קיט · כמוץ מן הגרגרות של קיץ: הרוח · המה: אנת מלכא זהו נבוכדנצר · מלך מלכיא די אלה שמיא · זה הקב"ה שהוא מלך מלכים ואלהי השמים: ובכל די דארין · בכל מקום שיושבין ודרין בני אדם: אנת הוא רישא די דהבא · זו מלכות בבל אתה הוא ראש של זהב שראית לצלם מה שהוא על כל הגוף והזהב מעולה על כל מיני מתכות כך אתה על כל מלכי ארץ:

תורת חסד — ברכת ישרים

בבל אל תחובד יר' גם כי אמר אליך המלך להיבדל מחכמי בבל הנה אתה יכול להתעכב הדבר עד אור הבקר כי לא אמר לך המלך בדיבור שתאבדם תכף ומיד וא"כ יכול אתה להמתין עד אור הבקר ומה גם כי תוכל לומר כי מלך תקף הבילה לא פגעתי אותם ועכ"ז העלני קדם מלכא ופשרא למלכא אחוה תכף ומיד ואולי יאמר לך גם הו' די לא תהובד לחכמי בבל אחרי שהודיענו פשר הדבר וירא אני כי הם אל אני לבדי על ענין זה אולי לא אוסיל דבר לשלא תאבדם כי בהסר דבר מלך שלטון ואחר שכבר יצא הדבר מפיו אין להשיבו וכן יהיה הענין אם אתה לבדך תלך לדבר אליו כי אולי לא יחפיצך לחיין וגם הרבה אולי תתירא מלהמלא עמו מה שאין כן אם נלך הנחכמי שנינו יחד כי בראותו אותך עמדי ייסר מעמנו כעסו מבלי שתדבר אליו דבר אחרי שאני בא אליו עמך להגיד לו פשר דבר ולז"א ופשרא עם אלף ועם קמץ ולא אמר ופשרה כדי למהר דבריו בקוצר שלא היה אומר ופשרה המורה על הפתרון האמתי היה צריך לומר חלמ' ופשרה מה שאין כן באומר ופשרא שר"ל פשר כל דבר: אז אולי עשה כן מלך עמותנותו: אדין אריוך וגו' יר' אדין אריוך בהתבהלה הנעל לדניאל קדם מלכא ועשה עצמו כאילו היה בא מן הדרך אשר דרך בה להובדה לחכימי בבל וכן אמר לי' די השכחת גבר וכו' כלומר אל תאשימני במה שבאתי לפניך בהתבהלה כי הנה שנת הדבר הוא די השכחת גבר מן בני גלותה די יהובד וכו' ור"ל כי עם היו' כי הגלות לא הניח מדה טובה אל הגוים עכ"ז דבר טוב נמצא בו ונהגבר על כל החכמים אשר בבל מלכותך די פשרה למלכ' יהודע ואחרוים הם הרשעים שאין טובתם שלימה ולזה לא אמר ופשרה: אנת מלכא וגו' שראית את עצמך נקרא בכה מלא בשם מלך ממה שהחרבת את ירושלם וראית את עצמך ברוס המעלה היית מהרהר ומחשב בלבך כי במה הוכל עוד להתעלה ולהעלה אחרי שכבר הגעת לגדולה כזאת ואין ספק אלא שהגלגל יחזור לאחור וכו' ונגלה רזיא הודעך מה די להוא אחרי דנא כי עדין יש לפשרות מה להתגבה בו ולשם יראה אל ית' ולפני שבר גאון וכו': והנה לא בחכמה די איתי בי איתי בי ראה לרמוז לו הדבר שאמרתי כי מלך מה שראה את עצמו שהחריב את ירושלם ושם בהיכלו מבני יהודה ומזרע המלוכה ומן הפרתמים ראה את עצמו ברוס הגלגל ולכן בא לחשוב מה שחשב והאל ית' גילה לו פשר הדבר על ידי דניאל שהיה מבני יהודה מזרע המלוכה ומן הפרתמים וכפי הענין שביארתי בפסוק זה יתורגם מה שהקשו המפרשים דעל מה ועל מה הושם פסוק זה הנה ולא למעלה מזה: לו יר' והנה לא בחכמה די איתי בי מן כל חיי רזא דנא גלי לי ולא לך ר"ל שיתגלגל הדב' מכל וכל באר היטב ופרשו' להן על דברת די פשרא למלכא יהודעון כי אם היה נגלה אליך הדבר בפרסום אולי היית מחשב בדעתך כי לאותם הדברים שראית יש פתרון ואינם כפשוטן כי כן הוא תמיד כי בא החלו' ברוב ענין וחידה והחכם יגיד פשר דבר וכמו שסמעתי באומרים כי אלסנה זו לא היה נמצא פותר לערבה לפי שהיו רואים כי החלומות בעצמם היו מפורשים ולסנה זו היו מבקשים לומ' שלעניני' אחרים היו רומזים ולא למה שהיה נראה מהם לכאורה ולכן אמר פה דניאל להן על דברת די פשרא למלכא יהודעון ותאמין בה ורעיוני לבבך תכנה בידיעה שלימה מבלי שקפוק בה וכו' לו אולי ראה לרמוז לו כי אלך הנה לו עכשו גם את החלום ישן כי החוט המשולש לא במהרה ינתק והנה הוא היה החלום הדבר אשר נאמר אליו בחלומו ויחזור דניאל ויאמר לותו פעם שנית ושלישית ויפרשהו בתופן שעל כל פנים יתקיים הדבר ומה גם כי כל החלומות הם הולכין אחר הפה של הפותר לותם ומה גם בראשר יהיה הענין בכמו נדון זה שהפותר בעצמו יהיה המשפר החלום ואחרי כן יפתר לותו: אנתה מלכא וגו' הנה י"ל דמהו לומר אחרי כן פעם אחרת שלמה דכן רב כי היינו בעצמו לומרו כלם חד שגיא · ב מהו לומרו ג"כ וזיוה יתיר ג לומרו למעה קיים לקבלך ולא אמרו בתחלה · ד למה כיון בלומרו ורוה דחיל · ה מה שמר הוא שלמה מהו כי על הצלם היה מדבר · ו למה אמר דהב טב ולא אמר מלת טב לא בכסף ולא בנחש' ולא בברזל · ז כי הנה הוא אמר ומחת לצלמא על רגלוהי די פרזלא וחספא וחזר

אבן יחיא

מהחלום אשר בידיעת הפתרון ידע גם החלום שהוא חתום · ודניאל הלך לביתו והודיע הדבר לחבריו כדי שישאלו רחמים מה' על הגלות הזה למען לא יאבדו אבדתם עם שאר חכמי בבל ולדניאל במראות הלילה גלה ה' אליו הסוד כי בחס עליהם שיעשה חפצם · וחכף ברך דניאל לאלהי השמים ופנה דניאל והתחיל בתפלתו כי הוא ע"ד ובית ואחרת · יהיה שם הא"ת מבורך מן העולם הזה ועד העולם הבא שהחכמ' והגבורה הם שלו · וזכר החכמה לאותו חכמתו באשר הודיעו החלום והפתרון · וזכר הגבורה לאותו גבורתו באשר יקרה באחרית הימי' להשפילו גבוהים · ולהגביהו שפלים · וזהו אומרו כנגד הגבורה הוא מסגה עתים וחזיים ומוסיר המלכים החזקים ממלכותם ומקים מלכי' אחרי' תחתם אנשים שפלים · וכנגד החכמה אחר הוא נותן חכמה שהוא שלימות השכל העיוני לחכמים שר"ל לאשר מכירים עצמם לקבל השפעת החכמ' שהם חכמים בכח ומתן הדעת שהוא שלימות השכל המעשי ליודעי בינה בכח שהם המכירים עצמם לקנלת השפע מהבינ' · הוא מגלה לאוהביו העמוקות והמסוקות כי אין נסתר לפני כשל כבודו ולכניו כחשיכה כאור' והוא יודע מה שבחשך עם היות שהאור חונה עמו מה שלכן היה ראוי שהחשך שהו' הפכי לאור לא יראהו ולא ידעהו · לך אלהי אבותי מודה ומשבח אני אשר חכמה וגבורה נתת לי באשר הודעתני אשר שאלתי מאתך מדבר המלך · והנה אחר שנתן לו ה' חכמ' בגילוי הסוד הזה כאשר הוא מהמפורסם · ואמר שנתן לו גבורה כי בידיעה הזאת יגיל כפשו מחות וכן כפש חבריו וכל אשר בשם חכמים יכונה · והנלחמים עם הרוב ואם להכנל מהריגה יהיה בכלי זיין או בחכמ' ודברי' יקרה גבורה · ואז הלך דניאל אל אריוך המשוכה על ההריגה ואמר אליו שאל יאבד עוד חכמי בבל ושיעלהו לפני המלך ואז יגיד אליו הפתרון · ואז אריוך במהירות הביא דניאל לפני המלך והודיעו כי נמצ' איש מן גלות היהודי שיודיע הפתרון למלך · ואז המלך שאל לדניאל אתה יכול להודיעני החלו' אשר ראיתי ופתרונו · ואז ענה דניאל בענותנותו איני יכול כאיכותי להודיעך את כל אלה כי הסוד שאתה שואל אין ביכולת החכמים וגו' גזרין הם הכשדים הגוזרים על איש שיקרה אליו ככה · להגיד לאולך · אחכם יש אלוה בשמים שהוא מגלה הסודות והודיע אליך מה שיהיה באחרי הימי' · וסבת החלום שלך ומראות שכלך על משכבך היה זה · כי אתה בכל לילה היית חושב במה שיהיה אחרי זה ואם יתמיד מלכותך הגדול זמן רב והמגלה סודות הודיעך מה שיהיה · ואני לא שבת חכמה שום בי מן כל בשר מכל החי הסוד הזה כאנלה אלי · אך הוא זה בדרך שם כי נתעלתי בהשגת ה' למען יודע אליך הפתרון ומחשבות לבבך תדע:

הפרשה הג'

אנת מלכא ונאמר אתה המלך היית רואה והנה צלם אחד גדול הכמות · וז"ל פה בצלם צור' אים · הצלם והצורה מהבכל הזה

רעיונך · הרהורך · על משכבך סליקו · מה שהיתה מהרהר ביום מה יהיה אחר ך על משכבך עלו · וגלה רזיה הודיעך והקב"ה מגלה רזיה הודיעך רק אשר יהיה · ואנה לא בחכמה · ואני לא מרוב חכמה שיש בי משאר הבריות יותר נגלה לי הסוד הזה · להן על דברת די פשרא למלכא יהודעון · יודיעוך מן הפנים · ורעיוני לבבך חבלע · והרהורי לבבך שאתה מהרהר תמיד לדעת מי יקום אחריך: הבלע · רוה הויה · ואנו · לפנו והנה · בלמה דכן רב · בלשון תפיר היה כן גדול · וזיוה יתיר קאם לקבלך · היה עומד לנגדך · ורוה דחיל · יראה מרוה נורא: דהב טב · של זהב טוב: חדוהי · חזה שלו ודרעוהי וחזהו ומעוהי וירכתיה · בטנו וירכיו: שקוהי די פרזל שוקיו של ברזל · מנהן די פרזל ומנהן די חסף · מהם של ברזל ומהם של חרס: די התגזרת אבן · אשר נתחכה ונבדלה אבן אחת · די לא בידין אשר לא בידים כי אם מהיליה · ומחת לצלמא · והכתה את הצלם והדקת המון והדיקה אותם: בחדין דקו כחדה · אז הודקו יחד · כל מיני מתכות וחרס שהיו בו · והוו כעור מן אדרי קיט · והיו כמוץ מגרגרות הקיץ · ונשא המון רוחא · והשא אותם הרוח · וכל אחר לא אשתכח להון כלומר לא נודע מקום הראשון ולא נכר שהיו שם מעולם · הוא לטור רב כלומר לא נודע גודל: דנא חלמא · הרי זה החלום שחלמת · ופשרה נאמר ונומר ופתרונו נאמר לך · מלך מלכיא · פירשו רז"ל כל מלך מלכיא דדניאל חול חוץ מזה · שכנגד הקב"ה אמר וכן פתרונו מלך המלכים שהוא אלהי השמים · מלכותא חסנא · מלכות חזק וכבד נתן בך · והסלטך בכולהון והסליטך על כולם שאפילו בוזר על הסוס לא יהא נוגף ועל העוף לא יפרח כמו של זהב ואת חית השדה נתתי לעבדי · אנת הוא ריש' דהבא · ראש הזהב של הצלם הראית אתה הוא שמלכותך חזקה ועתה קיימת והיא חשובה מאד: ובתרך

רלבג

כענין שאמר מקן שבע שנים תעשה שמטה והוא הנכון · כי כבר נזה המלך לגדלם שנים שלש ואחר זה ינסה אותם אי זה מהם יעמוד לפניו: ויבחר אותם המלך ידמה שהמלך היה חכם ונזה הכיר שדניאל והבריו חכמים מאד יותר מכל החרטומים והאשפים אשר היו במלכותו וידמה שהחרטומים הם שיודעים לעשות התחבולות שבעי וידמו בהם שיעשו דברים נפלאים מזגלה שיהיה כן לאלו הפעולות שיעשין אותן בסתר כדי שלא יתבאר במה עשו זה · כי אולי לא ישתבחו בפעולותיהם כשידעו הרואים הסבות אשר בהם עשו מה שעשו · ולזה זכרה התורה שהחרטומי מצרים היו עושין מעשה בלהט ואשפים הוא שם לפי מה שאחשוב מענין נשף · והם נקראים כן מפני הביטה בכשפים על תנועת הכוכבים · והם נקראים חכמות הכוכבים ודמה שפשט מהם בעולם השפל · והחרטומים כמו שאמרנו נקראי' בחכמת הטבע ובמה שימשך מהדברי' הטבעיים כמו התמונות והתכונות והדמיונות והמחשבות הנמשכות ממזג בתקופת השנה והיום ולאמר עשר ידות להורות

על

ובתרך תקוף מלכו אחרי ארע מיך׳ ואחריך אחר מלכות בלשצר בנך תקוף מלכות שתעול הארעא מזרעך נמיכה ושפלה ומלכות שלך׳ ארעא תתתוכה ונמוכה׳ כמו שהכסף נמיך ושפל מהזהב׳ והיתה שהוא אחר הראש היה של כסף כך תהיה מלכות מדי ופרס אחר מלכות בבל שפלה׳ ממלכות נבוכד נצר׳ ומלכו תליתאה אחרי׳ אחר׳ לנחשת׳ חסינה כנחש׳ והיא מלכות יון מלכות תלכסנדרוס מוקדון׳ ומלכו רביעאה׳ היא של גיגייס דפרזלא׳ כאשר ראית הסוקיים שהם רביעיי לראש ולחז׳ ולמעיים והם של ברזל׳ מהדק ויחשל כלא׳ מרדד ומהדק כל מיני מתכ׳ שמרדדין הותן בקורנס׳ ויחשל ומרדד׳ והרבה יש בתלמוד מחשלי דודי׳ בעי חשילת׳ כל מיני מתכות הללו שראית בצלם׳ תדיק ותרוע׳ תדיק מלכות גיגיי׳ ותרוצן את כל האומות׳ מכף די פחר׳ חרס של יוצר׳ והרבה יש בתלמוד מאני דפחרא׳ מלכו

ראשה די דהבא׳ ובתרך תקום מלכו אחרי ארעא מך׳ ומלכו תליתאי אחרי די נחשא די תשלט בכל ארעא׳ ומלכו רביעאי תהוה

ל׳ תקיפה כפרזלא כל־קבל די פרזלא מהדק וחשל כלא ומפרזלא די מרעע כל־אלין תדקין ותרע׳ ודי־חזיתה רגלין ואצבעתא מנהון חסף די

ל׳ ל׳ ל׳ ל׳

ל׳ ל׳ ל׳ ל׳

ל׳ ל׳ ל׳ ל׳

רש"י

ומן נלבתא די פרזלא ומחוזק הברזל ולשון נלבתא נטע מתרגום נטע שעשויין נלבתא דחביבותיה כלו' מנטע זרכא הברזל יהיה כח כחרש:

מחשדרפני

ולי · חסף די פחר · כלי חרס היוצר והנה פירש בעבור זה מלכו פלינא: נלבתא · כמו כח: מערב · כמו ויתערבו בגויים: והתבעות · הם שרי ישמעאל ומלכיה במזרח ובמערב: די חזית · טעם מתערבין שכולם ליקחות בנות גויים כמו הפרסיים לוקחים הבבליות והשכנים לוקחין הולכות והם דומים אלה לאלה בתתכונתם ובמלבושיהם ומהלכם ומנהגם מהלוק' בתורתם ואף לי בני חס שהם לפחת דרומית מערבית לעבר הים והם סמוכי ליס הגדול שנקרא חוקיינוס: וביומיהון

ג' ובתיבה' תֶּהֱוֶה תַקִּיפָא וּמִנַּהּ תֶּהֱוֵא תְּבִירָה: וּדְי חַזַּיְתָ פַּרְזְלָא מְעָרַב בְּחַסְפָּא טִינָא מִתְעָרְבִין לְהֵוֹן בִּזְרַע אֲנָשָׁא וְלָא לְהֵוֹן דָּבְקִין דְּנָה עִם־דְּנָה. הֵא־כְּדִי פַּרְזְלָא לָא מִתְעָרַב עִם־חַסְפָּא:

ג' ובתיבה' לשון נקבה ק' ומנהון ק' לשון נקבה ה'

ג' מלכו ק' וכ"ס מ' מערב ק' ומנהון ק'

רבינו סעדיה גאון

וביומיהון

כל קבל די חזית · די מצירא אתנזרא · אילנא די רזית די רבה · ב' קדמאי מ"ל · תהוה ג' כתי' ה' בסיפרא וסי' מלכו פלינא תהוה · מן קצת מלכותא תהוה תקיפה · תהוא ארכא לשלוחך · הא ג' וסי' הא לכם זרע · הא דרכך בראש נתת · הא כדי פרזלא:

ומן נלבתא די פרזלא · ומן מלכות ועמוד של ברזל · פ"ח ומן נלבתא ומן חוקף המלוכה הראשונה שקשה כברזל היא מלכות בבל שהיתה דומה לזהב וקשה כברזל: להות בה · להיות בה: בחסף טינא · בחרס של טיט: פחר · חרס כמו מלכי לפחרא ושניית לחרש מיכך היא מדי ופרס שנחלקה מלכותך בינייהם וכל אחד שלש בחלי מלכותך חלוקי ודרעוהי הרי שניים החזה הוא מלכות מדי שהיו בו חכמי תורה והנשי לבב כי הלב לתון בחזה והזרועות הוא מלכות פרס ביבורי מלחמה ובעלי זרוע והשליטים כנחושת כלכתיב מעוהי וירכוהי די נחש מעיים וירכיו אלו בני יון והנשי מוקדון והוא מלך יון הנקר' חכסנדר ואליכסנדרוס מלך מוקדון שהיו קשים כנחשת ושלטו בכל החרן והרביעית חזקה כברזל דכתיב שקיהי די פרזל קנת מהכוחרים אומרים כי הוא מלכות גוג ובדעתי אינו כן שאם נאמר שהיא גוג והיה הפוך מלכות ישמעאל ולא כן הוא כי לא אמר הכתוב מלכו אחרי פלינא אלא אמר זאת המלכות פלינא תהיו נחלקת תהיה לשנים פרצים גוג וישמעאל גוג חזקה כברזל וישמעאל בחרס והופן השני כי לא אמר חמשה מלכויות ולא אמר רביעית וחמישית ואשר אמר פרזלא מערבב בחסף טינא ואמר להוון דבקין דנה עם דנה מתערבין ולא נדבקין: מתערבין להוון בזר' אינשא · כי נערבין בהם מזרע ישראל ויושבין בהן וגם פרסיים ומגישין וחרמין וכמה מינין ולא נדבקין זה עם זה כשם שהיו מתער לעולם הברזל עם החרס להיות לבלי אחד ומה שאמר מינה תהיה תקיפה ומינה תהיה חזקה וממנה תהיה חלוש' וסבור' והבכה די מתח לעלמא היא מלכות משיח בן דוד שכ' בו והנה אחד בשבט פיו וברוח שפתיו ימית רשע ומלכות גוג היתה בכלל מלכות יון הרשעה ונתחזקה עם מלכות הרביעית שהיא מלכות ישמעאל:

וביומיהון

אבן עזרא

מלכיות והנה אומרו מלך מלכיות הוא פתרון אומרו אלמלא הכן רב וכו' וכמו שביארתיו למעלה כי אחרי שמלך על ירושלם נעשה מלך בכיכה ומלך על המלכים וגם הם לא היה מולך כי אם על עם בני ישראל היה נאמר עליו מלך מלכיה אחרי שהיה נמלא בהם ד' כתריה טובים כתר מלכות וכתר כהונה וכתר תורה וכתר שם טוב עולה על גביהן: ולזה בעצמו אמר לו אלה שמיא מגבותא חסנא ותקפא ויקרא יהב לך והענין הוא מה שנתן לו זה העם אחר היה בו כתר מלכות והיא אומר מלכותא והיה בו כתר כהונה כי אין חוסן כמוהו אשר אי הפשר שתוסר מן הכהן כתר כהונתו אולתי אם יחללנה יהיה בו כתר תורה וכנגדה אמר ותקף' והוא הענין אומר ה' עמו לעמדו ויתן וכו' וגם כן היה בו כתר שם טוב עולה על גביהן וכנגד זה אמר ויקרא והנה אמר יהב לך ולא אמר יהב בידך לפי שהיה בזה מן המלך לומר לו בפניו הדבר בפירוש ר"ל שמה שהרבה היה לפי שמלך עלהעם אשר היו בו ד' כתריים אלה ולכן אמר הענין באופן זה לשתמע לתרי רגשי אם שהיה מכוין בדבריו אלה לבה שאמרתי והם שהיה אומר לותם על כ"ם בעצמו שהיו בו כל המעלות הללו ולזה לא אמר יהב בידך שהיה נראה ממנו בדבור הענין האמור וזהו המכנס ביאור מה שאמר לו שרתה בחלומו אלמלא הכן רב וכו'.

ובפי מה שביארתי לעיל הכי גם באומרו אלמלא הכן רב דבר על כ"ם בעצמו הנה אלה לרמוז לו כי הפלגות שהיה כמעט הדבר כמעט הגיע ודלהו ליה אחרי דנה שוס אדר היקר יותר ממה שהיה לו אחרי שכבר עלה ברוס הגלגל וכו' הנה עם כל זה יודע כי האל ית' יגדלהו ויעשה זיוו יתיר ויוסיף דמל וכו': אמר עוד ובכל די אחרין בני אנשא וגו' יהב בידך ישן כי מלך עליהם ונעשם ורשיהם משל עליהם והוא אומרו והשלטך בכלהון ואמר לו גם כן כי לסבה זו די כל די אחרין בני הנשמה חיות ברא ועוף שמיא יהב בידיה והשלטיה בכלהון על כן ראה בחלומו ענין ראשה די הבשה הרומז עליו והענין הוא ישן כי כמעט אין דבר בעולם שלא ישים הראש עם עפרו והוא אומרו כה אנתה הוא ראשה די הבשה כלומ' ומה שאמרתי לך ובכל די אחרין וכו' הנה זה הוא הענין אלמלא הוא בעצמו אומרו למעלה הוא אלמלא ראשה די דהב טב: אמר עוד ובתרך הקום מלכו אחרי אחרא מכך והוא פתרון אומ' למעלה מדוחי ודרעוהי די כסף והוא מודן מעצמו ולכן לא אמר ובתרך הקום מלכו אחרי די כספא אחרא דלהי אחרא למשה למעה מערך הזהב ולהיות זה כן כי פתרון אומרו די כסף הוא דלהי אחרא מניה והיה הפסר לומר שכמו כן יהיה מתן אומרו די במה שיהיה מנחשת הוא די השלט בכל הארעא וענין זה הוא מודן עם מה שביארתי למעלה כי ענין הטובות הנאמר בזהב הוא מיוסד ג"כ אל הנחשת שיהיה גם הוא טוב ומבריח כזהב בתוכן כי ראה לומר לו כי כשם שהוא ג"כ נדמה אל הזהב ישן די ישלט בכל די דארעא בני אנשא וכו' הנה כי כן המלכות הלזה יגריק כמוהו בענין המלכות בכל הע לא כי אשר הוא מעבע הנחשת הטוב שיברין כזהב וכו' ולא שיהיה הענין שיהיה ארעא מן הכסף כלומר: ועל זה הדרך אמר אחר כך ומלכו רביעיא תהוה תקיפה כפרזלא וכו' כלומר וזה הוא פתרון מה שרחית בו מענין היוהו מרזלא וכו' ולא לפי שיהיה ארע מנחשת רק שיהיה תקיף כפרזלא · ולא אמר ומלכו רביעיא אחרי ישן כי המלכות הסל"ו והמלכות הרביעי הוא מעורב הרבה מאד עם מלכות יון וכמו שהוא עתיד לומר אחר אומרו די חזיתה וכו' ואתחיל ואמר ודי חזיתה רגליא ואצבעתא מנהון חסף די פחר ומנהון פרזל כלומר ומן החלקים בעצמם שהיו של פחר היו של ברזל כלומר שהיו מבוסים עם הברזל מלכו פלינא תהוה · ומן נלבתא די פרזלא להות בה ולכן היה מכוסה עם הברזל מה שמאבריס את הכלים בתבר והיה זה להודות כי כח הברזל היה גם כן בחסף עם היותו חסף · ועוד היה בו כי הלבעות רגליו מנהון פרזל ומנהון חסף לבד והענין הוא כי מן קצת מלכותא תהוה תקיפה ומנה תהוה הבירה ולכן לא היה בחלק זה ברזל כלל: ודי חזיתה פרזלא מערב

רלבג

שנמשך והלך ממני הדבר · שלא לא הודיעוני החלום אחת היא דתכם ודיינכם שתקבלו על זה מלאתי · כי בודאי לא הודיעו הפתרון אם לא הודיעו החלום תחלה · והנה דבר כזב ונשחת הכינותם לאמר לפני מה אשר ישתנה העת · לפי שידעתם שאינני זוכר החלום · לכן אמרו לי שאם לא תודיעו החלום אל נכון לו שהיה הרצון בזה לי מבער שהם רבי לגיד לאיכם החלום הנה הכינותם לומר בפתרונו דבר נכזב ונשחת לפי שהבטחו שיעבור עת רב קודם התבאר הכזב שם בפתרוניכם והשבתם שתוך העת ההוא יתחבר הזמן ותסור מעליכם זאת המבוכה · אך אמרו לי החלום ואז אדע כי מה שתגידו בפתרונו הוא אמת · ענו הכשדי' לפני המלך ואמרו אין אדם על הארץ יוכל להגיד דבר המלך · כל עמת שלא היה מלך גדול ושלטון שאל דבר כזה לכל חרטום ואסף וכשדאי לפי שכבר היו משערים שאין כח בהם לעמוד על אמתת זה · והנה הדבר אשר שאל המלך יקר מאד בעבור אמר' ודבר ה' היה יקר בימים ההם אין חזון נפרץ · והנה אין אחד שיגידנה לפני המלך אם לא הרוחניים אשר אין מדורם עם בני אדם שיוכלו לשאול מהם זה · כל עמת דבריהם אלו המלך היה בחימה וצו' רב ואמ' לאבד כל חכמי בבל להדת יל' מלת המלך והחכמי' היו נהרג כי היו מבקשים בגיהל וחבריו ליהרג עם שאר החכמים · אז בגיהל השיב עצה ודבר אל בעבור לאריוך שר ההרגים אשר לחלך אשר יצא להרוג כל חכמי בבל דבר אמר לאריוך הממונה מלת המלך על מה הדת ממהרת כל כך לזאת הגזרה מלפני המלך אז הודיע הדבר אריוך לדניאל ודניאל נכנס לפני המלך ובקש מהמלך שיתן לו זמן ויגיד פתרונו לחלך ר"ל החלום ופתרונו וקצר המלמר כי מן הידוע שלא יגיד לו הפתרון אם לא יודיעו החלום תחלה · והנה יזכור המלך שהחלום הוא כזב שמעבר הנזכרים שיגזרו אלהים לעמים כשיתעם · וזהו ג"כ מההבדלים שיש בין החלומות הצודקים ואלהם כי שאר החלומות יסור זכרם בקלות ולא ישאר מהם רק מה שהם כמו הענין הרה בהקיץ · אז הלך דניאל לביתו והודיע הדבר לחבריו כדי שיבקשו רחמים מאלהי השמים על הסוד הזה שלא יאבדו דניאל וחבריו עם חכמי בבל · אז לדניאל בחזון הלילה נגלה הסוד · אז ברך דניאל לאלהי השמים · דבר דניאל ואמר יהי שם אלהים מברך מן העולם ועד העולם אשר החכמה והגבורה לו הוא ומשנה עתים וזמנים מסיר מלכים ומקים מלכים נותן חכמה לחכמים ומדע ליודעי בינה והנה אמר זה לפי שנחבאר לו מזה החלום שמיהעתי' וחלוף הזמנים עד שאשר בשפל בעת לחבשם גבוהים בעת לח' · ונחבאר לי ג"כ ממנו אמלת הסם יתע' הפעמו הסגות והידיעות · הוא מגלה עמיקות ונסתרות ידע מה שיש בחושך ואור עמו חונה · לך אלהי אבותי אני מודה ומשבח אשר נתת לי חכמה וגבורה והודעתני מעתה · כי דבר המלך הודעתני · אמר חכמה וגבורה כי שם אלים לקבל זה הסוד האלהי · כי לא יקבלהו מי שלא היה חכם ויצטרך לגבורה אל שיוכל להתגבר הסכל מבין שאר הכחות המדיעות לאחר כל עמת זה בא דניאל לאלהי השמים · אל תאבד חכמי בבל · הביאני לפני המלך והפתרון אגיד לו אז לאריוך במהירו' הביא דניאל לפני המלך · וכן אמר לו · הנה מצאתי איש מבני גלות יהודה אשר יודע למלך הפתרון · ענה המלך ואמר לדניאל אשר שמו בלטשאצר החוכל להודיעני החלום אשר ראיתי ופתרונו · ענה דניאל לפני המלך ואמר הסוד אשר המלך שאל אינם יכולים להגיד לזאת חכמים ואשפים וחרטומים וקוסמים · לך יש אלוה בשמי' מגלה סודות והודיע למלך נבוכד נצר מה שיהיה באחרית הימים חלומך ומראי ראשך על משכבך הוא זה שאתה המלך מתשבותיך עלו על משכבך לדעת מה יהיה אחר זאת ומגלה הסודות הודיעך מה שיהיה · ואני לא מחכמתי על כל החיים אשר יש בו נהגלה ליחסוד הזה · לך היה זה סבה שיודע הפתרון ותתשבות לבך תדע · אתה המלך ראיה היית והנה צלם אחד גדול צלם אשר כן הוא נכבד כמו שהוא גדול · וזיוו יותר עמוד לנגדך · ותראה נורא הוא הצלם אשר ראשו של זהב טוב חזותו וזרועותיו של כסף · בטנו וירכיו של נחשת · שוקיו של ברזל רגליו מהם ברזל ומהם חרס · ראית שנגזרת אבן לא בידים · והכה הצלם על רגליו של ברזל וחרס ויהדק אותם לא הודקו כחם' הברזל והחרס הנחשת הכסף והזהב והיו כמוץ מגרנות הקיץ ותשא אותם הרוח ולא נמצאו בשום מקום · והאבן אשר הכה הצלם היתה להר רב ותמלא הארץ · זה החלום · ופתרונו נאמר לפני המלך אתה מלך המלכים אשר אל השמים מלכות וחוסן ועוז וכבוד נתן לך ובכל משכנות בני אדם חית השדה ועוף השמים המשכנו שלא היו יורדו אין שיכלו בהם בני אדם כמו שיקבה לשליט בחית השדה ועוף השמים שאינם בעצמם תחת יד אדם · והמשיל אותך בכולם · אתה הוא הראש של זהב ואחריך תקום מלכות אחרת שפלה ממך · ומלכות אחרת שלישית של נחשת אשר תמשול בכל הארץ · ומלכות רביעי' תהיה חזקה כברזל כמו שברזל מהדק וכורת הכל וכברזל אשר שובר כל כך כל המלכיות תדקו ותשבר · ואשר ראית הרגלים והאצבעות מהם הרס הוא ומהם ברזל מעורב בחרס תהיה · ומחוזק הברזל תהיה בה כל עמת שראית הברזל מעורב בחרס הטיט והאצבעות הרגלי' מהם ברזל ומהם חרס מקצת מלכות תהיה חזקה ומקצת תהיה נשברת · ואשר ראית הברזל מעורב בחרס הטיט מתערבי' יהיו בזרע אדם ולא יתדבקו זה עם זה כמו שברזל אינו מתערב עם החרס · ובימי המלכים האלה יקים אלהי השמים מלכות לעם אחר לא הנשנה תדק ותכלה כל אלה המלכיות ויהי תקום לעולמים כל עמת אשר ראית מהר נחצב אבן לא בידים ותדק ברזל הנחשת הכסף והזהב · האלוה הגדול הודיע למלך מה שיהיה אחר זה ואמן החלום ונאמן פתרונו · ודע כי המלכות הרב' הוא מלכות מדי ופרס והמלכים אשר היו בה הנה דריוש המדי בן אחשורוש וכורש הפרסי אחיהו ואמרו לו אחריו

הרתחשבתה

וביומיהון די מלכיא אינון ביומיהם של מלכים הללו בעוד מלכותם של גוג קיימת: יקים תלה שמיא. מלכי הקב"ה של עולם לא תתחבל והיא מלכות מלך המשיח: תדק ותסף תדק ית כלה כל אלו המלכיות: כל קבל דחזיתה. כל עומת שראית שנתפרקה אבן מן ההר שהדקה כל הצלם: זה פתרון שהמלכות החמישית תכלה ותרוצץ את כלם. מה די להות אחרי דנה. מה שיהיה אחר זאת אחר מלכות זו שלך: ויציב תלמה. אמת הוא החלום: אמר לנסכתי. רנה לעשותו אלוה מן קשיט באמת. ומרי מלכין אלהי אלהים. רוח לבת אחר זה. לדניאל רבי דניאל על כל הארץ. ומני על עבודתה מדינת בבל. ויפקד על כל נרכי המלכו' את חכמיה מישאל ועזריה: עבד

ביומיהון די מלכיא אינון יקים אלה שמיא מלכותא די לעלמין לא תתחבל ומלכותה לעם אחרן לא תשתבק תדק ותסף ית כל אלה ומלכותא והיא תקום לעלמין: די מטורא אתגזרת אבן די לא בידין והדקת פרזלא נחשא חספא כספא ודהבא אלה רב הודע למלכא מה די להוא אחרי דנה ויציב חלמא ומהימן פשרה: באדין מלכא נבוכדנצר נפל על אנפוהי ולדניאל

ס"ג ס"ג
ס"ג
ס"ג

ג נְבוּכַדְנֶצַּר מַלְכָּא עֲבַד צְלֶם דִּי־דְהַב
רוּמֵהּ אַמִּין שִׁתִּין פְּתִיהּ אַמִּין שֵׁת
אֲקִימֵהּ בְּבִקְעַת דּוּרָא בְּמְדִינַת בָּבֶל:
וּנְבוּכַדְנֶצַּר מַלְכָּא שְׁלַח לְמִכְנַשׁ
לַאֲחַשְׁדַּרְפְּנַיָּא סִגְנַיָּא וּפַחֲוָתָא
אֲדַרְגָּזְרַיָּא גַּדְבְּרַיָּא תִּפְתָּיֵא
וְכָל שִׁלְטֹנֵי מְדִינָתָא לְמֶהֱוֹא לַחֲנֻכַּת
צִלְמָא דִּי הֲקִים נְבוּכַדְנֶצַּר מַלְכָּא:
בֵּאדַיִן מִתְכַּנְּשִׁין אֲחַשְׁדַּרְפְּנַיָּא סִגְנַיָּא
וּפַחֲוָתָא אֲדַרְגָּזְרַיָּא גַּדְבְּרַיָּא
דְּתָבְרַיָּא תִּפְתָּיֵא וְכָל שִׁלְטֹנֵי
מְדִינָתָא לַחֲנֻכַּת צִלְמָא דִּי הֲקִים
נְבוּכַדְנֶצַּר מַלְכָּא וְקָאמִין לְקֳבֶל
צִלְמָא דִּי הֲקִים נְבוּכַדְנֶצַּר: וְכָרוֹזָא
קָרֵא בְּחַיִל לְכָן אָמְרִין עַמְמַיָּא אֻמַּיָּא

ג׳ נבוכדנצר מלכא עבד צלם. ב׳ וסימ׳ ואלו צלם הר שגיא צלמא דכן. נבוכד נצר מלכא עבד צלם. וא׳ וצלם אפוהי אשתני: שית ל׳ וחסר עבד צלם. וג׳ מתחלפין בקריאתהון וסימ׳ ורפרשים שת שתו עוניתינו לנגדיך. פתיה אמין שת: נבוכד נצר מלכא ג׳ ס״פ בענין יום מ׳ ונבוכד נצר מלכא שלח למכנש לאחשדרפניא. בעדנא די תשמעון קל קרנא כל קבל דנה בהזמנא כדי שמעין: ומן׳ זיגין מן ד׳ ד׳ תנינא משגיא וסימ׳ נמסר במסרה רבתא במערכת אות השי״ן בערך שנה בס״ד: תשמעון וסימ׳ עקב לא תשמעו בקול יי׳. והיה עקב תשמעון. אם שמוע תשמעון אלי נאם יי׳ דירמיה. והיה אם שמע תשמעון דזכריה. בעדנא די תשמעון קל קרנא כען רן איתיכון עתידין די בעדנא: כל קבל דנה חד מן ד׳ פסו׳ אית בהון כל כל וכל כל וסימ׳ כל החיה כל דרמש. ועתה כל נביאי הבעל. וראשית כל בכורי כל וכל תרומת כל. כל קבל דנה בהזמנא: מלכא מלכא ל׳ דסמי׳ ענו ואמרין לנבוכד נצר מלכא לעלמין חיי. והוא הר מן א״ב האומ׳ וכל חד וחד ל׳ דכו׳ וסימ׳ נמסר במסרה רבתא במערכת אות הבי״ת בס״ד:

ד׳ מל׳ וְלִשָׁנַיָּא: בְּעִדָּנָא דִּי־תִשְׁמְעוּן קָל ה
יתרים קַרְנָא מַשְׁרוֹקִיתָא קַיְתָרוס סַבְּכָא
ג׳ ל׳ זוגין פְּסַנְתֵּרִין סוּמְפֹנְיָה וְכָל זְנֵי זְמָרָא
תִּפְלוּן וְתִסְגְּדוּן לְצִלֶם דַּהֲבָא דִּי
ג׳ ס״פ הֲקִים נְבוּכַדְנֶצַּר מַלְכָּא: וּמַן־דִּי־
לָא יִפֹּל וְיִסְגֻּד בַּהּ שַׁעֲתָא יִתְרְמֵא
ל׳ מסו׳ כל כל וכל כל לְגוֹא־אַתּוּן נוּרָא יְקִידְתָּא: כָּל־קֳבֵל
דְּנָה כַּהֲ זִמְנָא כְּדִי שָׁמְעִין כָּל־עַמְמַיָּא
קרנות קָל קַרְנָא מַשְׁרוֹקִיתָא קַיְתָרוס סַבְּכָא
ל כתיב ס׳ פְּסַנְתֵּרִין וְכָל זְנֵי זְמָרָא נָפְלִין כָּל־
עַמְמַיָּא אֻמַּיָּא וְלִשָׁנַיָּא סָגְדִין לְצִלֶם
ג׳ ס״פ בענין דַּהֲבָא דִּי הֲקִים נְבוּכַדְנֶצַּר מַלְכָּא:
כָּל־קֳבֵל דְּנָה בֶּהּ־זִמְנָא קְרִבוּ גֻּבְרִין
ג׳ ל כַּשְׂדָּאִין וַאֲכָלוּ קַרְצֵיהוֹן דִּי־יְהוּדָיֵא:
עָנוּ וְאָמְרִין לְנֶבוּכַדְנֶצַּר מַלְכָּא מַלְכָּא
לְעָלְמִין

ג׳ ל׳ וחס׳ ל׳ זוגין מן ל׳ בענין חמיין תשמעין

יקיימין ל׳ ס״פ

ד׳ מל׳ ולשניא. ה׳ ל׳ זוגין בענין פסנתרין. ו׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. ז׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. ח׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. ט׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. י׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. יא׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. יב׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. יג׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. יד׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. טו׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. טז׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. יז׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. יח׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. יט׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. כ׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. כא׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. כב׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. כג׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. כד׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. כה׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. כו׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. כז׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. כח׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. כט׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. ל׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. לא׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. לב׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. לג׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. לד׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. לה׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. לו׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. לז׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. לח׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. לט׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. מ׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. מא׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. מב׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. מג׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. מד׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. מה׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. מו׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. מז׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. מח׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. מט׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. נ׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. נא׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. נב׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. נג׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. נד׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. נה׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. נו׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. נז׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. נח׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. נט׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. ס׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. סא׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. סב׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. סג׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. סד׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. סה׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. סו׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. סז׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. סח׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. סט׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. ע׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. עא׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. עב׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. עג׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. עד׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. עה׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. עו׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. עז׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. עח׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. עט׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. פ׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. פא׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. פב׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. פג׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. פד׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. פה׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. פו׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. פז׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. פח׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. פט׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. צ׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. צא׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. צב׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. צג׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. צד׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. צה׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. צו׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. צז׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. צח׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. צט׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. ק׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. קא׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. קב׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. קג׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. קד׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. קה׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. קו׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. קז׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. קח׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. קט׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. קי׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. קיא׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. קיב׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. קיג׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. קיד׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. קטו׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. קטז׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. קיז׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. קיח׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. קיט׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. קכ׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. קכא׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. קכב׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. קכג׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. קכד׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. קכה׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. קכו׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. קכז׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. קכח׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. קכט׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. קל׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. קלא׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. קלב׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. קלג׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. קלד׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. קלה׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. קלו׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. קלז׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. קלח׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. קלט׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. קמ׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. קמא׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. קמב׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. קמג׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. קמד׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. קמה׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. קמו׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. קמז׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. קמח׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. קמט׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. קנ׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. קנא׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. קנב׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. קנג׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. קנד׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. קנה׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. קנו׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. קנז׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. קנח׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. קנט׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. קס׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. קסא׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. קסב׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. קסג׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. קסד׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. קסה׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. קסו׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. קסז׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. קסח׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. קסט׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. קע׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. קעא׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. קעב׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. קעג׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. קעד׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. קעה׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. קעו׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. קעז׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. קעח׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. קעט׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. קפ׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. קפא׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. קפב׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. קפג׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. קפד׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. קפה׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. קפו׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. קפז׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. קפח׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. קפט׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. קצ׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. קצא׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. קצב׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. קצג׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. קצד׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. קצה׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. קצו׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. קצז׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. קצח׳ ל׳ ס״פ בענין דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. קצ

לעלמין חיי: אנתה מלכא שמת טעם די כל־אנש די ישמע קל קרנא משרוקיתא קיתרס שבכא פסנתרין וסיפניא וכל זני זמרא יפל ויסגד לצלם דהבא: ומן־די־לא יפל ויסגד יתרמא לגוא־אתון נורא יקידתא: איתי גברין יהודאין די־כמנית יתהון על עבידת מדינת בבל שדרך מישך ועבד נגו גבריא אלך־לא־שמו עלין מלכא טעם לאלהך לא פלחין ולצלם דהבא די הקימת לא סגדין: באדין נבוכדנצר ברגז וחמא אמר להיתיה לשדרך מישך ועבד נגו באדין גברין אלך היתיו קדם מלכא: ענה נבוכדנצר ואמר להון חצדא שדרך מישך ועבד נגו לאלהי לא אתיכון פלחין ולצלם דהבא די

לעלמין חיי: אנתה מלכא שמת טעם די כל־אנש די ישמע קל קרנא משרוקיתא קיתרס שבכא פסנתרין וסיפניא וכל זני זמרא יפל ויסגד לצלם דהבא: ומן־די־לא יפל ויסגד יתרמא לגוא־אתון נורא יקידתא: איתי גברין יהודאין די־כמנית יתהון על עבידת מדינת בבל שדרך מישך ועבד נגו גבריא אלך־לא־שמו עלין מלכא טעם לאלהך לא פלחין ולצלם דהבא די הקימת לא סגדין: באדין נבוכדנצר ברגז וחמא אמר להיתיה לשדרך מישך ועבד נגו באדין גברין אלך היתיו קדם מלכא: ענה נבוכדנצר ואמר להון חצדא שדרך מישך ועבד נגו לאלהי לא אתיכון פלחין ולצלם דהבא די

אמת · שמת · הודעת טעמך: לגו אתון · לבבכם אתם: איתי · יש: די מנית יתהון · כמו אסר מנה סר הסריסים והנה יש שלה אין ספק כי דניאל הוא היה יותר נכבד וידעו שהוא לא השתחוה לצלם לזה הזכירוהו הכשדים למלך וכפי דעתי כי פחדו להזכירו אחר שידעו שהמלך הקריב לפניו ויתחזק בן עלי אמר כי היו הוכיחו על כן לא הזכירוהו ואין צריך: בהדין · בהדין להיותה · כמו שובו אתיו רק הוא מהבנין הכבד המוסף כי הפועל יוצא: הצלם · שהצלם ההמת הוא ככה: כען · עתה הנה יש כסף עתידים חלק לאם כבוד אולי לא יהרג בעבור כבוד דניאל: ענו · לא משתין · לא נריכין אנו להשיבך כי אלהינו שהנהנו עובדים כמו פולת ובוקע בארץ יכול לתת לנו הכסף הזה גם מיך הוא יהנה והנה הוא יעיל ידיע יהיה לך: בהדין

רבינו סעדיה גאון

שמת טעם · שמת טעם וגזירה כמו מעשה המלך ונדיליו: ומן די לא יפל · מי שלא יפול ויסתחוה: איתי גברין יהודאין · יש אנשים יהודי' ולמה קרא שמם יהודים לפי שכפרו בע"ז שכל הכופר בע"ז נקרא יהודי מרדכי כפר בע"ז של המן ונקרא יהודי שכ' אים יהודי בתיה כפר

בע"ז ונקרא יהודית שכ' ואשתו היהודית: די מנית יתהון · ששמת אותם עליהם שרי אלפים מתרגמינן ותמני עליהון: על עבידת מדינת בבל · על מלאכת מדינת בבל לתקן השווקים והרחובות והחומות וכל צרכי העיר: לא שמו עליך מלכא טעם · כלומר אינם חוששים על דבריך · להיתיה · אלך · אלה: היתיו · הובאו: הצלם · בודאי: לא חשתין אנחנה · אין אנו מוחשבין אין אנו צריכין להשיבך על זה הדבר: הא איתי אלהנא · הנה יש אלהינו · והן לא ידיע להוי לך מלכא · אולם אע"פ ידוע יהיה לך המלך שאנו לא נעבוד ולא נשתחוה לצלמיך הלא נמשור נפשינו לשריפה נפשו כל ומומר בעצמן מן הצפרדעים ומה נפרדעים שלא נגעו על קדושת השם ואפילו הכי מסרו עצמם לשריפה לתוך כבשן האש שכ' בהם ובתנוריך ובמשארותיך אימתי ההגיר אם בזמן שהמשארות מצויות ללוש בעבור הבורא לקדש שמו במצרים לעיני פרעה אנו על אחת כמה וכמה שנמשור נפשינו לשריפת אש לקדש שמו בבבל לעיני נבוכד נצר:

התמלי

אבן יחייא

הנהנת אצל המלאכה ההולכים רגלי · הנקראים אנשי הרגלאי · ואולי כי אלה הם פחותה · ושרים על הסופטים מכל עיר ועיר המושרים את הדין והמשפט · הנקראים קאדי"ם · ואולי כי אלה הם אלדגזריא · ושרים על הכנסות המלך והנהנת ביתו והוצאותיו ומאכלו ומשתהו · הנקראים דפטאלדיי · ואולי כי אלה הם דתבריא · ושרים על כל האנשים האלהיים אשר מלאכתם על שמירת בתי התפלות ועל הספלות · והיושרת העם בתפלות התורה הנקראים אלפקהי ואלחיי · ואולי כי אלה הם נדבריא · ושרים על אנשי המחוזה מהאספי' וקוסמים וכשדים ואולי כי אלה הם תפתיא · וזולת אלה יש לו על כל מלכות ומחוז שלטון אחד שהוא שמה במקום המלך הנקרא בלשונם אלמנאקי · ובלעז וילוריי · ואולי כי אלה הם שלטוני מדינתא וכלם בלו במאותו לחנוכת הצלם · מקום אשר שם נעשה הכירו אשר היה קורא בכת אליכם עמים והם הגוי המרובה באוכלוסין · ולאומות והם הגוי שיש לשם כחות אנשים · ולשונות והם הגוי המעט מכל העמי' ולא יוכר היותו לעם אחד רק מפני התחלפות הלשון · כי נראה שכל הלאומות כקטן כגדול בלו עם השרים הנזכרים במנו המלך · בעת אשר תשמעו קול הקרן · והמשרוקיתא והנה הכלי השורק ובלעז שופלוטו · וקתרוס סבכא פסנתרין · ואולי כי הם הכלים שמנגנים יחד עם אנשים שונים הנקראים בלעז פיפראש · סמפוניא והנה הכלי העשוי בסכבוכות

בגדולות ואחרי הו' מינים הגדולים שה ג"כ על כל מיני זמרא לו אולי הנשיב לשאר כל מיני זמרא כאילו היו מין אחר מהגדולים ויהיו ח"כ שבעה מיני זמר גדולים כנגד השבעה מיני פרים שלה שיהיו שמה: ולזה ג"כ דמלון די לא יפל ויסגוד בה שעתא יתרמא לגו אתון נורא יקידתא לפי שכן היה מנהג אנשי כשדים וכמו שעשו לאברהם אבינו בהור כשדים ולומרו בה שעתא יתרמא אפשר שיהיה פירושו שיתרמא על פי מה שיאה לזה הדבר מלאך המלך שיתרמא: לו שיודע ממנו כי מעתה נתן רשות למי שירצה היום אים שלא יכול ושתחוה שיעלו אבינו לגו אתון נורא יקידתא ולזה כיון באומרו בה שעתא · כל קבל דנה בה זמנא כדי שמעון כל עממיא והם היותר הטובים שבכלם והם לשון בלשונם שהם וכו' קל קרנא וכו' לא המתינו עד שיזמרו הסמפוניא אלא נפלו על פניהם מלך ארצותם והיו הם שבת נפילה והשתחויה האומיא ולשניא וכו': לו נאמר כי העמים הללו הגיעו כי כונת המלך כ"ב גו' מינים הללו היה בלי לרמוז אל הו' מלכיות שבלטו ביבראל וכו' ונראה להם כלילו שמעו גם את הסמפוניא: כל קבל דנה בה זמנא קריבו גוברין כשדאין ואכלו קרצוהון די יהודאין לם לפי שהם היו כשדים והיה תמיד ממהגם להשליך לתוך כבשן האש אל מי שפעל ועשה דבר שלא כדין המלכות ההוא ולם לפי שמעו מלבותיהם שכן עשו לא"ל ולכן הכף ומיד הכלו קרצוהון די יהודאין: ענו ואמרין לכ"ב מלכא וכו' רגת מלכא שמת טעם די כל רגש וכו' גם אם לא פירשת גם על היהודים וכו' הנה ריתי גברין יהודאין די מנית יתהון על עבידת מדינ' בבל וכו' כי הנה להיותם ממונים על עבידת מדינת בבל ערות מלכא לא חזי לו למחוי בגוש גברת וכעין הא אינון אינהו דלא שמו עליך מלכא טעם וכו' בהדין כ"ב ברגז יהתמר ומר וכו' ולא לזה הדבר הוה מלך גדולות מלכותו כי אם ברגז וחמא דהוה ביה והוה אומרו אדין כ"ב ולא אמ' אדין מלכא כ"ב: לו יר' לומ' שהקטין את עצמו ברוחו בעצמי כמי סנרתו כי הוה כיה הסנה בזה בתה שלא פירש הדבר שיהיה גם כן אל היהודים וכו' באדין בגרמא אלין היו קדם מלכא ענה כ"ב כהדיוט ואמר להון האמת שדרך מישך ועבד נגו וכו' כעין הן אינון עתידין וכו' כלומ' הן אינון מלך מלכי המלכים יחכון על עבידת מדינת בבל עתידין יותר מכל שאר עמה די בעידן' די תשמעון וכו' והלא תסגדון בה שעתא יתרמון לגו אתון נורא יקידתא כלו' הנה לא העמי' בעצמם יסליטו אתכם תוך כבשן האש ואם אינם מלך אלה אינם בתורה נתונה לכם בידם מלך אחרי הוא ד' אך אחרי הוא רבים מתה הם הארץ בתורה נתונה לכם בידם מלך אחרי הוא ד' אך אחרי הוא רבים מתה הם הארץ מן ידי להיותי מלך ופלגי מים לב מלך בידו ה' אך אחרי הוא רבים מתה הם הארץ מן ידי כמה דשוב לאברהם הבינם מלור כשדים כי עוב הנכי מנמרוד וכו': ענו שדרך מישך ועבד נגו ואמרין למלכא כ"ב לא חשתין אנחנה על דנה דמלכא לא אנחנה מתבגם להתנוחך

אך

תורת הבד | ברכת ישרים

כבודן של ישראל בפרעה מהו לומר וכו' במלכות אבור מהו לומר וכו' במלכות בבל מהו לומר וכו' במלכות מדי מהו לומר וכו' במלכות יון מהו לומר וכו' במלכות הרביעית מהו לומר וכו' הא למדת שכל לומה שבעבר הת ישראל בשעבוד מלכי אומות העולם ע"כ: וכנגד הלא השפה מלכיות שבעבדו לה ישראל בגרמו בם' תמה כרמוי עבד רחבו יבם אמה ועבד הנלם הזה מזהב כדי לומר לכם ליראל הדבר בעצמו אמר ר' אמורה בר אמרי אמר לכם ע"ז שלכם לא של כסף והזהב היתה שלאמר בסים והנם עמו לכם עלנים וגו' לבל ע"ז שלי הולי כרוסין דהב נקי דכתיב כ"ב מלכא עבד צלם די דהב וגו' ע"כ: ונבוכד נצר מלכא שלחנו הנה שלח למכנס לאחשדרפניא סגניא וסחותה וגו' והסג' מיני ברי העם כדי שיבלו גם כל שלטוני מדינתא בלופן שלא יבלו גם כן ביניהם חגניא מיסאל ועזריה די מני יתהון על שלטונותא די עבידת מדינת בבל כי בעצם ורשעה עשה כן הלא רצה לצוות הדבר לא היהודים בפרסום בלשונם וכתבם הם כדי שלא להתחבים ואם לפי שמזלו היה אומר לו שלם יהיו שם מבני ישראל לא יעלה בדבר ההוא וכמו שכן היה הענין והנה הוא שלח למכנס לחון מלך מלכות' דהוה ליה בהדין מתנכסין וכו' לתכוכת בלמה דיהקים כ"ב מלכא כי מלך היוהו כ"ב מלכא ירלו ממנו ובלו שעה וקרה מקרה שנמצרו כלם עומדים שם על רגליהם לקבל צלמא די הקים כ"ב ולא אמר פה כ"ב מלכא יען כי לענין הקימה על רגליהם לא דבר להם דבר אלא שנמשך הענין מעצמו · וקורא בחיל לכון למרין עממיא והם לוחם שים להם כתב ולכון ולמיא והם אמר יש להם כתב ולא לשון ולכניא והם אמר יש להן לשון לבד · בעבלא די מסמעין קל קרנא וכו' והם ו' מינים גדולים כנגד הו' מלכיות אשר נראה בחייה הצלמא כלומר כי כן הם המין מלכיות

אבן יחייא

הנהנת אצל המלאכה ההולכים רגלי · הנקראים אנשי הרגלאי · ואולי כי אלה הם פחותה · ושרים על השופטים מכל עיר ועיר המושרים את הדין והמשפט · הנקראים קאדי"ם · ואולי כי אלה הם אלדגזריא · ושרים על הכנסות המלך והנהנת ביתו והוצאותיו ומאכלו ומשתהו · הנקראים דפטאלדיי · ואולי כי אלה הם דתבריא · ושרים על כל האנשים האלהיים אשר מלאכתם על שמירת בתי התפלות ועל הספלות · והיושרת העם בתפלות התורה הנקראים אלפקהי ואלחיי · ואולי כי אלה הם נדבריא · ושרים על אנשי המחוזה מהאספי' וקוסמים וכשדים ואולי כי אלה הם תפתיא · וזולת אלה יש לו על כל מלכות ומחוז שלטון אחד שהוא שמה במקום המלך הנקרא בלשונם אלמנאקי · ובלעז וילוריי · ואולי כי אלה הם שלטוני מדינתא וכלם בלו במאותו לחנוכת הצלם · מקום אשר שם נעשה הכירו אשר היה קורא בכת אליכם עמים והם הגוי המרובה באוכלוסין · ולאומות והם הגוי שיש לשם כחות אנשים · ולשונות והם הגוי המעט מכל העמי' ולא יוכר היותו לעם אחד רק מפני התחלפות הלשון · כי נראה שכל הלאומות כקטן כגדול בלו עם השרים הנזכרים במנו המלך · בעת אשר תשמעו קול הקרן · והמשרוקיתא והנה הכלי השורק ובלעז שופלוטו · וקתרוס סבכא פסנתרין · ואולי כי הם הכלים שמנגנים יחד עם אנשים שונים הנקראים בלעז פיפראש · סמפוניא והנה הכלי העשוי בסכבוכות

אבן עזרא

אמת · שמת · הודעת טעמך: לגו אתון · לבבכם אתם: איתי · יש: די מנית יתהון · כמו אסר מנה סר הסריסים והנה יש שלה אין ספק כי דניאל הוא היה יותר נכבד וידעו שהוא לא השתחוה לצלם לזה הזכירוהו הכשדים למלך וכפי דעתי כי פחדו להזכירו אחר שידעו שהמלך הקריב לפניו ויתחזק בן עלי אמר כי היו הוכיחו על כן לא הזכירוהו ואין צריך: בהדין · בהדין להיותה · כמו שובו אתיו רק הוא מהבנין הכבד המוסף כי הפועל יוצא: הצלם · שהצלם ההמת הוא ככה: כען · עתה הנה יש כסף עתידים חלק לאם כבוד אולי לא יהרג בעבור כבוד דניאל: ענו · לא משתין · לא נריכין אנו להשיבך כי אלהינו שהנהנו עובדים כמו פולת ובוקע בארץ יכול לתת לנו הכסף הזה גם מיך הוא יהנה והנה הוא יעיל ידיע יהיה לך: בהדין

רבינו סעדיה גאון

שמת טעם · שמת טעם וגזירה כמו מעשה המלך ונדיליו: ומן די לא יפל · מי שלא יפול ויסתחוה: איתי גברין יהודאין · יש אנשים יהודי' ולמה קרא שמם יהודים לפי שכפרו בע"ז שכל הכופר בע"ז נקרא יהודי מרדכי כפר בע"ז של המן ונקרא יהודי שכ' אים יהודי בתיה כפר

בע"ז ונקרא יהודית שכ' ואשתו היהודית: די מנית יתהון · ששמת אותם עליהם שרי אלפים מתרגמינן ותמני עליהון: על עבידת מדינת בבל · על מלאכת מדינת בבל לתקן השווקים והרחובות והחומות וכל צרכי העיר: לא שמו עליך מלכא טעם · כלומר אינם חוששים על דבריך · להיתיה · אלך · אלה: היתיו · הובאו: הצלם · בודאי: לא חשתין אנחנה · אין אנו מוחשבין אין אנו צריכין להשיבך על זה הדבר: הא איתי אלהנא · הנה יש אלהינו · והן לא ידיע להוי לך מלכא · אולם אע"פ ידוע יהיה לך המלך שאנו לא נעבוד ולא נשתחוה לצלמיך הלא נמשור נפשינו לשריפה נפשו כל ומומר בעצמן מן הצפרדעים ומה נפרדעים שלא נגעו על קדושת השם ואפילו הכי מסרו עצמם לשריפה לתוך כבשן האש שכ' בהם ובתנוריך ובמשארותיך אימתי ההגיר אם בזמן שהמשארות מצויות ללוש בעבור הבורא לקדש שמו במצרים לעיני פרעה אנו על אחת כמה וכמה שנמשור נפשינו לשריפת אש לקדש שמו בבבל לעיני נבוכד נצר:

התמלי

רלבג

לו התקרב נבוכד נצר אל שער כבשן האש בזעם · ענה ואמר שדרך מישך ועבד נגו עבדי האלוה העליון אשר אנו ובאנו וילמה שמהר להוליאם ב עוד האש בזעם · אל מלאכת מדינת לנסות אם יחזקו בפתחם בהתפטר החוש לשער כבשן ויסר מכינמו · לו יעלו מהיך האש ואלסכים הרחבדרפניים הסגניים והפחות ופקודי המלך לראות האנשים האלה אשר לא שלט אש בגופם ושער ראשם לא התחרך וסרבליהם שהם הבגדי' העליוני' לא השתנו וריח אש לא דבר בהם ענה נבוכד נצר ואמר ברוך אלהי שדרך מישך ועבד נגו אשר שלח מלאכו והציל עבדיו אשר בטחו בו ודבר המלך שנו ומסרו גופם אשר לא יעבדו ולא ישתחוו לכל אלוה כי אם לאלהיהם ומצוה אם יעבד נגו יכוחה לנחמיים ובריתו יוסה לעשה · לפי שאין יכול להציל כמו זאת הצלה זולתו · לו המלך הגלה והזק פקודיה שדרך מישך ועבד נגו במדינת בבל · והנה עתה יוסר ספר כתב נבוכד נצר לכל העמים · אשר הוא מגיד על עוצם גדולת הש יתעלה ועל מעלת ישראל על כל הארצות · והנה זה הספור בלל הספור הנמשך נזה עד אמר בלטשצר מלכא עבד לחם רב לרבנבוהי · ואע"פ שיש בו דברים יורו שאין נבוכד נצר מדבר · בלמת כולה מעת על נבוכד נצר מלכא ומה שיראה לזה כי כוזה תמלה שאמר לדקיה כי אין המלך יוכל לתקם דבר · וכן כמו למך הראזה: אמרתי וזה כוסח הספר נבוכד נצר המלך לכל העמים אור' ולשונות הרשים בכל הארץ יגדל שלום' הלותות והפלאות אשר עשה עמי האלוה העליון טוב לי להגיד לותותיו כמה הם גדולות ונפלאותיו כמה הם חזקים מלכותו מלכות נצחי וממלכתו עד דור ודור · אני נבוכד נצר שלו הייתי בביתי ורענן בהיכלי אלים רלותי ויכחידני ורעיוני על משכבי ומראות ראשי יבהילוני ומתני נגזר להביא לפני כל חכמי בבל שיודעוני פתרון החלום · לו הו

באים

רדק

למזא לאתונה להבעיר בכבשן: מזי רעב פרופי רעב: לכפתה לקשור ובמשנ"לא היו מופתיות העלה בפתוה בחבל של מגנ: כפיתו נקשרו. בסרבליהון וכו' מיני לבושים הם סרבליהון הוא סרבל שיתכסה חד' בו. ובמדרש תנחומא מפרש פעמיהון אלו ברקים הנתונים על ירכותיהם כרבלתהון אלו הסקרין שברחשיהם ודומה לו כרבלתא דתרגגולא. די הסיקו אשר העלו כלומר העלו אותם על פי הכבשן והפילום לתוכו: תוה חרד תרגום ויחרד יצחק חרדה גדולה ותוה יתן תיהא: להדברוהי יועציו ומנהיגיו כמו בתוך הדברו בתוך מנהיגיו ותרגום ונהג ידבר: שרין מותרי' מאסוריה': בגסמהון

בלהין. אנפוהי. חפו: למזא. להוסיף מוקד כמו מזי רעב: ולגברין גברי חיל. שהם בלבושיהון: לקפתא. לקשור: בסרבליהון. הם הסמלה העליונה ומנהג המיותות לשרוף האנשים במלבושיהם שאינם שייכים לו: וכרבתהון. כמו ודוד מכרבל במעיל בין. ופטשיהון. חלוקין מי מכנסים. ולבושיהון שאר בגדי: כל. מהתנפח. במהירות:

הדמלי חמה ושלם אנפוהי אשתנו על שדרך משך ועבד נגו עניה ואמר למזא לאתונא חד שבעה על די חזה למזיה: ולגברין גברי חיל די בחילה אמר לכפתה לשדרך משך ועבד נגו למרמא לאתון נוראיקדתא:

באין גבריא אלך כפתו בסרבליהון ופטשישהון וכרבלתהון ולבשישהון ורמיו לגוא אתון נוראיקדתא: כל קבל דנה מן די מלת מלכא מחצפה ואתונא אזה יתירה גבריא אלך די הסקו לשדרך משך ועבד נגו קטל המון שביבא די נור: וגבריא אלך תלתהון שדרך משך ועבד נגו נפלו

התמלי חמה. נתמלא חמה ודמות פניו נשתנה: ואמר למזא. אמ' להסיק לכבשן שבעתים ממה שרגילו להסיקו כמו יזה גוי ישרוף גוי': ולגברין ולאנשים אנשי חיל אשר בחזקה ובגבורה: לכפתה. לאסור לאסורך מתרגמי' לכפתה יתך: מהתנפח

דבר המלך ילא בחולפה ובתוקף: אזה יתירא. הוסק ביתר: סרבליהון. המנעלים וי"ח כתי שוקים שלהן: פטשיהן. המכנסים שבירכותיהן: כרבלתהון. לי הקסדין שברחשן כמין כובעי' וי"ח כרבלתהון הן הטליתו המעוטפי' בהן. ולבושיהון. שאר בגדיהם. פ"ח סרבליהון מקטורין שלהן שעל בלאות שלהן כלומר סרבליהון כמו בלאות הם בגדי תמיד. פטשיהן הם המעילים שעליהן. כרבלתהון הם הלוקים שלהן: ורמיו. והשליכו אותם: די הסיקו. אשר הוציאו לשריפה. קטיל המון הרג אותם. שביב האש כמו שביב אשו: תלתיהון. שלשתם. מכפתין. אסורין: אזה. חרד ויחרד מתרגמינן ותוה: בהתבהלה. במהירות: להדברוהי לשריו ומנהיגיו ויועצו מתרגמינן ודבר: יציבא. נכון: גוברין ארבעה. והלא לא היו אלא שלשה אלה גבריאל המלאך שהוא של ברך בא ולינן את האש של כבשן: שרין. מותרין ויפתח הגמלים מתרגמינן ושרא: וחבל. כמו חוס וחבלה כלתכן החובל בחבירו: ורוה. ותוחר כמו יפת תואר שפירת ריוח: לבר אלהין. למלאך אלהי' כמו וירא בני האלהים וי"ח לבר אלהין לבריות ונקיות מלאך: והדברי

תורת חסד — ברכת ישרים

אך אמנה למה שמוצא הדבר אלינו אנחנו מוכרחים להסיבה מלין והמנין הוא די הן איתי אלהכם די אנחנו אלהין יכול לשזבותכם מידא דגבריא אלין כי אין מעצור לה' להושיע וכו' ומן ידך מלכא יפזיב כמה די אזיב נא"ח מידא דגמרוד מלכא. והן לא ידע' והן לא פלחנא ליה כד חזי ידיע להוי לך מלכ' כי לא לפחות דא נעביד די אלהיך לית אנחנא פלחין בחופן כי ע"ז לא עבדנו ועכ"ז זה לבד די לנו כדי להצילנו כעת אם מידם ואם מידך. ולהיות שהוכרחו לומר אליו הדבר הזה הוכרחו ג"כ לומר ג"כ ולא יהבנא די הקמת לא נסגוד לפי שאם לא היו אומרים לו כן היה מוכן מהבריה' כי נאלהיו לבד הוא ולא הוא פלחין לך לבלתי

להבנת די הקים הוא נסגדין כמה דפקיד להנן ולכן אמרו לו שיבא נאמנה שלעולם לא יעבדו כן: באדין כ"ב התמלי חמה בעלם ואשונה ולבלם אנפוהי אשתני על שדרך משך ועבד נגו כי לא היה יודע מה לעשות להם אם להוציאם ואם להצילם ולזה אמר למזא לאתונא חד שבעה מיני שרי בבל כאמור ולכן מלך מעלתם הרמה לזה אל המעולים שבמלכותו לכפתה וכו' למרמא לתון נורא יקידתא באופן שיהיו שם כפופי' ועומדים עד שיוסק התנור חד שבעה וכו': באדין גבריא אלך וגומר הכונה לומר כי המלך לא נזה רק שיהיו כפופים ועומדים עד שיסקו את התנור ואח"כ שיסליכום שמה ואין ספק שהיה בכונתו שיסירו מהם כרבלתהון פטשיהון וכו' ואלה לא כן עשו רק תכף ומיד השליכום לגו אתון נורא דהוה יקידתא מקדמת דנא יומין סגיאין כאשר היה מנהגם תמיד להסיק התנור ההוא או אולהו להיותו מוכן להשליך שמה לעוברים על דתי המלך כאמור: כל קבל דנה מן די מלת מלכ' מחצפה כלומר נעשית במהירות כי המלך לא היה על המהירות ההוא וכו' ואתונא אזה יתירא מקדמת דנא וגוברים אלך די הסיקו לשדרך משך ועבד נגו לא חטמרו וכו' קטיל המון שביבא די נורא תכף ומיד ושלם להם הלל ית' גמולם ברלבם כי במדה שמדדו מדדו להם כי אם עשו הפעולה הזאת במהירות גדול והמהירות ההוא היה סבת מיתתם וכו' ולהיו' כהענין כי האנשי' האלה קטיל המון שביבא די נורא הנה על כן נהיה הענין כן די גבריא אלך תלתיהון שדרך משך ועבד נגו נפלו לגו אתון נורא יקידתא מכפתין ולא רמו יתהון לתמן כי כפהו שדרך בידי גבריא די הסיקו לשדרך משך ועבד נגו"ל אשר הוציאום לשריפה כמו שפי' רבינו פעליה בתון לתרמא יתהון לגו נורא קטיל המון שביבא די נורא ולא עצרו כח בידם ולכך נפלו הם מידיהם תכף ומיד. ורז"ל אמרו אין יותכן גזר אם היה הכבשן בשבע חבילות יהא ניסוק בארבעים אשה חבילות שנאמר חד שבעה על די חזי למזיה מיד השליכו עצמן לכבשן האש לקדש שמו של הקב"ה ע"כ. וכפי דבריהם אלו יבא על נכון לומרו נפלו וגו': אדין כ"ב מלכא תוה יר' תוה על מה שראה מענין גבריא אילך די הסיקו לשדרך משך ועבד נגו דקטיל המון שביבא די נורא ותוה ענה ואמר להדברוהי הלא גברין תלתה רמינא כי הוא לא רשה ענין הכפילה ענה ואמר הא חזה גברין ארבעה שרין מהלכין בגו נורא וחבל לא איתי בהון כלומר וגם כי מכח הרמייה היה מן הראוי להיות להם איזה חבל הנה גם זה לא היה בהם זכו': באדין קרב נ"ב לתרע אתון נורא יקידתא והצילו כחל ית' ולא קטיל ליה שביבא די נורא כמה דקטיל להנהו גברא די הסיקו לשדרך משך ועבד נגו

יען

אבן יחייא

בסנסלות הנקרא אורנאמנט. וכל שאר מיני כלי זמר. והנה זכר אלה מהם להיות קולם קול גדול וחזק וכמעט שאין הקולות לא ישמעו אפיה. תפלו על פניכם ותשתחוו לצלם הזהב שהקים נבוכדנצר ומי שלא יפול על פניו ויתחוה לו תכף יושלך לתוך כבשן האש. וכן קרבו אנשי כשדיים והלשינו את היהודים לקנאתם ומעלתם. אתה המלך שמת שום דת שכל איש שישמע קול הקרן וגומר ולא יתחוה שיושלך לכבשן האש. והנה יש אנשים יהודים אשר הפקידת אותם על מלאכת מדינת בבל היינו שדרך משך ועבד נגו וקבלו תוקעת וכבוד מאתך ומלכותך ועם כל זה בזדונם עברו על דתך ולאלהיך בשכבר אינם עובדי. ועתה אלמלא הקימות אינם מסתחוים. ואז הובאו האנשים האלה לפני המלך ואמר להם הגלה. הוא לשון תמיהה וכי איפה הוא זה שאתם שדרך משך ועבד נגו לאלהי אין אתם עובדים ואלמלא אין אתם מסתחוי' עם כל ההטבות שעשיתי עמכם. איני מאמין בדבר מזרותו ולכן לא אתן לב לאלשיכי' רק אם אראה הדבר בעיני ולכן אילכם שבכי בשמעכם את כל הכלי זמר שתשתחוו לצלם כי אם לא תשתחוו תושלכו לתוך כבשן האש ואראה מי הוא האלוה אשר יצילכם מידי. והם השיבו אליו אין אנו חוששין להשיבך על זה. כ"ל כי לפי הדין לא היה צריך תשובה מהם לדברי נבוכדנצר. רק המעשה מהשתחויה. ולכן אמרו אין אנו חוששין בדבר בשבילנו חק המוסר להשיב בשקר' שאין צריך תשובה וזה יען כי נבוכדנצר השקוט' היא לבלתי שיהיו אנשים אחרים מידך לא יצילו ה' הן אמת כי האלוה אשר בעבדיו יש לו יכולת להצילנו מן המות ואם בוטח ומידך היינו מכל אלוהי מצרים ומפשטיך יוכל להציל הנה אף כי לא יצילך הנה בעבוד ולצלם זהב אשר הקימות לא נשתחוה. ואז המלך בחמתו צוה לשרוף הכבשן שבעה פעמים יותר מאשר היה רגיל לשורפו לשריפת שלשת אנשים לבד. וצוה לגבורי חיל שנמצאו שיקשור אותם כדי לזרקם בתוכו. ואז האנשים האלה נאסרו בסרבליהון והם הלבושים אשר יכסו כל הגוף בצלת האיש מבחוץ ללבת בשוקים ורחובות ובלעז מאנטי"ל או דומ' לו. פטשיהון והם הבגדים שעל הגוף. והשוקים כני"בון וקל"ל בלעז. וכרבלתהון והם הבגדים המכסי' הראש כמובא וזולתו. ולבושיהון והם המלבושי' המלבשי' על הבגדים הראשונים מתחת הסרבלים ובלעז מאנ"ון. כי כדי למלאת מצות המלך במהירות לא הפסיקו ם ובאשר היו לבושי לפני המלך קשרו ואסרום והשליכום לכבשן האש. מה שבהשגת ז"ה כיצון מה"אש מהכבשן ההוא היותם ושרף לאנשים הגבורי' אשר השליכו לשדרך. וגו' לכבשן. והם כפלו קשורים כי היה הקשר אמין ולא

נתפלון

ופרלוף פניו נשתנה. למזא להתוקה. להליה לכבשן האש ולחממו: חד שבעה על די חזה למזיה. על אחת שבע פעמים שישערוהו עד כדי הסקו וכאלו יבעירוהו ז' שעורים כמוהו. למזיה להסיקו: ולגוברין גברי חיל די בחיליה. ולאנשים גבורי כח אשר בחילו. אמר לכפתה: וזה לאסור שראש מתחזקים לעצותו קשו ואמר גבורי' אשר בחילו וזה לגבורי' אשר בחילו להסור אות': גוברין אך. אנשים אלו. כפיתו בסרבליהון. נתקשרו בבגדי מעטפת' פטשיהון' וכרבתהון. מיני מלכות מלכות שהיו להם ואע"פי שהיו יונאים לידון לפני אותו רשע דיני מיתה לא שנו בגדיהם להשפיל את גדולתם מכחן למדו חכמי' שאפי' בשעת הסכנה לא ישנה אדם מן השרשים שהיחזק בה. בסרבלתהון - ים לו דוגמא בדברי הימי' ודוד מכורבל. ורמיו לגו אתון נורא. והושלכו תוך כבשן בוערה: כל קבל דנה כל עמת זאת אשר מלות המלך היתה עזה. ואתונא אזה יתירא. והכבשן הוסק מאד. וגבריא אלך. ואלו האנשים הגבורים אשר קשרו את הגויה מישאל ועזריה והשליכום לכבשן. קטל המון שביבא די נורא.

רבינו סעדיה גאון

התמלי חימה. נתמלא חמה ודמות פניו נשתנה: ואמר למיזא. אמ' להסיק לכבשן שבעתים ממה שרגילו להסיקו כמו יזה גוי ישרוף גוי': ולגברין ולאנשים אנשי חיל אשר בחזקה ובגבורה: לכפתה. לאסור לאסורך מתרגמי' לכפתה יתך: מהתנפח

דבר המלך ילא בחולפה ובתוקף: אזה יתירא. הוסק ביתר: סרבליהון. המנעלים וי"ח כתי שוקים שלהן: פטשיהן. המכנסים שבירכותיהן: כרבלתהון. לי הקסדין שברחשן כמין כובעי' וי"ח כרבלתהון הן הטליתו המעוטפי' בהן. ולבושיהון. שאר בגדיהם. פ"ח סרבליהון מקטורין שלהן שעל בלאות שלהן כלומר סרבליהון כמו בלאות הם בגדי תמיד. פטשיהן הם המעילים שעליהן. כרבלתהון הם הלוקים שלהן: ורמיו. והשליכו אותם: די הסיקו. אשר הוציאו לשריפה. קטיל המון הרג אותם. שביב האש כמו שביב אשו: תלתיהון. שלשתם. מכפתין. אסורין: אזה. חרד ויחרד מתרגמינן ותוה: בהתבהלה. במהירות: להדברוהי לשריו ומנהיגיו ויועצו מתרגמינן ודבר: יציבא. נכון: גוברין ארבעה. והלא לא היו אלא שלשה אלה גבריאל המלאך שהוא של ברך בא ולינן את האש של כבשן: שרין. מותרין ויפתח הגמלים מתרגמינן ושרא: וחבל. כמו חוס וחבלה כלתכן החובל בחבירו: ורוה. ותוחר כמו יפת תואר שפירת ריוח: לבר אלהין. למלאך אלהי' כמו וירא בני האלהים וי"ח לבר אלהין לבריות ונקיות מלאך: והדברי

רלבג

בלשים ארטוניים לשפים כשדיים וגוזרים והם הקוסמים: לו מנחשים לפי מה שלאחשוד: והם הם גוזרים מפני הנחש והקסם שיהיה הדבר כן כמו שיאמרו: ואמרתי החלום לפניהם ופתרונו לא הודיעו לי עד שבאחרונה בא לפני דניאל אשר שמו בלטשאצר כשם אלהי אשר רוח אלהים קדושים בו: ואמרתי לפניו החלום בלטשאצר גדול החכמים אשר ידעתי כי רוח אלהים קדושים בך וכל רז יסתום לא ינלאך מדאות החלום אשר ראיתי אשר ופתרונו תוכל לומר זה מפני שהגיד לו במה שקדם החלום ופתרונו: לו ירלא זה מראות החלום אשר ראיתי אשר ופתרונו אמר לי והנה קרח

החלום

לגוא אתון נורא יקידתא מכפתין:
אדין נבוכדנצר מלכא תוה וקם בהתבהלה ענה ואמר להדברוהי הלא גברין תלתה רמינא לגוא נורא מכפתין ענין ואמרין למלכא יציבא מלכא: ענה ואמר הא אנה חזה גברין ארבעה שרין מהלכין בגו נורא ולא חבל לא איתי בהון ורוה די רביעאה דמה לבר אלהין: באדין קרב נבוכדנצר לתרע אתון נורא יקידתא ואמר שדרך משך ועבד נגו עבדוהי די אלהא עליא פקו ואתו באדין נפקין שדרך משך ועבד נגו מן גוא נורא: ומתכנשין אחשדרפניא

נבוכד נצר מלכא עבד צלם. ואינון מן א"ב מן תרין א' וחד וא' וסימן נמסר בפס' רבתא במערכת אותה"א לף כס"ד. הסיקו חד מן מלין כתיב יו' ובסוף ת' בו' וחסרים י"ד בלשין ארמית וסימן סלקו קרבו התרחצו הסקו שלטו הרגשו הדקו דנפקו. לגוא סימן כל גוא לגוא בגוא. יציב ליציבא גובא לגובא שכיבא מתיהבא כלהון כתיב א' בסוף וכל דהבא דכו' במ"ג כתי' ה' וסימ' ואף מאניא די בית. ואף מאניא די בית אלהא. ומה די עלך ועל אחך. וכל עשבא כתבא כתיב א' במ"ב כתיב ה' וסימ' יקרא כתבה רבה כלהון כתיבה ה'. באדין ה' בטעם בסיפרא וסימנ' יהן כפתו בסרבל' הון. באדין קרב נבוכדנצר. מתנחך לך להויין ונבזביתך. באדין מלכא אמר והיתיו לדניאל באדין דריוש מלכא:

תורת חסד — ברכת ישרים

הגהה

אמ' יצחק הגה רז"ל בפסוק ירא את ה' בני ומלך אמרו יכול אם ירא' לך המלך עבוד ע"ז שהשמע אליו וכו' והוא לומ' הנה אין ספק כי לענין היותך עובד ע"ז שלא תכשל אך יכול לפחות תשמע את דבריו ותתיב' כדי להשיב למלך עליהן ת"ל ירא את ה' בבני' לד ואופן לא תירא מן המלך לדבר זה אפי' לשמוע את דבריו והוא הדבר שאמרו חכמינו מישאל ועזריה לא חשמין אתכם' על דנה פתגם להתבוחך ע"כ:

אחשדרפניא סגניא ופחותא והדברי מלכא חזין לגברייא אלך די לא שלט נורא בגשמיהון ושער ראשהון לא הי תחרך וסרבליהון לא שנו וריח נור לא עברת בהון: ענה נבוכדנצר ואמר ברוך אלההון די שדרך מישך ועבד ענו די שלח מלאכה וישזיב לעבדוהי די התרחצו עליהי ומלת מלכא שנו ורעוא בהון ולא יפלחון ולא יסגדון לכל אלה להן לאלההון: ומני שים טעם די כל עם אמה ולשן די יאמר שלה על אלההון די שדרך מישך ועבד ענו הדמין יתעבד ובית הדמין יתשוי נוול כל קבל די לא איתי אלה אחרן די יכל להצלה כדנה: באדין מלכא נבוכדנצר לגברייא אלך די שדרו מישך ועבד ענו אמיא ולשניא די דארין בכל ארעא שלם יכון ישגא: אתיא ותמיהא די עבד עמי אלהא עליא שפר קדמי להחויה: אתוהי כמה רברבין ותמהוהי כמה תקיפין מלכותה מלכות עלם ושלטנה עם דר ודר: אנא נבוכדנצר שלה הית בביתי ורענן בהיכלי: חלם חזית וירחלני והרהרין על משכבי וחזוי ראשי יבהלוני: ומנא שים שים קדמי לכל חכימי בבל די פשר חלמא יהודעוני: בדין עלין חרטמיא אשפיא כשדאיא וגזריא וחלמא אמר אנה קדמיהון ופשרה לא מהודעין לי: ועד אחרין על קדמי דניאל די שמה בלטשאצר כשם אלהי ורוח אלהין קדישין בה וחלמא קדמוהי אמרת:

בלטשאצר

ומתכנשין • והדברי מלכא • ועליו סהן נהוגין עמו • בגשמיהון • נופיתם כמו ונפש יגדל • וריח נור • ריח אש לא עבר עליהם כמו מעדה בגד ביום קרה • לא התחרך • כמו לא יחריך רמיה נידו והזכיר הבגד העליון ואין לריך להזכיר התחריס • ענה • סלא מלכיה • הוא הרביעי כמו חומה מלאך יי' סביב לירושלם וכמה ויסלח מלאך ויוציאנו ממצרים ומלאך פניו הושיע המלאך הגואל ויסע מלאך האלהים ועמוד מלאך זה בהר הטוב: ומני • סלו • כמו סגנה וכמוהו על הסל: כל • להגלה כדנה • כחלים הזה: בהרין • הגלח • מגזרת הגלחה • וכמוהו ודניאל הגלח: נבוכד נצר מלכא • עתה יתל לספור רגרת שכתב נבוכד נצר לכל העמים הדרין בכל הרץ מלכותו ובתחל' הכתב שנמכין ישגת ירבה כמו הן הל שגיא • תתיה • הותיה: ומהיה • מופתים שיתמ' הדשמים שלא ראו כמותן: אלהה • עליון על כל אלהים: שפר קדמי להקויה • כמו הכותן אמרי שפר: אתיהי • רברבין גדולים וזה הכפל כמו גנגל: אנה • שלה • כמו שלו הייתי: חלם • וידחלוני הפחידני: והרהורין • הרהור הלב ואין ריע לו: וחזוי ראשי • כי העינים הם בראש לו בעבור היות החזיון כמוה: ומני • ספר כל המעשה שעבר ונכתם ככה בעבור כבוד דניאל שכתב המלך כעה לכל מדינות מלכותו ותפארת גדולה היתה לישראל: באדין עלין • אלין היו לפניו: אמר אנה ולא אמר אמרית

בגשמיהון בגופם ובלשון מקרא ובפס יגדל לשון המפרשים: לא נעדה לה עברה תרגום אבר עבר דיעדה: שלה • שגגה: ועד אחרן ועד שבאחרונה בא לפני דניאל: וחזוהיה

אמיא ולשניא די דארין בכל ארעא שלם יכון ישגא: אתיא ותמיהא די עבד עמי אלהא עליא שפר קדמי: אתוהי כמה רברבין ותמהוהי כמה תקיפין מלכותה מלכות עלם ושלטנה עם דר ודר: אנא נבוכדנצר שלה הית בביתי ורענן בהיכלי: חלם חזית וירחלני והרהרין על משכבי וחזוי ראשי יבהלוני: ומנא שים שים קדמי לכל חכימי בבל די פשר חלמא יהודעוני: בדין עלין חרטמיא אשפיא כשדאיא וגזריא וחלמא אמר אנה קדמיהון ופשרה לא מהודעין לי: ועד אחרין על קדמי דניאל די שמה בלטשאצר כשם אלהי ורוח אלהין קדישין בה וחלמא קדמוהי אמרת:

בלטשאצר

וריח ה'וסים' וריח לו כלבנון • וריח שלמותיך כריח • וריח אפך כתפוחים • וריח שמניך מכל בשמים • וריח נור לא עדת בהון: נגוא ל' כתיב א' ומני שים טעם די כל עם אמה • והוא חר מן י"ב דכתיב א בסיף היכות' ולא קרי' וסימנים רפוא למטה בנימן פלטי • ההלכו' ויהי כהוציאם את המלכים • הקלי' ויאמר ישי לדוד בנו • אבוא אשר אמר אליהם זאת • רצו' והחיות רצו' ושוב • ואתיקיה' ומרד ארך הבנין אשר על • נקי' מצרים לשממה תהיה נקי' ויקראו אל יי' ויאמרו אנה ה' אל נא נאבדה • נגוא ומני שים טעם די כל עם אמה • ויצא ביתה דנה עד יום • יפוא ויתנו רכסף להצבים • ארעא ובתרך תקים מלכו אחרי • יבהלני ג' וסימ' חלם הוית • ידחלני • אתכרית ריחי אנה דניאל • עד כה סיפא די מלתא • עלין חד מן ד' נסבין יתיר למ' ר' סימ' כאדין עלין חרטמיא אשפיא • ואדין עלין כל חכימי • עלת מלתא: עלין חד מן ד' נסבין יתיר למ' ר' סימ' כאדין עלין חרטמיא אשפיא • ואדין עלין כל חכימי • עלת מלתא: מלכתא לקבל מרי מלכא • ולהלחם ויאמר המלך אל ציבא • וחד חלוף חי ובניהו כן ידע כן איש חי דשמואל: כשום ל' כתיב כ"ף די שמיה בלטשאצר • כשם אלהי חד בשם והתנביתני ואינון מן א ב מן חד חד בי"ת והד כ"ף ברישי' וסימ' נמסר במסרה רבתא במעוכת את הבי"ת בס"ד:

רבינו סעדיה גאון

כי גם הוא נכון בלשון וכמוהו אני הגבר ראה ונשאר אני כי אומלל אני כי הוא פתח: ועד אחרין • אחרון ואם בו רוח אלהין קדישין הוא קדוש: בלטשאצר

אבן יחייא

כתפוזן שם חוזק ההפלגה ההיא • ולא נבוכד נאצר תמה על שריפת גבוריו וקם נבהל באומרו צפקיריו הלא שלפה אנשים נקשרים ונאסרים. השלכנו בתוך האש ועתה אני רואה הולכים בתוך הכבשן ארבעה אותיות כלי קשר ושום נזק לא הגיע בהם ואחר הרביעי דומה למלאך אלהים • ונקרב נבוכד נצר אל הפתח וקרא עבדי אלהון העליון ולא בואו כי כבר ראיתי שהאלוה ההוא עזרכם ולא נאבדו כל הגברים ההם מהמלך והיו רואים בהם האנשי' האלו אשר לא שלט האש בגופם • ואמרי' שער ראשיהם לא נחרך • וסרבליהם שהם הלבושים העליונים לא נשנו עם כל חוזק האש ההוא • ושום ריח מאש לא עבר בהם • ולא הולה נבוכדנצר ואחר ברוך שדרך מישך ועבד ענו מלאכו והציל לעבדיו אשר בטחו בו ודבר המלך שנו ומשרו נופש אל המות לבלתי עבוד והשתחוות לשום אלוה רק לאלהיכם • ומאני יוסף דת מכל עם ולשון שיאמר שגנה על אלהי האנשים האלה יכותת לגתחים ויעשה ביתו אשפה • יען כי לא יש אלוה שיוכל להציל בעולם הזה זולתו ולא המלך הגליה להם המקדשי אתה:

הפרשה הה' נבוכד נצר מלכא וגו' זהו אגרת ששלח נבוכדנצר בכל העולם להודיע גדולת ה' ואיך הספיל נאון עוזו וזה נוסף הכתב נבוכד נצר המלך לכל העמים

תורת חסד ברכת ישרים

יען אשר היה עתיד לספר נפלאותיו ית' ולאשר יבא הענין אחר זה • ומכה ואמר שדרך מישך ועבד ענו עבדוהי די אלהא עליא כי כן הוא האמת שאתם עבדיו ולא כמו שאמרתם לי והן לא וכו' מוקו ואתו וכו' בתדין נפקין שדרך מישך ועבד ענו מן גוא כירה ולא מן גוא נורא יקידתא דהא לא הוא דליק להון כלל: ומתכנשין וכו' ענה כ"נ ואמר ברוך אלההון די שם"ו די שלח מלאכיה וזשיב לעבדוהי דבקוסטה עבדוהי הימון ומלת מלכא פניו כי לא התעיבוהו לבלוסוהוה שאמרו לו לא תשתין אנשכא וכו' ויהבו גשמיהון די לא יפלחון כו' כי הנה לבאר היה נראה שלא עשו כשורה במה שאמרו חכם ומיד הלא יפלחון וכו' קודם בוא הדבר וכמו שביארתי למעלה אך האמנה הדין היה אתם בכל מה שעשו: ומני שים טעם די כל עם אמה ולשן די יאמר שלה על אלהון די שדרך מ"ו כמו שהייתי מתפלא שהיו עתידים לומר וכו' הדמין יתעבד ויהיו אנשים מובדלים אלה מאלה כשם שהיו הם מכוונים להבדיל בחו' ית' מעבדיו אלה • ובית גולי יסתוה לכי שלא יהנו כבוד עם עבדיו ית' וכו': באדין מלכא הגלה לשם"ו במדינת בבל בעבור כדי להקהות שניהם הנשים שאמרו המלשינים שיומרים די מנית יהון על עבודת מדינת בבל מצד הכונה שהיה להם בזה כמו שביארתי למעלה: נ"נ מלכא ונומר כנה נאר אלה נ"נ כי כל העמים כלם נתרגו ויחתו ובאו במלכו כה שלא לתכנם וכו' ורמון את כפוד בגלו וממשלתו כי כל אחד ואחד מהם היה רואה את כל הנלאים מהם ומהיה תמה על הדבר ההוא וכו' וכמו כן ראו ענין הגל הנ"ל ואת כל מה שהיה רומז ולכן לפי שהחשיבו כ"כ לה מלכותו כתב להם מה שכתב והוא אומר נ"נ מלכא וכו' ואומר די דארין בכל ארעא שלמכון יפגאי יר' יהי רעוא מלפניכ' שכן יהיה תפיל שתדורו ושתשבו במקומכם ולא תנוחו מתנו ולא יעשה לכם עוד פעם פנית מה שפעם שנחריב שנגלה את העולם שלא העומדים במזרח שמש במערב ואת העומדים במערב שמש במזרח וכן עשה לכלם על זה הדרך ואתם תשבו לבטח בארצכם כי על ענין זה היה תפלתי לאלהי האמים יען אשר ראיתי לחכם כנים לענודתי בכל מה שהתרחתי לחכם שתבאו ממקומכם לבקש דרש תו' הנה נא קרה לי בענין הגלה דהנה די הקמית בנקעת דורא הענין בעצמו אשר נעשה לרבני דור הגלות שהגילם ה' מבית ונגש ה' היה ולא נעשתה עצתי לי לזולת יהי רצון מלפניו ית' שלומכם ישגא ולא יבלבל ה' את לשונכם ואת ארצכם ולא יתמשכו קטנות בעולם • אור' יהי רצון שלא הגלו נביים ונביאים מארצכם כשם שהגלתי אני ז' שנים: אתיא • ונומ' ור' נס כי אני מקשין את עצמי במה שאומר אני שלא נעשתה עצתי בענין הגלים שעשיתי ופס במה שהגיתי בחלומי ענין הגלה הנ"ל ונרמז אלי ב' כי עד מלכו תלתתי לבד יהיה מזרעי ואני הייתי רואה לפתור פיתו בענין הגלה שעשיתי אשר על כן עשיתי ראתנו מעשה לחיות לרמוז להבא ולכשפא ולנחש ולנ' מינים אשר היו בארצנו אמור למעלה נחשבתי אני לעשות באוכן שיהיו הכל מזהב ר"ל שיהיו הכל ממני וכו' ולא נעשת' עצתי מלאר שגלו גברין כשדאין ונלכו קרייהון די יהודיא וכו' ונעשה מה שנעשה ומעט למדתי כי אין מי שיאמר אליו ית' מה תעשה ומה תגזור וכל דבריו האמת והצדק ואין ספק שבראת החלום ההוא היה לתיות לי לזולת ספר קדמי להחויה לתיות ותמהיה די עבד אלהא חייא • וקרא מי שיאמר אליו ית' מה תעשה ומה תגזור וכל דבריו האמת והצדק ואין ספק שבראת החלום ההוא היה לתיות לי לזולת ספר קדמי להחויה לתיות ותמהיה די עבד אלהא חייא • וקרא עמי וכו' וכנגד ענין החלום הזכיר ואמר לתיותי כמה רברבין וכנגד מתי דעוד מלחה בפוס מלכא וקל מן שמיא כפל אמר ותמהוהי כמה תקיפין וכנגד מה שעבד למלכותי למר מלכותיה מלכות עלם כי היא ית' המלך האמת על כל הארץ בכל עת ובכל זמן ובמלמרות' היה מה שנהיה לאנשי מלכותי והשיבוהו למלכותו עוד פעם פנים וכנגד מה דרבו יחירה הוספת ליה אמר ושלטניה עם דר ודר אשר גז עליהם שיום כו במעלהו • ואולי אמר ושלטניה עם דר ודר כדי לרמוז למה שהיה מתנגד על שאמר ומלין הוא אלה די יעזדיכון מן ידי וכו' ור"ל כשם שהגיל לאברהם הבינם מגמרוך רשיעה וכו' והוא אומרו אמר עם דר ודר כלומר כשם שנעשה בדורם של אברהם כן נעשה בדורם של חננ"ל מישאל ועזריה: אנה כ"נ שלה הית בניתי הוא

דלבג

הגלוס מרלות ראשי לפי משכנה המיון הוא במות • נתמנו ומשכנו כל התלוחות כאשר התבאר בטבעיות הנה לך ספור מרלות ראשי על משכבי: ראיתי והנה אילן באמצע הארץ וקומתו גדולה גדל הילון ונתחזקו ורומו הגיע עד השמים ונגפיו לסוף הארץ • עלהו יפה ופריו רב ומזון לכל בו תחתיו חסכון חית השדה כי הוא יהיה לה לאהל • ובענפיו יסכנו עוף השמים ומתנו יזון כל בשר והנה יאמר זה להעיד כי הוא היה מושל בכל גם במה שלא היה הלוי שימשול בו מהלוחות לחוזק עריהם ואחלם ותוקף האנשי' אשר שם • ולזה היו אלו ההכנע למשלהו בשמרגת חיות השדה ועוף השמים שלא

בלטשאצר: לא אנס. לא יגלאך וכמוהו אין אונס כמו מגלח מכריח: וחזוי. אילן עץ מתוך האדמה: רבה. גדל: ימטא יגיע: וחזותיה. שעיפיו וכמוהו קרן חזות שים לו כדמות שעיפים: עפיה. אמר יפת ענפיו וכמוהו מבין עפאים יתנו קול נס הוא פירש וחזותיה עביו וככה קרן חזות ויש חומרים כי עפיה עליו: ואכביה. ופריו: תטלל. כדמות כל: ובענפוהי. ענפיו: לפרי. עוף: יתזן. מגזרת מזון: עיר. מלאך ורבי משה אמר שאינגו גוף והוא עיר חמיד ולא ישן: נחית. ירד וכמוהו נחת גדודיה: קרא בחיל. בכח: וקיצו. כרותו: אתרו. הפילו: בדרו. הפילו או השחיתו: תנוד. נע ונד: ברס

ג' ר"ח בטעם ירון ק' ל' ד' ל' ל' ל

ברס עיקר ברשוהי בארעא שבוקו · אך עיקר ברשיו הניחו · ובאסור די פרזל ונחש · כלומר תנו רגליו בכבלי ברזל כמס שעושין לסוס שמניחין אותו באפר כך כבלוהו בכבלים · בדתתא · בעשב השדה · כלומר באחו שלא יזוז מסס · יגסבע · יהא ברוי תמיד לשון טבילה · חלקה · חלקו : ושבעה עדנין · שבע ישנה · יחלפון עלוהי · יעברו עליו בגזרה זו : שמילתא · גזרה · ועל שנמלכין בק"בה קודם שיגזרו הגזרה קורא אותה שאלתא · על דברת · כמו למען · די ינדעון חייא · שידעו כל החיים ולמען די יגבה · למי שירצ' : פשריה · פתרונו : מגה כהל · ואתה יכול · אדין דניאל אמתות · שתק · ורעיונהי · ומחשבותיו · ובהלוהי שהיה ירא לפתור לו חלו' : מרתי · אדוני · חמדו רבותי' מתרי חלמא לשנאיך קדם הוא · חלה עיניו להקב"ה ואמר חלום זה יתקיים על שנאיך זה · ואת לנבוכד נצר אמר והלא ישראל שוכיאו אמס שר שיקלגס : לערך · לשונאיך כמו ויהי ערך · די מטת על מרי מלכא אשר הגיע על אדוני המלך : ולך מרדין מן אנשא · ואותך יטרדו מבני אדם · לך מנבעין · אתך יטבילו ושבע עדנין יחלפון עליך · יש לומר גמול בית המקדש שהחריב שנבנה בשבע שנים : ודי אמרו וגו' · אשר אמרו להניח שרשוהי של אילן זהו הפתרון : מלכותא לך קיימא · המלכות עומדת לך · סופך שתשוב לך מלכותך : מן די תנדע די שליטין שמיא · מאחר שתדע שהעליונים מושלים בעולם : להן

ענפוהי : ברם עקר שרשוהי בארעא שבקו ובאסור די־פרזל ונחש בדתא די ברא ובטל שמיא יצטבע ועם־חיותא חלקה בעשב ארעא : לבבה מן־אנושא ישנון ולב חיוא יתיהב לה ושבעה עדנין יחלפון עלוהי : בגזרת עירין פתגמא ומאמר קדישין שאלתא עד דברת די ינדעון חיא די־שליט עליא במלכות אנושא ולמן די יצבא יתננה ושפל אנשים יקים עליה : דנה חלמא חזית אנה מלכא אדון מלכין זה יתקיים על שנאיך זה · ואת לנבוכדנצר ואנתה בלטשאצר פשרא אמר כל־קבל די לא־יכלין פשרא להודעותני ואנתה כהל די רוח אלהין קדישין בך : אדין דניאל די־שמה בלטשאצר אשתומם כשעה חדא ורעיונהי יבהלנה ענה מלכא ואמר בלטשאצר חלמא ופשרא אל־יבהלך ענה בלטשאצר ואמר מרא חלמא לשנאיך ופשרה לערך : אילנא די חזית די־רבה ותקף ורומה

ונטל ב' וכענין וסי' ברס עקר שרשוהי · ר"פ · ודי הוה מלכא עיר וקדיש נחת : סימן קדמא על דברת די פשרא · תנינ' עד דברת די ינדעון חייא די שליט : פשרא ב' כתי' א' וסי' דנא חלמא חזית אנה מלכא · אדין דניאל : אמר ג' קמצין בסיפ' וסימ' אמר חלמא לעבדיך ופשרא נחוא · די חזית ופשרה אמר · ואנת בלטשאצר פשרה אמר להודעותני ד' מ"ל בליש' וסי' הן לא תהודעוני חלמא · לא יכלין פשרא להודעותני ואנת כהל · כען הן תכיל כתבא למקר' · שאנא להום להודעותא די נכתב: להודעותני ג' ב' מ"ל וא' חס' וסי' ב' מ"ל דלעיל וא' חס' וכען העלו קדמי : ומזון לכלא ביה חד מן י"א מלין בטעם' פי' האתנחת · לא ישרתנה כי אם מונח במי"א מקומות שישרתנה מאיילא וסי' נמס' לעיל בסיפ' בהאי סי' ובסדר פנחס :

ימטא לשמיא וחזותה לכל־ארעא : ועפיה שפיר ואנבה שגיא ומזון לכלא בה תחותהי תדור חיות ברא ובענפוהי ישכנן צפרי שמיא : אנתה־הוא מלכא די רבית ותקפת ורבותך רבה ומטת לשמיא ושלטנך לסוף ארעא : ודי חזה מלכא עיר וקדיש נחת מן־שמיא ואמר גדו אילנא וחבלוהי ברם עקר שרשוהי בארעא שבקו ובאסור די־פרזל ונחש בדתא די ברא ובטל שמיא יצטבע ועם־חיות ברא חלקה עד די־שבעה עדנין יחלפון עלוהי : דנה פשרא מלכא וגזרת עליא היא די מטת על־מרי מלכא : ולך טרדין מן־אנשא ועם־חיות ברא להוה מדרך ועשבא כתורין לך יטעמון ומטל שמיא לך מצבעין ושבעה עדנין יחלפון עליך עד די־תנדע די־שליט עליא במלכות אנשא ולמן די יצבא יתננה : ודי אמרו למשבק עקר שרשוהי די אילנא מלכותך לך קימה מן די תנדע די שלטן שמיא :

תנדע

ברס · לך מיקר שרשו בארץ עזבו ויעמוד בין העשבים ובין הדשאים כמו הסור בנחשתים . ונטל יצטבע · ירוה : לבביה · לבו מנב חמוש ישנו : יחלפון · יעברו כמו הנסס חלף הלך לו : בגזירת · ככה נגזרו שהם משרתי הסס נאסר נוס ומאמר קדושי' זאת והשאלה למה זה בעבור שידעו החיים כי העליון הוא הסס שליט במלכו' מנשים השפלה ולאסר ירד יתננה ושפל הנשים יקים עליה : דנה · כך חזיתי לדניאל : הדין · השחומס · השתומס שעה אחת : מרי אדוני : לערך · כמו ויהי ערך · זה דרך מוסר עם המלך ויש מומרים כי לבו נשס ואין לורך כי נכון הוא כמשמעו : חילנא · אמר רבי יהושע כי חזיתיה מלשון חזה שהו' נראה' ובכה קרן חזו' ואם כן איך יפרש ותעלנה חיות ההרבע' מחתיה : ועפיה · ופסיק מחריו הן נריך פירוש : דנה · הוה הפתרון כאשר נאמר לך · ופירוש מלכי עלוהי וכמוהו ומלך לבי עלי : פרוק

רבינו סעדיה גאון

ברס מיקר שרשוהי · זו היא ושתי · ואפילו הכי ובאסור די פרזל ונחש שבפתוה כריסי המלך והרגוה בברזל · באסור בנפיעו' כי ו' אסרי לנפן · ל"ה ובמסמר כבלי נחשת וברזל : בדתתא · בדשא השדה : יגטבע · יכונס כמו יכבס מתרגמינן יצבע : ועם חיות חלקיה · שהיה חלקו עם חיו' ובהמו' והיו מרביעין אותו כדכתי' ושור בהמות יחיתן שנעשה נבוכד נצר חתן לבהמות ואוכל עשב כמוה' . טריד · ולאסור די ברזל ונחש בדתתא די ברא ובטל שמיא יצטבע בגזיר עירין ובגזרת מלאכים : לעיר לעברך כמו ויהי תרך : ולך טרדין מגרשים תרגום ויגלהון ר אליעזר מגן שבע ואורחה ברס ינרס התכס מעריל יטריל : מלכי

אבן יחייא

פרדתי ונסתומתי האילן שרלית שנדל ונתחזק ורומו הגיע לשמים ונכפיו לכל הארץ · ועליהו יפרח ופריו רב ומזון לכל בו · תחתיו תשכון חית השדה ובענפיו יסכון עוף השמים · הוא משל מחך המלך אשר נדלת ועלית ונדולתך נדלה עד הגיע לשמים ומחשלתך לקצות הארץ · ואשר ראית מהמלאך וקדוש היורד מהשמים ואומר כרתו האילן והשחיתוהו וגו' זהו הפתרון ונזרת העליון הוא אשר הגיעה על אדוני · כי לגלותך ינרשוך מלכנו עם אנשים ובחקום הנביהך עליהם תושבל תת זיהם · ובעם חיות השדה אשר כתבו תחת משלת האנשים תהיה יושכיך ויאכילוך עשב כשורים · ומטל השמים ירטיבוך ברבותך לחודש ביום ולקרח בלילה ושבעה זמנים יעברו עליך · בהיותך באוכן הזה · עד אשר תדע שהעליון בחלכו' האנשים ולאשר יחפון יתננו · ואשר אמרו לעזוב עקר שרשי בארץ · הם' כוח לך קיים לשבור תדע כי שליטים העליונים יכולים לתת הזמלכה ולהסירה ולהחזירה כרצונם · לכן המלך עצתי יטב לך ותטיתך פדה בצדקה ומומתיך ברחם העניים כי בודאי כזה תהיה רפואה לטעותך כי תחת אשר נאה נאיה והשפלת האנשים · עתה תרחם על העניים ותשכיחם וזה לך לכפרתך אל האל ה · והנה נבוכדנצר לקח עצת דניאל ובה ניצל מהגזר' עד עבור ר"ב חדש שנלכתו בהיכל החלכו' מכבל עבר עליו רוח נאוה בהרגיזו את יופי ההיכל והעיר ואמר הלא זאת היא בבל הגדולה אשר בניתיה לבית מלכות בחוקף כחי ליקר וכבוד הדרי · ובעוד שהדבר יצא מפי המלך · נפל קול מן השמים לאמר לך אמרין נבוכד נצר המלכות הוסר מחך ומן משכן האנשים ינרשוך ועם חית השדה יהיה מדורך · ועשב כשורים יאכילוך · ושבעה עתים יעברו עליך עד אשר תדע שעליון שליט בחלכו' האנשים ולאשר יחפון יתננו · ונשעה היא כלה הדבר והגיע על נבוכדנצר ומחשכן האנשים נורש ועשב כשורים אכל ומטל השמים נרחץ גופו עד שגדל כשער ונשרים וצפרניו כצפרני הנשרים · כי אחר שכלו הימים · ונהפך כעיר פרא ואחב אוכל הבהמות והדירה עמהם · אחת אשר תהב להשכן משכנו במשכן העליון ולהתלבש בלבושו מהבאה כי ה' מלך באות לבש

תורת חסד — ברכת ישרים

עוד פרי ולג"ל בודו לילכה בשרשוהי וקצילו מעע מענפוהי הנוד חיותא מן תחתוהי ולפריה מן ענפוהי והכונה לומר כי גם במקום החיות יהיה לילן גדול ולא יהיה הענין כי אם שיסעו החיות מלעובדו במקום זה ויעבדוהו במקום אמר וכמו שלא אמר הכתוב וגם שלא חית השדה נתתי לו וגו' ולזה בעצמו אמר ולבב חיות אתיהב לה כדי שיהא למלוך עליהן וכו' יהבה הפרוש הלה הוא טוב ויפר בעיני זולתי שיש לי לדחוק מעט מה בפירוש אומר ולפריה וכו' : בגזרת עירין כתנמא היא מלאות הקריאה שהיה קורא העיר וקדים ומהמר קדישין שאלתא והוא מה שבקלו במעלה בפרוש על ענייני כ"ב ומעשהו וכו' על דברת וכו' ועכל לאנשים יקים עליה ור"ל כי אדני מי שהיה מן הראוי שיפילוהו האנשים והוא כ"ב בעצמו ממה שבבעה עתים עליהו אדני בריאתו הוא ית' בענין יקים עליהו וכו' : דנא חלמא חזית אנה מלכא כ"נהנה הזכיר בה לת עצמו בשם מלכא ור"ל הנה ענין החלום יהיה מה שיהיה אך המלוכה יהי רל ן לשנאי שלא תוסר ממני · ואמת בלטשאצר פשרא אמר כלו' לאמר הפשר ההתמ' מע רב עם ליהה פשר נוגה כי כל התלומות הולכין אחר הפה : אדין דניאל די שמיה בלטשאצר ר' הנה גם כי היה נקרא שמו בלטשאצר כשום מלהיה דל"ב אשר פלד זה היה נצר מה מן הראוי שלא יתגלה פרלית עליו מרוח מקדש כדי להבין פשר החלום והוא הנה עכ"ז הגלו עליו אותו כדי שנה הבינו"ת אשתומם כשעה חדא ורעיונהי יבהלוכה מלד מה שהחלום בעצמו היה דבר מהמיה · ו"ל הבין הדבר ואמר לו חלמא ופשרא אל יבהלך ולא רצה לומר ופשרה עם ה"ל כדי שלא לגמיר ענין הפשר בדבר ולהוציא פיו לשון כי רוחה היה כי שלא לטיבתו היה ענין החלום הזה · ענה ואמר' מילנה וכו' והזוה ה לכל הארעא הנה לא אמר לסוף כל הארעא כדי שלא להוציא עליו דבר כ"ב טוב · והתחיל ואמר אנתה הוא מלכא די רבית ותקפת ורבותך רבה ומטת לשמיא ולא אמר ורבותך רבת ומטת לשמיא כמו שאמר כ"ב כדי שלא לדבר עליו לטובה · ולשון עהיד כי אלים בלשון עבר · ובאומר ושלטנך לסוף ארע' לא רצה לומר לסוף כל הארעא כמו שאמר כ"ב והזוה לסוף כל הארעא מן הטעם האמור ולא דיבר דבר נמה שאמר עפייה שפיר וכו' כדי שלא לדבר עונה עליו בדברי פתרון החלום הזה : דנא פשרא מלכא הנה אמר ואמר פשרה לו פשרא כדי שלא יאמר כי בכונה מכוונ' היה מכוון עליו לרעה לומר לו כי כן הוא בודאי ענין הפתרון ואין לגרוע ממנו דבר ועכ"ז אמר לו גזרת עליון היא וכו' עד די תנדע די שליט עליא במלכות אנשא ולמן די יצבא יתננה והנה בלאומר במלכות אנשא נראה לי פיר' לומר במלכות אשר הוא עדין מלכות איזה אים ולמלן די יצבא יתננה עם היותה עדין מלכותא דהוא גנרא וכמו שהיה הענין בכ"ב שהוסר ממנו מלכותו נהיותו עדין מלכותו ונתן בסקדון לחויל מדורך בנו והא"כ חזר למלכותו כבתחלה וז"ש מלכותך

רלבג

יבהילך · ר"ל אע"פ שיהיה לו כונגדי לא אחיס לך אתיסר ביריעתו להמלט מהרע הוא ענה בלטשאצר ואמר החלום יהיה לשונאך ופתרונו לאויבך · האילן שראית שגדול ונתחזק ורומו הגיע לשמים ונגפיו לכל הארץ ותלהו יפה ופריו רב ותזון לכל בו התכון חית השדה ובענפיו יסכנו עופות השמים · אתה הוא המלך אשר גדלת ותזקת ונדולתך גדלה והגיעה עד לשמים ומשלתך בכל הארץ · ואשר ראה המלך מלאך וקדוש יורד מן השמי' ואמר כרתו האילן והשחיתוהו אך עקר שרשיו עזבו בארץ ובמאסר ברזל ונחשת בדשא הארץ ובטל השמים יהיה עם חית השדה אלהו עד אשר יעברו עליו שבעה עתים זה פתרונו המלך · גזרת עליון הוא אשר הגיעה אל אדוני המלך שיהיה מושכן עם האנשים ועם חיות השדה יהיה מוסנך ויאכילך כשורים עשב ומטל השמים יהיה לך ושבע עתים יעברו עליך עד אשר תדע כי שליט העליון במלכות אנשים ולאשר אמר לעזוב עקר שרשיו בארץ הנה מלכותך קיימת לך לבעבור תדע כי שליטים העליונים · לכן המלך עצתי תיטב לך וחטאתך פדה בצדקה ועונך פדה בחנינות עניים זאת תהיה ארוכה ורפואה לטגגתך אשר בעבירה ענש לוחך הסס"ת זה הענוש · והיה זה בן מפני שהיתה זאת הגזרה מלה גלויתו והנה אם יכנע לפנות הסליט ממנו והסס העניים תסור זאת הגזרה ממנו עזכות הצדקה רב · הכל הגיע אל נבוכד נצר המלך : לקצת קדשים שנים עשר היה מהלך נבוכד נצר על היכל מלכותו

הנה

הנדע די שלטן שמיא: להן מלכא
מלכי ישפר עליך וחטאך בצדקה
פרק ועויתך במתן עניין הן תהוה
ארכא לשלותך: כל־אלה מטא על
ד נבוכדנצר מלכא: לקצה ירחין
תרי־עשר על־היכל מלכותא די בבל
מהלך היה: ענה מלכא ואמר הלא
דא־היא בבל רבתא די אנה בניתה
לבית מלכו בתקף חסני ויקר הדרי:
עוד מלתא בפם מלכא נפלת קל
נגל לך אמרין נבוכדנצר מלכא
מלכותה עדת מנך: ומן־אנשא תרדין
עם־חית בר־אתרך עשבא
כתורין ך נמעון ושבעה עדנין
יחלפון עליך עד די תנדע די־שליט
עליא במלכות אנשא ומן־די יצבא
יתננה: בה־שעתא מלתא נפקת
על־נבוכדנצר ומן־אנשא טריד
ועשבא כתורין יאכל ומטל שמיא

לשון רקדם קמ"ן
ל חס'
לך · יד · ל
ק' ק'
נוסח ב"ה
ל · ל · ה'
ה'
ל · ל
ל · ל
ל · ל

עצב וסבעה עתים יעברו עליך עד אשר תדע כי שליט העליון במלכות האנשים ולמי אשר ירצה יתננה. אז כלה הדבר והגיע אל נבוכד נצר ומן האנשים גורש והכל עשב כשוורים ומטל השמי' גופו ירטב עד אשר גדל שערו כנשרים וצפרניו כציפרים. והרגלון בזה שער כל גופו וצפרניו כי היו הרוכות כצפרני החיות. ולסוף הימים אני נבוכד נצר הרימותי עיני לשמים וכבודי עלי ישיב ולעליון ברכתי ולחיי העולם שבחתי והדרתי אשר ממשלתו ממשלת עולם ומלכותו עם דור ודור וכל יושבי הארץ כאין נחשבין וכרצונו יעשה בצבא השמים ויושבי הארץ ואין מי שימחה בידו ויאמר לו מה תעשה. ר"ל כי לא יוכל שום נפלא למנוע רצונו אז שב שכלי אלי ולכבוד מלכותי חזרתי והנה שב עלי זיו והודי ופקידי ושרי יבקשו ועל מלכותי הייתי מתוקן ובינה וגדול יתר הוסף לי. עתה אני נבוכד נצר משבח ומרומם למלך השמים אשר כל מעשיו אמת ודרכיו דין. ואשר הולכים בגאוה יכול להשפיל עד כאן היה הספר שסלח נבוכד נצר לכל החומות לפרסם נפלאות השם ומעלת דניאל וחכמתו:

ואולם התועלת המגיעות ממנו הם רבים. הנה התועלת הראשון הוא במדות והוא להודיע שראוי למלך שיהי' לו הכמים בכל חכמה מדברים בלשונו להועץ עמהם תמיד בעסקיו ואיך עם זה שיהיו מורגלי' בעסקים המלכות ויהיו נאותי' בצורת ובמראה. כי בזה יגיע למלך מהם התועלת המבוקש. והמשל שלם היו פחותים בצורתם לו בתכונתם המדינית לא יהיה כבוד למלך שיעמדו בהיכלו. ויבאר ממנו מבני זה התועלת שיהיה ראוי שיגיע לו מהם. כי בהגלות המלך את יהויקי' מלך יהודה אמר להשלות עמו מבני ישראל מזרע המלוכה ומן הפרתמים ילדים שלמים בצורתם ובמראיהם ובמהם כל חכמה והבנת שורות בכתבי' נספר ושיהיה להם כח עם זה לעמוד בהיכל מלך וללמד' ספר ולשון כשדי' כדי שיוכלו לדבר עם המלך בלשונו. ורצה ללקחם ילדים כי הם אשר יתכן יותר להנהיג אותם בחלו המנהגי' ולזה רצה לגדלם תחלה בחלו המנהגים קודם שיעמדו לפניו ולזה רצה שמקלתם יעמדו לפני המלך והם אשר נראו שלימים בכל אלו הענינים. התועלת השני הוא להודיע כי המזונות הדקים מביא לחדד השכל. ולזה היה רוצה המלך בחלו הילדים שיזונו במזונות המלך ויפתו מיין משתיו עם שזה ישמחם יותר יפים ויותר בריאים. ובבר בארנו שהענין בו בספר בעלי חיים ובבאורנו בפרשת ויהי ביום השמיני. התועלת השלישי הוא להודיע שיש לאדם המשער קצת השגה במה שעתיד. אלא תראה כי דניאל שהיה גדול המעלה אצל המלך על כל החכמי' קראו אותו הסריסים כשם אלהי נבוכד נצר כאלו הורה בזה שהוא יהיה לו לאלהים. ולזאת הסבה המלא בהגת סרים המלך לחשורוש שם אסתר לעוב בית הנשים נשערו שהיה הוא לו לאלוהה אצל המלך. ולזאת הסבה ג"כ זכר בזה המקום שהשם את דניאל לאחד הסרים לפני סר הסריסי. התועלת הרביעי הוא להודיע שראוי לחכמי' ולשלמים ושאר הלבשים להשאר ממה שיניח אותם לפרוץ פרצות ולעבור על דברי התורה ולזה תמצא שספר שדניאל שם אל לבו שלא יתגאל בשם המלך ובין משתיו מבני שזה הדבר יגיע להתחתן יותר אל עם הגויים ויביאם זה לעבוד ע"ז וכאלו השתדל בזה מפני כי יתו יודע כרוח אלהים אשר בי שעתידין בני ישראל שבלתו הדור להתחתן עם הגויים ולזה רצה להרחיק הדברים המביאי' להתחתן בהם והנה בסוף הענין כשגלו ישראל לשם נמה פסעה הקנאה בפת שלא הסכימו בי כלם ולזה התירוהו רז"ל לאכול היין נראה אע"פ שלא נתנסך לע"ז כי המתנסך לע"ז נראה מזה שנתבאר מאחרי אשר חלב זבחימו יאכלו ישתו יין נסכם. התועלת החמישי הוא להודיע שראוי שיסכן המדם עצמו מפני מה שידמה לאלו התקנות והסייגים ויבא בהרבה המצוות והאזהרות אין ראוי זה כמו שנתבאר בביאורנו לדברי התורה ולזה תמצא שסיפר שבבר נתן האלהים את דניאל לחסד ולרחמים לפני שר הסריסים בספרו שבבר בקש דניאל לפני שר הסריסים שלא יתגאל בלו במזונות כאלו באר כי מצד בעתיקנו מהיותו בבות אז בעיני שר הסריסים אחיר לולבקש ממנו זאת הבקשה כי לולי זה היה ראוי כן יגאלם דו אל המלך ויעמיתהו:

התועלת הבשני הוא להודיע כי גם בשאר ראוי שלא ישיר מהמלך כשפר שיודע ס דו למלך כי כל דבר לא יכחד מן המלך ואע"פ שלאמנו עשה בזה רע אולם עברו על מצות המלך ולזה אמר שבבר שפר שר הסר שיש לדניאל שהוא ירא מהאלך כן ירא לאת שעשפים מן הילדים אשר בגילם ויחשוב שהוא חטא בהנהגת' ויגיע עליו מספר מות על מרותי כי המלך ולזה גם כן תמצא שסיפר שבבר שר הפחד מהמלך' איה נושא חמיר כת בנשיין מפחם כדי שלא יראים המלך בזה: התועלת הרביעי הוא להודיע שיש לאדם המשער קצת השגה במה שעתיד. אלא תראה כי דניאל שהיה גדול המעלה אצל המלך על כל החכמי' קראו אותו הסריסים כשם אלהי נבוכד נצר כאלו הורה בזה שהוא יהיה לו לאלהים. ולזאת הסבה תמצא בהגת סרים המלך לחשורוש שם אסתר לעוב בית הנשים נשערו שהיה הוא לו לאלוהה אצל המלך. ולזאת הסבה ג"כ זכר בזה המקום שהשם את דניאל לאחד הסרים לפני סר הסריסי. התועלת הרביעי הוא להודיע שראוי לחכמי' ולשלמים ושאר הלבשים להשאר ממה שיניח אותם לפרוץ פרצות ולעבור על דברי התורה ולזה תמצא שספר שדניאל שם אל לבו שלא יתגאל בשם המלך ובין משתיו מבני שזה הדבר יגיע להתחתן יותר אל עם הגויים ויביאם זה לעבוד ע"ז וכאלו השתדל בזה מפני כי יתו יודע כרוח אלהים אשר בי שעתידין בני ישראל שבלתו הדור להתחתן עם הגויים ולזה רצה להרחיק הדברים המביאי' להתחתן בהם והנה בסוף הענין כשגלו ישראל לשם נמה פסעה הקנאה בפת שלא הסכימו בי כלם ולזה התירוהו רז"ל לאכול היין נראה אע"פ שלא נתנסך לע"ז כי המתנסך לע"ז נראה מזה שנתבאר מאחרי אשר חלב זבחימו יאכלו ישתו יין נסכם. התועלת החמישי הוא להודיע שראוי שיסכן המדם עצמו מפני מה שידמה לאלו התקנות והסייגים ויבא בהרבה המצוות והאזהרות אין ראוי זה כמו שנתבאר בביאורנו לדברי התורה ולזה תמצא שסיפר שבבר נתן האלהים את דניאל לחסד ולרחמים לפני שר הסריסים בספרו שבבר בקש דניאל לפני שר הסריסים שלא יתגאל בלו במזונות כאלו באר כי מצד בעתיקנו מהיותו בבות אז בעיני שר הסריסים אחיר לולבקש ממנו זאת הבקשה כי לולי זה היה ראוי כן יגאלם דו אל המלך ויעמיתהו:

התועלת השני הוא להודיע כי גם בשאר ראוי שלא ישיר מהמלך כשפר שיודע ס דו למלך כי כל דבר לא יכחד מן המלך ואע"פ שלאמנו עשה בזה רע אולם עברו על מצות המלך ולזה אמר שבבר שר הסר שיש לדניאל שהוא ירא מהאלך כן ירא לאת שעשפים מן הילדים אשר בגילם ויחשוב שהוא חטא בהנהגת' ויגיע עליו מספר מות על מרותי כי המלך ולזה גם כן תמצא שסיפר שבבר שר הפחד מהמלך' איה נושא חמיר כת בנשיין מפחם כדי שלא יראים המלך בזה: התועלת השלישי הוא להודיע כי המזונות הראוי' נעדרו הרוזן ויכר הוזק לימים עשרה ר"ל כי לא יתכן שיעמוד אדם בזולת מזון אחרי ימים עשרה שלא יוכר בו הרוזק הראוי ושנוי המראה ולזה אמר דניאל לשלר שיבחן אותם ימים עשרה ואז יראה מראיהם עם מראה הילדים אשר בגילם האוכלים מפת בשם ומיין משתו ואולם זה השיעור מהזמנתבת' בנסיון שבבר תשלם בו הבחינה בהזון הראוי. התועלת השמיני הוא להודיע כי הראוי הבשם ית' נעזרים בו בכל שכן כמה שיעשהו לכבודו. אלא תראה כי האדם יצר לו מלך בעמדו זמן מועט בלא לחם ויין ואע"פ שיהיו לו מזונות ערבים יקון בדם במעט זמן ואלו עמדו שלש שנים בזולת לחם ויין ואע"פ שיהיו יותר בריאי בשר ושוני מראה מהילדים אשר בגילם שהיו אוכלים מזונות המלך. התועלת התשיעי הוא להודיע שרים לו כח להבין בכל חזיונות ר"ל לפתור אותם שהוראות נבואי בלי מה יחוייב בו שיהיה חכם שלא יהיה רוח אלהים נשכל. ולזה ספר שדניאל וחבריו נתן להם השם מדע והשכל בכל ספר וחכמה ואחר זה ספר שדניאל הבין בכל חזון וחלומות. כשלו יאמר שכבר נמשך לו מזה השלמות אחר והוא שהבין בכל חזון וחלומות מפני שפע אלהי שבו. כמו שהנבואה לא תהיה למי שאינו חכם כן הענין בזה הכח. ולזה יהיה ג"כ מתנאי הפותר שיהיה חכם. התועלת העשירי הוא להודיע כי השם ית' יתן לאותם הילדים חכמה ומדע בהנהגת' ויגיע עליו מספר מות על מרותי כי המלך ולזה תמצא שסיפר שבבר שר הפחד מהמלך' איה נושא חמיר כת בנשיין מפחם כדי שלא יראים המלך בזה: התועלת השלישי הוא להודיע כי המזונות הדקים מביא לחדד השכל. ולזה היה רוצה המלך בחלו הילדים שיזונו במזונות המלך ויפתו מיין משתו עם שזה ישמחם יותר יפים ויותר בריאים. וכבר בארנו שהענין בו בספר בעלי חיים ובבאורנו בפרשת ויהי ביום השמיני. התועלת השלישי הוא להודיע שיש לאדם המשער קצת השגה במה שעתיד. אלא תראה כי דניאל שהיה גדול המעלה אצל המלך על כל החכמי' קראו אותו הסריסים כשם אלהי נבוכד נצר כאלו הורה בזה שהוא יהיה לו לאלהים. ולזאת הסבה תמצא בהגת סרים המלך לחשורוש שם אסתר לעוב בית הנשים נשערו שהיה הוא לו לאלוהה אצל המלך. ולזאת הסבה ג"כ זכר בזה המקום שהשם את דניאל לאחד הסרים לפני סר הסריסי. התועלת הרביעי הוא להודיע שראוי לחכמי' ולשלמים ושאר הלבשים להשאר ממה שיניח אותם לפרוץ פרצות ולעבור על דברי התורה ולזה תמצא שספר שדניאל שם אל לבו שלא יתגאל בשם המלך ובין משתיו מבני שזה הדבר יגיע להתחתן יותר אל עם הגויים ויביאם זה לעבוד ע"ז וכאלו השתדל בזה מפני כי יתו יודע כרוח אלהים אשר בי שעתידין בני ישראל שבלתו הדור להתחתן עם הגויים ולזה רצה להרחיק הדברים המביאי' להתחתן בהם והנה בסוף הענין כשגלו ישראל לשם נמה פסעה הקנאה בפת שלא הסכימו בי כלם ולזה התירוהו רז"ל לאכול היין נראה אע"פ שלא נתנסך לע"ז כי המתנסך לע"ז נראה מזה שנתבאר מאחרי אשר חלב זבחימו יאכלו ישתו יין נסכם. התועלת החמישי הוא להודיע שראוי שיסכן המדם עצמו מפני מה שידמה לאלו התקנות והסייגים ויבא בהרבה המצוות והאזהרות אין ראוי זה כמו שנתבאר בביאורנו לדברי התורה ולזה תמצא שסיפר שבבר נתן האלהים את דניאל לחסד ולרחמים לפני שר הסריסים בספרו שבבר בקש דניאל לפני שר הסריסים שלא יתגאל בלו במזונות כאלו באר כי מצד בעתיקנו מהיותו בבות אז בעיני שר הסריסים אחיר לולבקש ממנו זאת הבקשה כי לולי זה היה ראוי כן יגאלם דו אל המלך ויעמיתהו:

התועלת השני הוא להודיע כי גם בשאר ראוי שלא ישיר מהמלך כשפר שיודע ס דו למלך כי כל דבר לא יכחד מן המלך ואע"פ שלאמנו עשה בזה רע אולם עברו על מצות המלך ולזה אמר שבבר שר הסר שיש לדניאל שהוא ירא מהאלך כן ירא לאת שעשפים מן הילדים אשר בגילם ויחשוב שהוא חטא בהנהגת' ויגיע עליו מספר מות על מרותי כי המלך ולזה גם כן תמצא שסיפר שבבר שר הפחד מהמלך' איה נושא חמיר כת בנשיין מפחם כדי שלא יראים המלך בזה: התועלת השלישי הוא להודיע שעולם המוסר שעתה לא יעמוד לפני המלך ולזה עבר יתן לחוך כנסן הלם להגיל' בזה הלוכו הנפלא עד שהמרבה לא נחמרב ולא עבר יתן לם בלבוסיהם מפני קדשם הבשם והמנעם מהבשרות לזולתו. וכדי שלא יתגאל הדם אלהם עשו זה מפני שערם שיעשה לבשם הבשם גם בזה המוסף להגילם. אך אולתם לא יתקיים כן בארו שאע"פ שלא יגילם ה' מיהו לא יסכימו לאכל בשם בזה הלוכו הנה הלוכו הנה לא יהיו לך מלכה די לאלהיך לית אנחנה פלחין ונו'. אך בארו לו שהוא יכול לבטלם להתיר בשם מדבי מה שאמר נבוכד נצר. ומן הנה אלהה די אנחנה יהכון מן קדם ונו' ולזה ג"כ הסיר נבוכד נצר להעת עולם נבורות בשם ונפלאותיו ולזה נזר על כל הלומים בכל מי שיאמר נגד בשם שיגזר יניחת לנתחים וביתו יהרס ויהיה לאשפה וכאלו היה כל זה ראוי שיגיע נבוכד נצר מלשון בית המרחץ

התועלת האחד והלשים להודיע שמי שיחסר נפשו לאדות על הדוחק בשם הלוים שיקבל זה בשמחה להגיד שאין זה הענין קשה לו. כי בחיי חביבי ולזה לילה נפשי מיון פלילי ולזה חראה שלא לבשו חנניה מישאל ועזריה בגדים שקר בגדים לבבשן הלם אך לבשו בגדיה' החמודות לחורות שקבולם המות ערב להם לבעבור ימלטו נפשם ויע"ו:

התועלת שניים שלשים הוא להודיע שהגלות היה מדה מגיעה מלך. ולזה זכר כי מבני גלות ירוחק גופו בעל הבמים ויאכל דשא כבקר עד אשר יתבאר לו שהשם הוא השליט במלכות האנשים ויתננה לאשר ירצה ויקים עליה כאשר ירצה השפל שבאנשים ולזה המלך שרקם בשם להתנאות ואמר הלא זאת בבל הגדולה אשר בניתי לבית מלכות בתקיף כחי ולכבוד הדרי הגיעה עליו זאת הגזרה: התועלת שלשה ושלשי הוא להודיע כי הצדקה מצלת מרעות עמוד' עד שבבר הארוך השם לנבוכד נצר הרע בשביל הצדקה. והיה זה כן כי היה רפואה לחטאת הגלות כמו שבארנו במה שקדם שם שנה גם כן קיבה האדם בחכמת החמנות והחמלה הפך

מה שהיה מועבנו בו מחכמת האזריות עד שבבר היה הורג לאנשים בזולת סנה תביאהו אל זה:

הם מלאם לעבוד הבשם אשר במלם שבשם תמיד ובאמרו ביד מי שלא היה חומל על הריגת האנשים עד שבזולת שום חטא היה מצוה להרוג הבמים בכל אשר היו היותר הבוחים הללו עם הפלגת מה שאמרו לו מהבלחות להרחות לו שאין לשם השם עליה. כי בזאת הבחלה לא נשה נשחוב זולתו מעשם חכם ולחלוק לו כבוד לפי מה שאשר הפליגו לשבח שהלו כאמרם שהבבר שהיה שיהל הוא יקר. כי כל זה היה ראוי שיתנעהו מהרע להם ואמה שהשם שיעל הקדים רפואה לאמה ולזה הגלה דניאל החלה עם חברו שדבקה בשם הבבת המבך. וזה היה שבה הל שלא הבאת ישראל התועלת הסמנה עשר הוה להודיע שראוי לחדם המלך מהם שלא יעלה עליו המלך מהם הפליט ולא יוכל לכפות אותו שיתבדל להאריך הזמן כפי הרצלה. אולי הסיקוט מאמנו הו שיתחדש ענייניים שעמדו כנגד ראוי הפליט דניאל בהיות הוא. זה למדנו מאמרו מן ליב ידע הנא דעבדא אתון זנבין ואמר זה לפי שזו אחת מהתחבולות הנאותות בכמו זה למדנו גם כן ממה שחמר דניאל ושלל מהמלך שיתן לו זמן ויגיד לו מבוקשו. כי ע"פ מזה המרכת זמן מלוקח לא זה ממה שבנת בשם שיגלה סודו אלו עם התפלה והתחנונים: התועלת השעה עשר הוה להודיע שרפילו בעה הגעת הרע באופן שיחשוב שאין המלט ממנו אין ראוי שיתרחל האדם מלקיחת עצה עליו מה ישלם לו בעמדו על שבת הגזרה הבית. כי מבשם תתיאר לו יעלה ממנו לפי מה שאפשר ולזה תמצא שבאשר ראה דניאל שבבר הוא ואחיריו להריגה השתדל לקחת עצה כפי היכולת ולא רפו ידיו. כי בראו הבורה כנראה מאת המלך אז שהלמה היה זה כדי שיפתח לו השער להשתדל בתפלה ונשלמה לו עם התפלה לשם ית': התועלת העשרים הוא להודיע כי הנוטח בה' חסד יסובבנהו. אלא תראה כי דניאל בטח בשם שיחסור לו זה הסוד אשר נתן לו המלך אזנעלין ונתן לו השם בקשתו: התועלת האחד ועשרי' הוא להודיע שהחכמ' והידיעה הוא בזוחלט לשם ומאתו תשפע לכל מי שיש לו חלק בה. וכן הענין בגבורה והיכולת כי היכולת והגבורה בזוחלט הוא לשם ומאתו תשפע לכל בעל יכולת. וזה כולו כבר ביארנוהו בחלוקו שלם בחמישי ממ"ו. ולזה אמר די חכמתא' וגבורתא' דילה הוא יהב חכמתא להכימין ומנדעה לידעי בינה עד שאפילו באלו הדברים תתפשט ידיעתו בשלמות. אמר ידע מה בחשיכה ונהורא עמיה שריה:

ובענין הגבורה והיכולת אמר והוא מהשנה עדנייא ומעביר מלכין ומקים מלכין:

התועלת השנים ועשרים הנה להודיע למי שהעיב לוה' שיברכהו ויתן לו תודה כעל כל אשר במלכו רב טוב. ולזה זכר שדניאל ברך לאלהי השמי' והודה ושבח לו על אשר הטיבו זאת הטובה הנפלאה להודיע לו חלום המלך. התועלת השלשה ועשרי' הוא להודיע ענין המלכיות שהיו מעת נבוכד נצר ומספר שוביהם ובבר הקיש תחריה' מלכות לא הסור ויתבאר מדברי זה הספר כולם בענין זאת הידיעה כי מלכות החמישית תהיה מלכו מלך המשיח אשר לא יכלה מלכו ומלכות החמישית תהיה מלכות מלך הנגב וזה כלו ממה שיגיע על אמתת החלום הזה ופתרונו: התועלת הארבעה ועשרים הוא להודיע שראוי לכל אדם שלא יתפאר בטובה שהטיב לו הבשם שבאמת ה' אמתת ה' היתה לו להיגיע לטובתו אנשים עם זה הגמול הראוי לטיב שם כיראוי מלכו הוא ולזה המלך נבוכד נצר לא יתגאל בזאת הידיעה רק בדר כי אלהי השמי' הוא מגלה הדרים ומלתו נתחדשה לו זאת הידיע' והנה תמצא בזה הזקיהו כמו שביארנו בספר מלכי' ר"ל אלה יתם הבבוד לשם בתה בפיו אלה מלכי שדי בבל לדרוש לת המוכה אשר הי' בארץ: התועלת השמונה עשר הוה להודיע שראוי לכל אדם שלא יתחנה במדת הענוה כי בה יגאל כבוד בו הלא הדרה מה שיגיע דניאל על דרך הענוה כי לא הודיע הבשם זה לדניאל בעבור ריב הנמתו רק מפני כדי שיגיע לנבוכד נצר מבוקשו והנה זה המאמר הכן מתיבת הבבוד לבשם יתעל' כפי הראוי ומהפיוס לנבוכד נצר מה שלא יעלה ונם כיון שהיה אלמת כי לולי היה שיודע לנבוכד נצר החלום ופתרונו כדי שלא יהרגו דניאל וחבריו לא תהיה זאת הידיעה מגעת לדניאל וזה ג"כ ישיר לנבוכד נצר לעמוד על הפלא העצום שהיתה בזאת הידיעה כי לולי זה המאמר היה אפשר שיבוכד נצר שיהיה מדרך החכמים שיעשו להם כמו אלו הסודות אך בזר דניאל שלא היתה לו זאת הידיעה אלא מדרגתו בחכמה כי אין מדרך החכמה שתעמוד על זה הסוד אך היה זה מתן מהבל כדי שידע נבוכד נצר סודו ויזה ממה שהפליג לעלות דניאל ולגלות ולזה זכה לזאת הגעלה והבבוד בזכה אלו: התועלת השבעה ועשרי' הוא להודיע שבחאשר שהבליט דבר מלכי' רבי' והבבד להם בתיבתו אז לא יוכלו על זה ונתן שלמו לאחר מהם לבד הנה הראוי לו בתיבה לו בחופן שלא ייוחם בו החט' לראשונים אשר מבנו ממנו כל שכן שהיה ראוי לו לזה הנני נותן לך היה שלא הסכימו הראשונים ולזה תמצא שאמר דניאל לנבל מה שאמרו שאין אדם יכול לגלות ההסוד כי לא מחכמתו נגלה לו זה הסוד אם היה זה כן היו החכמים שלר הכמים נגזה לך גלה לו אלהי השמים ההסוד ואין לשם לשאר החכמים אם לא הגידו מה שהי הבבר שיודע להם מצד החכמה: התועלת השבעה ועשרים הוא לפרסם מה שהגיע מהטוב בעבור דברי דניאל שהיו על הלופן שראוי לייחס לשם זאת הידיעה ושליט בכל. ולולי היות הדברים ההם בזה הלוחיה בנוכד נצר נותן כל הכבוד לדניאל והיה עושה מסנו ע"ז אלא תראה כי עם כל זה השתחו לדניאל ואמר להקריב לפניו כאלו הוא אלוה. ודמה כי בעשותו זה הראה לו דניאל כי אין זה הראוי כי אם לשם לבדו שיתן לו הכבוד כי מלאו היה זה. ולזה אמר נבוכד נצר מן קשוט ידע אנה די אלהכון הוא אלה אלהין ונו': התועלת השמונה ועשרים הוא להודיע כי אין למחוקק על פקידות מה לאת הפקידות ביד אחר אם לא בראיה הממנה אותו. כי יוכל הממנה לומר סנו בעת בדבר הפקידות ההוא לא בזולתו. ולזה ספר שדניאל בקש מהמלך שיתמנה על מלאכת בבל מחנניה מישאל ועזריה חבריו. ובזר לו שבבר הולך לזה לפי שלא היה דניאל יכול להתעסק בדבר הפקידות ההוא מפני היותו גדול הסגנים על כל חכמי בבל. ולזה היה מן ההכרח שיעשה

בשער המלך לעיין בדבר המשפטים הבאים לפניו כי הוא היה עליון על כל הסופטים:

התועלת התשעה ועשרים הוא שראוי להודיע כי כאשר יעמוד אדם בעבודה שיתמנה בה הבריון לפי מה שאפשר לולזה תמצא שבקשו דניאל מהמלך שיתמנה על מלאכת בבל חנניה מישאל ועזריה כי בבר היה רוצה לזכות בו דניאל בעבור חבריו:

התועלת השלשי' הוא להודיע עולם המוסר שעה הם לחנניה מישאל ועזריה שלא מלאכו לחוך כנסן הלם להגיל' בזה הלוכו הנפלא עד שהמרבה לא נחמרב ולא עבר יתן לם בלבוסיהם מפני קדשם הבשם והמנעם מהבשרות לזולתו. וכדי שלא יתגאל אדם אלהם עשו זה מפני שערם שיעשה לבשם הבשם גם בזה המוסף להגילם. אך אולתם לא יתקיים כן בארו שאע"פ שלא יגילם ה' מיהו לא יסכימו לאכל בשם בזה הלוכו הנה הלוכו הנה לא יהיו לך מלכה די לאלהיך לית אנחנה פלחין ונו'. אך בארו לו שהוא יכול לבטלם להתיר בשם מדבי מה שאמר נבוכד נצר. ומן הנה אלהה די אנחנה יהכון מן קדם ונו' ולזה ג"כ הסיר נבוכד נצר להעת עולם נבורות בשם ונפלאותיו ולזה נזר על כל הלומים בכל מי שיאמר נגד בשם שיגזר יניחת לנתחים וביתו יהרס ויהיה לאשפה וכאלו היה כל זה ראוי שיגיע נבוכד נצר מלשון בית המרחץ

התועלת האחד והלשים להודיע שמי שיחסר נפשו לאדות על הדוחק בשם הלוים שיקבל זה בשמחה להגיד שאין זה הענין קשה לו. כי בחיי חביבי ולזה לילה נפשי מיון פלילי ולזה חראה שלא לבשו חנניה מישאל ועזריה בגדים שקר בגדים לבבשן הלם אך לבשו בגדיה' החמודות לחורות שקבולם המות ערב להם לבעבור ימלטו נפשם ויע"ו:

התועלת שניים שלשים הוא להודיע שהגלות היה מדה מגיעה מלך. ולזה זכר כי מבני גלות ירוחק גופו בעל הבמים ויאכל דשא כבקר עד אשר יתבאר לו שהשם הוא השליט במלכות האנשים ויתננה לאשר ירצה ויקים עליה כאשר ירצה השפל שבאנשים ולזה המלך שרקם בשם להתנאות ואמר הלא זאת בבל הגדולה אשר בניתי לבית מלכות בתקיף כחי ולכבוד הדרי הגיעה עליו זאת הגזרה: התועלת שלשה ושלשי הוא להודיע כי הצדקה מצלת מרעות עמוד' עד שבבר הארוך השם לנבוכד נצר הרע בשביל הצדקה. והיה זה כן כי היה רפואה לחטאת הגלות כמו שביארנו במה שקדם שם שנה גם כן קיבה האדם בחכמת החמנות והחמלה הפך

מה שהיה מועבנו בו מחכמת האזריות עד שבבר היה הורג לאנשים בזולת סנה תביאהו אל זה:

דניאל ה

ה בלשאצר מלכא עבד לחם רב לרברבנוהי אלף ולקבל אלפא חמרא שתה: בלשאצר אמר בטעם חמרא להיתיה למאני דהבא וכספא די הנפק נבוכדנצר אבוהי מן היכלא די בירושלם ישתון בהון מלכא ורברבנוהי שגלתה ולחנתה: באדין היתיו מאני דהבא די הנפיקו מן היכלא די בית אלהא די בירושלם ואשתיו בהון מלכא ורברבנוהי שגלתה ולחנתה: אשתיו חמרא ושבחו לאלהי דהבא וכספא נחשא פרזלא אעא ואבנא: בה־

ג בלשאצר מלכא עבד לחם רב לרברבנוהי אלף ולקבל אלפא חמרא שתה: בלשאצר אמר בטעם חמרא להיתיה למאני דהבא וכספא די הנפק נבוכדנצר אבוהי מן היכלא די בירושלם ישתון בהון מלכא ורברבנוהי שגלתה ולחנתה: באדין היתיו מאני דהבא די הנפיקו מן היכלא די בית אלהא די בירושלם ואשתיו בהון מלכא ורברבנוהי שגלתה ולחנתה: אשתיו חמרא ושבחו לאלהי דהבא וכספא נחשא פרזלא אעא ואבנא: בה־

ל ולח׳ מני להבא

ל ולח׳ לאשתיו

נפקה ק׳ ל׳ ל׳ ל ולח׳ כפס לי׳ ב׳ חס׳ ל׳ ל׳ ל

אדין עלין כנסין · שניא מתבהל · הרבה מתפחד · משתבשין · נחפזין · מלכתא לקבל מלי מלכא · המלכה כלפי ששמעה את דברי המלך וסרין לבית המשתה באה · איתי גבר · יש אדם במלכותך אשר רוח קדושים בו · וחכמת אלהין · מלאכיס · הקימיה · מנהו שר על כלם · כל קבל ומומר · כלפי אשר רוח יתירה ודעת השכל יש בו · קטרין · פתוס כל כתר כמלא בו בדניאל · ויכול אם תוכל: ונבזביתך · דורונותיך · לאחרן הב · לאחר תן: די הוה נבא · שהיה חפץ · הוה מחא · מחייה: וכדי

רבינו סעדיה גאון

עלין · כנסין: וזיווהי שנין · מרחיו נמשתנין: משתבשין · לשון סיכסוך כמו סיבוס גייסות ואית לאמרי סיבוסתא זה אמר בכה וזה אמר בכה ואין ממש בדבריהן ואית לאמרי מתבייסין שלא יכלו לפרש: מלכתא · אם בא המלכה כששמעה דברי המלך והשרים ונכנסה לבית המשתה ואמרה לו: איתי גבר · יש אדם במלכותך התחילה לספר בשבחו של דניאל: רוח יתירה · נבואה יתירה: ואחוית אחיזן והגדת דברי חידות ויש פות אחיזן לשון מסגר לדברים נעלמים וסגורים ואת הלל סגרו מתרגמינן ית דשא אחזו: ומפרש קטרין · מתיר דברים קשורים וסתומין: אמת הוא לדניאל · וכי לא היה מכירו אלא אמר לו יש בך בא לפרש המכתב הזה אלקותו: מן יהוד · מארץ יהודה: הסתכחת בך · נמלאת בך: ולא כהלין כתבא למיקרי · לא יכלו החכמים לקרו ולפתור: ונבזביתך כמו ונבזבא כדתנן התם שבזבז כל נכסיו לשון הוצאה · ד״א ונבזביתך דורון שלך: אמת מלכא כך אמר לו אתה המלך בלשאצר תדע כי אל עליון מלך ונבוכד נצר אביך: די הוה נבי הוה קטיל · שקונס עליו מיתה: מחא · מחה שהבטל ממנו דין מיתה: וכדי

אבן יחייא

אדין עלין כל חכימי מלכא ולא־כהלין כתבא למקרא ופשרא להודעה למלכא: אדין מלכא בלשאצר שגיא מתבהל וזיוהי שנין עלוהי ורברבנוהי משתכשין: מלכתא לקבל מלי מלכא ורברבנוהי לבית משתיא עלת מלכתא ואמרת מלכא לעלמין חיי אל־יבהלוך רעיונך וזיוך אל־ישתנו: איתי גבר במלכותך די רוח אלהין קדישין בה ובימי אבוך נהירו וישכלתנו וחכמת כחכמת אלהין השתכחת בה ומלכא נבוכדנצר אבוך רב חרטמין אשפין כשדאין גזרין הקימה אבוך מלכא: כל־קבל די רוח יתירא ומנדע וישכלתנו מפשר חלמין אחית אחידן ומשרא קטרין השתכחת בה בדניאל די מלכא שם־שמה בלטשאצר כען דניאל יתקרי ופשרה יהחוה: באדין דניאל העל קדם מלכא ענה מלכא ואמר לדניאל אנתה־הוא דניאל די־מן־בני גלותא די יהוד די־היתי מלכא אבי מן־יהוד: ושמעת עליך די רוח אלהין בך ונהירו וישכלתנו ומנדע חכמתא כחכמת אלהין אתיתי קדמי ולא־יכלו כתבא למקרא ופשרה להודעני: ואנה שמעת עליך די תיכל פשרין למפשר וקטרין למשרא אם־כען תוכל למקרא כתבא ופשרה להודעני ארגוונא תלבש והמונכא די־דהבא על־צוארך ותהוא תשלט: באדין ענה דניאל ואמר קדם מלכא אם־לך יהון מתנתך ולרבותך הב לאחרן כתבא למקרא ופשרה להודעניה: כל עצמות פלוגתא דבני אשר ובני נפתלי: יכען ב׳ ר״פ וס״מ הן על מלכא · יכען הועלו קדמי חכימי אשפי: להודעותני נ״ב מ״ל וא״ר וסימ׳ לא יכלין פשרא להודעותני ואנת כהל כעקר חכול כתבה למקרא · יכען

מסתבשין · כמשמעו כאדם לא ידע מה לעשות: מלכתא · יש מומרים אם נבוכד נצר: נהירו · כמו ונהורה: ואחוית אחידן · מגיל מידות ומתיר קשורים: אמת · הטעם שמע אתה המלך: זייעין · כמו ולא זע ממנו: להולה

מיסרה

עלין חד מן ד׳ מלין יתיר למ״ד במצעות תיבות וסימ׳ עלין באדין עלין הרטמי׳ עלין אדין עלין כל חכימי מלכא · עלת מלכתא לקבל מלי מלכא · ולהלחם ויאמר המלך אל ציבא · וחד חלוף קרי׳ למ״ד ולא כתיב וסימ׳ חי וכניהו בן יהוידע בן איש חי דשמואל · וחכמה כרכמת הד מן י״ח מלין דגשין כתר יהוא בלא מבטל וסימ׳ כי גאה גאה · ידמו כאבן · יי׳ מי כמוך נאדר בקדש כל עצמותי תאמרנ׳ יי׳ מי כמוך · גלאתי כלבל · ושמתי כדכד ודרכמה כחכמ׳ אלהין · גדבריא דתבריא · וכ׳ צ׳ קימו צאו מן המקום דלוט · קימו צאו מתוך עמי · וד׳ למ״ד ויאמרו לו הכמיו · ויאמרו לא כי כרחוב נלין · ויאמרו לא כי מלך · ואמרו לו החרש דבני דן · ועשית קערותיו לרשנו · וד׳ יה קראתי יה · יסר יסרני יה · ויאמרו לא יראה יה · אשרי הגבר אשר תיסרנו יה · כל עצמות · פלוגתא דבני אשר ובני נפתלי: יכען ב׳ ר״פ וס״מ הן על מלכא · יכען הועלו קדמי חכימי׳ אשפי׳: להודעותני נ״ב מ״ל וא״ר חסר וסימ׳ לא יכלין פשרא להודעותני ואנת כהל כעקר חכול כתבה למקרא · יכען

מיסתבשין לשון פיוסים כמו נהמיס בנה ידעו מה לעשות: נהירו · זכר וידיעה ונהורו ה״ל נהיר והכ״ס נהרין לי סגולי דשמיא · כסגולי דנהרדעא · נהירה כל הוו קיימין לרבנא סלין בסלא: ולהיות מחיין והגלת הוה: ודיהוה לני היה · מחי מכה מן פיהו מחה הסך הקל ופיהו מחיה מצמיד מחיים בלא היה הירגו כיון המיתם כל נקבה ותמיכה הה הלבים: הע״ין

אדין עלין חי רוח אלהין בך ונהירו וישכלתנו וחכמה יתירה השתכחת בך: וכען העלו קדמי חכימיא אשפיא די כתבה דנה יקרון ופשרה להודעתני ולא־כהלין כשלו למקרא ואנה: שמעת עליך די־תיכל פשרין למפשר וקטרין למשרא כען הן תוכל כתבא למקרא ופשרה להודעני ארגוונא תלבש והמונכא די־דהבא על־צוארך ותהוא תשלט: באדין ענה דניאל ואמר קדם מלכא אם־לך יהון מתנתך ולרבותך הב לאחרן כתבא למקרא ופשרה להודעניה: וכדי חכל כתבה למקרא ופשרה להודעני: אמיא ולשניא הוו זעין ודחלין מן־קדמוהי די־הוא צבא הוה קטל ודי־הוה צבא הוה מחא ודי־הוה צבא הוה שרים ודי־הוא צבא הוא משפל:

כיסרה

דרבינו סעדיה גאון

אבן עזרא

תורת חסד

ברכת ישרים

רלבג

ו

כ וּכְדִי רַם לִבְּהּ וּרוּחַהּ תְּקִפַת לַהֲזָדָא
הַנְחַת מִן־כָּרְסְיָא מַלְכוּתֵה וִיקָרָה
הֶעְדִּיו מִנֵּהּ: וּמִן־בְּנֵי אֱנָשָׁא טְרִיד
וְלִבְבֵהּ עִם־חֵיוָתָא שַׁוִּי וְעִם־עֲרָדָיָא
מְדוֹרֵהּ עִשְׂבָא כְתוֹרִין יְטַעֲמוּנֵהּ
וּמִטַּל שְׁמַיָּא גִּשְׁמֵהּ יִצְטְבַע עַד דִּי־
יְדַע דִּי־שַׁלִּיט אֱלָהָא עִלָּיָא בְּמַלְכוּת
אֱנָשָׁא וּלְמַן־דִּי יִצְבֵא יְהַקִּים עֲלֵיהּ:
וְאַנְתְּ בְרֵהּ בֵלְשַׁאצַּר לָא הַשְׁפֵּלְתְּ
לְבָבָךְ כָּל־קֳבֵל דִּי כָל־דְּנָה יְדַעְתְּ:
וְעַל מָרֵא־שְׁמַיָּא הִתְרוֹמַמְתָּ
וּלְמָאנֵי דִּי־בֵיתֵהּ הַיְתִיו קָדָמָיִךְ
וְאַנְתְּ וְרַבְרְבָנָיִךְ שַׁגְלָתֵךְ וּלְחֵנָתֵךְ
חַמְרָא שָׁתַיִן בְּהוֹן וְלֵאלָהֵי כַסְפָא־
וְדַהֲבָא נְחָשָׁא פַרְזְלָא אָעָא וְאַבְנָא דִּי
לָא־חֲזַיִן וְלָא־שָׁמְעִין וְלָא יָדְעִין
שַׁבְחַתְּ וְלֵאלָהָא דִּי־נִשְׁמָתָךְ בִּידֵהּ
וְכָל־אָרְחָתָךְ לֵהּ לָא הַדַּרְתְּ: בֵּאדַיִן
מִן־קֳדָמוֹהִי שְׁלִיחַ פַּסָּא דִּי־יְדָא
וּכְתָבָא דְּנָה רְשִׁים: וּדְנָה כְתָבָא
דִּי רְשִׁים מְנָא מְנָא תְּקֵל וּפַרְסִין: דְּנָה
פְּשַׁר־מִלְּתָא מְנָא מְנָה־אֱלָהָא
מַלְכוּתָךְ וְהַשְׁלְמַהּ: תְּקֵל תְּקִילְתָּא
בְּמֹאזְנָיִם וְהִשְׁתְּכַחְתְּ חַסִּיר: פְּרֶס
פְּרִיסַת מַלְכוּתָךְ וִיהִיבַת לְמָדָי וּפָרָס:
בֵּאדַיִן אֲמַר בֵּלְשַׁאצַּר וְהַלְבִּשׁוּ
לְדָנִיֵּאל אַרְגְּוָנָא וְהַמּוֹנְכָא דִי־דַהֲבָא
עַל צַוָּארֵהּ וְהַכְרֵז עֲלוֹהִי דִּי־לֵהֱוֵא
שַׁלִּיט תַּלְתָּא בְּמַלְכוּתָא: בֵּהּ בְּלֵילְיָא
קְטִיל בֵּלְשַׁאצַּר מַלְכָּא כַּשְׂדָּיָא:
וְדָרְיָוֶשׁ מָדָיָא קַבֵּל מַלְכוּתָא
כְּבַר שְׁנִין שִׁתִּין וְתַרְתֵּין:

שפר

ואנת ב"ר"פ נסביון' ברישי' יסי' ואנת ברה בלשאצר • ואנת עזרא בחכמת אלהך • ואינון חד מן י"ד זוגין מן ב"ב ר"פ נסבין ו' בריש תיבות' וסימ' נמסר במסרה רבתא במערכת אות הוי' בס"ד: כספא ודהבא כל לישן ארמי דהב' קדים לכספא במ"ד דקדי' כספא לדהבא וסימ' נמסר לעיל בס"פרא סיף סימ' ב': כתבא כלהון כתיב א' במ"ב כתיב ה' וסימ' די יקרא כתבה דנא ופשרה • די כתבה דנה יקרון ופשרה להודעותני: והלבשו חד מן ו' חסר בליש' יסימ' המלבשכם שני עם • והלבשו לדניאל ארגוונא • והלבשו את האיש • כתנית עור וילבשם • וילבשם כתנית • וילבשהו בגדים ומלאך יי': סימ' מן ריש סיפרא עד כה בליליא קטיל בלטשאצר כתיב שי"ן קדים לא"לף ומן כה בליליא עד סיף סיפרא בלטאשצר בלאשצר כתיב אל"ף קדים לשי"ן:

רבינו סעדיה גאון

וכדי רם • וכאשר רם לבבו ורוחו נתאמלה ונתחזקה להזיד הורד מכסא' מלכותו וכבוד הוסר ממנו: ערדיה • הם חמורים שבמדבר כמו מוסרות ערוד: מי פתח ותכן כדי שיכיר בין חמיר לערוד: מדוריה • מדור וישוב שלו. גשמה יצטבע • ביום יתכבס שיהיה הולך ערום ויחף: ולמן די יצבא • ולמי שירצה • יקים עליה • על המלוכה: לא הדרת • לא נתת הוד וגבה • שליח • נשלח: פסה די ידא • פיסת היד היא הכף עם האצבעות כמו סיף היד כמו מפסי יד ועד עקבות רגל חתיכות יד כתונת הפסים שהיתה עשויה חתיכות חתיכות ליורים ומן המחלקת הזה יפשר מי הפסים שמגיעין עד פס הרגל: ודנה כתבא די רשים • בכתב הקדש ולא יכלו מכתביו לקרותו ולא לפרשו וכך היה כתוב זה על נכי זה זה שיטה רחשיה מהתיש ושניה נקפי ושליש מחלרן והטור מגיד מנא מנא תקל ופרסין וזה פתר מנא מנא אלהים פעמים ימי מלכותיך ורחה והנה שלמה וספתה מלכות בבל כי כן כתוב והברתי לבבל שם ושאר וגין וכוכ: ופרס פרישת מלכותך נחלקה מלכותך שכן קורין לחלי מנה

וכדי רם לבביה • וכאשר רם לבבו • להזדה • להרשיע • הנחת • הורידו • העדיו מיני' הסירו ממנו: טריד • נגרש: כל קבל די כל דנה ידעת • כל עמה תפר כל זה ידעת שהיה לך להיות ירא מלפני הקב"ה: שליח פסא דידה • כשלח כף יד • כתבה דנה רשים • זה המכתב אשר חקק: מנא מנא • מנה אלהים מלכותך ולומר מנא זהו פירושו מנה אלהים מלכותך והשלמה • חשב קץ שנפסק מלכי' של הזד' וזרעו ומלת שכבר השלמ': תקיל תקילתא במאזנים • תקל זהו פירושו נשקלת לפניו במאזנים ונמצאת חסר מכל צד • פרס פרים' מלכותך וגו' כלומ' ופרסין משמע שני פרסין האחד • פרישת מלכותך נשתברה מלכותך • והשני שנתנה למדיו ופרס: ודריוש מדיא קבל מלכות' כבר שנין שתין ותרתין • למה מנה שנותיו לומר לך ביום שנכנס נביכד נאצ' להיכל בימי יהויקים מלך ששנו דריוש • מגלות יכניה ועל כאן ס"ב שנה ואמ' מר בלו בימי יהויכין נשבע לנבוכ יהויקי' שהיה שמנ' לנבוכד נאצר בלשנר הדי ס"ב: ועלת

רבינו סעדיה גאון

וכדי רם • וכאשר רם לבבו ורוחו נתאמלה ונתחזקה להזיד הורד מכסא' מלכותו וכבוד הוסר ממנו: ערדיה • הם חמורים שבמדבר כמו מוסרות ערוד: מי פתח ותכן כדי שיכיר בין חמיר לערוד: מדוריה • מדור וישוב שלו. גשמה יצטבע • ביום יתכבס שיהיה הולך ערום ויחף: ולמן די יצבא • ולמי שירצה • יקים עליה • על המלוכה: לא הדרת • לא נתת הוד וגבה • שליח • נשלח: פסה די ידא • פיסת היד היא הכף עם האצבעות כמו סיף היד כמו מפסי יד ועד עקבות רגל חתיכות יד כתונת הפסים שהיתה עשויה חתיכות חתיכות ליורים ומן המחלקת הזה יפשר מי הפסים שמגיעין עד פס הרגל: ודנה כתבא די רשים • בכתב הקדש ולא יכלו מכתביו לקרותו ולא לפרשו וכך היה כתוב זה על נכי זה זה שיטה רחשיה מהתיש ושניה נקפי ושליש מחלרן והטור מגיד מנא מנא תקל ופרסין וזה פתר מנא מנא אלהים פעמים ימי מלכותיך ורחה והנה שלמה וספתה מלכות בבל כי כן כתוב והברתי לבבל שם ושאר וגין וכוכ: ופרס פרישת מלכותך נחלקה מלכותך שכן קורין לחלי מנה

פרס ועוד מפרשת פרסה מתרגמינן דסדיקה פרסתא כלומר חלוקת פרסה והוא מן פרוסה שפורסין ומחלקין מן הלחם כיון שסמכו אמר להלבים לדניאל ארגמן ולחת רביד זהב על צוארו להחניפו למען ילך ויתפלל ויבטל הגזירה אמר לו כבר נגזרה גזירה לפי שטעית בחשבונך שסמכת על הכתב לפי חלות לבבל שבעים שנה כילד שנה ראשונה שמלך נבוכד נצר כיבש כיבש ניכוה בשניה בשלישי ושבע שנה לגלות יהויכין נשא הויל מרודך מלך בבל בשנת מלכו את ראש יהויכין מלך יהודה ויולא אותו מבית האבלה שמונה קודם גלות יהויקים שקדם ומלך ול"ז שנה היה אחרי כן הרי מ"ה שנה לחלות נבוכד נצר לפי שהשנה הראשונה שכיבש נכוה אינה מן המניין ואין אנו מונין לגלות בבל אלא משתיש למלכותו שכיבש יהויקים ח' שנים קודם גלות יהויקים ול"ז הרי מ"ה כ"ג שנים של אויל מרודך הרי ס"ח וב' שנים של בלשאצר הרי שבעים שנה ואותו היום סוף שבעים שנה ודריוש ונכנס ביבוריו וחזר בשמחה עשה משתה לגלף ביבוריו ואמר בלבו כיון שהגיע ע' שנה ולא נגאלו שוב אינן נגאלין ועוה להוציא כלי בית המקדש מן האוצר ושתה בהן הוא ואשתו וגיבוריו ופילגשיו ועל כן אמר לו דניאל ועל מרא שמיא התרוממתה ולמאניא די בית היתיו קדמך וכתוב בתריה ביה בליליא קטיל בלשאצר מלכא ומי הרגו סרים אחד שומר ראש המלך שכיון שסמכ כבוחה דניאל אמר בלבו בודאי זה האיש דניאל דבריו נכונים הם הלך והרג את המלך ולקח את ראשו ויצא מן העיר והוליכו לכורש ודריוש הגרים על בבל אז נתאמצו כורש ודריוש במלחמה על בבל ומסרה הקב"ה בידיו כדברי ירמיהו לפי מלאות לבבל שבעים שנה אפקוד על בבל: ודריוש מלאה קבל מלכות' • אז התחלה מלכות פרס ומדי ובטלה מלכו' בבל: ועלת

תורת חסד — ברכת ישרים

וכדי רם לבבה ורוחה תקפת להזדה יר' ענין התקפה שהיה לו והוא ענין בחרד"הנז' פה לקחה לענין היותו זדוני מאד ובענין הזדוניות נתאמן הרבה מאד והנה אז הנחת מן כרסא מלכותיה ויקרה היא חלוקה אחת מהל' הנזכרות העדיו מנה • ומן בני אנשא טריד וכו' לך ענין המלכותא לא העדיו מנה כי גם שם היה מלך וכמו שביארתי למעלה באומר מלכותך לא קיימא והוא אומרו פה עד די ידע די שליט אלהא עליה במלכות אנשא ולמאן די יצבא יהקים עליה ולא אמר יהקימה כי לא נתנה מכל וכל לאויל מדורך רק הוקם עליו • ואנתה ברה וכו' ועל מרא שמיא וכו' ולאלהא די נשמתך בידיה בתה שאתה כאחד החדש ועוד לך די כל אחתך ליה בתה שאתה אלך כי אלני מים לב מלך בידה' לא הדרת בהדין מן קדמוהי שליח פסא די ידא וכתבא דנה דאת מזה ולא ידעת מלי הם רשים ודנה כתבא די רשים והוא אמתית קיימת הכתב דנה פשר מלתה מנה אלהא מלכותך והשלמה יר' עם היות שמנה ס"ע שנים למלכות בבל ואינם עדין ע' עם כל זה מנה אלהך מלכותך והשלמה במה שהיה מלכותך אך מלכות בבל עדין יעמוד שנה אחת אז יר' הנה מנה אז מלכות אדיר ולא השלמה כי אם שחור למלכותו וכו' ותתה מנה מלכותך והשלמה: אז יר' לאמר כי הלל ית' מנה תחלת שנה השבעים כלילו היה כל השנה ובכן מנה מלכותך וכו' והוא אומרו פרים פרישת מלכותך ויהיבת וכו' והוא מובן מעצמו והוא גם כן אומר חקל תקילתא במאזניא והשתכחת חסיר ור"ל ובכן השכחת חסיר מסנה אחת למלכותך ופרים פרישת מלכותך וכו': באדין אמר וכו' יר' באדין אמר בלשאצר בפיו מלכיסו לדניאל ארגונא וכו' והכריזו עליהו די להוא שליט הלתא במלכותא אך לא השליטוהו ונשאר לו הדבר לימי דריוש וכו' וכמו שאפרש בע"ה: ודריוש מדיא קבל מלכותא וגו' הנה

יכולני

אבן יחייא

סנה ים אים במלכותך אשר רוח אלהים קדושים בו ביום אדיר לאור דעת ושכל והפחה בחכמת מלאך האלהים נמצא בו • והוא הסיתו רב ונקנין על כל שאר החכמים יען כי רוח אלהים יתרה ומדע והשכל ופתירת החלומות והגדת הסודות ואמרת הקשרים נמצאו בו • ולכן דניאל יקרא לבניך והוא יגיד הפתרון • ואז דניאל הוכח לבני המלך • ואמר לו המלך אתה דניאל ונומר אשר שמעתי עליך היות רוח אלהים בך ואור הדעת ושכל וחכמה יתרה נמצא בך • אז אדיך כי הוכאו לפני חכמי בבל למען יקרו הכתב הלז ויודיעוני פתרונו ולא יכלו להגידו • ואני שמעתי עליך שתוכל פתרונות לפתור • וקשרים לחתור • מה שלכן אם תוכל הכתב לקרות והפתרון להודיעני תלבש ארגמן וגומר • אז ענה דניאל מתנותיך לך יהיו ופרנוסיך תן לאחר כי גדולתם אקרא הכתב ואודיע הפתרון • אשר בזה היה כדיבות גדול וכדברי כדיב הברהם אביהו לאלך סדום אם מחוט ועד שרוך נעל ואם אקח מכל אשר לך • אתה המלך האלוה העליון תלבית גדולה ויקר וכבוד נתן לנבוכדנצר אביך • ומפני הגדולה אשר נתנה לו כל העמים לאומות ולשונות היו חרדים וירא מלכיו אשר היה חנן היה הורג ואשר היה חפץ היה מכה ואם היה חנן היה מרים • אז היה משפיל • וכאשר רם לבבו וחזקה רוח להזיד הורד מכסא המלוכה והכבוד הסירו ממנו • ונרשיהו מחשבתו וגו' עד אשר הביר את בורו והכניע את לבבו • ואתה בנו בלשאצר לא השפל לבבך עם היותך יודע כל אלה ועל אלהי השמים התגאית ופתית בכלי הקדש אתה וגדוליך ונשותיך בדרך בזיון וקצף ואחר כל לאלוהות אשר לא ישמעו ולא ידעו שבחך ולאלוה שבשמחך בידך וכל אורחותיך אליו לא נתת הוד והדר • מה שלכן מלכיסו כשלח כף יד והכתב הלז הרס • וזהו הכתב אשר רשם • מנא מנא תקל ופרסין • זאת היא קריאת הכתב • ופתרונו הוא מנא מנה ספר המלוה זמן מלכותך השלימו • תקל תקלת ונשקלת במאזנים ונמצאת חסר • פרס פרישת ונשברה מלכותך ונתנה למדי ופרס • אז אחר בלשאצר צוה לדניאל לדניאל ארגמן • ורביד זהב על צוארו • והכריזו עליו היותו שליט בשלוש המלכות כי ככבסו דבריו באזניו והודה עליהם • ובאותה הלילה בעצמה כרגע בלשאצר כי אחד מעבדיו הכהו כדי לחנ לא חן בעיני מלך מדי ופרס ודריוש המדי קבל המלכות ההוא בהיותו בן שנים ושנים שנים:

הפרשה הנ'

רלבג

ולבש ארגמן ורביד הזהב על צוארו והשליטה במלכות שלוש • אז בחיים כל חכמי בבל ולא יכלו לקרות הכתב ולא להודיע למלך פתרונו על דרך הציעור והאומר • אז המלך בלשאצר נבהל מאד ואור פניו משתנה עליו ושריו נבהלים ותועים • והמלכה על דבר המל' ושריו באה לבית המשתה • ענתה מלכה ואמרה המלך לעולמים יחיה אל יבהלוך מחשבותיך ואור פניך אל ישתנה • וידמה מזלת המלכה שהיה לאשת נבוכד נצר אז היה אשת אויל מדורך בבו • ואע"פ שהיה היתה אמו הלקה כבוד למלכות כמשפט • יש איש במלכותך אשר רוח אלהים קדושים בו ובימי אביך אור דעת ושכל וחכמה כחכמת מלאך אלהים נמצאה בו • והמלך נבוכד נצר אביך הקימו גדול על כל הקרבומים אשר כשדיים גוזרים על אשר לא כמלאת בו כדניאל רוח אלהים יתרה ומדע ושכל פותר הלומות

ומגיד

שפר קדם דריוש והקים על־
מלכותא לאחשדרפניא מאה
ועשרין די להוון בכל־מלכותא:
ועלא מנהון סרכין תלתה די דניאל
חד־מנהון די־להון אחשדרפניא
אלין יהבין להון טעמא ומלכא לא־
להוא נזק: אדין דניאל דנה הוא
מתנצח על־סרכיא ואחשדרפניא
כל־קבל די־רוח יתירא בה ומלכא
עשית להקמותה על־כל־מלכותא:
אדין סרכיא ואחשדרפניא הוו
בעין עלה לדניאל מצד
מלכותא ובל־עלה ושחיתה לא־
יכלין להשכחה כל־קבל די־מהימן
הוא וכל־שלו ושחיתה לא
השתכחת עלוהי: אדין גברייא
אלך אמרין די לא נהשכח לדניאל
דנה כל־עלא להן השכחנא עלוהי

ג מלכותא
ג
ג
ה' ב' תס'
ג
ג
ג

אדין גברייא אלך הרגשו והשכחו לדניאל בעותו ותחנן קדם אלהה: באדין קרבו ואמרין קדם מלכא על־אסר מלכא הלא אסר רשמת די כל־אנש די־יבעא מן־כל־אלהא ואנש עד־יומין תלתין להן כנך מלכא יתרכא לגוב אריותא ענה מלכא ואמר יציבא מלתא כדת־מדי ופרס די־לא תעדא: באדין ענו ואמרין קדם מלכא די דניאל די־מן־בני גלותא די יהוד לא־שם עליך מלכא טעם ועל־אסרא די רשמת זמנין תלתה ביומא: אדין מלכא כדי מלתא שמע שגיא באש עלוהי ועל דניאל שם בל לשיזבותיה ועד מעלי שמשא הוה משתדר להצלותה: באדין גברייא אלך הרגשו על־מלכא ואמרין למלכא דע מלכא די־דת למדי ופרס די־כל־אסר וקים די־מן־קדם מלכא די־יתבדל לא־יעבר אדין מלכא כדי־מלתא כן־הוא אסר מלכא ומן־קדם דנה לא־יעבר:

אדין דניאל עם מלכא מלך דכרים על טעם סיגיאנס ואמר לו מלכא לעלמין חי כי מלכות
בבל כמעט שתבטל: אלהי שלח מלאכיה ויסגר פיס לארי ולא לטרף היו בדוה
וגם לאריות אלין דנה והם תכסי בבלא מבלעוני כל קבל די קדמיהי זכו הסתכלה לי ע"ד לפיס
עליו מלאך מלין לחד מני אלף וכו' ולכן שלח מלאכיה וסגר פוס לאריותיה ולקח קמיך מלכ' הבילה
לה עבדית אלה לא חבלוני הכסי בבל הנתפלים לא לאריות: באדן מוכלה בגיה טוב
וכו' והסך הניאל מן גובא ולא חבל לה בהתכנה בזה מלאה לא הסכים מן גובא ולא הוליך לבלוי
הסבית לפיס תחת הרבות דו וכמו סרכה לבחנה הרבים ע"ה ורמי מלכי והיו גבריל אלך
די תכלי קרצוהי די הניאל ויהי לו סברו לפני ולפני הנוגע עם ההמלכה הנו' וגם לכי מדברו כנגדו
כמור: באדן הדיו מלכי' הנה לא כסה על הניאלה ריסיב רת מלכו ולא כבי
מה שהיו הם חובבים: [illegible] ולא התחבל כמה דהתחבל מלכו הר הנבל
וכו': משזיב [illegible] בבליים בעלייה ובדוה רמה: בשנת

אבן יחייא

[illegible] לא מצאו לו מלכא לעלמין חי כי מלכות
[illegible] אלהי [illegible] יסגר פיס לארי ולא לטרף היו בדוה
[illegible] אלין דנה והם תכסי בבלא מבלעוני כל קבל די קדמיהי זכו הסתכלה לי ע"ד לפיס
[illegible] מלאך מלין לחד מני אלף וכו' ולכן שלח מלאכיה וסגר פוס לאריותיה ולקח קמיך מלכ' הבילה
לה עבדית אלה לא חבלוני הכסי בבל הנתפלים לא לאריות: באדן מוכלה בגיה טוב
וכו' והסך הניאל מן גובא ולא חבל לה בהתכנה בזה מלאה לא הסכים מן גובא ולא הוליך לבלוי
הסבית לפיס תחת הרבות דו וכמו סרכה לבחנה הרבים ע"ה ורמי מלכי והיו גבריל אלך
די תכלי קרצוהי די הניאל ויהי לו סברו לפני ולפני הנוגע עם ההמלכה הנו' וגם לכי מדברו כנגדו
כמור: באדן הדיו מלכי' הנה לא כסה על הניאלה ריסיב רת מלכו ולא כבי
מה שהיו הם חובבים: [illegible] ולא התחבל כמה דהתחבל מלכו הר הנבל
וכו': משזיב [illegible] בבליים בעלייה ובדוה רמה: בשנת

תורת חסד ברכת ישרים

[illegible] לא מצאו לו מלכא לעלמין חי כי מלכות
[illegible] אלהי [illegible] יסגר פיס לארי ולא לטרף היו בדוה
[illegible] אלין דנה והם תכסי בבלא מבלעוני כל קבל די קדמיהי זכו הסתכלה לי ע"ד לפיס
[illegible] מלאך מלין לחד מני אלף וכו' ולכן שלח מלאכיה וסגר פוס לאריותיה ולקח קמיך מלכ' הבילה
לה עבדית אלה לא חבלוני הכסי בבל הנתפלים לא לאריות: באדן מוכלה בגיה טוב
וכו' והסך הניאל מן גובא ולא חבל לה בהתכנה בזה מלאה לא הסכים מן גובא ולא הוליך לבלוי
הסבית לפיס תחת הרבות דו וכמו סרכה לבחנה הרבים ע"ה ורמי מלכי והיו גבריל אלך
די תכלי קרצוהי די הניאל ויהי לו סברו לפני ולפני הנוגע עם ההמלכה הנו' וגם לכי מדברו כנגדו
כמור: באדן הדיו מלכי' הנה לא כסה על הניאלה ריסיב רת מלכו ולא כבי
מה שהיו הם חובבים: [illegible] ולא התחבל כמה דהתחבל מלכו הר הנבל
וכו': משזיב [illegible] בבליים בעלייה ובדוה רמה: בשנת

רלבג

[illegible]

רד"ק

[illegible]

רבינו סעדיה גאון

[illegible]

מברה

[illegible]

ז

בשנת חדה לבלאשצר
מלך בבל דניאל חלם חזה
ראשה על־משכבה באדין חלמא
כתב־ראשׁ מלין אמר: ענה דניאל
ואמר חזה הוית בחזוי עם־ליליא
וארו ארבע רוחי שמיא מגיחן לים־רבא:
וארבע חיון רברבן סלקן מן
ים־תמא שנין דא מן־דא: קדמיתא
כאריה ונפין די־נשר לה חזה הוית
עד די־מריטו נפיה ונטילת מן־ארעא
ועל־רגלין כאנש הקימת ולבב אנש
יהיב לה:
ה וארו חיות אחרית תנינה דמיה לדב

בשנת חדה לבלאשצר. זה החזון רמה דניאל בבבל בשנה הראשונה לבלאשצר ונכתב מוקדם ומאוחר בספר: בהדין חלמא. בכן החלום היה כתוב וראש דבריו אומרין. וזה פירושו דניאל רמה חלום ומרתה ראשו על משכבו אז החלום ראשית דבריו ועמה ואחר דניאל רואה הייתי במראו הלילה והנה ארבע רוחות השמים מקיפין לים הגדול וי"ח מגיחן נלחמים כמו לחבאת קרבא וי"ח נוסעין והולכין כמו בגיחו מרחש ילח וי"ח כמו והנח בנהרותיך יגיח ירדן אל פיהו לשון שחיבת מים ומלאוי מים לשתות ליבש ולמעט כלומר מתבלבלין בים הגדול למען ישאו הרוחות עבים אל הים ויעלהבהו העבים למען הריק מקום תעלת מימיו ומכח מיהן הרוחות יבשו מי הים הגדול. ואז ארבע חיון רברבן סלקן מן ים רבא המה ארבע מלכיות שמשלין לחיות רעות: שנין דא מן דא. פונות זו מזו בגזירותיהן. כיוצא בזה גזר לעבוד לנלס והעובר ומשנך לכבשן האש לחסירות זימן בשעודתו כל ישראל להכשילם וגילל להמן לשוס נלס בלהרו למען אשר ישתחוו לו ומי שלא ישתחוה לו יתלה בעץ: יון גזרו על הברי' מי שימול את בנו ויטמוה השנת יהרג בחרב. קדמיתא כאריה. זה נבוכד נצר שנלחמה בו עלה אריה מסובבו: ונפין די נשר לה. שהיה עושה כנשר ודורס כאריה מה הנשר מרחף בניו בכנפיו אף היה הכל מתרחפין תחת מלכותו. והוא שאמר הכתוב כאשר ידאה הנשר זה נבוכד נצר: חזה הוית עד די מריטו נפיה. ותנשא מן הארץ מבני אדם בזמן שעברו עליו שבעה עדנין: ועל רגלין כאנש הקימת ולבב אנש יהיב לה שחזר למלכותו: וארו. ואלו ספר אחד רי"ם מתחלף עם למ"ד כיוצא בו מזלות מזרות רי"ם מתחלף עם למ"ד. וארו והנה היה אחרת שנית דומה לדוב וזהו ב רגל מלך כרס שהפרסיים מסורבלין בספר כדוב ואוכלין ושותין כדוב: ולשטר חד הקימת. שמלך הוא במקצת המלכות ודריוש הלך בכל הארץ: ואלת עלעין. לעות ו"ה מלכות שלש שיניים גדולים בפיה הם ג' מלכים העומדים לפרס אחרי כורש וגם אחרו אחשי לבב אחרי דריוש: וכן אמרין לה קומי הכלי ספר שניה. כלומר ממון הרבה ועשיר גדול כאמור במלכות אחשורוש בהרחותו את עושר כבוד מלכותו ועושר המון בכללות: בחר דנה. אחר שנתחזק בעשרו רוחה הייתי והנה אחרת כנמר זה זו מלכו יון שנמשלה לנמר להיות קלה בגזירות כקלות הנמר לטרוף טרף. שאין לך קלה בחיות רעות כנמר: ולה נפין ארבע. ולה כנפים ארבע על גביה וארבעה ראשים להיה: וגם שולטן ומשלת נתנו לה. הוא אלכסנדרוס מוקדון מלך יון שמלך בכל הארץ ואחרבע מפרתיו שמלוך לאם מלכותו בעבר ד' שלח הניח בן אחריו והנפין והראשים הם מלכיות שעמדו אחרי מותו ראשונה רומניאה שניה אלכסנדריא שלישית עכו רביעית אנטיוכיא ושמות המלכים רומנים ברומנית אלכסנדרוס באלכסנדריאה ארוקים בעכו אנטיוכוס באנטיוכיא ארודום בנה עיר ארודון הם עם כל הפוסעים תחת כלו: ואחרו. והנה היה רביעית זו הראשה נורלה ובעת לימה וחזקה ביותר: ושיניה של ברזל. ולמה היא כפולה באומרו דחילה ומחתני ותקיפה לומר על מלכות ישמעאל שהיה כלולה עמה: ושיניה די פרזל לה. נדבקתי היא מלכות הגו' למען כי כתב י' מלכים בדור אחד שנאמר וקרנין עשר לה ובניהן תחתיהן עומדין ובמלכות ישמעאל מלך אחד וכולם תחת ממלכתו וממנו יצא מלך לכל המקומות: אכלה. בבית ראשון: ומדקה. בבית שני: ושארה ברגלה רפסה. בגלות בכל דור ודור בגלות: משתכל

רלבג

זה לפי שכבר נתפרסו להם דברי ירמיה כי בעת מלאת לבבל שבעים שנה יפקוד ה' את עמו ואת עשו וכאשר נשלמו שבעים שנה מעת מפיחת מלכו' נבוכדנצר ולא פקד ה' את עמו ולא הושבו כלו חשב שלא יפקד עוד. ולזה נסתמם בכלי בית המקדש: והנה טעה בזה כי המספר היה מעת התחלת הגלות לבבל כמו שזכרנו: ולזה נסלם זה המספר בשנה אחת לכורש והושבו אז כלי בית ה' כמו שנזכר בראש ספר עזרא: התועלת השני הוא להודיע שרמוז לאדם שיראה למלך שהוא מוכן לעשות רצונו אף שלא יקבל שכר ממנו: כי בזה מהכבוד והיקר למלך כמו שרמוז: ולזה אמר אחר שנתפרסם לדניאל שלש יקרא הכתוב הוא ויגיד לו פתרונו יתן לו אותם המתנות והשררה שזכר: אמר לו דניאל שאינו צריך בעבור זה שיהיה משועבד לאחת לו אלו המתנות אך יתנם למי שירצה: כי בזולת זה הוא מזומן ומוכן לעשות שאלתו: התועלת השלישי הוא להודיע עולם הגבורה וכח הלב אשר ליראיו ולשלמים: וזה שכבר תמלא שהוכיח דניאל בלשצר זה התוכחת הנפלאה בעבור כבוד ה' ולא ירא להגיד הרע אשר כתוב מורה עליו: התועלת הרביעי הוא לבאר קיום יעודי הנביאים ובתרון דניאל: ולזה המלא שסבר כי בלילה הזה נהרג בלשצר המלך. כי אז נשלמו לנבוכדנצר שבעים שנה ובא עד קצו שהגדיל ירמיה: ובזה ג"כ כתאמת מה שפחד דניאל מנה מנה מלכות' ונשלמה: התועלת החמישי הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיקח מהשררה לעצמו מה שיתכן שיקנאו בו אחרי' הלא תראה מה שקרה לדניאל מפני היותו מתחזק בשרר' על שאר השוערי': כי יעלה' שהיה לו כבר המיתוהו בגלות על שהתחכמו להפיל אותו לבור אריות: וראוי שלא יעלם ממנו שלא עשה זה דניאל אלא כדי שיוכל להטיב לשאר: התועלת השני הוא להודיע ע"ם בטחון דניאל בשם ית' עד שלא השכי' לבטל מתפלתו כלל בעבור הדת שנתן דריוש: שכל מי שיבקש בקשה לזולתו עד שלשי' יום יושלך לגוב הארי: ולזה שיך גם כן על הגם שכל וכל: כי כבר השחדל לעשו' זה בסתר ולא עשה בפרסום: כי אין ראוי גם לנביאים שיסמכו על הגם: כמו שזכרנו פעמים רבות בתועלו' דברי התורה והנביאים: התועלת השביעי הוא להודיע שרמוז שיתפלל האדם לה': ושרמוז ג"כ לכוין ולהתפלל כנגד בית המקדש: מהפ"ל בזה לאדם שנכון שיהיה בעליתיה נגד ירושלם ונמצאו תלתא ביומא הוה בריך על ברכוהי ומודה ומצלי קדם אלהיה. למדנו מתחר התפלה שהיה רגיל ושרמוז לומר דבר' שבת ובסיפם דברי הודאה: ולזה תקנו חכמים להתפלל שלשה פעמים ביום: ואעפ"י שיסמיך בפעם לתת. ותקנו דברי התפלה שיהיו בהתחלתם דברי שבת ובסיפם דברי הודאה: התועלת השמיני הוא להודיע שרמוז לכל בעל פקידות שיזקק מאד בדברים שהוא ממונה עליהם מהסלים שיהיו מסודרים בנקמנות ובתוכן שלא יהרה נזק למלך מפני היותו בלתי זריז בדברי' ההם ולא יבטח בזה מפני עולם להבית הסליח אותו. הלא תראה כי דניאל עם רוב הבטח המלך אותו. ועל שכבר הפליג להצטער בהכרחת להפילו בגוב האריות: והיה משתדל בהצלתו בחזקת היד לעפ"י שלא עשה את דת המלך ומרד בו מן הלב. הנה היה מדקדק מאד בפקידותו. עד שלא הייתי כולין המקנאים בו למצוא על דניאל בזה סוס עלה ורגבה: ולזה שרמוז שימלאה לו במה שהוא בדת אלהיו. כי היו משעבדים שדניאל היה נאמן לפרס ולא יחטא לו בעבור מלות המלך: התועלת התשיעי הוא לפרסם שעלם הנס שעשה הסם להם כל כי שכר הפלוהו לבור האריות. כי בזה תעמוד פינות הנפלאות וההסנאה אשר הם מהגדולות מהפעלות התוריות': ולזה ג"כ זכר שכבר נרם הסם נקמתו. והוא שנפלו בו כל המקנאים בגוב האריות: ולזה בשלמה לדניאל ההלה מהם: וזה היה שבה לפרסם כי ה' הוא האלהים לכל האומות מפני מה שלא דריוש לכל האומות שיהיו פולס ירא ים את אלהי דניאל: כי הוא אלהים חי וקים לעולם והוא מסגיא על ירמיו להגלים שעשה נפלאות בשמים ובארץ אשר הגיל דניאל מיד האריות. ולזה אין לחשוב שיהיה הסם בלתי מסגיא בנביאים הפלאים לחסיונם כמו שחשב הפלוסוף:

בשנת אחת לבלאשצר שלש וגו' דניאל אלהים היה בלילה בהיותו ישן על מטתו ולא ביום בהקיץ כאשר יקרה לפעמים לנביאים מה. ולזה כתוב התלום לאות לדור אחרון שיאמינו בו בראותם שדברי החלום מתקיימים מעת לעת וכאשר יתקיים הלא החלום בכה יתקיים סופו - רואה הייתי בחזיוני בעוד לילה לאמתו שלא היה יום כאשר אמר לעיל. והנה ארבע רוחות השמים מוציאים ועוקרים הים הגדול מעמקומו: מה שנכתב הל' רוחות אלו הים עילות מן הים - מיתת גדולות והוא רמז לד' מלכיות הגדולות במה שקדם: והנה אמר איזה בנת היות הל' מלכיות

אבן יחייא

הפרשה הח' בשנת אחת לבלאשצר וגו' דניאל אלהים אלהים: ומלאות שבלו היו על מטתו: סימנו כי החלום היה בלילה בהיותו ישן על מטתו ולא ביום בהקיץ כאשר יקרה לפעמים לנביאים מה. ולזה כתוב התלום לאות לדור אחרון שיאמינו בו בראותם שדברי החלום מתקיימים מעת לעת וכאשר יתקיים אלא החלום בכה יתקיים סופו - רואה הייתי בחזיוני בעוד לילה לאמתו שלא היה יום כאשר אמר לעיל. והנה ארבע רוחות השמים מוציאים ועוקרים הים הגדול מעמקומו: מה שנכתב הל' רוחות אלו הים עילות מן הים - מיתת גדולות והוא רמז לד' מלכיות הגדולות במה שקדם: והנה אמר איזה בנת היות הל' מלכיות

רש"י

בהדין חלמא כתב: לזה ראשי הדברים אמר: ואמרו. והנה: הרבה: הרוחות ויש מגיחין וגו'. הרבה רוחות נושבות בים מן מקומם הולכות העולם ונלחמות עם הים הגדול וסוערות מים. ואמרבע חיון. ואמרבע חיות. מגין לה מן דה. משונים זו מזו: קדמיתא כאריה. ראשון כאריה ולה כנפי נשר זו היא מלכו' בבל שהיה מופלא בה ת' שעה וכך רואה אותה ירמיה שבו' עלה אל הר המוריה. אומר הנה כאשר ידאה ואומר עד די מריטו נפיה. כמרטו כנפיה זו היה רמז לאפלה: ונטילת מן הארעה לשון נסתלקה מן הארץ רמז שהנבוכדנצר המלכות מן הארץ: ולבב אנש. לשון חלשות כמו ידמו גוים הנוס הרה סלה: תחרי אחרת. הנה עלה בעלתה שניה מן הים דמיה לדוב. זה לשון למלכות פרס שהמלך אחר בבל שאוכלים ושותים כדוב ומסרבלים בבגדיהם כדוב. לדב כתיב כמו דובת ארגים שם זאב שלא זהב נקרא מלכו' פרס שנאמר על כן הכה אריה מיער זאב ערבות ישדדם. ולשטר חד הקימת ולגל. אחד עמדה רגז לפיסיק מלכות בגל המתין פרס שנה ה' בתמלוך מדי והלת עלעין כלומר פעמים בולעתן ופעמים פולטתן זהו בפומה. בין שניה פעמים אחן לשני פעמים לתוכן. ואני אומר תלת עילעין שלשה מלכים שעמדו בפרס כורש וחשורוש ודריוש שבנה הבית. בשר שניה. בשר הרבה: הרבעה נפין. ואחרבעה ראשין הם ארבעה ממזריס שחלק להם אלכסנדרוס מיקדון בחותיהם מלכותו כמו שכתוב בספר יוסף בן גוריון. שהיה הראשית היה מלכות יון וזכר' נמר על הם שהיתה גוזרת גזרות על ישראל מגומרות ומשונות זו מזו: ושלטן יהיב לה. ומשלת נתנה לה: בחזוי ליליא. בלילה אחר השלש דריוש הנה אשר הנה היה מלכות אחרת. ולא בלילה אחרת על שם שהיה שקולה כנגד שלשתן: בוקרא רבה. ובכן די פרזל לה. שיני ברזל לה. ומדקה מדיקה ושוחקה הדק. ושארה. מאחר הבילה. ורגלים עשר עשר קרנות. זו פירש לו המלאך שהם עשרה מלכים שיעמדו קודם להפסיקם שתרב את הבית: ואלו

רבינו סעדיה גאון

בשנת חדה לבלאשצר. זה החזון רמה דניאל בבבל בשנה הראשונה לבלאשצר ונכתב מוקדם ומאוחר בספר: בהדין חלמא. בכן החלום היה כתוב וראש דבריו אומרין. וזה פירושו דניאל רמה חלום ומרתה ראשו על משכבו אז החלום ראשית דבריו ועמה ואחר דניאל רואה הייתי במראו הלילה והנה ארבע רוחות השמים מקיפין לים הגדול וי"ח מגיחן נלחמים כמו לחבאת קרבא וי"ח נוסעין והולכין כמו בגיחו מרחש ילח וי"ח כמו והנח בנהרותיך יגיח ירדן אל פיהו לשון שחיבת מים ומלאוי מים לשתות ליבש ולמעט כלומר מתבלבלין בים הגדול למען ישאו הרוחות עבים אל הים ויעלהבהו העבים למען הריק מקום תעלת מימיו ומכח מיהן הרוחות יבשו מי הים הגדול. ואז ארבע חיון רברבן סלקן מן ים רבא המה ארבע מלכיות שמשלין לחיות רעות: שנין דא מן דא. פונות זו מזו בגזירותיהן. כיוצא בזה גזר לעבוד לנלס והעובר ומשנך לכבשן האש לחסירות זימן בשעודתו כל ישראל להכשילם וגילל להמן לשוס נלס בלהרו למען אשר ישתחוו לו ומי שלא ישתחוה לו יתלה בעץ: יון גזרו על הברי' מי שימול את בנו ויטמוה השנת יהרג בחרב. קדמיתא כאריה. זה נבוכד נצר שנלחמה בו עלה אריה מסובבו: ונפין די נשר לה. שהיה עושה כנשר ודורס כאריה מה הנשר מרחף בניו בכנפיו אף היה הכל מתרחפין תחת מלכותו. והוא שאמר הכתוב כאשר ידאה הנשר זה נבוכד נצר: חזה הוית עד די מריטו נפיה. ותנשא מן הארץ מבני אדם בזמן שעברו עליו שבעה עדנין: ועל רגלין כאנש הקימת ולבב אנש יהיב לה שחזר למלכותו: וארו. ואלו ספר אחד רי"ם מתחלף עם למ"ד כיוצא בו מזלות מזרות רי"ם מתחלף עם למ"ד. וארו והנה היה אחרת שנית דומה לדוב וזהו ב רגל מלך כרס שהפרסיים מסורבלין בבגדיהם כדוב ואוכלין ושותין כדוב: ולשטר חד הקימת. שמלך הוא במקצת המלכות ודריוש הלך בכל הארץ: ואלת עלעין. לעות ו"ה מלכות שלש שיניים גדולים בפיה הם ג' מלכים העומדים לפרס אחרי כורש וגם אחרו אחשי לבב אחרי דריוש: וכן אמרין לה קומי הכלי ספר שניה. כלומר ממון הרבה ועשיר גדול כאמור במלכות אחשורוש בהרחותו את עושר כבוד מלכותו ועושר המון בכללות: בחר דנה. אחר שנתחזק בעשרו רוחה הייתי והנה אחרת כנמר זה זו מלכו יון שנמשלה לנמר להיות קלה בגזירות כקלות הנמר לטרוף טרף. שאין לך קלה בחיות רעות כנמר: ולה נפין ארבע. ולה כנפים ארבע על גביה וארבעה ראשים להיה: וגם שולטן ומשלת נתנו לה. הוא אלכסנדרוס מוקדון מלך יון שמלך בכל הארץ ואחרבע מפרתיו שמלוך לאם מלכותו בעבר ד' שלח הניח בן אחריו והנפין והראשים הם מלכיות שעמדו אחרי מותו ראשונה רומניאה שניה אלכסנדריא שלישית עכו רביעית אנטיוכיא ושמות המלכים רומנים ברומנית אלכסנדרוס באלכסנדריאה ארוקים בעכו אנטיוכוס באנטיוכיא ארודום בנה עיר ארודון הם עם כל הפוסעים תחת כלו: ואחרו. והנה היה רביעית זו הראשה נורלה ובעת לימה וחזקה ביותר: ושיניה של ברזל. ולמה היא כפולה באומרו דחילה ומחתני ותקיפה לומר על מלכות ישמעאל שהיה כלולה עמה: ושיניה די פרזל לה. נדבקתי היא מלכות הגו' למען כי כתב י' מלכים בדור אחד שנאמר וקרנין עשר לה ובניהן תחתיהן עומדין ובמלכות ישמעאל מלך אחד וכולם תחת ממלכתו וממנו יצא מלך לכל המקומות: אכלה. בבית ראשון: ומדקה. בבית שני: ושארה ברגלה רפסה. בגלות בכל דור ודור בגלות: משתכל

רשי

זולתו · כמו ואחרו לשון הגה : ממלל רברבן · דברי גאוה · פיפוס הוא שחרף ונדף וגכנס להיכל בעזות פנים : די כרסון רמיו · כסאות הוטלו ונתקנו ליסד בתוספת אחד לדין ואחד לצדקה ליישראל · יעתיק יומין יתיב · הקב"ה יושב למשפט על התלכות הזו ועל שלפניה שהכעיסו לפניו והגיקו לבניו · כתלג חיור · ללבן עונות עמו · ושער ראשה כעמר נקי · מנקה עצמו מזכיות שיש לאומות לפניו ומשלם להם כל שכרם בעולם הזה בויקרא רבה . דימור · שלהט אש · נור דליק · אש בוערה : נגד ונפק · מושך ויצא · ישמשוניה · לעתיק יומין · דינא יתיב · המשפט כתיבה לפניו : וספרין מתיחו · הספרים נפתחו ספקי העברות והרעות שעשו : מן

משתכל הוית בקרניא · מביט הייתי בקרנות האלה כי כל אלה המלכים יחד כל אחד ואחד בתלינתו כי מלינות מלכות הגוי הרבה וכל אחוי המלכים בכלל מלכו הגוזר: ואלו קרן אחרי זעירא · והנה קרן אחרת קטנה עלתה ביניהם בדעתי שהוא מלכות ישמעאל שבערבייאה : ותלת מן קרניא ושלש מן הקרנות הם שלשה מלכים נתעקרו ונפלו מן העשרה ובדעתי שהיש מן הקרנות הם שני מלכים והם עיקר מלכו הגוזר ורתשית מלכותם אחד מלך בה ואחד מלך בתגטוכיא כי מלך ישמעאל לקח את ארצ' ואת מלכותם וקרן הגי' שנעקר היה מלכות פרס ועולם מדבר לשון פרס המגופים העולים ורחש שלהם ויגדל שהו כסאר אשר לקח ישמעאל את המלוכ' מיד בבל והנפרן ושנער וכל מדינת ארמסאן ושלו עיינין והנה עיניים כעיני הד' בקרן הזאת ופה מדבר גדולו ותמ' שלחני אלהי' · חזה הוית עד די כרסון רמיו · רוח' הייתי עד אשר כל כסאו' המלכים האלה הוסלכו ויום כמרמ' אדם זקן יושב על כסאו ונם לכיסי כשלג לבן ושיער ראשו כעמר נקי ובדעתי כי עתי' הבור' להשליך מכסאותם מלכי ה' ולהפיל שריה' עם מזולתם וכסאותם מן השמי' אז היה מתחלת רחמי' על בניו וגדמ' בזקן מלא רחמי' ויושב על כסא רחמים ומתעטף בטלית לבנה כשלג כדי להלבין חטאיהם כשלג ושיער ראשו כעמר נקי ונקי לנקות עמו מפשע : כרסיה שביבין די נור גלגליהי נור דליק · כסא הדין שלו שביבי אש ונלגליו אש בוערת הם מתלהטי' למען כסא הדין שלו שביבי אש בתוך כסאו ומרוב להט האש בוערת בגלגלי הכסא ומתרב' האש ירדין עמיס באפו כי באש כסאו ומרוב להט האש בוערת בגלגלי הכסא ומתרב' האש עד העשות להר של אש כאמר : נהר די נור נגד · מושך ויצא מלפניו מאש עברתי: אלף אלפין ישמשוניה וריבוא רבבן קדמוהי יקומון : דינא יתיב · הוא יום דין בכתוב כי הנה יום בא בוער כתנור וכתיב ונגבה יי' לבדו במשפט וכתיב לכן חכו לי נאם יי' היא יום הגדול בעת יקום אלוה למשפט : וספרין פתיחו · אין לפניו לריך ומקן לכתוב כי אין שכחה לפני גדול העלה ורב העליליה ואולם נמשל כתב וכתיב בספר זכרון לפניו זה לעליקי' למען אשר יוזכרו תמיד לפניו לטובה ועל הרשעים כתיב ועם הרשעים אל יכתבו ודע כי דינא יתיב וספרין פתיחו אשר ביאתי לומעלה יום דין ויום פקודה הוא יום העתיד לדרוש כל מעשה בני האדם החיים והמתים ואשר כתב למעלה ועתיק יומין יתיב כל הלומר כי ראה דניאל יי' עבאות עין בעין הרי הוא פושט במדמה דמות ליי' ומין לי דמות לכתיב ואל מי תדמיון אל וכל האומר כי ריה מלאך היא מן הסונים והוא מן האומר קטן וגדול למען כי אין שופט העולם כי אם הקב"ה לבדו ככתוב לפניי' כי בא לשפוט הארץ ואין מלאך אשר יוכל לדבר כי אלף אלפין ישמשוניה ועתה דע כי דניאל ראה כל אלה בחלום ולא במראה עיניים וכל החלום יש לו פתרון כי הם משל כי גם כל נבואות הנביאים אשר ראו ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר וממראה מתניו ולמעלה יושב על כסא רם ונשא לא ראו חוק מקוקו כי אין דמות לבורא כלל ולא דמות מלאך כי בעת שהיה מדבר עמם מראה להם חזיון אדם וכל דמות שראו יש לו פתרון מקל שקד כי שוקד אני רבבות גדולו מעשיו בלי מספר וכאשר ראה מיכה ברוח נבואה וכל נבא הנביאים עומדים מימינו ומשמאלו לא מוכל לדמות על יוצר הכל מימינו ומשמאלו ולא יעמוד לפניו כל יצור ואולם דברי כל אלה במשל במעשה בני אדם : והוכל

אבן עזרא

ומשתכל · מגזרת שכל משתכלו ומתבונן בקרנות והנה קרן אחת קטנה עלתה ביניהם וג' קרנות מהראשונות נעקרו מלפניה והנה עיניו כעיני הגוי בקרן הזאת ופה מדברת גדולות : חזה · ראה הייתי עד שהכסאות הוסלכו וקדמון יומיו יושב כסאו כשלג לבן ושער ראשו כעמר נקי כמר נקי כסאותיו שביבי אש גלגליו אש בוערת : נהר אש · ים לאומרים נהר אש והוא הנכון בעיני : נגד לעומתו · ונלא מלפניו · אלף הנפלים ישרתוהו ורבי רבבות לפניו יעמדון למשפט והספרים נפתחו : חזה · ראה הייתי הו מן קול מלות גדולות שהקרן ממלא ראה הייתי עד נהרגה · אתיה · ויבלה גופתה ונתנה לאש להשרף אש ושאר המלכות הסירו מלכות' ואורך חיים נתן להם עד זמן מועד · חזה הייתי בחזיון הלילה · הנה עם ענני השמים · לבן אדם היה בא ועד קדמן ומגיש הביאו

רלבג

ולפניו הקריבוהו : ולה · ולו נתן שלטון ויקר ומלכות · ל' הגבורות יעבדוהו שלטון עולם לא יעבור ומלכותו לא תשחת · והנה מלאכי המלך לא פורש לו רק היה הרביעית והיה כן כי שלש החיות הראשונות ויכל המשכיל לדעת ה' דניאל האחרונות והנה יש לך לדעת שהעצם הרביע חיות בעבור כי המלכות היו בפאות שונות ולא ידעתי טעם היש הגדול כי כולם ביחסה הוא אלי שנפש החיה הרומס ביש הגדול גדולה מנפש החיה הטוה ביבשה וזה הנבואה בחיות הוא מרוחק ותחלת בלשנר והנה החיה מלכות כשדים והגאון רב סעדיה אמר כי זאת המראה על דבר עבר והוא דבר נבוכד נצר ולבב אנוש יהב לה שפב להמתות · ומנדעי יתוב עלי וזה הוא נכון בעיני כי מה שעשים לרחיות מה שעבר ומה תועיל מה שיהיה וזה הפירוש · הראשונה כאריה והוא נבוכד נצר : ונפלין לרגלין · כאדם ולב אנוש יהב לה · ונטלת מן ארעא · וכבר נשאה אז מרטו הכנף ובלשון הקדש רגיש ועמד ועל רגלין כאנש הקיימת ולבב אנש שלב האריה גדול מלב האדם והנה עמד שהיו כשדים בתחילה ע רפיס כאריה ובדרוש מלכם שפלו כשדים וקנו לב והיה כשאר כל האדם ויפת אמר כי עמד כאנש הקיימת שירחו קלינה כל העולם ויפה פירש · והחיה שנית מלכות פרס שהשמי' זה מלכות כשדים והיא הנמשלת לכסף בחלום נבוכד נצר ועמד ולשטר חד כי בנד אחר ממלכות כשדים הרג כורש ודריוש ג' ערים גדולות גם רמיתי זה כתוב בספר מלכי פרס זה מ' שנה ושכחתי שמות הערים וזהו קומי אכולי בשר שניה ממלכות כשדים · ורב סעדיה הגאון אמר כי זה רמז לאחשורוש שכתב ספרים להמיד ישראל הנקראי' עם רב ועצור ומה שעשים לפירוש הזה כי אחשורוש לא תפס מלכות כשדים בתחילה · והחיה השלישית נמשלת לנמר היא מלכות יון ותחלת אלכסנדרים שהיה מלך עליהם והיא הנמשלת לנבוכד נצר לכתחת ושם כתיב די תשלש בכל הרעה וכן כתוב בנבואה ושולטן יהיב לה וזה שאמר והרבעה נפלין הם ארבעה המלכי' שמלכו על מלכות אלכסנדרוס וזה דבר ידוע וכבר אמר יתעלה חזית הרבע תחתיה וכתוב שם לארבע רוחות השמים כאשר אמר הרבעה רוחות השמים לחיות ז ושם אפרשנו · והחיה הרביעית הנראה הוא מלכות ישמעאל היא הנמשלת בחנוס נבוכד נצר לברזל ובנבואה כתוב ושיניו די פרזל לה ולא הזכיר זאת הרביעית בנבואה השנית ולא בהרביעית רק בנבואה הזאת פירש דבריה על בוא הגואל והנבואה השנית פירש דבר החיה השלישית יהשלים כל דבריה על בוא הגואל כי בימי אלה שתי המלכויות יבא כאשר הזכיר בחלום ויבזמיהון די מלכיה אינון ויעמד וקרנין עשר שפעמה מלכות ישמעאל בתוך הייש ואלה הם הקרנות מלכות ברחסן ומלכות אנפהן ומלכות אלימן היא שבא ומלכות מיכה היא מיסה לדעת הגאון רב סעדיה ומלכות מצרים ומלכות אפריקי ומלכות ישמעאל הסוכנים בחלים במזרח ובמערב ומלכות פלסתים הם אלמרהבטין ומלכות אלברבר והם מבני חם והם לבני' ומלכות הכושים והם מלכים רבים וכל אלה תורה אחת להם ודבר הקרן הקטנה עודנו עתיד כי זה יהיה קרוב מביאת הגואל כאשר אפרש וזאת הקרן עם יצא ממזרח שיסוד לתורת אלה הקרנות והשמית ג' מלכיות וזה המלך יהיה חכם ומדבר גדולות אז יוסלכו כשאות כל המלכים וזה יהיה בעמוד מיכאל שר הגדול כאשר יפרש והוא עתיק יומין והיה רואה אותו במראות הנביאה שהיה זקן : כרסייה · הוא כסאו :

ונלגליהי · הם הגלגלים ומרוב מרוצתם יצאו שביבי אש על כי נלגל הלבנה ברחיות נמורות ולא התמה בעבור אלף אלפין ישמשוניה כי הכל בחיות העם הנכבד העליון אלא תראה כי מיכאל נקרא השר הגדול והנה החתיו מתרחים והם נבא הכסא וכן כתוב הנו שר לבא הכסא שהכסא המורא נסמך אל נבאות שהם עימדות תריב ואינם כלות כאשר פירשתי בספר הסס הנכבד ועוד אנלה קצת מ ד המלאכים הקדושים לאשר יבינו והנה ראה כי הכסא יעשה מכפא ישפיע כל הארץ והספרים יהיו פתוחים לפניו כדרך מספרך אשר כתבת בספר זכרון לפניו ואם אמר דבר על זה והנה פירש שראה די קעלת חיות אש שתחבר כל מלכו ישמעאל ולא יעשה כל אדם בחיות הנבואה כתוב ושיניו די פרזל לה ולא הזכיר זאת הרביעית בנבואה השנית ולא ברביעית רק בנבואה הזאת פירש דבריה על בוא הגואל והנבואה השנית פירש דבר החיה השלישית יהשלים כל דבריה על בוא הגואל כי בימי אלה שתי המלכיות יבא כאשר הזכיר בחלום ויבזמיהון די מלכיה אינון ויעמד וקרנין עשר שפעמה מלכות ישמעאל בתוך הייש ואלה הם הקרנות מלכות ברחסן ומלכות אנפהן ומלכות אלימן היא שבא ומלכות מיכה היא מיסה לדעת הגאון רב סעדיה ומלכות מצרים ומלכות אפריקי ומלכות ישמעאל הסוכנים בחלים במזרח ובמערב ומלכות פלסתים הם אלמרהבטין ומלכות אלברבר והם מבני חם והם לבני' ומלכות הכושים והם מלכים רבים וכל אלה תורה אחת להם ודבר הקרן הקטנה עודנו עתיד כי זה יהיה קרוב מביאת הגואל כאשר אפרש וזאת הקרן עם יצא ממזרח שיסוד לתורת אלה הקרנות והשמית ג' מלכיות וזה המלך יהיה חכם ומדבר גדולות אז יוסלכו כשאות כל המלכים וזה יהיה בעמוד מיכאל שר הגדול כאשר יפרש והוא עתיק יומין והיה רואה אותו במראות הנבואה שהיה זקן : כרסייה · הוא כסאו :

אבן יחייא

מלכיות לבד אחרי מהרות ולא אלהי · להיות כי האומות להיותם אלילים אשר הם עובדים ולא אלק ה' לא הסגתו מתוכך וסבת רעתם גם שיתם היא לפי שבע אשר זה יפסיל וזה יריים בהיות הפסל · אז לפי אשר יגזרו כוכבי השמים וכסיליהם · וזהו אומרו רוחו השמים שר"ל רצון השמים כמו אל אשר יהיה שמה הרוח ליבת · הראשונה כאריה והוא כנוכד נצר אשר נבר בעולם כאריה · ונלקחת תמונתו במלחמה ובנלאתן היה דומה כאדם היה לו כנפי נשר שהוא העוף המשיפף על כל הארץ · ולאיתי כי נמרטו הכנפים שהם הוקמה על התרן על רגלים כרגלי איש · והוא משל כי בסוף המלכות כחלש ובמקום קלות התמונה בכנפי נשר בא כבדותם ובכבדות הליכת רגלי אדם · ולב אדם נתן לה במקום בעת לה לב אריה · והוא משל נבלשצר אשר נחלש לאי והיה לאכן מפחד מדי ופרס אחרי שהפסיד יד כתב בכיתל · והנה היה אחרת שנית דומה לדוב ולגד אחד הוקמה · ושלש גלות בפיה בין שיניה · והוא משל למלכות מדי ופרס · וגם זה לדוב שלימו לוחם כל כך כאריה להיות כי דריוש המדי לא הוצרך לכנפי נשר ולא לבב האריה · רק לבב דוב לבלע הבשרים ובגלחו אותם בלא כל העולם שהיו מתחיהם מתחלה וזהו אומרו לגד אחד לבד והוא לא הבשרים הוקם לגיבשו · ואומרו כי ג' גלות בפיה וכן אומרים לה קומי אכלי בשר רב הוא רמז שדריוש בחדרי רצון המלכות אחריו לכורש הפרסי אחיו ואחריו אחשורוש והוא אחשורוש מאשר ואחריו דריוש · שהם ג' מלכים נבורים אשר אכלו בשר הרבה מאויביהם ובכל אשר יפנו ירשיעו · ולא עמד אחשורוש הרביעי להיות כי אלכסנדר אכל את בשרו ונלחם במלחמות · ומתחלה נתנה לה · והוא רמז לאלכסנדר המקדוני שהיה מהיר בלוחמו ולכן המשילו לנמר מכת הבדים והבשופים ולכן המשילו לנמר המשונה בחברבורותיו · ולמה שהיה לו ד' כנפים לרוב קלותו לבדת ארבע רוחות השמים בכחו · וד' ראשי' לחיה רמז לחלקו מלכותו באחריתו לארבעה מלכים · והמחלה הגדולה נתנה לו לבדו כי אחרי שנתחלק המלכות לא היה דומה לו בכלום · ולזה כך הלילי בחזיון הלילה ולא הנה חיה רביעית אשר הנה בחיה הד' הזלת חזק לגמר לאותו התלוש בחזקות הלילה הראשונות הראשונה כארי

חֲזֵה הֲוֵית בְּאַרַיִן מִן־קָדְמַיָּא
רַבְרְבָתָא דִּי־רַרְנָא מְמַלְּלָה חֲזֵה הֲוֵית
עַד דִּי קְטִילַת חֵיוָתָא וְהוֹבַד גִּשְׁמַהּ
וִיהִיבַת לִיקֵדַת אֶשָּׁא: וּשְׁאָר חֵיוָתָא
הֶעֱרִיו שָׁלְטָנְהוֹן וְאַרְכָּה בְחַיִּין יְהִיבַת
לְהוֹן עַד־זְמַן וְעִדָּן: חֲזֵה הֲוֵית בְּחֶזְוֵי
לֵילְיָא וְאָרוּ עִם־עֲנָנֵי שְׁמַיָּא כְּבַר אֱנָשׁ
אָתֵה הֲוָא וְעַד־עַתִּיק יוֹמַיָּא מְטָה
וּקְדָמוֹהִי הַקְרְבוּהִי: וְלֵה יְהִב שָׁלְטָן
וִיקָר וּמַלְכוּ וְכָל עַמְּמַיָּא אֻמַּיָּא
וְלִשָּׁנַיָּא לֵה יִפְלְחוּן שָׁלְטָנֵה שָׁלְטָן
עָלַם דִּי לָא יֶעְדֵּה וּמַלְכוּתֵה דִּי־לָא
תִתְחַבָּל: אֶתְכְּרִית רוּחִי אֲנָא
דָנִיֵּאל בְּגוֹ נִדְנָה וְחֶזְוֵי רֵאשִׁי יְבַהֲלֻנָּנִי:
קְרֵבֵת עַל־חַד מִן־קָאֲמַיָּא וִיצִיבָא
אֶבְעֵא־מִנֵּה עַל־כָּל־דְּנָה וַאֲמַר־לִי

רד"ק

קטילת חיותא כדרגה החיה: והובד גשמה וחבד גופה: ויהיבת ליקדת אשא ונתנה לשרפת אש: העדיו שלטנהון הסירו שלטנותם: אתכרית רוחי לפי ענינו נבהלה רוחי לו פירושו קצרה רוחי ותרגום וקצר רוח דכריא רוחיה: בגו כדנה בתוך נרתקו כי הגוף לרוח כמו הנדן לחרב: קרבת על חד מן קאמיא קרבתי על אחד מן העומדים והם המלאכים כמו בין העומדים האלה: ויצבא מניה ואמת מבקש ממנו: אדין צבית ליצבא על חיותא רביעיתא לז רציתי לעמוד על האמת על החיה הרביעית: וקרינת דכן וקרן זאת ויסבר ויחשוב:

הם

וליה יהיב. תוכל ללמוד מזה הכתוב כי כל הנעשה בארץ נזירית שמים הם ואמרתי שזה כבר אמר הוא ישראל שהיא שם המין בעבור שאחר דניאל על עתיק יומיא ולית יהב לקדישי עליונים והטעם לעשות נקמה בחיה הרביעית: ומלת אחכריה אין לה ריע רק בעבור בנו נדנה שהגוף לרוח כנדן לחרב כמו ויסב חרבו אל נדנה והטעם כאילו יאמר מרוב בהלה:

קרבת. קרבתי אחד מהמלאכים העומדים שם לשרת עתיק יומין וכל זה בחלום: ויציבא אבעא. והדבר נכון בקשתי ממנו: על דנה. על זה שיפרש לי זה החלום ואמר אלה הארבע חיות הם ארבע מלכיות והוא אמר מלכין בעבור כי הכן נחשב כאחד כמו מלכו' כשרים: ופירוש דבר כבר אמר ויקבלון בסוף המלכו' קדושי עליון וירשו המלכו' עד עולם ועד עולם וסב להזכיר דברי החי' הרביעי' והזכיר עתה אשר לא הזכי' בראשונה כי הקרן הקטנה תעשה מלחמה עם ישראל וחוכל להם והנה פירש לו המלאך כי זה המלך האחרון במלכות ישמעאל ירע רעה גדול לישראל וזהו ולקדישי עליונין יבלה ויסבר כי ירצה לשנות מועדי ישראל ותורתם ויהיו ישראל בצרה עד עדן ועדנין ופלג עדן וזה אפרש בפסוק כי למועד מועדים והלי והתברר מה שאמרתי שאמר המלאך ומלכותא יהיב' לעם קדישי עליונין: הגבואה

רבינו סעדיה גאון

והיבל גישמיה ואבד גופה זה איבוד מלכות רביעית הוא שראה אברהם והנה תנור עשן ולפיד אש כי בחם יי' נכרת מדורתה אש ועליה הרבה משפט לרשעים בגיהנם ישפוט עם כל רשעי ארץ ככתוב ימתר על רשעים פחים אש וגפרית וגו': ושאר חיותא העדיו שלטנהון. ושאר החיות הם שאר כל ממלכות העמים כל אחד ואחד הסירו מלכותם בעת אשר נלקחה מלכותם ויעמוד מלך אחר תחתה והולם בגבהות הם עומדים ותהן כשארו עד בוא יומם באחרית הימים ברבנים כי אבדה מלכותם ומהם נשארים עד כאחד ואר' בחיין יהיבת להן עד זמן ועידן ומדרש בחיים ניתן להם לחלכים הראשונים אחרי אשר אבדה ממשלתם הוא אחרית מלכות ישמעאל וסוף מלכותו כי הוא אחרית מלכות כל הארץ כי אין אחריהן מלכות כי בימי מלכותם ישפוט יי' על כל יושבי הארץ: ואמרו עם ענני שמיא כבר היכא אחי. זהו משיח לדקנו והלא כתוב על משיח עני ורוכב על חמור אלא יבוא בענוה כי לא יבא על סוסים בגאות ואשר כתב עם ענני שמיא והנה עם עננים הם מלאכי לבא השמים זו היא רוב הגדולה שיתן הבורא למשיח ככתוב עם ענני שמיא אז הוא גדול כמשל כן עתיק יומין לבושיה כתלג היור ושער ריסיה כעמר נקי כמשלי בני אדם: ועד עתיק יומין הקרבוהי. כדכתיב נאם יי' לאדני שב לימיני וגו': וליה יהיב שולטן. שיתן לו שולטנות וממלכות ככתוב ואני נסכתי מלכי וכתוב ויתן עוז למלכו וירם קרן משיחו ולא תשאר מלכותו ולא תמורתי אין מלכות אחרת אחרי ישמעאל ככתו' ובימיהם די מלכות אינון אז ברחוקי כרות גדולות של ישראל ובלוחה מיד: אתכריית רוחי. נבהלה רוחי ונעשית רוחי ונהבהלה אני דניאל נעשית רוחי כמרה: בגו נדנה. בתוך הגוף שהגוף הוא כדן הרוח שהייתי רוחה בלערן של ישראל ל"ל אתכריית רוחי כמעט קט שלא יכלה רוחי אני דניאל כמעט שלא נכרתה רוחי בגו נדנה בגוף כדנוד הסיבה שנבהלתי מתוך חלומי ונכנסתי במחשבות: קרבת על חד מן קאמיא ויציבא אבעא מיניה. ומתוך החלום קרבתי אל אחד מן המלאכי' שהיו עומדים שמה ונכון ויציב שאלתי ממנו על כל זאת: אלין חיותא רברבתא. אלו החיות הגדולות הם ארבע מלכיות שיקומו מן הארץ: ויקבלון. ומלכות המלכיות יקבלו מלכותן של ישראל שהם קדישי עליונין כדכתיב כי עם קדוש אתה לי' וכתוב ולתחת עליון ועל אשר ימרדו ביי' הגבל מהם מלכות' ותתן לחכו ארבע מלכיות' ודרשו המלכו' בעולם הזה ויגלו ישראל וישתעבדו תחתם עד העולם הבא עד שימלוך משיח: אדין צבית ליצבא. אז רציתי לעמוד על אמיתות ביאור החיה הרביעית היא שהיתה משונה לשעבד לישראל יותר מכולם והיא גרתה ויתירה מהר: שניה מברזל וציפורניה מנחשת. הם שריה וגיבוריה מקפים כברזל ועזים כנחשת: אכלה. גיבורי ישראל: ומדקה. תלמידי חכמים: שאר רגלא עם הארן ברגלה רפסה בגלות: ועל עשר הקרנים הם עשר מלכיות שפירשנו: ויקרנה דכן עבד קרבה עם קדישין עליונין ויכלה להון. זה שנלחם עם ישראל בירושלים ויכלה להון שנגח אותם והחריב בית המקדש והגלה ישראל מארצם: ויכלה

מן קל מליה. מקול הדברי הגדופים שהקרן מדברה עלתה המתו של עתיק יומין: עד דקטילת חיותא והובד גופה. אבד גופיה ביקדה אשא. לשבת הש. הוא השו של יעקב. והיה בית יעקב הש יגימר: ופרר חיותה העדיו שלטנהון. ונשחר המלכיות הסירו מן הסמים ממשלתן. והרכה בחיין יהיבה להון. וזמן נתן להם בחיין עד יום מועד מלחמת גוג ומגוג. הרבה הרחיבה: כבר הגיע להיות. הוא מלך המשיח. ועד עתיק יומין שהיה יושב במשפט ודן את הרשעים. מטה. הגיע: וליה יהיב שולטן. ולאותו בן אדם נתן ממשלת החומות דומה בחיו. ויסרו דומה בבן אדם על ישראל ויסרו בן כולם מחוך עמוק כרייה. בגו נדנה. בתוך חיקו. נרתק שלו. כלומר נבהלה רוחי בתוך הגוף מן החכו' הזה: קרבת על חד מן קאמיא. קרבתי אל אחד מן העומדים שם לפני עתיק הימים. המלאכים נקראו עמדים שנאמר בין העומדים אמר. מפני שיש להם קנינים: ויציבא אבעא מנה ובהמה שאלתי ממנו. הרבה מכין ל' מלכיות: ויקבלון מלכות' קדישי עליונין. הוא ישראל שיטלו המלכות מהרביעי:

אדין צבי' ליצב'. אז רציתי לעמוד על אמת' מן אחי' הרביעי'. כי הוא שונה מן כלהון דחיל' יתיר'. אשר היה מסוג' מכלן בחיל' יתיר': ונפלו מן קדמי' תלת. ונפלו מן הרשעים שלש מן הראשונות: וקרנא דכן ועינין לה. והקרן אשר הזאת ועינים לה כבהיב למעלה: חזו הוית. בחלומי הראשון ספרתי למעלה עם קדישין עם ישראל: ודינא

ג' ה' ג' ופשר מליא יהודעינני: אלין חיות רברבתא די אנין ארבע ארבעה מלכין יקומון מן־ארעא: ויקבלון מלכותא קדישי עליונין ויחסנון מלכותא עד־עלמא ועד עלם עלמין: אדין צבית ליצבא על־חיותא רביעתא די־הות שניה מן־כלהון דחיל יתיר שגיא כלהון ק' ק' יתיר' ק' וטפריה די־נחש אכלה מדקה ושארא ברגליה רפסה: ועל־קרנא ד' ועל־קרנא די עשר די בראשה ואחרי די סלקת ונפלו מן־קדמיה תלת וקרנא דכן ועינין לה ופם ממלל רברבן וחזיה רבא מן־חברתה: חזה הוית וקרנא דכן עבדא קרב עם־קדישין ויכלה להון:

עד

בחיין ל' כתיב נו"ן ארוכא ושאר חיותא העדיו. והוא הד מן טלין נסבין נ"ון ארוכא בסוף תיבותא וסימ' נמסר במסרה רבתא במערכת אות הנ"ון כס"ד: מטא ג ב כתיב ה' וסימ' כלא מטא על נבוכד נצר. ועד עתיק יומיא מטא. וזמנא משה ומלכותא ההסינו קדישין. קדמא כתיב א': יבהלוני ג' והסר וסימ' חלם הזית ורחלוני. אתכרית רוחי אנה דניאל. עד כה ס פא די מלתא: יקומון ז וסימ' נמסר לעיל בסי' בהאי סימ': ויקבלון מלכותא חד מן י"ז פסוקים עד ועד וסימ' במסרה רבתא:

רלבג

עפלים מלך למעה ממיתי היה בדרך שלא יתקיים להם מלכות. ולזה זכר במלכו' החמישי אשר ראוה להתרומם מלך עלמה מפני אם נתה בשם יה' שהיא בלה כמ ענני שמיא עם מכבר היתה העיה בעליתם ממיתי היה שלא יפלא אדם על גודל אלו המלכיות ותקפם עם היותם בעלי אמונה נפסדות עד שבבר משלו בכל ביאור מה שלא נמצא כן עדין במלכו' ישראל. כי גדלם ה מלך חסרונם: והסרון האומות בכללם שהיה קל להם להשמע אליהם וללכת בשקוליה' כמו שגודל החיות אשר היה נפלא על גודל ה ות היבשה שהוא מלך חסרון הבעלי חיים הימים אלא מלך יתרון שלמותו כמו שיתבאר בטבעיו הן טובו: וארבע חיות גדולות עולו' מן הים שונו' זו מזו הם ארבע מלכיו' הנזכרו' בדרש זה הסדר: הראשונה כאריה וכנפי נשר לה ראיה הייתי שנמרטו כנפיה והורמה מן הארץ ברגלי' כרגלי אנוש הוקמה ולב אדם נתן לה: המשיל כח נבוכדנצר לכח האריה וקלות הנועה לזכה להלחם בחסר ירלה לכנפי הנשר שהם כלים לקלות התנועה בהם בגבורות. ולב אדם נתן לה והוסרה ממנה לב האריה וגבורתו: והנה אמר זה על בלטסר שנלחמו מדי ופרס שהיו תחתיו. והנה חיה אחרת שנייה דומה לדוב ולצד אחד הוקמה וג' צלעות בפיה בין שיניה: וכן אמרי לה קומי אכלי בשר שגיא. הנה זה המלכות השני היה מלכות מדי ופרס: ודמהו לדוב שאינו נלחם כל כך כמו האריה. ואמר שבשר הורמה לצד אחד לפי שלא נצרכו לה כנפים לבנות כל העמים אך נלחמו עם כשדים לבד ונלחמו בקלות עד שבן לילה היה ובזלות מלחמות אחרות שנגעו לשם כל העמי' ונתנו נוגרים תחת עולם: ואמר כי שלש צלעות בפיה בין שיניה להעיר על רוב אכלה הבשר והיה זה משל לשלשה מלכים מפרס שקמו אחר דריוש המדי שבשם המלכות תחלה ונחתו אחריו לכרש אחיו. והם כרש ארתחשסתא דריוש: ומה שאמר שם שכן אמר לה קומי ואכלי בשר שגיא לתשוב שהוא משל לשלש הראשונה. והוא כשם והי' הרג רבים ואמרה לו מלכות הביין כשהרגה אותו והשליכה אותו אל הבור אשר מלא החללים. שתה כרש ורוה מן הדם אשר שפכת זה שלשים שנה כמו שכתו' בספר ספרי יוסיפון בן גוריון. ובכלל כל אלו השלשה מלכים אשר זכרנו היו מלכיותן מלך ולא יקום אים בפניהם. ולכל אחד מהם יתכן ש אמר קומי אכלי בשר רב: ולזה לא מכה עמהם ארתחשסתא' העני. כי הוא היה בספר זה. כי אלכסנדר עלאו במלחמה. אמר זה ראיה הייתי והנה חיה אחרת כנמר לה כנפים ארבע של ע ף על גבה. וארבע ראשים לחיה וממשלה נתנה לה. הנה החיה אשר היא כנמר הוא אלכסנדר מקדונה מלך

בלוחר אור לא אבל אין ספק כי אותו האור מהכסף הוא אור יותר מופלג מפני שהוא אצלו יתברך ונאצל ממנו ראשונה. ואחר כך נברא המלאכים והיו שרפים וכבר דיברו כלומר אור כמשך מהאור הראשון וזהו אומרו כבר דיברו נגד ובפיק מן קדמוסי מפני שהמלאכים הם חוץ ממנו יתברך ולא אצלו כמו כסף הבבוד. וכרש כי הם לאלפים ורבבות בהבל דעת הפילוסוף אשר אלים בעשרה עולות ואצולי' ונסדר המלכנה הזאת ה' מקנית עולמו ויוסד אדין עם הפתרים כעתים. חזי וגו' הייתי רואה אל מקול הדברים הגדולי' אשר דברו כי הם

רבינו

ודינא יהיב לקדישי עליונין · ונקמה נתן להם ממנה · כן אמר · כה ענני המלאך הפיתר לי את החלום · וקרניא עשר · וקרנים עשר אשר ראיתי לה זה פתרונו · מנה מלכותה · מלוכה המלכות · ואחרת יקום אחריהן · והאחרון יקום אחריהן הוא פיפים · ולגד עילאה · כלפי מעלה · ולקדישי עליונין יבלה ·

עַד דִּי־אֲתָה עַתִּיק יוֹמַיָּא וּדִינָא יְהַב לְקַדִּישֵׁי עֶלְיוֹנִין וְזִמְנָא מְטָה וּמַלְכוּתָא הֲחַסְנוּ קַדִּישִׁין:
כֵּן אֲמַר חֵיוָתָא אַרְבִּיעָיְתָא מַלְכוּ רְבִיעָיָא תְּהֵוֶה בְּאַרְעָא דִּי תִשְׁנֵא מִן כָּל־מַלְכְוָתָא וְתֵאכֹל כָּל־אַרְעָא וּתְדוּשִׁנַּהּ וּתְדִקִנַּהּ: וְקַרְנַיָּא עֲשַׂר מִנַּהּ מַלְכוּתָא עֲשָׂרָה מַלְכִין יְקוּמוּן וְאָחֳרָן יְקוּם אַחֲרֵיהֹן וְהוּא יִשְׁנֵא מִן־קַדְמָיָא וּתְלָתָה מַלְכִין יְהַשְׁפֵּל: וּמִלִּין לְצַד עֶלְיָא יְמַלֵּל וְלִקְדִישֵׁי עֶלְיוֹנִין יְבַלֶּא וְיִסְבַּר לְהַשְׁנָיָה זִמְנִין וְדָת וְיִתְיַהֲבוּן בִּידֵהּ עַד־עִדָּן וְעִדְּנִין וּפְלַג עִדָּן: וְדִינָא יִתְּבוּ שָׁלְטָנָה יְהַעְדּוּן לְהַשְׁמָדָה וּלְהוֹבְדָה עַד־

ג׳ סוֹפָא: וּמַלְכוּתָא וְשָׁלְטָנָא וּרְבוּתָא דִּי מַלְכוּת תְּחוֹת כָּל־שְׁמַיָּא יִתְיְהַב לְעַם קַדִּישֵׁי עֶלְיוֹנִין מַלְכוּתֵהּ מַלְכוּת עָלַם וְכָל שָׁלְטָנַיָּא לֵהּ יִפְלְחוּן וְיִשְׁתַּמְּעוּן: עַד־כָּהּ סוֹפָא דִּי־מִלְּתָא אֲנָה דָנִיֵּאל שַׁגִּיא יַרְעוּנִי יְבַהֲלֻנִּי וְזִיוִי יִשְׁתַּנּוּן עָלַי וּמִלְּתָא בְּלִבִּי נְטַרְתִּי:
ז׳ בִּשְׁנַת שְׁלוֹשׁ לְמַלְכוּת בֵּלְשַׁאצַּר הַמֶּלֶךְ חָזוֹן נְרָאָה אֵלַי אֲנִי דָנִיֵּאל אַחֲרֵי הַנִּרְאֶה אֵלַי בַּתְּחִלָּה: וָאֶרְאֶה בַּחָזוֹן וַיְהִי בְּרָאֹתִי וַאֲנִי בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה אֲשֶׁר בְּעֵילָם הַמְּדִינָה וָאֶרְאֶה בַּחָזוֹן וַאֲנִי הָיִיתִי עַל־אוּבָל אוּלָי:

ג׳ ל׳ ח׳ נעב׳ לתחו׳

ל׳ ל׳ ג׳

ל׳ ל׳

ל׳

ל׳ ל׳

ל׳ ל׳ ל׳

ואשא עיני וארא ג׳ דסמי׳ וסימן ואשא עיני וארא והנה מגלה עפה · ואשא עיני וארא והנה ארבע מרכבות · ואשא עיני וארא והנה איל אחד עומד לפני האובל · כרציני ד׳חס׳בליש׳וסימ׳וברצנם עקרו שור · אם עולה קרבנו מן · ראיתי את האיל מנגח ימה וצפונה · ועשה כרצנכם דכו׳ · וכל לרצנכם דכו׳ · נוגע ג׳מ׳ל כלישנא וסימן בעמוס סימן ט׳וסף מצ׳רע · וישליכהו ג׳ב׳חסרים וחד מ׳ל וסימן ויאמר השלכהו ארצה · פן נשאו רוח יי׳ · וישליכהו ארצה וירמסהו · קדמא מ׳ל · א״נך · יצא ג׳סבירין יצאה וסימ׳רשמש יצא על הארץ ולוט · בצל חשבון עמדו דירמיה · ומן האחת מהם יצא קרן אחת · ותפל ל׳ והגדל עד צבא השמים · וא׳הפל ויאמר המלך לרמן מהר קח · ואינון מן חד ת׳וחד ות׳ בריש תיבות׳ ואינון מן א״ב מן חד חד חד א׳ וחד וא׳וסימ׳ במסרה רבתא במערכת אות הת״יו בס״ר :

ולו קרנים רמז למלכות פרס ומדי · והאחת גבוה מן השנית רמז למלכות פרס שגדולה ממלכות מדי שמלכות מדי לא היתה אלא שנה אחת אבל בשנה האחת לדריוס בן אחשורוש מזרע מדי · ושנינו בסדר עולם לא מצינו שנה למדי בכתובים הנה זו בלבד והגבוהה עולה באחרונה רמז הוא שתקדים מלכות מדי למלכות פרס : הייתי מבין · הייתי מסתכל בו · כפיר · נער · ולא נוגע בארץ · דומה היה כמי שלא נגע בארץ · קרן חזות · קרן גדול למראה העין היתה מראה חלוי · וילחם אל · הוא לשון כעס מר · חזו׳ הרבע · ראתה ארבע קרנים · ומן האחת מהם · ומהאחת מאלו המלכיות · יצא קרן אחת · מלכות מלעגרת וגבויה · כמו שקראו לאלעג׳ קרן אחת מצעירה והוא על ענין שנ׳ בזוי אתה מאד · ותגדל יתר · ותגדל מאד · אל הנגב · היא מצרים שהיה בדרומה של ארץ ישראל · ואל המזרח · ארץ ישראל שנקראת ארץ צבי לבאות גויים : עד צבא השמים · שנתשלו לכוכבים : ועד שר הצבא · הוא בית המקדש שהוא ביחוס של הקב״ה · שר הצבא כלפי הקב״ה חרף · מהנו הירס התמיד · ועל ידי בזויו ומילוחיו שגלה לישראלים בטל התמיד שגלה שם

אֵלָיו וַיָּרָץ אֶל־הָאַיִל וַיִּשְׁבֹּר אֶת־שְׁתֵּי
ב״ה קְרָנָיו וְלֹא־הָיָה כֹחַ בָּאַיִל לַעֲמֹד לְפָנָיו
ג׳ וב״מ׳ ב״ה וַיַּשְׁלִיכֵהוּ אַרְצָה וַיִּרְמְסֵהוּ וְלֹא־הָיָה
ל מַצִּיל לָאַיִל מִיָּדוֹ: וְצָפִיר הָעִזִּים
הִגְדִּיל עַד־מְאֹד וּכְעָצְמוֹ נִשְׁבְּרָה
ל׳ חס׳ הַקֶּרֶן הַגְּדֹלָה וַתַּעֲלֶנָה חָזוּת אַרְבַּע
תַּחְתֶּיהָ לְאַרְבַּע רוּחוֹת הַשָּׁמָיִם:
ל׳ ג׳ סני׳ יצא׳ וּמִן־הָאַחַת מֵהֶם יָצָא קֶרֶן־אַחַת
מִצְּעִירָה וַתִּגְדַּל־יֶתֶר אֶל־הַנֶּגֶב וְאֶל־
ל הַמִּזְרָח וְאֶל־הַצְּבִי: וַתִּגְדַּל עַד־
ל׳ ואל׳ אל תפל צְבָא הַשָּׁמַיִם וַתַּפֵּל אַרְצָה מִן־הַצְּבָא
וּמִן־הַכּוֹכָבִים וַתִּרְמְסֵם: וְעַד שַׂר־
ל׳ הורס קי הַצָּבָא הִגְדִּיל וּמִמֶּנּוּ הֵרִים הַתָּמִיד
ל וְהֻשְׁלַךְ מְכוֹן מִקְדָּשׁוֹ:

וָאֶשָּׂא עֵינַי וָאֶרְאֶה וְהִנֵּה־ אַיִל אֶחָד ג׳ דסמי׳
עֹמֵד לִפְנֵי הָאֻבָל וְלוֹ קְרָנָיִם וְהַקְּרָנַיִם
גְּבֹהוֹת וְהָאַחַת גְּבֹהָה מִן־הַשֵּׁנִית
ל וְהַגְּבֹהָה עֹלָה בָּאַחֲרֹנָה:
רָאִיתִי אֶת־הָאַיִל מְנַגֵּחַ יָמָּה
וְצָפוֹנָה וָנֶגְבָּה וְכָל־חַיּוֹת לֹא־יַעַמְדוּ ה׳ ב׳חס׳ ל
לְפָנָיו וְאֵין מַצִּיל מִיָּדוֹ וְעָשָׂה כִּרְצֹנוֹ ל׳חס׳בליש׳
ה וְהִגְדִּיל: וַאֲנִי הָיִיתִי מֵבִין וְהִנֵּה־
צְפִיר־הָעִזִּים בָּא מִן־הַמַּעֲרָב עַל־פְּנֵי
כָּל־הָאָרֶץ וְאֵין נוֹגֵעַ בָּאָרֶץ וְהַצָּפִיר ג׳ מל׳בליש׳
קֶרֶן חָזוּת בֵּין עֵינָיו: וַיָּבֹא עַד־
הָאַיִל בַּעַל הַקְּרָנַיִם אֲשֶׁר רָאִיתִי עֹמֵד
לִפְנֵי הָאֻבָל וַיָּרָץ אֵלָיו בַּחֲמַת כֹּחוֹ:
ל וְרָאִיתִיו מַגִּיעַ אֵצֶל הָאַיִל וַיִּתְמַרְמַר ל׳ ל

וצבא

ולו קרנים רמז למלכות פרס ומדי · והאחת גבוה מן השנית רמז למלכות פרס שגדולה ממלכות מדי שמלכות מדי לא היתה אלא שנה אחת אבל בשנה האחת לדריוס בן אחשורוש מזרע מדי · ושנינו בסדר עולם לא מצינו שנה למדי בכתובים הנה זו בלבד והגבוהה עולה באחרונה רמז הוא שתקדים מלכות מדי למלכות פרס : הייתי מבין · הייתי מסתכל בו · כפיר · נער · ולא נוגע בארץ · דומה היה כמי שלא נגע בארץ · קרן חזות · קרן גדול למראה העין היתה מראה חלוי · וילחם אל · הוא לשון כעס מר · חזו׳ הרבע · ראתה ארבע קרנים · ומן האחת מהם · ומהאחת מאלו המלכיות · יצא קרן אחת · מלכות מלעגרת וגבויה · כמו שקראו לאלעג׳ קרן אחת מצעירה · מלכות מצעירה · קרן אחת מצעירה והוא על ענין שנ׳ בזוי אתה מאד · ותגדל יתר · ותגדל מאד · אל הנגב · היא מצרים שהיה בדרומה של ארץ ישראל · ואל המזרח · ארץ ישראל שנקראת ארץ צבי לבאות גויים : עד צבא השמים · הם ישראל שנתשלו לכוכבים : ועד שר הצבא · הוא בית המקדש שהוא ביחוס של הקב״ה · שר הצבא כלפי הקב״ה חרף · מהנו הירס התמיד · ועל ידי בזויו ומילוחיו שגלה לישראלים בטל התמיד שגלה שם

כאשר גברה ידו וכימי בחרותו כמו בן שלשים שנה מת : ותעלנה חזות · קרנים בחזיון וזהו שנתלקה מלכותו לארבעה מלכים : לארבע רוחות השמים · זהו ול׳ רחשון לחיותה מקום המלכות לכל אחד מהם המקום הראשון גוג והשני הוא מצרים והשלישי ארץ ישראל והרביעי ארץ פרס וכבר בחוב בספרי המלכים : ומן הטעם ממלכות אחת מהלה יצאה קרן קטנה במספר לבדה והוא שהיתה בארץ יש׳באנטיוכיה והוא הנטיוכוס וגבהה על מלכות מצרים דרוס לארץ ישר׳ כי רוחב מצרים מהקו הסוה הסע ועשרים מעלות ורוחב ירושלם שלשים ושלש על כן הוא בחוק הייסוב כי כלו עד שסה ושסים מעלות מהקו הסוה כי ארבעה ועשרים מעלות נוטה גלגל המזלות מגלגל המישור וטעם המזרח ארץ פרס : ואל הצבי · כל ארץ ישראל כבי היא לבבי הארצות : והגדל · בגבריאל פיר׳ זה ובכה ובכל לבבא השמים שר הצבא שהוא מיבהל הלא תראה ועתיק יומין יתיב וכתוב ובעת ההוא יעמוד מיכאל : ותשלך

אליו בחמת כחו · ויתמרמר · כעשה אדון ורב אליו ונלחמו ויש אומרים במרירות ואכזריות אבל המרות והמרי והפרבנות הוא יסוד הפשר כי כן כתוב וך׳ ויסבר אלו אם אמרו כחו · להלחם בו :

וצבא תנתן על התמיד בפשע · וזמן מוצד כהן להיות התמיד מסולק בפשע סומס היא ע"ז כלומר שת הת ע"ז נתנה בירושלם תמורת התמיד · וכן היא קורא בספר הזה בכמה מקומות שנחתר עד מתי החזון התמיד והפשע שומם · ואומר מעת הוסר התמיד ולתת שקוץ שומם · ונבא · זמן · כמו הלא נבא לאמוס עלי מרן · ותשלך אמת מרגה · תורת אמת השפילה אחד קדוש · אחד מן המלאכים · ויאמר אותו המלאך לפלמוני הרי תיבה זו כשתים · לפלוני אלמוני ותרגום יונתן בן עוזיאל בספר שמואל כסי ונעתיר · לשון כי יפלא ממך דבר · אלמוני אלמון מבלי שם · שלא פירש לו מהו ומה שמו לפלמוני המדבר למלאך שהיה מדבר וגוזר גזרות ונבא המוצד תנתן על התמיד בפשע · עד מתי החזון הזה אשר על התמיד להיות מסולק והפשע השומם יהי נתון אמתיו פשע שומם ע"ז שהיא כאבן דומם · שומם לשון אלם ומשוחק כמו אשתומם כשעה אחת · ואשב שם שבעת ימים משמים בחזקה כמו אלם · את וקדש · ונבא מרמס · לתת את מכון המקדש ואת נבא הצבא המים אשר הפיל לארץ ורמס לרגליו כיון שכתוב למעלה ותפל ארצה מן הנבא ומן הכוכבים וקדש ונבא ו"ו יחרה והרבה כאלה במקרא נרדם ורכב וסוס · ואף בלשון בני אדם יש מדברים כן עד ערב בקר אלפים ושלש מאות · ראיתי פתר בשם רבינו סעדיה גאון דבר ובבר עבר · ופתר עד ערב בקר עד שיבוא היתו הערב שב בו והיה לעת ערב יהיה אור ובטיחים אני כי דבר אלהינו יקום לעולם לא יופר · ואני אומר כי הערב והבקר הראשון כאן בימטריה הוא · ויש סמך לדבר משני טעמים · האחת שיהא חשבון זה מכוון עם חשבון אחר שנסוף הספר · והשני שאמר גבריאל לדניאל למטה בענין ומראה הערב והבקר אשר נאמר אמת הוא · ואם לא רמז החשבון והוא אליו למה חזר וכפל אותו לומר אמת הוא · והמוזה נלטוה לסתום ולאחוס הדבר ואף היא לו נגלה בלשון סתום ואתנו נוחיל להבטחת מלכנו קץ אחר קץ ובעבור קץ הדורש נודע כי טעה בדרשו · והבינו אחריו יאור ודרוש · דרך אמרת יש לפתור ערב ובקר בני אמת מאות ושבעים ואלפים ושלש מאות ושבעים וחרבע ועוד אלפים ושלש מאות הרי אלפים ושמנה מאות ועוד · ונצדק קדש · יסבר עון ישראל בבטל גזלות מדרשן ומרפשן · מאז גלו גלות אדרשן למצרים עד יבאנו ויושבנו תשועת עולמים במלך המשיח ומשבון זה כלה לסוף אלף ור"ג מיום הוסר התמיד והוא שנאמר בסוף הספר ומעת היסר התמיד כדי לתת שקוץ שומם ימים אלף ור"ג יהיו אלה ויהר שיבא המלך המשיח ויסיר שקוץ השומם והתמיד הוסר ו"ו שנים לפני החורבן בית שני והעמיד כלם בהיכל ויוסף י"ז בתמוז היה שסרף אפוסטמוס את התורה ובטל את התמיד בהיכל כמו שסנינו בתוספת תענית · ושם שנים שכתבתי אין בידי ראיה מפרשת אך ים ראיה שסבומה שלש לא בטל התמיד לפני החורבן שכן נבא דניאל על טיטוס ואני השבוע ישבתו זבח ומנחה · כלומר מקצת השבועה שלפני החורבן יבטלו הקרבנות כך מפורש למטה בענין · נחזור על הראשונות כילד מכוון חשבון ערב ובקר הלפים ושלש מאות מיום רדת ישראל למצרים להיות כלה לסוף אלף ור"ג ליום שהוסר התמיד · ר"י היו במצרים הרבע מאות ושמונים מיום לאתם על ויבן הבית · ל' מאות ועשר היה הבית · וע' שנה גלות בבל ול' מאות וכ' בית שני · אין עליהם אלף ור"ג של קץ הימין הרי אלפים וח' מאות וכ' · עוד כ"ס בחשבון אשרי המחכה ויגיע לקץ הימים מ"ה שנה יתרים על אלף ור"ג יש לומר על חשבון אלף למעת הוסר התמיד הרי לך חשבון ערב ובקר והלפים וג' מאות · ורבי אליעזר הקליר יסד ביסוד שירו שבועים ו' הרי מ' וב' · ויש לומר הג' שנים שלא בהו לחשבון שבוע הראשון ילא המלך המשיח ויחזיר ויתכשה מהם חוטם מ' וה' שנים · ורבי אליעזר הקליר מן המקראות הללו: לבלו · לשון חשיבות כמו שקראו חמודות לא מנה · ואני מראתי כן במדרש רות שבתיד מלך המשיח להתכשות מ' וה' שנים לאחר שיגלה ומביא ראיה מן המקראות הללו: לבלו · לשון חשיבות כמו שקראו חמודות כל מקום שלו בעל נירה הוא מכהן למדו בתגדה ילחק נדמה להביו בכלם ובדמות שנקראת חיים הלו ויהי יוסף יפה תואר וזהו הגוי המנוי בה' דברי שהאב זיכה לבנו בפרש ויהי כי זקן ילחק · ואבקשה ביבה · הייתי מתאוה שיבינו לי מן השמים · בין חולי · בהוך הנהר · ויקרא · ההדס · ויאמר למלאך אחד גבריאל · הבן · להלן · את המראה פרש לזה החזון · כי לעת קץ · הימים רבים · ימי החזון הזה: נרדמתי

ב' וחס' ובענין

ל' · ל
ל · ל
ל · ל
ל' דסמ' יי' בכתו'
ל · ל
ל' · ל
ל · ל
ל · ל
ל' · ל
ל' · ל
ל'

ובדברו עמי נרדמתי על־פניו ארצה
ויגע־בי ויעמידני על־עמדי: ויאמר
הנני מודיעך את אשר־יהיה
באחרית הזעם כי למועד קץ:
האיל אשר־ראית בעל הקרנים מלכי
מדי ופרס: והצפיר השעיר מלך יון
והקרן הגדולה אשר בין־עיניו הוא
המלך הראשון: והנשברת
ותעמדנה ארבע תחתיה ארבע
מלכיות מגוי יעמדנה ולא בכחו:
ובאחרית מלכותם כהתם הפשעים
יעמד מלך עז־פנים ומבין חידות:

ובדברו ג'וכס"פרא וס"מ'ובדברו עמי נרדמתי וכדברו עמי את הדבר הזה עמדתי מרעיד' ובדברו עמי כ"דברים האלה' וא'וכדברו ויאמר אל תיראו: ראית ה'חסר בס"ף בכתובים וס"מ' אשר ראית את עניי' אם ראית גנב ותרון' ראית איש חכם בעיניו' האיל אשר ראית' ראתה כי אתה עמל' בתרא ראתה כתיב וכל שאר קרי' דבו' חסר במ"ב מ"ל בלשני' וס"מ' וראיתה אתה ונאספתה' לך דגד למלך אשר ראיתה: עז פנים ב' וס"מ' גוי עז פנים' מלך עז פנים ומבין חידות: עצומים כל נביאים כתובים מ"ל במ"ג הסרים וס"מ כי ידעתי רבים פשעיכם' ושפט בין עמים רבים' ועצומים כל הדוגיה' וכל אוריתא דכו' חסר במ"א ונשל גוים רבים מפניך החתי והאמרי: ומראה ז' קמצי' וס"מ' נמסר לעיל ברש"י ס"פרא ס"מ' א' וסוף משפטים ויחזקו ס"מ' ז': ואשתומם ל' מלעיל ואני דניאל נהייתי' וא"מ' רע נמסר לעיל ברש"י ס"פרא ס"מ' א' וסוף משפטים ויחזקו ס"מ' ז': ואשתומם ל' מלעיל ואני דניאל נהייתי' וא"מ' רע ואשתומם ואביט ואין עוזר ואינון חד חד מן כ' זוגין מן חד חד מלרע ואחד מלעיל וא' ברישי' וס"מ' נמסר במסורה רבתא במערכת אות הוי"ו בס"ד:

ועצם כחו ולא בכחו ונפלאות
ישחית והצליח ועשה והישחית
עצומים ועם־קדשים: ועל־שכלו
והצליח מרמה בידו ובלבבו יגדיל
ובשלוה ישחית רבים ועל שר־שרים
יעמד ובאפס יד ישבר: ומראה
הערב והבקר אשר נאמר אמת הוא
ואתה סתם החזון כי לימים רבים:
ואני דניאל נהייתי ונחליתי ימים
ואקום ואעשה את־מלאכת המלך
ואשתומם על־המראה ואין מבין:

בשנת

נרדמתי' לשון לוגים וממון' על עמדי על מעמד רגלי' כי למועד קץ' כי הוא לזמן קץ ימים רבים: מלכי פרס ומדי' פתי חימות מוכיח כמו שפירשתי למעלה: המלך הראשון' הוא הלכסנדרוס מוקדון שהרג לת דריוש בן הסתר כמו שמלינו בספר יוסיפון: והנשברת' ארבעה מלכים הרבע תחתיה כמו שכתוב בפיוט החלוס למעלה: הרבע מלכיו' אחר יעמדו' והוא גוי שחנק הלכסנדרוס מוקדון מלכותו בחיותו להרבע ולד ס ויסף קרא' בספרו הרבעה רהפי כמר ולא בני המלך היו: ולא בכחו' ולא יהו ההפרוכים בכח המלך הראשון כי הלוים ממנו יהיו ובאחרית מלכות יון' כתה הפוסעים' כשיגיעו זמן פיתחו רשעי ישראל בסבות שני יעמד מלך עז פנים הוא טיטוס: ונגש כחו' ולא בגבורה כי חס בחלקלקות כמו שמפורש בסוף הספר' ונפלאות ישחית' ובהפלא ופלא ישחית חומות' והצליח ועשה' חפצו' והשחית עצומים' חומות רבות' ועם קדושים' ישראל: ועל שכלו והצליח מרמה בידו' וע"י שהוא משכיל בכל אשר יפנה ויצליח יחזיק בזרמה שבידו' ובלבבו יתגלה' ובשלוה ישחית רבים' במרמה ובחלקלקות ישחית רבים היושבים חוץ בברית ושלום' ועל שרים יעמד' כלפי מעלה יעוות דברים זהו פי' החלוס הבהו' למעלה' ובאפס יד ישבר' ובמין כח ישבר על ידי יתוש חלש שבברייתו שנכנס בחוטמו כמו שסיפרו במסכת גיטין: ומראה הערב והבקר אשר נאמר לך בחלוס העליון אמת הוא' והתה סתום החזון' אל תפרשהו וסתמהו בלבך כי לימים רבים יבא: נהייתי לשון הוה ושבר כלומר נגטערתי על הפורענות הזה ונדכיתי' חת' מלאכת המלך שהייתי ממונה על פקודת עבודת ממשלת מלכות בלשכר שמנהי נביכל נאלה אביו כמו שאמר בתחילת הספר והשלטיה על כל מדינות בבל' ואתומם על המראה' ואתבהל על החזון' ואין מבין' שאני משתומם כי הייתי לפני הפרי התחזק:

בשנת

רבינו סעדיה גאון

נרדמתי' כשתטחתי לשון ירידה: כי למועד קץ' כי התמיד של ערלים שנשאר מעט באחרית הזעם הוא אחרית הגלות אז התמיד של ערלים שנשאר מעט ולבה של ישמעאל היא מלבה בית מחמד יעמלו עד קץ החזון: והנשברת' הוא מלך יון הראשון: ותעמודנה ארבע התחיה' הם ד' מלכים שהעמיד בחייו כאשר פרבע למעלה: מגוי יעמודנה: מותן ארבע מלכים מן גוי שריו ולבחיו יעמודנה: ולא בכוחו' ולא מזרעו כי לא יהיה לו לא בן ולא נכד בעמו: ובאחרית מלכותם' אחרי מות ד' אלו הפוסעים יעמוד מלך עז פנים קשה וחזק במלכותו הוא מלכות ישמעאל: ומבין חידות' מודות מלכים הראשונים והעצומים כי מלכים הראשונים יונים ורומיים ופרסיים: ועם קדושים' הם ישראל שנלחם בהם ישראל בירושלים בימי טיטוס בכתוב עבדא קרב עם קדישין: ישחית רבים' יהרגם אחרי כן ויוליכם ממדינתם: שר שרים' הוא הערל הפקיד בירושלים אשר פקד אותו טיטוס אחרי לוכדו עיר הקדש בהחריבו נתון עוזיו והניח מלך מנוסים לרגות בטוס יי' ובה מלך ישמעאל ולקח הארץ ישראל מידו ויחזק עליו מן ג' מלכים שר אחד מיעוט רבים שנים הרי שלשה' ובשלוה פתאום ישבר ויפול: ובאפס יד ישבר' כלי כח כי ביד הלש ישבר' ד"א ובאפס יד ישבר ובאחרית ישבר' ד"א ובאפס יד ישבר לא בידי אדם ישבר ככתוב די החגזרת אבן די לא בידין: נהייתי ונחליתי' נגטערתי עד שנחליתי כמו נהי והי: והשתומם' לשון שתיקה כמו שלשת ימים משמים: פ"א יבא קרן אחת מוצעירה' מקטנה שבהן כמו מקדש שהיה ביותר: ואל הצבי' הצפון: והגדל עד צבא השמים' כי רמה שמפיל הכוכבים כשעוש' לרות לישראל לבא הצדיקים בדבת' ומלכיקי הרבים כוכבים: ומפיל מן הצבא ומן הכוכבים ותרמסם' שהפילה להארץ החסידים ותרמסם בגלות: ועד שר הצבא הגדיל' ועד הקב"ה הגדיל לדבר גדולות ונתנקה בעלמו ואמר מין אלוה יכול להגיל ירושלים מידי חומות ירושלים והחריב בית המקדש ובטלו עולות ומזבחים בימיו ואז

ממנו

רלבג

הארץ' כי כבר פשט בארצות רבות וכבשם קודם הלחמו עם דריוש' ואמר ומין מיוגע בארץ כאלו היה עוף בכנפים מרוב קלות תנועתו ונלחמו בקלות המלכות שהיה בא עליהם' ואמר שהיה בין עיניו הלשיר קרן בעל סעיפים רבים לנגח כה ופה: ובא עד האיל' והוא דריוש ואמר ורתיתי מגיע אצל האיל' לפי שכבר בא הלכסנדר לבית דריוש בהתנברות כמו שסופר לבעבור ירתה עייניו כי כן היה מנהגו כמו שנזכר בסיפורו: ויתמרמר אליו ר"ל שהלכסנדר עשה עצמו מר לדריוש' כי לא רצה להשליט עמו לקחת ממנו כסף וזהב: ושמיכ פילגשיו שלח לו דריוש אך רצה על כל פנים להלחם עמו: ויכהו את שתי קרניו' ר"ל שהכניע תחתיו מדי ופרס שהיו שתי קרנות האיל ולא היה מגיל להיל מידו ומזה דריוש בזאת המלחמה המלכי' שהיו תחתיו קודם זה' כי הכניעם הלכסנדרון תחת ממשלתו' וגם עמו לא הגילו מיד הלשיר כי מבני עמו הכוהו והמיהוהו כמו שנזכר בסיפור אלו המלכים' ולשיר העזים הגדיל עד מאד וגומר' אמר זה לפי שכבר כבש במלחמה כל הישוב' ובעת היותו בתכלית העולם שכבש הכל והיה רוצה לשוב לא הסשיק לשוב' כי תנף בעברה הקרן הגדולה אך לא במלחמה: כי אמר כי בעצמו היה זה אך הסקיהו שם המות כמו שנזכר בסיפורו' ואת הלכסנדר ועלו שעיפיו ארבע תחת הקרן שנשברה' כי כבר נחלקה מלכותו לארבע רוחות השמים כמו שנזכר בסיפורו כי הלכסנדר חלק המלכות לארבעה ממשפחתו' ומן האחת יצא קרן מצעירה ר"ל מהקטנה שבהם יצא קרן מלך אחד ויגדל אחר אל הנגב והוא מלך מצרים' ולזה סיפר כי הטיוכוס התגבר על מלך מצרים ותפסו וכבש מלכות מצרים תחתיו' והתגבר ג"כ אל המזרח והוא ארץ פרס ואל ארץ הצבי והוא ארץ ישראל כי היא נקראת ארץ לצי' לתפארה' ולשוקה לכל האדם: והנה מלאנו כי כל אלו המלכיות היו תחת ידו כמו שכתבתי מסיפורי אלו המלכים: ותגדל עד צבא השמים' ר"ל עד עם ישראל כי הרג מהם ומהסידיו' הם הרבים הטיוכוס הנזכר כשלא רצו לשמוע לו לעבור על דברי תורה' והנה החסידי' הם הכוכבים' ולזה קראם צבא השמים' ואמר שכבר הפיל זה המלך ארצה מן הצבא והוא עם ישראל: ומן הכוכבים והם החסידים ירמוס אותם' וכבר היה זה גם כן כי הרבה חלליהם מאד עד שכבר חשב להשמיד את יהוה' כמו שנזכר בסיפורים: ועד שר הצבא הגדיל ר"ל אדון הצבא והוא השם ומה שהגדיל עליו הוא שכבר בטל העבודה הנעשית לו במקדש כמו התמידין' ומה שידמה להם: והושלך מכון מקדשו' כי החריב זה המלך הטיוכוס כמו שנזכר בסיפורי' אפר למלכים הללו היה שר צבא והוא השם שהוא שר צבא ישראל שנקראו נביאותיו' כמו שר' והלאתי את נביאותיו ולפי שהשר יאמר ג"כ על המושל אשר ים מושל עליו' והוא המלך ברר המלך כי הוא שר השרים כאלו יאמר שרים לש

ט

א בשנת אחת לדריוש בן־אחשורוש מזרע מדי אשר המלך על־מלכות כשדים: בשנת אחת למלכו אני דניאל בינתי בספרים מספר השנים אשר היה דבר־יהוה אל־ירמיה הנביא למלאות לחרבות ירושלם שבעים שנה:

ואתנה

בשנת אחת לדריוש בן אחשורוש שהוא דריוש בן אסתר המלכה: בשנת אחת כל הנמלים פה אחת הסכימה דעתם עם דעת הקדמונים שאמרו שטעה דניאל בחשבונו כי לא חרבה ירושלם רק כאחר נתפס נלקחו והיתה שנת תשע עשרה שנה למלך נבוכד נצר כי ירמיה הנביא אמר לפי מלאת לכבוד ע׳ שנה אפקוד אתכם ודבר אל־ירמיה הנביא למלאות לחרבות ירושלם שבעים שנה כלים בשנת אחת לדריוש המדי ונשפטה מלכו בכל יד על ישראל שנתם נבוכד נצר יהויקי להיות לו עבד יהוה היתה שנה שניה למלכות נבוכד נצר דאמר ביר שנה רחשון כשם ניסה שנה שני׳ עלה ובכם יהויקי לא יחשיב מחיתה שנה ועד כאן ותמצאם ולא במסכת סדר עולם נמנה התשבון הזה ובנינו שם בשל׳ מית בלשמר הרי שבעים שנה מיום המלך נבוכד נאצר שבעים הסר תה׳ מיום שבשם יהויקים ועוד שנה אחת לבבל עמד דריוש והשלימה וכרחיתי כי עדיין אין הנחילה מתחר לבא הביאותי ונתתי נב לספירת החשבון וידעתי שלא היה לי למנות לפני כבוש יהויקי׳ אלא למלאות הרבות ירושלם כשימלאו שבעים שנה נגלו לדקיה שבו חרבה ירושלם ועוד ים שמנה עשר לבא שהגלות הזאת היתה בי ח שנה לבבוש יהויקים כתו שסנינו בסדר עולם גלו בז׳ גלו בח׳ גלו בי״ח גלו בתשע עשרה ופירשו רז״ל במסכת מגילה גלו גלות יכניה בשמונה לבבוש יהויקים שהיה שנה לנבוכד נצר. גלו בשניה בשמונה עשרה לבבוש יהויקים שהוא תשע עשרה לנבוכד נצר: ואתנה

רבינו סעדיה גאון

מאמנו מלאותו המלך שהתחיל בית תשתרה אינו אז הורה והיכלך התמיד כמו ירמיה בית מרים אתמיה על הדין שהיהמד בכל עת ובכל שעה יוסד הקב״ה בדין על הרב׳ בית שנאמר ואל זעם בכל יום: ד״ה ומאמנו הורה התמיד במשמנו על הכובבים שאין תמיד כלומר שמהה והפיל מגדיקים שדומים לכוכבים ולא היו בטילה: והוסלך מכון אמר דשו שהתחיל יה דפיל בית המקדש ביומיו: ובכח: ורלה כמו ולמן די ובכה יתנכה הנה הרה ורוגה הקב״ה מנה המיד על הדין שיהי׳ נתון תמיד בכל יום על הפשע והתמיד שירה תמיד והסלוך מרה אורה הלו ישראל ובית המקדש: ד״ח ובכח השמש והירח הנהן על המיד בפ״ש המיד המשרים לשמש ולירח ובכבה הבריות ועל זה הפשע בטל המיד ומרב בית המקדש והסלוך ונקרן בהמת מרבה: לפלמיני כמו לפלגיי: והפ״ש שרים: תה לפרים וקדש ונדה מרמס בית הקדש המקדש ובכח ורלה שיהיה מרמס ויתאר הלו עד ערב בקר: עד שיעבה ערב על ישראל בקר כמו והיה לבשן ערב והיה אור: ד״ח עד ערב בקר עד ש גמרו הייס סוף לפי׳ ונלם מלות מודם כי ערב ובקר יוס אחד ובמקום מרלכות יעלה בגלמו תשיבו׳ הלפים ישלם מלות מודם היו ונכפיר ונדעה הילך היר [illegible] ומלה מלות ירחים יוסים ונעלה סנה סכיר הנשים והעלם לאלף מדשים כי אלף ומתתים מדשים הם מתה שנה ותשע מתות ושבעים מדשים [illegible] ושבעים שנים שבעים שנים עבר מדשים ומה ושבעים ירחים הוסיף עליהן מיבורן שבעה מדשים על כי [illegible] לחמשה מדשים ועל [illegible] שנים שים שלשים ולחל מודם היו שבעים ירחים ונעשה ירחים [illegible] לעפר ומתתים ומשרים ושבעים ירחים לעפר שנים ישני מדשים ומיבוריהן הרי שבעים ומתתים ומדשים ואלו שם שנים ומלכות [illegible] עולין מנפים ונשים מלות מדש הו נגלה מודם ישראל ומיבוריהם [illegible] תמה רגנו עבדי אלו שם שנים והחר שהכם ירושלם מלך יון [illegible] מלות מדשים: להלו לזה כמו הנער הלו אלים הנזה: ובכחי נבעתי: לשון בהלה כמו ויתיחס הל הבעתני [illegible] נרדמתי תרדמה של פחד ונפלתי על פני והמר לי בן הדם הכן עניך במחרי הזמן והגלות כי [illegible] הגלות יה קץ סוף: [illegible] לקרנים: זה מלך מדי: המיל אשר רמית: זה מלך פרס שלכי מלכי מדי ופרס: והגפיר הסעיר: היינו גפיר הייגו יעיר אלה המקדים [illegible] כמתוב בהם הגפירה ויש לומר כמו ויגפיר מהר הגלגל: המלך הראשון המוקדי למלך הוא הסעיר זה חלכסנדרוס והיה הקרן הגדולה שלה היה גדול כמו מלכי יון: והנפרצה: בחייתו ונשבר מלכותו: ותעמודנה ארבע תחתיה הלו ד׳ גיבוריו שהמלך בחייו: מגוי יעמודנה ולא בכוחו: מעמו יהיו המלכים ולא מזרעו כי אין לו בן: כתחת הפוסעים: הלו ד׳ מלכים מן העולם: לא יעמוד מלך עז פנים זה אנטיוכוס: ולא בכח גבורתו מלך אלא מרוב חכמה שהיה מבין חידות והרבולות כמתוב ומשל כחו ולא בכחו כלומר לא מעולם כחו מלך אלא מרוב חכמו׳ חידות שהיה בו: ד״ח ולא יהיה גיבוי כחו ככחו של ראשון: ונפלאות יפחית: הם חדירי הרן המופלאים: והגלות: מעמו יעשה כל מה שחפץ והגלות מלוכה בידו: ועל שכלו לפי שהוא חכם: ורמה בידו על כן יגלות במלכותו ויפחית גיבוריה עמומים ישראל עמם קדושים: ועל שר שרים יעמוד: מיחלוף פניו להלחם להחריב ביתו: ובחפץ יד׳ שכר: תבלי יד אדם שלא המלאך והרגו זה לזה בחרבם ד״ח הילך הפילו המגדל מיכב על העומדה לרקיע ונפל מהגלי ונשבר ומת: הדבר

מספר השנים אשר היה דבר־יהוה אל־ירמיה הנביא למלאות לחרבות ירושלם שבעים שנה:

למלאות ו׳ ה׳ מ״ל וב׳ חס׳ וכי׳ ובהרשת אבן למלאות: וחבירו: למלאות לחרבות ירושלם למלאות דבר יי׳ בפי ירמיהו דסיף ד״ה ב׳ כי׳ ומ׳ מתנדב למלאות יו״ד הוים ליי׳ דד״ה:

בשנת אחת לדריוש בן אחשורוש שהוא דריוש בן אסתר המלכה: בשנת אחת כל הנמלים פה אחת הסכימה דעתם עם דעת הקדמונים שאמרו שטעה דניאל בחשבונו כי לא חרבה ירושלם רק כאחר נתפס נלקחו והיתה שנת תשע עשרה שנה למלך נבוכד נצר כי ירמי׳ הנביא אמר לפי מלאת לכבוד ע׳ שנה אפקוד אתכם ודבר אל־ירמיה הנביא למלאות לחרבות ירושלם שבעים שנה כלים בשנת אחת לדריוש המדי ונשפטה מלכו בכל יד על ישראל שנתם נבוכד נצר יהויקי להיות לו עבד יהוה היתה שנה שניה למלכות נבוכד נצר דאמר ביר שנה רחשון כשם ניסה שנה שני׳ עלה ובכם יהויקי לא יחשיב מחיתה שנה ועד כאן ותמצאם ולא במסכת סדר עולם נמנה התשבון הזה ובנינו שם בשל׳ מית בלשמר הרי שבעים שנה מיום המלך נבוכד נאצר שבעים הסר תה׳ מיום שבשם יהויקים ועוד שנה אחת לבבל עמד דריוש והשלימה וכרחיתי כי עדיין אין הנחילה מתחר לבא הביאותי ונתתי נב לספירת החשבון וידעתי שלא היה לי למנות לפני כבוש יהויקי׳ אלא למלאות הרבות ירושלם כשימלאו שבעים שנה נגלו לדקיה שבו חרבה ירושלם ועוד ים שמנה עשר לבא שהגלות הזאת היתה בי ח שנה לבבוש יהויקים כתו שסנינו בסדר עולם גלו בז׳ גלו בח׳ גלו בי״ח גלו בתשע עשרה ופירשו רז״ל במסכת מגילה גלו גלות יכניה בשמונה לבבוש יהויקים שהיה שנה לנבוכד נצר. גלו בשניה בשמונה עשרה לבבוש יהויקים שהוא תשע עשרה לנבוכד נצר: ואתנה

אבן יחייא

בלבם ונלחן יל בן אדם וכאשר קרה כי נחלה בהשנתה מחולי רע: ולנעקת פיל אחד ברגל בכנו ונכל נתרן ונשנרו נלאותיו: ומרלה הערב וגו׳ אחרי שביאר לו כל פרטי החזון הזה בחזה מאמנו ביאור הקץ בלאומו ומרלה הערב והבקר אשר נאמר אמת הוא: ר״ל הוא דבר שנאמר לה׳ אלים אמת ולא ולאו אשר ידעה ולכן סתום החזון בידיעת זה ואל תנקשהו כי הוא דבר שיהיה לימים רבים ולא נגלותו: אבל הדברים אשר יהיו לימים מעטים מהמלכות כבר ביאורים אליך: מה שלכן הנזור אומר אחר אחרי המדבר כי דניאל אף כי נתגלה אליו הקץ בשמל הנה לא ידע מכולם אמתות הכשל מפני וכל אשר אמרו בו המפרשים הקדמי׳ ולא אמרתי אני ואמרו הכתים אחרי: הוא כפלוף הסוף ענגר כי כן נפלף: ולא לנו כי ידעה אני ואמרו הכתים אחרי: הוא כפלוף הסוף ענגר כי כן נפלף: ולא לנו כי ידעה אמיתית: ואף שנדול דור אחד בחקרה ידון הכשל ויהקץ הנה הנודע ית׳ מוצע מאמנו הכתוב לחמיתית: ואף על ספר ובאשר קרה ליעקב אבינו בלאומו הלאפו ואגידה לכם את אשר יקרא אתכם באחרית הימים: ואת״ל ביקש ויעקב אבינו בלאומו הקץ לבניו ונתכסה ממנו והתחול ליסרם לגלות בלאומו לאונן בכורי אתה וגו׳: ואחרי דניאל וגו׳ סיבר כי בסיה ובהלה ימים לרוב שנאת תאוריו על ההתנבר שהתנבר שכלו בעת החזון הזה ונם כל זה קיבתי לבסוח חל ובת מאיר בהיותי תמיד מוסתוחים על המלאה שהוא אותו ה אלק מהחזון מידיעת הקץ אשר לא פירשה המלאך ואין מבנן כי גם בזה לגאולי ישראל לפרשה ולא יגלו:

הפרשה הי׳ בשנת אחת לדריוש בן אחשורוש שהוא דריוש זה אינו דריוש בן אחשורוש אשר לקח אסתר התמלכה כלה מלכנו אחשורוש הנקרא אחתחשסתא המלך מהודו ועד כוש אשר הוא מכורש

תורה חכד ברכת ישרים

בשנת אתה לדריוש בן אחשורוש אתה הדבר בעצמו כלומר למעלה וכו׳ כי אתה בעל אתה בעצמו ומלכים כי הוא המקרא אשר הוא הדבר לאמר לומר לו בביאור ולה״ל אמר ואתבוננה לבי תלכיו וגו׳ ואמרו ד׳ עניים אלה הם הטר ועוון ומרע ומרע יוכן עם מה שלא״ל מהדי תלוקי בכרה פרס עבר אדם על אלות עבדיהם לא זמן משפט ממילון לו חכל וכל וכנגד זה אמר הטלטו ולומר ושומה הוא כנגד עבר אדם על מה תלי תעבר פעם אתעובה לאיך אל״ה ולומר והרשעו הוא כנגד כריתות ומיהות ב״ה והומר ומרדנו הוא כנגד התולל ה׳ שהין מרד כמוהו: תוש לבב

רלבג

עד מתי יהיה זה הנעלם מהחזון ה״ה הדבר שומם: ונתן קדש וצבא ישראל מרמס לאויב והנה יי״ת מלכות כמו ה״ה ונתנה והנה הרגון בה״ה נלמוני לאיך מסמנו נלאם והול נגד מלכות: [illegible] הנה אמרה על הר״ה הנלאם כי אם המלאך נעלם כי אמרו לו״ה זה תשאל לפני והוא אלוהי: [illegible] אמר התמיד והנשע שומם הרלון [illegible] בהיות הפשע שומם: לו ירלה בזה עד עת [illegible] שומם: [illegible] כתלו יאמר עד עתי יהיה זה החזון להמיד סיבה ה״ה: [illegible] שומם [illegible] ונתן בית המקדש ישראל מרמס לאויב: והנה אמר זה כי [illegible] אוסר התמיד [illegible] אם לא הנשע הנה: וכהלו יאמר הלנאם לא יטהרו מזה הכרם [illegible] בעבור בזה הלוכה הנלאה מיקון התמיד שומם יתן קדש וצבא מרמס ירמר [illegible] בקר ונומר. הנה אמר זה אלה אתה הסאלה עלהזמן מיתמיד הנעשה לישראל [illegible] ויהיה התוקה מסכר ימים לא בנים פרס היה לא היה רלוי עד ערב בקר הגל עד ימים ולנים ולנים מלות רס היה פיוה אלה התמיד זה הרע לישראל כי רס כמו עם בנים ופקיה מלרדמה מדשים כי מה לקזיר ערב ובקר: ועוד לך יאמר המלאך לישראל

עד זה לא תה סיים החזון כי לימים רבים והנה לא היו ימים רבים עד הזמן ועוד שהנשע כיון [illegible] לא עבר עד עת הגאולה הבאה ועוד ידמה שיהיה זה מהסבה [illegible] ומתתים מדשים הם מתה שנה ותשע מתות ושבעים מדשים [illegible] ומתתים ומדשים הם מתה שנה ותשע מתות ושבעים מדשים [illegible] ושבעים ירחים הוסיף עליהן מיבורן שבעה מדשים על כי [illegible] לחמשה מדשים ועל [illegible] שנים שים שלשים ולחל מודם היו שבעים ירחים ונעשה ירחים [illegible] לעפר ומתתים ומשרים ושבעים ירחים לעפר שנים ישני מדשים ומיבוריהן הרי שבעים ומתתים ומדשים ואלו שם שנים ומלכות [illegible] עולין מנפים ונשים מלות מדש הו נגלה מודם ישראל ומיבוריהם [illegible] תמה רגנו עבדי אלו שם שנים והחר שהכם ירושלם מלך יון [illegible] מלות מדשים: להלו לזה כמו הנער הלו אלים הנזה: ובכחי נבעתי: לשון בהלה כמו ויתיחס הל הבעתני [illegible] נרדמתי תרדמה של פחד ונפלתי על פני והמר לי בן הדם הכן עניך במחרי הזמן והגלות כי [illegible] הגלות יה קץ סוף: [illegible] לקרנים: זה מלך מדי: המיל אשר רמית: זה מלך פרס שלכי מלכי מדי ופרס: והגפיר הסעיר: היינו גפיר הייגו יעיר אלה המקדים [illegible] כמתוב בהם הגפירה ויש לומר ויגפיר מהר הגלגל: המלך הראשון המוקדי למלך הוא הסעיר זה אלכסנדרוס והיה הקרן הגדולה שלה היה גדול כמו מלכי יון: והנשברה: בחייתו ונשבר מלכותו: ותעמודנה ארבע תחתיה הלו ד׳ גיבוריו שהמלך בחייו: מגוי יעמודנה ולא בכוחו: מעמו יהיו המלכים ולא מזרעו כי אין לו בן: כתחת הפוסעים: הלו ד׳ מלכים מן העולם: לא יעמוד מלך עז פנים זה אנטיוכוס: ולא בכח גבורתו מלך אלא מרוב חכמה שהיה מבין חידות והרבולות כמתוב ומשל כחו ולא בכחו כלומר לא מעולם כחו מלך אלא מרוב חכמו׳ חידות שהיה בו: ד״ה ולא יהיה גיבוי כחו ככחו של ראשון: ונפלאות יפחית: הם חדירי הרן המופלאים: והגלות: מעמו יעשה כל מה שחפץ והגלות מלוכה בידו: ועל שכלו לפי שהוא חכם: ורמה בידו על כן יגלות במלכותו ויפחית גיבוריה עמומים ישראל עמם קדושים: ועל שר שרים יעמוד: מיחלוף פניו להלחם להחריב ביתו: ובחפץ יד׳ שכר: תבלי יד אדם שלא המלאך והרגו זה לזה בחרבם ד״ה הילך הפילו המגדל מיכב על העומדה לרקיע ונפל מהגלי ונשבר ומת: הדבר

ואתחנה את פני · לנכח מערבית דרומית · וטעם האלהים שהוא לבדו באמת האלהי · וטעם לבקש תפלה בלבי וכבה התפללתי · והתפללה · הנה · כמו אמנם וכמוהו אנה יי' כי אני עבדך הנה אמת העם הזה והנגיד ז"ל אמר כי שתי מלות הן ואין אל כי מגזרת הואל והלמ"ד מבולע כלמ"ד יוקח ואין לריך · וסור · פס הפועל כמו זכור את יום השבת והטע סור פרנו · שרינו ואבותינו · שהיו זקנים וכאשר הזכיר שחטאו הפרי' והאבות הזכיר כי גם להם בשת פנים · ותחך · כמו תתכו בתוכה דרך משל · כי חטאנו לו · שב למלת האלהים · ויעקוד

רבינו סעדיה גאון

הדבר שאמר לפי מלאות לבבל שבעים שנה ודניאל בעה בזה המשכון לפי שירמיה אמר אפקוד על בבל והוא חשב בדעתו זה שאמר ירמיה בפקד אתכם בשביל הבנין לפי שראה שעלמו שבעי שנה לחורבות ירושלם והתחיל דניאל מתחנן לפני הקב"ה וזו הפקידה היא על ישראל כשם שנ' על ידי ירמיהו כן עשה נחשוב משל הרביעי ליהויקים שמלך נבוכד נצר ומשז ועד שהפקידם כורש הראשון להעלות לירושלם עברו שבעים שנה ואלה מספרם מ"ה שנה מלך נבוכד נצר אויל מרודך כ"ב תן שנה לזה וזה נשארו ב"ח כלול אותם עם מ"ה והם ס"ו שנה בלשאצר מלך שלשה שנים הרי ס"ט שנים ודריוש המדי אשר הומלך על מלכות כשדים מלך שנה אחת הרי שבעים שנה ומיד מלך כורש והעלם לארץ ישראל כמו שאמר הכתוב על ידי ירמיהו הנה יי' האל הגדול והנורא · משה ירמיהו דניאל סימן משה אמר האל הגדול והגבור והנורא שעשה גדולות וגבורות לישראל במצרים ובים סוף ובמדבר והנורא על הקמת משכן הקודש שנאמר נורא אלהים ממקדשיך : ירמיהו אמר הגדול הגיבור שהיה גדול על הכל וכו נאה לומר גיבור שראה ביתו חרב ובניו הולכין בגולה וסובל ולמה לא אמר הנורא על חורבן הבית הנורא דניאל אמר האל הגדול והנורא ולא אמר הגיבור לפי שראה בניו מת בין בקוגרין והיה גבורתו ולמה אמר הגדול שעשה גדולות לחנניה מישאל ועזריה בכבשן האש ולדניאל בגוב אריות ולמה אמר הנורא שחזר ובנה בית המקדש : ותחך · וחגיע כמו לא נחך אדנה : האלה והשבועה · אשר כתבת בתורת משה עבד האלהים כמו אחרור האיש אשר עשה כך וכך אשר לא יקיים דברי התורה הזאת והשבועה הדברים שנתת לנו על יד משה רבינו אם תשמעו יהיה לכם כך וכך ואם לא תשמעו יהיה לכם כך וכך ועתה בתו עלינו הארות הכתובות בספר תורת משה מגיין שליבורו של הקב"ה שבועה האת שנאמרה את קשתי נתתי בענן והיתה לאות ברית ולא יהיה עוד המים למבול ולא נאמר שבועה ובנביאים כתוב כי מי נח זאת לי אשר נשבעתי : ויעקוד

ואתנה את־פני אל־אדני האלהים לבקש תפלה ותחנונים בצום ושק ואפר : ואתפללה ליהוה אלהי ואתודה ואמרה אנא אדני האל הגדול והנורא שמר הברית והחסד לאהביו ולשמרי מצותיו : ה חטאנו ועוינו והרשענו ונמרדנו וסור ממצותיך ומשפטיך : ולא שמענו אל־עבדיך הנביאים אשר דברו בשמך אל־מלכינו שרינו ואבתינו ואל כל־עם הארץ : לך אדני הצדקה ולנו בשת הפנים כיום הזה לאיש יהודה ולישבי ירושלם ולכל־ישראל הקרבים והרחקים בכל־הארצות אשר הדחתם שם במעלם אשר מעלו־בך : אדני לנו בשת הפנים למלכינו לשרינו ולאבתינו אשר חטאנו לך : לאדני אלהינו הרחמים והסלחות כי מרדנו בו : ולא שמענו בקול יהוה אלהינו ללכת בתורתיו אשר נתן לפנינו ביד עבדיו הנביאים : וכל־ישראל עברו את־תורתך סור לבלתי שמוע בקולך ותתך עלינו האלה והשבעה אשר כתובה בתורת משה עבד־האלהים כי חטאנו לו : ויקם את־דבריו אשר דבר עלינו ועל שפטינו אשר שפטונו להביא עלינו רעה גדלה אשר לא־נעשתה תחת כל־השמים כאשר נעשתה בירושלם : כאשר כתוב בתורת משה את כל־הרעה הזאת באה עלינו ולא־חלינו את־פני יהוה אלהינו לשוב מעוניו ולהשכיל באמתך :

ויעקוד

מה לי ולכם · ומסגרתיה ויפתח על הלחת · וראתה ועתליה אם אחזיהו דמלכים · ואת ויקצץ המלך אחז ואת · ותקעו הגידו ביהודה ובירושלם · ויורה ולא אמרו בלבבם נירא · ויוציאו בעת ההיא נאם יי' ויוציאו · וכל לא האמינו מלכי ארץ וכל · והרשענו חטאנו ועוינו והרשענו · והסר וימאנו לשמע ולא זכרו · ושמח גיל יגיל אבי צדיק · לאדני ז' וסימ' נמסר בישעיה ריש סימן כ"ח · שמוע י"א ד' מ"ל וז' הס' וסימ' ואם ביום שמע אישר לבלתי שמע אל הכהן העמד לשרת · הנה שמע מזבח טוב להקשיב · זאת המנוחה דניחו לעיף · בנים כחשים בנים לא אבו שמוע מ"ל · כי הקשו את ערפם מ"ל · ועשה הרע בעיני רעה כתיב · אם אמרים אתם לא נשב · ואתם הרעתם לעשות · יסיר לבלתי שמוע דדניאל מ"ל · ויקשו את ערפם לבלתי שמוע כן כתי' דירמיה · נעשתה ט' וסימ' נמסר בתריסר בספר מלאכי סימן ב' :

מסרה

והרשענו כן כתיב וקרי הרשענו בלא וי"ו קדמא חטאנו ועוינו חד מן י"א מלין דכתי' ר' בריש תיבתא ולא קרי וסי' וכי ויאמר דוד

ל' כתוב בו
ל' ספ' והל מ"ל · ב' ר' ק' בסי'
ה'
י"ל ל' מ"ל
ג' חס'
דברו ק'
כי ח' חס' ונ' מל' · ל
ה'
ה'
ל' · ל
כ'

ותתודה · על חטאת עמי · האל הגדול והנורא · ולא אמר גבור אמר גבור מעתעבדים בכניו והיה גבורותיו : וסור והלכנו הלוך וסור ממנו ומן הלוך ל"ל בלע"ז : לך ה' הצדקה · כלומר משפטיך ופורענות שהבאת עלינו הלין יהי הצדק עמך · ולנו בושת הפנים · כדי הנו להתבייש על המאורע לנו כי אנחנו גרמנו לעצמנו · כיום הזה · כאשר אנחנו רואי היום · ולא אדני אלהינו הרחמי · שלח כלינו בעוניתינו כי אתה רגו בו : ותחך עלינו · והבי' עלינו כמו לא נחך הרבה ותרגום חונקלוס לא מטת להרעה : האלה והשבועה · אות הברית אשר השבעה אשר כתובה בתורת ה' אם לא תשמעו וגו' · כל הקללות הכתובו' שם : כאשר נעשה בירושלים · חרב הרב ושרפת העיר וגשים עגו ושבו בקוגרין · כאשר כתוב בתורת משה · רמז שהעיד בנו שהם נעבור על השבועה תבא עלינו כל הרע' הזאת : ויעקוד

רלבג

דוד ונשארו כמו שתים עשרה שנה ואני שרי ימי שאול ושמואל : כי בתחלת ממשלת שמואל ובשאול הארון לקרית וכבר היו ימי עמדו שם אחר שמלך דוד שבע שנים ואני : כי אז הוציאו דוד משם כמו שכתבתי בספר דברי הימים : ואבקשה ביום · ר"ל בקשתי שאבין אלה הדברים · וכן עומד לנגדי אחד מן המלאכים כמראה גבר ואשמע קול אדם שהיה קולו אדם ושמעתי קולו בין כהר אולי · וקרא אחד מן המלאכים ואמר · ואתה גבריאל הבן המראה · ויבא אל אל המקום שהייתי עומד בו ובבואו הייתי נבעת מראיית המלאך ונפלתי על פני בשזון החלום ההוא מרוב הבעתה · ויאמר אלי אתה בן אדם הבן זה · כי זה החזון אשר ראית הוא יהיה לעת קץ · ולזה ראוי שתבינהו כדי שיגיע מזה החזון שראית התועלת המכוון והוא להשתדל ברע שלא יגיע · ולהביא הטוב ביותר שלם שאפשר ובדברו עמי הייתי נרדם על פני ארצה כי לא נותר בי כח והנה נגע בי זה המלאך ויעמידני על מעמדי הראשון · ויאמר הנני מודיע · את אשר יהיה באחרית הזעם שזעם השם את ישראל כי זה יהיה למועד שהוא קץ לזה האיל אשר ראית בעל הקרנים · הנה שתי הקרנים הם מלכי מדי ופרס כמו שביארנו במה שקדם · והצפיר השעיר הוא מלך יון והוא אלכסנדרוס מקדון והנמשכים לו ממלכות יון · והנה הקרן הגדולה אשר בין עיניו הוא המלך הראשון מהם והוא אלכסנדר והושברה ותעמדנה ארבע תחתיה הנה ארבע מלכיות מבני יון מעמודנה אך לא יהיו בכח המלך הראשון שהוא אלכסנדר · ובסוף מלכותם ברלות השם להחם ולכלות הפושעים מישראל יעמוד מלך עז פנים ומבין חידות והוא אנטיוכוס הרשע · וזה לאות היא המיה הרביעית · כי אמר שכבר היה אנטיוכוס בסוף מלכות יון : ועשה כחי על ישראל אין זה בכחו כי אם בחטא ישראל : ונפלאות ישחית ר"ל שעניין השמיתו יהיה נפלאות · כי פלא יהיה איך יוכל להשחית כל כך ולא יצאר ממנו כל אשר יחפוץ ויזיק הכלים ועשה כל אשר יחפוץ בגבורתו ועם שהם קדושים והם ישראל וכהניו והנה יצליח בעבור שכלו וחכמתו כי בידו מרמה יוכל להשיב בה כל אשר יחפוץ לעשות מהרע ובלבבו ובמחשבתו יגדיל לעשות כי הוא יחשוב בחיזו תחבולה יוכל להכניע את שולחיו עד שבתחבולותיו ישחית רבים · כי אז לא היו נשמרים ממנו : ואז יתנשא על שר השרים והוא השם יעמוד להכרית את ישראל להמיר דתם ושלא יעבדוהו ובזולת יד מי שילחם עמו יבשר · כי השם עושה זה לנקום נקמתו ממנו כמו שבא בסיפורי אלו המלכים · והוא כי בלכת אנטיוכוס להלחם על ירושלם עבר הרבה אשר היה בו בשל הפיל וילעק הפיל ונלעקתו רגזו הסוסי' ונהפך הרכב ונשברו עלמותיו ומרחה הבקר והערב אשר נאמר לא היה משל לך הוא אמת ואין צורך לפרשו : ואתה סתום החזון הזה : אשר נתבאר בו קץ אלו הארות כי זה יהיה לימים רבים אחר זה ולזה צריך שתום כדי שלא יתיאשו ישראל מן הגאולה : ואני דניאל נשברתי ונחלתי על זאת המראה ימים וקמתי לעשות מלאכת המלך ואהיה תמה מאד על המראה הזאת ואין מי שיבין אותה כי סתומי הם והנה זהו ביאור מה שנראה לנו בחזון הזה וכבר אלף ועבר ונגלת הקץ לגאולת בבל ה' ובנין מקדשו שהוא עתיד והוא שתום מאד כמו שנראה כי לא נתבאר בו מאי זה זמן הם יתחילו אלו האלפים ושלש מאות · גם כן ענין הבקר והערב לא נתבארו רק אלה המשל :

בשנת

אחת לדריוש עד סוף הספר · ראוי שתדע כי דריוש קבל המלכות במות בלשאצר ואחשורוש הנזכר פה איננו אחשורוש הנזכר במגלת אסתר והוא אחשורוש הנזכר בספר עזרא בתמרו ובמלכות אחשורוש כתבו שטנה על יושבי יהודה וירושלם ובימי דריוש מלך פרס נבנה בית המקדש כמו שנזכר בנבואות חגי וזכריה והוא היה בן אחשורוש הפרסי כמו שנבאר שם בע"ה אשר הומלך על מלכות כשדים הנה מלכות כשדי' הוא מלכות נבוכד נצר שמלך בכל העולם : למלאת לחרבות ירושלם שבעים שנה למלכות כשדים אע"פי שלימים שבעים שנה לחרבות ירושלם לא חשב דניאל הרבות ירושלם מעת גלותו כי אחז התחיל הגלות והוא חרבן מה לירושלם ולפי שראה דניאל שכבר הגיע העת שהגלה לחתפלל לשם בגלוי ושק ואפר כי מפני הצטער דניאל מלך בל זה לוליי ימשך לדניאל שיוכל כשיתן לבם הטוב אשר יעד ירמיה כי יראה דניאל שמא גרם החטא ולזה לא נתפקדו ישראל עדין להשיבם על אדמתם : שומר הברית והחסד וגומר ר"ל שהוא מקיים הברית והחסד לו שהו' ממתין אותו לבם לעת הראוי ולזה לא נתן לישראל כל הטוב שנשבע בימי יהושע כדי שיהיה שמור להם אל העת אשר לא יפקד מהם אשר זה והוא בימי הג אל כמו שבארנו בדברי הנורא חטאנו וגומ' · רמז בחטא על השגגה · כאמרו נפש כי תחטא בשגגה · רמז אל הגטייה מהדרך היטר כאמרו ויסר מדרך העויתי : וברשע אל הרעה בזדון : ובמרד אל החטא בזדון על דרך מרד לא לבקשת הנאה · והמשל שמי שאכל במזיד נבלה בעבור תאותו לאוכל הבשר ההוא הנהרשע בזה : ולא אכלה לפי שיש בשר היתר אלו וטוב כמו לך מחכי' למרוד הנה מרד אבה ונסור מהמלות והמשפטים רמז אל חטא וע"ז · אשר יסורו בו כל מצות ה' · כמו שכפל זה בתורה · כמו שכפל לא תבשל גדי בחלב אמו · ולא תחרוש בשור ובחמור יחדו · ולא תלבש שעטנז צמר ופשתים יחדו · ולא תבשל בחלב אמו · ולא תבשל בחלב אמו · ולא תבשל בחלב אמ

ויאמר: כי לדיק. כי הדין עמו ורבותינו אמרו לדיק הקב"ה ולדקה היא עליונו אמהר והקדים עתי עניים למתן וגיעותם כדי שלא תחקיים בנו כי אבל תאבדון ונוסנתם בגיים שמנה מאות וחמשים ושתים והם גלו לסוף שמנה מאות וחמשים לביאתם לארץ. ועתה ה' אלהינו. מתודים מאתנו כי חטאנו ורשענו. לחרפה לבדוף. לכל סביבותינו. לכל שכנינו כלם מחרפים אותנו. למען ה'. למען שם הקדש נקרא עלינו של מקדש ה' כונגו יליך: ורחה שוממותינו ושוממות העיר אשר נקרא שמך עליה. כי לא על משענת לדקותינו אנחנו מפילים תחנונים להשיב לנו כי על רחמיך בחנונה שמע. אל תחנונינו ה' סלחה. לחטאתינו ה' הקשיבה. חזק לנעקתינו ועשה. את בקשתינו ואל תאחר. על הר קדש אלהי בעד הר בית האלהים שיבנה בתחל' בימי בלשצר כמו שכתוב למעלה: מועף ביעף. היה מועף אלי בפריחה ובטיסה: ויבן. ויבינני: בתחלת תחנונך יצא דבר אמת מאת הקב"ה אני להגיד לך. כי חמודות אתה. דברי אמר יש לך להקב"ה. ובין בדברי. ותן לב להבין בדבר שבועי שבעים נחתך על ירושלים מיום מוצאו רחשון בימי לדקיהו עד שיהא בשנייה: לכלא

ויאבאה ד' יסימ' ויבאה אל הארם. ויבאה יצחק האהלה שרה אמו. ויתחתן שלמה את פרעה: וישקד יי' על הרעה ויבאה: קילו בקילו' חסר בנביאים וכתובים יסימנים וישא שאול קלו. ועליון יתן קלו. היום אם בקלו תשמעו. שמעו שמוע בריגז קילו. וישקד יי' על הרעה. כל אורתא דכו' חסר' בס"א מ"ל יס מ' ונשמע קילו בבואו אל הקדש: שמע אלהיני ב' דסמי' יסימ' ועתה שמע אלהינו אל תפלת עבדך. שמע אלהינו כי הייינו ב' זה: ושמע ה' קמצי' וסימ' קים בלק ושמע. קרב אתה ושמע. רפה יי' אזנך דמלכים. וחבל ודישעיה. הטה אלהי אזנך ד"ל:

ויאמר: כי לדיק. כי הדין עמו ורבותינו אמרו לדיק הקב"ה ולדקה היא עליונו אמהר והקדים עתי עניים למתן וגיעותם כדי שלא תחקיים בנו כי אבל תאבדון ונוסנתם בגיים שמנה מאות וחמשים ושתים והם גלו לסוף שמנה מאות וחמשים לביאתם לארץ. ועתה ה' אלהינו. מתודים מאתנו כי חטאנו ורשענו. לחרפה לבדוף. לכל סביבותינו. לכל שכנינו כלם מחרפים אותנו. למען ה'. למען שם הקדש נקרא עלינו של מקדש ה' כונגו יליך: ורחה שוממותינו ושוממות העיר אשר נקרא שמך עליה. כי לא על משענת לדקותינו אנחנו מפילים תחנונים להשיב לנו כי על רחמיך בחנונה שמע. אל תחנונינו ה' סלחה. לחטאתינו ה' הקשיבה. חזק לנעקתינו ועשה. את בקשתינו ואל תאחר. על הר קדש אלהי בעד הר בית האלהים שיבנה בתחל' בימי בלשצר כמו שכתוב למעלה: מועף. היה מועף אלי בפריחה ובטיסה: ויבן. ויבינני: בתחלת תחנונך יצא דבר אמת מאת הקב"ה אני להגיד לך. כי חמודות אתה. דברי אמר יש לך להקב"ה. ובין בדברי. ותן לב להבין בדבר שבועי שבעים נחתך על ירושלים מיום מוצאו רחשון בימי לדקיהו עד שיהא בשנייה: לכלא

רבינו סעדיה גאון

וישקוד יי' על הרעה. וימהר כמו מקל שקד מקל ממהר לפרוח לפני כל האילנו' והם שקדים השוקדים להכין לפני כל הילן ואמר דניאל לדיק הוא יי' שקדם והגלם לשנהדרין שבימי יהויכין ב' שנים ומחצה לחורבן הבית תלמד שהקדימו ב שני' ומחצ' לונוסנתם כיון שראה שבית המקדש עתיד ליחרב קדמו וגלו כדי שלא יתגלו ב[illegible] בחורבן בית המקדש: ותעש לך שם כיום הזה. שיאמרו אומות העולם כמה נוראים עשה הקב"ה לישראל הרג בכורי מצרים קרע להם את הים והמית המצריים בתוכו: לכל סביבותינו. לכל הגויים היושבים סביב לארץ ישראל: למען הדבי. למען מברהם שקרחך אדון קודש לכל בני העולם שנא' אדבי יי' בחה אדע: מועף ביעף. מכאן שגבריאל עופף העולם בשתי עפיפות ורמז כי בא בזריזות בקלות טיסת עיפתו וגנע אליו כעת מנחת ערב בעת שמקריבי' המנחה בשעה שמיניית ביום החול כי ערבי פסחים מקריבין בשביעית עבור שחיעת פסחים: בתחילת תחנונך יצא דבר. בכתוב והיה טרם יקראו ואני אענה כך לדניאל בתחילת תחנונו השיבו הקב"ה על ידי גבריאל כי היה לדיק ויפר ונחמד ועל כן אמר לו כי חמודות אתה שכל הלדיקים נקראו חמודים: שבועים שבעים. מחוך על עמך. נספור ונדע כמה שנים הם י' פעמים ז' עולין לע' הרי שבועי' ע' הן ח"ל שנה הולא מהן ע' שני' לגלות בבל מהחריב נבוכד נצר בית המקדש עד שנת שתי' לדריוש נסמרו ח"כ שנה שכך היה עמידתו של בית שני שבועי' גזור על עמך ועל עירך ירושל' עיר קדשך שעתידה להבנות הרי למדתה עם גלות בבל ועם עמידתו של בית שני שבועי' שבעי' שהן ת"ל שנה ע' לחרבן ת"כ לבניין: לכלא

אבן יחייא

בקול ה' אשר היה מחלה בנו ע"י הנביאים ללכת בתורותיו. ויען שכל ישראל עברו תורתך בכונת מכוון כדי להכעיסך וסור לבלתי שמוע בקולך. ולא כי לא כלה ישראל הכה יען כי חטאנו אליך עליהם האלה והשבועה הכתובה בפרשת כי תבוא. בספר תורת משה. והנה הקים את דברו אשר דבר שם עלינו. ועל שופטינו אשר שפטונו והתעו אותנו. להביא עלינו רעה גדולה לעונש על פשעינו אשר לא נעשתה רעה כמוה תחת כל השמי' כאשר נעשתה בירושלם. כאשר כתוב בתורת משה ככה בלה הרעה ולא חשר מחנו דבר. לשנת כי לא חלינו את פני ה' אלהינו שיחנם עלינו. בשובנו מעונינו ובהשכיל באמתך והוא לחידת תורת ה' ותבאתו המודיעי' לחמיתות ה'. כי אם ישראל נלוקח היו שבים בתשובה ומחלים פני ה' ולומדים תורתו הוא לחשן לחמיתו היה עובר על פשע מה שלבלתי שובם אל ה' שקד על הרעה ויביאה עלינו כי לדיק הוא על כל מעשיו אשר עשה בהיות שלא שמעו בקולו. ועתה ה' אלהינו וגו' אחרי שהחלים הודוי התחיל התפלה באומרו ועתה ה' אלהינו אשר אלהותך חל עלינו בהוציאך את עמך מארץ מצרים ביד חזקה מה שבזה עשית לך שם בעולם כיום הזה כי התמיד השם ההוא עד הנה ויתמיד לנצח. ולא כי חטאנו במעשה ורשענו בחשבונה ה' ככל המין לדקותיך וחסדיך שעשית בעולם אעבה נם זה עמנו ויפוב נא אפך וחמתך מעיר ירושלם מקום אשר יש בו הר קדשך. אשר נחטאינו ונעונו' לאבותינו ירושלם ועמך לחרפה לכל סביבותינו להיות שפכת עליהם חמתך. ועתה שמע וגו' אחרי שהתפלל בשם כל ישראל התפלל עוד בשמו באומרו ועתה שמע אלהינו אל תפלת עבדך ואל תחנוניו. והאר פניך על מקדשך השמם. אשר עתה חשוך בהיות שהשתרת פניך מחמת היה לאכול. וזה תעשה גם למען שמך ה' המתחלל בגויים בהיות בית מקדש אלך אשר היה ניתן שם ותהלה לשם ה' שמים וארץ ושוכנים הלכו בו. הטה אלהי אזנך ושמע תפלתנו. כאשר עיניך ולאה שומעות ושומעות העיר אשר נקרא שמך עלי. כי לא על לדקותינו אנחנו מפילי' תחינתנו לפניך כי ידענו את רשענו. רק על רחמיך הרבים אשר תעבו' על פשע ותמחול אשם לעבדיך אלך. ואחרי שהתפלל לה' שיראה על ישראל לחנן רחמיו. התפלל עוד שיראה עליהם למען כבודו. וזהו אומרו ה' שמעה תפלתי ושלחה לעזרת ותקשיב מהר ועשה המעשה מהשלחה ושוב ישראל על אדמתם לזעוק אלהי ולחנן כבודך כי שמך נקרא בשבר על עירך ועל עמך. ולמה יאמרו הגוים מבלתי יכולת ה' להצילם מהחרב התקף גלו מארצם ובשרף היכל ה' ועוד אני מדבר ומתפלל ונאמר ר"ל שבעוד שהייתי מדבר בתפלה ומתודה חטאתי וחטאת עמי ישראל. ומפיל תחינתי לפני ה' אלהי על הר קדש אלהי השם שיבוב שבותו. אשר הזמן שהייתי מדבר בתפלה היה בעת מנחת ערב. והנה האיש גבריאל אשר

בראשית

דלבנ

שהגלויתם מלהלם: לה' אלהינו הרחמים והסליחות כי מרדנו בו. ר"ל כי לולי הרחמים וסליחת העבירות היו ישראל מחוייבין בלייה. לפי שמרדו בשם. ועל דרך מרד עברו המלות הנגלות בתורה. ולא שמענו בקול ה' ללכת בתורתו. אשר נתן להם ביד עבדיו הנביאים כלשון כתוב בתורת משה. את כל הרעה הזאת באה עלינו ובכר בלינו שהעניין הוה כן בפרשת והיה כי תבא: ולא חלינו את פני אלהינו לעזוב מעונינו ולהשכיל באמתך ביר בזה כי התפלה לבשם על הבנת אלו הרעות שבאו בנסבת החטאים. ר"ל ירושת הארץ והעיר בזה שאם היו עושים כן היו נפקדים קודם הזמן שהוגבל להם על יד הנביא: כי תמון ורחום ה' ונחם על הרעה. רק לא הסתלו בזה. ולזה שוקד ה' על הרעה. כי בחטאינו ובעונות רבותינו אמר בחטאינו. כי גם הגוים חטאו מבני שלא שבו אל ה' בלוקן מיסור הרע מהם אשר בא להם בעונות הנוהם ואמר כי תבני הלו החטאים עם ישראל וירושלם נחרבה לכלסניותם: למען ה' פעם ידבר לנצח ופעם שלא לנצח. הורה בזה על שהתקדם מביר עלמניות השם הנקרא בזה שאם ר"ל יוד הא וו ה' כי הוא מורה על רמתו ויותר מכל השמות כמו שביארנו בחיבור מ"ש: על אדר קדש אלהי' ידמה שהלך שם להתפלל כי מנשם תהיה התפלה יותר נשמעת ליחרון הגעת הטבע הלהיים. לא אפשר שיהיה הרצון בזה שבבר התפלל אל השם בעבור הר הקדש שהוא פיוס פיוסו להבנות בו בית המקדש והלים גבריאל אשר ראיתי בחזון: הנה מלאכו בזה הספר הנבואי שבי שמות למלאכים והם גבריאל ומיכאל והנראה בעיני לפי מה שיתבו העני והעיון והתורה: כי גבריאל הוא המלאך אשר יגיעו הנבואות לנביאים בהמלאיהו ונקרא גבריאל להיות מדרגתו התיחסות אל מדרגת השכל האנושי כמו אורה ושלמות לו בהופמה. והוא אשר יקראוהו האחרונים השכל הפועל וקראוהו הפילוסופים הנפש הגלגלית מהגלגלים. ובכמו זה אמר יחזקאל כי רוח החיה באופנים כמו שיתבאר שם בע"ה. ובבר באנו בא"ש שאלו הנמות כלם מורים על ענין אחד. והנה השכל המקבל שבע זה השכל הנקרא מיכאל. כי הוא בעצמותו מך וערום מהבנות המושכלות: והשכל הזה כשיקבל שבע מהשכל הפועל שכלו כמו אורה. ויקרא שכל הנקנה ומלך שיש לו כח לקבל יותר מזה השפע הוא מך. ולזה יקרא השכל הנקנה מיכאל והוא שר ישראל כמו שהתבאר בתורה. זה כי ישראל אינם תחת כמערכת אשר לכוכבים לך הם מונהני' מהשנה אלהית הדבקה בשם מלך השכל הנקנה כמו שבארנו במאמר הרביעי מ"ש וזה מה שראינו לנביא להיות בזה המקום. ועוד אני מדבר בתפלה ידמה שהמתין להתפלל לעת הערב כי לא היה מלטער מהלוים לא בבקר. ולזה לא היה לולי שיקרא לוים מפני זה זה מבואר: והנה גבריאל אשר ראיתי בתחלה מועף ביעף ר"ל מיגיעה ביגיעות ושר שי יעף והוא מענין עייפות: והראון בו שבבר נגעה ונפל על פניו עד שנגע בו והעמידו על עמדו. ולזה סיפר בזה המקום כזה המלאך היה נוגע אליו בעת מנחת ערב ומפני זה נתחזק ולא היה בו עייפות עתה להביאו עתה יצאתי להשכילך ביאה אמר יצאתי על לבד המשל כעתים אמרו הנה ה' יוצא מהקומו והוא מכל

לכלה הפשע ולהתם חטאת · שיקבלו ישראל את גמר פורענותם בגלות טיטוס כדי
שיכלו פשעיהם ויחתו חטאתם ויתכפר עונותם כדי להביא עליהם לדק עולמים ולחתם על
עליהם קדש קדשים החרון והמזבחות וכלי הקדש שיבואו להם ע"י מלך המשיח ומכין
שבועים שבעים · ל' מלות ותשעים שנה · גלות בבל ע' · ובית שני ת"כ · ות דבר
ותשכיל מן מול' דבר זה שילה בתחל'
תחכיך להגיד לך תדע
להשכיל להשי' ולבנו ירושל'
עד משיח נגיד · זמן תכנתן
מיוס החרבן עד בת כרש
מלך פרס שאמר הקב"ה
עליו שהוא ישוב ויבל' עירו
וקרתו משיחו ונגידו שכתי'
כה אמר ה' למשיחו לכורש
וגומר · הוא יבנה עירי
וגלותי ישלח וגומר שבועי'
שבעה · שהע שלטו' שלתו'
יהיו בגולה קודם שיבת
כורש ועוד היו יותר שלש
שנים אלא מתוך שלא שלמו'

ג' וְלִבְנוֹת יְרוּשָׁלַם עַד־מָשִׁיחַ נָגִיד
שִׁבְעִים שָׁבוּעֹת וְשִׁשִּׁים וּשְׁנַיִם
ד' תָּשׁוּב וְנִבְנְתָה רְחוֹב וְחָרוּץ וּבְצוֹק
הָעִתִּים:

לכלא הפשע ולהתם חטאת ולכפר עון ולהביא צדק עולמים ולחתם חזון ונביא ולמשח קדש קדשים: כה וְתֵדַע וְתַשְׂכֵּל מִן־מֹצָא דָבָר לְהָשִׁיב

ואחרי

ועוד כ"ג וסימ' חמש שנים אשר אין חריש · ועוד לו אך המלוכה · ותהי נבלתם כסוחה · ועיד כה עשיריה · מנשה
את אפרים · ארם מקדם ופלשתים מאחור · על כן בעל בחוריו לא ישמח יי' · בלתי כרע תחת · ועוד נוסף עליהם
דברים · ועוד תשוב תראה · ועוד בחיים חייהם · ועוד הסיר את הבמות דד"ה ד' הושפט · ועוד העם לא הכינו לבבם
דד"ה ד' הושפט · ועוד העם משחיתים · ועוד ברצותי בבית אלהי · ועוד אדומים באו ועוד דברו עבריו · ועוד מעט
ואין רשע · כי יש לעץ תקוה · ועוד ראיתי תחת · ועוד אני מדבר ומתפלל · אני מדבר בתפילה · ועוד תוכף: ונביא
ז' וסימ' ונביא אחר זקן · ונביא מרה שקר · גבור ואיש מלחמה · וגם אלה ביין שגו · ולחתום חזון ונביא · אם יהרג
במקדש יי' · ונביא לבב חכמה · בתרא חסר דהוא לשון ביאה:

הנבואים שנים ושנים יהם ימי בית שני והנה יש להקשות כי המלאך אמר בתחלת
תחכיך ידע דבר ויצוה איך יערב שני הגלות עם שנות בית שני ואיך נפרש לכלה
פשע ולהתם חטאת זעוד מה נעשה בשנוי הנשאר שאמר והגביר ברית לרבי' שבוע
אחד אחרי שבועים שש ושנים והיה רמוז להזכיר כי עוד נשארו שלשת שבועים
ורמיתו כי כורש הוא משיח
מינה נכונה כי למשיחו
הוא כביאו וככה כתוב יען
כי משח יי' אותי וקודש
שמות דעתי אפרש והגביר
ברית לרבים זה היה יהוא
כי טיטוס כרת ברית עם
ישראל שבע שנים ושלש
שנים וחלי בעל התמיד
בבי' שני לפני חרבן הבית
וכלה כתוב בספר יוסף בן
גוריון ואמ' על כנף שקוצי'
משומם שעמו שקוצי בדביר
אחר המספר הנזכר כאשר
נלכדה ירושלם וכתוב
בנבואה הרביעית וחללו
המקד' המעוז זהו יוס נלכדה ירושלם בימי טיטוס והסירו התמיד קוד' זה ונתנו השקוץ
משומם וככה כתוב ומעת הוסר התמיד ולתת שקוץ שומם ימים אלף ומאתי' ותשעי'
והולך דניאל לפרש כמה ימים שלמי' הם חלי השבוע בעבור שני האדרי' גם בעבור
מלת חלי כי יתכן שאיננו חלי שלש פחות או יתר כמו וחלי שבע מנשה ורבי' ככה ודע
כי ימים לעולם הם ימים ולא שנים רק יתכן אם אמר ימים להיות שנה תמימה בשוב
ימי השנה כאשר היו כמו תמימים ימימה שהם ימי השנה שלימה ימים תהיה נאלתו רק
כאשר יאמר עם ימים מספר שני ימים לו ג' לא יתכן להיותם שנים רק ימים כאשר
הם על פי' שנתים ימים שהיו שנתי' שלמי' שהנו הימים כאשר היו וככה עד חדש
ימים אחרלה הלבנה על המתכונת שנראתה ביום הראשון מהמספר על כן אחרתי
כי ימים אלף ומאתים ותשעי' הם חלי השבוע שאזכיר וככה אשרי המחכה ויגיע לימי'
כאשר אפרש ואילו היו שנים אין יתכן חדש אלף שנים ויגיע וכתוב ימי שנותינו
בהם שבעי' שנה והנה מצאנו נחמיה אמר אשר העיר בית קברות אבותי חרב ושעריה
אכלו באש וכתוב גם אותי לוה להיות פחה בארץ יהודה וכתוב עליו הוא ובנה היכל יי'
והוא יסד הול ויסב ומשל על כסאו וירמיה התנבא עליו ומלך מלך השכיל ובעזרא
כתוב על נחמיה ואתה היה להם למלך ועתה אפרש שבועי שבעים הם ממולא דבר
בתחילת תחכוני דניאל לכלא הפשע כמו כי לא שלם עון האחרי ולהתם חטאת כמו
אם עונך ולכפר עון לסבול עול הגלות לכפר עון אבותינו ולהביא עת שידיל' הש
בנדק לו שיבוא לגנאי כי בשאת הנדק הוא שקיעתו כאשר השמש בשאתו הוא שקיעתו
על כן הוא לגנאי כי לשבת הוא להפך כמו הז ידע כניבה לדקה והוציא כאור לדקך
וזה קומי אורי כי בא אורך כי שקע אורך על עתה ולאתו חזון ונביא שיפסקו הנביאי'
ולאתום משיח קדש קדשים והנה זה תחילת הגלות ואל יעלה על לבך דבר המספר
כי הנה במספר מלך פרס מולד נוסף כפי דבר המלאך כאשר אפר' ואם יש בחשבון
תוספת או מגרעת לא יזיק אולי יעלה על לבך דבר המולד כי היודע רגע קדרות
הלבנה בשנה הזאת ומלאנו קדרות אחרת לפני זאת מאה שנה אוכל בה לדעת מקום
הלבנה בהתה וכפי חשבונו יסוב ברגונו אחורנית או השני' הבאות והנה פירוש ותדע
ותשכל ממולא דבר להשיב ולבנות ירושלם: עד משיח נגיד שבועי שבעה · והנה
תשע עשרה שנה שהם מלכות כורש ואחשורוש ושנתי לדריוש והוא מלך י"ב שנה וככה
כתוב בספר מלכי פרס ועשרי' שנה מארתחשסתא המלך והנה הכל שבועים שבעה
עד בא נחמיה ככתוב בספר עזרא ושבועי שש ושנים שעמד בית שני וחלי השבוע
פירשתיו ואמר משיח' והוא פועל יולא והטע שהוא משומ' כל רואו וכל שומעו מישראל
ומעוש ועד כלה ונחרצה תחך על שומם שהשקוץ יעמוד בבית על בא עת כלה ונחרצ'
בזרה שנגזרה תחך על שומם הוא השיקוץ דרך תפילה שיהיה שומם כמו בת בבל
השדודה ופירוש ואחרי השבועים ששים ושנים יכרת משיח שלא יהיה מישראל מלך
עליהם והעיר הקדש ישחית עם נגיד שבא שהוא אספסיינוס שר מלך רומא בבואו
על ירושלם עם בנו גם עליהם כתוב בנבואה הרביעית וזרועים ממנו יעמדו וחללו את מקדש המעוז והסירו התמיד · ועמס וקצו יבא לקצו בחניות: ועד קץ מלחמה
שנלחם שנים רבות על ירושלם עד שהיתה נהרסת שוממת: בעת

דלבנ

להרחות הפשע הפשע ממנו: בתחלת תחכוניך ידע דבר"ל ידע דבר מאת הש לגלות לו האמת
בזה: כי תמודות · ר"ל ימים תמודות והוא חסר הנוסח וכמוהו רבי' שבועים שבעים נחתך על עמך
ידמה שאמר לו זה לפי שכבר היה תוסב דניאל בתפלתו להסתלל שתהיה זאת הגאולה לישראל בתוכן
שלא יחרב בית המקדש עוד ועל זה היה מתפלל ואע"פי שיהיו ישראל משועבדים למלכיות ירמה
עד בא המלכות החמישית והנה תשב שיהיה לפשר זה לפי שכבר נשאו ישראל עונם במה שחלו
עליהם מהרעות · והנה הודיעו המלאך שאין הענין כן כי לא יעמוד כי אם עד סוף שבועים
שבעים מאת חרבן הראשון שהם ארבע מאות ותשעים שנה · לו יהיה הרצון בזה כי דניאל מפני
שראה בחזון שנתן הקדשי ונבא מרמים לעת אריך כי אמר לו המלאך כי לימי' רבי' התפלל על זה
והנה הודיעו המלאך כי לא יעמוד הבית עד סוף שבועים שבעים כי כן יגזר על עמו ועל עיר
קדשו · והנה רצה זה הש לגלות הפשע שפשעו ישראל · כי בזה הגלות הארוך יטהרו ולהתם
חטאתם שלא יאחר להם ממנו אם שארית על דרך אמרו הש עונך בת ציון לא יוסיף להגלותך לו
יהיה הרצון בגלות הפשע וחטאת עונם · בטעם מהטאת שהוא הסבה והכל שב לענין
אחד: לכפר העון · שעון בני ישראל שלא יאחר להם ממנו שארית באופן שיהיו ראויים להביא
להם צדק עולמים · והוא המלכות החמישית · כי אז ילדק קדש לעולמי עד: ולחתום חזון
ונביא הוי"ו לא ענין וכמוהו רבים והרצון בזה שלא יחתמו חזיונות רבים כי אז יספוק ה' רוחו
על כל בשר כמו חזיר ישעיה ואין זאת החתימה שתימה אך הרצון בזה שהתרסם שירת החזון בנפש
החוזה: ולמשח אמר זה כי מעת התחלת בית שני לא נעוד נביא ואין חזון נפרץ ובימי המחיצת
מלכות החמישית ירבה הנבואות והחזיונות: לו ירצה שאז יחתום כל חוזה ונביא כי סוף
נבואות הנביאים כלה לאמיתת מלכות מלך המשיח · והביאור בראשון יותר נכון: ולמשות
קדש קדשים · רוצה לומר כי אז ימשח בשמן המשחה כי כבר נגנז ורצה ה' שלא יהיה נמשח אז
למי שעוד קיומו לו ירצה במשיחה בחירה כעשה למשיחו לכורש ורצה כי לא יהיה נבחר קדש
הקדשים ולא תסור הבחירה ממנו · ולפשר שירמוז אל מה שיעיד עליו קדש הקדשי' כמו שבחרנו
בביאור התורה והרצון שאז יהיו כל האנשים בוחרים השלמות האנושי: ותדע ותשכיל ומו' רוצה
לומר ממולא הדבר שיצא בתחלת החכיך יותר מהשיעור הנזכר והוא שכבר יסודו ויבנה לירושלם
עד שיהיה עמהם משיח שהוא נגיד · והוא הכהן הגדול אחר שלימות שבועים שבועה והם השני'
שעברו מעת החרבן: ולא דקדק בשנים הנוספות כי לא היה צריך להודיע זה לדניאל כי אז
היה יודע לותו והוא היה כמו חלי שבוע בלבוש · כו בשני' אחת לדריוש היה זה החזון והנה זה
הכהן הגדול היה יהושע בן יהוצדק והנה הקרבן שם אע"פי שלא נבנה הבית כמו שהתבאר בס'
ברית · ושבועים ששים ושנים תשוב ונבנתה רחוב וחרוץ · הנה החרוץ הוא הפירה אחר שבוב בחומה לחזק העיר ואמר שבועים ששים ושנים תעמד ירושלם בנויה רחוב והרוץ מעת התחלת
בנייו

לכלא הפשע ולהתם חטאת · שיקבלו ישראל את גמר פורענותם בגלות טיטוס כדי
שיכלו פשעיהם ויחתו חטאתם ויתכפר עונותם כדי להביא עליהם לדק עולמים ולחתם על
עליהם קדש קדשים החרון והמזבחות וכלי הקדש שיבואו להם ע"י מלך המשיח ומכין
שבועים שבעים · ל' מלות ותשעים שנה · גלות בבל ע' · ובית שני ת"כ · ות דבר
ותשכיל מן מול' דבר זה שילה בתחל'
תחכיך להגיד לך תדע
להשכיל להשי' ולבנו ירושל'
עד משיח נגיד · זמן תכנתן
מיוס החרבן עד בת כרש
מלך פרס שאמר הקב"ה
עליו שהוא ישוב ויבל' עירו
וקרתו משיחו ונגידו שכתי'
כה אמר ה' למשיחו לכורש
וגומר · הוא יבנה עירי
וגלותי ישלח וגומר שבועי'
שבעה · שהע שלטו' שלתו'
יהיו בגולה קודם שיבת
כורש ועוד היו יותר שלש
שנים אלא מתוך שלא שלמו'
השבוע לא נמנו · בשנת אחת לדריוש המדי שהיה דניאל עומד בה כשנאמר לו החזון
הזה כלו שבועים לבנות יהויקים לא מהן שמונה עשרה שנה שקדמה בבוא יהויקים
לחרבות ירושלם כשאמרו מחשים ושתים שנה הוא שעמו רבותינו כ"ב שנה לא עבר מיש
ביהודה הם כ"ב שנה אשר מיוס החורבן על שחזרו בימי כורש הרי שבע שמיטו' ושלש
שנים · ושבועים ס' ושנים תשוב ונבנתה העיר ברחובותיה ובחרוצותיה · וחרוץ
הם חרילים שעושין סביב החומר לחוזק העיר שקורין קאב"ה בלע"ז · ובצוק העתי'
וחותן העתים יהיו בנוק ובצרה · כי בשעבוד מלכי פרס ויון יהיו מסריחים עליהם
בשעבוד קשה ואע"פ שהם ששים ושנים שבועים ועוד ארבע שנים שנותרו מן השבוע
השמיני שהיה' תחלתו נבלעת ג' שנים בתוך חמשים ושתים של משך הגולה לא נמנו
כאן אותן ד' שנים לפי שלא מנה כאן אלא שבועים והרי אתה שונה שמתחילה התחיל
שבועים שבעים ישוף כשפירש עתיהם ומשפטיהם לא מנה אלא ששים ותשע אלא
שבוע אחד כחלק מקצתו לכאן ומקצתו לכאן והוא לא הזכיר אלא השבועים השלמים -
ובצוק העתים · ובצוק' יהיו אותן העתים ואחרי אותן שבועים יכרת משיח · יהרג
הגריפס מלך יהול' שהיה מושל בימי החורבן: ואין

רבינו סעדיה גאון

לכלא הפשע · שעשו: ולהתם חטאת · להתם הקב"ה החטאת: ולכפר · עונות
ישראל: ולהביא צדק עולמים · זה בית המקדש ככתוב מכון לשבתך עולמי ונקרת
בית המקד' עולמי' בעולם בניין ראשון ובעולם בניין שני ובעולם בניין שלישי שיעמוד
לעולמי עולמים: ולחתום חזון ונביא · כי משנבנה הבית השני לא קם נביא עוד
ביישראל אולתי משתמשין בבת קול: ולמשות קדש קדשים · שיהא כבוד גדול גדול'
הבית השני מן הראשון ככתוב גדול יהיה כבוד הבית האחרון מן הראשון וזה שאמר
למשות לשון רבות היא כמו לחשבה בהם מתרגמינן לרבהה ויש פותרי' אומרי' למשות
למלוך מלה מתרגמינן משחתא כענין שנאמר וקו יכשה על ירושלם: מן מוצא
לבר · משיצא הדיבור מלפני הבורא וכגזרה הגזירה להשיב הגולה מבבל ולבנות
ירושלם על ידי כורש: עד משיח נגיד · עד שיתברכה המלך והוא הנגיד כדי לבנו'
ירושלם עדיין ז' שבועים הם ז' שבועים הם מ"ט שנה משבשרם הבירה לבנות ירוש'
ועל שנת שתים לדריוש מלך פרס ואחרי כן תבנה ירושלם ותעמוד בבניינה שנה הרי
שבועים שבעים פחות י' שנים הוחן עשר שנים עמדה ביחר ובעלותם לירושל' תבנה
רחוב היא ירושלם וחולתיה: וחרוץ · כרות הם חלרות יושבי ירושלם שהם עכשיו
חרוצים ממעבר אדם: ובצוק העתים · הם חלרות בית המקדש משמרות ומעמדות
הכהנים והלוים כלומר כל השנים תהיה ירושלם שממה: ועל

אבן יחייא

ראיתי בחזון בתחלה · מופלא ביתר הוא לשון עופפות · ור"ל שבראותו מעופף לבוא אלי בהיות
שגם אלי פעם אחרת בחזון הראשון · והעופפו' הוא רחו להשבעה · מגע אלי בהיותו תפלתי
וידבר עמי ויאמר דניאל עתה יצאתי מן השמים בתלות אלהי להשכילך ביאה בדיעת קץ הגדה
ולא תתשוב כי לרוב תחיכותיך אשר הרבת והפצרת בתפלה כשמעה תפלתך · כי תכף כשהתחלת
תחכוניך יצא דבר ואיוור מאת ה' לגלות לך את אשר שאלת · ואני באתי להגידה · ובשבת זה
הוא להיותך איש תחודו · ולבן בין בדבר המפורש אשר אומר · והבן במראה מהדבר המתום -
הנה נחתך הגזרה ונחתם בשמים על עמל ועל עיר קדשך שהיו שבעים שמיטות מעת חרבן בית
הראשון עד חרבן בית שני שהם ארבע מאות ותשעים שנה · היינו שבעים שנה מגלות בבל ות"כ
שנים מבית שני · אשר בגלות ישראל אחרי החרבן מבית שני וכלה הפשע והוא החטא בהתחשבם
וכאומרו כאום פשע לרשע בקרב לבי אין פחד אלהים לנגד עיניו · ולהתם ולהטלי' החטאת והוא
החטאת בהעשה · וכאומרו כמי אם יפתוך חטאים וגו' אם יאמרו לכה אתכו וגו' · ולכפר העון
בדבור ולהבדילו כאלו לא היה · מה שבגלות בבל לא תמו העונות והחטאי' כי הנה אחר כך
בבית שני שבו לחטוא עוד כבראשונה · ואמנם בגלות האחרון הזה יתמו ויכופו כל העונות כי
גלות גדול כמוהו יכפר עון ולא יחטאו עוד בית ישראל · ולכן בסופו יבוא המלכות החמישי
לישראל ויובא הנדק והוא הלוחות לבית עולמים בתקדש אשר אמרו בבית שני · ויחתם וידבש
חזון ונביא כי יספוק ה' את רוחו על כל בשר וכראשם חלומות יחלומון לף כי הם לעידים לימים -
מה שבבית שני תסרה הנבואה · ולמשות קדש קדשים בשמן המשחה · מה שאמר השמן ההוא
בבית שני · ותדע ותשכל מולא הדבר · מתי יתמיד הגלות בבלי · ויתמיד בית שני · ויתחיל
הגלות האחרון · כי עד שיבוא הנגיד כורש שנקרא משיח ה' להשיב לישראל ולבנות ירושלם ולא
דבר אל הים יעברו שבועים שבעה · ובזה ביאר זמן הגלו' בבלי בקיצור · כי לא גלה הזמן
הקצוב בהחלט לכל דבר · ושבועים ששים ושנים עוד ארץ ישראל לבניה בבית שני ובכתם
רחוב וחרוץ ר"ל חרילי הארץ וכל מקומותיה · ובצוק העתים כי בעתים הרבה מהזמן מהבי'
השני יהיה צוק ולחץ לישראל כדיתי התשמוני' וחלתם · והנה מבין הששים ושנים שבועות ישראל
מהעת

לכלא הפשע ולהתם חטאת · שיקבלו ישראל את גמר פורענותם בגלות טיטוס כדי
שיכלו פשעיהם ויחתו חטאתם ויתכפר עונותם כדי להביא עליהם לדק עולמים ולחתם על
עליהם קדש קדשים החרון והמזבחות וכלי הקדש שיבואו להם ע"י מלך המשיח ומכין
שבועים שבעים · ל' מלות ותשעים שנה · גלות בבל ע' · ובית שני ת"כ · ות דבר
ותשכיל מן מול' דבר זה שילה בתחל'
תחכיך להגיד לך תדע
להשכיל להשי' ולבנו ירושל'
עד משיח נגיד · זמן תכנתן
מיוס החרבן עד בת כרש
מלך פרס שאמר הקב"ה
עליו שהוא ישוב ויבל' עירו
וקרתו משיחו ונגידו שכתי'
כה אמר ה' למשיחו לכורש
וגומר · הוא יבנה עירי
וגלותי ישלח וגומר שבועי'
שבעה · שהע שלטו' שלתו'
יהיו בגולה קודם שיבת
כורש ועוד היו יותר שלש
שנים אלא מתוך שלא שלמו'
השבוע לא נמנו · בשנת אחת לדריוש המדי שהיה דניאל עומד בה כשנאמר לו החזון
הזה כלו שבועים לבנות יהויקים לא מהן שמונה עשרה שנה שקדמה בבוא יהויקים
לחרבות ירושלם כשאמרו מחשים ושתים שנה הוא שעמו רבותינו כ"ב שנה לא עבר מיש
ביהודה הם כ"ב שנה אשר מיוס החורבן על שחזרו בימי כורש הרי שבע שמיטו' ושלש
שנים · ושבועים ס' ושנים תשוב ונבנתה העיר ברחובותיה ובחרוצותיה · וחרוץ
הם חרילים שעושין סביב החומר לחוזק העיר שקורין קאב"ה בלע"ז · ובצוק העתי'
וחותן העתים יהיו בנוק ובצרה · כי בשעבוד מלכי פרס ויון יהיו מסריחים עליהם
בשעבוד קשה ואע"פ שהם ששים ושנים שבועים ועוד ארבע שנים שנותרו מן השבוע
השמיני שהיה' תחלתו נבלעת ג' שנים בתוך חמשים ושתים של משך הגולה לא נמנו
כאן אותן ד' שנים לפי שלא מנה כאן אלא שבועים והרי אתה שונה שמתחילה התחיל
שבועים שבעים ישוף כשפירש עתיהם ומשפטיהם לא מנה אלא ששים ותשע אלא
שבוע אחד כחלק מקצתו לכאן ומקצתו לכאן והוא לא הזכיר אלא השבועים השלמים -
ובצוק העתים · ובצוק' יהיו אותן העתים ואחרי אותן שבועים יכרת משיח · יהרג
הגריפס מלך יהול' שהיה מושל בימי החורבן: ואין

רבינו סעדיה גאון

לכלא הפשע · שעשו: ולהתם חטאת · להתם הקב"ה החטאת: ולכפר · עונות
ישראל: ולהביא צדק עולמים · זה בית המקדש ככתוב מכון לשבתך עולמי ונקרת
בית המקד' עולמי' בעולם בניין ראשון ובעולם בניין שני ובעולם בניין שלישי שיעמוד
לעולמי עולמים: ולחתום חזון ונביא · כי משנבנה הבית השני לא קם נביא עוד
ביישראל אולתי משתמשין בבת קול: ולמשות קדש קדשים · שיהא כבוד גדול גדול'
הבית השני מן הראשון ככתוב גדול יהיה כבוד הבית האחרון מן הראשון וזה שאמר
למשות לשון רבות היא כמו לחשבה בהם מתרגמינן לרבהה ויש פותרי' אומרי' למשות
למלוך מלה מתרגמינן משחתא כענין שנאמר וקו יכשה על ירושלם: מן מוצא
לבר · משיצא הדיבור מלפני הבורא וכגזרה הגזירה להשיב הגולה מבבל ולבנות
ירושלם על ידי כורש: עד משיח נגיד · עד שיתברכה המלך והוא הנגיד כדי לבנו'
ירושלם עדיין ז' שבועים הם ז' שבועים הם מ"ט שנה משבשרם הבירה לבנות ירוש'
ועל שנת שתים לדריוש מלך פרס ואחרי כן תבנה ירושלם ותעמוד בבניינה שנה הרי
שבועים שבעים פחות י' שנים הוחן עשר שנים עמדה ביחר ובעלותם לירושל' תבנה
רחוב היא ירושלם וחולתיה: וחרוץ · כרות הם חלרות יושבי ירושלם שהם עכשיו
חרוצים ממעבר אדם: ובצוק העתים · הם חלרות בית המקדש משמרות ומעמדות
הכהנים והלוים כלומר כל השנים תהיה ירושלם שממה: ועל

ואין לו · כמו ואינכו · מגיח · אינו מגיע לשון שר וגדול : והעיר והקדש והעיר
והמקדש · יחסית עם כניד הבא עליהם הוא פיטוס והוכלוסיו · וקנו בסטף · וסופו
לקללה ולחבלון ע״י המגיח · ועד קץ מלחמות גוג תהא העיר נחרבת שוממו · חרב
של שוממות · והגביר ברי׳ לרבים שבוע אחת · לרבים לשרי כמו וכל רבי המלך
בספר ירמיה · והגביר
ברית · לשרי ישראל · שבוע
אחד · יכריחם בהגברת
ברית ובלוס עד ז׳ שנים
ובתוך השבע יפר את
בריתו · ושבית זבח ומנחה
וזהו שאמר בחזיון הראשון
וכשלוה יחסית רבי׳ · מתוך
ברית שלוס יחריחם · ועל
כנף שקוצים · כנף לשון
גובה בכנף עוף הפורח ·
ועד כלה ונחרצה תתך על
שומם · חביע ותרד כליון
חרון על ע״מ ועל עובדיה ·
ולבא גדול · ולזמן חרוך
יבא · ובין את הדבר ·
ולהבין את הדבר נגלה לי
את החזון · ובינה לו
במראה · ולהביל לו במראה ·
ואין התיב הזאת שם דבר
כמו אם ידעת בינה אלא
הא יתירה והיא כמו בינה
הבינני לפיכך הסב למעלה
בבי״ת ופירושה כמו הבן :
הייתי מתאבל · כשראה
שביטל כורש מלאכת הבית
שלוה להתחיל יחזר בו על
פי כתב שרי יהוד ובנימין
ראים בעל טעם ושתשי ספרא כמו שכתוב בספר עזרא · שלשה שבועים ימים ·
עשרים ומחד שנה הם שמנה עשרה שנה מעונה תחת לדליים הילדי חשר שם אל לבו
לחשוב ע׳ שני הגולה כמו שכתוב עד בא בתים לדליים הבדסי ין אשר שבנה
הבית ושלש שנים היחרי׳ כא ידעתי הם לפניהם התחיל להתנבא [illegible] כדר תעניותיו ג׳ שנים לאחר הבנין : לחם חמודות [illegible] כמו מתרגם
מוקלים את בגדי עשו המחמודות דכייתא לבוש בדים · בגדי בוץ בכתם יופז ·
בחגורה של קבוצת מרגליות כי כחם לשון קבוצת זהב יחבן יקרה : גוויתו
כתרשיש · פירשו רז״ל בשחיטה מולין נוסף גדול שני מלפים פרשה כמדת יפ שמו
תרשיש והוא ימה של אפריקה : קול גרף ומזוקק ומנהיב · כקול המון · כקול קבוצ׳
המון רב שקולם נשמע למרחוק : והחגשים

ואחרי השבעים ששים ל
ושנים יכרת משיח ואין לו והעיר ג׳ · ג׳
והחרש ישחית עם נגיד הבא וקצו ל · ל
בשטף ועד קץ מלחמה נחרצת ל
שוממות : והגביר ברית לרבים שבוע ל · ל · ל
אחד וחצי השבוע ישבית זבח ל
ומנחה ועל כנף שקוצים משומם ל
ועד כלה ונחרצה תתך על שומם : ג׳
בשנת שלוש לכורש מלך א
פרס דבר נגלה לדניאל אשר נקרא ג׳
שמו בלטאשצר ואמת הדבר וצבא ל · ל׳
גדול ובין את הדבר ובינה לו ל׳ ל׳ · ג׳
במראה : בימים ההם אני דניאל מגעי׳

יוד

בזמן שלם · אמר הגאון כי ובבא גדול כמו ודי הוה לבה ור׳ משה בן בלע׳ אמר שהיא
כמו לבא לאכוס עלי ארץ ולפי דעתי כי אחר נקרא שמו יכנס בין שני דברים כאחר
פירשתי וירא יאר׳ על שפת היס מדברים מת כי הארץ בלעתם כי כן כתוב בשירה
וכה זה דבר ובבא גדול נגלה לדניאל במראות הלילה : ואמת · את הדבר :
ובין את הדבר · שם
הפועל כמו בין תבין את
אחר לפניך : ובינה לו ·
שם ובעבור היות הנגינה
תחילה בחות הראשון שבה
מלעיל כמו עשה לי את
החיל הזה הו יהיו שניהם
לשון נוי ותחבר תלת
ונאמר לו זאת המראה לא
גילה הוא והעלימה חולי
כן ליה : בימים ההם ·
הייתי מתאבל שלש שביעי׳
ימים וזה היה בחדש ניסן
ואיך התחבל ימי חג המצו׳
ולא שתה יין בליל פסח
ליל חמשה עשר כי כתוב
כי מן היום הראשון אשר
כתת לבך להתענות לפני
אלהיך ואני בחתי בדבריך
בהלוה · שם כי כן כתו׳ כי
עתה בלחתי אל ך רק שר
מלך פרס עומד לנגדי
עשרים ואחד יום שהם
השלשה שבועים מהת עניית
על כן ראמרתי לבוה ולולי
מיכא שעזרני עודני הייתי
שם במלחמה עם מלכי
פרס ואנה בשובי מהתך

הייתי מתאבל של שלשה שבועים ימים : סיון · מ״ו לחם חמדות לא אכלתי ובשר ויין ל · ל · ל
לא־בא אל־פי וסוך לא־סכתי עד־ ל
מלאת שלשת שבועים ימים :
וביום עשרים וארבעה ס״ב
לחדש הראשון ואני הייתי על יד ג׳ · ג׳
הנהר הגדול הוא החקל : ואשא ג׳ · ג׳
את־עיני וארא והנה איש אחד ג׳ · ג׳ מ״ל
לבוש בדים ומתניו חגרים בכתם ג׳
אופז : וגויתו כתרשיש ופניו ה
כמראה ברק ועינו כלפידי אש ל״ה
וזרעתיו ומרגלתיו כעין נחשת קלל ל · ג׳
וקול דבריו כקול המון :

וראיתי

ואין לו ב׳ יסי׳ מקום מקום · יכרת משיח ואין לו · לרבים ר׳ בהריאה יסי׳ מעמל נפשו יראה · ויגביר ברית לרבים ·
שק ואפר יצא לרבים · ומשכילי עם יבינו לרבים · וב׳ ברבים יסי׳ ועשה למבצרי מעזים · לכן אחלק לו ברבים · ונחרצה
ג׳ יסי׳ בישעי׳ סי׳ י׳ : ובין ז׳ בליש יסי׳ נמסר בינה ומשלי ריש סימן ב׳ ע״ש · ובינה ג׳ מלעיל יסי׳ בינה דגיני · ואם
בינה שמינה זאת · ובינה לו במראה · המודות סימן והקץ רבקה את בגדי החמדת כתיב הס׳ רחס׳ · בתחלת החגיגיך
יבא דבר המודות כתיב מ״ל דמ״ל · המודות בזהב דעזרא המודות בתיב חס ו׳ בתרא · ושארא חמדות כתיב הס׳ ו׳
קי מא · ואשא את עיני וארא ב׳ דסמי׳ יסי׳ והנה ארבע קרנות · והנה איש אחד לבוש · חגורים ג׳ ב׳ חסרי׳ וא מ״ל
יסי׳ בסדר בא · כעין ש׳ יסי׳ נמסר ביחזקאל סימן א׳ · כקול י׳ וס מ׳ ביחזקאל סימן א׳ :

מאסיב להלחם עם שר פרס וזה היה ביום ארבע ועשרים לחדש הראשון רק לא ידענו
זה החדש אם היא חדש ניסן או היא חדש ראשון לשנה השלישית למלכות כורש כדרך
בעשרים ואחת שנה לגלותינו בראש השנה ובזה בעשור לחדש החמישי כי בו
נשרף הבית : ואני הייתי על הנהר הגדול · כמו יחזקאל על נהר נבר : ואשא את
עיני וארא · בתרגום הלילה בדרך זכריה הנביא הלילה כי מעלתם גדולה ממעלת
גדעון ומנוח השמו והחשבון יבין : הלוף הן יוסף כמו הלוף תחמיל והזרוע
והשמור · וכתם היה בגדל שיש בו פז · וירגליו כמו רגלין : קול · לטוש ·
כקול המון · שישמע קול גדול :

ורחיתי

רבינו סעדיה גאון

ועל כנף שקוצים · כנף הוא יד כלומר כל זמן שיד תוכלי בשר החזיר השקץ והעכבר תקיפה אחרי הבנים ס״ב יכרת תשיח ואין לו מחשלה אחרי תירבן הבית יהי׳ בית המקדש
משומם · ועד כלה ונחרצה תבוא אל שומם זה ירושלם והשבית זבח ומנחה : עם נגיד הבא יהיו בשטף · זה הדרגים קיסר שהחריב בית המקדש והשבית זבח ומנחה
והחריב מקום התמיד : ועל כנף · ועל יד תוכלי בשר החזיר והשקוץ משומם ישראל ועד אשר כלה ונחרצה נתכה על גליה ישראל השומם · והמת הדבר ובבא גדול · מכאן
שאין הקב״ה עושה דבר עד שנמלך בפמליה של מעלה ואז חותם שהוא חמת מ״לך הקב״ה ב״ת מ״ם מחליטה ת״ו סופה הרי אמת : ובבא גדול · נבאית מלאכי׳
וחיל גדול וי״מ ובבא ורגלון כמו ובבי : ובין בדבר · שים לבך ובינך בדבר הרבה : ובינה לו במראה · הבינה אמר למלאך שיסביר ויבונן לדניאל את המזון : לחם
חמודות · לחם חם מן סולת נקייה מאכל טעמי המלכים ומחמדים לחם ממש פת בג נחמד מאפה חגיר : ובשר · גם דעתי לומר על בשר דגים ועופות תיריס ובני יונה
אל ובני וכיוצא בהם הוא אשר לא בא אל פיו כל אוכן שבועים בהתחבלו על ירושלם שאם תאמר בשר בקר ואלו אכלו בני הגולה בשר בקר ואלו
בגלות בבל כי לא ראוי להשחט כי אם בשעריך בארץ הקדושה למען זרוק הדם וקטר החלב וכן יין לא שתה אוכן שלשה שבועים : וסוך לא סכתי · כדונמות אנשי עונג
המפנקים את בשרם במרחצאות בשמן המור · כל כך על אבלות גלות האחרונה הזאת שראה כי בשנת אחת לכורש נבנה המזבח והשנה הזאת שהתאבל עליה היה שנת ג׳
לכורש מלך פרס ועל שראה חורבן בית המקדש השני והגלות התאבל ג׳ שבועים ויום כ״א בניסן סוף ג׳ שבועים אז ראה על נהר חדקל אים לבוש בגדי בד לבנים כשבג
דקין כבגדי כהונה : ומתניו חגורים · אזור מן כתם אופז שנחמד מפז · וגוויתו כתרשיש · חרי אלפי אמה כעומק יס תרשיש ויש שפותרין כמו תרשיש שהם סיף דבר
הוא דמות גלי הים בעת תרוממה גליו ירמה בראש הגלים כמראה אבן תרשיש לבנה וזה שהגו מחרגמינן תרשיש כרוס ימה : כלפידי אש · כמראה לפיד נוד ברק אש :
ומרגלותיו · ורגליו כעין נחושת מוצהב אשר יזרח עליו השמש כהבהק הנחשת יוצהב ויובהק בנפול עליו עין השמש · וי״ל קלל כמו קלוי ומולק באש כלמתרגמינן קלל
מלהב : וקול דבריו כקול המון · רב ועם עלוס בדברי׳ בתוך הוועד :

ורחיתי

אבן יחייא

מהעת אשר הותחל ביאת כורש מלאכת הבנין לף כי נתבטל · ונזה ביאר התחדת בית שני
בקירוב · ואחרי השבועים ששים ושנים יכרת מלאכת המקדש מכורש החשיח כי אין עוזר לו ·
כי העיר והקדש יחרי׳ העם הבא עם הנגיד הטיטוס · והכת יחת ההשחתה הבאה אל העם
ולא אל טיטוס כי לפי אשר כתב יוסיפון הוא היה מרחם על העיר והעם וקנו מהעיר והקדש
בהשחת׳ הזאת יהיה בשטף · שר״ל השחתה גדולה בשטף מים רבים · ועד קץ המלחמה יהיה
כגזרת שוממות כי רבים מישראל כחול מתו במלחמת טיטוס ובניהם במלחמת הפרילים · ושבוע
אחד והוא סוף השבועים שבעים יגביר ברית לרבים · ר״ל כי טיטוס יקרא לעלו׳ לישראל שיכרתו
ברית עמו ויכבשו לפניו ותגביר לעשות עמהם טובה · וחצי השבוע מהשבוע הא׳ האחרון ישבית
זבח ומנחה מבית המקדש · ואחר כך ישרוף המקדש ושיתהו משומם ינלוו אשר עליו ישברו
כנף שקוצים והם העופות טמאות אשר שמה יעברו ובו יקננו · ועד כלה ונחרצה תתך מתתו
על עם ישראל שהוא שומם :

הפרשה הי״א בשנת שלש לכורש מלך פרס ונו׳ דבר נגלה לדניאל ונו׳ אשר הדבר
הלז הוא דבר אחת ויקיים בגלות גדול שהוא בעניין גדולה לבא ישראל
במלכות החמישי וא״ו ובבא בחקוים בי״ת כי אותיו׳ בוחר מתחלפים · ויען כי אחר שנגלה
לדניאל ביאר כי הדבר מבוסה מאד · ויש הבנה גדולה בו כשהאדם בהתקיץ והבנה גדולה בו אפי׳ בחרלה הבנולה · והוא רמז כי כאשר דניאל לא הבין כמשל אלו החזיונות שלו בהתקיץ
אחרי שעבר מהנו הרוח הקדשיי · הנה אפי׳ בעת המראה לא היה מבינו וזה לא היה מפני קוצר הבינו רק מפני עוזוק המושג אחר הלה לה׳ להעמיקו ולהסתירו לחשן לא יגלוהו בני
הקדם · ולהיות שדניאל היה מכין עצמו לידיעות אלה · לבלתי היות כילות למעלה היו משפיעי׳ דו כל הידיעו׳ והוא היה כותבם ולחכם לא הבין מהם ולא יודע מחולמו רק עניין הארבעה
מלכיות · והמלכות החמישי לא נודע דבר אחיתי וקיים · וספר לוכן הבנה שעשה לקבל השבע ההוא כי היה בשעבדו החמר · ונעומדו מתאבל כדי להספי׳ כפש החרגש שהשחתה
בעונה · ובמוכנו מתמו תעבוני כפש הצומחת מלכילת הבת ההכרחי לחיים מהיפה והנחמד · ולחכם היה לוכל לחיות מהפת הכבר השחור · ובמוגנו הנשר שהוא מוטיל בחיים · ובמוגנו
היין והסיכה שהוא דבר מוחריי · אשר בהשכלת החמר ג׳ שבועות ימים אכל הבשר אלהית ותשיב את מהוקשה כי לא יעיקה הלר הלודר הנוסני · וביום הכ״ד לחדש הראשון משבת שלש
לכורש הנו׳ אשר הם הב׳ שבועות ימים הנו׳ שהיה השבוע מח׳ יום מהתף להתף בראה אלי כי הייתי על שפת הנהר הגדול מחדקל והוא מצל שראה הזקנה גדולה מחיים חיים מחמיר השחי׳
חלה עליו לרוב הבכתו אליה · ואשא עיני וארא והנה איש אחד · אחד מיוחד בתקנו ושלימותו · והוא משל לאל יחבריך · לבוש בדים הלבנים והוא משל כי ה׳ מושה אור כשלמה · ומתניו
חגורים בכתם אופז אשר הוא זך ונקי מכל סיג · והוא רמז לשלם המלאכים אשר הם נקיים מכל חטר ודמה היותם חגורת אל להיותם בגד מה דומים [illegible] בפסיטות ומתדבקים בו ובדים אל
מגשמיו · וגוויתו כתרשיש והיא אבן יקרה מעין התכלת · והוא רמז לשחי׳ אשר הם מגשמיו׳ דק ויקר ומראה תליתי · ופניו כמראה ברק · ר״ל שפניו [illegible] המלאכים הוא באור דק
ד מה לברק · ועיניו והשגחתו בעלם הגלגלי׳ הוא באור גשמיי דומה לאור הלפידי אש · וזרועותיו ומרגלותיו כעין נחשת קלל · הוא רמז לעולם [illegible] הבריאה · לף כ
יראה

ראיתי אני דניאל לבדי את המראה · ככה היה רואה במראות הנבואה: נהפך עלי למשחית · סם מן תואר ור' משה אמר כי כמוהו הר המשחית · ולפי דעתי שהוא פועל כדרך משתולל מבירי לב שנא' על ציון ולהיות משחית מנזרת שמן המשחה והנה מרעיד תואר וכמוהו משמים בתוכה והנה אם זה המדע ראשון הוא כיסן הנה מראם חדש החל להתעבו ולא ידענו האמת: אמר הנאון כי פעם עומל לנגדי שהי' מלאך לו ושכח השנים יעמדו נגדו ואין פעם מאים עומד לנגדו כי כן תשב על כן שב הלמו אתה אם לגרינו ואמר כי להלחם עם מלך פרס פי' לעזור לו וכמוהו החלך אתי למלחמה כי אתי כמו עמי ואין זה נכון כי ולחם עם ישראל גם ומלחמה אותם במיסור הכל להפך וזה שהזכיר החלך אתי למלחמה אין אתי דבק למלחמה כי אם ההליכה ועוד אם היה עוזר אותו איך כתוב והנה יולא והנה שר יון בא שהשמים מלך פרס שהי' זה המלאך עוזר אותו ועוד אפרס כל זה: ועתה אחד השרי' הראשוני' כדרך היושבים ראשונה במלכות על כן נקרא השר הגדול ולולי זה הייתי אם ומלכי פרס הם שרי פרס הם השרים העומדים על פרס כאשר הוא מיכאל עומד על ישראל · ועתה באחרי' הימים כי עתה יסופר בנבואה כל אשר יקרה עד בוא המשיח תאבדנה כל מלכיות הארץ כאשר פירשנם יפרש: והיך

ראיתי אני דניאל לבדי את המראה והאנשים אשר היו עמי לא ראו את המראה אבל חרדה גדולה נפלה עליהם ויברחו בהחבא: ואני נשארתי לבדי וארא את המראה הגדלה הזאת ולא נשאר בי כח והודי נהפך עלי לשחית ולא עצרתי כח: ואשמע את קול דבריו וכשמעי את קול דבריו ואני הייתי נרדם על פני ופני ארצה: והנה יד נגעה בי ותניעני על ברכי וכפות ידי: ויאמר אלי דניאל איש חמדות הבן בדברים אשר אנכי דבר אליך ועמד על עמדך כי עתה שלחתי אליך ובדברו עמי את הדבר הזה עמדתי מרעיד: ויאמר אלי אל תירא דניאל כי מן היום הראשון אשר נתת את לבך להבין ולהתענות לפני אלהיך נשמעו דבריך ואני באתי בדבריך: ושר מלכות פרס עמד לנגדי עשרים ואחד יום והנה מיכאל אחד השרים הראשנים בא לעזרני ואני נותרתי שם אצל מלכי פרס: ובאתי להבינך את אשר יקרה לעמך באחרית הימים כי עוד חזון לימים: ובדברו עמי כדברים האלה נתתי פני ארצה ונאלמתי:

ראיתי · ב' סימן' נמסר בקדלת סימן ג' וכשמואל א' סימן י"ט · המראה ד' וסימן וישכם שמואל · ואני נשארתי לבדי ואראה · וראיתי אני דניאל ב בו · ולא נשאר ד' וסימ' ולא נשאר איש בעי ובית אל · וישלח הוא בכל ישראל: ויעלו ביהודה ויבקעוהו דר"ה · ואני נשארתי לבדי ואראה · ופני ג' וסימ' לא יראו · יסב אל ביתו ופני לא יראה דאבשלום · נרדם על פני ופני ארצה · ידי כ"א וסי' נמסר במסר' רבת' · נתינה פנים ד' חס' את וסימ' ונתתי פני בנפש ההיא והכרתי · פני בנפש האכלת את הדם · ונתתי פני בכם ונגפתם לפני איביכם · נתתי פני ארצי ונאלמתי:

ראיתי אני דניאל לבדי את המראה והאנשים אשר היו עמי לא ראו את המראה אבל חרדה גדולה נפלה עליהם · אמרו רז"ל אעפ"י שהאדם אינו רואה דבר שהוא נבואה אינו רואה ולכך נבעת: נהפך עלי למשחי' · להשחתה ודרך המקראות לדבר כן כמו שהוא פועל כדרך משתולל מבירי לב שנא' על ציון ולהיות משחית מנזרת שמן המשחה · כלומר לא כנסתי כל כחי הלך מקרבי: גרל' מרו' פתר: ותניעני · כאלם המניע את היסן להקיצו: מים המולות · מים טהור · על עמדך · על מעמד רגליך שלמתי אליך · כשתלמתי אליך מאת המקום · מרעיד · מרעיד מרתים: ואני באתי בדברי · באתי בשליחות זו בשביל דבריך · ורביתיכו דרשו במסכת יומא ואני באתי לאיך הפרגוד על ידך שהייתי מגורש מתוכו: עומד לנגדו · נלחם עמדי פרקיע כשסוא אחר מלוכה לפרס לשעבד אחר' הרי עשרים ואחד יום שהוא עומד לנגדי: השרים הראשוני' · כלומר החשובי' ראשונים בנכנסים · ואני נותרתי שם · לשחק את שרי פרס שבשמים: כי עוד חזון · להגיד לך שלא הוגד לך ויבא עוד לימים הרבים נתונים לתועד להפסו

דבינו סעדיה גאון

וראיתי אני דניאל לבדי את המראה והאנשים אשר היו עמי לא ראו את המראה המה היו מני וזכריה ומלאכי ועל שהיה דניאל מעולה מהם רחה בעיניו המראה: אבל חרדה גדולה נפלה עליה' · ומאחר שלא ראו למה חרדו ולמה זה ויברחו בהחבא אלא הם לא ראו אבל מזל שלהם ראה על כן פחדו וחרדו ויברחו בהחבא: והולי זוי תואר פני נהפך להשחת ונעשה זוי פני כרומות ומוריקות מרוב לימה: ולא עצרתי כח · לא נשאר בי כח: ואני הייתי נרדם על פני · כלומר מן הבהלת הקול נפלתי על פני ופני היו מביטות ארצה: ותניעני על ברכי · כלומר נדנחני יד המלאך על ברכי כי היה דניאל בעת הזאת יכול מרוב פחד וכן מלינו כי לא היתה כוחות מרדות במרחות המלאכים אל הנביאים כי היתה המראה הזאת נפלאה ומורחה מאד בפחד ואימה כי היתה בגלות והשאלה הזאת שואלת גלותנו האחרונה ובגעלת אלהיכם ובקנפו על כן גרמה לזה והביט אחריו: אין אמונות הבן בדבריה · כי לולי שהתענית והתפלל ואז מן היום הראשון אשר נתת את לבך להבין ולהתענות לפני אלהיך נשמעו דבריך: ואני באתי בדבריך · כי אתה אים נאמר במעשים טובים ועל כן באתי להודיעך הגלות וסוד הנסתר וזה שאמר כי מן היום הראשון אשר נתת את לבך להבין ולהתענות לפני אלהים נשמעו דבריך ולא יכולתי לבא אלא עכשיו באתי בדבריך למה לא באתי מאז לפי כי שר מלכות פרס עומד לנגדי ועל כן נתעכבתי: ושר מלכות פרס · כי אין חפץ להעמיד על כל עם ועם שר ושר לעזור לכל עם · ואשר כתב ושר מלך פרס הוא מרמה ומעמנו שר פרס הוא קלף על ישראל: והנה מיכאל אחד השרים הראשונים · הם הגדולים שבמשרתי מרום בא לעזרני משר פרס העומד לנגדי שלא אבוא להודיעך סוד הגלות: כי עוד חזון לימים · הוא באחרית הימים והנה בגלות הזה:

רלב"ג

משומס ר"ל כי מי שהוא מעופף על כנף הסיקוס כי הוא עופד אלילים והוא עיעום היה מסומס ומסח את אלת ישראל עד שכלה ונחרלה תחך על העם שהוא שומם והוא ישראל הו ירלה ובעבור כנף הסיקוים והתועבות שבעמידו במקדש מגשה וחביריו יהיה משומם הקדשה הנגיד ויתמיד זה עד שכלה ונחרלה תחך על ישראל שהוא שומם ואמת הדבר: ולבה גדול · ר"ל כי הדבר שנגלה לדניאל הוא אמת ובו מועד גדול וחרוך ויהיה לבה מענין אמר: הלא לבה לאנוס עלי חרן: ובין את הדבר ר"ל והבן את הדבר הוא מאור ובינה לו במראה הקודם ר"ל שהוא מוסיף ביאור וזה יהבאר במה שיבא: הייתי מתאבל שלשה שבועים ימים · ידמה שזה כתבו שטנה על יושבי יהודה וירושלם לשבית ולהפחית הבנין: ולזה ציער עצמו דניאל בזה הצער שזכר עשרים ואחד יום לאם מאמרות · הוא לחם יפה מתוקן המלאכה שהיה מנהג דניאל לאכול ממנו ובזיום עשרים וארבעה לחדש הראשון ידמה שזה היה בחדש כסלו ולא חשש דניאל אם ציער עצמו מבשר ויין וסלה גיתי חג פסח על השבתת בנין העיר ירושלם והקדש: ואני הייתי על יד הנהר הגדול הוא חדקל ר"ל שנחזון נראה לו כאלו הוא על שפת הנהר ההוא: והנה איש אחד לבוש בדים הבדים: הנה בגדי בד הם לבנים ואחר שמתלבן הגורים בתגורה של זהב אשר הוא מזפו שהוא בתכלית הנקיות מכל סיג והנה אופו בלף הוא כמו יופו ביולף ועניינו שכאשר ראלה לאיש מהזהב בלא סיגים ודוקונו מאד ויפיו עמו דברים יטהרוהו מכל סיגיו ואמר שגויתו היא כתרשיש והיא אבן יקרה נוגה עינה לעין תכלת ופניו כמראה ברק שמתיר מעט רגע ואחר כן יעלם ועיניו הם כלפידי אש שהם טוחנים אור להאיר מי שיכוין עיני' אולחו רואים כי הענין יצטרך בראיות מוחשיו אל אור ישמש לו כראים: וזרועותיו שהם כלי הפעולות ויעיר בזה על מהות הדברים אשר בכלן שהוא שופע ממנו · ומרגלותיו שהם המשיגים המאחרים מהמרגלות הם כעין נחש' תלוטש שיהיה בו הצורות · וקול דבריו בקול המייה רבה: והנה זה כלו הוא משל לדבר גבריאל ונבדי בבד מעיד על הלובן והנקיות מכל לכלוך וחסרון: כי הוא נקי מחומר ולבודתו שהקדרהו הוא מה שילך מדרגת הצורה המסכלת אשר היו בלם דבר אחד הוא מזהב היותר נקי מסיגים שלפשר וכבר ידעת כי התורה הלצה שהיו הדברים המעידים על אלו הנמלאים הבלתי נכסדים והם נקיים מחומר וזקב לרוב קיימו וזכיותו ולהיותו יקר מאד אצל האנשים והגויים הנקטרת בזאת החגורה רמז אל המוסכלות אשר אצלו מצד מה שהם מתרבות כי מהצד ההוא הם הולכות מהחגורה במדרגת הביולי ואמר שגם היה יקרה מאד ואם אינה במדרגת הזהב ורחית פניו הוא ההשגה בו הוא כמראה ברק שיוסגו בו מעט מהאור ואחר יעלם אחר החשך הרבה וזו מבוארת מכן הוא הענין בשפע שיפע ממנו לאדם: ועיניו הם כלפידי אש · ר"ל כי מה שהוא כלולו להשגה והוא הבנתו עצמו הנה ממנו יופע לאדם שיהיה כמו שלפידי אש ישמו הדברים נראים ואמר שזרועותיו ומרגלותיו הם כעין נחשת מלוטש לפי שבנחשת המלוטש יהיו הצורות נראות בגדולה אמר שזרועותיו ומרגלותיו והם המשיגים לדברים ההם יודעמו בו הצורות המוסכלו אשר אדם הולכו וזה כי הדברים המסובבים מהשכל הפועל ישיגו על הנימים המוסכל אשר ממנו אדם התקדם מלאות וכן שיגו על זה משיגיה' מהמשיגים יקרה שנעמוד מהם על מהות הדבר כמו הנתבא' בטבעיות ואמר שקול דבריו בקול המון העיר על שהו' משפיע בחוזק ובתוקף מה שיפעיע בנתבא' בטבעיות ואמר שקול דבריו בעצמם לעקים ומודיעים הצורה המסכלת אשר ממנה לן פמוסכלות כי הדברים המוחשים בעצמם לעקים ומודיעים הצורה המסכלת אשר ממנה השתלשל מלאותם לעולם הגלות לפו החכמה ביאורם: והמלאכים אשר היו ואמר ידמה שכל זה היה בחזון והיה ראה לדניאל זה המלאך בדמות הזאת אבל הראה הגדולה הנפלאה הזאת אבל הראה גדולה נפלה עליהם: והולי הכפר עלי עמו ולא ראו המראה הגדולה הנפלאה הזאת אבל חרדה גדולה נפלה עליהם: ר"ל שהלורה שהוא הודו ויפיו ושומרת מלאותו הכפה עליו להיות למשחית לא לשום למשחית · ר"ל שהלורה שהוא הודו ויפיו ושומרת מלאותו הכפה עליו להיות למשחית לא לשום: ר"ל בי אע"פי שכבר נשמעו דבריך אז בבאתי בדבריך לפני הסם קודם שבאת עמך ואני באתי בדבריך להודיעך אמתת הענין הנה שר מלכות פרס והוא הבליט המפרית שר מלכות פרס עומד לנגדי ר"ל בי אע"פי שכבר נשמעו דבריך אז בבאתי בדבריך אז להודיעך אמתת הענין הנה שר מלכות פרס והוא הבליט המפרית בבלכות ההוא מפני מערכת הכוכבים · עומד לנגדי אחד ועשרים יום שיש מן העת שנתת אל לבך להבין סוד אלה הדברים והתענות עליהם כי מהשגחת ה' ית' נכסה נלאמתי שם מה שרלוי שנתקדם לפם מהרע מפני שר מלכות פרס · והנה לפי מה שאמרו' ידמה שזה היה שנה שכלם הסכימו על בניין העיר והקדש ואע"פ שלא הוא מפני הר הנגדי מחרין

ירלה היותו קצל ומלוטש ויפה הנה הוא מחשת · שר"ל מעינין נשמת הוזה ונפלל שלין לא העמל וקיים · וקול דבריו כקול המון הוא דמו שהשפעתו ודבריו בעולם הזה הם נהמון והמון האיומי · ורלתי אני דניאל לבדי את המראה שמשעבד ישראל לפרס היה ראוי שישעבד ישראל לפרס היה לנגדו חגבריאל שהיה מחלה פני אל שלא יגלה ישראל בלאומרו לפני המלאה יתברך שלא היה ראוי להשיר מחכמ לאם חקו ואשר השמים נתנו אלו בארצו קומו · והנה מיכאל שהוא אחד והשיחוד מהשרים הראשונים רוחי פני המלך ה' בא לעזרני באופן שכותרתי בפשרה להיות שם נזמן גלות ישראל תחת פרס אבל מלכי פרס לאמון לא ישעבדו בהם עוד וכן היה כי עבודה חזקה · עבדו אבותיכם לפרס · והם עוררו בנין בית המקדש · ותקף בתי להכיר את אשר יקרה לעמך באחרית הימים' מזמן הקץ כי יש עוד חזון מדבר שיקרה לימי' רבים וגלת החזון מהמלכות שראית בשכבר: ובדברו עמי כדברים האלה נתתי פני ארצה ונאלמתי · מפני חולשת כחי · והנה כדמות בני אדם נוגע על שפתי ואפתח פי ואדברה · כי נתחלה בראותו כמראה אים שראיתה מדלנה נדולה

אבן יחיא

נהפכו צירי עלי · אלו רמזי עלמות כל אבר ואבר התקועים בחורי מושבם וסובב בתוכם כדלת על ציר בחור המפתן · צירי נהפכו · להשמם ממקומם מרוב רתת : עבד אדוני זה · על עצמו הוא אומר עבד · ועל המלאך הוא אומר אדוני · כלומר ואיך יוכל עבדך זה לדבר עמך : ועתה אשוב להלחם עם שר פרס · וידעתי כי אוכל אך כבר עת מלכות יון ידעתי שהני מלא והוא יבוא לאחר ל"ד שנה לבנין הבי' ושיעמד אלכסנדרוס מוקדון · כי אע"פי שהיו ישראל משועבד למלכי פרס באותן הימים עבודה נוחה עבדו בהם ולא הכבידו עליהם כי נתנם הקב"ה לרחמי' להם אבל מלכי יון הטילו עליהם עול קשה : הרשום בכתב אמת · שטר הגזר' אמת הוא: ואין אחד · בכל השרי העליונים' מתחזק לעזרני על כל אלה כי אם וגומר : ואני

רבינו סעדיה גאון

והנה כדמו' בני אדם נוגע על שפתי נשתנה המלאך לדמות בני אדם למען תת לו קורת רוח שלא יבהל : ואומרה אל העומד לנגדי · זה שהוא כדמות בני אדם שנגע על שפתיו בראשונה אחר למלאך הנדמה לו כאדם : אדני במראה · בפעם הראשונה : נהפכו צירי עלי · כל שכן עכשיו נהפכו צירי כמו נהפכו עליה ציריה : והיך יוכל עבד אדני זה · המלאך שהיה מדבר עמו בראשונה : לדבר עם אדני זה · המלאך שהיה עומד אצלו : ואני מעתה לא יעמוד בי כח · מרוב אימה : ויאמר הידעתה למה באתי אליך · כאשר הסיים לדבר בחזון אשוב להלחם עם שר פרס ועל כן אגיד לך הרשום בכתב אמת כי אשוב להלחם עם שר פרס שאני הייתי יוצא מפרס לבוא בכאן להגיד לך ובשר בואי והנה שר יון בא : ואין אחד מתחזק עמי על אלה כי אם מיכאל שרכ' · כי לולי רחמי שמים אז תמנו נכרתנו למה שאני בשנ' אחת לדריוש המדי עמד למחזיק ולמעוז לו ועל זה הדב' היה עוזר לי עם זה עכשיו אבל רק למחזיק ולמעוז ולסיי' לי משר פרס ומשר יון כי כן כתב במרא' אדם ויחזקני ויאמר הידעת למה באתי אליך כלומר להגיד לך כל מה שאתה רוצה ועוד כשבאתי אשוב להלחם עם שר פרס והנה שר יון בא אבל אגיד לך את הרשום בכתב אמת כי זה הטע' אינו טוב זה המלאך למה היה לוחם עם שר פרס היה אומר לפני הקב"ה רבונו של עולם אינו ראוי להיות מלך הפילוהו במהרה יימלוך ישראל חה מיכאל היה לוחם עם שר פרס שלא ימלוך דריוש שניים רבות שזה חוטא הוא : הנה

הס סודות עמוקו' לא יבינו' רק אחד מני אלף ואומ' בסוד התולדו' ודברי בנמ' אדם שאינה גיף וחכמת הגלגלי' ותנועת' עם דברי המשרתי' והמזלות ועתה ארמוז לך רמיזות כי כבוד אלהי' הסתר דבר ואתה שים לבך לתבונה והשם יתן לך חכמה : **נאם** מבראשית המחבר הנה נא הוא אלתי לדבר האחד שהוא פרש החשבון הוא מפלה אחת שבת כל החשבון ומפא' אחרת הוא כל החשבון לא יוסיף ולא יגרע והוא שבת כל תוספת והסרון והוא לא יקבל כפל ולא חילוק והוא שבת שביהם וזה האחד הוא עולם הראשון כנגד העולמים שהם אחריו וזה העולם אינו גיף והוא הנקרא מדלה כבוד השם העליון ולא ישתנה בעצם או במערכת ואין לו זמן ומקום והשם הנכבד בקרבו והעולם השני שהוא התיכון שם נשמות לורות אמת בלא גופות גם נשמות בגופות ואין להם מספר אצלינו גם הגופות כגופות וכולם הם נכבדות כי אין להם הפך או תמורת או שינוי בעל' רק על דרך מקרה במערכת הנועת' וזה העול' יקדש היכל הקדש והשם שמי השמי' ושם כסא הכבוד ושם מיכאל וגבריאל על כן תירגמ' יונתן בן עוזיאל קדיש במרומא בית שכינתיה וזה הוא שהזכיר בתחיל' ושב על כסא והוא כסא הכבוד ושוליו והטע' ושולי הכסא מלאי' את ההיכל ואמר קדיש על מרעא עובד גבורתיה והנה השני' הנעלמי' והזכיר אחרי כן קדיש בעלמי עלמיא ולא כי התואר לא ישתנה כנגד הנוקומות על כן סוד דבריו הוא וקרא והנה גופות העול' התיכון לא תחילנה ולא תכלינה וכתוב על זה העול' הלוהו כל מלאכיו גם לבאיו גם המשרתי' גם שני המאורות ואמר על הכל כי הוא לזה ונבראו ויעמיד לעד לעול' מק נתן ולא יעבור ויש הפך בתנועות מי מהם הולכי' ממזרח למערב והפך גם לפונים גם דרומי' גם בקו השוה גם ישרים במרומת' גם שבים אחרים גם עומדי' גם מהירי' גם מתאחרי' גם עולי' גם יורדי' גם נראי' גם נעלמי' גם מתחברי' המשרתי' לבל' ק"כ מחבר והם העליוני' אין קץ להם ופעמי' לנכח ופעמי' במדבר אהבה ואומר וכל זה אין ביניהם רק ככה יתחדשו מעשים בעולם השפל בעבור תנועתם והשתנותם פעם לרע ואלה דברים צריכים פירוש ארוך ולא יכולם ספר אחד לדעת סיל' על מה זה · והעולם השליטי הוא מתחת לרקי' וכולו מלא גופות דקות גם עבות וגופות יש בהם נשמות גם רוחות גם נפשות והאדם לבדו הוא סוד זה העולם השפל ובעבורו נברא ונשמתו קשורה בנשמות העליונות ובעבור כי המדבר אדם גם השום' הוא אדם על כן העליונים על האדם גם השפילם על מתכונת האדם והנה אדיר העליונים ושפילם כי לא אוכל לדבר אם לא יעשה ככה וינביא השפלי' על כן אמרו חכמים ז"ל דברה תורה כלשון בני אדם ישמרו ומראש עפרות תבל וכסה את עין האדם והאזיני ארץ הטי' האזנך ועל אבן כי היא שמעה דבר יי' ותפתח הארץ את פיה מיד כתי ימים על שפת הנהר יד הירדן וכובע ישועה בראשו עיני יי' באזני יי' כי פי יי' דבר בדבר שפתיך לף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים ויאמר יי' אל לבו על כן המו מעי לו ותחת רגליו ועל זה הדרך ויחר אף יי' אוהב יי' וילך יי' יי' למבול ישב הנה יי' רוכב על עב קל עורה למה תיסן ויקץ כישן יי' החשתי מעולם אחרים אתאפק : והנה שר פרס הוא הפקיד על המחברת הגדולה או האמצעית והנה דניאל הזכיר הפקיד בשם המלאך ודבר העיד הוא המבטי שהוא מלהבה ומעם כ"ל יום כנגד הפקיד על דניאל בעצמו כי כאשר יש פקידים על כל גוי כן יש על כל איש והפך זה וזה היא המלחמה והנה זה העולם השפל הוא עולם ההפכה והתמורה בעצם ובמערכת ובתנועה והנורה שהזכיר דניאל היתה נראה לו במראות נבואה וכבר גליתי לך סוד המלאכים הקדושים בדרך קצרה ברמיזות ויש רמיה על כל זה מדברי הנביאים גם רמיות מחכמות החילוקות ודע כי גזירות העוברות והעתידות באות מהשמים והם דברי השם וכתוב לעול' דברך נצב בשמים וסוד המערכו' מתחילת בריאתם על כל מערכות השמים הם הספרים על כן סוד החלומות · ועתה אשוב לפרש דברי המלאך : ועתה

אבן יחייא

ומראותו כמראה יד שם והיא יד נוגע בו שהיא גם כן מראה גדולה כאלם לא פתח מחזיון · ואומרה אל העומד לנגדי · זה שהוא כדמות בני אדם שנגע בו בעת הענן מבנואה עבה ועבריית ונפעמיית כמראה אדם פיו ועמד מרעיד · ואומרה אל העומד לנגדי · כל שכן עכשיו נהפכו לי כאדם : בפעם הראשונה : נהפכו צירי עלי · כל שכן עכשיו נהפכו צירי כמו נהפכו עליה ציריה : והיך יוכל עבד אדני זה · המלאך שהיה מדבר עמו בראשונה : לדבר עם אדני זה · המלאך שהיה עומד אצלנו : ואני מעתה לא יעמוד בי כח · מרוב אימה : ויאמר הידעתה למה באתי אליך · כאשר הסיים לדבר המחזון אשוב להלחם עם שר פרס ועל כן אגיד לך הרשום בכתב אמת כי אשוב להלחם עם שר פרס שאני הייתי יוצא מפרס לבוא בכאן להגיד לך ובשר בואי והנה שר יון בא : ואין אחד מתחזק עמי על אלה כי אם מיכאל שרכ' · כי לולי רחמי שמים אז תמנו נכרתנו למה שאני בשנ' אחת לדריוש המדי עמד למחזיק ולמעוז לו ועל זה הדב' היה עוזר לי עם זה עכשיו אבל רק למחזיק ולמעוז ולסיי' לי משר פרס ומשר יון כי כן כתב במרא' אדם ויחזקני ויאמר הידעת למה באתי אליך כלומר להגיד לך כל מה שאתה רוצה ועוד כשבאתי אשוב להלחם עם שר פרס והנה שר יון בא אבל אגיד לך את הרשום בכתב אמת כי זה הטע' אינו טוב זה המלאך למה היה לוחם עם שר פרס היה אומר לפני הקב"ה רבונו של עולם אינו ראוי להיות מלך הפילוהו במהרה יימלוך ישראל חה מיכאל היה לוחם עם שר פרס שלא ימלוך דריוש שניים רבות שזה חוטא הוא : הנה

לעול' מק נתן ולא יעבור ויש הפך בתנועות מי מהם הולכי' ממזרח למערב והפך גם לפונים גם דרומי' גם בקו השוה גם ישרים במרומת' גם שבים אחרים גם עומדי' גם מהירי' גם מתאחרי' גם עולי' גם יורדי' גם נראי' גם נעלמי' גם מתחברי' המשרתי' לבל' ק"כ מחבר והם העליוני' אין קץ להם ופעמי' לנכח ופעמי' במדבר אהבה ואומר וכל זה אין ביניהם רק ככה יתחדשו מעשים בעולם השפל בעבור תנועתם והשתנותם פעם לרע ואלה דברים צריכים פירוש ארוך ולא יכולם ספר אחד לדעת סיל' על מה זה · והעולם השליטי הוא מתחת לרקי' וכולו מלא גופות דקות גם עבות וגופות יש בהם נשמות גם רוחות גם נפשות והאדם לבדו הוא סוד זה העולם השפל ובעבורו נברא ונשמתו קשורה בנשמות העליונות ובעבור כי המדבר אדם גם השום' הוא אדם על כן העליונים על האדם גם השפילם על מתכונת האדם והנה אדיר העליונים ושפילם כי לא אוכל לדבר אם לא יעשה ככה וינביא השפלי' על כן אמרו חכמים ז"ל דברה תורה כלשון בני אדם ישמרו ומראש עפרות תבל וכסה את עין האדם והאזיני ארץ הטי' האזנך ועל אבן כי היא שמעה דבר יי' ותפתח הארץ את פיה מיד כתי ימים על שפת הנהר יד הירדן וכובע ישועה בראשו עיני יי' באזני יי' כי פי יי' דבר בדבר שפתיך לף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים ויאמר יי' אל לבו על כן המו מעי לו ותחת רגליו ועל זה הדרך ויחר אף יי' אוהב יי' וילך יי' יי' למבול ישב הנה יי' רוכב על עב קל עורה למה תיסן ויקץ כישן יי' החשתי מעולם אחרים אתאפק : והנה שר פרס הוא הפקיד על המחברת הגדולה או האמצעית והנה דניאל הזכיר הפקיד בשם המלאך ודבר העיד הוא המבטי שהוא מלהבה ומעם כ"ל יום כנגד הפקיד על דניאל בעצמו כי כאשר יש פקידים על כל גוי כן יש על כל איש והפך זה וזה היא המלחמה והנה זה העולם השפל הוא עולם ההפכה והתמורה בעצם ובמערכת ובתנועה והנורה שהזכיר דניאל היתה נראה לו במראות נבואה וכבר גליתי לך סוד המלאכים הקדושים בדרך קצרה ברמיזות ויש רמיה על כל זה מדברי הנביאים גם רמיות מחכמות החילוקות ודע כי גזירות העוברות והעתידות באות מהשמים והם דברי השם וכתוב לעול' דברך נצב בשמים וסוד המערכו' מתחילת בריאתם על כל מערכות השמים הם הספרים על כן סוד החלומות · ועתה אשוב לפרש דברי המלאך : ועתה

רלבג

אשר לישראל בבנין הוא כמו שנזכר בספר עזרא · והועיל זה גם כן אל שלא הרעו לישראל פרס אבל עבדו אותם עבודה מחוקה כמו שנזכר בספר יוסיפון · ואמר בגבריאל כי מיכאל יהיה אחד מהשרים הראשונים שראה דניאל בא לעזרו להסיר מישראל קצת הרע שהיה ראוי שיסבל מלכי פרס · ובאמת כי מלך מיכאל תדבק הבטחת השם בישראל כמו שהתבאר הדברים במאמר הרביעי ממ"ו · ובאחי להביאך את אשר יקרה לעמך באחרית הימים · כי בזאת ההודעה תוחלת ותועלת ללקיחת עצה על הדע שלא יקרהו ונטוע ביקרה ביחוד שלא ברפסר ועתה אשוב להלחם עם שר פרס · ר"ל כי אני צריך להלחם בענוכרכם עם שר פרס למנוע התקי' מן הרע הראוי לבא אליכם מלבד אלא שכאשר הנה מעבייני השר ההוא ורעזתיו אשר ידמה להרע לכם הנה שר יון בא והוא ירע מלך ישראל · אבל אגיד לך את הרשום שיגיע לכם מזמן בכתב אמת בלא חידות עמוקות · אבל יהיו הדברים בעצמם אמת · והנה תדע כי אין אחד מתחזק עמי בכל אלה המלחמות שאני נלחם בענוכרכם כי אם מיכאל שרכם אשר מלבד תדבק בכם ההשגחה פרטית · מה כי כל השרים אשר מלך מערכת הכוכבים הם הנגדכם וזה הענין ר"ל כי מלך ההשגחה הכוללת היה ראוי שיקרה הרע לישראל ולזה תמלא שלא יכול גבריאל כאמרם מהרע נימי מלכי יון באופן שסמר נימי מלכי פרס · כי לא היו ישראל אז ראויים אל שהדבק בהם כמו זאת ההשגחה והנה אני בשנת אחת לדריוש הייתי עומד למחזיק ולמעוז למיכאל על דבר הגעת ההשגחה האלהית לכם · כי מאז התחיל הרע לגמות לכי הראוי מספע ההשגחה הכוללת · ועתה אמת אגיד לך והנה עומדים מזה המלכות שהוא החיה הסניח שלשה מלכים עוד בזאת כרם שהוא עתה מלך והם כלם מפרס · והנה הרביעי לזה המלכות אשר לפרס שהוא השליטי מאלו השלשה יעשיר עושר גדול מכל מלכים שהיו לפניו והוא הראשון שהתחשמה הסני זהיה גם כן נקרא דריוש לפי מה שיראה מספר יוסיפון · ובהיותו חזק בעשרו יעיר כל מלכותו ויסיהו מידו מלכות יון והנה הראשון שיעמוד מזה המלכות יהיה מלך גבור : והיה מלכסנדרוש מקדון שנלח כל המלכיות : והוא ימשול ממשל רב ונפלא ועשה ברצונו לא ימלא לו חלוק כי הכל יגלח בקלות · וזה כלו מבואר שהרי היה כן מסיפורי ענייניו · ובעמדו בתקפו תשבר מלכותו בזולת שינולא מאחד מהמלכים אבל יהיה זה שיחיו לאנשי ביתו שם המות במלכלו ואז חתן מלכותו לארבע רוחות השמים · כי לא חלק אלכסנדר המלכות לארבעה שרים ממשפחתו כמו שנזכר בספר יוסיפון בן גוריון : ולא לאחיתו · הנה הבן יקרא אחרית לאדם כי בו יאשר לו זכר בעולם הזה · ובכבר סופר שם כי אשת אלכסנדר ילדה בן אחר מות אלכסנדר ולא ירש מהמלכות דבר · כי כבר היה לארבעה השרי' אשר חלק להם המלכות אלכסנדר בחייו · ולא נמשלו אשר משל · ר"ל שלא תהיה ממשלת אלי גדולה כממשלת אלכסנדר אשר היתה בחלית התורף · כי תנכשם מלכותו ותעקר וחגיע מקצת אלו הארבע' לקצת וגם העקר והגיע לארבעה

מלכי אלה · וכן היה כי מלך יון המית מלך מצרים ולקח מידו את ארצו והוא הגעיוכים שהרע לישראל מלך · גם שסיפר באותם הסיפורים שקצת מהמלכיות מרה והומלך שם מלך רחר

יא ואני בשנת אחת לדריוש המדי עמדי למחזיק ולמעוז לו: ועתה אמת אגיד לך הנה עוד שלשה מלכים עמדים לפרס והרביעי יעשיר עשר גדול מכל וכחזקתו בעשרו יעיר הכל את מלכות יון: ועמד מלך גבור ומשל משל רב ועשה כרצונו: וכעמדו תשבר מלכותו והתחץ לארבע רוחות השמים ולא לאחריתו ולא כמשלו אשר משל כי תנתש מלכותו ולאחרים מלבד אלה: ויחזק מלך הנגב ומן שריו ויחזק עליו ומשל משל רב ממשלתו: ולקץ שנים יתחברו ובת מלך הנגב תבוא אל מלך הצפון לעשות מישרים ולא תעצר כח הזרע ולא יעמד הוא ובזרעו ותנתן היא ומביאיה והילדה ומחזקה בעתים: ועמד

ל' ל' ל'

ועמד מבצר ערשיה · כן יושב על כנו בכסא המלוכה · ויבא אל החיל · אל מלך הצפון · במעוז מלך הצפון · כלומר בערי מעוזו במבצריו · ועשה בהם · והעליל בהם · והחזיק · ויכבוש אותם : נסיכיהם · שריו : ובא במלכות מלך הנגב · דרך מלכות מלך הנגב שהוא אבי אביה ישוב אל אדמתו והיא מצרים כמו שאמר למעלה בשבי יביא מצרי : ובניו · של מלך הצפון יתגרו · ובא בוא · כמו והולך הלוך בנו של מלך הצפון יבוא בו ושטף ועבר אל ארץ הנגב · וישוב ויתגרה · במלך הנגב · על מעוז · עיר מבצריו : ויתמרמר · וילחם בעם · ונתן ההמון · של מלך הצפון בידו : ונשא ההמון · של מלך הצפון להתגאות מאד · כי יומו בלבם להתגבר במלחמה · והפיל רבותות · רבים בחיל מלך הנגב · ולא יעוז · ובכל זאת לא יהיה נלחמה המלחמה שלו : ובני פריצי עמך יכשלו להעמיד חזון : ראיתי בשם רב סעדיה זו אומה של עשו הרשע וסיעתו · ועם מבחריו · יהיו במלחמה · ואין כח לעמוד · לפני מלך הצפון ואע"פ שיש כאן וי"ו יתירה · דרך מקרא לדבר כן בלשון זה כמו חוריה ואין שם מלוכה יקראו בספר ישעיה · ויעש · המלך הצפון הבא אל מלך הנגב כרצונו · בארץ הצבי · בארץ ישראל · וכלה בידו · וכלה את הארץ באובלוסיו : ויושם פניו · מלך הצפון לבוא בתוקף כל מלכותו של מלך הנגב · ויישרים עמו · עם מלך הנגב גם עליהם ילחם מלך הצפון באותן הימים · ועשה והעליל · ובת הנשים יתן לו להשחיתה · זו כנסת ישראל היפה בנשים יצוה מלך הצפון לאבר לבאו להשחיתה · ואומר אני שהוא אנטיוכס הרשע מלך יון שנגזר שמד על ישראל וצוה לפוליפוס שר צבאו להרוג את כל הקורא שמו יהודי כמו שכתוב בספר יוסיפון · ולא העמיד · עלתו זאת · ולא לו תהיה · בת הנשים שעמד מתחיהו בן יוחנן ופרק עולו מעל ישראל : והשבית קצין חרפתו לו · והשביח הקב"ה את נדופו ואת חרפתו שהיה מחרף את הקב"ה ואת ישראל כמו שכתוב בספר יוסיפון והשיבה עליו שהכהו בשחין רע בעודו בדרך שהלך לצור על ירושלים והסריח בשרו ונשרו אבריו ואמר לעבדיו להשיבו לאנטיוכיא ולא הספיק לבוא שם עד שמת בחולאים רעים :

וְעָמַד מִנֶּצֶר שָׁרְשָׁיו כַּנּוֹ וְיָבֹא אֶל־ הַחַיִל וְיָבֹא בְּמָעוֹז מֶלֶךְ הַצָּפוֹן וְעָשָׂה בָהֶם וְהֶחֱזִיק : וְגַם אֱלֹהֵיהֶם עִם־ נְסִיכֵיהֶם עִם־כְּלִי חֶמְדָּתָם כֶּסֶף וְזָהָב בַּשְּׁבִי יָבִא מִצְרָיִם וְהוּא שָׁנִים יַעֲמֹד מִמֶּלֶךְ הַצָּפוֹן : וּבָא בְּמַלְכוּת מֶלֶךְ הַנֶּגֶב וְשָׁב אֶל־אַדְמָתוֹ : וּבָנָיו יִתְגָּרוּ וְאָסְפוּ הָמוֹן חֵילִים רַבִּים וּבָא בוֹא וְשָׁטַף וְעָבַר וְיָשֹׁב וְיִתְגָּרוּ עַד־מְעֻזָּתוֹ : וְיִתְמַרְמַר מֶלֶךְ הַנֶּגֶב וְיָצָא וְנִלְחַם עִמּוֹ עִם־מֶלֶךְ הַצָּפוֹן וְהֶעֱמִיד הָמוֹן רָב וְנִתַּן הָהָמוֹן בְּיָדוֹ : וְנִשָּׂא הָהָמוֹן יָרוּם לְבָבוֹ וְהִפִּיל רִבֹּאוֹת וְלֹא יָעוֹז : וְשָׁב מֶלֶךְ הַצָּפוֹן וְהֶעֱמִיד הָמוֹן רַב מִן־הָרִאשׁוֹן וְלִקֵּץ הָעִתִּים שָׁנִים

ויבא י"א רפין וסי' נמסר בשמואל א' סימן ד' ואיוב סימן כ"א : יביא י"נ ה' חס' וח' מ"ל וסי' בחלים סימן ע"ח : ובא י"ר"פ וסי' ובא אשר לו הבית ורגיר לכהן : ובא הכהן וראה והנה פשה : ובא אהרן אל אהל מועד ופשט : ובא השמש וטהר ואח' יאכל מן הקדשי' : ובא אהרן וכניו בנסע המחנה והירידו : ובא האות והמופת אשר דבר אליך : ובא הלוי כי אין לו חלק ונחלה : ובא המלך דוד עם כתרי' : ובאה ודבר את ארון מצרים דירמיה כן כתיב : ובא עליך רעה : ובא הנשיא דרך אולם השער מחוץ : ובא לפנים' וימד : ובא לציון גואל : ובא כמו לך רישך : וחבירו ובא מתהלך : ובא כמלכות מלך הנגב : ובא ארץ הצבי ורבות יכשלו : ויעש ב' רפין וסימני' ויאמר ארנן אל דויד דר"ה : ויעש הבא אליו כרצונו : ויעמוד ב' רפין וסימ' ישאהו על כתף יסבלהו : ויעמוד בארץ הצבי : וישם ו' רפין וסימ' ישא יי' פניו אליך : ויט ידו על צפון : ואם לא איפומי יכזיבני : וישם פניו לבא בתוקף : ודבתריה וישב פניו לאיים כן כתיב צדק לפני יהלך :

ובעתים ההם רבים יעמדו על־מלך הנגב וּבְנֵי פְרִיצֵי עַמְּךָ יִנָּשְׂאוּ לְהַעֲמִיד חָזוֹן וְנִכְשָׁלוּ : וְיָבֹא מֶלֶךְ הַצָּפוֹן וְיִשְׁפֹּךְ סוֹלְלָה וְלָכַד עִיר מִבְצָרוֹת וּזְרֹעוֹת הַנֶּגֶב לֹא יַעֲמֹדוּ וְעַם מִבְחָרָיו וְאֵין כֹּחַ לַעֲמֹד : וְיַעַשׂ הַבָּא אֵלָיו כִּרְצוֹנוֹ וְאֵין עוֹמֵד לְפָנָיו וַיַּעֲמֹד בְּאֶרֶץ־הַצְּבִי וְכָלָה בְיָדוֹ : וַיָּשֶׂם פָּנָיו לָבוֹא בְּתֹקֶף כָּל־מַלְכוּתוֹ וִישָׁרִים עִמּוֹ וְעֹשֶׂה וּבַת הַנָּשִׁים יִתֶּן־לוֹ לְהַשְׁחִיתָהּ וְלֹא תַעֲמֹד וְלֹא־לוֹ תִהְיֶה : וַיָּשֶׁב פָּנָיו לָאִיִּים וְלָכַד רַבִּים וְהִשְׁבִּית קָצִין חֶרְפָּתוֹ לוֹ בִּלְתִּי חֶרְפָּתוֹ יָשִׁיב לוֹ :

ובעתים ההם רבים יעמדו · מחשפחת בית אביה הוא אחיה בן אביה יקוס · ויבוא אל החיל · להלחם במלך הצפון לנקום נקמת אביו : כנו · כן וי"ו יתירה ופירושי חוטר כמו וכנה אשר נסעה ימיך כלווזר קרוס ושורש וענף · ויבוא במעוז מלך הצפון · בקרית המוזהי בעיר מעוזו ומבצר מלכותו : וגם אלהיהם · וגסיכיהם · הם שריהם כמו מחשת נסיכי מדין הם השופטים שהם קרובי מלכות : עם כלי המדת' : הכל יוליך בשביה במצרים · והוא שנים רבות יעמוד ויעליך יותר ממלך הצפון : ובא במלכות מלך הנגב · שימלוך ויהיה גדול כמלך הנגב : ישב אל אדמתו · ובניו · ואז בניו של מלך הצפון יתגרו עם אוסף המון חיילות : ושטף ועבר · בעיירות שלו : ויישוב · כל אחד ואחד מבניו : ויתגרו עד מעוזו · היא העיר שהוא מולך : ויתמרמר · לשון כעס ומרירות וי"ל לשון רבנות ומרות : והעמיד · מלך הצפון : ומסר המון מלך הנגב בידו : ונשא ההמון · שיתגאה וישמח וירום לבבו של מלך הנגב : והפיל ריבואות · מהחיל מלך הצפון : ולא יעוז · מלך הצפון לעמוד לפני מלך הנגב : והעמיד · מלך הצפון : המון רב · יותר מן הראשון · יבוא בוא בחיל גדול וברכוש רב · מבזזת מלך הנגב מן האלים ומזהב וכסף רסני פוסיהם ומרכבותם : רבים יעמדו על מלך הנגב · להלחם בו : ובני פריצי עמך · המורדים באלהי האמתים : ינשאו · ברעתם : להעמיד חזון וכשלו · בדעתי כך הוא שיעשו עצתם בבלתי הסקר וחלומי חלומות ומשיחים לו עצה ויחלמו עמו ויכשלו בעצתם : ויבוא · עוד מלך הצפון וישפוך סוללה : ועם מבחורי' כתיב אלו בחורי חמד מלחמה מבצריו קרי מבוצרים גבוהי קומה כמגדל מבצר · ולא כח · לא יהיה להם כח לעמוד : ויעש הבא אליו · אל מלך הנגב ילחם בו : כרצונו · כתאותו : ואין עומד · לפני מלך הצפון : ויעמוד בארץ הצבי · בארץ ישראל מקום רצון צביון הבורא וגם הוא לבם יתילב בכל מקום שירצה ויבא : וכלה תהיה בידו · שיכלה הכל : וישם פניו לבוא בתוקף כל מלכותו · של מלך הנגב להלחם ילחם עם כל ערי מבצרי תוקפו : וישרים עמו · שתתישר דרכו ומלחמתו מן הבורא ויעשה כתאות רצונו ולא יכשל כי אם בדרך מישרים יצליח בכל : ובת הנשים יתן לו · זה שכתבנו לעיל וגם מלך הנגב חבוא אל מלך הצפון לעשות מישרים ואותה הבת יתן לו מלך הנגב להשחית עצתו ולבטל מלחמותיו : ולא תעמוד · הבת בפלטין להיות גבירה · ולא לו תהיה · לאשה אלא תברח ממנו : וישם · עוד מלך הצפון פניו להלחם בחיי היים : ואז ישבית משם קצין שחרף אותו בראשונה וישיב לו גמול חרפתו וישלום בו ויגלה אותו : פ"א שבועים שבעים הם ד' שמיטות נכרת ונחתך על עמך מלפני הב"ה ועל ירושלם למען כלה הפושעים : ולהביא צדק עולמים · הוא שכתוב ישראל נושע ביי' תשועת עולמים : ולחתום חזון · בדעתי הוא הכתוב על ידי זכריה וגם את הנביאים ואת רוח הטומאה אעביר מן הארץ : ולמשוח קדש קדשים · בדעתי הוא הבניין של בית האחרון אשר ראה יחזקאל כמו שכתוב למוד את ירושלם כמה מרכה וכמה רחבה למוד למשוח · ואלה שבועים שבעים הן ת"ל שנה · ותבין כי מן מוצא דבר מלפני יי' על ידי להשיב הגלות מבבל ולבנות ירושלם הנה נשאר בדעתי עד אשר אביא להם משיח זה כהן משוח בשמן הקדש · וגניד הוא פתה ושלטון זה עזרא שהיה כהן ופתה · שבועים שבעה הם מ"ט שנה מן השנה אשר בשרם יי' אשר יבנה את ירושלם ועד השנה אשר שבו מבבל לבנותה הם מ"ם שנים במספר · ואחרי כן תבנה ירושלם ושבועים ששים · ושנים הם מ"ל שנים ת"כ יעמוד המקדש בבנייתו וי"ל יעמוד אחרי כן ביתר · רחוב הוא שוק של ירושלם שתהא בנויה ומלאה פירות וכל טוב · חרוץ כרות המה חלרות יושבי ירושלם הכרותים בכליון חרוץ ומעבר חלם · ובצוק העתים מקום המצוק והחרבן אלו חלרות בית המקדש ומקום הכהנים אשר בחלרות בית יי' משמרת כל השנים והזמני' לשבחות ולחדשים ולמועדים וכל קרבנותיהם ואחרי השבועים ב' וא' שהם ימי המניין · יכרת משיח שיבטלו זבח ומנחה מכהן המשיח ואין לו שירות על המזבח נשאר שבוע אחד הם שבע שנים : והעיר · ירושלם ומקום הקדש ישחית ויחריב עם נגיד הבא הוא מלך אשר ימלוך בירושלים · וקיצו של יש' יעבור בשטף במלחמות אויביהם במלחמו' אספסיינוס וטיטוס · ועד קץ שביתת כל מלחמ' תהיה ירושלים נחרבה שוממה כי בטלה .

ובעתים · שרשיה · שרשי זאת הבת והמ"ם ישמש בעבור אחד מן בניו של מלך מצרי' והוא בן המלך : ויבא אל מלך צפון ובמבצרי מעוזו : וגם אלהיהם · יבא בסני אל מצרים · ובא במלכות מלך הנגב · ישוב לארצו ולמלכותו למצרים : ובניו יתגרו · בני מלך צפון כי כבר הזכיר והוא שני' יעמוד ממלך צפון ומלת יתגרו כמו ואל החבר בם מלחמה : ובא בוא · ההמון מלך צפון · ושטף שיבא הביות עד מעוזו של מלך הנגב : ויתמרמר · מגזרת שימי לך תמרורי' : ונלחם עמו · פירוש שהוא עם מלך הצפון כמו ותרלהו את הילד והוא לזה לי אחי : והעמיד · מלך הנגב המון רב : ונתן · המון בידו : ונשא · המון הנלחם : והפיל רבותות · מהמון מלך הנגב : ולא יעוז · מלך הנגב · ולקץ העתי' פירש שהם שנים יבואו עוזרים רבים למלך הנגב · ובימים ההם יקומו פרוצי' מישראל ושלא היו בימי והוא האמת : ובא · וזרעות מלך הנגב הם העוזרי' עם מבחריו : ויעש · מלך צפון הבא אל מלך הנגב כרצונו : בארץ הצבי · ארץ ישראל ויבחית רבים מהם : וישם פניו לבוא בתוקף · כל מלכות מצרים שהוא הנגב : וישרי' עמו · ויעשה עמו שלום : ובת הנשים · היא מלכות שבא יתן לו מלך הנגב להשחיתה כי בדשיתו והיא חשרת וזהו לא תעמוד ולא ישיב נמולו ברחם שיעלה לו

ויישב

ויישב · והקצין שהיה מחרף כמו חרפתו לא יותר :

רבינו סעדיה גאון

ועמד מבצר ערשיה כנו · מחשפחת בית אביה הוא אחיה בן אביה יקוס · ויבוא אל החיל · להלחם במלך הצפון לנקום נקמת אביו : כנו · כן וי"ו יתירה ופירושי חוטר כמו וכנה אשר נסעה ימיך כלווזר קרוס ושורש וענף · ויבוא במעוז מלך הצפון · בקרית המוזהי בעיר מעוזו ומבצר מלכותו : וגם אלהיהם · וגסיכיהם · הם שריהם כמו מחשת נסיכי מדין הם השופטים שהם קרובי מלכות : עם כלי המדת' : הכל יוליך בשביה במצרים · והוא שנים רבות יעמוד ויעליך יותר ממלך הצפון : ובא במלכות מלך הנגב · שימלוך ויהיה גדול כמלך הנגב : ישב אל אדמתו ·

אבן יחיא

הנגב על כנו ונסים מלכותו כבראשונה · והוא שבן בנה לו בן בתה יבוא בכח אל החיל מחלך הצפון אשר במצרים לשמירת העיירו' ולהכניע עם הנגב · ואחר אשר יהרגם ויסיר מעליו את עולו עוד ילך לנקם מלך הצפון בארצו וינצחהו ויבוא במעוז שלו ובערי המבצר ועשה בהם כרצונו · ואחר כך יחזיקם בעדו ויתפוס בהם · וגם אלהיהם עם נסיכיהם ושריהם וכסייהם מהאלהות ועם כלי חמדתם כסף וזהב יביא בשבי למצרים עיר הנגב · בחופן שבים רבות יעמוד מלך הנגב במלחמה משעבוד מלך הצפון ואחרכא הוא יתפוס בו · ואח"כ מלך הצפון ישוב להלחם עם מלך הנגב ובא במלכותו · ואחרים ישוב אל אדמתו בפושת פנים כי יאבד במלחמה · ואחר כך בניו ממלך הצפון בראותם שאביהם אבד במלחמה ההיא יסכימו להתגרות עם מלך הנגב ויאספו המון חיילים רבים מכל גויי הארץ · ובא אביו מלך הצפון עם כל מקומו מלך הנגב אשר יעבור בהם ויפרצם ויפרצם עד מתיו ויבוא לתקוף המעוז והמבצר מלך הנגב · ואז יעשה חיל מלך הנגב · ויחלש על מלך הצפון ויצא מעוזו ונלחם עמו והעמיד מלך הנגב המון רב מכל חלכותו בחופן שבמלחמה ההיא יתן המון מלך הצפון בידו בחופן שבמלחמה ההוא יתבטל אחד המון מלך הנגב וירום לבבו ויפיל רבותות מחלך הצפון · ולא יעוז זמן הרבה עם כל נצחונו מלך הנגב על מלך הצפון · כי ישוב מלך הצפון והעמיד המון רב מן הראשון ולקץ העתים משני' מה אשר יתחזק בהם יבוא בו במלך הנגב מלך הצפון בחיל גדול וברכוש רב כדי שיוכל להאריך זמן עמידתו עם כרצונו · ובעתים ההם רבים יעמדו על מלך הנגב כי מן שריו ונגדוליו ובני המלכות יקומו עליו להורגו ולתתו ביד מלך יון · ובני פריצי עמך אשר תחת מלך מצרים יהיה ידם עם הסרים המורדים במלך הנגב ויתגאו להעמיד חזון ולבקר הנבואות כי מלך הנגב · פופו ליפול ביד מלך הצפון ונכשלו · כי יודע הדבר לחלכות ויתלו כלם על עץ · ויבוא מלך הנסים · זה הוא מלך הצפון לתקוף המעוזים ויכניע סוללה על מצרים ערי הנגב

רלבג

הצפון · לך לא יתחזק : ולפני מלך הנגב ר"ל שאין זה סבת עוזו על מלך הצפון לך הוא סבת השפלתו כי הגדיל לעשות : ולזה יבוא מלך הצפון קנאה לנקמתו ממנו ושב מלך הצפון להלחם עם מלך הנגב והעמיד המון רב מהמון הראשון שהיה המון חייליו' : ולקץ העתי' שהם מספר מהשני' יבוא מלך הצפון עם מלך אחר בחיל גדול וברכוש רב כדי שיוכלו לעמוד שם זמן ארוך · והנה בעתים ההם רבים עמדו על מלך הנג' להלח' עמו וידמה שזה היה מפני המון החיילים הרבים שהרג במלחמה האחרת · ובני פריצי עמך ינשאו להעמיד חזון ונכשלו ידמה שקנאת היהודים אשר תחת מלך הנגב היו מתנשאים להעמיד חזון · ר"ל שהיו מתפארים בנבואה ובכר נהרגו

ל׳ וְיָשֵׁב פָּנָיו לְמָעוֹז אַרְצוֹ וְנִכְשַׁל וְנָפַל
ל׳ וְלֹא יִמָּצֵא׃
ל׳ וְעָמַד עַל־כַּנּוֹ מַעֲבִיר נוֹגֵשׁ הָדָר
ל׳ מַלְכוּת וּבְיָמִים אֲחָרִים יִשָּׁבֵר וְלֹא
ל׳ ל׳ ל׳ כ׳ בְאַפַּיִם וְלֹא בְמִלְחָמָה׃ וְעָמַד עַל־
כַּנּוֹ נִבְזֶה וְלֹא־נָתְנוּ עָלָיו הוֹד מַלְכוּת
וּבָא בְשַׁלְוָה וְהֶחֱזִיק מַלְכוּת
בַּחֲלַקְלַקּוֹת׃ וּזְרֹעוֹת הַשֶּׁטֶף יִשְׁטְפוּ
מִלְּפָנָיו וְיִשָּׁבֵרוּ וְגַם נְגִיד בְּרִית׃
ל׳ וּמִן־הִתְחַבְּרוּת אֵלָיו יַעֲשֶׂה מִרְמָה
ל׳ וְעָלָה וְעָצַם בִּמְעַט־גּוֹי׃ בְּשַׁלְוָה
ל׳ וּבְמִשְׁמַנֵּי מְדִינָה יָבוֹא וְעָשָׂה אֲשֶׁר
לֹא־עָשׂוּ אֲבֹתָיו וַאֲבוֹת אֲבֹתָיו בִּזֵּה
ל׳ ל׳ וְשָׁלָל וְרְכוּשׁ לָהֶם יִבְזֹר וְעַל

ל׳ מִבְצָרִים יַחֲשֹׁב מַחֲשְׁבֹתָיו וְעַד־עֵת׃
ל׳ ל׳ ל׳ וְיָעֵר כֹּחוֹ וּלְבָבוֹ עַל־מֶלֶךְ הַנֶּגֶב בְּחַיִל
ל׳ גָּדוֹל וּמֶלֶךְ הַנֶּגֶב יִתְגָּרֶה לַמִּלְחָמָה
בְּחַיִל־גָּדוֹל וְעָצוּם עַד־מְאֹד וְלֹא
ל׳ רעה יַעֲמֹד כִּי־יַחְשְׁבוּ עָלָיו מַחֲשָׁבוֹת׃
ל׳ ל׳ ל׳ ל׳ ל׳ וְאֹכְלֵי פַת־בָּגוֹ יְשַׁבְּרוּהוּ וְחֵילוֹ יִשְׁטוֹף
ל׳ ל׳ וְנָפְלוּ חֲלָלִים רַבִּים׃ וּשְׁנֵיהֶם
ל׳ ל׳ ל׳ ל׳ הַמְּלָכִים לְבָבָם לְמָרָע וְעַל־שֻׁלְחָן
אֶחָד כָּזָב יְדַבְּרוּ וְלֹא תִצְלָח כִּי־עוֹד
קֵץ לַמּוֹעֵד׃ וְיָשַׁב אַרְצוֹ בְּרְכוּשׁ
גָּדוֹל וּלְבָבוֹ עַל בְּרִית קֹדֶשׁ וְעָשָׂה
וְשָׁב לְאַרְצוֹ׃ לַמּוֹעֵד יָשׁוּב וּבָא בַנֶּגֶב
ל׳ ל׳ ל׳ ל׳ וְלֹא־תִהְיֶה כָּרִאשֹׁנָה וְכָאַחֲרוֹנָה׃
ובאו

ולא ימצא ד׳ וסימ׳ נמסר בסוף צפניה: נוגש ב׳ מ״ל וסימ׳ ממנו יצא כל נוגש. ועמד על כנו מעביר נוגש: אחדים ד׳ וסימ׳ בסדר נח: מלפניו ח׳ וסימ׳ וצרעת נעמן תדבק: ואלישע ישב בביתו. חילו מלפניו כל הארץ דר״ה והאלהים עשה שיראו. אשר יראו מלפניו. אם על המלך טוב יצא. ואת פתשגן כתב הדת. וזרעות השטף ישטפו מלפניו. על מלך מ׳ וסימ׳ כימיו עלה פרעה נכה. ויקח אתם נבוזר אדן דמלכים. ויצא יהויקים מלך יהודה דמלכי״ ונשאת המשל הזה. בן אדם שא קינה על. והיה במלאת שבעים שנה. בעת ההיא בא חנני. ויער כחו ולבבו. ובעתים ההם רבים יעמדו על מלך הנגב:

רבינו סעדיה גאון

נגבואה ומרב בית המקדש כי עזב יי׳ את ביתו. והגביר ברית לרבי׳. אחר הבית יכרות ברית עם עיירות וכרכין רבים מישראל שבוע אחד ורבים יקח עמו להיות לו ליועצים ולשרי צבא כגון יוסף בן גוריון הכהן ומבירו וכתוב חצי השבוע ומשבוע וכשאחר חצי השבוע הם ב׳ שבועות י״ד שנה אז ישבית זבח ומנחה מישראל ועתה כי הגביר ברית שבוע אחד משנת ת״ל ובדעתי שלש שבועים שבעים ואולי חצי השבוע הכתוב אשר ישבית זבח ומנחה אולי הוא נויוס אשר שבת התמיד בראשונה משנת י״ח לנדקיהו ועד קרבן קץ תחילת הגלות הזה ופחדון חצי השבוע ג׳ ימים ומחצה יום לשנה והם אלף ור״פ חסר שפה ושבריס וזה עבר מכמה שנים כי למען נאחר בסוף הפסוק ועד כלה ונחרצה תתוך על שומם כי לא יהיה בנוי בית אלהינו עד אשר תהיה כלה ונחרצה בכל אילי הארץ ובכל אילי ירושלם ככתוב ועל כנף שקוצים משומם ועד כלה ונחרצה תתך על שומם להעביר מירושלם ומבית השומם ע״ל ועובדיה כאמור והאלילים כליל יחלוף וכתוב כי כלה ונחרצה שמעתי וזה דומה למה שנאמר למועד מועדים וחצי וכללות כפן יד עם קדש תכלינה כל אלה כי ככלות מועד מועדים אין עוד ישועה עד כלות יד עם קדש והסילה יסלח לי ברחמיו אולי שגיון הוא והעיר ימהר ישועתנו במהרה בימינו אמן ונחזור לענין ראשון: למעוזי ארצו. לתוקף ארצו: ולא ימצא. ולא יספיק להתאמן כמו שנא׳ תמצא ידך לכל אויביך: על כנו. על מכון מלכותו: ובימים אחרים. מועטים ימים אחדים מתרגמי׳ זעירין: בחלקלקות. בחגפות ולשון הרע ובספתי חלקות: ומן התחברות. מזמן שיתחבר עמו: ובמשמני. ובעשירי מחנה כמו כל חיל שמן מתרגמין עתיר: יבזור. יבזבז ויפזר ויתן פרס לחיילותיו כמו בזר עמים פזר: ויער כחו. כמו ולא יעיר כל חמתו לשון תוקף: ואכלי פת בג. על שלחנו הם ישברו כי לא יעזרוהו: ושניהם המלכים לבב׳ למרע. על יער׳ שהם מלך הלפון ומלך הנגב: על ברית קדש. מלך הלפון הוא יחשוב לגזור גזרות לבטל דת ברית קדש ועשה

ויש

רלבג

בהרגו כי נמצאו דברים כחדים: והנה יקרה הנהרג לבסל. באמר והיה הנכשל בהם ביום ההוא כדוד. והנה יבא מלך הלפון והוא אנטיוכוס הרשע ויספוך סוללה להפיל החומות וילכוד עיר מבצרות וזרועות מלך הנגב לא יוכלו לעמוד לפני מלך הלפון קבון גבוריו היותר נבחרי׳ ואין למלך נגב כח לעמוד. ויעש כל מלך הלפון הבא אליו כרצונו ואין עומד לפניו שילחם עמו וירפו ידיהם. ואחר שנלכד מלך מצרים עמד בארץ הצבי להשחית ארץ ישראל ולכלה בידו כמו שקדם. ויבוז מלך הלפון פניו לבוא בתוקף כל מלכות ארץ הנגב וגם מצרים מישראל עמו ועמד להשחיתם. והם אשר לא רצו להמיר תורתם ועשה מה שרצה מזה והנה בת אחת לבני הלמות. והיא מנה ושבעה בניה יתן חילו למלך להשחיתה. כי כבר סופר כי המלך נסרל מירושלם כאשר לקחה והביאהו לבבל. ולא תעמוד. ר״ל שלא תגלה מידו ולא תהיה בשמעת למלך להמיר דתה היא ובניה ונהרגו כלם לכבוד הבבל וגם היא אחריהם ויבז פניו לאיש לתפוס כל ירא הבבל ולכד רבים שהיו שומריה החורה כמו שסופר. והנה שר וקצין והוא מתחיהו הגיב תרפתו לו. שכבר הבטיח שהיה מחרף את הבבל מישראל. כמו שסופר: ויהיה הרצון בתרפתו בלתי היה תרפתו יגיב לו. כי כבר הרג עם המחרף ההוא שר הצבא אשר היה אצלו והוא אנטיוכוס הרשע ישים פניו למעוזי ארץ. והיא עיר ירושלם כמו שסופר ונכבל ונפל מן הרכב. ולא הספיק לו לעלות לירושלם ועמד במקומו מעבר ישראל ממלכות התור׳ ונוגש לוהם בעל הדד. כי הוא היה בן אנטיוכוס הרשע. ובמעט זמן יסבר מהיות מעביר ונוגש כי ישבר שימות לא בהתרלות פנים ולא במלחמה כי המתריאים יכה כל חילו וזה המתריאים בן הבבל שהיה שם נגזה ולא הכו עליו הוד מלכות ועמד במקום בן אנטיוכוס ובא על מלכותו בשלוה כי בפיתויים והסתות ודברי חלקות יחזיק במלכות. והנה הזרועות שהיה שוטף בהם מלך יון ומלכו ימצאו ויסחפו מלפניו והם שרי הצבא וגם מי שהוא נגיד עם ברית קודש והוא יהודה מלכבאי שהיה משוח מלחמה ישבר ושמח על ידו והנה יעשה מרמה המתריאים מאשר יהודה מלכבאי שהיה משוח מלחמה ישבר ושמח על ידו והנה יעשה מרמה המתריאים מאשר יתאגדו אל יהודה מלכבאי כי ערוך עמו מלחמה בעת שהיה יהודה עם מעט ושר צבא והמתריאים בם קלת חילו מימין יהודה וקלתו משמאלו ועם כל זה עלה ועצם במעט גוי כי הכניע אשר לפניו ולולי הסיל שהוסם במרמה מאחריו היה יהודה מנצח המלחמה והנה זה המתריאים יבא במלכות הזה בשלוה ויגאל משמני מדינה ומרוב הסחתו את העם שיסכימו שיהיה מלך עליהם ועשה אשר לא עשו אבותיו ואבות אבותיו כי הוא יגזר ויחלוק לעם מלכות בזה ובלי ורכוש כדי שיתמשך לבסוחתו מחשבותיו ללכו׳ מבצרי יעד׳ ושלה המחשבות יהיו עד עת מה כי לאחר יעיר

כחו

אבן יחייא

הנגב ולכד עיר מבצרות והוא עיר המלוכה. באופן שזרועות כח מלך הנגב לא יוכלו לעמוד לפני מלך הלפון. ולאחרי עמו לא יהיה גם כן כח לעמוד. ויעשה מלך הלפון הבא אליו לאחיו כרצונו ואין עומד לפניו שילחם עמו. ואחר כך אנטיוכוס לאחרי השפילו את מצרים על עפר יסכי׳ לעמוד בארץ הצבי והיא ארץ ישראל ולכלותה וזה יען כי אנשי שלום היו אז ישראל למצרים ויסם פניו לבוא בידי׳ והוא עם ישראל בתוקף כל מלכותו עמו כדי להשחיתם ולהשפילם. ועשה מה שהסכים כי ילא מחשבתו אל היום ויפיל את ישראל ובת הנשי׳ יתן לו להשחיתה והוא הנזרה אשר נזר שכל בת ישראל הנכנסת לחופה תבעל קודם מן השר שלו. ולא תעמוד מלכותו זמן רב מפני עוכותיו ולא לו תהיה המלוכה כי יאבדה ככה כי ישב פניו להפיל איש מחיי הארץ ולכד רבים מהם. ובין כך ישבית החסמונאי קצין ישראל מרפתו מאנטיוכוס לו לישראל כי ינצחהו במלחמות. ובלתי מזר זולתו רק עוד שתים מרפתו יגיב לו לאנטיוכוס. ויסם פניו אנטיוכוס לבוא לחעזור אליו ונכבל ונפל מפני פחד קול הפיל ולא ימצא עוד אי כי אם מת ולא עלמה מוכן אל המות. ועמד על כן ונשים מלכותו על בחקומו בנו אלופטר מעביר ישראל מדתו גם הוא ונוגש הדר מלכות שהוא ישראל וביתים אחדים ישבר ולא בהתרלות פנים במלחמה כי דיתמתריאים בן פליקים אשר היה אים נגזה ולא מוצא המלוכה יכה כל חילו ויקח מלכותו מידו ויעמוד על כנו מהמלכה. באופן הלא כי בגלותו שעם כל נאמנו העם לא נתנו עליו הוד מלכות להיות נכזה ומבזה מספחות בא בשלוה והחזיק מלכות מעצמו בחלקלקות ובפתויים ודברים טובים באומרו כי הוא לא היה רוצה להיות מלך רק מנהיג ודבר כדי לשמרם מן המזיקין ולהעמיד השלום ביניהם. ואחרי התחזקו במלכות ישוב לאזור זרועות השטף והם גבורי המלכות שהיו שוטפים אותם. הם ישטפו מלפניו כי יכניעם וישפילם על עפר. וגם הנגיד מהעם בעלי ברית והוא יהודה מכבי רצה ישראל ישטף מלפניו כי יהרגו במלחמה מאשר יעשה התחברות אליו במלחמה ועלה עליו. ועלם כאשר יהודה מכבי יהיה בחסד גוי. מה שהיה מהבוז לדיתמתריאים לקום עליו בחיל גדול בחוצאו אותו בחעם גוי ורחמה עשה בזה. ובשלוה יבוא בחשמני מדינ׳ ויכחל הכל בפיתויים ודברי חלקות ועשה אשר לא עשו אבותיו ואבות אבותיו לרשת חשכנות לא לו בדברי חלקות ובאשר כלאנו ונם יבזור להם בזה ושלל ורכוש כדי לחשוך לבם לאהבתו. ויחשוב מחשבותיו תמיד לבוא ללחוב על מבצרי זולתו. ועד עת מעט בתעורר כחו ולבבו לבוא על מלך מצרים בחיל גדול גם מלך מצרים יתגבר בו בחיל גדול ועצום על מאד יותר מחיל ויתמתריאים. ועם כל עוצם חילו ממלך הנגב לא יעמוד יען כי יחשבו עליו מחשבות רעה כדי להמיתו מאוכלי פת בגו שישברוהו ויתיחסו מה לכן שחילו יסוף ויעשית מלך הלפון ויפיל ממנו חללים רבים. והנה שני המלכים האלו אף כי היו שונאים זה את זה מפני שנאתם זולת כל אחד מהם היה מרגה עמו אוהב לישראל בן יוסף כל שונאו. לא כפיהם כן לבם. כי כל אחד מהם לבבם למרע עם ישראל ועל שלחן אחד באוכלם כל אחד מהם עם ישראל כזב ידברו כי ירצו היותם אוהבים ובלבם יחשבו להרע עמהם ואם כל זה לא תצלח כונתם הרעה כי עוד היה קץ וזמן גדול לא עד בוא המועד חגלות ירושלם.

ויבוא

רש״י

למעוזי ארצו לשון חיל עיר מבצריו: ועמד על כנו. מעביר נוגש. ויתחזק על בסיפו בהר המודעים מחתיהו בן יוחנן המעביר נוגש יון מעל ישראל ואומר. והוא הדר מלכות בישראל כי סר ונבזה יהיה הוא וכל זרעו אחריו בני החשמונים. ובימים אחדים יעבר. בימים מועטים תעבר מלכותם. ולא באפים. על חומה אפים ולא במלחמה. כי מהם ובהם אשר יקנאו ארסטובלוס והורקנוס על דבר המלוכה. ועמד על כנו נבזה. ויתחזק אז על מעמדם מלכות גוב הרשע שנאמר בזוי היה מאוד ויעמדו גוגייס ויטלו מלכות מיוניים: וזרעות. ונבורת מלכות יון שהיו מלפניהם שוטים וחזקים יסטפו מלכי גוג ויסברו. וגם נגיד ברית. וגם מלך ישראל שיכרות עמם ברית גם הוא שופר שיסתחף גוג עם ישראל יעשה מרמה שלא יגלה מחשבה רעה. ועלה. ממקומו. ועלם. בכל מקומות שסביבות ארץ יהודה בשלום ובעמון ובמואב. במעט גוי. לא יצטרך לחיל כבד כי יעזור אותו מלך יהודה וכן כתוב בספר יוסיפון: בזה ושלל ורכוש להם יבזור. יחלק לכל המקבלים עולם עליהם על שיכבשו את הכל בחנופת ובחלקלקות. יבזור כמו יפזור וכן פזר עמים. ועל מבצרי המומות יחשוב מחשבותיו להוסיף ראשי גיסותיו עד עת שיהיה הכל כבוש תחתיהם. ולא יעמד מלך הנגב. כי יחשבו עליו מחשבות יתנכלו עליו להפילו ע״י שומר שיסחידו את שריו לבגוד בו כמו שהוא מסיים ואומר ואוכלי פת בגו ישברוהו: פת בגו מאכלו מוכל פרס משלחנו: ושניהם. המלכים. הבר וגניד הברית האמור למעל׳ הוא הורקנוס שיתחבר לעזרתו כדי שיעזור גם הוא על ארסטבלוס אחיו המולך בירושלם. לבבם למרע. על בני עמך להרע ליהודה. ועל שלחן אחד. על מלכות ארסטבלוס יתלחשו כזבים. ולא תצלח. שיתמסר ישראל להשחתה באותן הימים. כי עוד קץ למועד. החרבן למלחות שבועים שנים ושנים האמורים בספר זה. ואותו המועד בימי אנריפס בן אנריפס מזרע הורדוס ויסב המלך לארצו מעל מלך הנגב ברכוש גדול: ולבבו על ברית קודש. להפר בריתו מעל ישראל: ועשה. כלומר והכלים. ושב לארצו. למועד זמן. ולא תהיה הביאה הזאת מלכת כראשונה האמורה למעלה ועמד מבצר ארסיה ונומר שהכליה מלך הלפון על מלך הנגב ובאחרונה פעם שניה זו שאמרנו ושב לארצו ברכוש גדול: ובאו

ובאו בו · להלחם בו · ציים · סיעות · כתיים · רומיים · גדודים ממלכות רומי
ויטמרדו בו · וכלתה · ונסבר קלת · ושב ועשה על ברית קדש · יתן לב ויתבונן
שעזבו ישראל ברית קודש ותרב שנאת חנם ומחלוקת בבית שני כמו שכתוב בספר
יוסיפון ויפשבו דם נקי ועל זאת יבעיט וידע שיגליה ויפר את בריתו מעתה ויתגרה
בם · וזרועים ממנו
יעמודו יצלח שריו וגדודיו
לירושלם · וחללו מעון בית
המקדש · ומרשיעי ברית
יחניף · פריצי ישראל
שיתחברו עמו וירשיעו
בריתם עם חבריהם ויהיו
משומדי' ויחניף בחלקלקות'
ועם יודעי אלהיו · וכשירי
ישראל שיחזיקו בדת אלהים
כלות יתחזו בה ולא יעזבה
ועשו את תורתם · ומשכילי
עם · חכמים שבהם כגון
של בית רבי וחכמי הדורו'
יבינו לרבים · ידרשו לעם
האדון את התורה ויאמצו
ידיהם להחזיק בה · ונכשלו
בגלותם בחרב ובלהבה
וגו' · יעזרו עזר מעט
על ידי שחדים וממון
שיעבדו את אויביה שייעו
אותם בהם · יכשלו לצרוף
בהם · יכשלו בחשבון
הקצים שיחשבו לב לצרפן
ולבנם לדעת אותם ויטהרו בהם · ועשה כרצונו המלך · מלכות בית · והגליח עד
כלה זעם · עד שיב קץ הקב"ה מישראל · כי נחרצה נעשתה · כשהכלה בזרותו · כי ·
כמו כחצר · ועל אלהי אבותיו לא יבין · לא יחן לב בהקב"ה שהיה אלהי אברהם
יצחק וישראל אבותינו · חמדת נשים · כנסת ישראל היפה בנשים · ולאלוה

רבינו סעדיה גאון

ציים · זה שכתוב וציים מיד כתים שיחברו לילך לירושלם · וכלתה · למען כי יסבר
ויסול מקצת חילו וסגריתו · ושב ועשה · על ישראל · ויטלטלם מארץ ישראל · ויבן
על עיזבי ברית קדש · הם הישמעאלים שבירושלם וחללו אחרי כן המקדש המעיז ·
ומשכילי עם · הם הכתובים בגלות · ונכשלו בחרב · שיתיתו על יחוד השם ·
ובהכשלם · האחרים בגלות יעזרו עזר מעט · ומן המשכילים שיכשלו כדי לצרף
ולברר ולבן · על כל חל · על כל חקיף כמו אולי הארץ · ועל אל אלים ידבר דברים
של הכעסות על מלך עולמים עד יכלה הזעם מישראל ויעשה הבורא כלה ונחרצה
כרשעי ישראל · יתנגח

אבן יחייא

ויסוב מלך הצפון לארצו בדרכים גדול משלל חנרים · ולבבו חושב ומתחרט על הברית שכרת ועשה
עם ישראל עם קדש כשסב לארצו · לחועב ההוא בשנה האחרת יסוב בחנרים לארץ הנגב · ולא תהיה
הפעם הראשת כראשונה והאחרונה · אשר נגף מלך הצפון · יען כי עתה יכונה מלך
הצפון · כי יכונהו בו בנגב · לעזרה לבנות חרוחיי' · ולכן נכלה בחלחמה ההיא מלך הצפון
נגב מלך הנגב ויעש על הברית שעשה עם ישראל עם הקדש · ויסוב ויהיה לו הבנה מחבלה
וביעות עם מלך הצפון שהוא גם כן מעוזבי הברית שעשה עם עם הקדש כי שני החלקים בפיו
ידברו תמיד לישראל ולשונם לא נכון עמו ולשנאתם אלו לאלו שניהם כרתו ברית עם ישראל ואח"כ
מועדו יחד לחפר בריתם אתו ולהשחיתו · ורועים ממנו יעמודו ונוחר ר"ל כי לבסוף מי שהיה
הזרוע והעזר ממנו מלך הנגב והם הרומיים יעמדו ראשונה בחלכות · וירשו אות והוא תחלת
המלכות הרביעי · והמלכות ההוא בסופו חללו המקדש המעוז ר"ל הזקן · והעלום שבני הרומים
וישרו ויבצלו התמיד מלהקריבו בערב ובבקר · ונתנו המקדש הנלם שקוץ משומם אשר אין
ממשות בו כי הבל הוא מעשה תעתועים · ושיטים הרומי' אשר יעשה כל המוסיפר בחלקות
לשון יחניף למרשיעים מישראל · התורה והברית מחלריהם · והם הפריצים הצדוקים אשר היה
מוסך לבבם לעבודתו · ועם שיטים יודעי אלהיו ועובדיה אותו אשר היו רוצים לעבוד לאדם
חפצי פחד ישראל שהיו הורגים אותם בחלחמה · הוא שיטים יחזקם בדבריו הטובים לתת עשו
מלחמה עם ישראל ומשכילי עם ישראל וחכמיהם יבינו לרבים לו הזורה והמלוה לתת לא ימירו
דתם · ואח"כ נכשלו ישראל והרגו מאויביהם מי בחרב ומי בלהבת אש ומי ילך בשבי ומי יבוזו
את כל אשר לו ויסוב עדום מבלי לבוש וזה ימים רבים · ואחרי הכשלם ישראל בחרבן הבית
מעטים יעזרו עזר מעט בחלכות · ביתר שעתיד כ"ב שנה ונלוו עליהם בביתר רבים מישראל
בחלקותיו כי היו ירצים לבוא שמה מכחדם מאשר קרה אח"כ · כי כלם נהרגו על ידי הרומיים ·
ומן המשכילים וחכמי ישראל יכשלו ושחתו לצרוף בהם ולברר ולבן · עוכית ישראל כי הם מוזנח
כפרה לחטאת ישראל וכאומרו בקרובי אקדם וזה יתמיד עד עת הקץ · מהמשית אשר יהיה עול
לחועב הידוע אלוהית · ועשה כרצונו המלך הידוע והוא המלך קוסטלנטינו מדומי אשר שב
לדת ישוע הנצרי ונתן לכומריו רומי וכל הארץ קלנסלנייא רומלה · ומחוץ לוויין ויתרומם
ויתגדל זה המלך על כל אל וחזק משאר שרי ואלי הארץ · ועל אל אלים והוא האלוה יתברך ידבר
בפלאות מנסתיו בהיותו פטוש · ומחלוטו בהיותו אחד מהם דברים גדולים · ובפלאות אחרות
אשר בדת ההיא והבליח הדת ההוא עד כלה · ועשה בישראל כי בחילה ובריאה בעשתה בהם
ועל אלהי אבותיו מקוסטלנטינו זה שהיה לדת מכובדי הנסיים לא יבין כי יחדוד בו אחרי הכנסו
בדת החדשה מחמדת הנשים לפי דעתו מדים הנצרית · ועל כל אלוה מאלהי האלות האחרות
גם כן לא יבין כי על כלם יתגדל הוא לפי דעתו · ולבד לאלוה אשר לפי דעתו כתן לו הענ
והושיבו על כסו ומלכותו והוא ישוע הנצרי יכבד · אשר האלוה הזה אשר לא ידעוהו אבותיו
יכבד בזהב וכסף ואבן יקרה ודברים חמודים בבית תפלה אשר יעשה לו לכבוד ולתפארת הרומי
וקוסטלנטינה · וכן יעשה לכל עיר מבצר ומעוז כי יכבד אם כבוד לאלוה הזה אשר הכיר מחדש
כי בכל עיר ועיר יהיה בית תפלה גדולה הנקראת דומו מוסקוביטו אשר יגיענו הנמון ומסקובו ·

ציים הם האניות · וגכלה · זה מלך לפון · ושב · לארצו בבושת פנים · ועשה על
ברית קדש · הוא מגריפס · ועשה · חיל ככד · ושב לנגב · ויבן על עזבי ברית
קדש · הם הנסי ירושלם שקשרו על מלך והרגו מגפיו וחללו המקדש המעוז שהיה
ליסר' כמו נגאון עוזכם וכלה זאת המלה על דרך האחרון הברית שפירושו האדון הרזן
הבדי' וכבה הספר המקל'
היין החמה · עתה ספר
הרבן בית שני · ויש להמה
מחכמי לדוקים שפירשו זה
לעתיד והמרו כי המקדש
היא מי'כה שיחזונו עליה
הישמעאלי' והסירו התמיד
לה החמש הפילות ונחנו
הסיקין ע"מ יהלו החוטים
איך יתבן שיקרא מקדש רק
ירושלם לבדה וכבה שמה
בלשון ישמעאל בית ואל"ך
הו' מי'כה קדש יהלא פקחו
אלה העורים את עיניהם
ראו כי יש במי'מה שיקין
עד היום והלא ירקיעים
שאליו יחונו כל ישמעאל
ממזרח וממערב לזרוק
מבנים שם ישלה המפרשים
חללו המקדש והנחון ז"ל
אמ'כי ועשה כרצונו המלך
זהי הקדרי רחם מלכות
ישמעאל וזה לא יתבן כי
כתוב וכל חמדת נשים לא

עליהם רבים בחלקלקות: ומן־המשכילים יכשלו לצרוף בהם ולברר ולבן עד־עת קץ כי־עוד למועד:

ויעשה כרצונו המלך ויתרומם ויתגדל על־כל־אל ועל־אל אלים ידבר נפלאות והצליח עד־כלה זעם כי נחרצה נעשתה: ועל־אלהי אבתיו לא יבין ועל־חמדת נשים ועל־כל־אלוה לא יבין כי על־כל יתגדל: ולאלה

ולא תהיה מ"ם יסי' ולא תהיה זמה בתוככם · וכשלו איש באחיו · ולא תהיה עדת יי' בצאן · והיית רק למעלה · ולא
תהיה זאת לפוקה דאביגיל · לא תקום ולא תהיה · ולא תהיה כראשונה וכאחרונה · ולא תהיה להם לאיש מוכיח · יחזיקו
ו' חסרים בליש' וסימ' ויחזק איש בראש רעהו · ויחזק באלהים אחרים דמלכים · צרה החזקתני · קדרתי שמה
החזקתני · וחילדה ומחזקה · ועם ידעי אלהיו יחזקו · ונלוו ד' וסימ' נמסר בסדר קרח וזכריה סימ' א' · כרצונו ד'
חסרים בליש' וסימ' נמסר בסיפ' סימ' ה' וכסדר ויחי · נעשתה ט' וסימ' והיה אם מעיני העד' נעשת' לשנג' · נעשת'
התועב' הזאת בישראל · והגד לך ושמעת ודרשת · ואחיתופל ראה כי לא נעשתה · ויקם יי' את דברו אשר דבר
עליכו ב' בפסוק · עד כלה זעם כי נחרצה · וידעו כי מאת אלהינו נעשת' המלאכה ·

יבין וזה היה מוהב נסים ופירוש נסים וידינו' וזה קרוב אל דרש ימינו פסט ועיד מה
יעשה בכתיב לאלוה אסר לא ידעיהו אבותיו · ועוד הם היה אלוה נכרי אין הסיבה
מתרקלים כי זה ידעיהו אבותיו ולא סרו אנשי מיכ ה למשמעתו עד שנשבע להם שלא
יסיר עבוד מרקלים ואין צורך להאריך וכן היוצר אבר ספר בעיעד הקן וגם נפלאתי
דבריו ככלי יוצר טרם בא מועדו כי היה מקוה מועד עבר וכבל אומר דבריו בדברי
קן גם דברי רבי שלמה בן גבירול רצה לקשר הקן במחברת הגדול על שני הכוכבי'
העליונים גם דברי רבי אברהם הנפיה בהבר קנים ודברי רבי יצחק בן לב וכל
המוצבים המל ת אות הזותיה בחשיון גימטריה הכל הבל ורעות רוח כי דניאל לא
ידע הקן ואף כי הבאים אחריו רק רמז המלך דבר כאשר הפרש רק נא פירש מתי
יהיה ועתה אסוב יפרש · ומרשיעי ברית · ידבר על טיטוס שעזבו רבים מישראל
בריתם · ומתם בחלריה כמי דבר ולנו חלקית על כן אריו ועם יודעי אלהיו הוא
הסם הנכבד ויחזקו ולא ישמדו להם ברית · ובן היה בימי הרסתגלות והורקנוס אבל לא הגלה בידם כי
לא הגיע עדין קץ ירושלם · בא עשה בגלות · והנה יסוב מלך הצפון אל ארצו ברכוש גדול ·
ולבבו הלונו יהיה על בריתו עם קודש · ר"ל כי מחבבתו לחבר הברית אשר לחם עם
ישראל כמו שזכר בסיפורים ועשה בנגב ואחר יסוב לארצו הבא יסוב יבא על מצרי' ולא
תהיה זאת המלחמה כראשונה בעלת מלך הצפון את מלך הנגב · ולא תהיה גם כן במלחמה
האחרונה שיעלה בה מלך הנגב · ולא יהיה בזרת המלחמה הבנית יעזרו מלך הצפון · ובאו
בנגב אניות רבות מכתיים עמו הם הרומאי' · ויהיה בבוא ובהלם מלך הצפון במלחמה ההיא
ואחר כן יסוב וזעם על בעלי ברי' קדש · ועשה הרע בדרכיו · כי עתה הרע גדול בירושלם גם הרע
בהני ה' ואחר יסוב · ויבין על הכהנים שהם יהודי' בריה קדש מיחדים מזה הרשע · והוא יתנחם
ממה שעשה ולוה הכהנים לעבר את הבית · ולשוב עבודה בית ה' על עניינה · והנה מי שהיו
זרועים ממנו הם הרומיים יעמידו המלוה להם · זה מלכות הרביעית והמלוה ההוא יחללו
המקדש מקדש המעוז והוא המקדש שבנה הרודוס שהיה בעיר חזק מלך ונגלי' הסירו מהמקדש
עבודת קרבן תמיד · ומה שיישבך לו מעבודת שאר הקרבנות ויתנו ויקרב שלהם שחטנו שיהי'
משומם ישראל · כי כן ספר בסיפורי אלוהרודות · והנה היה זה שהשחיתו בית המקדש מחניף
בשפתי חלקות מרשיעי ברית הם הפריצים הצדוקים · כי היה ישראל מיחד לבבו ומיחד
לעבודתו בשפתי חלקו' כמו שסופר · והעם שהיו יודעי אלהיהם · אל תיו · ומתמוכו
בחלקותיו ג"כ יחזקו ויעשו מה שעשו להשחית העיר והקדש כי היו רוצים לשוב גרות' כי הרגו
רבי' מהם ושיטוס היה יפתה בשפתי חלקות עד פחוק לבם ויעבו הרע לישראל כמו שסופר
בספרים אלו ומשכילי עם יבינו לרבים תורת העם והם תורה שבעל פה · והכהנים' יהיו
נסים קלתם בחרב ולהם בשרפה כמו שנתפרסם יהודים מלכות · ולאתם היו בשני יבניה
ימים ובהכשלם לא הרגן ירושלם יעזרו עוד מעט ואם המלכות שיהיה בכתר אחר החרבן ומן
מועט ועתה המלכות ההיא כתוב תמיסים ושתים שנה ונלוו עליהם רבים בחלקלקות בפתויים
והסמות · והנה אמר עוד מעט לפי שלחר זה נהרגו כולם על ידי הרומאים · ומן המשכילים
יכשלו לא כמו רבי עקיבה וחבריו · והנה יבין זה לצרוף בהם ישראל כי מסיגי רעותיהם הנפסדו'
ולברר חותם ולבן אותם כדי שיעמדו מזה על שיעור מה שראוי לסבול לכבוד הבשר עם שנאת
העונה הנכלה עברו ממה שהיה ראוי לבא לבם מהבליון על העונו' שעשו בימי בית ראשון
ויתברר ויתלבן וזה הרע יתמיד למשכילים עד עת הקץ כי עוד זמן למועד באלוה ישראל · לא
ירמוז באמרו ובהכשלם יעזרו עוד מעט לימי הבאים הקדוש שלהב אותו מעשיהם לבבה נכלה
ועשה במלך הרומי כרצונו עד שיתגדל בכל העולם ויתרומם בלבבו ויתגדל על כל אלי ראשו
פלאים אחר מלאכי הגויים שיעמוד לפניו · על הבשר שהוא אלהי האלים ידבר נפלאות והצליח
זה המלכות הליקח עד אם יכלה זעם הבשר על ישראל שכבר נעשתה בישראל נחרצה · ר"ל שכבר
עשו חטאים בימי מלכי יהודה הם מהוייבים בהם כלייה לא נפרע הבשר מחובי בזיון לריך להבין
ישראל מהכלייה בענוי ברתו ברית עם האבות · והנה המלכות שידבר על האלהים בכל אות לא

רלבג

כחו ורצונו להלח' עם מלך מצרים בחיל גדול ומלך מצרים יתגרה עמו במלחמה בחיל גדול ועצו'
עד מאד · ובסוף הענין לא יתאמץ כי יחשבו עליו מהשבות עד שכבר ישברוהו מיכלי פלגנו
והנה חילו יסחיתהו מלך הצפון בתוכן מיכלו ממנו חלליים רבים והנה שני אלו המלכי' יתהנו
בערמה ובמרמה עד שגם בהיותם עם שלחן אחד ביניהם שהם מסלימי' זה עם זה ולגם לא יכון
לו ירצה בזה כי שני המלכי' יכונו להרע יחד לישראל גם בהיותם על שלחן אחד עם מלכי ישראל
כזב ויבזרו ולא ישמדו להם ברית · ובן היה בימי הרסתגלות והורקנוס אבל לא הגלה בידם כי
לא הגיע עדין קץ ירושלם · בא עשה בגלות · והנה יסוב מלך הצפון אל ארצו ברכוש גדול ·
ולבבו הלונו יהיה על בריתו עם קודש · ר"ל כי מחבבתו לחבר הברית אשר לחם עם
ישראל כמו שזכר בסיפורים ועשה בנגב ואחר יסוב לארצו הבא יסוב יבא על מצרי' ולא
תהיה זאת המלחמה כראשונה בעלת מלך הצפון את מלך הנגב · ולא תהיה גם כן במלחמה
האחרונה שיעלה בה מלך הנגב · ולא יהיה בזרת המלחמה הבנית יעזרו מלך הצפון · ובאו
בנגב אניות רבות מכתיים עמו הם הרומאי' · ויהיה בבוא ובהלם מלך הצפון במלחמה ההיא
ואחר כן יסוב וזעם על בעלי ברי' קדש · ועשה הרע גדול בירושלם גם הרע
בהני ה' ואחר יסוב · ויבין על הכהנים שהם יהודי' בריה קדש מיחדים מזה הרשע · והוא יתנחם
ממה שעשה ולוה הכהנים לעבר את הבית · ולשוב עבודה בית ה' על עניינה · והנה מי שהיו
זרועים ממנו הם הרומיים שיעמידו המלוה להם · זה מלכות הרביעית והמלוה ההוא יחללו
המקדש מקדש המעוז והוא המקדש שבנה הורודוס שהיה בעיר חזק מלך ונגלי' הסירו מהמקדש
עבודת קרבן תמיד · ומה שיישבך לו מעבודת שאר הקרבנות ויתנו ויקרב שלהם שחטנו שיהי'
משומם ישראל · כי כן ספר בסיפורי אלוהרודות · והנה היה זה שהשחיתו בית המקדש מחניף
בשפתי חלקות מרשיעי ברית הם הפריצים הצדוקים · כי היה ישראל מיחד לבבו ומיחד
לעבודתו בשפתי חלקו' כמו שסופר · והעם שהיו יודעי אלהיהם · אל תיו · ומתמוכו
בחלקותיו ג"כ יחזקו ויעשו מה שעשו להשחית העיר והקדש כי היו רוצים לשוב גרות' כי הרגו
רבי' מהם ושיטוס היה יפתה בשפתי חלקות עד פחוק לבם ויעבו הרע לישראל כמו שסופר
בספרים אלו ומשכילי עם יבינו לרבים תורת העם והם תורה שבעל פה · והכהנים' יהיו
נסים קלתם בחרב ולהם בשרפה כמו שנתפרסם יהודים מלכות · ולאתם היו בשני יבניה
ימים ובהכשלם לא הרגן ירושלם יעזרו עוד מעט ואם המלכות שיהיה בכתר אחר החרבן ומן
מועט ועתה המלכות ההיא כתוב תמיסים ושתים שנה ונלוו עליהם רבים בחלקלקות בפתויים
והסמות · והנה אמר עוד מעט לפי שלחר זה נהרגו כולם על ידי הרומאים · ומן המשכילים
יכשלו לא כמו רבי עקיבה וחבריו · והנה יבין זה לצרוף בהם ישראל כי מסיגי רעותיהם הנפסדו'
ולברר חותם ולבן אותם כדי שיעמדו מזה על שיעור מה שראוי לסבול לכבוד הבשר עם שנאת
העונה הנכלה עברו ממה שהיה ראוי לבא לבם מהבליון על העונו' שעשו בימי בית ראשון
ויתברר ויתלבן וזה הרע יתמיד למשכילים עד עת הקץ כי עוד זמן למועד באלוה ישראל · לא
ירמוז באמרו ובהכשלם יעזרו עוד מעט לימי הבאים הקדוש שלהב אותו מעשיהם לבבה נכלה
ועשה במלך הרומי כרצונו עד שיתגדל בכל העולם ויתרומם בלבבו ויתגדל על כל אלי ראשו
פלאים אחר מלאכי הגויים שיעמוד לפניו · על הבשר שהוא אלהי האלים ידבר נפלאות והצליח
זה המלכות הליקח עד אם יכלה זעם הבשר על ישראל שכבר נעשתה בישראל נחרצה · ר"ל שכבר
עשו חטאים בימי מלכי יהודה הם מהוייבים בהם כלייה לא נפרע הבשר מחובי בזיון לריך להבין
ישראל מהכלייה בענוי ברתו ברית עם האבות · והנה המלכות שידבר על האלהים בכל אות לא

יתנגח עמו המלך הנגב · הוא מצרים ואין לתוס שתהיה מצרים אי זה דת שתהיה :
ויסע נר עליו מלך הצפון · על מלך מצרים כמו בסופה ובסערה ואם הוא כתוב
בפי"ן כמו הסירו ולא ידעתי ורבים ככה : ובא · זה מלך צפון אל ארץ הצבי והטעם
אלו ימלטו מידי הדרים במקומו שהיו שם מואב וראשי בני עמון ויש כן ימי סנחריב
ואחת הנבואה שנים רבות :
ושלח ידו מלך צפון :
ומשל במכמני · תרגום
ואשר לא לדה ולא כתין
ליה אולי הוא מגורת
דרכמונים וכוסים הם
סמוכים למצרים יהיו
במלעדיו של מלך צפון
שיסורו אל משמעתו :
ומשמעות יבהלוהו · מלך
צפון ממזרח ומצפון הוא
בגל ופרס והטעם הקרן
הקטנה שהזכיר בנבואתו :
וינא · מלך צפון : על
קצו · ושם ימות וזהו הלכיות
על כלה זעם : ובעת · אז
בא היום והגיע העת שאמר
עד לי כורסון רמיו ועתיק
יומין יחיב ולא נוכל לפרש
כי יעמד מיכאל עמידה
לבד הוא רק עמד להפיל
כסאו כל מלכי הארץ והעל
הכתוב אחריו העומד על
בני עמך וזאת הלדה תהיה
על כל העולם ולא ימלטו
רק בעבור היות מיכאל השר
הגדול על ישראל על כן
ומלט עמך כל הנמצא כתוב
בספר והם הצדיקים וכתו'
ויכתב ספר זכרון לפניו
לירא השם : ורבים אחר נאום כי פירושו לא שיקיצו יהיו לחיי עולם ואלה שלא יקיצו
יהיו לחרפות ולדראון עולם כמו והיו דראון והמלה אחת והפירוש חרפה והנאום אחר
כי רבים הם המעטים כמו ורבים מבירים מנחה ורבים מעמי הארץ מתיהדו' ורבים
יחלו פני נדיב והטעם לפי דעתי שהצדיקים שמתו בגלות יחיו בסוף הגולה כי עליה'
כתוב כימי העץ ימי עמי ואז יתענגו בגויתן ובזיו ובבהמות וימותו פעם שניה ויחיו
בתחית המתים בהיותם בעולם הבא שאינם אוכלים ושותים רק נהנים מזיו שכינה
ואחר כי כן פירוש יתכן ותעמוד לגורלך לקץ הימין שבו נחתם הספר ורבי יהושע
אמר כי ישבו עפר מסל על ישראל שהם בגלות כמו מתים והנה הגואל יבוא לטוב
לצדיקי ישראל ולרע לרשעים והמשכיל יבין הנכון משני הפירושים ודברי מחכמים
עוזריה הנאון ז"ל . והמשכילים · כזוהר הרקיע · שיקבל האור והמצדיקים לרבים
מעלתם גדולה על כן אמר ככוכבים לעולם ועד כי מעלת הכוכבים גדולה שמעלת
הגלגלים אף כי הרקיע שהוא למעה מן הגלגלים : ואתה

רלבג

יבין על אלהי אבותיו שהיו עובדים לצדק ולאלתו מהכוכבים : ולא יבין על חמדת נשים ר"ל
שלא יפנה אליהם · והר כי המנהיג והשני לו כי לם אחת והוא הקיסר · ועל כל אלוה לא יבין
ר"ל מהאלהים הגויים כי על כלם יתגדל · ולזה לא יפנה לאלהיהם ולא יעבוד רק אל אלהים לפי
הנפלאות שידבר עליו · ואלהות שיתן לו מעוזים · ועל כן המלך יכבד לעשות שם ולאלוה אשר
לא ידעו אבותיו והוא זה האלוה הנזכר יכבד בזהב ובכסף ובאבן יקרה ובשאר דברים חמודי'
ועשה כל אלו הדברים למבצרי מעוזים · ר"ל כל העיירות הבצורות ועשה עם אלוה הנזכר
מחבותיו אשר הכיר · ר"ל כי בכל אחת מהם יעשה תמונתו וירבה שם כבוד לאלוה ההוא והמשיל
העובדי' האלוה במבצרי מעוזים כמו שנתפרשם היום מעניני הגמוניות ויחלק במחיר אדמה
ר"ל שיחלק לשרים ולמלכים אחתיו והם ישיבו לו מס ובעת קץ יתגברה עמו מלך הנגב והיה המושל
בישמעאלים · וידמה שזה היה בעת הזאת שלקח מלך הנגב מארצות מלך הצפון קצת ארמיניה'
וקצת עיירות אחרות והנה אחר זה יתעורר עליו מלך הצפון בחיל רב ובא עליו בארבה ובפרשים
ובאניות רבות ובא בארצות ויעבר · ולזה הכוכבים יהיו במלעדיו ר"ל שיטעה כל אשר יעבור בו
ובא בארץ הצבי לכל הארצות' והיה ארץ ישראל ועיירות רבות יבטלו ר"ל שיפלו בידו · ואלה
ימלטו מידו מה שהיה התחלת הארצות · לא אשר ארץ בני עמון תפול בידו · ושלח ידו בארצות
אחרות שלת ארץ הצבי וארץ מצרים לא תהיה לו לפליטה כי בידו תפול ומשל במכמני הזהב והכסף
ר"ל במטמוני הזהב והכסף ומשל בכל חמודות ארץ מצרים · ולובים וכושים יהיו במלעדיו ר"ל
שיגער בארצ' ויכבשם אותם והאר זה יבהלוהו שמועות ממזרח ומצפון · ר"ל שמהלו המקומות
יתעוררו עליו מלחמות ואז יצא לקראתם בחימה גדולה להשמיד ולהחריב רבים אשר בתו להלאת'
עמו ויטע אהלי אפדנו בין ימים להר צבי קדש והוא הר המוריה שהיה נבנה בו בית המקדש
ואז בא עד קצו מלך הצפון · ר"ל שיפול ביד שונאיו ואין אחד מבני ארצו יעזור לו כי משמים
נלחמו · ובעת ההיא יעמוד מיכאל השר הגדול עלכל הארים השופעים משפע הכוכבים שהם
שרי אלו המלכיות כמו שקדם והוא העומד על בני עמך עם גבריאל להמשיך להם ההשגחה
האלהית הפרטית והיה עת צרה אשר לא נהיתה מהיות גוי עד העת ההיא ובעת ההיא ימלט
עמך כל הנמצא מי מהם שאפילו לא יהיה אחד בעיר אפילו שני' ממשפחה הם יגלו והנה לא נדע
על מי תהיה הצרה אם על הגוי' בסבת אלו המלחמות הנפלאות שזכר והוא הנראה יותר לו על
ישראל ג"כ אלא כי מפני שישראל מפוזרי' בכל אלו המקומות שישתיחם מלך הצפון אי אפשר לפי
מה שאחשוב מזולת שיזוקו בו ישראל בזה · אז אולי יעמוד מיכאל אז אלהי' את ישראל מהצרה
ההיא ואז יתרחם ה' חופת נפלא ייעיר המלכות החמישי להתקיים לעולמי עד כמו שנזכר בזה
הספר והוא שכבר יהיה רבים מהמתים למען יתפרסם זה המופת לכל האומות ואז יהפוך ל עמים
שפה ברורה לקרא כולם בשם ה' ולעבדו שכם אחד וזה ממה שיסבב שלא תהיינה מלחמות אחר
זה כי לא יהיו שם אומות מתחלפות והנה אלו המתים שיחיה אז הם שיהיה מהגם וטבע כמנהג
שאר האדם והוא שמעשיהם הם בבחירתם ולזה שיפר שקלתם יקח מהשלמות מה שיזכו בו אל
החיים הנצחיים וקצתם ירחקו מהשלמות והם הרשעים עד שיהיו לבזיון ולכלאי מתמיד ולא יהיה
להם חלק בטובה והנה האנשים המשכילים יאירו עיני זולתם כזוהר הרקיע שישים העיניים כלם
רואות כן ישפיעו אלו לכל האנשים אז עד שכל תמלא הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים והנה
מצדיקי הרבים אז יהיו רבים ככוכבי' לעולם ועד ואז יהיה דרך אל שתמשך תמיד האמונה
האמתית לא הסור זה שכבר לא יהיה שם אמונה אחרת וימלאו רבים מישראל זאת האמונה
האמתית בכל דור ודור תמיד : ואתה

ולאלוה מעוזים · לאלהי הכרובים אשר יכרתו עמו ברית · על כנו יכבד · יחזיק
את האומות להיותם כבושים לו : ועשה בצינים · למבצרי מעוזים · אשר הכיר
ירבה בכבוד · את השרים אשר ירצה בלבו להכיר פניהם ולהחניף ירבה להם בגיל
ומדמה יחלק · להם · במחיר · בדמים קלים ובעת קץ · כשתקרב הגאולה · ויתעתר
עליו מלך הצפון · על מלך
הנגב : ובעת ההוא יעמוד
מיכאל · ישחתק כהלם
שירצה הקב"ה לן בעצמו
ואמר הילך אחבד אומה
גדולה כזו בשביל ישראל ·
והיתה עת צרה · בפחלית
של מעלה · וקטינורית
בחלמידי חכמים : בזוזי
ובזוזי דבזוזי כמו שאמרו
רבותינו בהגדה בפרק
אמרון של כתובות · כל
הנמצא כתוב בספר · הדי
זה ירקדא קלר כל הנמצא
כתוב בספר זה על ידי
החלומות הכתובים בו
עד דקטילת חיות' ויקבלון
מלכותא קדישי עליונין
הכל יתקיי : ורבים מישיני
אדמת עפר יקיצו · יחיו
המתים : והמשכילים
שעסקו בתורה ובמצות ·
יזהירו כזוהר הרקיע :
וכו'ות

רבינו סעדיה גאון

יתנגח · יתקוטט: ויסע עליו
כמו שערת חימה: בארץ
הצבי · בארץ ישראל ארץ
רצון לצבונו : במכמני · במסמוכי מקום סתר מטמון מחרב מתרגמינן כמנא אמכס
הלייל יטמון בארץ הפח ואשר לא לדה מתרגמינן ולא כמן : ולובים · שם אומה
כדכתיב ומצרים ילד את לודים ואת ענמים ואת להבים ולובים עם אחד
הוא : במעלדיו · במסעדיו בחילוף סמ"ך בצד"י : אהלי אפדנו · לשון אפידת הפוך
עניין מכסה ציור כאפוד בד חשוב שבבגדים כן אהלי אפדני חשובים שבאהליהם :
ויטע · ויטעה כמו לנטות שמים לנטות שמים ואשר כתוב ויטע היה לות
בארץ אז יבוא עד קצו של גלות : ואין עוזר לו · כי יפול שר גוג ומגוג ויעמוד
מיכאל השר הגדול על עזרת ישראל : והיתה עת צרה · היא יום הרינה נחמיה כן
חושיאל ככתוב והביטו אלי את אשר דקרו : כל הנמצא כתוב בספר · אלו הצדיקי'
ככתוב ויכתב בספר זכרון לפניו : ורבים מישני אדמת עפר יקיצו · זו תחיית מתי
ישראל שנגזרלם לחיי עולם · ואלה שלא יקיצו הם עובדי יי' אשר ירדו לדיוט' התחתון'
של גיהנם והיו דראון לכל בשר · דראון לי ראון כדמתרגמינן מיסת חזינא :
והמשכילים · בתורה יזהירו כזוהר הרקיע : ומצדיקי הרבים · אלו מלמדי תינוקות
ומוכיחי ישראל ככוכבים : ואתה

אבן יחייא

אחד לכל עיר ועיר · והמשיל ההגמונים והכומרים בשאר העם הרבים כי הם המושלים באומה
הנצרית · ואדמה יחלק במחיר · כי במחיר עבודת הכומרים · האדמה יחלק להם · כי לכל
אחד מהם ינתן חלק מאדמה והכנסותיה הנקרא בלשונם ביניפיציאלו · מיספריטואל · ובעת קץ
יתנגח עמו עם רצה לאות אדום מלך הנגב שהוא האוגר המולך עתה על מצרים · ויתעתר עליו
על רצה לאות אדום התיבר המוכר שהוא גם כן מלך הצפון כי כל ארץ יון היא תחת ממשלתו
ובא עליו בגשם ברכב ופרשים · ובים באניות רבות ובא בארצות אדום ושטף ועבר כי בשתי
יעבור על כלם ויטעם ובלבם · ואחר כך יבוא אל ארץ הצבי והיא ארץ ישראל אשר תחת
ממשלתו אשר ימרדו בו בעוד שיפיל ארצות אדום · ובבות מעיר · ארץ הצבי יכבלו כי יכלם
ויפחידם · ואלה ימלטו מידו אשר לא ישחיד קצת מהעבים אשר היו מיומי קדם לאדום ומואב
ולאחית ארץ בני עמון אבל האשר ישחית בתחתו מפני המרד שמרדו בו כי ישלח ידו בארצות ההם
וגם ארץ מצרים לא תהיה לפליטה כי גם היא ידה בחטא · ומשל במטמוני הזהב והכסף ובכל
חמודות מצרים כי יקח את כל הכסף · ויהיו במלעדיו לובים וכושים כי ילך גם כן אל מצרים
ויפחידם ובין כך שמועות יבהלוהו ממזרח מארץ תיגרמה ומצפון ארץ יון כי מרדו בו ולא בחיתם
גדולה להשמיד ולהחרים רבים מהם גם כן כאשר עשה בנגב · ולמען לא יסוכו לחרוב בו עוד
בני ארץ הצבי יטע אהלי אפדנו והיכלו בין ימים להר צבי קדש והוא הר המוריה מקום בית
המקדש וזה להפחיד את העם שיתשבו היותו שמה · ואז אחרי היותו התוגר מלך כל הארץ יבוא
קיצו ולא יהיה עוזר לו כי אז יתחיל המלכות החמישי מישראל · כי בעת ההיא יעמוד מיכאל
השר הגדול העומד על בני עמך להיות סניגורים · והיתה עת צרה אשר לא נהיתה מהיות גוי עד
העת ההיא והוא שיהיה בעולם דבר וחרב ודבר ורעב וחולאים וחיה רעה ושבי ובזה · ובעת
ההיא ימלט מהצרה ההיא עמך כל הנמצא כתוב בספר החיים לצדקתו · כי הרשעים שחיו
יעמדו ואז ימותו · ואז יתחדש מופת תחיית מתים כי רבים מישני אדמת עפר יקיצו אלה לחיי
העולם והם הצדיקים ואלה לחרפות לדראון עולם והם הרשעים · וסבת תחייתם לתמן שהרשעים
יודו בפחדם היות אמונתם שקר ואשר האמינו בם רדפו אחרי ההבל ויהבלו · והם יבינו כי שקר
נחלו אבותם · והמשכילים והם הירחים את ה' יהמו מזיו הבהיר כמשה אדוננו אשר
קרן עור פניו מפני הזאתו מהאור השכיני · אבל לא יהיה קירון עור פניו באותה המדרגה רק
כזוהר הרקיע שהוא בשם ספיריי זך · ומצדיקי הרבים אשר בחייהם עשו לדקות ה' וסבבו
שולתם גם כן פעלו ועשו הטוב וזכו וזיכו את הרבים · יהמו מזיו השכינה בהדרגה יותר גדולה
כי יהיה קירון עור פניהם כלוכבים וזה יהיה לעולם ועד כי לא יחטאו עוד אשר לסבת החטא
יאבדו מעלתם ואדרבא ישתלמו בשלמות ההתלטיי בהעדר המונעים · ומעיקים מהגלות ושבי
ויצר רע ויפרד נפשם מחמדם אחרי ימים רבים בנשיקה בלי נזק וכאב כלל ויתדבק ביחיין ה' כלם
ואתה דניאל סתום הדברים וכאשר תכתבם על ספר לא תוסיף בהם ביאור · ותחום הנכון ביאור
הספר עד עת קץ · יען כי ידוע אלי שישוטטו רבים לפרשם ותרבה הדעת בהם ואלוני שלא
יביכום · כאשר הוא האמת שבכל אלה הדברים הסתומים כל אשר יאחר בו מהמפרשים הוא
הכל · ופירושו הקודמים בו אשר יצא אל הים הפך אשר ביאורו ויוכיח · הי' יזכו לראות עין בעין
ורשיי

ובכלות נפץ יד עם קדש. כשתכלה כח ישראל. כי תכלת יד ותפש עצור ועזוב: ולא תבין. לא ידעתי מהו. מועד מועדים וחצי. מה אחרית אלה. סוף החשבונות הללו. עד עת קץ. עד אשר תקרב הגאולה יתברר ויתלבנו החשבונות האלה: ויצרפו. בהם רבים להבינם. והרשיעו רשעים. את החשבונות לחשבם שלא כמשפט וכשיכלו יאמרו אין עוד נחול. ולא יבינו אותם כל רשעים. והמשכילים יבינו אותם בבא עת קץ: ומעת הוסר התמיד. כדי לתת שקוץ משומם תחתיו ימים אלף ומאתים. ותשעים שנה הן מיום הוסר התמיד עד שיסוב בימי מלך המשיח. וחשבון זה מכוון עם חשבון ערב ובקר אלפי' ושלש מאות מיום גלותם ממלריס עד גאולה אחרונה גלות מלריס מאתי' ועשר. מיום נתתם עד בניין ראשון ארבע מאות ושתי' יתי הבניין ארבע מאות ועשר. גלות בבל שבעים שנה. ימי בית שני ארבע מאות ועשרים. הרי אלף וחמש מאות ותשעים: והתמיד הוסר לפני החרבן שם שנים הרי מיום גלותם למלריס עד היסר התמיד אלף וחמש מאות ושמונים והרבע. הוסף עליה' אלף מאתים ותשעים הרי אלפים ושמנה מאות ושבעים והרבע כמנין ערב בקר בגימטריא. ואלפים ושלש מאות

אשרי

רבינו סעדיה גאון

ואתה דניאל סתום הדברים. וכותבם בחידות סתומות: חתום דברים חתומים. עד עת קץ שיפוסטו רבים תלמידי חכמים: והרבה הדעת. לבהר החזון ולא יסיגו: לבוש הבדים. בגדים לבנים כבגדי כהונה בגדי הבד. קץ הפלאות. קץ הגאולה: וירם ימינו. בשבועה ככתוב הרימותי ידי אל יי: כי למועד מועדים. כי בכלות מועד מועדים וחצי עדיין אין יכולה עד כלות נפץ יד עם קדש כלומר ואף על פי שיעברו כל החשבונות אין מבין את הישועה זולתי הלהיטי מרוב עונותינו בזה הסימן בכלות גלות נפץ יד עם קדש בהלדל הדורות הזה תכלנה כל אלה הצרות ואין אתנו יודע עד מה מחר אשר אמר המלאך לדניאל לך דניאל כי סתומים וחתומי' הדברי' אנו אין בנו כח לעמוד על סוד החשבונות של ימים ושנים אמל בזה נחבונן כי קרבנו הענה אלף מאתים ותשעים הם עם תמידים ומוספין וכל קרבנות עדה וציבור יחיד ונשיא ומלך ואשר כתב אלף שלש מאות ושלשים וחמש אין לידע עד יערה עלינו רוח ממרום להגיחין ביאת גואל לגואלינו אמן:

ואתה

אבן יחייא

וראיתי אני דניאל וגו' סיפר כי בחזיונו ראה שנים אחרים עומדים והוא רחז לשכל ולראיין שהם אחרים וזרים זה לזה הא' רוחני והא' גופני. עומדים אחד הנה לשפת היאור ולא' הנה לשפת היאור והוא רחז שהיו מוכני' להקל השפע המכוכה בימי היאור ויאחר כל א' מאלו לאיש לבוש הבדים והוא נבריאל אשר מחעל לחי היאור כי הוא המשפיע ההשפעה עליהם. עד חתי קץ הפלאות האלה. ואז שמעתי את נבריאל שהיו ידיו אל השמים ונשבע בחי העולם שהוא החלוה ית' שהוא מעמיד העולם וחיו כי למועד מועדים וחצי אשר אז ובכלה התכנסות מהיר והנגע והגלות מעט קדש. תכלינה כל אלה ויהיה כל העולם תחת אחוזה אחד כי ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד. והנה פירש מועד מועדים וחצי הוא כאשר ביאתי בעדן עידנין ופלג עידן. ואני שמעתי הדברים האלה ואחכם לא הבנתי פירושם ואז אחרתי לחזני מה אחרית אלה הדברים ופירושם. ויאחר לך דניאל סתומים וחתומים הדברים עד עת קץ. וסבת סתומים לחתן יתברר ויתלבנו ויצרפו רבים אשר יקדשו ה' ויחזיקו על שמו בהאחיכם ביאת המשיח הקרוב. והרשיעו רשעים אשר לא יאמינו בביאת המשיח וימרו דתם. ולכן רמזי שלא יבינו כל רשעים. והמשכילים יבינו דבר מה כי. כי מעת שהוסר התמיד והוא חרבן בית ראשון בזמן דניאל שאז נתן בעולם כבוד לשקוץ שומם וריק מכל ידיעה אשרי המחכה להגיע

רלבג

ואתה דניאל סתום וחתום הדברים שלא תוסיף להם ביאור על מה שנזכר וחתום בזה האופן זה הספר שיסתר סתום וחתום עד עת קץ: ישוטטו רבים להבין אלו הדברים ותרבה הדעת אז. ואז יודע פירוש אלה הדברים עד שהמתחדשים אז ייעשרו לעמוד על כוונת אלו הדברים והם שנים אחרים. ר"ל שנים שהם אחרי' ולא כתבתי מי הם. אך ידענו שמעלתם למעלה מהמעלה בדניאל הרבה. כי הם שאלו זה לדניאל. וגם הם בארץ על שפת היאור ובדניאל היה מעל למימי היאור. וידמה שהם קלת כחות יש להם מבלי בחלומות ובדברי הנבואה: ויאמר בחי העולם הנה הם מי העולם של מועד מועדים וחצי: ואחר חכלה לאחר זה יד עם קדש לשבר את המלכיות האלו תכלינה כל אלו. ר"ל אחר מועד ומועדים וחצי תחל עם קדש לנפץ אלו המלכיות. אך קודם זה יהיה תחת יד המלכו' הרב עי' בנגב ובלמון כדמר נמה שקדם ויתיהבון ביריה עדן ועדנין ופלג עידן והנה לא נדע מתי יהיה התחלת זה המסדר כי ידמה שיהיה מעת התפשט זאת הלמודה במלכות רומי וכבר סופר כי זה היה מי קוסטנטין הקיסר ולא ידענו שיהיה בו זה שנוכל לבאר מזה. זה הסדר מהזמן ההיא המיעד בהופן שיסכים עם הקץ הנזכר אחר זה: אך נעמוד על זה הקץ ממה שזכר אחר זה. ואני שמעתי ולא הבין כבר אמר דניאל שלא הבין זה הקץ ולזה שלא מה אחרית אלו הזחנים כדי שידע אמתי קץ הפליאות יתברר ויתלבנו וצרפו רבים מסיבי העונות באורך הגלות. והרשעי' ירשיעו להמיר. כבודם ולא יבינו אחד מהרשעים ענין זה הקץ. אך הלדיקים המשכילים יבינו. והנה מן העת שהוסר התמיד שמות בעת חרבן הבית עד העת שיתתן השקוץ שומם ויהיו הע"ש ימים אלף ומאתים ותשעים שנה

ו' רפין ל' למועד מועדים וחצי וככלות נפץ
ל יד עם קדש תכלינה כל אלה:
ז' ל' ואני שמעתי ולא אבין ואמרה אדני
מה אחרית אלה: ויאמר לך דניאל
ל כי סתמים וחתמים הדברים עד עת
ז' ז' ז' קץ: יתברו ויתלבנו וצרפו רבים
ז' והרשיעו רשעים ולא יבינו כל
ז' ר"ף רשעים והמשכלים יבינו: ומעת
ז' תד מלעיל הוסר התמיד ולתת שקוץ שמם ימים
אלף מאתים ותשעים:

אשרי

וראיתי י"ב וסימ' וראיתי את הדם ופסחתי עליכם. וראיתי מה והגדתי לך. וראיתי לבית גבא. וראיתי ודנה עלידם גידים ובשר עלה. וראיתי אני שיש יתרון לחכמה מן הסכלות. וראיתי כי אין טוב מאשר ישמח האדם. וראיתי אני את כל עמל ואת כל כשרון. יראיתי את כל מעשה האלהים. כי איככה אוכל וראיתי ב' כפסוק. וראיתי אני דניאל לבדי את המרא. והנה שנים אחרים: ולא אבין ד' וסימ' ואני שמעתי ולא אבין: הן יעבר עלי ולא ארא. הן קרם אהלך ואיננו. מיזה מעלים עצה: ומעת כ' וסימ' אשר סר אמציהו מאחרי יי' ומעת הוסר התמיד: הוסר ב' וסימ' כאשר הוסר חלב מעל זבח. ומעת הוסר התמיד: שקוץ ב' מ"ל וסימ' השקוץ משומם. ולתת שקוץ שומם:

ויגיע והטענה שזה המספר כמו חצי שבוע והנה קרוב משלש שנים וחצי עמד הבית השני בלא עולה ואחר כן חרב והלכו ישראל בגולה וקרוב מהמספר הזה יעמדו ישראל בגרה גדולה שלא היתה כמוה עם הקרן הקטנה והיא ממלכות ישמעאל כי רוב הגולה בארצם וזה הוא יתיהבון בידיה עד עדן עדנין ופלג עדן ואין פלגין מרמית פימן לשנים כמו בלשון הקדש שנתים דרכים והעד יפל באחת מהשתים ולשון רבים דרכים והפחות שלשה על כן כתיב עדן שנה אחת כמו למועדה מימים ימימה והנה ועדנין שלש שנים וחצי שנה על כן יש נוכח לנו וזהו למועד מועדים וחצי כי למועד מסרת הוא כמו למועד חדש האביב והנה מועדי' שלשה ובעבור היות חצי שנה בקרוב הוצרך לפרש מספר הימים וזהו מדרי המחכה ויגיע והטעם כי יסבול הגרה הגדול' כי שם כתיב להשניא זמנין ודת וחבר דניאל הלה המספרי שאינו בזמן אחד בעבור שיעמדו ישראל בגרה גדול לפני ביאת הגיאל והנה הבדיל המספר כי ידמה שיהיה הימים יגלה מלך נפון ויקח מגרים אחר שלש וחצי יבא הגואל לישראל רק לא ידענו עד עתה מתי יגלה זה המלך הנזכר אל ארץ מגרים:

ואתה

רבינו סעדיה גאון

ואתה דניאל סתום הדברים. וכותבם בחידות סתומות: חתום דברים חתומים. עד עת קץ שיפוסטו רבים תלמידי חכמים: והרבה הדעת. לבהר החזון ולא יסיגו: לבוש הבדים. בגדים לבנים כבגדי כהונה בגדי הבד. קץ הפלאות. קץ הגאולה: וירם ימינו. בשבועה ככתוב הרימותי ידי אל יי: כי למועד מועדים. כי בכלות מועד מועדים וחצי עדיין אין ישועה עד כלות נפץ יד עם קדש כלומר ואף על פי שיעברו כל החשבונות אין מבין את הישועה זולתי הלהיטי מרוב עונותינו בזה הסימן בכלות גלות נפץ יד עם קדש בהלדל הדורות הזה תכלנה כל אלה הצרות ואין אתנו יודע עד מה מחר אשר אמר המלאך לדניאל לך דניאל כי סתומים וחתומי' הדברי' אנו אין בנו כח לעמוד על סוד החשבונות של ימים ושנים אמל בזה נחבונן כי קרבנו הענה אלף מאתים ותשעים הם עם תמידים ומוספין וכל קרבנות עדה וציבור יחיד ונשיא ומלך ואשר כתב אלף שלש מאות ושלשים וחמש אין לידע עד יערה עלינו רוח ממרום להגיחין ביאת גואל לגואלינו אמן:

ואתה

דניאל יב

אבן עזרא

ואתה. לקץ הימין. הג"ון תחת מ"ם וכמוהו ואתה קח לך חטין ועליה יכרעון אחרין ולא יחמין בחיין גם מלת בימין. אמר יפת בן עלי כי זה הפסוק דברי דניאל לכל מסכיל שילך לו ולא יחפש על קץ הימים עד שימלאנו מי שגזר הפס לבא הגואל בימיו וזה טעם ותעמוד לגורלך אם נגזר להיותך מי וזה הפירוש רחוק וכמה היה נכבד מאד פירוש הגאון אילו היה מספר לנו מה טעם לעמוד בגורל עם קץ הימים כי הכל הם דברי מלאך ולא דברי דניאל:

רשי

אשרי המחכה ונוגיע. הרבעים וחמש שנים נוספים על חשבון העליון שעתיד מלך המשיח להתגלות אחר שנגלה ויסוד [illegible] וכן מלינו במדרש רות וכן יסד אלעזר הקליר ויחכה מהם שבועים שנה [illegible] קץ. תפטר לבית עולמך. לגורלך. לקבל חלקך עם הצדיקים. לקץ הימין. כמו באחרית הימים ואין לפרש הימין לשון יד הימנית שהרי הוא מבני במסורת הגדולה בשביל תיבת המיוחדין בכ"ון זקוף בסוף תיבה המשמשת במקום מ"ם ולית דכותהון כגון ועליה יכרעון אחרין יקוש ולא יחמין בחיין. קח לך הטין. יתרדון מיין. למחות חלכין. לקץ הימין:

ל דסמיך: ב דנביא: ג ל יחלו: ד ימין דכתו:

אַשְׁרֵי הַמְּחַכֶּה וְיַגִּיעַ לְיָמִים אֶלֶף שְׁלֹשׁ מֵאוֹת שְׁלֹשִׁים וַחֲמִשָּׁה: וְאַתָּה לֵךְ לַקֵּץ וְתָנוּחַ וְתַעֲמֹד לְגֹרָלְךָ לְקֵץ הַיָּמִין:

סכום פסוקי ספר דניאל שלש מאות וחמשים ושבעה וסימ' שנ"ז וחציו ביה בליליא קטיל בלשאצר הרגישו:

לקץ ב' דגשי' וסימנים ויפח לקץ ולא יכזב: ואתה לך לקץ ותנוח:

רבינו סעדיה גאון

ואתה לך לקץ. לבית עולמך בעת ימלאו ימיך ותנוח עם הצדיקים לגורלך המזומן והלסון לך בגן עדן כי זמן הגאולה אינו גלוי לכל בשר ולכל מלאך אלא לקץ הימין לקץ אשר אושיע ימיני אשר החזרתי אחור מפני אויב אז אושיע ירושלם כדכתיב אם אשכחך ירושלם תשכח ימיני ואומר הושיעה לו ימינו וזרוע קדשו:

רלבג

המתים שיחיו יהיו בעלי בחירה לאחוז בדרך לו ברצה אי זה שירצו: ולזה אמר כי רבים מישני אדמת עפר יקיצו אלה לחיי עולם ואלה לחרפות לדראון עולם וכבר יספק מספק ויאמר הנה איך יתכן זה וכבר ימשך ממנו שיהיו אלה המתים חיים לנקמה מהם ולהרע להם והם הצדיקי' אשר יקרה שיחיו אחר תחייתם ואנו מתירין זה הספק מפנים הם עלמי שאינם עול הם לא ימית הם את הצדיק תכף היותו צדיק כדי שלא יחסר שלמותו אע"פ שכבר יקרה שיחיה אחר זה: כן הענין בזה בטוח ומהם כי הכלים אשר לאדם הם כלים בעצמות להלעת השלמות לו ואע"פ שקלתם הם כלים במקרה על החסרון ובהיות הענין כן הנה הוא מבואר כי התחיה היא לכלם חנינה ומסד כי הכלים אשר לאדם הם כלים בעצמות להוסיף על שלמותו לא לנטוה ל' התסרונו' ואין ראוי שיתנע ל' מהשפיע מה שהוא טוב בעצמותו מפני שיתחדש ממנו רע במקרה ומהם כי מפני שבעת היות תמלא דעה את ה' הארץ מחוזק השפע האלהי שישפע בזמנים ההם ולא תהיה שם לאומר נפשדת הנה לא יתיישר הענין אז שיעתק האדם כי אם אל הטוב ולשלמות ולזה הוא מבואר שמזאת התחיה לא יקבלו שימשך כי אם טוב ושלמות ובכאן הותר זה הספק וידמה שאין תחיית המתים אלא לכל הצדיקים ולא לכל הרשעי' אבל לקלת'. ולזה הוצרך המלאך לייעד לדניאל שהוא יהיה בעת תחיית המתים: התועלת השמיני הוא להודיע עת הקץ לפי מה שבארנו. והוא הזמן שיש בין העת שהוסר התמיד ובין העת שינתן משומם הדבר המשוקץ אל הבית והם האלילים והתמונות: והוא לכלה. לפי מה שבארנו בשנת קיים' לפרט השלש השני לגירה. וכבר התבאר בזה המקום שזה הקץ אינו אלא מערכת הכוכבים. אבל אלא השגחת הבית הפרטית בעבור הלבות. ולזה אמר ובעת ההיא יעמוד מיכאל השר הגדול וידמה שסביב העת ההיא יחיה הבית הישוע' הם ישראל דרכם. שנאמר אני ה' בעתה אחישנה' כן יהיה ויעשה ה' ושיגינו תראינ' אמן. והנה לא עמדנו על שיעור המועדי' אשר אמר אבל הזמן שישלמו אלף ושלש מאות שלשי' ומשם' הנה לא ידענו מאי זה עת יתחילו אלו המועדי' כי אם ידענו זה כחלק הזמן ההוא על שנים וחצי. והוא יהיה שיעור המועד הנרא' לי עתה שרמוז במועדי' מועד עמידת הבית' ראשו' ומועד עמיד' הבית שני עד שהוסר התמיד. כי מן העת שהוסר התמיד יהשב עד עת הגאול' והנה ידענו כי עת עמיד' בית שני מעת שהוסר עד שהוסר לגמרי הוא שנים ושני שבועות וחצי שבוע שהם ארבע מאות ושלשי' ושבע שנה וחצי. וידמה שעמיד' בית ראשון היה ארבע מאות ותשע עשר' שנה וחצי כמו שזכרנו במה שקדם. ולזה יתבאר כי שני המועדים הם שמונה מאות וחמשים ושבע שנים וחצי. וכל אחד מאלו המועדי' הוא ארבע מאות ועשרים וחמשה שנה וחצי: ויהיו אלף ומאתים ושמוני וחמש' שנה וחצי. ויהיה הראון באמר למועד מועדים וחצי לזמן שוה לשני המועדים הנזכרים ולמחציתם. וכאשר יחובר עם זה ארבעי' וחמש שנה והוא הזמן שתכל' עם קדש לנפן ולשבר כל אויביהם ויכנע גם כן נוג ומנוג והמונו. והנה יחוייב מזה שיהיה זה הזמן אשר בין הסרת התמיד אלף שלש מאות ושלשים וחמש שנה וכבר נתבאר כל מה שהיינו חושקים ידיעת הבאור בו מזה הספר שהעירו הדברים קלתם לקלתם שהבאור הוא בזה לפי מה שבארנו יתברך ויתעלה ה' ויגלה הכל אשר גלה לנו סודות. והנה היתה השלמת הביאור הזה בירח אדר שני של חמשת אלפים תשעים וחמה: והתהל' לאל אשר עזרנו ברחמיו ובגודל חסדיו יהי שמו מבורך על כל ברכה ותהלה אמן אמן: והנה נשלם פי' דניאל תהלה לאל אלהי ישראל:

אבן יחיא

להגיע אל הזמן שיהיה על אלף מאתים ותשעים שנה. פוד אלף שלש מאות שלשים וחמשה שנה אחרים שהם בין כלם אלפים ותל"כה שנה. שאם תחברם עם שלשה אלפים וש"לא שנה הגדולת העולם עד ימי דניאל וכורם אעט פחות או הרבה יהיו שבת אלפים בקירוב אם כחות לו יתד כי הדברי' הם תומים הלא אי אפשר לדבר בם כי אם בקירוב אשר אז יפסד העולם ויפרדו מחוברתם הנפשות החשובות וידבקו בקומם אשר הוא האושר האחרון ההלעיי המקוה ומחוכה מכל עלם. ואתה דניאל לך לקץ חייך בעולם הזה. ואחר כך בחוקך תנוח במנוחת גן עדן. ולקץ הימים תעמוד ותהיה בתחיית המתים. ותזכה גורלך הטוב בעולם הבא. תס וכשלם שבת לעולם והיתה השלמתו בחג הסכות שנת י' פל"ח בימיו לדיק פה לא"שת דפי"שקיא ביתם אלף חמי גדודי דון גדליה ן' יחייא אשר תחת ממשלת הדוכוס מפי"לרה ירום הודו בגדולי מפני לגבות המנגד אשר ברומת"ניאה ארץ מגורי ה' ויזכני להגלות מתורתו בגלות ומשגיחות ינקני:

בשנת

ובשנת

אחת לכורש מלך פרס לכלות דבר־יהוה מפי ירמיה
העיר יהוה את־רוח כורש מלך־פרס ויעבר־קול בכל־
מלכותו וגם־במכתב לאמר: כה אמר כורש מלך פרס
כל ממלכות הארץ נתן לי יהוה אלהי השמים והוא־פקד
עלי לבנות־לו בית בירושלם אשר ביהודה:

מי־בכם מכל־עמו יהי אלהיו עמו ויעל לירושלם אשר
ביהודה ויבן את־בית יהוה אלהי ישראל הוא האלהים
אשר בירושלם: וכל־הנשאר מכל־המקמות אשר
הוא גר־שם ינשאוהו אנשי מקמו בכסף ובזהב וברכוש
ובבהמה עם־הנדבה לבית האלהים אשר בירושלם:

ויקומו

שטה כל חר וחד ל׳ דכו׳ וכל מלה אחרי מן לישנא דכו׳ וסימ׳ אמנם ויאמר יי׳ אל אברהם לנה זה וכל האמנם דכו׳ במצור לה אמר פנחריב דד״ה׳ וכל במצור וכמציק דכו׳ במצולת ישוב ירחמנו יכבוש׳ וכל ממצולות דכו׳ במלחמ׳ ועמד על כנו מעבר נגש׳ וכל ובמלחמ׳ דכו׳ דברו ויראו אחיו כי אותי׳ וכל בדברו דכו׳ הלל כי הלל רשע על תאות׳ וכל שום כר נש דכו׳ הקריב ויאסרו האנשים ההם׳ וכל להקריב דכו׳ הוסיף ולא הוסיף עוד מלך מצרים וכל להוסיף דכו׳ ורע שבור זרוע דשע׳ יכל טוב ודע דכו׳ ויגל השארית מן החרב׳ וכל ויגל את דכו׳ וחיל כבד וישלח שמה סוס׳ וכל יחחיל כבד דכו׳ זכר קמץ כי דורש רמם אותם׳ וכל לשון זכר דכו׳ חכלי ופ׳ וחכלי מגיש עשר׳ וכל כחכלי דכו׳ יגע גם איר רשעים ידעך׳ וכל יגעדכו׳ למס כין בגיהם אשר נותרו דד״ה׳ וכל לתמ עובד דכו׳ למלכי הלוא הם כתיבים דסיף מגלת אסתר׳ וכל למלכי דכו׳ מציא על זאת יתפלל כל חסיד׳ וכל ממצוא דכו׳ ענית ומערת וכית ענות׳ וכל לשון עוינים דכו׳ עמיה ושמרתם את השכת׳ כל מעמיה דכו׳ עזה צוה אלהיך עזיך עזה׳ וכל ש ם כר נש דכו׳ רצפ׳ רגש ויעף אלי אחד מן השרפים ובידו רצפה במלקחים׳ וכל שום כר נש דכו׳ חד מן י״ב מלין דכתיב א׳ בסוף תיבותא ולא קרי׳ וסימ׳ ריפוא למטה בנימן פלטי בן רפוא׳ ההלכוא ויהי כהוציאם את המלכים האלה אל יהושע׳ הקליא׳ ויאמר ישי לדוד בנו קח נא לאחיך א פת דקליא׳ אבוא אשר אמר אליהם זאת׳ רצוא והחיות רצוא ושוב כמראה הבזק׳ ואת יקיהא ומדד ארך הבנין אל פני דגזרה אשר על אחריה׳ נקיא מצרים לשמם׳ תהי׳ וארום למדבר שמם תהי׳ ממשם׳ בגוא ומני שים טעם די כל׳ ושציא ביתה דנא עד יום׳ יפוא ויתנו כסף לחצבים ולחרשים ומאכל ומשתה ושמן לצדנים ולצרים להביא עצי ארזים מן הלבנון אל ים יפו׳ ארעא׳ ובתרך תקים מלכו אחרי ארעא מנך׳ ויעל ז׳ רפין וסימנים נמסר בסוף ספר שמו׳ גר שם ד׳ דסמיכי וסימנים ויבא יעקב אל יצחק אביו ממרא קרית׳ והוא גר שם׳ ובי יבא הלוי מאחת שעריך מכל ישראל׳ וכל הנשאר מכל המקומות׳ מקומו׳ חסרים בליש וסימ׳ ואיש ישראל מגיח ממקמו׳ הסר המלכים איש ממקמו׳ נסע יצא ממקמו׳ עזו וחדו׳ ממקמו׳ וישאהו וישיבהו אל מקמו׳ ינשאוהו אנשי מקמ׳ וכל אודיתא דאיוב דכו׳ במ״ב וס׳ ולא יכירנו עוד מקומו׳ אף לזאת יחרד לבי׳

רשי

ובשנת אחת לכורש מלך פרס׳ סדר ספר זה סדור ומסוך אחר ספר דניאל כמפורש בגמרא בתרא והמלה מוסבת מזה לזה שנאמר בדניאל בשנת אחת למלכו אני דניאל בינותי בספרים מספר השנים אשר היה דבר יי׳ אל ירמיהו הנביא למלאות לחרבות ירושלם שבעים שנה וכן הולכת ומספרת כל הפרשה בחרבן הבית וזמן גלות בבל ומה ויהויין אשר התולה על מטותיו ישראל ותחלת סדר ספר זה כך הוא שלאחר שנהרג בלשצר מלך דריוש המדי שנאמר ודריוש מדיה קביל מלכותא וגומר ולאחר מיתת דריוש מלך זה כורש מלך פרס ובשנת אחת למלכו הוא שלמו שבעים שנה לפקידת גלות בבל מיום שגלה יהויקים שנאמר לפי מלחת לבבל שבעים שנה אפקוד אחכם וגומר׳ שחזרו ישראל מגלות בבל לארץ ישראל ובאותה שנה בשנת אחת לכורש יסדו ישראל יסוד בית המקדש וגרי יהודה ובנימן הלשינו עליהם לכורש מלך פרס ונוה לבטל המלאכה שלא לבנות עוד בנין בית המקדש והיו ישראל בטלים שלא בנו הבית כל מלכות כורש ואחשורוש ומלך אחריו עד שנת שתים למלכות דריוש בן אחשורוש מלך פרס׳ ובשנת אחת למלכותו התחילו לבנות בית המקדש עד אשר הוא דריוש בן אסתר ובשנת שתים למלכו הושלמו שבעים שנה לפקידת גלות בבל מיום שגלה יהויקים שנאמר לפי מלאת לבבל שבעים שנה אפקוד אחכם וגומר׳ שחזרו ישראל מגלות בבל לארץ ישראל ובאותה שנה בשנת אחת לכורש יסדו ישראל יסוד בית המקדש ובשנת שתים לדריוש הושלמו שבעים שנה לחרבות ירושלם׳ ובשנת חרבן הבית שגלה נבוכדנצר ומגלות יהויקים עד גלות צדקיה שנחרב הבית היו שמנה עשרה שנה ובאותה שנה בשנת אחת לכורש מלך פרס הושלמו ע׳ שנה מגלות יהויקים שגלו ישראל לבבל ובכך נתקיים המקרא שנאמר כי לפי מלאת לבבל שבעים שנה אפקוד אחכם׳ וגומר׳ זו היא הפקידה שחזרו ישראל על אדמתם ובנו יסוד בניין הבית אע״פ שלא נגמר עכשיו נמלא שהיו כ״ב שנה מגלות צדקיה שנחרב הבית עד שנה אחת לכורש מלך פרס ושמנה עשרה לאחר שנה אחת לכורש שהיא שנת שתים לדריוש מלך פרס הושלמו שבעים שנה לחרבות ירושלם מגלות צדקיה שנחרב הבית עד שתים לדריוש שהתחילו ישראל לבנות הבנין ונתרוהו וכן צדקיהו שנחרב הבית עד שתים לדריוש שהתחילו ישראל לבנות הבנין ונתרוהו וכן לכורש ואחשורוש ומלך אחריו עד שנת שתים למלכות דריוש בן אחשורוש מלך פרס׳ שהוא דריוש בן אסתר ובשנת שתים למלכותו התחילו לבנות בית המקדש עד אשר הוא דריוש בן אסתר׳ ובשנת אחת לכורש׳ אמר ירמיה׳ לזאת אמר הושלם דברו של הקב״ה אשר דבר ירמיהו הנביא שנאמר כי לפי מלאת לבבל׳ וגומר׳ העיר את רוח׳ רגון קול כרוז הכריז בכל מלכותו׳ וגם מלאות לבבל׳ וגומר׳ העיר את רוח׳ רגון קול כרוז הכריז בכל מלכותו׳ וגם במכתב׳ שלח בכל מלכותו׳ כי אמר כורש מלך פרס׳ וכה אמר להם בהכרז הכרוז אשר הכרין ובאגרת מכתבו אשר שלח בכל מלכותו׳ כי אמר כורש מלך פרס׳ וגומר׳ נתן לי׳ שהמי מלך ושליט על כל הממלכות׳ והוא פקד עלי׳ ב״ה עלי׳ על ידי ישעיה הנביא לבנות לו בית המקדש בירושלם כמו שנאמר בספר ישעיה האומר לכורש רועי׳ וכל חפצי ישלים ולאמר לירושלם תבנה׳ והיכל תוסד׳ כה אמר יי׳ לו׳ אמר׳ ידי ישעיה הנביא׳ לבנות בית המקדש בירושלם׳ אשר ביהודה׳ אשר בירושלם׳ אשר ביהודה׳ כך היה מכריז ובוחר לכלה׳ מובחר׳ לכורש אשר הוקמתי בימיו׳ וגומר׳ ובאר אחר נבוכדנצר זו על ידי ישעיה׳ מי בכם׳ כך היה מכריז ובוחר לכלה׳ מובחר׳ מי בכם מכל עמו׳ של הקב״ה יהי הקב״ה בעזרו׳ ויעלה לבנות ביתו אשר בירושלם׳ וכל הנשאר׳ וכל יהודי הנשאר במקומו שלא לעלות ממתם שחין לו רמון׳ ינשאוהו׳ מקומו׳ ישיבהו׳ מקומו׳ ינשאוהו אנשי מקמ׳ וכל אודיתא דאיוב דכו׳ במ״ב וס׳ ולא יכירנו עוד מקומו׳ אף לזאת יחרד לבי׳

אבן עזרא

מסית רוח בן בטוח׳ קנין שכל מנהו בהיר׳
שוכן בלבב ברי מחשב׳ מוחם חמון שונא יהיר׳
הוא יורני לשכיל סודות׳ מלקי עזרא סופר מהיר׳

ובשנת מלא בשנת דבקה במלת אחת כי כל שם מוכפד ושם דבר שנים רק להורות בחיזה זמן ממספר האחדים היה כן יתמך הדבר לאחד מהמספרים כהפר מנאתו בשנת שלש בשנת שבע גם כן המספרי׳ דבקים בדברים להודיע ולהורות מהם הם הדברים כאמרנו שני אנשים שלשת הכפת ארבעת ימים שמונת הנקר ופי׳ בשנת אחת לרלכו על בבל כי מוקדם היה מלך פרס ומלא אחת אחדו המדקדקים שהיה הסרה דל״ת אחדת ואותיות העקר שהם דנ״ז קט ף ע״ן חס״ד מיכם נגרעים לעולם זולתי הכפולים המדומים מהבנין׳ והלמ״ד והנון להיות אחד לזכר ואחת לנקבה שתי לשונות בענין אחד ושנים שר שים וכן אחד עשר ושתים עשר בענין אחד׳ לכורש׳ יי״ת שהמלה בהפכת מן זכר הדבר כי כבר נתנה לבני אדם וכן הוא אומר כל ממלכות הארץ נתן לי יי׳׳ פקד׳ לשון פקיד ופטעמו נתן הפקידות עלי׳ ביהודה׳ בארץ יהודה׳ יהי אלהיו׳ כטעמת שהשם היה עמו ונתן לו יכולת ממון׳ וי״ו ויעל הוא הנכנס בתחלת ענין וכן ויהי בימי שפוט השופטים ומיכנו לנורך׳ אשר בירושלם׳ דבק עם בית יי׳׳ וכל הנשאר׳ שהוא לל וחין ידו מסגת ממון לעלות׳ ינשאוהו׳ יחנו לו׳ משאות ומתנות לו׳ ינשאוהו ירמיהו מעגין רס ונשא כי הענני בשפל והוא הנכון עם הנדבה׳ ינשאוהו עם הנדבות׳ מחדות׳ ויתנדבו׳ ויקומו

אבן יחייא

ובשנת אחת לכורש׳ וגו׳ הנה אחרי מות בלשצר הבבלי מלך דריוש המדי׳ ואחריו מלך זה כורש הפרסי׳ ובשנת הראשונה למולכו בשלמו הע׳ שנה שנבא ירמיה בשם ה׳ שיבנו׳ בגלות בבל להרלות הארץ את שבתותיו׳ שהתחילו מיום הגלות יהויקים ולכן העיר ה׳ את רוח כרש׳ להשיב יש׳ על אדמתם׳ והנה לא נשלמה זו הפקידה לבארי כי לרי יהודה בשלו המלאכה׳ ר״ח שנה על שנת שתים לדריוש הפרסי בן אחשורוש ואסתר בהשגחת ה׳ למען שגלות צדקיה אשר הגלה׳ ר״ח שנה אחרי גלות יהויקים יתמיד גם הוא ע׳ שנה בגלותו ולא בשנת שתים לדריוש התחילו במלאכה והלילו׳ ובאמרה׳ הנעיר ה׳ וגו׳ לאמרוקי כי הנשנה הזאת שהעיר כורש לישראל לא יהיה מרלונו המוחלט רק מרוחו׳ ולמנו המוכרח אשר העירו קומו על נכה לרחמו על בני ישראל׳ ולכן זכר שנת כרש מלך פרס לאחר כי מה לו שם ישראל שתים הוא פרס היה מבני יפת ולא מבני שם ומה לו ולהם לגאול את גאולתם לו שהעיר ה׳ את רוחו׳ ויעבר וגומר׳ וכל כך היה חזק השתוררות שנה הדבר תקף בכל מלכותו׳ בקול ובכרוז ובמכתב׳ לעמן הדבר על הדבר ויוציאהו אל הים׳ כה אמר כרש וגו׳ זה פתשגן הכתב כל ממלכות הארץ הידוע שזו היא הארץ ה׳ שעיני ה׳ אלהים בה׳ יתן לי ה׳ אלהי השמים׳ ואתם ברא׳ שם לא היה מלכותו להשפיל׳ ולהגלותם מפל אדמתם כדי להעניש על חטאתם לא היו יכולים השמים עם כל מחשבתם להמליכני׳ על הארץ ההיא יען כי ה׳ הוא אלהי השמים׳ ואתם ברא׳ שם כדלעיל׳ והוא פקד׳ וגומר׳ בזה עלי לבנות לו בית המקדש בירושלם אשר בארץ יהודה׳ מי׳ מהממלכות׳ מי׳ היינו מלך יהודה ומלך אפרים׳ והיכן׳ בהאשר נמלא כתוב בנבואת ישעיה׳ בשם כדלעיל׳ והוא פקד׳ וגומר׳ בזה עלי לבנות לו בית המקדש בירושלם אשר בארץ יהודה׳ מי׳ מהממלכות׳ מי׳ היינו מלך יהודה ומלך אפרים׳ והיכן׳ בהאשר נמלא כתוב בנבואת ישעיה׳ האומר לכורש רועי׳ וכל חפצי ישלים׳ ולאמר לירושלם תבנה׳ והיכל תוסד׳ מי׳ בכם׳ וגומר׳ היה מסדר לש׳ עמו׳ מה׳ שמי׳ מהם אשר אלהיו׳ עמו׳ שהעיר את רוחו׳ על ככה שיעלה לירושלם לבנות לו׳ ב״ה׳ אלהי׳ מהם עמו׳ והוא האלהים אשר בירושלם שהיא עיר ה׳ ולכן השמחה בעוד׳ שיהיה אל הסכיתה בבית ה׳ על שם ה׳ בעיר ה׳ ושמוכם מי שלא יהיה אלהיו׳ עמו׳ שלא יתעלו׳ ההשוריות

תורת חסד

ובשנת אחת לכורש מלך פרס׳ וגו׳ והוא פקד עלי׳ ר״ל נתן ענין הסדרה לו ענין ההפטרופוסות עלי בשביל דבר זה׳ והוא לבנות לו בית יהודה׳ ולא אמר לי לרמוז אל הסר אשר לו למעלה כאשר הוא לכל מלך ומלך מבלי אומה׳ ואומה׳ ואולי הוא מלשון מסגון ור״ל כי הוא ית׳ מנה׳ ופקד הנביאים שנה למלחה לבבל׳ עד שבא כורש ונוה לבנות הבית׳ וכן׳ וכן היה כי הוא היה הסבה אשר ישראל יסודו בית המקדש׳ ואולי באומרו והוא פקד עלי׳ וכו׳ ר״ל כי כמעט על כרחו הוא ענין זה אמר לו׳ לבנות לו בית בירושלם כי הסמים ושמי הסמים לא יכלכלוהו אף כי הבית ההוא׳ אלו׳ אולי כיון בזה אל מה שהבית היה נבנה מלאי כמו שדרשו ר״ל כאומרו והבית׳ בהבנותו וכו׳ וזה׳ והוא פקד עלי׳ כי לפי הלמת הבנים היו המלכים׳ וכו׳ כאומרו׳ ולכל המקומות׳ אשר הוא׳ גר׳ שם׳ שמו׳ למה שהעני׳ והדל׳ מינם גרים תמיד במקום׳ אחד כי הם נעים נדים׳ ממקום למקום׳

ויקומו

אבן עזרא

ובשנת אחת לכורש מלך פרס׳ ובשנת אחת למולכו בשלמו הע׳ שנה שנבא ירמיה מלך זה כורש הפרסי׳ ובשנת אחת למולכו בשלמו הע׳ שנה שנבא ירמיה בשם ה׳ שיבנו׳ בגלות בבל להרלות הארץ את שבתותיו׳ שהתחילו מיום הגלות יהויקים ולכן העיר ה׳ את רוח כרש׳ להשיב יש׳ על אדמתם׳ והנה לא נשלמה זו הפקידה לבארי כי לרי יהודה בשלו המלאכה׳ ר״ח שנה על שנת שתים לדריוש הפרסי בן אחשורוש ואסתר בהשגחת ה׳ למען שגלות צדקיה אשר הגלה׳ ר״ח שנה אחרי גלות יהויקים יתמיד גם הוא ע׳ שנה בגלותו ולא בשנת שתים לדריוש התחילו במלאכה והלילו׳ ובאמרה׳ הנעיר ה׳ וגו׳ לאמרוקי כי הנשנה הזאת שהעיר כורש לישראל לא יהיה מרלונו המוחלט רק מרוחו׳ ולמנו המוכרח אשר העירו קומו על נכה לרחמו על בני ישראל׳ ולכן זכר שנת כרש מלך פרס לאחר כי מה לו שם ישראל שתים הוא פרס היה מבני יפת ולא מבני שם ומה לו ולהם לגאול את גאולתם לו שהעיר ה׳ את רוחו׳ ויעבר וגומר׳ וכל כך היה חזק השתוררות שנה הדבר תקף בכל מלכותו׳ בקול ובכרוז ובמכתב׳ לעמן הדבר על הדבר ויוציאהו אל הים׳ כה אמר כרש וגו׳ זה פתשגן הכתב כל ממלכות הארץ הידוע שזו היא הארץ ה׳ שעיני ה׳ אלהים בה׳ יתן לי ה׳ אלהי השמים׳ ואתם ברא׳ שם לא היה מלכותו להשפיל׳ ולהגלותם מפל אדמתם כדי להעניש על חטאתם לא היו יכולים השמים עם כל מחשבתם להמליכני׳ על הארץ ההיא יען כי ה׳ הוא אלהי השמים׳ ואתם ברא׳ שם כדלעיל׳ והוא פקד׳ וגומר׳ בזה עלי לבנות לו בית המקדש בירושלם אשר בארץ יהודה׳ מי׳ מהממלכות׳ מי׳ היינו מלך יהודה ומלך אפרים׳ והיכן׳ בהאשר נמלא כתוב בנבואת ישעיה׳ האומר לכורש רועי׳ וכל חפצי ישלים׳ ולאמר לירושלם תבנה׳ והיכל תוסד׳ מי׳ בכם׳ וגומר׳ היה מסדר לש׳ עמו׳ מה׳ שמי׳ מהם אשר אלהיו׳ עמו׳ שהעיר את רוחו׳ על ככה שיעלה לירושלם לבנות לו׳ ב״ה׳ אלהי׳ מהם עמו׳ והוא האלהים אשר בירושלם שהיא עיר ה׳ ולכן השמחה בעוד׳ שיהיה אל הסכיתה בבית ה׳ על שם ה׳ בעיר ה׳ ושמוכם מי שלא יהיה אלהיו׳ עמו׳ שלא יתעלו׳ ההשוריות

עזרא א ב

וַיָּקוּמוּ רָאשֵׁי הָאָבוֹת לִיהוּדָה וּבִנְיָמִן וְהַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם לְכֹל הֵעִיר הָאֱלֹהִים אֶת־רוּחוֹ לַעֲלוֹת לִבְנוֹת אֶת־בֵּית יְהוָה אֲשֶׁר בִּירוּשָׁלִָם: וְכָל־סְבִיבוֹתֵיהֶם חִזְּקוּ בִידֵיהֶם בִּכְלֵי־כֶסֶף בַּזָּהָב בָּרְכוּשׁ וּבַבְּהֵמָה וּבַמִּגְדָּנוֹת לְבַד עַל־כָּל־הִתְנַדֵּב: וְהַמֶּלֶךְ כּוֹרֶשׁ הוֹצִיא אֶת־כְּלֵי בֵית־יְהוָה אֲשֶׁר הוֹצִיא נְבוּכַדְנֶצַּר מִירוּשָׁלִַם וַיִּתְּנֵם בְּבֵית אֱלֹהָיו: וַיּוֹצִיאֵם כּוֹרֶשׁ מֶלֶךְ פָּרַס עַל־יַד מִתְרְדָת הַגִּזְבָּר וַיִּסְפְּרֵם לְשֵׁשְׁבַּצַּר הַנָּשִׂיא לִיהוּדָה: וְאֵלֶּה מִסְפָּרָם אֲגַרְטְלֵי זָהָב שְׁלֹשִׁים אֲגַרְטְלֵי־כֶסֶף אֶלֶף מְחַלְּפִים תְּשִׁעָה וְעֶשְׂרִים: כְּפוֹרֵי זָהָב שְׁלֹשִׁים כַּפּוּרֵי כֶסֶף מִשְׁנִים אַרְבַּע מֵאוֹת וַעֲשָׂרָה כֵּלִים אֲחֵרִים אָלֶף: כָּל־כֵּלִים לַזָּהָב וְלַכֶּסֶף חֲמֵשֶׁת אֲלָפִים וְאַרְבַּע מֵאוֹת הַכֹּל הֶעֱלָה שֵׁשְׁבַּצַּר עִם הֶעָלוֹת הַגּוֹלָה מִבָּבֶל לִירוּשָׁלִָם:

ב וְאֵלֶּה בְּנֵי הַמְּדִינָה הָעֹלִים מִשִּׁבְיַ הַגּוֹלָה אֲשֶׁר הִגְלָה נְבוּכַדְנֶצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל לְבָבֶל וַיָּשׁוּבוּ לִירוּשָׁלִַם וִיהוּדָה אִישׁ לְעִירוֹ: אֲשֶׁר־בָּאוּ עִם־זְרֻבָּבֶל יֵשׁוּעַ נְחֶמְיָה שְׂרָיָה רְעֶלָיָה מָרְדְּכַי בִּלְשָׁן מִסְפָּר בִּגְוַי רְחוּם בַּעֲנָה מִסְפַּר אַנְשֵׁי עַם־יִשְׂרָאֵל: בְּנֵי פַרְעֹשׁ אַלְפַיִם מֵאָה שִׁבְעִים וּשְׁנָיִם: בְּנֵי שְׁפַטְיָה שְׁלֹשׁ מֵאוֹת שִׁבְעִים וּשְׁנָיִם: בְּנֵי אֶרַח שֵׁשׁ מֵאוֹת חֲמִשָּׁה וְשִׁבְעִים: בְּנֵי־פַחַת מוֹאָב לִבְנֵי יֵשׁוּעַ יוֹאָב אַלְפַיִם שְׁמֹנֶה מֵאוֹת וּשְׁנֵים עָשָׂר: בְּנֵי עֵילָם אֶלֶף מָאתַיִם חֲמִשִּׁים וְאַרְבָּעָה:

בְּנֵי זַתּוּא תְּשַׁע מֵאוֹת וְאַרְבָּעִים וַחֲמִשָּׁה: בְּנֵי זַכָּי שְׁבַע מֵאוֹת וְשִׁשִּׁים: בְּנֵי בָנִי שֵׁשׁ מֵאוֹת אַרְבָּעִים וּשְׁנָיִם: בְּנֵי בֵבָי שֵׁשׁ מֵאוֹת עֶשְׂרִים וּשְׁלֹשָׁה: בְּנֵי עַזְגָּד אֶלֶף מָאתַיִם עֶשְׂרִים וּשְׁנָיִם: בְּנֵי אֲדֹנִיקָם שֵׁשׁ מֵאוֹת שִׁשִּׁים וְשִׁשָּׁה: בְּנֵי בִגְוַי אַלְפַיִם חֲמִשִּׁים וְשִׁשָּׁה: בְּנֵי עָדִין אַרְבַּע מֵאוֹת חֲמִשִּׁים וְאַרְבָּעָה: בְּנֵי־אָטֵר לִיחִזְקִיָּה תִּשְׁעִים וּשְׁמֹנֶה: בְּנֵי בֵצַי שְׁלֹשׁ מֵאוֹת עֶשְׂרִים וּשְׁלֹשָׁה: בְּנֵי יוֹרָה מָאָה וּשְׁנַיִם עָשָׂר: בְּנֵי חָשֻׁם מָאתַיִם עֶשְׂרִים וּשְׁלֹשָׁה: בְּנֵי גִבָּר תִּשְׁעִים וַחֲמִשָּׁה: בְּנֵי בֵית־לָחֶם מֵאָה עֶשְׂרִים וּשְׁלֹשָׁה: אַנְשֵׁי נְטוֹפָה חֲמִשִּׁים וְשִׁשָּׁה: אַנְשֵׁי עֲנָתוֹת מֵאָה עֶשְׂרִים וּשְׁמֹנֶה: בְּנֵי עַזְמָוֶת אַרְבָּעִים וּשְׁנָיִם: בְּנֵי קִרְיַת עָרִים כְּפִירָה וּבְאֵרוֹת שֶׁבַע מֵאוֹת וְאַרְבָּעִים וּשְׁלֹשָׁה: בְּנֵי הָרָמָה וְגָבַע שֵׁשׁ מֵאוֹת עֶשְׂרִים וְאֶחָד: אַנְשֵׁי מִכְמָס מֵאָה עֶשְׂרִים וּשְׁנָיִם: אַנְשֵׁי בֵית־אֵל וְהָעַי מָאתַיִם עֶשְׂרִים וּשְׁלֹשָׁה: בְּנֵי נְבוֹ חֲמִשִּׁים וּשְׁנָיִם: בְּנֵי מַגְבִּישׁ מֵאָה חֲמִשִּׁים וְשִׁשָּׁה: בְּנֵי עֵילָם אַחֵר אֶלֶף מָאתַיִם חֲמִשִּׁים וְאַרְבָּעָה: בְּנֵי חָרִם שְׁלֹשׁ מֵאוֹת וְעֶשְׂרִים: בְּנֵי־לֹד חָדִיד וְאוֹנוֹ שְׁבַע מֵאוֹת עֶשְׂרִים וַחֲמִשָּׁה: בְּנֵי יְרִחוֹ שְׁלֹשׁ מֵאוֹת אַרְבָּעִים וַחֲמִשָּׁה: בְּנֵי סְנָאָה שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וְשֵׁשׁ מֵאוֹת וּשְׁלֹשִׁים:

הַכֹּהֲנִים

מתרדת ב׳ וס״מ׳ הגזבר · טבאל: אגרטלי ב׳ וכפסיק ואינון מן א״ב מן ב״ב תרין מלין ותרויהון בחד פסוק וס״מ׳ ארום חרפו ודעו כי אנכי ארום · ארחות בימי שמגר בן ענת בימי יעל ארחות · אגרטלי ואלה מספרם אגרטלי זהב · אדו ואצ׳אה אתם על אדו:

אבן עזרא

ויקומו · ליהודה ובנימן · כי ירושלם בחלק יהודה והבית בחלק בנימן: לכל העיר · חסר מלת אשר: וכל · חזקו: ביד הנכסלים והלוים נתן ובקר: ובבהמה לרכוב: במגדנות · יהכן מן מגדנים. לבד על כל התנדב · פירושו הכסף והזהב וסאר המתנות נתנו לבד על כל אשר התנדבו מנדבות: ויתנם בבית אלהיו · דנק עם נבוכד נצר: הגזבר · ממונה על גנזי המלך וטעמו פקיד: ויספרם · נתנם במספר: לששבצר · הוא זרובבל ונקרא כן בלשון כשדים: אגרטלי · מזרקים ופירושו ביד שלמי למה נקרא שמם אגרטלי שהוגרי שם דם הטלה של ח״מ הס״פר: אגרטלי · המלה חמיסית או הח״לף כיסף ופירושו גביעים · מחלפים · סכינים והוא מענין כליל יחלוף בני חלוף שטעמם כריתה: כפורי · מזרקים לקבל דם הקרבנות: מעכים · לכפורי זהב: ועשרה כלים אחרים · שלינם נזכרים בשמם אלף והזכיר פרטיהם שהם בכללם אלפים וארבע מאות ותשעים וחשעה ולפי דעתי כן הוא הפרטים שהם אלפים ואל״ע בכללם הם הכלים הגדולי׳ ואחרי כן כלל אותם בין גדולים וקטנים שהם חמשת אלפים וארבע מאות וכן כתוב בדברי הימים וכל כלי בית האלהים הגדולים והקטנים ואוצרות בית המלך הכל הביא בבל: העלו הגולה · שם הפעל: בני המדינה · היא מדינת בבל: אשר גלו · ישוע · הוא יהושע הכהן הגדול: מרדכי בלשן · הוא מרדכי היהודי רק בלשן יתכן שהוא שם אחר והוא חסר יו״ו כאדם שת אנוש: מספר · השני בפסוק הוא שם תשבין והראשון שם איש: פחת מואב · הוא ראש לישוע וליואב בנים שנולדו לאלה הנזכרים ויתכן להיות ישוע ויואב קדומים לפחת מואב: וכי · כתוב וקרי זכי נקרא בשתי לשונות וכן בני אטר ליחזקיה שנולדו לחזקיה רק אטר הוא הראש או חזקיה הראש ואטר בנו הוא והוא הנכון: אנשי ענתות · כתוב עליהם כה אמר יי׳ אל אנשי ענתות הכהורים ימותו בחרב בניהם ובנותיהם ימותו ברעב ושארית לא תהיה להם כי אביא רעה אל אנשי ענתות שנת פקדתם אכן מהקבלה ידענו שעבו לאל טרם יום הפקידה ובפלה הגזירה מעליהם ונשארו מהם קל״ח: קרית ערים · היא יערים וכן הפירוש בני קרית יערים בני כפירה בני באארות כך וכך · בני הרמה בני גבע טעמו כך וכך: נבו · שם איש וכן מגביש ועילם ואחרים ויתכן שהוא נבו ובעל מעון וכן לוד וחדיד ואונו חסר יו״ו וכן הוא וחדיד ואונו בני ירחו הוא הידוע: חרים · אחד הוא בני

אבן יהויא

ויקומו · ראשי האבות וגו׳ לכל העיר האל״ים הנה היה ראוי לומר כל העיר ולא לכל והכ״ל בזה כי ר״ל שקמו לעזור לכל מי שהעיר האל״ים את רוחו לעלות לבנות וכו׳:

והמלך · כורש הוציא את כלי בית ה׳ וגו׳ הנה י״ל דלמה יאמר ב׳ פעמים ענין ההולאה באומרו והמלך כורש הוציא וכו׳ ויוציאם כורש אלא הענין הוא שהורה לנו הכתוב כי מלך התנדבות לבו ושובתו הוא בעצמו הוציאם ולזה לענין מציאות ההולאה אמר והמלך כורש הוציא וכו׳ אשר הוציא נ״ל וכו׳ ולענין הפרטיות בהיותה אוכן היה ענין ההולאה אמר ויוציאם כורש מלך פרס על יד מתרדת הגזבר כי המלך כורש היה מוציא אותם מפמימה והיה נתנם על ידיו של מתרדת הגזבר וכפי מה שאר״ל שנשבר הוא דניאל שעמד בשם ארות נ״ל לומר כי כורש מלך פרס רצה בענין זה לפי שדניאל היה המחבר לבלשאצר ענין הרשים ואמר לו מירופין וגידופין על אשר היה מבזה את כלי ה׳ ולכן המשיבם הוא בפני דניאל עד כי הוא בעצמו היה המוציא אותם לאתם בידי מתרדת הגזבר להוליכם לירושלם אשר ביהודה: ומרשי

כי הכלים אשר הוציא נבוכדנצר מירושלם כשבנם אותה ונתנם בבית אלהיו לכבוד לו ולתפארת · אשר הוציאם משם כורש כשבנם אותה ונתנם בבית אלהיו · והמלך כורש וגו׳ וספר גנזו ויספרם · ויתנם הגזבר ההוא לששבצר הנשיא ליהוד׳ כדי שיחזירם במקומם לירושלם · כי כאשר היו ביד במספר במנין ככה רצה להחזירם בחשבון · ואלה מספרם וגומר גלה מספרם כלי בית ה׳ להראות גדולת מתנת כורש בכתיבת הכלים האלה · אגרטלי זהב וכסף · הם כמו מזרקים שאוגרין · הם דמו של טלה מלשון אגרה · בקצור והוא שם מורכב אגר דם טלה · מחלפים הם סכינים גדולים לצורך שחיטת הפסח וכיוצא · אשר היה נקרא הבית שבמקדש אשר שם היו מכניעים אותם בית החלפות · וכן קורא הלועזי׳ לסכינים הגדולים אלי״פי · כפורי זהב הם מזרקים שכמעט לא היה להם בית קיבול שהיו ריקועי פחים ומשים של זהב ושל כסף כמין כפורת · מעכים מכופלים שהיו שנים דבוקים יחד כאשר נוהגים היום לעשות ב׳ כלי מלא הנקראים סאלי״ר דבוקים יחד ויתפרדו לכל נקשת המפריד · ואלה אשר מנה מספרם בפרטות הם הכלים המשובים וזולת אלה היו כל הכלים הפחותים מכסף וזהב שעלו לסך חמשת אלף וארבע מאות · והכל יחד הן המשובים הנמנין בפרטות והן הפחותים הנמנין בכללות העלה ששבצר כאשר העלה הגולה מבבל לירושלם · ואלה בני המדינה וגו׳ הנה מאנשי הגולה אשר העלה מלך בבל לבבל מהם נתישבו בחדינה הידועה מבבל למעלתם · ומהם נתישבו בשאר מקומות · וזהו אומרו אלה בני המדינה הידועה מבבל אשר עלו עתה לבנין הבית ושבו לירושלם שהיא ראש מלכות יהודה ולשאר מלכות יהודה אים לעירו · אשר בלו המשובים האלה בגולה לבבל יחד עם רעיהם זרובבל וישוע וגו׳ ובעזה · אשר היא אנשים אלו אשר נקבו בשמות הם אנשי מספר ותשובות מעם ישראל ומספר הראשון פה קטונה ושם אדם · ומספר השני פה פתוחה והוא דבוק עם אנשי ישראל · בני פרעוש וגו׳ אנשי נטופה וגו׳ · הנה שם היתה הקדוש לכל משפחה ומשפחה אב היה לו מקום ולכן מהם אשר חתיחסו אל אביהם הראשון בזמן ומעלה ומהם אשר התיחסו אל מקומם: הכהנים

רשי

ליהודה ובנימן · מוחן ראשי האבות אשר לשבטים הללו של יהודה ובנימן: לכל העיר · עם כל מוחם שהעיר יי׳ רוחו לעלות ולבנות הבית עלו לירושלם לבנות הבית: וכל סביבותיהם · וכל האומות שהיו שכניהם של ישראל שייעו החזיקו ידי היהודים בזהב ובכסף ומתנות הללו למען יוכלו לעלות לירושלם: לבד על כל התנדב · כל זאת היו עושים שכיני היהודים לבד מה שהם מתנדבים מעצמם לבנין הבית: ויתנם בבית אלהיו · אשר נתנם נבוכד נצר בבית ע״ז שלו: על יד מתרדת הגזבר · כך שמו של גזבר אשר לכורש ולזהו כורש להוציאם: ויספרם · הגזבר הזה מנה אותם ומסרם לששבצר למען ישאם ששבצר ויוליכם לירושלם ואמרו רבותינו הוא ששבצר הוא דניאל ולמה נקרא שמו ששבצר שעמד בשם ארות: הנשיא ליהודה · הוא הנשיא אשר לשבט יהודה: מספרם · של כלי בית יי׳: אגרטלי · מיני כלים הם: מחלפים · הם סכינים והוא לשון בית החלפות שעל כן שהיו כותבים בה הסכינים היתה נקראת לשכת בית החלפות: כפורי · מזרקים · ונקראו כפורי בלשון קנוח כמלן דכפר ידיה בגלימא דחבריה על שם שהמקבל דם במזרק היה מקנח נגולות והדם שנתזו על ידו בשפת המזרק: מעכים · שניים כלים אחרים של מין אחר: כל כלים · עתה כולל חשבון המכוונים ושאינן מעוין כולן במנין אחד אבל החשובין הוא מונה: העלות · לשון יפעל: ואלה בני המדינה · אלה בני ישראל אשר ממדינת ארץ ישראל העולים עתה מן השבי אשר בגולה לירושלם: ויבואו · ועתה חזרו לירושלם: ויהודה · ובני יהודה חזרו כל אחד ואחד לעירו: אשר באו · בני המדינה הללו בתחלה כאשר גלו מארץ ישראל לבבל עם זרובבל וגומר: מספר · הראשון פ״ה קמוצה בגדול ושם אדם הוא ומספר השני פ״ה פתוחה ודבוק הוא על אנשי עם ישראל הללו ובני אדם גדולים וחשובים היו והאחרים היו משוכים אחריהם ועל כן מנאום אחריהם לבד: בני פרעש וגומר יש בהם בפרשה שמזכיר שם אביה׳ על שם בני המשפחה ויש מהם שמזכירין על שם מקומם לומר בני מקום פלוני: הכהנים

תורת חסד מושיע חוסים

ויקומו · ראשי האבות וגו׳ לכל העיר האל״ים הנה היה ראוי לומר כל העיר ולא לכל והכ״ל בזה כי ר״ל שקמו לעזור לכל מי שהעיר האל״ים את רוחו לעלות לבנות וכו׳:

והמלך · כורש הוציא את כלי בית ה׳ וגו׳ הנה י״ל דלמה יאמר ב׳ פעמים ענין ההולאה באומרו והמלך כורש הוציא וכו׳ ויוציאם כורש אלא הענין הוא שהורה לנו הכתוב כי מלך התנדבות לבו ושובתו הוא בעצמו הוציאם ולזה לענין מציאות ההולאה אמר והמלך כורש הוציא וכו׳ אשר הוציא נ״ל וכו׳ ולענין הפרטיות בהיותה אוכן היה ענין ההולאה אמר ויוציאם כורש מלך פרס על יד מתרדת הגזבר כי המלך כורש היה מוציא אותם מפמימה והיה נתנם על ידיו של מתרדת הגזבר וכפי מה שאר״ל שנשבר הוא דניאל שעמד בשם ארות נ״ל לומר כי כורש מלך פרס רצה בענין זה לפי שדניאל היה המחבר לבלשאצר ענין הרשים ואמר לו מירופין וגידופין על אשר היה מבזה את כלי ה׳ ולכן המשיבם הוא בפני דניאל עד כי הוא בעצמו היה המוציא אותם לאתם בידי מתרדת הגזבר להוליכם לירושלם אשר ביהודה: ומרשי

הַכֹּהֲנִים בְּנֵי יְדַעְיָה לְבֵית יֵשׁוּעַ תְּשַׁע מֵאוֹת שִׁבְעִים
וּשְׁלֹשָׁה: בְּנֵי אִמֵּר אֶלֶף חֲמִשִּׁים וּשְׁנָיִם: בְּנֵי פַשְׁחוּר
אֶלֶף מָאתַיִם אַרְבָּעִים וְשִׁבְעָה: בְּנֵי חָרִם אֶלֶף וְשִׁבְעָה
עָשָׂר: הַלְּוִיִּם בְּנֵי־יֵשׁוּעַ וְקַדְמִיאֵל לִבְנֵי הוֹדַוְיָה שִׁבְעִים
וְאַרְבָּעָה: הַמְשֹׁרְרִים בְּנֵי אָסָף מֵאָה עֶשְׂרִים וְשִׁבְעָה:
בְּנֵי הַשְּׁעָרִים בְּנֵי־שַׁלּוּם בְּנֵי־אָטֵר בְּנֵי־טַלְמֹן בְּנֵי־עַקּוּב בְּנֵי
חֲטִיטָא בְּנֵי שֹׁבַי הַכֹּל מֵאָה שְׁלֹשִׁים וְתֵשַׁע: הַנְּתִינִים
בְּנֵי־צִיחָא בְּנֵי־חֲשׂוּפָא בְּנֵי טַבָּעוֹת: בְּנֵי־קֵרוֹס בְּנֵי סִיעַהָא
בְּנֵי פָדוֹן: בְּנֵי־לְבָנָה בְּנֵי־חֲגָבָה בְּנֵי־עַקּוּב: בְּנֵי־חָגָב
בְּנֵי־שַׁלְמַי בְּנֵי־חָנָן: בְּנֵי־גִדֵּל בְּנֵי־גַחַר בְּנֵי רְאָיָה: בְּנֵי־
רְצִין בְּנֵי־נְקוֹדָא בְּנֵי גַזָּם: בְּנֵי־עֻזָּא בְּנֵי־פָסֵחַ בְּנֵי בֵסַי:
בְּנֵי־אַסְנָה בְּנֵי־מְעוּנִים בְּנֵי נְפִישְׂסִים: בְּנֵי־בַקְבּוּק בְּנֵי־
חֲקוּפָא בְּנֵי חַרְחוּר: בְּנֵי־בַצְלוּת בְּנֵי־מְחִידָא בְּנֵי חַרְשָׁא:
בְּנֵי־בַרְקוֹס בְּנֵי־סִיסְרָא בְּנֵי־תָמַח: בְּנֵי נְצִיחַ בְּנֵי חֲטִיפָא:
בְּנֵי עַבְדֵי שְׁלֹמֹה בְּנֵי־סוֹטַי בְּנֵי־הַסֹּפֶרֶת בְּנֵי פְרִידָא: בְּנֵי־
יַעֲלָה בְּנֵי־דַרְקוֹן בְּנֵי גִדֵּל: בְּנֵי שְׁפַטְיָה בְּנֵי־חַטִּיל בְּנֵי
פֹכֶרֶת הַצְּבָיִם בְּנֵי אָמִי: כָּל־הַנְּתִינִים וּבְנֵי עַבְדֵי שְׁלֹמֹה
שְׁלֹשׁ מֵאוֹת תִּשְׁעִים וּשְׁנָיִם:
וְאֵלֶּה הָעוֹלִים מִתֵּל מֶלַח תֵּל חַרְשָׁא כְּרוּב אַדָּן

אֵמֵּר וְלֹא יָכְלוּ לְהַגִּיד בֵּית־אֲבֹתָם וְזַרְעָם אִם מִיִּשְׂרָאֵל
הֵם: בְּנֵי־דְלָיָה בְּנֵי־טוֹבִיָּה בְּנֵי נְקוֹדָא שֵׁשׁ מֵאוֹת חֲמִשִּׁים
וּשְׁנָיִם: וּמִבְּנֵי הַכֹּהֲנִים בְּנֵי חֲבָיָה בְּנֵי הַקּוֹץ בְּנֵי בַרְזִלַּי
אֲשֶׁר לָקַח מִבְּנוֹת בַּרְזִלַּי הַגִּלְעָדִי אִשָּׁה וַיִּקָּרֵא עַל־שְׁמָם:
אֵלֶּה בִקְשׁוּ כְתָבָם הַמִּתְיַחְשִׂים וְלֹא נִמְצָאוּ וַיִּגָּאֲלוּ מִן־
הַכְּהֻנָּה: וַיֹּאמֶר הַתִּרְשָׁתָא לָהֶם אֲשֶׁר לֹא־יֹאכְלוּ מִקֹּדֶשׁ
הַקֳּדָשִׁים עַד עֲמוֹד כֹּהֵן לְאוּרִים וּלְתֻמִּים: כָּל־הַקָּהָל
כְּאֶחָד אַרְבַּעַן אַלְפִים שְׁלֹשׁ מֵאוֹת שִׁשִּׁים: מִלְּבַד
עֲבָדֵיהֶם וְאַמְהֹתֵיהֶם אֵלֶּה שִׁבְעַת אֲלָפִים שְׁלֹשׁ מֵאוֹת
שְׁלֹשִׁים וְשִׁבְעָה וְלָהֶם שָׁרִים וּמְשֹׁרְרוֹת מָאתָיִם: סוּסֵיהֶם
שֶׁבַע מֵאוֹת שֵׁשׁ שִׁיכוֹ וְשִׁשָּׁה פְרִדֵיהֶם מָאתַיִם אַרְבָּעִים
וַחֲמִשָּׁה: גְּמַלֵּיהֶם אַרְבַּע מֵאוֹת שְׁלֹשִׁים וַחֲמִשָּׁה
חֲמֹרִים שֵׁשֶׁת אֲלָפִים שֵׁבַע מֵאוֹת וְעֶשְׂרִים:
וּמֵרָאשֵׁי הָאָבוֹת בְּבוֹאָם לְבֵית יְהוָה אֲשֶׁר בִּירוּשָׁלִַם הִתְנַדְּבוּ
לְבֵית הָאֱלֹהִים לְהַעֲמִידוֹ עַל־מְכוֹנוֹ:
כְּכֹחָם נָתְנוּ לְאוֹצַר הַמְּלָאכָה זָהָב דַּרְכְּמוֹנִים שֵׁשׁ רִבֹּאוֹת
וָאֶלֶף וְכֶסֶף מָנִים חֲמֵשֶׁת אֲלָפִים וְכָתֹנֶת כֹּהֲנִים
מֵאָה: וַיֵּשְׁבוּ הַכֹּהֲנִים וְהַלְּוִיִּם וּמִן־הָעָם וְהַמְשֹׁרְרִים
וְהַשּׁוֹעֲרִים וְהַנְּתִינִים בְּעָרֵיהֶם וְכָל־יִשְׂרָאֵל בְּעָרֵיהֶם:

איککה פשטתי את כתנתי איכך אלבשנ׳ • בארות ועמק השדים בארות בארות חמר • בפקוד כי תשא את ראש בני ישראל בפקוד • בבגד והבגד כי־יהי׳ בו נגע צרעת • בצלצלי הללוהו בצלצלי שמע בצלצלי • ברא ואתה בן אדם שים ברא כראש דרך • כליל משא מיאב כי כליל • בהבניתי והבית בהבנותו אבן שלמ׳ מסע נבנ׳ • בכספיא ואצוא׳ אתם על ארו הראש • גלי קחי ריחים וטחני קמח גלי • גזז ועיפה פילגש בלב גזז:

רשי

הכהנים בני ידעיה • על עתה מנה בני יהודה ובנימן ומעכשיו הוא מונה והולך הכהנים והלוים כמו שנאמר למעלה ויקימו רשתי האבות ליהודה ובנימן והכהנים והלוים ונומר • המשוררים • הלוים שהיו משוררים וכן השוערים הם הלוים שהיו שוערים בשערי בית המקדש • הנתינים • עכשיו הוא מונה אותם נתיני׳ שהיו מוכרי עצים ושואבי מים לעדה ומשם היתה יולאת פרנסתם • בני עבדיה שלמה • עבדי׳ היו לשלמה המלך והללו בניהם היו מבני בניהם • ואלה העולים מתל מלח וגו׳ • ואי זה מעשה הניע להם ולא יוכלו להגיד וגו׳ • וזרעם • של אבותם לפי שאבדו יחס זה מעשה הניע להם ולא יוכלו להגיד וגו׳ • גם הם בכלל אלה העולים מתל שלהם ולא ידעו אם מישראל הם • בני דליה וגו׳ • ויקרא על שמם שהיה מלח • אשר לקח • כל אחד מבני ברזילי הגלעדי לקח אשה • ויקרא על שמם שהיה נקרא שמו של ברזילי על שמם לפי שהם לקחו מבנותיו • אלה • כהני׳ אלו המתיחסי׳ שהיה להם להתייחס באותו כתב ולא נמצא כתב יחוסן • ויגאלו • שהיו מגואלים ומנועלים שלא יעבודו עוד עם שאר הכהנים בעבור שלא נמצא כתב יחוסן • התרשתא • הוא נחמיה בן חכליה ואמרו רבותינו שנקרא שמו התרשתא שהתירו לו חכמים לשתות יין נסך של גויים על אשר היה משקה למלך • מקדש הקדשים • חטאות ואשמות כשאר כהנים • עד עמוד כהן ונומר • כאדם האומר לחבירו על ימות המשיח לא יעלה דבר זה ואיני יכול לפתור עד עמוד כהן לאורי׳ ותומים בבית שני לפי שמביאו בפרק ראשון של יומא שהיה בית שני חסר מאוריים ותומים • כל הקהל כאחד • כשהיו כולם ביחד עם הכהנים והנתינים והלוים היה בהם חשבון זה ובני ישראל המנוי׳ למעלה הם של שבט יהודה ובנימן ואותם אשר נחסרו מחשבון זה שלא תמצאם למעלה הם היו משאר השבטים וכן מפורש בסדר עולם כל הקהל כאחד ארבע רבוא ונומר • ובפרטן אינן אלא שלשים אלף י״ג אלף היכן הם אלא שעלו משאר השבטי׳ מלבד עבדיה׳ ואמהותיה׳ שלא היו בכלל הקהל • ולהם משוררי׳ ומשוררות מאתי׳ • לפי שהיו עולים בשמחה מבבל לארץ ישראל היו צריכי׳ למשוררי׳ ומשוררות כדי שיהו מסיילות בהם ברוב שמחת׳ • התנדבו • היו מתנדבין לבנין הבית • ככח׳ • כפי כחם וממון׳ • דרכמוני׳ • שם מטבע של זהב • וכתנות כהנים • לשרת בהם • ויגע

אבן עזרא

בני ישוע וקדמיאל • הם נולדו לבני הודויה כי הפועל האמתי הוא אחרון כאשר אמרתי • בני השוערי׳ • שומרי השערי הם בני אסף • הנתיני׳ • הם רשאי גבעון ובנותיה ויהושע נתנה לבית אלהיו על כן נקראו נתיני׳ אע״פ שנחשר אחרי כן ומן הנתיני׳ שנתן דוד והשרי׳ לעבודת הלוי׳ כי הנ׳ קיים הנתינה לו נקראו מן היום ההוא נתיני׳ כי מקיד׳ היו נקראו גבעוני׳ • שמיה בני אלמי׳ קרי כי נקרא בשני שמות • מעוני׳ ונפיסי׳ • שמות בני אדם • בני הסופרת • יתכן שהוא שם הומר לאשה או פוגלת בגלל ה״ת הדעה • פכרת הצבי׳ • לא ידענו אם זה שם אבה • תל מלח תל חרשא • מקומות שני • ולא יכלו להגיד בית אבות׳ וזרע׳ • הם נקראו לפי׳ שנחסם מן השוק כי לא הכירו אב ואם ולא נודע הם מישראל הם • ויקרא על שמם • על שם הנביא שהם מזרע ברזילי קרא אח שם עצמו ברזילי • מבנות • הע״ר אחת מבניו יכן ויקרא בעורי הגלעד • אלה • ולא נמצא • יש רומרי שהוא דבק עם הכ״ל המלה מתבקרת מן האחרי׳ כדרך הקדמה מלמעה והכנין בעיני שהיה דבק עם המתיחסי׳ והם בני ידעיה הנזכרי׳ למעלה ולא נמצאו בכתב יחוס׳ על כן הוסרו מן הכהונה כי מלת ויגואלו מן הכהונה מלשון לחם מגואל והטע׳ נחלקו ויש אומרי׳ כי הא״לף תחת העי״ן • התרשתא • יש אומרי׳ שנקרא כן בעבור שהוהר לו שתיית יין של גויים והטע׳ החיר שתא ויתכן שהוא שם הפארת וגדולה בלשון כשדי׳ כעניין שר לו פתה והוא הנכון • מקדש הקדשי׳ • הם התרומות • עד עמוד כהן לאורי׳ ותומי׳ • האורי׳ שעשה משה נגנזו ולא נעשו עוד לאחרי׳ חתם׳ ופירו׳ על עמוד כהן הראוי לאורי׳ ולתומי׳ • כל • כאחד • כאשר היו הקהל מספר אחד בכלל׳ כך יכך • מלבד • ולהם משוררי׳ ומשוררות להלל ליי׳ • ומראשי ממקלת׳ ולא כולם • לבית יי׳ • הלמ״ד כטע׳ בעבור • על מכונו • על היסוד שהיה שם בתחילה מוכן • בכוח׳ • כנגד הקהל ידבר כי לא נתנו האבות רק שתי רבוא וכסף מני׳ אלפי׳ ומאתי׳ כי כן מפורש במספר הסני׳ ואמרו שם רבותינו בכלל אחד רצה לומר בין הקהל ובין ראשי האבות ואחרית המתנדבין ממלכות כורש • דרכמוני׳ • דינרי זהב • רבותות • הא״לף תחה הכפל וכן בזאלו נהרי׳ • מנים • משקלי׳ וחבירו המנה יהיה ותרגו׳ שבעה שקלי׳ שבעה מנים • ויסבו • השוערי׳ • שומרי השערי להלל שם • ויגע

אבן יחייא

הכהנים ונומר עתה מולה הכהנים והלוים אשר מהם היו משוררים ומהם שוערים • הנתינים וגו׳ הם הנבעונים אשר נתנו לאוצבי עצים ושואבי מים • ובני עבדי שלמה הילך אשר היו לו לרוב מלך מעבר הארץ • ואלה העולים מתל וגו׳ אחרי אשר מנה המשוברים הם מקום ולא יכלו להגיד בית מנה גם כן הפחתים אשר עלו מתל חרשא כרוב ארץ אחר שהם שמות מקום ולא יכלו להגיד בית אבותם • ואפי׳ להגיד אם הם מזרע ישראל • והיו שלשה משפחות בני דליה בני טוביה בני נקודה • וכן נמצאו כת פאותה מבני הכהנים גם כן שלשה משפחות בני חביה בני הקוץ בני ברזלי אשר היה איש אחד שלקח לבניו מבנות ברזלי הגלעדי ונמעלתו התיחסו לשם אב אחם • ולא מצאו כתב יחוסם ולכן נפרשו מן הכהונה • והנה נחמיה נקרא התרשתא שר״ל הפחה שהיה כי להיותו משרי המשקים מהמלך התירו לו שתית היין שיעמוד כהן שיהיו לו אורים ותומים והוא לעתיד לבוא כי בבית שני חסרו אורים ותומים • כל הקהל כאחד ונומר בין הקהל ובין כסף • ואומרו שלא יאכלו מקדש הקדשים בפרט לאפוקי האלות ותרומות שמותר להם בכהנים הנעלי מומים • ואומרו שלא יאכלו מקדש הקדשים כפרט לאפוקי האלות ותרומות שהעלו עמהם כדי ללחם מהם מלאכת המזבח״ קה אשר שכחה להודות ולהלל לה׳ אלהיהם • והנה מנה התחברו עמהם משאר השבטים היו ל׳ ריבוא וגו׳ מלבד עבדיהם וגו׳ ולהם משוררים ומשוררות שהעלו עמהם כדי ללחם מהם מלאכת המזבח״ קה אשר שכחה להודות ולהלל לה׳ אלהיהם • בפרטות הקהל והעבדים והסוסים והגמלים וגו׳ להורות לכל השומעים כי אין מעצור לה׳ להושיע בין רב למעט • שמלה המעט שעלו כתמלא ארץ ישראל בבית שני מעט ומחכמים עם עופר גדול ובכוד כמדן • כי העיקר מישראל לא עלו ונשאלו בסדר ובכבל ואחור׳ ז״ל לא עלה עזרא מבבל עד שעשאה כסלת נקייה • והראשי האבות ונומר ולא כל ראשי כי מהם היו עניים ולא יכלו להתנדב בנותם לבית ה׳ אשר בירושלם בהיותם בדרך לבוא לבית ה׳ כל כך חיתה ביאתם בשמחה כי התנדבו לבית האלהים נדבות מה כדי להעמיד הבית • ההיא מהאלהים על מכונו אשר בעודת דינו דגם ללכת בגלות בדעב ובצמא ובחוסר כל • ולכן בראשונה אחר לבית ה׳ ואחר כך אחר לבית אלהים • ואחרי הגיעם לירושלם שמחו כל כך כי כשעם נתנו כל אשר בכחם לתת ונשאלו עניים על שהגיעו נתיבתם לדרכמונים זהב והוא שם מטבע שם רבאות ואלף • וכסף מנים חמשה אלפים וכתנות כהנים מאה • אשר זאת היתה מתנה גדולת הערך לאנשים אשר הגלו מבית אבותיהם עדותם כאוסר כל כי כל אשר לשם שנו ויבוזו הבגליים • ויסבו וגו׳ ספר כי הכהנים והלוים מן העם עם המשוררים והשוערים אשר היו מהם • והנתינים שהיו עבדיהם כי כתנם יהושע לאוצבי עצים ושואבי מים לכהנים והלוים עבדי בית ה׳ אלם חזרו אנשים לעירו • וכן כל ישראל שבו אנשים לעירו • כי אין המקום על יושביו וכל אחד מהם הם הם אלו מקומו מבל שאר המקומות ולכן חזרו אלו ויגע

תורת חסד

ומראשי האבות וגו׳ ככחם וגו׳ יר׳ עם היות אמת כי אין לאדם לנדבו יותר מחומש עם כל זה הם נתנו ככחם להוצר המלאכה ולא כפי מה שהוא הדין לתת כדי שמהם יראו וכן יעשו שאר העם • ויאמר

מושיע חוסים

עזרא ג ד

ג וַיִּגַּע הַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל בֶּעָרִים וַיֵּאָסְפוּ הָעָם
כְּאִישׁ אֶחָד אֶל־יְרוּשָׁלִָם׃ וַיָּקָם יֵשׁוּעַ בֶּן־יוֹצָדָק וְאַחָיו
הַכֹּהֲנִים וּזְרֻבָּבֶל בֶּן־שְׁאַלְתִּיאֵל וְאַחָיו וַיִּבְנוּ אֶת־מִזְבַּח אֱלֹהֵי
יִשְׂרָאֵל לְהַעֲלוֹת עָלָיו עֹלוֹת כַּכָּתוּב בְּתוֹרַת מֹשֶׁה אִישׁ־
הָאֱלֹהִים׃ וַיָּכִינוּ הַמִּזְבֵּחַ עַל־מְכוֹנֹתָו כִּי בְּאֵימָה עֲלֵיהֶם
מֵעַמֵּי הָאֲרָצוֹת וַיַּעֲל עָלָיו עֹלוֹת לַיהוָה עֹלוֹת לַבֹּקֶר וְלָעָרֶב׃
וַיַּעֲשׂוּ אֶת־חַג הַסֻּכּוֹת כַּכָּתוּב וְעֹלַת יוֹם בְּיוֹם בְּמִסְפַּר
כְּמִשְׁפַּט דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ׃ וְאַחֲרֵי־כֵן עֹלַת הָתָמִיד וְלַחֳדָשִׁים
וּלְכָל־מוֹעֲדֵי יְהוָה הַמְקֻדָּשִׁים וּלְכָל מִתְנַדֵּב נְדָבָה לַיהוָה׃
מִיּוֹם אֶחָד לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי הֵחֵלּוּ לְהַעֲלוֹת עֹלוֹת לַיהוָה
וְהֵיכַל יְהוָה לֹא יֻסָּד׃ וַיִּתְּנוּ־כֶסֶף לַחֹצְבִים וְלֶחָרָשִׁים
וּמַאֲכָל וּמִשְׁתֶּה וָשָׁמֶן לַצִּדֹנִים וְלַצֹּרִים לְהָבִיא עֲצֵי אֲרָזִים מִן־
הַלְּבָנוֹן אֶל־יָם יָפוֹא כְּרַשְׁיוֹן כּוֹרֶשׁ מֶלֶךְ פָּרַס עֲלֵיהֶם׃
וּבַשָּׁנָה הַשֵּׁנִית לְבוֹאָם אֶל־בֵּית הָאֱלֹהִים לִירוּשָׁלִָם
בַּחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי הֵחֵלּוּ זְרֻבָּבֶל בֶּן־שְׁאַלְתִּיאֵל וְיֵשׁוּעַ בֶּן־יוֹצָדָק
וּשְׁאָר אַחֵיהֶם הַכֹּהֲנִים וְהַלְּוִיִּם וְכָל־הַבָּאִים מֵהַשְּׁבִי יְרוּשָׁלִָם
וַיַּעֲמִידוּ אֶת־הַלְּוִיִּם מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה לְנַצֵּחַ עַל־
מְלֶאכֶת בֵּית יְהוָה׃ וַיַּעֲמֹד יֵשׁוּעַ בָּנָיו וְאַחָיו קַדְמִיאֵל
וּבָנָיו בְּנֵי־יְהוּדָה כְּאֶחָד לְנַצֵּחַ עַל־עֹשֵׂה הַמְּלָאכָה
בְּבֵית הָאֱלֹהִים בְּנֵי חֵנָדָד בְּנֵיהֶם וְאַחֵיהֶם הַלְּוִיִּם׃ וַיִּשְׁרוּ
הַבֹּנִים אֶת־הֵיכַל יְהוָה וַיַּעֲמִידוּ הַכֹּהֲנִים מְלֻבָּשִׁים בַּחֲצֹצְרוֹת
וְהַלְּוִיִּם בְּנֵי־אָסָף בְּמְצִלְתַּיִם לְהַלֵּל אֶת־יְהוָה עַל־יְדֵי דָוִיד
מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל׃ וַיַּעֲנוּ בְּהַלֵּל וּבְהוֹדֹת לַיהוָה כִּי טוֹב כִּי
לְעוֹלָם חַסְדּוֹ עַל־יִשְׂרָאֵל וְכָל־הָעָם הֵרִיעוּ תְרוּעָה גְדוֹלָה
בְּהַלֵּל לַיהוָה עַל הוּסַד בֵּית־יְהוָה׃
וְרַבִּים מֵהַכֹּהֲנִים וְהַלְּוִיִּם וְרָאשֵׁי הָאָבוֹת הַזְּקֵנִים אֲשֶׁר רָאוּ
אֶת־הַבַּיִת הָרִאשׁוֹן בְּיָסְדוֹ זֶה הַבַּיִת בְּעֵינֵיהֶם בֹּכִים בְּקוֹל
גָּדוֹל וְרַבִּים בַּתְּרוּעָה בְּשִׂמְחָה לְהָרִים קוֹל׃ וְאֵין הָעָם
מַכִּירִים קוֹל תְּרוּעַת הַשִׂّמְחָה לְקוֹל בְּכִי הָעָם כִּי הָעָם
מְרִיעִים תְּרוּעָה גְדוֹלָה וְהַקּוֹל נִשְׁמַע עַד־לְמֵרְחוֹק׃

ד

וַיִּשְׁמְעוּ צָרֵי יְהוּדָה וּבִנְיָמִן כִּי־בְנֵי
הַגּוֹלָה בֹּנִים הֵיכָל לַיהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃
וַיִּגְּשׁוּ אֶל־זְרֻבָּבֶל וְאֶל רָאשֵׁי הָאָבוֹת וַיֹּאמְרוּ לָהֶם נִבְנֶה
עִמָּכֶם כִּי כָכֶם נִדְרוֹשׁ לֵאלֹהֵיכֶם וְלוֹ אֲנַחְנוּ זֹבְחִים מִימֵי
אַסַּר חַדֹּן מֶלֶךְ אַשּׁוּר הַמַּעֲלֶה אֹתָנוּ פֹּה׃ וַיֹּאמֶר לָהֶם זְרֻבָּבֶל
וְיֵשׁוּעַ וּשְׁאָר רָאשֵׁי הָאָבוֹת לְיִשְׂרָאֵל לֹא־לָכֶם וְלָנוּ לִבְנוֹת
בַּיִת לֵאלֹהֵינוּ כִּי אֲנַחְנוּ יַחַד נִבְנֶה לַיהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל
כַּאֲשֶׁר צִוָּנוּ הַמֶּלֶךְ כּוֹרֶשׁ מֶלֶךְ־פָּרַס׃

ר"ה

אבן עזרא

ויגע · נקרא כל ימי הלבנה חדש בעבור החדשה כל ל"ו ימים : כאיש אחד · פירוש אסיפת העם היתה במהרה כהסיפת איש אחד : ויקם זרובבל · נקרא כן בעבור כני ליון שהם זרויין בבבל : בן שאלתיאל · לא הביו היה רק שאלתיאל דורו נופחו על כן נקרא בנו וזכן כתוב בדברי הימים ובני יכניה אסיר שאלתיאל בנו ומלכיר' ופדיה ובני פדיה זרובבל ושמעי וכן נקראו בני מרב בת שהול בני מיכל כי היא נופחתם : ויכינו · כי באימה · בעבור אימה עליהם הכינו מזבח לבל שיעזרם : ויעלו · המעלה אחד והוא יהושע הכהן שהקריב בתחלה הקרבנות והאר ויעלו כי אחיו עזרוהו : עולות לבקר · פירוש עולות הראויים לבקר ולערב הם שהי' ביומו · הוא לבקר גם לדבר יום פירוש ביומו הראוי לדבר וכן מדי אחד בחדשו דבק עם מדי כי הוא כמו' עם וזמן : ואחרי כן · אחרי מה הסכות עולות עומדות במקו' מרבע וכן הוא עולה תמיד לא נפסקה ומולה לחדשי' ומולה לכל מועדי יי' : המוקדשי' · הנקראי' קדישים מפי בית דין ומולה לכל מתנדב והמע' שלא בטלו הקרבנות אחרי כן מרחם השדי שהמלו לעלות עולות : כרשיון · מעכין רשות : לגלת · לחזק מעכין ולא נגלת' מו מן נגלת : יסוד בניו · הכהן ובניו וכן בני חגדד פירזו ובני : ויסדו · מלובשים · בגדי כהונה : במצלתים · מן בצלצלי שמע : על ידי דוד · בעבור המנגן ביד יקרב הנגון יד : היסד · שם הפועל : ביסדו · דבק עם זה הבית ופי' אחד רחו בעיניה' הבית הראשון בינת יסדו בית שני היו בוכים : ולא תנחמו · קרי מיי"ו וכתוב בחל"ף ופי' לא חנחמו ובחי' לזולתו : לא לכם ולנו · טעמו שנת ערבו עמהנו לבנות בית אלהינו : כי אנחנו יחד · רמז לכל קהל ישראל · והבלהים

אבן עזרא

עלוד : ויעמוד ישוע · עמדו ואמרו ביחד מביב עיני תלאכת יסוד הבית : ויפלו · נשקל חזק מן יסוד · כמו ויסבו מרוחיהם כן ויסבו מן יסב · ויסדו מן יסד · ומשמעותן ויסדו וייסבו במשקל חזק בשתי יודי"ן אחת פעולה ואחת של יסוד ופתרונן הוא מיישדים מיישבים : והבונים מיישדים הם יסוד היכל יי' · בשעה שהיו מנגנים בשירתם והעמידו הכהנים מלובשים בגדי כבוד וחצוצרות בידיהם לתקוע בהם : והלוים בני אסף · הוא מעוררים : במצלתים · כמו' כלי שמע כלי שיר הם : על ידי דוד · שהיו מנגנים ומעוררים שירות של דוד מלך ישראל : ויענו · לשון עניית זמר כמו ותען להם מרים : ובהוללות · ובהוליות : כי טוב · להודות לי"ו : וכל העם · שאר עם ישראל : על הוסד · כל השמחות הללו היו עושים על בניין היסוד הסר הוסד בבית יי : ביסדו · ביום ד שלו מן שם דבר של יוסד ומן יסד ומן יסד בחדשו מן קדש בקדשו : זה הבית · כשהיו ראשון בניין בית זה היו בוכין מתוך שהיו זוכרים חורבן בית ראשון : זקנים · אשר לא ראו בניין בית שמלמה ומריעין בשמחה בקול גדול מרוב שמחתן שילהו מגלותן : ולא העם מכירים · היתן השומעין לא היו מכירים קול תרועת השמחה לזעקי בכי העם שהשמחים היו מריעי' תרועה גדולה וקול הבכי נשמע יותר ויותר עד למרחק : הם החומות אשר הוסיב סנחריב בארץ ישראל כמו שנאמר ויבא מלך אשור וכל חבל ומבות ומעיר ומחמת ומספרו · ויוסב אותם בערי שומרון תחת בני ישראל : ויאמר כך · למען התבטל מלאכת הבית על ידיהם שלא לבנות עוד · תימי אחשורוש מלך אשור · בנו של סנחריב שלאחר שסנחריב הושיבם שם הרגוהו אדרמלך ושרצר בניו ואמלך אשרחדון בנו תחתיו שנאמר ויהי הוא משתחוה בית נסרוך אלהיו ואדרמלך ושרצר בניו הכוהו בחרב וגומר ויתלך אשרחדון בנו תחתיו : כי תגרעו · הלא הנחנו לבדינו נבנה כי זה תשמים בתקיים הלא : עם

ר"ה

נגבת ותלר לו אחות אחפנס את נגבת · אחפנס ותלד לו אחות פנחס · גלילי' ושתי דלתות עצי · דודיך מה יפה דודיך אחותי כלה · דאדים הלעיטני נא מן דאדם האדם · הערכך וחשב לו הכהן את מכסת הערכך · הגדגדה משם נסעו הגדגדה ומן הגדגדה · וגלת ערי דגנב סגרו ואין פותח · דל ין השברנה עד אשר · גחלתי לי העיט · ההרדי שמא ההרדי אהיאם · הודינו לך אלהים הודינו · וכאהל ויצא לבן באהל יעקב · ובמקנ' ובמקנהם אל מקנהם · באשר ירים משה ידו · והפשת' והשער' נכת' כי השער' · והגישו אוניו אל האלהים והגישו · והאמ' מזה והאמ' מזה בעדת מארך · ולמה ואמר לה אל מקנה

רש"י

ויגע · כמו יהגיע : החדש השביעי · הוא חדש תשרי ובני ישראל היו בערים מה עשו ויאספו כלם כאחד לירושלים . ויכינו המזבח על מכונתיו כדי שיקריב עליו קרבנות שהרי היו ירחים מעמי הארצות שנת יקריבו ולא יאכל לא יאכל לא יאכל המזבח לעלות עליו עולות למען ישמעו ויכינו העמי' כדבר אשר עשיתי על פי הדרך ועל כן ימנעו מלקנאה לבניין הבית : לבקר ולערב · תמיד של שחר והמיד של בין הערבים : ועולות יום ביום במספר · קרבנות הרבה פרים כמספר : והחגים כן · ולאחר הסכות היו מקריבים קרבנות בכל יום בבקר ובערב · ולחדשים · ולראשי חדשים היו מקריבים קרבנות של ראשי ר"ח · ולכל מועדות הרבניהם : ולכל מתנדב · ולכל אחר אשר נדבים נדבה אשר היו מתנדבים להקריב אותם להקריבם ומיום אחד בת שרי החילו להקריב קרבנות ואין לו במנה יסוד הבית : לגילוים ולצורים · בני צור וצידון שהיו מביאים לבנות הבית : אל יפו · דרך הים היו מביאים אותם : כרשיון · כאשר היה רשות המלך עליהם לבנות הבית כרשיון לשון רשות מגזרת רשה שהרי מן אבה יאמר אבון ומן אבה יאמר לבון ומן חזה חזיון ומן רעה רעיון ומן חבה הבון ומן רשה יאמר רשות כמו מן ענה עניות ומן שבה שבות ומן רמה רמות ומן זכה זכות כמו מלרי רשות ורשיון בתרגום ויוגלתן מגזירה אחת לפי פשוט הדיקדוק ולשון אחד הם : ומהם חברו לשון חרשת שפתינו ולא דקדק בגזירתו ואף על פי כן שני פנים הללו קרובים זה לזה במשמעותם : בחדש השני · הוא חדש אייר : מהשבי · כל היתן שבתו מהשביה לירושלים : ויעמידו · העמידו הלוים המשוררים לנגן ולומר שירה לפי הבונים בשעת בניין יסוד הבית · לנגן שני ניחתים הללו הם ניצוחי שירה כמו לנגן מזחור

ויסדו · ויסבו במשקל חזק בשתי יודי"ן אחת פעולה ואחת של יסוד ופתרונן הוא מיישדים מיישבים : והבונים מיישדים הם יסוד היכל יי' · בשעה שהיו מנגנים בשירתם והעמידו הכהנים מלובשים בגדי כבוד וחצוצרות בידיהם לתקוע בהם : והלוים בני אסף · הוא מעוררים : במצלתים · כמו' כלי שמע כלי שיר הם : על ידי דוד · שהיו מנגנים ומעוררים שירות של דוד מלך ישראל : ויענו · לשון עניית זמר כמו ותען להם מרים : ובהוללות · ובהוליות : כי טוב · להודות לי"ו : וכל העם · שאר עם ישראל : על הוסד · כל השמחות הללו היו עושים על בניין היסוד הסר הוסד בבית יי : ביסדו · ביום ד שלו מן שם דבר של יוסד ומן יסד ומן יסד בחדשו מן קדש בקדשו : זה הבית · כשהיו ראשון בניין בית זה היו בוכין מתוך שהיו זוכרים חורבן בית ראשון : זקנים · אשר לא ראו בניין בית שמלמה ומריעין בשמחה בקול גדול מרוב שמחתן שילהו מגלותן : ולא העם מכירים · היתן השומעין לא היו מכירים קול תרועת השמחה לזעקי בכי העם שהשמחים היו מריעי' תרועה גדולה וקול הבכי נשמע יותר ויותר עד למרחק : הם החומות אשר הוסיב סנחריב בארץ ישראל כמו שנאמר ויבא מלך אשור וכל חבל ומבות ומעיר ומחמת ומספרו · ויוסב אותם בערי שומרון תחת בני ישראל : ויאמר כך · למען התבטל מלאכת הבית על ידיהם שלא לבנות עוד · תימי אחשורוש מלך אשור · בנו של סנחריב שלאחר שסנחריב הושיבם שם הרגוהו אדרמלך ושרצר בניו ואמלך אשרחדון בנו תחתיו שנאמר ויהי הוא משתחוה בית נסרוך אלהיו ואדרמלך ושרצר בניו הכוהו בחרב וגומר ויתלך אשרחדון בנו תחתיו : כי תגרעו · הלא הנחנו לבדינו נבנה כי זה תשמים בתקיים הלא : עם

תורת הסר מושיע חוסים

ויאמר · להם אדונינו · כי אנחנו יחד יר' כי אנחנו לבדנו בלבנו כאיש אחד נבנה לה' אלהי ישראל ואתם אל תחד מכם עבד לרעהו באופן שתהי' אחד מכם אינו עובד לה' לבדו כי אם בשתוף אלהו · ואחרי להם עוד כאשר צוה כורש מלך פרס והיתה מלת המלך לומר הנה הבנו מכם שאתם רוצים לומר לנו צדוקי שכיבה מה היא למרוד על המלך אלילה אלילה לנו מעשות זאת כי מעשים הם כאשר צוה המלך המולך עליהם בהיותו מלך פרס · לו רולי לנו לומר לו כי בבר הלך · לו מלך בדל אשר הגלה לישראל מעם זמלך כורש הוא מלך פרס ואקרא שוסנפר שמה :

אבן יחיא

ויגע · ולא אשר הגיע לחדש השביעי מתשרי שבו חג הסוכות הנעלה שבחגים · לאף כי ישראל היו בערים בחים ונקבצים מעטים אל ירושלים ויקם ונגמר ולא קמו בקרב אחיהם ונתעוררו הכהן שיעזבו אל יהושע הכהן ואחיו הכהנים · וזרובבל בן שאלתיאל מזרע המלוכה ולא לבני ישראל · ויבנו את מזבח אלהי ישראל להעלות עליו עולות כמצות משה איש האלהים · ויכינו הכהנים הפרי מעשה אש בעבור ה' עמדו על מכונותיו אף כי עשאוהו בחיפזון גדולה מעמי הארצות אשר סביבותיהם אשר נשבעו ויהי משועבדים לה' ולכן היו מבקשים שעלות ישראל ולא עלויים · והעלו עלות עולות לה' מקרבן בקר ובכבש ושעלות הקמידין מכל יום מהבקר והעמיד · ויעשו את חג הסוכות וגו' ראוי לעשיית הסוכות וקדוש היום הראשון והאחרון · ועשו עולות יום ביום מימי הסוכות ואת ועשיין בחספרים פרי החג · ואף כי היה זמן רב אשר לא הקריב קרבנות מה שלכן היה לחוש כן שכחו מספר דבר עשייתן · לכן הגיד הכתוב כי עשו כל דבר בהוגן וכמספר דבר יום ביומו · הן מקרבנות החג והן את כ"ב מסאר הקרבנות מהתמידין ומקרבנות הראשי חדשים · והמועדים המקודשים · וקרבנות נדבה · מיום אחד וגו' והנה מיום הראשון מתשרי והוא ר"ה החלו להעלות עולות לה' אף שהיכל ה' לא יוסד עדין · ואיתכו וגו' ולא בני ישראל בלבד כמו לאחרים הלבנים ומהרשים המתקנים אותם · ובתנו מאכל ומשתה ושמן לאנשי צור וצידון שהיו נעלי מלאכת העץ כדי להביא ארזים מן הלבנון אל יפו כרשותו אשר היה להם מן המלך על ידה · ולולי כי בנוד וגירון היה דעת ולכן דקשו אוכל לכסף בשכרם ולא מחיר כסף · ובשנה השנית וגו' אשר כי נמלא אחר מן השנה הב' לבואם לירושלים החלו זרובבל בהיות לאשר ליהושע הכהן הגדול שהיה ראש לכהנים ולוים · עם אשר אחיהם מהכהנים והשרלים שהיו אחיהם הלוים מבן עשרים שנה ומעלה לנגן ולשורר בעת העשות מלאכת בית ה' כמקבב המלכים שהיו מרבות לתן שבעת בשעה כאשר נתן הסיבה אשר היסוד בה הם מלאתים ומתנגנים לעשות סימן שוב לבניים ההם · ויעמוד יושע ובניו ואחיו אחר כך עמדו כמו יושע הכהן המכר ובניו נאחיו הכהנים · ועמד קדמיאל ובניו מבני הודה והשבטו כלם כאחד על מושב המלאכה בבית המלכים יחד עם בני מנדד ובניהם ואחיהם הלוים כי בני להיות יחד במלאה הזאת ובשמחה הזאת הכהנים ולוים וישראלים · ויסדו וגומר אשר יעמדו הבונים את היכל ה' כמנהגו כל הכתות המבדרות מלאכת עוד · והעמידו הכהנים מלובשים בבגדי מחמדות בחצוצרות · והלוים בני אסף בהלל ובתודה · לשבח ולתודה מרחשת · להלל את ה' על ידי אחלות דוד מלך ישראל · ושמו זמר והיו מזמרים מן ותען להם מרים בשבח בהלל בכלי · והודות נפה לה' כי הוא טוב וחסדו לכל

ר"ה

וַיְהִי עַם־הָאָרֶץ מְרַפִּים יְדֵי עַם־יְהוּדָה וּמְבַלְּהִים אוֹתָם לִבְנוֹת׃ וְסֹכְרִים עֲלֵיהֶם יוֹעֲצִים לְהָפֵר עֲצָתָם כָּל־יְמֵי כּוֹרֶשׁ מֶלֶךְ פָּרַס וְעַד־מַלְכוּת דָּרְיָוֶשׁ מֶלֶךְ פָּרַס׃ וּבְמַלְכוּת אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ בִּתְחִלַּת מַלְכוּתוֹ כָּתְבוּ שִׂטְנָה עַל־יֹשְׁבֵי יְהוּדָה וִירוּשָׁלִָם׃

וּבִימֵי אַרְתַּחְשַׁשְׂתָּא כָּתַב בִּשְׁלָם מִתְרְדָת טְבְאֵל וּשְׁאָר כְּנָוָתָו עַל־אַרְתַּחְשַׁשְׂתָּא מֶלֶךְ פָּרַס וּכְתָב הַנִּשְׁתְּוָן כְּתוּב אֲרָמִית וּמְתֻרְגָּם אֲרָמִית׃

רְחוּם בְּעֵל־טְעֵם וְשִׁמְשַׁי סָפְרָא כָּתְבוּ אִגְּרָא חֲדָא עַל־יְרוּשְׁלֶם לְאַרְתַּחְשַׁשְׂתָּא מַלְכָּא כְּנֻמָּא׃ אֲדַיִן רְחוּם בְּעֵל־טְעֵם וְשִׁמְשַׁי סָפְרָא וּשְׁאָר כְּנָוָתְהוֹן דִּינָיֵא וַאֲפַרְסַתְּכָיֵא טַרְפְּלָיֵא אֲפָרְסָיֵא אַרְכְּוָיֵא בָּבְלָיֵא שׁוּשַׁנְכָיֵא

ומבלהים · כתי' מן בלהית לתנך ומבהלים קרי לנטות לאחרי רבים בשורש בהלכי בלה מעט הם רק הענין אחד · וסוכרים · הם"מך תחת סי"ן · ובמלכות אחשורוש · הוא המכונה ארתחשסתא בלשון פרסי · כתבו שטנה · מן שטן והטע' לשטון אותם · כתב בשלם · כמו בשלום · על ארתחשסתא · כמו אל · כנותיו · חביריו מו רעיו · וכתב הנשתון · כתורת המלוכה בלשונו והעד אל היהודים ככתבם מו כתב זה הספר הנשתון הסוה בכתיבה ובלשון ארמית ויש לומרים שהטעם חותם והוא הנכון · בעל טעם · מן טעמו וראו · והנה רחום בעל טעם עדה · כנמה · כאשר נאמר וזה מהמר הסופר ומסדרים הספר וטעמו כאשר נאמר כן היתה האגרת ששלחו הנזכרים מו כנמה כטעם עתה · דיניא ואפרסתכיא טרפלית · שם לומות ידועים אנשים ויתכן להיות ארכויא מן וארך ואכד וכלנה · שושנכיא מן שושן · ועלמיא מן עילם · וכענת יש מו שהוא שם לומה ויתכן שהמלה מן עת אך הראשון הוא הקרוב · פרשגן · כטעם פתשגן הכתוב אתי לשונות זה מחבר בכה וזה אומר בכה · ופי' המלה פשר ובאור · והוסיף · יסודות ותרגום והרשו יסודותיה ויתבלון אושיה וכן נפלו אשיותיה · יחיטו · מן חוט השני ופירושו ישימו חוט על היסודות לבנות כמעט קו המדה מו הוא מענין תרגום ויתפרו עלה תלנה ומטיטו ויחיטה כטע' קשר · וחבור והפי' הראשון הוא הקרוב · כען · דך · כתרגיס הלזה דכי · מגדה בלו והלך אמות למעט המלך ופירושם כדרך שברתי מגדה מן הרכוס ובלו מס המדינות והלך מכס · ההולכים דרך המלך · ואפתוס מלכין תהגזק · תולאות המלך ותועלותיס · כען · מלח היכלא · מענין כעשן מלחו ארץ מלחה לא תשב וטעם הארץ ענין בטול ומניעות דבר · וערות מלכא · כמו את ערות הארץ והטעם גנות · ואריך · תרגום וייחל עוד ואוריך עוד ופי' הפסוק כן הוא ביטול היכל בעלנו וערות המלך וגנותו לא נוחיל לראות ואשתדור

דנה הראש אחד יפנה דרך והראש · ולשלום ויבא אויריהו אליו ולשלום · ומזקני כה אמר יי' הלוך וקנית לך בקבוק · ולמד ויפנו אליו עורף ולא פנים · וילמדו כיהודה וילמדו בעם · ובערו ויצאו יושבי ערי ישראל · ותורות ויען הזקיהו ויאמר · ומאחזת הלוים ומאחזת · ובנביא העלה יי' את ישראל ממצרים · וללא ומים רבים לישראל · ותורות ויען יהויקיה ויאמר · ויחזק מלך הנגב ומן שריו · ולאלוה · מעוזים על כנו יכבד · ושכר רב מהולל כל · ומקרה כי מקרה הבהמה · ובחשך כי כהבל בא ובחשך ילך · ובדחיב ויצאו העם ויביאו דעזרא · ומכיאי' בימים ההם ראיתי ביהודה · ושמיתן אהלה הגדולה · ויטמינו ויביאו המצורעים האלה בקצה המחנה · ואצבעות ותהי עוד מלחמה בגת · והפיצינה מבלי דעה ותהיינה · וגלות החל הזה לבני ישראל אשר כנענים · זמרו למלכנו זמרו · וזחת ובני שימון אמנון · חיי ואעבור עליך ואראך מתבוססת ושארדון כמסר' רבתא בס"ר · בתחלת ו' וס"מ' והם הומתו כימי קציר תחלת כתיב · ויהי בתחלת עלות הלקש · בתחלת שבתם שם · בתחלת קציר שעורים · בתחלת התנוך יצא · ובמלכות אחשורוש בתחלת · סימן רישיה סיפרא עד ואחר הדברים ארתחשסתא שי"ן ומן ואחר עד טופא דסיפרא ארתחשסתא סמ"ך · ושוריא חד מן ג' מלין קדמות' נסיב מן תנית' וסימ' הייקה מוציא גם אתמול גם שלשום היית המוציא קרי · ידעתה שחר המימיך צות בקר ידעת השחר קרי · ומתחתה לשבות האלה ומתחת הלשבות קרי · וחילופי' ב' מלין הנינא נסבא מן קדמיתא וסימ' ושורי אשכלילו ואשיא יחיטו ושוריא שכלילו קרי · שם הפלשתים וילך דוד ויקח את עצמות · שמה הפלשתים קרי · ושוריא ג' וסימ' ושוריא שכלילו ושוריא ישתכללון מנדה בלו · ושוריה ישתכללון לקבל דנא · קדמ' א' דחיקה הנינא כתיב א' · תלית' כתיב ה' ·

רשי

עם הארץ · הם צרי יהודה ובנימן · מרפים · לבטלם ממלאכתם · לבנות · כתו מלבנות · וכן עד כי חדל לספיר · וסוכרים · כתיב בס"ך ופתרונו כהלו כתיב בס"ין שהיו שוכרים יועצים כדי לבטל המלאכה · כל ימי מלכות כורש ומלכות דריוש אשר מלך אחרי כורש עד שנת שתים לדריוש שמלך אחר אחשורוש היתה אחשורוש אשר מלך אחרי כורש ומלכות אחשורוש · ובמלכות אחשורוש · שמלך אחר כורש הוא אחשורוש שלקח המלאכה בטלה · כתבו שטנה · שלא לבנות בית המקדש · על יושבי יהודה וירושלם · אחתו · להלשינם ולקנתרם שלא יבנו הבית · ובימי ארתחשסתא · הוא כורש מלך פרס מגיין אותיות של כורש עולות למנין אותיות דריוש וכן שנינו במסכת ראש השנה הוא כורש הוא דריוש הוא ארתחשסתא כורש על שם שמלך כשר היה ארתחשסתא על שם המלכות וכסדר עולם מלאתי דריוש הוא ארתחשסתא וכל המלכות כולה נקראת ארתחשסתא וכו' · כתב בשלם · כתב מכתבו בדברים של שלום · מתרדת וטבאל · שם אדם הוא מערי יהודה ובנימן · ושאר כנותיו · חברותיו וסיעותיו · בשלם · שם אדם הוא מערי יהודה ובנימן · וכתב הנשתון · וכתב האגרת כתוב ארמית · על ארתחשסתא · אל ארתחשסתא · וכתב הנשתון · המכתב היה מפורש בלשון ארמית · רחום · בלחותיו ארמית · ומתורגם ארמית · בעל טעם · רחום היה מזכיר ובעל דברים לסדר המכתב · ושמשי ספרא · ושמשי היה סופר הוא שמשי בנו של המן · וכן דרך המקרא להזכיר סופר ומזכיר שניהם ביחד לפי שהם זקוקים זה לזה האחד מסדר · ומזכיר והסופר כותב שנאמר אליחרף ואחיה בני שיסא סופרים יהושפט בן אחילוד המזכיר ובמקום אחר נאמר ויבא אליקים בן חלקיהו וגו' ושבנא הסופר ויואח בן אסף המזכיר · הללו שניהם רחום ושמשי כתבו האגרת כאשר לזה אליהם מתרדת וטבאל וכולם היו מיושבים בערי שומרון · על ירושלם · על אודות בניין בית המקדש אשר בירושל' · כעתה · כאשר נאמר · והוא דוגמת לשון תלמוד כדבענן למימר קמן · אדין · אז · רחום · שם אדם · בעל טעם · מזכיר ובעל דברים · ושאר כנותהון · ושאר סיעותיהם · דיניא ואפרסתכיא וגו' · הללו כולן שמות של אומות שהושיב סנחריב בערי שומרון · אפרסיא · הם פרסיים אשר הושיב סנחריב בערי שומרון · ארכויא · הם בני ערך ואכד וכלנה · בבליא · הם בני בבל · שושנכיא · בני שושן הבירה · עלמיא בני עילם מכל האומות הללו הושיב סנחריב בארץ ישראל וכולן היו משיבין מסי' ומסכימים בשליחות המכתב הזה · ושאר האומות אשר הגלה סנחריב כולם הסכימו · אסנפר · סנחריב · רבא ויקירא · שהיה מלך גדול ומכובד שכ"כ אמר המלך הגדול מלך אשור · והושיב אותם · בקריה די שמרין · בערים אשר סביבות שומרון · ושאר עבר נהרה · ושאר האומות אשר בעבר הנהר · לפי שהנהר נהר פרת מפסיק בין ארץ ישראל לבבל נמצאו אומות שלבד ארץ ישראל הם בעבר הנהר לאותן העומדים בבבל · וכענת · שם מקום ואנשי כענת כולם היו מסכימים בשליחות המכתב הזה · דנה פרגשן אגרתא · זהו פתרון האגרת פרגשן · כמו פתשגן הכתוב · די שלחו עליהי · אשר שלחו אליו · על ארתחשסתא · אל ארתחשסתא · עבדך אנש עבר נהרה וכענת · עבדיך הם אנשי עבר הנהר ואנשי כענת כל האומות המנויות כאן נכללות בכלל זה שכולן היו לבד ארץ ישראל שהוא עבר הנהר לאותם השוכנים בבל וזהו תחלת המכתב עבדך אנש עבר נהרה וגו' עד לא · ידוע להוי למלכא · דבר ידוע יהיה למלך · דיהודיא · אשר היהודים שעלו מאחך מלינו באו לירושלם · קריתא מרדתא וביישתא בנין · עיר מורדת ומיושבת אותי לך · הם בונים · ושוריא שכלילו · והאומות יסדו · ואושיא · הכתלים · יחיטו · לשון פתיל כמו אם מחוט שהם חופרים ומחברים הכתלים זה עם זה · כען ידוע · עתה ידוע יהיה למלך · די הן קריתא דך תתבנא · אשר אם העיר הזאת תבנה · דך זאת ושוריא יתכללון · והאומות יהיו מיוסדות · מגדה בלו והלך · מיני מסים הם וכסף בלגלת · לא יתכון · לא יתנו עוד מס · ואפתוס מלכין תהגזיק · ומס המלכים תזיק שלא יתנו עוד מס למלכים · כען כל קבל די מלך היכלא מלחנא · עתה כל כנגד דבר זה אשר חורבן היכל אנו רוצים להחריב · די מלח לשון חרבן וממון כמו ארץ מלחה ולא תשב · מלחנא אנו רוצים לפתור ולהחריב · וערות מלכא · וגזיון המלך לא אריך · מינו הגון לנו לראות · אריך הגון כמו אריך או לא אריך במסכת סוטה · על דנא · על זאת שלחנו והודענו למלך ·

אבן עזרא

ומבלהים · כתי' מן בלהית לתנך ומבהלים קרי לנטות לאחרי רבים בשורש בהלכי בלה מעט הם רק הענין אחד · וסוכרים · הם"מך תחת סי"ן · ובמלכות אחשורוש · הוא המכונה ארתחשסתא בלשון פרסי · כתבו שטנה · מן שטן והטע' לשטון אותם · כתב בשלם · כמו בשלום · על ארתחשסתא · כמו אל · כנותיו · חביריו מו רעיו · וכתב הנשתון · כתורת המלוכה בלשונו והעד אל היהודים ככתבם מו כתב זה הספר הנשתון הסוה בכתיבה ובלשון ארמית ויש לומרים שהטעם חותם והוא הנכון · בעל טעם · מן טעמו וראו · והנה רחום בעל טעם עדה · כנמה · כאשר נאמר וזה מהמר הסופר ומסדרים הספר וטעמו כאשר נאמר כן היתה האגרת ששלחו הנזכרים מו כנמה כטעם עתה · דיניא ואפרסתכיא טרפלית · שם לומות ידועים אנשים ויתכן להיות ארכויא מן וארך ואכד וכלנה · שושנכיא מן שושן · ועלמיא מן עילם · וכענת יש מו שהוא שם לומה ויתכן שהמלה מן עת אך הראשון הוא הקרוב · פרשגן · כטעם פתשגן הכתוב אתי לשונות זה אחר בכה וזה אומר בכה · ופי' המלה פשר ובאור · והוסיף · יסודות ותרגום והרשו יסודותיה ויתבלון אושיה וכן נפלו אשיותיה · יחיטו · מן חוט השני ופירושו ישימו חוט על היסודות לבנות כמעט קו המדה מו הוא מענין תרגום ויתפרו עלה תלנה ומטיטו ויחיטה כטע' קשר · וחבור והפי' הראשון הוא הקרוב · כען · דך · כתרגיס הלזה דכי · מגדה בלו והלך אמות למעט המלך ופירושם כדרך שברתי מגדה מן הרכוס ובלו מס המדינות והלך מכס · ההולכים דרך המלך · ואפתוס מלכין תהגזק · תולאות המלך ותועלותיס · כען · מלח היכלא · מענין כעשן מלחו ארץ מלחה לא תשב וטעם הארץ ענין בטול ומניעות דבר · וערות מלכא · כמו את ערות הארץ והטעם גנות · ואריך · תרגום וייחל עוד ואוריך עוד ופי' הפסוק כן הוא ביטול היכל בעלנו וערות המלך וגנותו לא נוחיל לראות ואשתדור

אבן יחייא

הראיה כי לעולם נראה חסדו על ישראל · וכל העם היו משיבים לעניה הזאת בתרועה גדולה בהלל לה' בכלי על שהוסד ביתו בהשגחתו ובכחו הגדולה · כי לא בכחם היתה זאת כי משובלים היו לכרם · ורבים ונוחר סרבים מהכהנים והלוים ראשי האבות מהישראלים הזקנים אשר ראו את הבית הראשון בכבודו הגדול · בישרו הבית בעיניהם היו בוכים בקול גדול לראותם מההתחלה שהיה נחנה לשוב הבית לאיתנו הראשון בין קול הבכי לקול השמחה להיות התרועה גדולה עד שהקול נשמע למרחוק · ושמעו לדי וגו' לדי יהודה הם הבוחיים שהבית מלך אשור מה שלא ראו עוד · עד שהשומעים לא היו יכולים להבחין בין קול הבכי לקול השמחה להיות התרועה גדולה עד שהקול נשמע למרחוק · ושמעו לדי וגו' לדי יהודה הם הבוחיים שהבית מלך אשור מכוחה ועזה ומחתת וספרוים ויוסד בערי שומרון · אשר מפני פחד האריות ההורגים אותם · שלחו בעד בהנים שילמדום תורת אלהי הארץ ואת ה' היו ירא ואת אלהיהם היו עובדים · ונשמעם בין הבית קנאו מהבנין ובערמה דברו אל ורובבל לאמר נבנה עמכם כי ככם נדרש לאלהיכם ולא נאחמו זובחים ולא כתיב כי לבם לא בכון עם פיהם · והיו מבקשים להעבל עמם בבנין כדי לשים קשה ביניהם למען לא יצא מחשבתם אל היש · ורובבל בהכירו רוע לבם הסינם כי לא היו רוצים לבנות עמהם רק הם יחד בני ישראל היו רוצים לבנותו כאשר צוה מלך פרס כי לא עשו הדבר בלתי רשות המלך רק בצאתו הרוחית · ויהי עם הארץ ונוחר אלו הבוחיים היו מרפים ידי עם יהודה ומבהלים אותם לבנות בהפחידם כי אם יבנו המה יהרסו ובזמן קרוב יעלו עליהם לאלחמה ויהרגום · ועם כל זה לא נמנעו מהבנין לבנות' בקוצר · ובראותם הבוחיים כן שכדו יועצים אשרי המלך הפרתמים ויועצו להפר עצתם מהיהודים מבנין הבית וזה כל ימי כורש ואחשורוש ועד מלכות דריוש כן אמתר · ובמלכות אחשורוש וגו' כי בקצת מהזמן שמלך אחשורוש ותכף מן היום שהומלך כתבו צרי יהודה שטנה ודברי שנא' ולשון הרע על היהודים יושבי יהודה וירושלים הבונים הבית · וזה לבנות ושתי הרשעה המלכ' שלא היתה רוצה שהמקו' שהחריב זקנה נבוכדנאצר הרשע תבנה כדי שלא ימתק הטם הטוב מהבלחון ההו' מבית אביה · לאפוקי בקצת מהזמן מחלכו' אחשורוש האחרון כשלקח את אסתר ימי מלכות ארתחשסתא שם לא כתב שטנה עוד לפחדם ממרדכי ואסתר ומה שלא השלימו אז הבנין היה לראותם כי לא שלמו עדין הע' שנה וכי סיגו במנין ולכן לא עלה יפה מלאכת בנינם · וכימי ונוחר וכן בתחלת ימי מלכות ארתחשסתא שם לא כורש והוא דריוש כן אסתר כי נ' שמות היו לו · כתב אגרת של שלום מתרדת טבאל שם שר מצרי יהודה ושאר בנותיו שיש לו אחות מרעהו אל ארתחשסתא מלך פרס · וכתב הנשתון · וזה הכתב היה משונה משאר הכתבים שהיו שולחים למלך שהיו ככתבם ובלשונם · וזה היה כתוב כתיבה ארמית ומתורגם בלשון אשור כי נקטו אנשים יודעים הלשון והכתב לכותבו למען תוכן האגרת בחצר המלך בפחד בלי מליצים מתעניים · רחום וגו' ורחום היה בעל טעם והמזכיר ומסדר הכתב הלז מתרדת · ושמשי כן המן היה הסופר אשר כתב האגרת הזאת בארץ כלאשר ראתר · אדין ונוחר הנה רחום המזכיר ושמשי הסופר ושאר סיעתם חמ' אומות גדולות ספר · ושאר האומות קטנות אשר הגלה סנחריב הגדול והנכבד והושיבם בערי שומרון · ושאר

עזרא ד ה

דייבקר בספר דכרניא דיאבהתך ותהשכח בספר דכרניא ל ·ב·
ותנדע די קריתא דך קריא מרדא ומהנזקת מלכין ומדנן ל
ואשתדור עברין בגוה מן יומת עלמא על דנה קריתא דך ל ·ד·
החרבת: מהודעין אנחנה למלכא די הן קריתא דך ל ·ב· כתי׳ה
תתבנא ושורייה ישתכללון לקבל דנה חלק בעבר נהרא לא ל ·ב· כתי׳ה
איתי לך: פתגמא שלח מלכא
על רחום בעל טעם ושמשי ספרא ושאר כנותהון דיתבין
בשמרין ושאר עבר נהרה שלם וכעת: ל ·ב· סגול
נשתונא די שלחתון עלינא
מפרש קרי קדמי: ומני שים טעם ובקרו והשכחו די ב׳ הטף סגול
קריתא דך מן יומת עלמא על מלכין מתנשאה ומרד ל ·ב· ל
ואשתדור מתעבד בה: ומלכין תקיפין הוו על ירושלם ל ·ב· ג
ושליטין בכל עבר נהרה ומדה בלו והלך מתיהב להון: ל ומלי׳ ל׳ ה
כען שימו טעם לבטלא גברא אלך וקריתא דך לא התבנא
עד מני טעמא יתשם: וזהירין הוו שלו למעבד על דנה ל ·ד·
למה ישגא חבלא להנזקת מלכין: ל
אדין מן די פרשגן נשתונא די ארתחשסתא
מלכא קרי קדם רחום ושמשי ספרא וכנותהון אזלו ב׳ הטף סגול
ל

ל ·ב· ל בבהילו לירושלם על יהודיא ובטלו המו בארעא
ל ·ב· ר״ף נכ״ל ותחיל: באדין בטלת עבידת בית אלהא
די בירושלם והות בטלא עד שנת תרתין למלכות
דריוש מלך פרס:
ד חס׳ מ׳ ה והתנבי חגי נביאה וזכריה בר עדוא נביאיא על
ל יהודיא די ביהוד ובירושלם בשם אלה ישראל עליהון:
ג ר״ף נכ״ל באדין קמו זרבבל בר שאלתיאל וישוע בר
יוצדק ושריו למבנא בית אלהא די בירושלם ועמהון
ל ·ב· מל׳ נביאיא די אלהא מסעדין להון: בה זמנא אתה
וכתי׳ ב עליהון תתני פחת עבר נהרה ושתר בוזני וכנותהון וכן
ג׳ אמרין להם מן שם לכם טעם בית דנה לבנאו ואשרנא
דנה לשכללה: אדין כנמא אמרנא להם מן אנון שמהת
ל ·ע׳· ·ב· גברייא די דנה בנינא בנין: ועין אלההם הות על שבי
ל יהודיא ולא בטלו המו עד טעמא לדריוש יהך ואדין
יתיבון נשתונא על דנה: פרשגן אגרת די שלח תתני
ל ·ב· ל פחת עבר נהרה ושתר בוזני וכנותה אפרסכיא די בעבר
נהרה על דריוש מלכא: פתגמא שלחו עליה וכדנה
ג כתיב בגוה לדריוש מלכא שלמא כלא:

ירש

יומת ב׳ קמץ וסימ׳ ואשתדור עבדין בגוה מן יומת · ומני שים טעם ובקרו והשכחו: ואשתדור ב׳ וסימ׳ ואשתדרו עבדין בגוה מן יומת · ומני שים טעם ובקרו והשכחו: שלו׳ וסימ׳ נמסר בדניאל סימן ו׳: למה ג׳ ב׳ כתי׳ ה׳ וא׳ כתי׳ א׳ וסי׳ למה שגא חבלא להנזקת מלכין · למה להוא קצף על מלכות · ומני שים טעם למה די תעבדון: והתנבי ד׳ חסרי׳ א׳ בליש׳ נבואה וסימ׳ וצלחה עליך רוח יי׳ · ויכל מהתנבות · מדוע נבית בשם יי׳ · ושתר ב׳ ושתר בוזני וכנותהון דבה זמנא · פרשגן אגרתא · וב׳ שתר וסימ׳ אדין תתני פחת עבר נהרא שתר · כען תתני פחת עבר נהרא שתר בוזני · ועין ט׳ וסימ׳ וזנוח ועין גנים תפוח · והנבשן ועיר המלח ועין גדי · ועין גנים והנבשן וקרש וארדעי · ועין הדה ובית פצץ ב׳ בו · וקרש ואדרעי ועין הצור · ועין ימינו כהה · ועין נואף שמרה נשף · ועין אלההם הות על שבי יהודיא · ח׳ קדמאי שום קרתא: סימן להום כלהון חס׳ כמ״א מ״ל כדנא תימרון להום אלהא דשמיא דירמיה:

אבן עזרא

ואשתדור · תרגום הנה שלחתי את הגדי הזה שדרית מתנות השלוחים היו עושים בקרבה לעוזרים אותם עלילות כמו הוה משתדר להעלותיה: חלק בעבר נהרא לא איתי לך · שימרדו בו העמים המזכרים אם יגוס לבנות ירושלם או חלק אין לך בעבר הנהר שהם ישראל יקחו הכל בחזקה: פתגמא · על רחוס · כמו אל רחוס והוא מסרת במקום חמשה: וכעת · חסר כ״ן ופי׳ ואל שאר עבר נהרא ואל כענת שלום: אלך · כמו אלין: וזהירין · מן והזהרת אתהם ופירושו לעשות שגגה היו מוזהרים והטעם הזהרו שלא תשגו: דריוש · הוא אחשורוש · מן מדלג שור והא״לף נוסף כא״לף אזרוע: בה זמנא · לבנא · פי׳ להבנות: ואשתרנא · כטע׳ שורא: כנמא אמרנא להום · הם דברי הבונים או דברי הסופרים לשואלים להם מן שם לכוס טעם ופי׳ כאשר נאמר בספר כן אמרנו להם מי הם האנשי הבונים: ועין אלההום · הכתוב יספר כי העם עזרם ולא בטלו המו והה״מ אמרוהו במלת אלההום מן להום ובספרו יאמר אלהא דלהום: יהך · ילך תרגו׳ אם תלכו עמי בקרי: אבן

רש׳

די יבקר · אשר יבקר וידרוש הדורש בספר הזכרונות של אבותיך המלכי הראשוני: ותהשכח · ותמצא בספר הזכרונות ותדע כי העיר הזאת עיר מורדת ומזקת המלכים והמדינות: ואשתדור עבדין בגוה · ומרד היו עושים יושביה בחוכה שהיו ישראל מורדין במלכי האומות: מן יומת עלמא · מימות העולם מימים קדמונים כך היה מנהגם למרוד במלכי העמי׳: על דנא · על כך היתה העיר הזאת מריבה: מהודעין אנחנא למלכא · מודיעים אנחנו למלך: די הן קריתא דך · אשר אם העיר הזאת תבונה וחומותיה מיוסדין: לקבל דנא · כנגד כך ובשביל כך אין לך חלק בכל עבר הנהר לפי שישראל יהיה מורדין בך ויקחו הכל מידכם: בעבר נהרא · היא כל הארץ של גד ארץ ישראל שהיא עבר הנהר לאותן שבבבל: פתגמא שלח מלכא · דבר שלח המלך: על רחום בעל טעם · אל רחום המזכיר ושמשי הסופר ולשאר סיעותיהם היושבים בערי שומרון ולשאר עבר הנהר לגד ארץ ישר׳: שים טעם · ומאתי היתה שימת דבר ליוי אשר לויתי: ובקרו והשכחו · ובדקו בספר זכרונות המלכים ומצאו כתוב אשר העיר הזאת מימות העולם היתה מתנשאת ומתרוממת על כל מלכי האומות ומרד וסרבנות היה עשוי בה למרוד במלכי העמים: ומלכין תקיפין · ומלכים חזקים היו בירושלם ושליטים בכל עבר הנהר של גד ארץ ישראל כמה שנאמר בשלמה כי הוא רודה בכל עבר הנהר וגו׳ · ומסים וכסף נגנלת היה נתון להם שהיו האומות מעלין להם מס: כען שימו טעם · עתה שימו דבר להכריז בארץ לבטל אנשים הללו בני ישראל מן הבניין והעיר הזאת ירושלם לא תבנה עד אשר ממני יוסם הדבר לבנות העיר על דעתי ורשותי: וזהירין הוו שלו · וזהירין תהיו לעשות דיחוי ושגגה שלו דשטור״ביר בלע״ז: למעבד על דנא · לעשות על כך: למה יסגא · מדוע יגדל מעשה השחתה בעיר הזאת להזיק המלכים · כל כאן תשובת הורם אשר השיב: אדין · אז: די פרשגן · מן פתרון כתב הנשתוון של ארתחשסתא המלך הוא כורש היה המעשה הזה: קרי קדם · שהיה כתב הנשתוון הזה קרוי לפני רחום ושמשי וסיעותיה׳ והלכו במרוצה ובבהלה לירושלם אל היהודים ובטלו אות׳ בזרוע וכח שלא לבנות עוד הבניין: על יהודיא · אל היהודים: המו · הם: באדין · אז היתה בטלה מלאכת בניין בית אלהים אשר בירושלם עד שנת שתי׳ לדריוש מלך פרס שאחר כורש מלך אחשורוש שלקח אסתר ואחר אחשורוש מלך דריוש בנו של אחשורוש שהוא בן אסתר · ומשנת אחת לכורש מלך פרס עד שנת שתי׳ לדריוש י״ח שנה שהשלימו שבעים שנה לחרבות ירושלם שהרי מחרבן הבית שגלה נבוכדנצר עד שנת אחת לכורש חמשי׳ ושתים שנה כמפורש בסדר עולם וי״ח שנה משנת אחת לכורש עד שנת שתי׳ לדריוש נמצאו שבעים שנה שלימי׳ ובשנת שתים לדריוש התחילו לבנות הבניין עד שגמרוהו: והתנבי חגי נביאה · ועתה בשנת שתים לדריוש נתנבאו חגי וזכריה הנביאים אל היהודי׳ אשר בארץ יהודה ובירושלם בשם אלהי ישראל אליהם לבנות בניין הבית בלא רשות המלך דריוש: על יהודיא · אל היהודים: עליהון · אליהם: באדין · אז: ושריו · התחילו לבנות ביתו של הקב״ה אשר בירושלם ועמהם הנביאי׳ של הקב״ה עוזרין ומסייעין להם: בה זמנא · אותו זמן באו עליהם הללו שרי יהודה ובנימין לקנתר ולהלצין עליהם על עסק הבניין: פחת עבר נהרא · שלטון של עבר הנהר: וכנותהון · וסיעתהון: וכן אמרין להון · וכך היו אומרים להם: מן שם · מי נתן לכם דבר הבית לבנות: ואשרנא דנא לשכללה · והכתלים האלה ליסד כמו ואושיא יתיבו בניין חומות לבנים חברו מנחש: אדין · אז: כנמא · כאשר נאמר: אמרנא להון · אמרנו להם לישראל אותן שרי יהודה ובנימין: מן אינון · מי הם שמות האנשים: די דנה · אשר זה הבניין הם בונים: ועין אלההום · ועינו של הקב״ה שהוא אלהיהם היתה על זקני היהודי׳ להעלותם במלאכת הבניין: ולא בטלו המו · ולא בטלו הם את הבונים: עד טעמא לדריוש יהך · והשיבו זקני היהודי׳ דבר נאותן הנרים שלא יבטלו את הבניין עד אשר ילך הדבר לדריוש המלך: ואדין יתיבון · ואז ישיבו היהודים: כתב הנשתון · על כך על תשובתו של דריוש: פרשגן · פתרון פתשגן האגרת: וכנותיה · וסיעותיו: אפרסכיא · אומה אחת הן שהיו בסיעותיהם: על דריוש מלכא · אל דריוש המלך: עלוהי · אליו: וכדנה כתב בגוה · וכך היה כתוב בתוכה של אגרת: שלמא כלא · כל השלום יהיה לו: ירש

אבן יחייא

שאומות הקדומות אשר היו יושבות מעבר הנהר הידוע נהר פרת המפסיק בין ארץ ישראל לבבל · וכן אנשי כעבת שאולי היו עומדים על הנהר ולא היו נכנסים בכלל אנשי בבל ולא בכלל אנשי ארץ ישראל · ואת היא הפתרון מהכתב אשר שולחים אליך ארתחשסתא המלך אנחנו עבדיך היושבים בעבר הנהר וכעת · אשר זה קולם כלם כהזכירו מקומם · ידיע וגו׳ ידוע יהיה למלך שהיהודים שעלו מאתך עלינו באו לירושלם אשר היתה עיר מורדת בכל המלכים ועושה רע עם כל האומות והם בונים עתה אותה מחדש · והחומות הם מיסדים · ובמקום אשר יסדום מתחילים לבנות קו ומוט כדי לבנות כותלי החומה ביושר · כען וגומר וכן ידוע יהיה למלך שאם העיר הזאת תבנה · והחומות יהיו מיוסדים · מנדה והוא מס המכסים · בלו והוא מס הבלגנה מסלע לגלגלת · והלך והוא מס המעברות והגשרים שפורעים הולכי דרכים לא יתנו עוד כי יתנו על מלכיהם כמכס׳ ויחדו בו · ואפתום ואולר המלכים שקדמוך מזיק בהעדר כל המסים האלה · כען וגו׳ עתה יען שהחדים ההיכל ההוא בחרפנו כי הם עזרו לחורבן הבית · ובזיון המלך אינו דבר תרופיי לנו כי בהיות שבעד כבודך החרבנו הבית · הנה בהבנותו ימשך בזיון לך ולכל אשר אתך כי יתשלו עלינו ויסיתונו לחרפם חוצות · על זה שלחנו והודענו למלך אשר יתפש בספר הזכרונות ותמצא ותדע אשר העיר הזאת תורדת המלכים והמדינות · ומרד נגד כל המלכים היו עושים בתוכה יושביה מימי עולם · ועל כן נחרבה העיר הזאת · וסוף דבר מודיעים אנו אליך המלך שאם העיר הזאת תבנה וחומותי׳ יוסדו בשביל כך לא יהיה לך עוד חלק בעבר הנהר: פתגמא וגו׳ זאת היא תשובת המלך לאגרת ההיא · דבר שלח המלך לרחו׳ המזכיר ושמשי הסופר ושאר סיעתם היושבים בשומרון ושאר עבר הנהר וכעת · מדבדי שלום · כשתובה וגו׳ פתשגן הכתב משלחת אלי מפורש נקרא לפני · ותכף לויתי ובדקו ומצאו היות האמת אמתכם שהעיר הזאת מימי עולם התנשא׳ על שאר המלכים ומרד · וקשר נעשה בה תמיד כנגדם · ומלכים חזקים היו בירושלם ושולטים בכל עבר הנהר וכל המסים היו נתנים אליהם · כען וגו׳ ועתה תנו לבטל האנשים האלה והעיר הזאת לא תבנה עד שאנו אני על ככה ותהיו זהירין לעשות על זה שלו והסרון מס הבונים שאם לא ילו לעשות בקולכם תיסרום בשוטי׳ ותכוס · כי למה יתרבה היזק להזיק מלכי פרס ומדי · אדין וגו׳ ואז כאשר הפתשגן מהכתב מהמלך ארתחשסתא נקרא לפני רחום ושמשי וסיעתם · תכף הלכו במהירות לירושלם על היהודים ובטלו מהמלאכה בזרוע ומול עמים · ואז נתבטלו עבודת בית האלהים שבירושלם עד ב׳ שנים למלכות דריוש שהוא ארתחשסתא זה · כי אחר פרס מלך אחשורוש ואסתר ואחריהם מלך דריוש הוא ארתחשסתא בכה · ומשנה א׳ לכורש עד שתים לדריוש שמכה עבר שנה שנשלמו השבעים שנה לחרבות ירושלם · מחרבן הבית ולדקיהו אל שנה אחר לכורש שנים וחמשים שנה · שמנה ושבעים שנה עד ב׳ לדריוש הרי שבעים שנה לגלות לדקיהו גם כן ולכן התחילו הבנין ועלה בידם ובמרוהו · והתנבי וגומר ואז התנבאו חגי וזכריה בשם ה׳ אל היהודים שיתעסקו בבנין הבית כי יצליחו במעשיהם וכאומרו בשנת שתים לדריוש המלך בחדש השני ביום אחד לחדש היה דבר ה׳ ביד חגי הנביא · וכתוב עלו ההרה והבאתם עץ ובנו הבית ואחרונה בו ואכבדה אמר ה׳: וכתוב בשנה השנית בשנת שתים לדריוש היה דבר ה׳ אל זכריה וגו׳ וכתיב לכן כה אמר ה׳ שבתי לירושלם ברחמים ביתי יבנה בם · ואדין וגומר אז קמו זרובבל

ד יְדִיעַ לְהֲוֵא לְמַלְכָּא דִּי־אֲזַלְנָא לִיהוּד מְדִינָתָא לְבֵית
אֱלָהָא רַבָּא וְהִוא מִתְבְּנֵא אֶבֶן גָּלֵל וְאָעֵ מִתְּשָׂם בְּכָתְלָיָא ד׳ ב׳ ד
וְעֲבִידְתָא דָּךְ אָסְפַרְנָא מִתְעַבְּדָא וּמְצַלַּח בִּידֵהֹם: אֱדַיִן ב׳ ד
שְׁאַלְנָא לְשָׁבַיָּא אִלֵּךְ כְּנָמָא אֲמַרְנָא לְהֹם מַן־שָׂם לְכֹם טְעַם כתי׳ ה סימן
בֵּית דְּנָה לְמִבְנֵיָה וְאַשְׁרְנָא דְּנָה לְשַׁכְלְלָה: וְאַף ד׳ ני ר״פ כסי׳
שְׁמָהָתְהֹם שְׁאַלְנָא לְהֹם לְהוֹדָעוּתָךְ דִּי נִכְתֹּב שֵׁם גְּבַרַיָּא דִּי ד׳ ותל׳
בְרָאשֵׁהֹם: וְכִנְמָא פִּתְגָמָא הֲתִיבוּנָא לְמֵמַר ד׳ לי ל וחס׳ ונ׳ חס׳ ה
אֲנַחְנָא הִמּוֹ עַבְדּוֹהִי דִּי־אֱלָהּ שְׁמַיָּא וְאַרְעָא וּבְנַיִן בַּיְתָא דִּי־ בלעיל
הֲוָא בְנֵה מִקַּדְמַת דְּנָה שְׁנִין שַׂגִּיאִן וּמַלְךְ לְיִשְׂרָאֵל רַב בְּנָהִי ד׳ ב
וְשַׁכְלְלֵהּ: לָהֵן מִן־דִּי הַרְגִּזוּ אֲבָהָתָנָא לֶאֱלָהּ שְׁמַיָּא יְהַב ד׳ ב
הִמּוֹ בִּידֵ נְבוּכַדְנֶצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל כַּסְדָּיָא וּבַיְתָהּ דְּנָה סַתְּרַת ד׳ ב׳ ה.
וְעַמָּהּ הַגְלִי לְבָבֶל: בְּרַם בִּשְׁנַת חַדָּה לְכוֹרֶשׁ ד׳ כתיב ה
מַלְכָּא דִּי בָבֶל כּוֹרֶשׁ מַלְכָּא שָׂם טְעַם בֵּית אֱלָהָא דְּנָה ג
לְבְנָיָה: וְאַף מָאנֵי דִּי־בֵית אֱלָהָא דִּי דַהֲבָא וְכַסְפָּא דִּי עי׳ ר״פ ד׳ ג
נְבוּכַדְנֶצַּר הַנְפַּק מִן־הֵיכְלָא דִּי בִירוּשְׁלֶם וְהֵיבֵל הִמּוֹ כתיב ה
לְהֵיכְלָא דִּי בָבֶל הַנְפַּק הִמּוֹ כּוֹרֶשׁ מַלְכָּא מִן־הֵיכְלָא דִּי בָבֶל ד׳ ב׳ ד
וְיִתְיְהִבוּ לְשֵׁשְׁבַּצַּר שְׁמֵהּ דִּי פַחֲת שְׁמֵהּ: וַאֲמַר־לֵהּ אֵלֶּה ד׳ ב׳ ד
מָאנַיָּא שֵׂא אֲזֵל־אַחֲת הִמּוֹ בְּהֵיכְלָא דִּי בִירוּשְׁלֶם וּבֵית ד׳ ביתיתיר ה׳ ד׳ ל
אֱלָהָא יִתְבְּנֵא עַל־אַתְרֵהּ: אֱדַיִן ד׳ ר״פ כסי׳
שֵׁשְׁבַּצַּר דְּךְ אַתָּא יְהַב אֲשָׁיָא דִּי־בֵית אֱלָהָא דִּי ד׳ כתיב ה

ה בִירוּשְׁלֶם וּמִן־אֱדַיִן וְעַד־כְּעַן מִתְבְּנֵא וְלָא שְׁלִים: ד׳ ב׳ ד
וּכְעַן הֵן עַל־מַלְכָּא טָב יִתְבַּקַּר בְּבֵית גַּנְזַיָּא דִּי־מַלְכָּא ד׳ ב׳ ה׳
תַּמָּה דִּי בְבָבֶל הֵן אִיתַי דִּי־מִן־כּוֹרֶשׁ מַלְכָּא שִׂים טְעֵם לְמִבְנֵא סימן ז׳
בֵּית־אֱלָהָא דְּךְ בִּירוּשְׁלֶם וּרְעוּת מַלְכָּא עַל־דְּנָה ד׳ ר
יִשְׁלַח עֲלֵינָא:
ו בֵּאדַיִן דָּרְיָוֶשׁ מַלְכָּא שָׂם טְעֵם וּבַקַּרוּ בְּבֵית סִפְרַיָּא ג ר״פ כסי׳ ג
דִּי גַנְזַיָּא מְהַחַתִּין תַּמָּה בְבָבֶל: וְהִשְׁתְּכַח בְּאַחְמְתָא ה׳ ב׳ ד
בְּבִירְתָא דִּי בְמָדַי מְדִינָתָא מְגִלָּה חַדָּה וְכֵן־כְּתִיב ד׳
בְּגַוָּהּ דִּכְרוֹנָה:
ז בִּשְׁנַת חַדָּה לְכוֹרֶשׁ מַלְכָּא כּוֹרֶשׁ מַלְכָּא שָׂם טְעֵם בֵּית־אֱלָהָא ד׳
ח בִּירוּשְׁלֶם בֵּיתָא יִתְבְּנֵא אֲתַר דִּי־דָבְחִין דִּבְחִין וְאֻשּׁוֹהִי ד׳ ב׳ ד
מְסוֹבְלִין רוּמֵהּ אַמִּין שִׁתִּין פְּתִיהּ אַמִּין שִׁתִּין: נְדָבְכִין דִּי־ ד׳
אֶבֶן גָּלֵל תְּלָתָא וְנִדְבָךְ דִּי־אָעֵ חַדַּת וְנִפְקָתָא מִן־בֵּית מַלְכָּא ד׳ כתיב ה
תִּתְיְהִב: וְאַף מָאנֵי בֵית־אֱלָהָא דִּי דַהֲבָא וְכַסְפָּא דִּי נְבוּכַדְנֶצַּר עי׳ ר״פ ד׳ ג
הַנְפַּק מִן־הֵיכְלָא דִּי־בִירוּשְׁלֶם וְהֵיבֵל לְבָבֶל יַהֲתִיבוּן וְיִתְּךְ ד׳ ב׳ ד
לְהֵיכְלָא דִּי־בִירוּשְׁלֶם לְאַתְרֵהּ וְתִתַּח בְּבֵית אֱלָהָא: ד׳ כעיל׳
כְּעַן תַּתְּנַי פַּחַת עֲבַר־נַהֲרָה שְׁתַר בּוֹזְנַי וּכְנָוָתְהוֹן ד׳ ולשכי
אֲפַרְסְכָיֵא דִּי בְעֵבֶר נַהֲרָה רְחִיקִין הֲוֹ מִן־תַּמָּה: שִׁבְקוּ
לַעֲבִידַת בֵּית־אֱלָהָא דְּךְ פַּחַת יְהוּדָיֵא וּלְשָׁבֵי יְהוּדָיֵא בֵּית־ ד׳
אֱלָהָא דְּךְ יִבְנוּן עַל־אַתְרֵהּ:

לספרנא במהירות וזריזות: והיבל המו והיכל לותם: סלא לזל לתחת המו סלא ונך והמית לותם: ספנלר לך זה: באחמתא כמו המה מיס מלא לגרזת וזכרונות המלכים והיתה בבירה במדי המדינה: ונכוהי מסבלין וכותלין מקופרין זה בזה ובעברי רז"ל במסובלי דהומי פי' במקרוזות של סומין הקטורין זה בזה: נדבכין עוריס וכן במסכה קורין בראש הילקוברת' הכלבך: לבן גלל הבני מים ובלע"ז מרמרי: ונפקה לוהבולה' יהתיבון ישיבון: ותתח ותכיח: רחיקין הוו מן המה רחוקים היו מסס שלא תזיקים:

ומני

ואף ט׳ ר״פ וסימ׳ ואף גם זאת בהיותם · ואף כי תשלחנה לאנשים · ואף כי היין בוגד · ואף אלהים עלה בדם · ואף אמנם שניתי · ואף הפיתך מפני צר · ואף שמהתם שאלנה · ואף מאניא די בית אלהא · ואף מאני די בית · דהבא ג׳כתי׳ה׳ בסוף וסימ׳ נמסר בדניאל סימן ג׳: ואמר לה אלה חד מן ז׳ בטעם מרעימין ופסקין ר״פ וסימ׳ ויתמהמה ויחזיקו · ויאמר יי׳ אלהי אדני · וימאן ויאמר אל אשת ארניו · וישחט ויקח משה · ונבחלו צרים וחבלים · ויאמר יי׳ מציון ישאג · ואמר לה אלה מאניא שא אזל אחת המו: באדין ג׳ ר״פ בסיפרא וסימ׳ באדין בטילת עבידת אלהא · באדין קמו זרובבל בר שאלתיאל · באדין דריוש מלכא שם טעם · ושארא אדין ואינון ו׳ · תלתא כלהון כתיבה׳ במ״א נדבכין די אבן תלתא: דהבא ג׳ כתיב ה׳ בסוף וסי׳ ואף מאניא די בית אלהא · ואף מאני בית אלה · ומה די עלך ועל אדך:

רשי

ליעץ להוא למלכא · דבר ידוע יהיה למלך: די אזלנא · אשר הלכנו אל ארץ יהודה המדינה לבית אלוה הגדול: והוא מתבנא · והוא הבית בנוי: גלל · מרבדות בלע"ז: ואע מתשם בכתליא · ועציס נתונים ומשומים בכתלי כדי להחזיק הבניין: אספרנא מתעבדא · למען יעמוד ימים רבים: ועבידתא דך · ומלאכה זאת: ומצלחה בידהום · והולכת מהרה היתה נעשית אספרנא מיספלויט"ו ומחנס בלע"ז: ומצלח בידיהם · כגוף אמרנא מעשה זה בידיהם: אדין · אז כשראינו הבניין שאלנו לזקנים האלה: כנמא אמרנא להום · כאשר נאמר בסמוך אמרנו אליהם: מן שם לכם · מי שם לכם דבר הבית הזה לבנותו וכתלים הכל ליסד: ואוסרנ׳ · בניין חומת לבנים: ואף שמהתהום ואף שמותם של בונים ראשי הבניין שאלנו להם כדי להודיעך: די נכתוב · אשר נכתוב שמות האנשים אליך: די בראשיהום · אשר בעצמם וברשותם קמו לבנות הבית: וכנמא · פתגמא · וכמו שנאמר הדבר: היתיבונא · השיבו לנו דבר: אנחנא · אנחנו הם עבדיו של אלהי השמים והארץ: ובניין בית · ואנו בונים אנחנא היום · אנחנו הם עבדיו של אלהי השמים והארץ: ומלך ישראל רב · ומלך גדול שהיה הבית אשר היה בנוי קודם לכן שנים רבות: ומלך ישראל רב · מי שם לכם דבר הבית להוס · כאשר נאמר בסמוך אמרנו אליהם: מן שם לכם · מי שם לכם · ואף שמהתהום הזה לבנותו וכתלים הכל ליסד: ואוסרנ׳ · בניין חומת לבנים: ואף שמותם על בונים ראשי הבניין שאלנו להם כדי להודיעך: די נכתוב · אשר נכתוב שמות האנשים אליך: די בראשיהום · אשר בעצמם וברשותם קמו לבנות הבית: וכנמא · פתגמא · וכמו שנאמר הדבר: היתיבונא · השיבו לנו דבר: אנחנא · אנחנו הם עבדיו של אלהי השמים והארץ: ובניין בית · ואנו בונים אנחנא היום · אנחנו הם עבדיו של אלהי השמים והארץ: ומלך ישראל רב · ומלך גדול שהיה הבית אשר היה בנוי קודם לכן שנים רבות: ומלך ישראל רב · מי שם לכם דבר הבית להוס · כאשר נאמר בסמוך אמרנו אליהם: מן שם לכם · מי שם לכם · ואף שמהתהום הזה לבנותו וכתלים הכל ליסד: ואוסרנ׳ · בניין חומת לבנים: ואף שמותם על בונים ראשי הבניין שאלנו להם כדי להודיעך: די נכתוב · אשר נכתוב שמות האנשים אליך: די בראשיהום · אשר בעצמם וברשותם קמו לבנות הבית: וכנמא · פתגמא · וכמו שנאמר הדבר: היתיבונא · השיבו לנו דבר הבית

עזרא ו ז

ומני שים טעם למא די תעבדון עם שבי יהודיא אלך
למבנא בית אלהא דך ומנכסי מלכא די מדרת עבר נהרא
אספרנא נפקתא תהוא מתיהבא לגברא אלך די לא
לבטלא: ומה חשחן ובני תורין ודכרין ואמרין לעלין
לאלה שמיא חנטין מלח חמר ומשחא כמא מרכהניא די
בירושלם להוא מתיהבלהם יום ביום די לא שלו: די
להון מהקרבין ניחוחין לאלה שמיא ומצלין לחיי מלכא
ובנוהי: ומני שים טעם די כל אנש די יהשנא פתגמא
דנה יתנסח אע מן ביתה וזקיף יתמחא עלהי ובית
יתעבד על דנה: ואלהא די שכן שמה תמה יכגר כל
מלך ועם די ישלח ידה להשניא לחבלה בית אלהא דך
די בירושלם אנא דריוש שמת טעם אספרנא יתעבד:
אדין תתני פחת עבר נהרה שתר בוזני וכנותהון
לקבל די שלח דריוש מלכא כנמא אספרנא עבדו: ושבי
יהודיא בנין ומצלחין כנבואה חגי נביאה וזכריה בר עדוא
ובנו ושכללו מן טעם אלה ישראל ומטעם כורש ודריוש
וארתחששתא מלך פרס: ושיצא בית דנה עד יום
תלתה לירח אדר די היא שנת שת למלכות דריוש
מלכא: ועבדו בני ישראל
כהניא ולויא ושאר בני גלותא חנכת בית אלהא
דנה בחדוה: והקרבו לחנכת בית אלהא דנה

ומה
סימן עיין
גדניחל סימן
ל׳

רד״ק

לי מדת עבר נהרא אשר
בעבר הנהר: מדת
כמו מנדת כלו׳ המס
שלוקח המלך בעבר
הנהר תעשה במהרה
ההולכה: ומה חשחן ומה
שעריכין: יתנסח כמו
ונסחתם: וזקיף יתמחא
עליה. ועץ לתליה
שיחלה עליו: ומגר יפיל
כמו וכסאו לארץ מגרת:
גמיר תרגום כליל כלות׳
סופר דת אלהי השמים
כלה: ושבעת יעטוהי
ושבעת יועצין: ופאר
תפארת ופאר עוד
ומלא

ויבא

לחטיא על כל ישראל תרי עשר למנין שבטי ישראל והקימו
כהניא כפלגותהון ולויא במחלקתהון על עבודת אלהא די
בירושלם ככתב ספר משה: ועבדו בני הגולה את
הפסח כארבעה עשר לחדש ראשון:
כי הטהרו הכהנים והלוים כאחד כלם טהורים ושחטו
הפסח לכל בני הגולה ולאחיהם הכהנים ולהם: ויאכלו
בני ישראל השבים מהגולה וכל הנבדל מטמאת גויי
הארץ אלהם לדרש ליהוה אלהי ישראל: ויעשו חג
מצות שבעת ימים בשמחה כי שמחם יהוה והסב לב מלך
אשור עליהם לחזק ידיהם במלאכת בית האלהים אלהי
ישראל: ז ואחר הדברים האלה במלכות
ארתחשסתא מלך פרס עזרא בן שריה בן עזריה בן
חלקיה: בן שלום בן צדוק בן אחיטוב: בן אמריה
בן עזריה בן מרעות: בן זרחיה בן עזי בן בקי: בן
אבישוע בן פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן הראש: הוא
עזרא עלה מבבל והוא סופר מהר בתורת משה אשר נתן
יהוה אלהי ישראל ויתן לו המלך כידו יהוה אלהיו עליו כל
בקשתו: ויעלו מבני ישראל ומן הכהנים והלוים
והמשררים והשערים והנתינים אל ירושלם בשנת שבע
לארתחשסתא המלך:

הורין מאה דכרין מאתין אמרין ארבע מאה וצפירי עזין
לחטיא: ג׳ ל׳ כתי׳ ח׳ ק׳ ב׳ ל׳ ל׳ ל

הֲמָא יְרוּשָׁלֶם בַּחֲדַשׁ הַחֲמִישִׁי הִיא שְׁנַת הַשְּׁבִיעִית לַמֶּלֶךְ׃
כִּי בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן הוּא יְסוֹד הַמַּעֲלָה מִבָּבֶל ס"ג ל וחס' ב' ד ח
וּבְאֶחָד לַחֹדֶשׁ הַחֲמִישִׁי בָּא אֶל־יְרוּשָׁלִַם כְּיַד־אֱלֹהָיו הַטּוֹבָה׃ ז חס' בכתו' ע"ן ג'
כִּי עֶזְרָא הֵכִין לְבָבוֹ לִדְרֹשׁ אֶת־תּוֹרַת יְהוָה וְלַעֲשׂוֹת
וּלְלַמֵּד בְּיִשְׂרָאֵל חֹק וּמִשְׁפָּט׃
וְזֶה פַּרְשֶׁגֶן הַנִּשְׁתָּוָן אֲשֶׁר נָתַן הַמֶּלֶךְ אַרְתַּחְשַׁסְתְּא כ"ג ר"פ ל
לְעֶזְרָא הַכֹּהֵן הַסֹּפֵר סֹפֵר דִּבְרֵי מִצְוֹת־יְהוָה וְחֻקָּיו עַל־ ל
יִשְׂרָאֵל׃ אַרְתַּחְשַׁסְתְּא מֶלֶךְ ל"ג ר"פ
מַלְכָּיָא לְעֶזְרָא כָּהֲנָא סָפַר דָּתָא דִּי־אֱלָהּ שְׁמַיָּא גְּמִיר ג
וּכְעֶנַת׃ מִנִּי שִׂים טְעַם דִּי כָל־מִתְנַדֵּב בְּמַלְכוּתִי מִן־עַמָּה ג' ב ר"פ
יִשְׂרָאֵל וּכַהֲנוֹהִי וּלְוָיֵא לְמֵהַךְ לִירוּשְׁלֶם עִמָּךְ יְהָךְ׃ כָּל־קֳבֵל ל' ל
דִּי מִן־קֳדָם מַלְכָּא וּשְׁבָעַת יְעָטֹהִי שְׁלִיחַ לְבַקָּרָה עַל־יְהוּד ל וחס' ב
וְלִירוּשְׁלֶם בְּדָת אֱלָהָךְ דִּי בִידָךְ׃ וּלְהֵיבָלָה כְּסַף וּדְהַב דִּי־ ב
מַלְכָּא וּיְעָטֹהִי הִתְנַדְּבוּ לֶאֱלָהּ יִשְׂרָאֵל דִּי בִירוּשְׁלֶם מִשְׁכְּנָהּ׃ ל' ל
וְכֹל כְּסַף וּדְהַב דִּי תְהַשְּׁכַח בְּכֹל מְדִינַת בָּבֶל עִם הִתְנַדְּבוּת ל
עַמָּא וְכַהֲנַיָּא מִתְנַדְּבִין לְבֵית אֱלָהֲהֹם דִּי בִירוּשְׁלֶם׃ כְּל־ ב
קֳבֵל דְּנָה אִסְפַּרְנָא תִּקְנָא בְּכַסְפָּא דְּנָה תּוֹרִין דְּכָרִין אִמְּרִין ל' ל
וּמִנְחָתְהוֹן וְנִסְכֵּיהוֹן וְתִקְרַב הִמּוֹ עַל־מַדְבְּחָה דִּי בֵית אֱלָהֲכֶם ב
דִּי בִירוּשְׁלֶם׃ וּמָה־דִּי עֲלָיִךְ וְעַל־אֲחָיִךְ יִיטַב בְּשָׁאַר כַּסְפָּא עַל־אַחַד ל ק' ק' ג כתי' ה' ל
וְדַהֲבָא לְמַעְבַּד כִּרְעוּת אֱלָהֲכֶם תַּעְבְּדוּן׃
וּמָאנַיָּא דִּי־מִתְיַהֲבִין לָךְ לְפֻלְחַן בֵּית אֱלָהֲךָ הַשְׁלֵם קֳדָם אֱלָהּ

ירושלם׃ ושאר חשחות בית אלהך די יפל־לך למנתן ל
תנתן מן־בית גנזי מלכא׃ ומני אנה ארתחשסתא מלכא ל
שים טעם לכל גזברייא די־בעבר נהרה די כל־די־ישאלנכון ל
עזרא כהנא ספר דתא די־אלה שמיא אספרנא יתעבד׃ ג' ב וחס'
עד־כסף ככרין מאה ועד־חנטין כורין מאה ועד המר בתין ל
מאה ועד־בתין משח מאה ומלח די־לא כתב׃ ל' ל
כל־די מן־טעם אלה שמיא יתעבד אדרזדא לבית ל
אלה שמיא די־למה להוא קצף על־מלכות מלכא ובנוהי׃ ג חד כתי' ח יסגא חכנא לי העגדן ודין ד"ד כתי' כ
ולכם מהודעין די כל־כהניא ולויא ומריא תרעיא ל
נתינא ופלחי בית אלהא דנה מנדה בלו והלך לא שליט ל
למרמא עליהם׃
ואנת עזרא כחכמת אלהך די־בידך מני שפטין ודינין די־ ב ר"פ ל
להוין דאנין לכל־עמא די בעבר נהרה לכל־ידעי דתי אלהך ד"ל ק' ל
ודי לא ידעתה תהודעון׃ וכל־די־לא להוא עבד דתא די־ ד"ל נעתיק
אלהך ודתא די־מלכא אספרנא דינה להוא מתעבד מנה הן ב נפקת
למות הן לשרשו הן לענש נכסין ולאסורין׃ לפרסי ל' ל ק' ל
ברוך יהוה אלהי
אבתינו אשר נתן כזאת בלב המלך לפאר את־בית יהוה ה' כ' ב ח
אשר בירושלם׃ ועלי הטה־חסד לפני המלך ויועציו ולכל־ הס' וח' מל'
שרי המלך הגברים ואני התחזקתי כיד־יהוה אלהי עלי ח
ואקבצה מישראל ראשים לעלות עמי׃ כ' י"ד

ואלה

רד"ק

ומלת די לא כתב ומלת לגזרך הקרבנות יהנו הסר לא כתוב בו מלה יהנו כל הגזרך׃ יתעבד אדרזדא יעבה בזריזות׃ הן למות הן לפרוסי רס למיתה סיכרב בו לעקרו מן העולם הוא ובניו׃ הן לענש בנכסין ולאסורין לו לענשו ממון לו לרכרו בבית הסהר׃ ברוך ה' אלהי אבותינו אשר נתן כזאת בלב המלך לפאר את בית ה' אשר בירושלים יזכנו הלל לראות בבנין הבית חברים עם כל ישראל בשגלה ובזמן קריב לתן ותמן׃

רשי

בחדש החמישי. הוא חדש אב כי באחד לחדש ניסן אותו היום היתה תחלת עלייתם מבבל ובאחד לחדש אב בא אל ירושלים. יסוד המעלה. תחילת העליה: כיד אלהיו. כאשר הגליחו יד הקב"ה שהיתה ידו סובבה עליו בהגליחו בדרכו: כי עזרא. ועל כן הלך והגליח בדרכו שהרי עזרא הכין לבבו וגומר נותן טעם לדבריו: וזה פרשגן הנשתון. וזה פתשגן הכתב: וחקיו. ומת חקיו אשר נזה על ישראל לשמרם: ספר דתא. ספר התורה: גמיר וכענת. שפיקא היא בידו: ממני שים טעם. ממני יונא הרשות כי כל אשר נדבה רוחו אותו מן ישראל ומן הכהני' והלויים ללכת לירושלם ילכו עמך: כל קבל. בשביל כך מאת המלך ושבעת יועציו רואי פני המלך אתה שלוח: ושבעת יעטוהי. ושבע יועציו הם ז' רואי פני המלך: לבקרה על יהוד. כדי לדרוש ולבדוק אל היהודים אשר בירושלם אם הם עשוקים בתורתו של הקב"ה אשר בידך: ולהיבלא. ולהוליך כסף וזהב של המלך ויועציו אשר התנדבו לאלהי ישראל לתקן ביתו אשר משכנו וביתו בירושלם: וכל כסף וזהב. וכל נדבת כסף וזהב אשר תמצא במדינת בבל עם שאר נדבת העם והכהנים אשר מתנדבי' לביתו של הקב"ה אשר בירושל' תוליך הכל לירושלם: כל קבל דנה. ובשביל כך של עבודת המקדש מהרה תקנה בכסף זה בקר ואילים וכבשים וזבחים ומנחות ונסכים ותקריבם על המזבח של הקב"ה: ומה די עלך. ואשר ייטיב לך ולאחיך במותר הכסף והזהב לעשות כרצונו של הקב"ה תעשו: ומתניה. וכלים הנתנים לך לעבודתו של הקב"ה שלם לפני הקב"ה בירושלם: ושאר חשחות. ושאר צריכות שתצטרך לביתו של הקב"ה לקנות אשר יהיה לך ליתן הדמים תתן מאוצר המלך: ומני מנא. וממני אני דריוש המלך צוי ורשות לכל הגזברים אשר בעבר הנהר לכל אשר יבקש עזרא הכהן וסופר התורה אלהי השמים שלא יעכבו את שאלתו עד מאה ככרים של כסף ארץ ישראל המקבלים מסים שלי מן החומות אשר כל דבר שיאמר לכם עזרא הכהן סופר התורה של הקב"ה מהרה יעשה שלא יעכבו את שאלתו: לקנות קרבנות ומאה כורין חטין למנחות ועד מאה מדות יין לנסכים ומאה של שמן לבלול מנחות ומלח לקרבנות כענין שנאמר וכל קרבן מנחתך במלח תמלח: די לא כתבי ומלח שמין כתוב בו מדה יתנו ככל הצורך: כל די מן טעם. כל אשר יהיה מרשותו של הקב"ה וצוי יעשה בזריזות בחותם המלך לביתו של הקב"ה: אדרזדא. חותם בלשון ערבי: די למה להוי. אשר למה יהיה קצף על מלכות המלך ובניו ועל כן יתנו הגזברים כל ארבי הבית: ולכם מהודעין. ולכם אנו מודיעים אשר כל הכהני' והלויים המשוררים והשוערים הנתינים שהם חובבי עלים ושומרי מים למזבח ועובדים בבית זה של הקב"ה לא ישלוט אדם עליהם להשליך עליהם מס וכפף גולגולת שלא יהיו בני חורין מעבודת המלך: ואנת עזרא בחכמת אלהך די בידך. ואתה עזרא כפי חכמת אלהיך אשר בידך יותר מן השופטים והדיינים שהם דנין כל העם שבעבר הנהר לכל ארץ ישראל עם יודעי התורה: ודי לא ידע. והשופט אשר לא ידע לשפוט תודיעו לו המשפט לעשותו: וכל די לא להוי עביד. וכל אשר לא יהיה עושה דתו של הקב"ה ודת המלך מהרה שלא יעבה הדין והמשפט: דינא. הדין יעשה ממנו מן המעבר משפט מס למיתה יהרג: הן לשרשי. מס לעקרו מן העולם אותו ואת זרעו ואת משפחתו לשרוש דיסר לאגיר בלע"ז: הן לענש נכסין. מס לענשו בממון: ולאסורין. או לייסרו בייסורין. עד כאן מכתב האגרת אשר נתן דריוש המלך לעזרא הסופר למען יעלהו לירושלם להראותו אל הכהנים והלויים וגזברי המלך למען יחזיק ולקיים המצות ולעבוד יי' בבית המקדש ולשמור התורה כמשפט: ברוך יי'. כך כתב עזרא בספרו בשבח לתת הודאה להקב"ה ויועציו הם שבעה רואי פני המלך הן שבעה יעטוהי שלמעלה: כיד יי אלהי עלי. כאשר היתה עזרתו של הקב"ה עלי וקבלתי מישראל הגמצאים בבבל לרשתי אבות וגדולים לעלות עמי מבבל:

אבן עזרא

יסוד. שם דבר. סמיך והמוכרת יסוד חבוש בטמון או הוא במשקל זבול: המעלה. שם דבר על משקל מקנה מטרה וכן הפי' הוא עזרא היה עלת העולים לירושלם והטעם הוא יעלם לעלו' באחד בניסן ובאו באחד באב ותלת יסוד כמו נוסדו שטעמו נועלו: ארתחשסתא מלך מלכיא. עתה יספר כי המלך שלח אגרות שתים אחת לכל מתנדב לעלות ואחת לכל גזברי' לתת לו ארכם: גמיר. מפורש לשני עניניים הראשון להיות גמיר כתרגום כליל תכלת והוא רמז לכל ישראל המתנדבים לעלות ולא"ל לעזרא משרת תחת שלש וכן הפירוש לעזרא ולגמיר ולכענת שלא להודיעם טעמו ביד עזרא. פי' אחר גמיר תואר השם מענין גמרא גמור וזה רמז לעזרא: ספר דתא. שהוא גמיר ויודע דעת אלהיו ויהיה למ"ל לעזרא בתקוס שתים וכענת שם כולל אומות עבר הנהר: מני שים טעם. היא מאגרת לעזרא ולישראל המתנדבי': שלח. תהיה שלוח: לבקרה. לחקור על היהודים ועל ירושלם: דדת אלהך. בעבור דת אלהיך אשר בידך שלחתיך: תקנא. מן קניתי אתכם: דכרין. תרגו' אלים: אמרין. כבשים: חטחות. צורך: גזבריא. הפקידים על האוצרות: בתין. מדות: אדרזדא. כטעם מהירות בדרך סברא כי אין לו דומה: תרעיא. השוערים: מנדה בלו והלך. מפורשים: הן לשרוש. להיות כעקר מישראל והטע' מגורש מנחלתו וחכמינו ז"ל אמרו מתי לשרוש הרלפה: ברוך. ולכל שרי. הפי' ולפני כל שרי:

אבן יחייא

אם פרשגן וגומר זה פתשגן כתב המימי אשר נתן המלך לעזרא. ארתחשסתא מלך המלכים המלך גם על גמיר וכענת. בעבורך עזרא הכהן וסופר התורה וגו' הנני מצוה שכל מי אשר נדבו רוחו אותו מישראל וכהן ולוי ללכת עמך לירושלם ילך. כל קבל וגומר זה יען שאלך המלך ז' יועציו מוסכם לשלוח אליך לבקר ולפקוד היהודים מירושלם בתורת אלהיך אשר בידך כי על ידה תקום אל הדלך היטרה. ובאוצר הכסף והזהב שהמלך ויועציו התנדבו לאלהי ישראל אשר בירושלם משכנו. ולהולך גם כן כל הכסף והזהב אשר יתנדבו. אנשי מדינות ומקום בבל יחד עם אשר יתנדבו היהודים הישראלים והכהנים לבית אלהיהם. כל קבל וגומר וכשביל כך מהרה וזריזות תקנה בכסף זה בקר ואילים וכבשים ומנחתם ונסכיהם ותקריבם על מזבח ה'. ומה וגו' ואשר אליך ולאחיך יטב לעשות באוצר הכסף והזהב תעשו וכרצון אלהיכם. והכלים אשר נתנו לך לעבודת בית אלהיך השלם לפני אלהיך. ושאר חשחות וגומר ושאר הדברים אשר יצטרכו לבית אלהיך שיכול בצורך אליך מיום ליום אתה דמי ההוצאה תתן מבית גנזי המלך. ומני וגומר ואני ארתחשסתא דריוש מצוה לכל הגזברים שלי בעבר הנהר שכל אשר יבקש עזרא הכהן מהרה תעשוהו. עד מאה ככרי כסף לקרבנות. ומאה כור חטה למנחות. ומאה מדות יין לנסכים. ומאה מדות שמן למנחות. ותלת לקרבנות בלי שיעור וכל אשר יצטרכו. כל אשר יהיה מבצון האלהים יעשה אדרזדא ובזריזות לביתו לאיזן לא יסיה קצף על מלכות המלך וכניו. ולכם וגומר ואליכם אודיע אשר כל הכהנים והלויים וכל משרתי הבית הזה לא יהיה שליט שום אדם להטיל עליהם שום מס לכל יהיו בני חורין בחיותם עבדים לאלהי השמים. ואתה עזרא בחכמת אלהיך אשר בידך תמנה שופטים ודיינים אשר ידיעו לכל העם אשר בעבר הנהר. והזהר. שיהיו אנשים יודעים המשפט ודעתו תלמדם ותודיעם אותו למען לאמרו מביניהם משפט מעוקל. ובל אשר לא יעשה כדת האלהים וכדת המלך במהרה אם דין ממנו אם למות ואם לגלות. אותו ואת משפחתו מן העולם ואם לענשו בחמון ואם לעבדו בייסורין. עד כאן סוף האגרת. בריך ה' וגו' אז הודה עזרא לה' על אשר כאן תמו בעיני המלך ונתן בלבבו לפאר בית האלהים. ואלה ראשי אבותיהם ושם יחשם: כל אלה עשות אדם אשר יוכל אי אכם התיחסו אל שמם:

ואלה

עזרא ח

ח וְאֵלֶּה רָאשֵׁי אֲבֹתֵיהֶם וְהִתְיַחֲשָׂם הָעֹלִים עִמִּי בְּמַלְכוּת
אַרְתַּחְשַׁסְתְּא הַמֶּלֶךְ מִבָּבֶל׃ מִבְּנֵי פִינְחָס גֵּרְשֹׁם מִבְּנֵי
אִיתָמָר דָּנִיֵּאל מִבְּנֵי דָוִיד חַטּוּשׁ׃
מִבְּנֵי שְׁכַנְיָה מִבְּנֵי פַרְעֹשׁ זְכַרְיָה וְעִמּוֹ הִתְיַחֵשׂ
לִזְכָרִים מֵאָה וַחֲמִשִּׁים׃ מִבְּנֵי פַחַת מוֹאָב אֶלְיְהוֹעֵינַי
בֶּן־זַרְחְיָה וְעִמּוֹ מָאתַיִם הַזְּכָרִים׃
מִבְּנֵי שְׁכַנְיָה בֶּן־יַחֲזִיאֵל וְעִמּוֹ שְׁלֹשׁ מֵאוֹת הַזְּכָרִים׃
וּמִבְּנֵי עָדִין עֶבֶד בֶּן־יוֹנָתָן וְעִמּוֹ חֲמִשִּׁים הַזְּכָרִים׃ וּמִבְּנֵי
עֵילָם יְשַׁעְיָה בֶן־עֲתַלְיָה וְעִמּוֹ שִׁבְעִים הַזְּכָרִים׃ וּמִבְּנֵי
שְׁפַטְיָה זְבַדְיָה בֶן־מִיכָאֵל וְעִמּוֹ שְׁמֹנִים הַזְּכָרִים׃ מִבְּנֵי יוֹאָב
עֹבַדְיָה בֶן־יְחִיאֵל וְעִמּוֹ מָאתַיִם וּשְׁמֹנֶה עָשָׂר הַזְּכָרִים׃
וּמִבְּנֵי שְׁלוֹמִית בֶּן־יוֹסִפְיָה וְעִמּוֹ מֵאָה וְשִׁשִּׁים הַזְּכָרִים׃
וּמִבְּנֵי בֵבָי זַכַּרְיָה בֶן־בֵּבָי וְעִמּוֹ עֶשְׂרִים וּשְׁמֹנֶה הַזְּכָרִים׃
וּמִבְּנֵי עַזְגָּד יוֹחָנָן בֶּן־הַקָּטָן וְעִמּוֹ מֵאָה וַעֲשָׂרָה הַזְּכָרִים׃
וּמִבְּנֵי אֲדֹנִיקָם אַחֲרֹנִים וְאֵלֶּה שְׁמוֹתָם אֱלִיפֶלֶט יְעוּאֵל
וּשְׁמַעְיָה וְעִמָּהֶם שִׁשִּׁים הַזְּכָרִים׃ וּמִבְּנֵי בִגְוַי עוּתַּי וְזַבּוּד
וְעִמָּהֶם שִׁבְעִים הַזְּכָרִים׃
וָאֶקְבְּצֵם אֶל־הַנָּהָר הַבָּא אַהֲוָא וַנַּחֲנֶה שָׁם יָמִים שְׁלֹשָׁה
וָאֶבְחַן בָּעָם וּבַכֹּהֲנִים וּמִבְּנֵי לֵוִי לֹא־מָצָאתִי שָׁם׃ וָאֶשְׁלְחָה
לֶאֱלִיעֶזֶר לַאֲרִיאֵל לִשְׁמַעְיָה וְלֶאֱלְנָתָן וְלְיָרִיב וְלֶאֱלְנָתָן
וְלְנָתָן וְלִזְכַרְיָה וְלְמְשֻׁלָּם רָאשִׁים וְלְיוֹיָרִיב וְלֶאֱלְנָתָן מְבִינִים׃
וָאֲצַוֶּה אוֹתָם עַל־אֲדוֹנֵי הָרֹאשׁ בְּכַסְפְּיָא הַמָּקוֹם וָאָשִׂימָה
דִּבְרֵי אֲשֶׁר יָדְעוּ לְהָבִיא מְשָׁרְתִים לְבֵית אֱלֹהֵינוּ׃ וַיָּבִיאוּ לָנוּ
כְּיַד־אֱלֹהֵינוּ הַטּוֹבָה עָלֵינוּ אִישׁ שֵׂכֶל מִבְּנֵי מַחְלִי בֶן־לֵוִי בֶּן־
יִשְׂרָאֵל וְשֵׁרֵבְיָה וּבָנָיו וְאַחָיו שְׁמֹנֶה עָשָׂר׃
וְאֶת־חֲשַׁבְיָה וְאִתּוֹ יְשַׁעְיָה מִבְּנֵי מְרָרִי אֶחָיו
וּבְנֵיהֶם עֶשְׂרִים׃
וּמִן־הַנְּתִינִים שֶׁנָּתַן דָּוִיד וְהַשָּׂרִים לַעֲבֹדַת
הַלְּוִיִּם נְתִינִים מָאתַיִם וְעֶשְׂרִים כֹּלָּם נִקְּבוּ בְשֵׁמוֹת׃
וָאֶקְרָא שָׁם צוֹם עַל־הַנָּהָר אַהֲוָא לְהִתְעַנּוֹת לִפְנֵי אֱלֹהֵינוּ
לְבַקֵּשׁ מִמֶּנּוּ דֶּרֶךְ יָשָׁר־לָנוּ וּלְטַפֵּנוּ וּלְכָל־רְכוּשֵׁנוּ׃ כִּי
בַשְּׁתִּי לִשְׁאוֹל מִן־הַמֶּלֶךְ חַיִל וּפָרָשִׁים לְעָזְרֵנוּ מֵאוֹיֵב בַּדֶּרֶךְ
כִּי־אָמַרְנוּ לַמֶּלֶךְ לֵאמֹר יַד־אֱלֹהֵינוּ עַל־כָּל־מְבַקְּשָׁיו לְטוֹבָה
וְעֻזּוֹ וְאַפּוֹ עַל כָּל־עֹזְבָיו׃ וַנָּצוּם וּנְבַקְּשָׁה מֵאֱלֹהֵינוּ עַל־
זֹאת וַיֵּעָתֶר לָנוּ׃ וָאַבְדִּילָה מִשָּׂרֵי הַכֹּהֲנִים שְׁנֵים עָשָׂר
לְשַׁרְבְיָה חֲשַׁבְיָה וְעִמָּהֶם מֵאַחֵיהֶם עֲשָׂרָה׃ וָאֶשְׁקוֹלָה
לָהֶם אֶת־הַכֶּסֶף וְאֶת־הַזָּהָב וְאֶת־הַכֵּלִים תְּרוּמַת בֵּית־
אֱלֹהֵינוּ הַהֵרִימוֹ הַמֶּלֶךְ וְיֹעֲצָיו וְשָׂרָיו וְכָל־יִשְׂרָאֵל הַנִּמְצָאִים׃
וָאֶשְׁקְלָה עַל־יָדָם כֶּסֶף כִּכָּרִים שֵׁשׁ־מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים וּכְלֵי־
כֶסֶף מֵאָה לְכִכָּרִים זָהָב מֵאָה כִכָּר׃ וּכְפוֹרֵי זָהָב עֶשְׂרִים
לַאֲדַרְכֹּנִים אֶלֶף וּכְלֵי נְחֹשֶׁת מְצֻהָב טוֹבָה שְׁנַיִם חֲמוּדַת
כַּזָּהָב׃ וָאֹמְרָה אֲלֵהֶם אַתֶּם קֹדֶשׁ לַיהוָה וְהַכֵּלִים קֹדֶשׁ וְהַכֶּסֶף
וְהַזָּהָב

הנתינים ב׳ ק׳ ד׳ חלפין דגש ד׳ ה׳ ל׳ ב׳ ג׳ ישראל ושרביה ובניו ואחיו שמנה עשר׃ ואת־חשביה ואתו ישעיה מבני מרדי אחיו ובניהם עשרים׃ ומן־הנתינים שנתן דויד והשרים לעבדת הלוים נתינים מאתים ועשרים כלם נקבו בשמות׃ ואקרא שם צום על־הנהר אהוא להתענות לפני אלהינו לבקש ממנו דרך ישר־לנו ולטפנו ולכל־רכושינו׃ כי בשתי לשאול מן־המלך חיל ופרשים לעזרנו מאויב בדרך כי־אמרנו למלך לאמר יד־אלהינו על־כל־מבקשיו לטובה ועזו ואפו על־כל־עזביו׃ ונצומה ונבקשה מאלהינו על־זאת ויעתר לנו׃ ואבדילה משרי הכהנים שנים עשר לשרביה חשביה ועמהם מאחיהם עשרה׃ ואשקולה להם את־הכסף ואת־הזהב ואת־הכלים תרומת בית־אלהינו הרימו המלך ויעציו ושריו וכל־ישראל הנמצאים׃ ואשקלה על־ידם כסף ככרים שש־מאות וחמשים וכלי־כסף מאה לככרים זהב מאה ככר׃ וכפורי זהב עשרים לאדרכנים אלף וכלי נחשת מצהב טובה שנים חמודת כזהב׃ ואמרה אלהם אתם קדש ליהוה והכלים קדש והכסף והזהב

אבן עזרא

ויתיחסו׃ ואשר התיחסו לביח אבות׃ מבני שכניה מבני פרעוש׃ הרמזו אשר מבני פרעוש ואמר כן להבדיל לבן שכניה יחזיאל׃ ועמו התיחס לזכרים׃ אשר התיחסו לעצמם הזכרים והיו מאה וחמשים׃ בן יוסיפיה׃ לא הזכיר שמו כאחרים׃ וזכור קדי וזבוד כתיב והם שני שמות זה אומר ככה וזה אומר ככה׃ ואקבצם׃ ואביב׳ בעם׃ עיין׃ ומבני לוי לא מצאתי שם׃ כי הם בעלי מיל׃ לאליעזר לאריאל׃ הם היום הם שלומים והלמ״ד היא המורה על המכם ומעמו לעצם מליעזר והגזברי׃ מבינים׃ חכמים׃ ואחונאה׃ כן כתוב כי הא״לף למ״ד הפועל על משקל ואכוחה ואמנה קרי כי הקרוב על דרך קצרה׃ על אדו הראש׃ שהוא ראש בכספיא המקום׃ אל אדו אחיו׃ מאר וי״ו והנכון אל אדו ואחיו שהם נתינים ויש אומרים כי אחיו שם אחי אדו או קרובו׃ אין שכל׃ לא הזכירו הכתוב ויתכן שהוא ערביה הנזכר בפסוק וכן הוי״ו נוסף כוי״ו ואיה ועבה אז וי״ו המוסף על ענין ולא רצה להזכירו פעמים וכן הפיחם אין שכל ערביה וערביה ובניו ואחיו היו י״ח והוא הנכון׃ ואת חשביה׃ הביאו׃ על הנהר אהוא׃ חסר הנסמך והראוי נהר אהוא׃ ויעתר ע״י נביא או מראה בחלום והטעם נחרצה לנו והדריכנו הדרך הישרה בלתי מכשול׃ לערביה׃ הלמ״ד הוא הנכנס להורות על העצם והטעם הבדיל לעצם ערביה חשביה׃ ההרימו׃ הה״ה הוא הנכנס על הפעלים העוברים כמו ההלכות השבה והטעם אשר׃ מאה לככרים׃ כאילו אמר וכלי כסף למשקל הכרים מאה׃ לאדרכונים׃ הא״לף נוסף והוא כטעם דרכמונים למשקל אדרכונים הם אלף וכלי נחשת מצהב׃ כטעם ממורם׃ מצהב טובה׃ פעם זכר ופעם נקבה בענין ורוח גדולה וחזק וכן שנים חמודות׃ עקדו

כלנו׃ מוצהב׃ על נחשת מוצהב מין מטבע של נחשת׃ טובה׃ לשון נקבה קורא לנחושת׃ נקבה׃ אליהם׃ לאותן שרי הכהנים׃

רשי

אלה ראשי אבותיהם׃ של עולים׃ והתיחסם׃ ואת יחוסם אשר היו מתיחסים בהם׃ אדתחשסתא׃ הוא דריוש׃ מבני שכניה מבני פרעוש׃ משפחה אחת היא וזכריה הוא ראש המשפחה׃ ועמו׃ ועם שמם שלו היו מתיחסים הזכרים של משפחתו׃ עבד בן יונתן׃ כך שמו׃ מחרוכים׃ שהיו מחרוכים לגבת מחרי עזרא׃ אל הנהר הבא׃ אל הנהר הגובע׃ אל אהוא׃ אל אותו הנהר׃ ונחנה שם׃ והיינו חוגים שם׃ ואביבה בעם׃ נתתי לבי להבין בעם אשר נקבצו עמי׃ ואשלחה לאליעזר וגומר׃ ואצוה אותם׃ שלחתים וצויתי לדבר אל אחיו שהוא גדול וחשוב אשר בכספיא׃ ראשים גדולים מבינים חכמים היו׃ ואשימה בפיהם׃ שמתי בפיהם דברים לדבר בשליחותו אל אחיו ואחיו שהם נתונים ומיוחסים בכספיא להביא לנו משרתים לעבוד בבית המקדש׃ בכספיא׃ שם מקום שבבבל׃ אל אדו׃ על אדו׃ אחיו׃ שם אדם׃ הנתינים׃ כמו המתינים׃ ועל כן נכתב בוי״ו׃ כיד אלהינו׃ כאשר היתה הצלחתו של הקב״ה עליהם׃ אין שכל׃ חכם׃ מבני מחלי וגומר׃ כולם הללו לוים׃ ומן הנתינים׃ ומן העבדים מתיני שנתן דוד המלך ושרי ישראל עלו עמהם׃ להתענות׃ ליסד בתענית׃ דרך ישרה׃ שיוליכנו המקום בשלום׃ כי בושתי׃ שהרי נתביישתי מן המלך שלא רציתי לשאול לו רכב ופרשים כדי לתיירנו׃ כי אמרנו׃ שהרי כבר אמרנו אל דריוש המלך שהקב״ה מטיב למבקשיו ושופך חפו וחמתו על עוזביו׃ ויעתר לנו׃ וקבל תפילתנו שבאנו לירושלם בשלום׃ ואבדילה׃ וכאשר הייתי שם על נהר אהוא הבדלתי משרי הכהנים ושקלתי להם הכסף והזהב ליתן באוצרות בית יי׳׃ ההרימו׃ אשר הרימו׃ הנמצאים׃ בבבל׃ וכלי כסף מאה לככרים׃ ככר בכל כלי׃ וכפורי מזרקים׃ לאדרכונים אלף׃ מין מטבע אלף דרכונים היו בעשרים כפורי זהב׃ שנים׃ שני כלים׃ חמודות כזהב׃ הכלים קורא חמודות בלשון הלשבות

תורת חסד מושיע חוסים

ואקרא שם צום על הנהר אהוא להתענות לפני אלהינו יי׳ לקבל התענית מבעוד יום׃ כי אמרנו למלך לאמר יד אלהינו על כל מבקשיו לטובה ועזו ואפו על כל עוזביו הכה באומרו כי אמרנו למלך לאמר יי׳ כי אמרנו לו דברים מה כדי שיוכן ממנו כי יד אלהינו על כל מבקשיו לטובה ועזו ואפו על כל מבקשיו לרעה בחופן בכפי דברינו אלה כמעט היה מוכרח המלך לעוזרנו ולבלתי עוזבנו׃ ויד הדברים והסגנים היתה במעל הזה ראשונה ולסבה זו באנו אנחנו הדברים לאמר הדבר הזה אולי יכפר בעד עון זה הגל״ת׃ כי עונותינו רבו למעלה ראש יי׳ רבו מאה שאמרו ישראל נתמה ראש והוא בעצמו אומר מימי אבותינו אמתנו באשמה גדולה׃ ועתה וכו׳ להאיר עיינינו אלהינו יי׳ האיר עיינינו בתורה ולתתנו עם זה מתיה בענדותנו כיאם יש תורה יש קמת׃ כי

אבן יחיא

ואלה וגומר כי צום שילנו אל אדו שהיה אדם חשוב ואדם במקום הנקרא בכספיא׃ ועם בפיהם דברים לדבר אליו ולאחיו אשר גם הוא היה אדם׃ וכמיהם היו כתובים בכספיא׃ המקום לחכיא משרתים לבית אלהים׃ ובהסגנת ויד ה׳ הביאו אלינו אנשים משכיל מבני מחלי וזולתם כאשר ספר וכן הביאו מן הנתינים ר״פ אלם נקבו בשמות׃ ואקרא וגו׳ ואז הכרזתי צום על הנהר בסמוך להתענות לפני ה׳ ולהתפלל לפניו ולבקש דרך ישרה שלך בם בשלום וכלי שום פגע׃ שאם הייתי רואה תביה לדרך היה שואל המלך גם רכב גם פרשים אבל בושתי לשאלם יען כי אמרתי אליו בראשונה שידו לטובה׃ על כל מבקשיו׃ ואחו׃ ואחרונו על כל עוזביו׃ ונאמנו זיעתר לנו כי הנעמנו לשלום׃ והביאו׃ על נהר אהוא הבדלתי שנים עשר משרי הכהנים׃ ושקלתי להם את הכסף והזהב והכלים אשר הרימו תרומת לבית אלהים שמלך׃ והיועצים והשרים וכל ישראל׃ אשר היה משקל הכסף תר״כ ככרים׃ ואלה כלי כסף ככר לכל כלי׃ ואלה ככרי זהב׃ וכפורי זהב׃ הם מזרקים עשרים אשר היו בו אלף דרכמוני זהב והוא שם מטבע ושני כלים מנחושת טובה ומוצהב אשר היו מכוסים זהב כי אותיות ושבר״ן מתחלפות׃ אשר היו חעודות כזהב׃ ואולי סיו שני כלים שבתורה מימי משה שעשיהו בבריאת אהל היה בתוקדש של מחוסת ונחושת משה היה ועקב ערב׃ ועוד מכתבת היתה בתוקדש חיתות משה׃ והיתה מכשבת את הבשתים לי שני אלו כותרו מתוקדש ראשון ונפגמו ולא עלתה להם תרוכה עולתית ואז אמרתי להם אתם קדש לה׳ כי היו כהנים משרתי ה׳׃ והכסף והזהב והכלים הם נדבה לה׳ ברכם׃ ולכן שקדו אנשים על אשר תביעו לירושלם משקלום לשרי הכהנים והלוים ומשראלים אשר יבנום בית ה׳ ונשאו מהם אותם בי״ב לישבם לירושלים׃ והשבתם ה׳ היתה עליהם ואולם מכל אויב ואורב בדרך כי הסכנה היתה רבה לדרך האויבים אשר היו אז נגד לקבצם על בנין הבית׃ ונשקל ונספר כל דבר ודבר ונכתב משקל ומספר׃ והכלים מהנולם עם מזרח הקריבו כל העולות הללו בעד כל ישראל׃ והיות הכל עולה הודלת שעה היתה ואולי לכפר על העולה שלא לכנס בעלוקים מבכל כי לא יצאו בדרכן טוב כן כמעט כלמוסים מעורה על כסף׃

ויתנו

וחזקו בברכה ליהוה אלהי אבתיכם: שקדו ושמרו עד־ ד׳ ד׳
תשקלו לפני שרי הכהנים והלוים וראשי האבות לישראל ב
בירושלם הלשכות בית יהוה: וקבלו הכהנים והלוים ב׳ ב׳
משקל הכסף והזהב והכלים להביא לירושלם לבית
אלהינו: ונסעה מנהר אהוא בשנים עשר לחדש ל׳ יחד נסעה ונלכה ב׳
הראשון ללכת ירושלם ויד־אלהינו היתה עלינו ויצילנו מכף
אויב וארב על־הדרך: ונבוא ירושלם ונשב שם ימים ה׳ מל׳ נל״ם
שלשה: וביום הרביעי נשקל הכסף והזהב והכלים ג׳ ר״פ
בבית אלהינו על־יד מרמות בן־אוריה הכהן ועמו אלעזר ד׳
בן־פינחס ועמהם יוזבד בן־ישוע ונועדיה בן־בנוי הלוים:
במספר במשקל לכל ויכתב כל־המשקל בעת ההיא: ל״ר״ם דגש׳
הבאים מהשבי בני הגולה הקריבו עלות לאלהי ישראל פרים שנים־עשר על־כל־ישראל אילים תשעים ב׳ ר״פ ג׳ ד׳
וששה כבשים שבעים ושבעה צפירי חטאת שנים ד׳
עשר הכל עלה ליהוה: ויתנו את־דתי המלך ל׳ חסי כסי׳
לאחשדרפני המלך ופחות עבר הנהר וישאו את־ ד׳
העם ואת־בית האלהים:

ט

וככלות אלה נגשו אלי
השרים לאמר לא־נבדלו העם ישראל והכהנים והלוים ג׳ ה׳
מעמי הארצות כתעבתיהם לכנעני החתי הפרזי היבוסי ל׳ ג׳ סימן כ״ח פ״ם
העמני המאבי המצרי והאמרי: כי־נשאו מבנתיהם להם מח״מ״ר
ולבניהם והתערבו זרע הקדש בעמי הארצות ויד השרים ל׳ ל׳ ו׳ח׳ ר״ע קדם
והסגנים היתה במעל הזה ראשונה: וכשמעי את־הדבר ג׳ מל׳
הזה קרעתי את־בגדי ומעילי ואמרטה משער ראשי וזקני ד׳
ואשבה משומם: ואלי יאספו כל חרד בדברי אלהי־ ל׳ ב׳ ב׳ ר״ם ר״ח בטעם
ישראל על מעל הגולה ואני ישב משומם עד למנחת הערב: לחחור ב׳ ונעניין

ובמנחת הערב קמתי מתעניתי ובקרעי בגדי ל׳ ל׳ ל׳
ומעילי ואכרעה על־ברכי ואפרשה כפי אל־יהוה אלהי:
ואמרה אלהי בשתי ונכלמתי להרים אלהי פני אליך כי ג׳
עונתינו רבו למעלה ראש ואשמתינו גדלה עד לשמים: ל׳ ב׳ ב׳
מימי אבתינו אנחנו באשמה גדלה עד היום הזה ו׳ חס׳ נס׳
ובעונתינו נתנו אנחנו מלכינו כהנינו ביד מלכי הארצות ל׳
בחרב בשבי ובבזה ובבשת פנים כהיום הזה: ועתה כמעט ל׳
רגע היתה תחנה מאת יהוה אלהינו להשאיר לנו פליטה ח׳
ולתת־לנו יתד במקום קדשו להאיר עינינו אלהינו ל׳
ולתתנו מחיה מעט בעבדתנו: ל׳
כי־עבדים אנחנו ובעבדתנו לא עזבנו ב׳ חת׳ לכ׳
אלהינו ויט־עלינו חסד לפני מלכי פרס להת־לנו מחיה כ׳ ח׳
לרומם את־בית אלהינו ולהעמיד את־חרבתיו ולתת־ כ״ח
לנו גדר ביהודה וברושלם: ר״ח בטעם
ועתה מה־נאמר אלהינו אחרי־זאת כי עזבנו מצותיך:
אשר צויתה ביד עבדיך הנביאים לאמר הארץ אשר ל׳ ל׳ ב׳
אתם באים לרשתה ארץ נדה היא בנדת עמי הארצות ל׳ ל׳ ל׳ ב׳
בתועבתיהם אשר מלאוה מפה אל־פה בטמאתם: בתועבתיהם ל׳ ו׳ח׳ נתועבתיהם ונס׳ ונ׳ נתי׳כן נלים׳
ועתה בנותיכם אל־תתנו לבניהם ובנתיהם אל־ ל׳מל׳ נכתוב
תשאו לבניכם ולא־תדרשו שלמם וטובתם עד־עולם למען ב׳ ר״ח׳ חס׳
תתחזקו ואכלתם את־טוב הארץ והורשתם לבניכם עד־ ב׳ ל׳ ע׳ נלים׳
עולם: ואחרי כל־הבא עלינו במעשינו הרעים ובאשמתנו ל׳
הגדלה כי אתה אלהינו חשכת למטה מעוננו ונתת־לנו ל׳ חס׳ נס׳
פליטה כזאת: הנשוב להפר מצותיך ולהתחתן ל׳ ל׳ ל׳
בעמי התועבות האלה הלוא תאנף־בנו עד־כלה ג׳ כתוב כן
לאין שארית ופליטה: ע׳ ח׳

יהוה

ונסעה ל׳ מנהר אהוא וא׳ נסעה ונלכה ואינון חד מן י״ז וזוגין חד נ׳ וחד ונ׳ וסימ׳ נמסר במסרה רבתא במערכת אות הנ״ון בס״ד: וביום הרביעי נ׳ ר״פ וסימ׳ פרים עשרה: נקהלו לעמק ברכה: נשקל הכסף והזהב: נשאו י׳ וסימ׳ עברין נשאו את ראש אנשי המלחמה: אשר נשאו את ידם: קול צופיך נשאו קול יחדו: ומשנאיך נשאו ראש: נשאו נהרות יי׳ ב׳ כו׳: ורעבים נשאו עמך: נשאו את רדידי מעלי שמרי: כי נשאו נשים נכריות: גדלה ג׳ בקריאה וסימ׳ כי גדלה צעקתם את פני יי׳: נפשך בעיני נאשמתינו גדלה עד לשמים: חד בתורה חד בנביאים חד בכתובים: ועתה ואתה י״ח בטעם תכרין וסימ׳ נמסר בסדר בהעלתך: בנדת ב׳ וסימ׳ ואל אשה בנדת טומאתה: בנדת עמי הארצות: כתועבתיהם ג׳ כתובים כן וסימ׳ וזכרו פליטיכם אתי: ומעל כל תועבתיכם השיבו בידיכם: כתועבתיהם אשר מלאוה מפה אל פה:

אבן עזרא

רשי

הלשכות בית יי׳: כלי ליתן בלשכות הבית: בשנים עשר לחדש הראשון: בשנים עשר לניסן: יד אלהינו היתה עלינו: להצלינו על הדרך אשר הלכנו עליה: במספר במשקל לכל: מספר הכלים ומשקלם כאשר קבלוהו כך היה נשקל כולו באשר פרעוהו: הבאים מהשבי בני הגולה: הללו אשר באו עם עזרא: הקריבו עולות: הכל עולה והורלת שעה היתה: ויתנו את דתי המלך: הללו עולי גולה ספרו מצות דריוש המלך לגדולי המלך רוחי פניו: ופחוות: כמו ופחות: עבר הנהר: לוחן של כל ארץ ישראל הן בעבר הנהר ליושבי בבל: ונשאו: שהיו מנשאין ומסיעין: אלה: דברים הללו אשר ספרו דתי המלך והשריס של ישראל: לאמר וכן אמרו לי: היתה במעל הזה ראשונה: שהם התחילו למעול מעל ולהתחתן בגויי הארצות: משומם: עלוב ושומם: כמו שכעת ימים משמים בתוכם מתעניתי: שלא אכלתי אותו יום: נתנו: כמו נתנו: דגש הנ״ון תחת חסרון נ״ון אחר׳ כמו עליך נשענו כמו נשענו ונתנו את בנותינו כמו ונתנו: כהיום הזה: כמין שנראה היום הזה שכבר גלו עשרת השבטים ועדין נשארו בבבל הרבה מן הגולים: ועתה כמעט רגע: לפי שעה: תחנה: כמו חניה: ולתת לנו יתד: לקבוע אותנו בארץ ישראל: יתד כמו ותקעתיו יתד במקום נאמן: מחיה מעט: חיים מועטים כי עבדים אנחנו לדריוש מלך פרס: לא עזבנו: ויט: לשון מפעיל: כמו מטה הטה עלינו חסדו: גדר: שהיו גודרי גדר לשמור מלותיו: כדה: טמאה ונעולה: והורשתים: את הארץ לבניכם עד עולם: ואחרי כל הבא עלינו: אחרי כל המעשה הרע אשר הגיע עלינו במעשינו הרעים: חשכת לחפה מעוונינו מנעת מעונותינו עד למס׳ שנפחת עונינו על כפרת גלותינו ויש לנו לפותרו בענין זה מנעת ענמך מלגבות ממנו כל עונינו וגבית ממנו למטה מן העונות ולא פרעת ממנו ככל חטאתינו: הנשוב: אם נשוב: הלא תאנף בנו: תמיה המתקיימת כי אין כח מעשים טובים בנו לעמוד ולהתקיים לפניך על עבירה ז׳:

אבן עזרא

שקדו: מלת השקד חסרה והוא על ורמוז כמו שוקד אני על דברי לשחותי והטעם שקדו עליהם הם הכסף והזהב: הלשכות בית יי׳: והטעם שרי הלשכות בית יי׳ וכנגם ה״ה הדעת על משקל הלשכה והמלה זרה בעבור הסמיכות: וקבלו: והם יקבלוהו: לבית אלהינו: לצורך ביתו: לכל: לכסף ולזהב: על כל ופחות: כנגד אבות ישראל שהם שנים עשר שבטים רק תשעים ושבעה שבעה כפי יכלתם אין להם טעם: פרים ולפירים בלשון נקבות והפך זה נשים פילגשים בלשון זכרים: ונשאו את העם: כטעם יכפלוהו אנשי מקומו וכבר פורש טעמו: העם ישראל: חסר הנסמך והנכון העם עם ישראל: רבו למעלה: רבב ורבה ענין אחד להם: נתנו: דגש הנ״ון לצורך נ״ון הפרש: תחנה: כטעם חניה שחנן עלינו: בעבדותינו: פי׳ כי עבדים אנחנו: גדר: לבלתי הניה לחרמ׳: ארץ נדה: ענין ריחוק כתרגום ומשקלו גזה: ואחרי כל הבא עלינו: רמז לגלות חשכת למטה מעוונינו: כאילו מנעת וחשכת מכחוב מקלת עוונינו בספר זכרון והנחתם למטה לארץ כטעם ותשליך במצולות ים כל חטאתם: כי

אבן יחייא

ויתנו וגומר ונתנו לה דתי המלך שיכפלו את העם ואת בית האלהים לאחשדרפני המלך שהם השרים הגדולים הרוחי פניו ולפחות שהם הפרים שתחתיהם שבכל עיר ועיר וכלות כל אלה הדברים אמרו לי כי מעלו ישראל בהתחתנם עם בני נכר קלעתי בגדי התחתון ומעילי העליון כי הדברים אמרו לי כי מעלו ישראל בהתחתנם עם בני נכר קלעתי בגדי התחתון ומעילי העליון כי על חירוף השם חייב אדם קריעה: ואמרתם משער ראשי ואף כי אסור לעשות כן באבילות מת הודלת שעה היתה כדי להראות חרדה גדולה על הדבר: ושאתם מעומם כאבל היושב בדד ובעמדי על האופן הזה היה סבה כי באסף אלי כל חרד על מעל כזה: ואני לא דברתי להם מאומה עד מנחת הערב לאמר ינקקון המון רב: ובמנחת הערב קמתי מתעניתי בהיות יקרעו בגדים ואכרעה על ברכי בהכנעה גדולה וכפי פרושות השמים בכונה גדולה לפני כל העם הזה: ואומרה אלהי בושתי לדברים פני אליך מפני עוונותינו שרבו למעלה ראש למעלה מחכון מיוכל להספר כמו פת לת ראש ונגדל העון שעברו במספר שמות הכמה החתחלק ונגדל בני ישראל ונכלמתי להרים פני שכליתה היא בושה ויותר גדולה: מפני לשמתנו שגדלה עד לשמים שהוא חטא יותר גדול מהעון לאחר ספר: ובעונכם האשמה יחד עם עונם עונותינו כתבו אנחנו ואבלנו החלבנו האשמה שעברו בגוכם שהוא הכמה האתדבק: כי אימי אבותינו אנחנו באשמה גדולה מתעה אהבת אותנו ואם יחיונו כהיום שבויי חרב ועבדים: וכל אשר יהיה לנו ילך בגזה כי מה שקבה עלינו אנחנו רבו החלק הנשמי מהעם ונפשנו המנהיג החלק הנפשיי ממנו כיד מלכי הארצות בחרב ההורג אותנו ואם יחיונו כהיום שבויי חרב ועבדים: ועתה בפתע היתה חניה ועל כל המסד מלת ה׳ להשאיר לנו פליטה: ולא בעד מעשים טובים שעשה בנו: ולתת לנו יתד ויחזקו: והעמדה וקיום בחקים קדשו להעיר עיינינו אלהינו ולתת לנו מחיה לרומם את בית אלהינו ולהעמיד חרבותיו ולתת לנו גדר שנוכל לבנות חומות בערי יהודה וירושלם: ועתה מה כי בהיותנו בעבדות לא עזבנו אלהינו ויט עלינו חסד לפני מלכי פרס לתת לנו מחיה לרומם את בית אלהינו ולהעמיד חרבותיו ולתת לנו גדר שנוכל לבנות חומות בערי יהודה וירושלם: ועתה מה אחר זה מה נוכל לספר עוד אחרי הרעה הגדולה הזאת אשר עברנו מלותיך אשר צוית שיהיו שבויים: בארץ כדה ובעולה ושמאה בגדת ושומה: עתי הארץ אשר מלאוה מפה אל פה ומקלה אל קצה בתועבותיהם ונטימאתם: לכן אל תתחתנו בם ולא תדרשו שלומם וטובתם למען לא תלמדו מהם: ואחזקו בארץ ואכלתם את טובה והורשתם אותה לבניכם עד עולם: ואחרי כל הבא עלינו מהרעה בעונם מעשינו הרעים ואשמתינו הגדולה: ואתה אלהינו לרחמיך תשכח אלינו מאשר היינו חייבים לשמם ונתת לנו פליטה כזאת: בתמיה הרחוי בשוב להפר מצותיך ולהתחתן בעמי התועבות: הלא אין הרחוי אם אם ושלום נעשה כן תאנף בנו עד כלה וגומר כי אינך חייב לפי מדת צדקך לאחול לפושעים המתעים בהכיל׳ את בוראם והכונים לתרוב בו: לכן ה׳ אלהי ישראל אשר אתה צדיק על כל הבא עלינו: ועשית עמנו לפנים מן הסוד׳ הנו לפניך באשמותינו לשאול מחול׳ עלי׳: כי אין לנו לעמוד לפניך בגלל מקדשך בעמדנו על האשמה הזאת כי נהיה כעובל והשרן בידו: ובהתפלל

תורת חסד

מושיע חוסים

כי עבדים אנחנו ובעבדותנו יר׳ כי משנים קדמוניות עבדים אנחנו כלומרו כי לי בני ישראל עבדים וגו׳ ובעבדותנו אל המלכים לא עזבנו אלהינו ויט עלינו חסדו של אברהם אבינו לפני מלכי פרס כי זכות אבות לא מעה: ובאומר למען החזקו יר׳ למען תלמדו בתורה אשר נאמר עליה חזק ואמץ וגו׳: ואין יהיה זה לכם ואכלתם את עוד הארץ והורשתם לבניכם עד עולם ולא לבניכם הבאים מן הגויה שאינם קדושים בניכם: ובהתפלל

יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל צַדִּיק אַתָּה כִּי־נִשְׁאַרְנוּ פְלֵיטָה כַּהַיּוֹם
הַזֶּה הִנְּנוּ לְפָנֶיךָ בְּאַשְׁמָתֵינוּ כִּי־אֵין לַעֲמוֹד לְפָנֶיךָ עַל־זֹאת:

יוד

וּכְהִתְפַּלֵּל עֶזְרָא וּכְהִתְוַדּוֹתוֹ
בֹּכֶה וּמִתְנַפֵּל לִפְנֵי בֵּית הָאֱלֹהִים נִקְבְּצוּ אֵלָיו מִיִּשְׂרָאֵל
קָהָל רַב־מְאֹד אֲנָשִׁים וְנָשִׁים וִילָדִים כִּי־בָכוּ הָעָם הַרְבֵּה
בֶּכִי: וַיַּעַן שְׁכַנְיָה בֶן־יְחִיאֵל מִבְּנֵי עֵילָם וַיֹּאמֶר
לְעֶזְרָא אֲנַחְנוּ מָעַלְנוּ בֵּאלֹהֵינוּ וַנֹּשֶׁב נָשִׁים נָכְרִיּוֹת מֵעַמֵּי
הָאָרֶץ וְעַתָּה יֵשׁ־מִקְוֶה לְיִשְׂרָאֵל עַל־זֹאת: וְעַתָּה נִכְרֹת־
בְּרִית לֵאלֹהֵינוּ לְהוֹצִיא כָל־נָשִׁים וְהַנּוֹלָד מֵהֶם בַּעֲצַת אֲדֹנָי
וְהַחֲרֵדִים בְּמִצְוַת אֱלֹהֵינוּ וְכַתּוֹרָה יֵעָשֶׂה: קוּם כִּי־עָלֶיךָ
הַדָּבָר וַאֲנַחְנוּ עִמָּךְ חֲזַק וַעֲשֵׂה:
וַיָּקָם עֶזְרָא וַיַּשְׁבַּע אֶת־שָׂרֵי הַכֹּהֲנִים
הַלְוִיִּם וְכָל־יִשְׂרָאֵל לַעֲשׂוֹת כַּדָּבָר הַזֶּה וַיִּשְׁבָּעוּ:
וַיָּקָם עֶזְרָא מִלִּפְנֵי בֵּית הָאֱלֹהִים וַיֵּלֶךְ אֶל־לִשְׁכַּת
יְהוֹחָנָן בֶּן־אֶלְיָשִׁיב וַיֵּלֶךְ שָׁם לֶחֶם לֹא־אָכַל וּמַיִם לֹא־שָׁתָה
כִּי סִתְאַבֵּל עַל־מַעַל הַגּוֹלָה: וַיַּעֲבִירוּ קוֹל בִּיהוּדָה
וּירוּשָׁלִַם לְכָל בְּנֵי הַגּוֹלָה לְהִקָּבֵץ יְרוּשָׁלִָם: וְכֹל אֲשֶׁר לֹא־
יָבוֹא לִשְׁלֹשֶׁת הַיָּמִים כַּעֲצַת הַשָּׂרִים וְהַזְּקֵנִים יָחֳרַם כָּל־
רְכוּשׁוֹ וְהוּא יִבָּדֵל מִקְּהַל הַגּוֹלָה:
וַיִּקָּבְצוּ כָל־אַנְשֵׁי־יְהוּדָה וּבִנְיָמִן יְרוּשָׁלִַם לִשְׁלֹשֶׁת
הַיָּמִים הוּא חֹדֶשׁ הַתְּשִׁעִי בְּעֶשְׂרִים לַחֹדֶשׁ וַיֵּשְׁבוּ כָל־הָעָם
בְּרְחוֹב בֵּית הָאֱלֹהִים מַרְעִידִים עַל־הַדָּבָר וּמֵהַגְּשָׁמִים:
וַיָּקָם עֶזְרָא הַכֹּהֵן וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אַתֶּם מָעַלְתֶּם וַתֹּשִׁיבוּ
נָשִׁים נָכְרִיּוֹת לְהוֹסִיף עַל־אַשְׁמַת יִשְׂרָאֵל: וְעַתָּה תְּנוּ
תוֹדָה לַיהוָה אֱלֹהֵי־אֲבֹתֵיכֶם וַעֲשׂוּ רְצוֹנוֹ וְהִבָּדְלוּ מֵעַמֵּי
הָאָרֶץ וּמִן־הַנָּשִׁים הַנָּכְרִיּוֹת: וַיַּעֲנוּ כָל־הַקָּהָל וַיֹּאמְרוּ קוֹל
גָּדוֹל כֵּן כִּדְבָרְךָ עָלֵינוּ לַעֲשׂוֹת: אֲבָל הָעָם רַבּוּ וְהָעֵת
גְּשָׁמִים וְאֵין כֹּחַ לַעֲמוֹד בַּחוּץ וְהַמְּלָאכָה לֹא־לְיוֹם אֶחָד

ישבע
ב יוסף
יהופע
מוחם נכית
מ׳ דיהוידע
ודין

ג׳ ח׳ וְלֹא לִשְׁנַיִם כִּי־רַבִּינוּ לָרֶשַׁע בַּדָּבָר הַזֶּה: יַעַמְדוּ־נָא
ל שָׂרֵינוּ לְכָל־הַקָּהָל וּכְכֹל אֲשֶׁר בְּעָרֵינוּ הַשִּׁיבוּ נָשִׁים נָכְרִיּוֹת
ב חס׳ נסים׳ יָבֹא לְעִתִּים מְזֻמָּנִים וְעִמָּהֶם זִקְנֵי־עִיר וָעִיר וְשֹׁפְטֵיהָ עַד
ל׳ ל׳ לְהָשִׁיב חֲרוֹן אַף־אֱלֹהֵינוּ מִמֶּנּוּ עַד לַדָּבָר הַזֶּה:
ל׳ ב סוס רנס אַךְ יוֹנָתָן בֶּן־עֲשָׂהאֵל וְיַחְזְיָה בֶן־תִּקְוָה עָמְדוּ עַל־
ב חס׳ זֹאת וּמְשֻׁלָּם וְשַׁבְּתַי הַלֵּוִי עָזְרָם: וַיַּעֲשׂוּ־כֵן בְּנֵי הַגּוֹלָה
ה חס׳ וַיִּבָּדְלוּ עֶזְרָא הַכֹּהֵן אֲנָשִׁים רָאשֵׁי הָאָבוֹת לְבֵית אֲבֹתָם
ג׳ ל׳ ומ׳ וְכֻלָּם בְּשֵׁמוֹת וַיֵּשְׁבוּ בְּיוֹם אֶחָד לַחֹדֶשׁ הָעֲשִׂירִי לְדָרְיוֹשׁ
ג׳ ז׳ הַדָּבָר: וַיְכַלּוּ בְכֹל אֲנָשִׁים הַהוֹשִׁיבוּ נָשִׁים נָכְרִיּוֹת עַד יוֹם
י אֶחָד לַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן: וַיִּמָּצֵא מִבְּנֵי הַכֹּהֲנִים אֲשֶׁר
הוֹשִׁיבוּ נָשִׁים נָכְרִיּוֹת מִבְּנֵי יֵשׁוּעַ בֶּן־יוֹצָדָק וְאֶחָיו מַעֲשֵׂיָה
ל׳ ל׳ כנים׳ וֶאֱלִיעֶזֶר וְיָרִיב וְגֶדַלְיָה: וַיִּתְּנוּ יָדָם לְהוֹצִיא נְשֵׁיהֶם
ל׳ ות׳ חס׳ים וַאֲשָׁמִים אֵיל־צֹאן עַל־אַשְׁמָתָם: וּמִבְּנֵי אִמֵּר חֲנָנִי וּזְבַדְיָה:
ו׳ ומ׳ כנים וּמִבְּנֵי חָרִם מַעֲשֵׂיָה וְאֵלִיָּה וּשְׁמַעְיָה וִיחִיאֵל וְעֻזִּיָּה:
ה וּמִבְּנֵי פַשְׁחוּר אֶלְיוֹעֵינַי מַעֲשֵׂיָה יִשְׁמָעֵאל
נְתַנְאֵל יוֹזָבָד וְאֶלְעָשָׂה: וּמִן־הַלְוִיִּם יוֹזָבָד וְשִׁמְעִי
ל׳ ל׳ ג׳ וְקֵלָיָה הוּא קְלִיטָא פְּתַחְיָה יְהוּדָה וְאֶלִיעֶזֶר: וּמִן־
ס חס׳ נכתו הַמְשֹׁרְרִים אֶלְיָשִׁיב וּמִן־הַשְּׁעָרִים שַׁלּוּם וְטֵלֶם וְאוּרִי:
ב ז׳ ק׳ ל׳ ל׳ ג׳ וּמִיִּשְׂרָאֵל מִבְּנֵי פַרְעֹשׁ רַמְיָה וְיִזִּיָּה וּמַלְכִּיָּה וּמִיָּמִן
ג חס׳ כנים׳ וְאֶלְעָזָר וּמַלְכִּיָּה וּבְנָיָה: וּמִבְּנֵי עֵילָם מַתַּנְיָה זְכַרְיָה וְיִחִיאֵל
ז ומ׳ ה וְעַבְדִּי וְיֵרֵמוֹת וְאֵלִיָּה: וּמִבְּנֵי זַתּוּא אֶלְיוֹעֵינַי אֶלְיָשִׁיב
ונ׳ חס׳ ז ומ׳ ל׳ ל׳ מַתַּנְיָה וְיֵרֵמוֹת וְזָבָד וַעֲזִיזָא: וּמִבְּנֵי בֵבַי יְהוֹחָנָן חֲנַנְיָה זַבַּי
ורמות ו ומ׳ ק׳ עַתְלָי: וּמִבְּנֵי בָנִי מְשֻׁלָּם מַלּוּךְ וַעֲדָיָה יָשׁוּב וּשְׁאָל יְרִמוֹת:
ל וּמִבְּנֵי פַחַת מוֹאָב עַדְנָא וּכְלָל בְּנָיָה מַעֲשֵׂיָה מַתַּנְיָה
ה׳ ב ו׳פ נסי׳ בְּצַלְאֵל וּבִנּוּי וּמְנַשֶּׁה: וּבְנֵי חָרִם אֱלִיעֶזֶר יִשִּׁיָּה מַלְכִּיָּה
ח ר׳פ נס׳ שְׁמַעְיָה שִׁמְעוֹן: בִּנְיָמִן מַלּוּךְ שְׁמַרְיָה: מִבְּנֵי חָשֻׁם מַתְּנַי
ומ׳ חס׳ ל׳ ל׳ מַתַּתָּה זָבָד אֱלִיפֶלֶט יְרֵמַי מְנַשֶּׁה שִׁמְעִי: מִבְּנֵי בָנִי מַעֲדַי
ל׳ ל׳ כלוהו עַמְרָם וְאוּאֵל: בִּנְיָה בְּדֵיָה כְּלוּהוּ:

ונ״ה

קום ט׳ ר״פ בקריאה וס״מ׳ קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה · קום לך פרנה ארם ביתה בתואל · קם מדש את העם · קום רד לקראת אחאב · קום לך צרפתה · קום ויורדת בית היוצר · קום לך אל נניוה העיר הגדולה · וחבירו · קום כי עליך הדבר · קום קדש חסר · יחרם ג׳ וס״מ׳ זבח לאלהים יחרם · כל חרם אשר יחרם · יהרם הוא וכל רכושו · יבוא כל סיפרא מ״ל במ״ב חסרי׳ וס״מ׳ יבא לעתים מזמנים · אשר יבא אל היכל יי׳: הנשים הנכריות ב׳ דסמיכי וס״מ׳ גם אתו רב · ועתה תנו תודה והמלאכה ג׳ וסי׳ היתה דים · לא ליום אחד ולא לשנים · גדולה כי לא לאדם: ומצא ו׳ וס״מ׳ נמסר בסדר מקץ ומגלת אסתר סי׳ו׳: יהוחנן כל סיפרא יהוחנן במ״ג יוחנן וס״מ׳ ומבני עזגד יוחנן · בני לוי ראשי האבות כתובים · הלוים בימי אלישיב: מבני ח׳ר״פ בסיפ׳ וס״מ׳ מבני שכניה מבני פרעש זכריה · מבני פחת מואב אליהועיני · מבני שכניה בן יחזיאל · מבני השם מתני · מבני נבו יעיאל · מבני פגחם גרשום · מבני יואב עבדיה בן יחיאל · מבני בני מעדי עמרם ואואל:

אבן עזרא

כי אין לעמוד · פי׳ אין לנו רחוי לעמוד לפניך באשמתינו זאת: בכה · על משקל מיס מגבה: יש מקוה · חסר ה״ל התימה מן קויתי יי׳ קוחה נפשי: ועתה · והנולד מהם · כמו מהן: בעצת אדני · לקרב אל קהל יי׳ או להרחיק ולא מצאנו שהקריבו אחד מהם ואולי הוציאום שלא היו גיורות כרות המולה וחכמינו ז״ל אמרו בנו הוא לכל דבר חוץ מן הנולד מן הספחה ומן הנכריות והוציאו האמות והבנים · והחרדים במצות אלהינו · לבלתי התחתן בם יוציאו נשותיהם: וכתורה יעשה · למי שאינו חרד כי נכריתנו להוציא: ומהגשמים · ומרוב הגשמים מרעידים: והמלאכה · מלאכת הבדל מן הנשים: ההושיב · הה״ל לידיעה והיא הנכנסת על העוברים והוא כטעם אשר: עד לדבר הזה · כמו עד זה מדבר ופירו עוד יעמדו הסרים בעבור הענין הזה: ויבדלו עזרא הכהן אנשים · חסר וי״ו והטעם ואנשים: לדרוש · מלה זרה בעבור הינ״ל והוא בן ארבע אותיות ומבנין הכבד הדגוש ובא בחולם על דרך יסור יסרני קוה קויתי ויברך ברוך והטעם לדרוש: ויכלו בכל · הבי״ת נמקים שנים והם ויכלו בכל באנשים הושיבו: ויתנו ידם · רמז לתקיעת יד בשבועה או נתינת היד כאדם שמוסר עצמו לאחר לעשות רצונו ומאלתו וכן נתנו יד מסרנו עצמנו להם: ואשמים · תואר השם ופי׳ ונתנו יד האשמים להקריב איל צאן ואמנתו לא מצאנו עוד אשם לבועל נכרים ואולי עצת הראשים היה לעשות כן ·

ויש

אבן עזרא

ב׳ ח׳ ל׳ ל׳ ל

לֵיהָ מְרוֹמוֹת אֶלְיָשִׁיב: מַלְכִּיָּה מִיָּמִין וְעַשּׁוּר: נְבַנְיָ
וּבְנוּי שִׁמְעִי: וְשֶׁלֶמְיָה וְנַתַנְיָה: מִבְּנֵי בִּגְוַי שֵׁשַׁי
שָׁרַי: עֶזְרָאֵל וְשֶׁלֶמְיָהוּ שְׁמַרְיָה: שַׁלּוּם אֲמַרְיָה
יוֹסֵף: מִבְּנֵי נֵבוֹ יְעִיאֵל מַתִּתְיָה זָבֶד זְבִינָא יַדָּו
וּיוּאֵל בְּנָיָה: כָּל־אֵלֶּה נָשְׂאוּ נָשִׁים נָכְרִיּוֹת וַיֵּשׁ
מֵהֶם נָשִׁים וַיֵּשִׁיבוּ בָנִים:

ספר נחמיה

א דִּבְרֵי נְחֶמְיָה בֶּן־חַכַלְיָה וַיְהִי בְּחֹדֶשׁ־כִּסְלֵו שְׁנַת
עֶשְׂרִים וַאֲנִי הָיִיתִי בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה: וַיָּבֹא חֲנָנִי אָחָד מֵאַחַי
הוּא וַאֲנָשִׁים מִיְּהוּדָה וְאֶשְׁאָלֵם עַל־הַיְּהוּדִים הַפְּלֵיטָה
אֲשֶׁר־נִשְׁאֲרוּ מִן־הַשֶּׁבִי וְעַל־יְרוּשָׁלִָם:
וַיֹּאמְרוּ לִי הַנִּשְׁאָרִים אֲשֶׁר נִשְׁאֲרוּ מִן־הַשֶּׁבִי שָׁם בַּמְּדִינָה
בְּרָעָה גְדֹלָה וּבְחֶרְפָּה וְחוֹמַת יְרוּשָׁלִָם מְפֹרֶצֶת וּשְׁעָרֶיהָ
נִצְּתוּ בָאֵשׁ: וַיְהִי כְּשָׁמְעִי אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה יָשַׁבְתִּי
וָאֶבְכֶּה וָאֶתְאַבֵּלָה יָמִים וָאֶהְיֶה צָם וּמִתְפַּלֵּל לִפְנֵי אֱלֹהֵי
הַשָּׁמָיִם: וָאֹמַר אָנָּא יְהוָה אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם הָאֵל הַגָّדוֹל
וְהַנּוֹרָא שֹׁמֵר הַבְּרִית וָחֶסֶד לְאֹהֲבָיו וּלְשֹׁמְרֵי מִצְוֹתָיו: תִּהְיֶה
נָא אָזְנְךָ קַשֶּׁבֶת וְעֵינֶיךָ פְּתוּחוֹת לִשְׁמֹעַ אֶל־תְּפִלַּת עַבְדְּךָ
אֲשֶׁר אָנֹכִי מִתְפַּלֵּל לְפָנֶיךָ הַיּוֹם יוֹמָם וָלַיְלָה עַל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
עֲבָדֶיךָ וּמִתְוַדֶּה עַל־חַטֹּאת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר חָטָאנוּ לָךְ
וַאֲנִי וּבֵית־אָבִי חָטָאנוּ:
חָבֹל חָבַלְנוּ לָךְ וְלֹא־שָׁמַרְנוּ אֶת־הַמִּצְוֹת וְאֶת־הַחֻקִּים
וְאֶת־הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר צִוִּיתָ אֶת־מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ: זְכֹר־נָא
אֶת־הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוִּיתָ אֶת־מֹשֶׁה עַבְדְּךָ לֵאמֹר אַתֶּם תִּמְעֹלוּ
אֲנִי אָפִיץ אֶתְכֶם בָּעַמִּים: וְשַׁבְתֶּם אֵלַי וּשְׁמַרְתֶּם מִצְוֹתָי
וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם אִם־יִהְיֶה נִדַּחֲכֶם בִּקְצֵה הַשָּׁמַיִם מִשָּׁם אֲקַבְּצֵם
וְהֲבִיאֹתִים אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר בָּחַרְתִּי לְשַׁכֵּן אֶת־שְׁמִי
שָׁם: וְהֵם עֲבָדֶיךָ וְעַמֶּךָ אֲשֶׁר פָּדִיתָ בְּכֹחֲךָ הַגָּדוֹל
וּבְיָדְךָ הַחֲזָקָה: אֲנָא אֲדֹנָי תְּהִי נָא אָזְנְךָ קַשֶּׁבֶת אֶל־
תְּפִלַּת עֲבָדְךָ וְאֶל־תְּפִלַּת עֲבָדֶיךָ הַחֲפֵצִים לְיִרְאָה אֶת־שְׁמֶךָ
וְהַצְלִיחָה־נָא לְעַבְדְּךָ הַיּוֹם וְתֶן־הוּ לְרַחֲמִים לִפְנֵי הָאִישׁ הַזֶּה
וַאֲנִי הָיִיתִי מַשְׁקֶה לַמֶּלֶךְ:

ב וַיְהִי בְּחֹדֶשׁ נִיסָן שְׁנַת
עֶשְׂרִים לְאַרְתַּחְשַׁסְתְּא הַמֶּלֶךְ יַיִן לְפָנָיו וָאֶשָּׂא אֶת־
הַיַּיִן וָאֶתֵּנָה לַמֶּלֶךְ וְלֹא־הָיִיתִי רָע לְפָנָיו: וַיֹּאמֶר לִי
הַמֶּלֶךְ מַדּוּעַ פָּנֶיךָ רְעִים וְאַתָּה אֵינְךָ חוֹלֶה אֵין זֶה
כִּי־אִם רַע לֵב וָאִירָא הַרְבֵּה מְאֹד:
וָאֹמַר לַמֶּלֶךְ הַמֶּלֶךְ לְעוֹלָם יִחְיֶה מַדּוּעַ לֹא־יֵרֵעוּ פָנַי אֲשֶׁר
הָעִיר בֵּית־קִבְרוֹת אֲבֹתַי חֲרֵבָה וּשְׁעָרֶיהָ אֻכְּלוּ בָאֵשׁ: וַיֹּאמֶר
לִי הַמֶּלֶךְ עַל־מֶה־זֶּה אַתָּה מְבַקֵּשׁ וָאֶתְפַּלֵּל אֶל־אֱלֹהֵי
הַשָּׁמָיִם: וָאֹמַר לַמֶּלֶךְ אִם־עַל־הַמֶּלֶךְ טוֹב וְאִם־יִיטַב
עַבְדְּךָ לְפָנֶיךָ אֲשֶׁר תִּשְׁלָחֵנִי אֶל־יְהוּדָה אֶל־עִיר קִבְרוֹת
אֲבֹתַי וְאֶבְנֶנָּה: וַיֹּאמֶר לִי הַמֶּלֶךְ וְהַשֵّגֶל יוֹשֶׁבֶת אֶצְלוֹ
עַד־מָתַי יִהְיֶה מַהֲלָכֶךָ וּמָתַי תָּשׁוּב וַיִּיטַב לִפְנֵי־הַמֶּלֶךְ
וַיִּשְׁלָחֵנִי וָאֶתְּנָה לוֹ זְמָן:

ואמר

ואנשים י׳ וסי׳ נמסר בספר שפטים סימן ט׳ · ויאמרו ג׳ בטעם זרקא וסי׳ ויאמרו לא נוכל עד אשר יאספו · ויאמרו לי הנשארים אשר נשארו מן השבי · והסר ה׳ וסי׳ כלשון ארמי טבא רדף חייא ונטר אסתר · וביאורם בתלים סימן כ״ג ובמשלי סימן כ״א · על בני ישראל ז׳ דכמיכי בקרי׳ וסי׳ ושמו את שמי על בני ישראל · והיתה זאת לכם לדרקת עולם לכפר על · והיתה לו ולזרעו אחריו ברית · ואתנה את הלוים נתנים לאהרן ולבניו · ושמרתם את משמרת הקדש ואת משמרת המזבח · לכן יתנם עד עת יולדה · תהי נא אזנך קשבת ועיניך פקוחות · והביאותים כ׳ מ״ל בקריאה וסי׳ אל הר קדשי ושמחתים · אל המקום אשר בחרתי · זה כי אם רע לב חד מן ה׳ פסוק את בהון ה׳ מלין מורדפין מן כ״ב אתין וסי׳ אל תיראי כי גם זה לך כן · נח את שם את חם ואת יפת · על כן לא בא אל שלחן המלך · כי יד על כס יה מלחמה · אינך חולה · אין זה כי אם רע לב · ויאמר לי ח׳ וסי׳ נמסר בספר שפטים סימן י״ג ומשלי סימן ד׳:

רש״י

ויש מהם נשים · ויש מקצתן שהיו להם נשים נכריות שנולדו להם מהם בנים והכל הוציאו הנשים והבנים: דברי נחמיה וגו׳ · מכאן ואילך כתב נחמיה ספר זה: שנת עשרים · היא שנת עשרים לדריוש המלך שהוא ארתחשסתא ובמסכת ראש השנה מנאתו שנת עשרים שנת עשרים לגזירה שוה מן הכתוב שנאמר למטה ויהי בחדש ניסן שנת עשרים לארתחשסתא וגו׳ ומחדש תשרי היו מונין לחשבון הפנים ועל כן נאמר כאן ויהי בחדש כסלו שנת עשרים וגו׳ הוא כסלו הבא לאחר תשרי ולמטה נאמר ויהי בחדש ניסן שנת עשרים וגו׳ הוא ניסן שבאותה שנה והיני יכול לפתור ולומר מניסן היו מונין לחשבון שנותיהם ואותו מעשה הכתוב למטה של׳ ויהי בחדש ניסן וגו׳ היה קודם מעשה זה שנאמר ויהי בחדש כסלו שנת עשרים וגו׳ ואין מוקדם ומאוחר בהם דבר זה אינו יכול לפתור ולומר והפרשיות מוכיחות שלא אותו מעשה של פרשה שנייה לא היתה כי אם בשביל מעשה זה של פרשה זאת ראשונה: אחד מאחי · אחד מחברי: ואשאלם על היהודי׳ וגו׳ · שאלתי להם על עניין פליטת היהודי׳ אשר נשארו בירושלם מן השבי שלו בבל: הפליטה · על שם שנגלו מגלות בבל: ועל ירושלם · ועל עניין העיר שאלתי אליהם: ויאמרו לי · השיבו לי על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון תחילה על ענין היהודים ואחר כך על ענין החומות והשערים: הנשארים שם וגו׳ · אותם היהודים אשר נשארו שם במדינת ירושלם הם נאמרו ברעה גדולה ובחרפה לפי שהאומות בוזזים וסולבי אותם: וחומת ירושלם מפורצת · וחומת העיר הרי היא פרולה והשערים שרופי׳ בחם בקדמתן שיצרא לא בנו חומת העיר ושעריה כי אם בניין בית המקדש לבדו: נצתו · כמו נכרתו: ימים · כמו ימים: אנה · לשון בקשה ותחנה: קשבת · כמו קושבת כי כאשר יאמר מאהב לאהב כן יאמר מן קשב קושב וקושבת: חבל · שם דבר · לשון השחתה וחי״ת נקדת בחטף פתח ואינו יכול לפותרו בלשון פעול שאם כן היה לו ליקרא חי״ת בקמץ גדול: חבלנו · לשון השחתה כמו חבולה לא עבדת וכן חבלו מנחש: אם יהיה נדחכם · כענין שנאמר אם יהיה נדחך וגו׳: אנה יי׳ תהי נא אזנך קשבת · בתחלת תפלתו אמר לשון זה של תחנה וכן לאחר תפלתו: לעבדך היום וגו׳ · כך היה מתפלל על עצמו: לפני האיש הזה · לפני המלך: משקה · כמו מבקה למלך מנריס וזה שפרשתי למעלה כדברי רבותינו הארתחשסתא הוא דריוש ועל שם המלכות נקרא כך: יין לפניו · הביאו יין לפני המלך בחבר: ואשא את היין · ואנכי נשאתי את כוס היין ונתתיהו למלך וכן המנהג שהמביא יין בחבר המלך אינו נושאו ונותנו למלך אבל שר המשקים מקבל כוס היין מיד המביא והוא נושאו ונותנו למלך: ולא הייתי רע לפניו · ואני לא הייתי רגיל להיות רע לפניו ברוב פנים כי אם שמח וטוב לב ועתה הייתי זועף ברוב פנים: ואתה איך חולה · והרי אין אתה חולה: אין זה · אין המעשה הזה כי אם רוע לב שיש בלבך עלי להמיתני בשם המות בשתיית כוס זה: ואירא הרבה מאד · ונתירא מאד על כך שלא יעליל עלי המלך עליליה: מדוע לא יהיו פני · מדוע לא יהיו פני רעים: אשר העיר · ירושלם שהיא בית קברות אבותי חרבה: אשר תשלחני · שתתן לי רשות לעלות לירושלם ולבנותה: ויאמר לך · והתרתי לפני המלך בתפילתי כן יהי רצון מלפני אלהי השמים שתשלח שלחני ובקשתי: אשר תשלחני · משחו המלכה כענין שנאמר שגלתיה ולחנתיה שכן נוהג המקרא לכתוב המלכה אצל הפלגש לי המלך · בזעה שדבר אלי המלך היתה משחו המלכה יושבת אצלו: והשגל · מן תשובו · ומתי תשוב · ומתי דעתך לחזור: ויטב לפני המלך · כשיו ופלגשיו כמו מלכות ופלגשים: עד מתי יהיה מהלכך · מתי הרצה שיהא מהלכך ומסעך: ומתי תשוב · ומתי דעתך לחזור: וישלחני · נתן לי רשות ללכת ואתנה לו זמן · נתתי לו זמן לחזור: הגרות

אבן עזרא

ויש מהם נשים · מעטו ויש מקצת מאלה שהיו להם נשים וכבר שמו בנים והטעם הולידו מהם בנים הו ויש״מו בנים לפי רחשי האבות להתיעץ מה יעשה להם או יגרשום או אם יקריבום: דברי נחמיה · שנת עשרים · למלכות ארתחשסתא שהוא דריוש: ישבתי ואבכה · ישבתי לארץ או ישבתי משומם: קשבת · תואר דבר על משקל עורת: יומם ולילה · דבק עם מתפלל והפירוש מתפלל היום והתפלל יומם ולילה פעמים רבות על בני ישראל תשמע חפלתי או היום שלם ופירוש יומם ולילה יקרא יום: חבול חבלנו · מן מחבלים כרמים ופירושו שחתנו מלותיך: אנא · לשון פיוס: ויהי · ואשא את היין · הנכון כוס היין: ולא הייתי רע לפניו · כי חפץ שרותי: פניך רעים · מענין די מרעע כל אלין והטעם שבורים כדרך החולה: והתפלל אל אלהי השמים · וכבר התפללתי: והשגל · מן תשגלנה ונקראת כן המזומנת למלות המלך: פחוות

רבי אברהם אבן עזרא

דברי נחמיה וגו׳ · מכאן ואילך כתב נחמיה · שנת עשרים · לדריוש בא אחד מאחיי · ואשאלם על היהודים הפליטה אשר נשארו מן השבי מבבל אשר עלו לירושלם לבנין הבית עם זרובבל ועם עזרא · ועל עיר ירושלם · והם השיבו על ראשון ראשון כי היהודים היו בחרפה גדולה ורעה גדולה בהיותם משועבדים לאויבים השונאים ובוזזים אותם · וירושלם היתה גם כן ברעה להיותה חומתה מפורצת ושעריה נצתו באש כי עזרא ושיעתו לא היה בהם כח רק לבנות הבית ולא העיר וחומותיה · וכשחטאי כן ישבתי על הארץ ואבכה ואתאבלה ימים הם ואהי צם ומתפלל לפני אלהי השמים · האל הגדול והנורא · ובגזר לא אמר כי חסד נעים משעבדים בבני ואיה גבורותיו · שומר הברית והוא הוא אשר לא אמר כי חסד נעים לבנים מאשר כלה להם לא שהביא השחתי מלותיו כי האוהב הוא העושה רצון אוהביו · אם כן אזנך קשבת ושומעת לשמוע אל תפלת עבדך אשר אני מתפלל · ויהיו עיניך פקוחות לראות הוידוי אשר אתודה על חטאת בית ישראל · ועל חטאת בית אבי ואבי אשר חטאו לך · ולאחר כתיבת הוידוי הכל״ב בי״ה שהיה מקובל על עצמו ובניו · ועל כל ישראל · חבל חבלנו לך והשחתנו השחתנו את דרכנו כאשר לא שמרנו את המצות שמציאותם בם אז ושעשה גלה והחקים שמציאותם ושעשה בם אז והמשפטים שמציאותם ונעשה גלה · זכר נא את הדבר אשר צויתה את משה עבדך · אם ישובו אל ה׳ · תקנם אף שיהיו נלקים בעמים · אם לאיתם עבדיך ועמך אשר פדית בכחך הגדול · ולכן אנא ה׳ תהי אזנך קשבת אל תפלת עבדך ואל תפלת עבדך ישראל שהם רוצים לשוב בתשובה ולירלה את שמך והצליחה נא לעבדך היום ותן אותו לרחמים לפני האיש הזה אמר דריוש · ויהי בחדש ניסן וגו׳ · הביאו המשקים יין לפני המלך ואני שהייתי משקה למלך ואשא את היין מיד המשקים ואתנה למלך ולא הייתי רע לפניו בעת הכתיבה כי כשאתי יין לפניו וחשל עלי · ואתה לי · כמו כי נעל התענית ולוס ובכי נשתנו פני · אין זה כי אם רוע לב · אין מתשבה רעה ודאגה

רבי אברהם אבן יחיא

דברי נחמיה וגו׳ מכאן והלאה כתב נחמיה · שנת עשרים · לדריוש בא אחד מאחיי · ואשאלם על היהודים הפליטה אשר נשארו מן השבי מבבל אשר עלו לירושלם לבנין הבית עם זרובבל ועם עזרא · ועל עיר ירושלם · והם השיבו על ראשון ראשון כי היהודים היו בחרפה גדולה ורעה גדולה בהיותם משועבדים לאויבים השונאים ובוזזים אותם · וירושלם היתה גם כן ברעה להיותה חומתה מפורצת ושעריה נצתו באש כי עזרא ושיעתו לא היה בהם כח רק לבנות הבית ולא העיר וחומותיה · וכשחטאי כן ישבתי על הארץ ואבכה ואתאבלה ימים הם ואהי צם ומתפלל לפני אלהי השמים · האל הגדול והנורא · ובגזר לא אמר כי חסד נעים משעבדים בבני ואיה גבורותיו · שומר הברית והוא הוא אשר לא אמר כי חסד נעים לבנים מאשר כלה להם לא שהביא השחתי מלותיו כי האוהב הוא העושה רצון אוהביו · אם כן אזנך קשבת ושומעת לשמוע אל תפלת עבדך אשר אני מתפלל · ויהיו עיניך פקוחות לראות הוידוי אשר אתודה על חטאת בית ישראל · ועל חטאת בית אבי ואבי אשר חטאו לך · ולאחר כתיבת הוידוי הכל״ב בי״ה שהיה מקובל על עצמו ובניו · ועל כל ישראל · חבל חבלנו לך והשחתנו השחתנו את דרכנו כאשר לא שמרנו את המצות שמציאותם בם אז ושעשה גלה והחקים שמציאותם ושעשה בם אז והמשפטים שמציאותם ונעשה גלה · זכר נא את הדבר אשר צויתה את משה עבדך · אם ישובו אל ה׳ · תקנם אף שיהיו נלקים בעמים · אם לאיתם עבדיך ועמך אשר פדית בכחך הגדול · ולכן אנא ה׳ תהי אזנך קשבת אל תפלת עבדך ואל תפלת עבדך ישראל שהם רוצים לשוב בתשובה ולירלה את שמך והצליחה נא לעבדך היום ותן אותו לרחמים לפני האיש הזה אמר דריוש · ויהי בחדש ניסן וגו׳ · הביאו המשקים יין לפני המלך ואני שהייתי משקה למלך ואשא את היין מיד המשקים ואתנה למלך ולא הייתי רע לפניו בעת הכתיבה כי כשאתי יין לפניו וחשל עלי · ואתה לי · כמו כי נעל התענית ולוס ובכי נשתנו פני · אין זה כי אם רוע לב · אין מתשבה רעה ודאגה

תורת חסד

דברי נחמיה וגו׳ תהי נא אזנך קשבת ועיניך פקוחות וגו׳ י״ל דלמה בא לומר אזן אחת ובעינים לומר עיניך לשון רבים ואומר כי דברה תורה כלשון בני אדם כי לענין השמיעה צריך השומע שיש את אזנו קשבת לשמוע את דברי המדבר יען כי האזן האחת היא רחוקה מן האמרת וכדי להבין הדבר כראשר יבר צריך שיהיה מסיב אזנו האחת להקשיב ולאומר הט אזנך ושמע דברי חכמים ולאומר מסיר אזנו משמוע תורה ולא אמר מסיר אזניו · או נאמר כי עשה עצמו כאשר יעשה המלך הגואל בתחל׳ ענין ההקשבה באזן אחת והא״כ שאל בעינים הראייה בב׳ עינים · או נאמר כי כיון בראייה בב׳ עינים על ענין הראייה בדרך כלל ועל ענין הראייה בדרך פרט · ואומר לשמוע אל תפלת עבדך אשר אנכי מתפלל לפניך היום יומם ולילה יר׳ אשר אנכי מתפלל לפניך בזמן הזה · יומם ולילה ויהיה מ״ב אומר היום כאומר וידעת היום והשבות וכו׳: חבול · חבלנו לך הוא מלשון מסכון כאומר לא תחבול וכו׳ כלומר מסכנו לך מסכנו והענין הוא כי מי שחטא לאדם אח׳ בענין מה הוא כמי שמסר מסכנו בידו שיכול לעשות ממנו כרצונו · וזה יובן עם מה שאר״ז ברי בידך ונרך בידי והבינהו: אנא · ה׳ תהי נא אזנך קשבת וגו׳ תהיה אזנך קשבת לשומעה כי סוף תפלתי אשר אנכי מתפלל לפניך היא על בני ישראל עבדיך: והנה

נחמיה ב ג

ואומר למלך אם־על־המלך טוב אגרות יתנו־לי על־פחות
עבר הנהר אשר יעבירוני עד אשר־אבוא אל־יהודה:
ואגרת אל־אסף שמר הפרדס אשר למלך אשר יתן־לי
עצים לקרות את־שערי הבירה אשר לבית ולחומת העיר
ולבית אשר־אבוא אליו ויתן־לי המלך כיד־אלהי הטובה
עלי: ואבוא אל־פחות עבר הנהר ואתנה להם את
אגרות המלך וישלח עמי המלך שרי חיל ופרשים:
וישמע סנבלט החרני וטוביה העבד העמני
וירע להם רעה גדלה אשר־בא אדם לבקש טובה לבני
ישראל: ואבוא אל־ירושלם ואהי־שם ימים שלשה:
ואקום לילה אני ואנשים מעט עמי ולא הגדתי לאדם מה
אלהי נתן אל־לבי לעשות לירושלם ובהמה אין עמי כי אם־
הבהמה אשר אני רכב בה: ואצא בשער הגיא לילה
ואל־פני עין התנין ואל־שער האשפת ואהי שבר בחומת
ירושלם אשר־המ פרוצים ושעריה אכלו באש: ואעבר
אל־שער העין ואל־ברכת המלך ואין־מקום לבהמה
לעבר תחתי: ואהי עלה בנחל לילה ואהי שבר בחומה
ואשוב ואבוא בשער הגיא ואשוב: והסגנים לא
ידעו אנה הלכתי ומה אני עשה וליהודים ולכהנים

ולחרים ולסגנים וליתר עשה המלאכה עד־כן ראה הגדתי:
ואומר אלהם אתם ראים הרעה אשר אנחנו בה אשר
ירושלם חרבה ושעריה נצתו באש לכו ונבנה את־חומת
ירושלם ולא־נהיה עוד חרפה: ואגיד להם את־יד אלהי
אשר היא טובה עלי ואף־דברי המלך אשר אמר־לי ויאמרו
נקום ובנינו ויחזקו ידיהם לטובה: וישמע
סנבלט החרני וטביה העבד העמוני וגשם הערבי ויל עגו
לנו ויבזו עלינו ויאמרו מה־הדבר הזה אשר־אתם עשים
העל המלך אתם מרדים: ואשיב אתם דבר ואומר להם
אלהי השמים הוא יצליח לנו ואנחנו עבדיו נקום ובנינו ולכם
אין־חלק וצדקה וזכרון בירושלם: ג ויקם
אליישיב הכהן הגדול ואחיו הכהנים ויבנו את־שער הצאן
המה קדשוהו ויעמידו דלתתיו ועד־מגדל המאה קדשוהו
עד מגדל חננאל: ועל־ידו בנו אנשי־יריחו ועל־ידו בנה
זכור בן־אמרי: ואת שער הדגים בנו בני הסנאה המה
קרוה ויעמידו דלתתיו מנעוליו וברחיו: ועל־ידם החזיק
מרמות בן־אוריה בן־הקוץ ועל־ידם החזיק משלם בן־ברכיה
בן־משיזבאל ועל־ידם החזיק צדוק בן־בענא: ועל־ידם החזיקו
התקועים ואדיריהם לא־הביאו צוארם בעבדת אדניהם:

ואנשים י׳ בקריאה וסימן ואנשים מבני ישראל חמשים ומאתים · החדלתי את דשני · החדלתי את דשני · כי ידע דוד · ויברח דוד הוא ואנשים אדומים · אל נתן בן עכבור · ואנשים צר הים ישפטו · ואנשים כה מעט ובא אליה מלך גדול · ויבא הנני אחד מאחי · ואקום לילה אני ואנשים מעט · חרבה נ׳ וסימ׳ טיב פת חרבה שלוה בה · ואמר למלך המלך לעולם יחיה · ואומר אליהם אתם רואים · וא׳ וחרבה וכל מנחה כלולה בשמן וחרבה · העמוני ה׳ מ׳ל בליש׳ וסימ׳ ויעל נחש העמוני · ושל אחריו ויאמר אוירים נחש · לא יבוא עמוני ומואבי · צלק העמוני דד״ה · וטוביה העבד העמוני רוילענו לנו רם פרא · ועל ידו ח׳ דכמ׳כי יסי׳ ועל ידו בנו אנשי יריחו ב׳ כי · ועל ידו רדזיק עזיאל בן חריה · צרפים ב׳ כו׳ · ועל ידו החזיק רטיש בן השכניה · שלום בן הלוחות שר חצי פלך · חשביה שר חצי פלך · ויחזק על ידו עזר בן ישוע · ואדיריהם ב׳ ום ל וסי׳ שלהו צעדיהם למים · ועל ידם החזיקו התקועים · וא׳ אדיריהם מחזיקים על אהיהם:

אבן עזרא

פחות · פלס ופחות הסר לה״ל הפועל: לקרות · מן קירות בתינו: ולבית אשר אבא אליו · הוא בית המלך ופי׳ הבית שאכנס בו כי הבית הסמוך לחומת העיר הוא בית המקדש: ריכב בה · בעגלה: ואהי שובר · מן ויסבר להשגיח ומלשון חכמיני ל״ס סברה והטעם הייתי חושב ומתיין בחומות: המפורצים · על דרך מזה בדרך הלכם הלכתי עמי רק לאנשי המסורת הפרידום לקצר המלות ולפרש המ״ם הפתוחה רמז בחומות הפתוחות ופרוצות הוא דרך דרש והדרך הראשון בעיני נכון: לעבור תחתי · הפוך היא וכן הפירוש ואין מקום לבהמה אשר תחתי לעבור: עד כן · פי׳ עד עשותי כן לא הגדתי להם: ויחזקו ידיהם לטובה · בעבור הטובה הידועה שהמלך מטיב לי חזקו ידיהם ולבם: מן חלק וצדקה · אינכם ראויים שתעשו לצדקה בבנין ביתו שתהיו נזכרים לפניו: המה קדשוהו · הקדושה בלשוננו היא מעלה גדולה על כן נקראת קדושה וכן יקדיש את ביתו קדש: המה קרוהו · שמו קורותיו: ועל ידו · כשנין היש על ידו לדגליהם כטעם בעבור וכן בעבור יד הביא׳ החזיקו ידם פליטי ופלוטי לבנו׳: ואדיריה׳ לא הביאו צוארם בעבודת אדוניהם · המדון והשר הממונה עליהם ממשפחתם:

היסנה

ולהפיל חומת העיר בלילה ולהרבות פרצותיה למען יהיו בני העיר למחר להוטי׳ ומסכימי׳ בעצה אחת עם נחמיה לבנות חומות העיר · וכן מוכיח המעשה בתוך הפרשה: ואנחה בשער הגיא · יצאתי בחוצו שער בלילה עם האנשים אשר עמי ולבד מוחו מקום של עין התנין ולמוחו שער האשפות שבחומת העיר והייתי פורץ בחומה והחומה היתה נוחה להפילה ולפרוץ בה ולפי שהיתה שרופה בחש: אשר הם פרוצי׳ · שהם מוחם מקומות היו פרוצים והם פרצו בהם יותר: והעבור אל שער העין · רציתי לעבור אל מוחן מקומות שבחומות העיר ובמוחן פרצות ואין מקו׳ במוחן פרצות קטנות: ואהי עולה · והייתי עולה מלד אחד בלילה והייתי סובב בחומה עם האנשי׳ אשר עמי: ואשוב ואבא · ובאשר חזרתי באתי לדרך שער הגי׳: והסגנים · אשר בעיר לא היו יודעין להיכן הלכתי ולא התעסקה אשר עשיתי: עד כן · עד עתה: והומר אליהם · למחר אמרתי להם: כיד אלהי · אשר נתן לי חן והגלתה לפני המלך: לטובה · הכל נתכונו לטובה לבנות חומת העיר ומגדליה: ולעינו כאשר שמעו הגרי׳ שמועות בניין חומת העיר היו מלעיגי׳ עלינו: העל המלך · אם על המלך אתם מורדים לבנות חומת העיר כדי למרוד בו: ולכם אין חלק · מה לכם בבניין חומת העיר הזאת כי אין לכם חלק בה: שער הגיא · כך שמו של שער: המה קדשוהו · לאותו שער בקדושה העיר: לאחותיו · שלא על כל בינה ובינה שבנו אחו בניין של שער הלאן: בנו אנשי יריחו · שכך היה מנהגם הללו היו בונים כלאן בחומת העיר עד חצאים בניינם המוטל עליה׳ והאחרים היו בונים סמוך לבניין הראשון וכך היה מנהגם בזה אחר זה עד שנבנית כל החומה: ופל · כתו ועליו מטה מגשה בסמוך וכן פתרונו סמוך לבניין ילו והמקרא לא דקדק בלשונו פעמים שהוא חוזר על ידו ופעמים שהוא חוזר עליו ואחריו החזיק: המה קרוהו · כך שם השער: המה קרוהו · נתנו הקורות ותקרות על השער · קרוהו משקל חזק כמו מן קרה דומה המקרה במים עליותיו · וקו״ף של קרוהו הינה כהונה לינקל בחירק בענין זה מפני רי״ש של אחריה כמו ברך חרף עשהו וברכתיה והיתה לגויים וזרתיים בארלות הגעולים · מסגריו שעוי״ילן בלע״ז: החזיק · לבנות הבנין: התקועים · כך היו נקראים על שם מקומם שהיה תקוע: ואדיריהם · עשירים של תקוע: לא הביאו צוארם · לא סייעו בעבודתו של הקב״ה לבנות חומת העיר: ואת

רשי

אגרות יתנו לי · סיפריך על רשותך ודעתך מוחמו בחיתוך לפחי׳ של עבר הנהר של גלי ארץ ישראל: אשר יעבירוני · ויתיירוני לשלום: עד אשר אבא · לירושלים אשר במדינת יהודה: ואגרת אל אסף · ותשלח כתב הגרת אל אסף: שומר הפרדס · ממונה היה על היערים אשר למלך: לקרו׳ · משקל חזק לעשות חקרו׳ וקירות לשערי בירת הר הבית שהרי בית המקדש בנו בבניינו הבל שערי חומת הר הבית וחומת החצר אשר סביב בית המקדש לה בנו עדיין: ולחומת העיר · ולעשות את קירות לחומת העיר: ולבית אשר אבא אליו · ולעשות בית אשר אשב בו לשורכי: ויתן לי המלך · את כל אשר שאלתי ממנו: כיד · כפי ידו של הב״ה שהיתה טובה עלי להצליחני: ואתנה להם את אגרות המלך · למען יתיירוני לשלום: שרי חיל ופרשים · שלח המלך עמי לכבודי למען הלך לשלום: וישמע סנבלט וגו׳ · כאשר שמעו שבאתי לבקש טובה על ישראל ולבנות חומות ירושלים וירע בעיניהם כי היו גרי יהודה ובנימין: ואהי שם ימים שלשה · הייתי בירושלים ימים שלשה ולסוף שלשת ימים קמתי בלילה אני ואנשים מעטי׳ עמי ולא הגדתי לשום אדם את אשר נתן הקב״ה בלבי: ובהמה אין עמי · כי כל האנשים מעטי׳ אשר עמי הלכו ברגליהם אבל אני הייתי רוכב על בהמה שלא היו רואים לרכיב על סוסיהם למען יהיו יוצאים מן העיר בצינעה בלא ידיעת אדם והם הלכו לשבור

אגרות · פלס ופחות הסר לה״ל הפועל: לקרות · מן קירות בתינו: ולבית אשר אבא אליו · הוא בית המלך ופי׳ הבית שאכנס בו כי הבית הסמוך לחומת העיר הוא בית המקדש: ריכב בה · בעגלה: ואהי שובר · מן ויסבר להשגיח ומלשון חכמיני ל״ס סברה והטעם הייתי חושב ומתיין בחומות: המפורצים · על דרך מזה בדרך הלכם הלכתי עמי רק לאנשי המסורת הפרידום לקצר המלות ולפרש המ״ם הפתוחה רמז בחומות הפתוחות ופרוצות הוא דרך דרש והדרך הראשון בעיני נכון: לעבור תחתי · הפוך היא וכן הפירוש ואין מקום לבהמה אשר תחתי לעבור: עד כן · פי׳ עד עשותי כן לא הגדתי להם: ויחזקו ידיהם לטובה · בעבור הטובה הידועה שהמלך מטיב לי חזקו ידיהם ולבם: מן חלק וצדקה · אינכם ראויים שתעשו לצדקה בבנין ביתו שתהיו נזכרים לפניו: המה קדשוהו · הקדושה בלשוננו היא מעלה גדולה על כן נקראת קדושה וכן יקדיש את ביתו קדש: המה קרוהו · שמו קורותיו: ועל ידו · כשנין היש על ידו לדגליהם כטעם בעבור וכן בעבור יד הביא׳ החזיקו ידם פליטי ופלוטי לבנו׳: ואדיריה׳ לא הביאו צוארם בעבודת אדוניהם · המדון והשר הממונה עליהם ממשפחתם:

תורת חסד מושיע הוסים

אנה רז״ל אמר שאמר פרעה ומבקש אתה לכלות את המלכה אמור להם הרי אתם בני חורין הרי אתם ברשותכם הרי אתם עבדים של הק״בה ההיל פרעה לוה והומר לשעבר הייתם עבדי אבל עכשו הרי אתם בני חורין הרי אתם ברשותכם והרי אתם עבדים של הק״בה לריכים אתם להלל לו שאתם עבדיו וזהו שנאמר הללו עבדי ה׳ · ובמאמר זה י״ל כי הנה הם לא אמרו לו שיאמר להם כ״ב דברים ולמה כיון באמירתם אשר על כן נראה לי שהם כוונו לומר לו שיאמר להם דברי פיוסים ולשון טוב והוא שיאמר להם קודם כל דבר הרי אתם בני חורין ויחזור ויאמר להם הרי אתם ברשותכם כלי לומר להם את״כ הרי אתם עבדים של

אבן יחייא

שבלבך · ואיזה הדבר אחר לומר הסבה מדוע פני כן יעלינו עלי בבקשי גדלות כאלה לבנות ירושלים וחומותיה · ועם כל זה בתחזקתי ולומר מדוע לא ידעו פני והעיר בית קברות אבותי חריבה ושעריה אכלו באש · ויאמר לי המלך על מה אתה מבקש מחני · ואעשה כדברך להוציא ממך הרוע פניה · ותכף בשמעי את דבריו ואתפלל אל ה׳ בהתחננתי פיוסים בלבבי לעשות שאלתי · ואומר למלך אם על המלך טוב הדבר · יעשהו · ואם לא יהיה טוב יעשהו בשבילי אם טוב אני בעיניו לשלחני לבנות עיר קברות אבותי · ויאמר לי המלך בפיות הסגל המלכה יושבת אצלו עד מתי ימים מהלכך ומתי תשוב כי אני ארך אלך ממך להשקיטני בהיותך בלמן בעיני · ואני

לאתי לו זמן קצוב ויסב בעיני המלך וישלחני · ושאלתי מחנו אגרות אל פחות עבר הנהר שיעבירוני עד אשר אבוא אל יהודה · ואלוני מיד כל אויב בדרך: המלך סיתן לי עצים כדאוי לעשות הבנין · וכן נתן · וגם כן שלח עמי שרי חיל ופרשים ואבוא אל פחות עבר הנהר ואתנה להם את אגרות המלך · ואגרת אל אסף ונו׳ וכ״ת פרשם הדבר וידע מאל לעזרתי ישראל על אשר בא לבקש טובה על ישראל · ואבוא אל ירושלים ובלילה יחד עם האנשים אשר אתי הייתי סובב את פרצות החומה אשר היו קלי ההרסים להיותם שרופות אש · וזה עשיתי למען לבלתי אמר לאחרים · וכן היה כי בראותם את יד אלה׳ אשר היא טובה עלי לאמרו נקום ובנינו · ויחזקו ידיהם אים אל דעתו לעשות הטובה הזאת · וישמע סנבלט וגו׳ וילעיגו לנו בדברים · ויבזו עלינו · בחרים העל המלך אתם רוצים למרוד שתחזקו חומות העיר · ואשיב אותם דבר ואומר כראה כי הם היו אומרים בדראשונה בבנה עמכם כי לכם לבדכם ולא לאלהיכם והם השיבו אין לכם חלק וזכרון בירושלים · ואף אם תעשו אותה מעשה אשר יראה בו כי תעבדו לאלהינו לא יחסר לכם לצדקה להיותם גרי אדמות ולא גרי צדק · ובנו את סער הגאן · הוא השער לה׳ אשר כל גאן קדשה נכנסים בו · ולכך נאמר המה קדשוהו בזה השער מה שנאמר בשערים האחרים קדשוהו ולא קדשוהו · ובנו החומה עד מגדל חננאל · שהיה מגדל שם בדרשונה נקרא כן · ועל ידו ואחלו בנו אנשי יריחו · וכן כלם כי לכל חברת אנשים נתנו חלק ל׳ תחומה המושל עליהם לבנותה · ואדיריהם ועשיריהם מהתקועים לא הביאו צוארם בעבודת אדוניהם ה׳ כי לא רצו להיות מקושה בבנין · והעניים שבהם בעניים החזיקו · לבסף פחת עבר הנהר שבנו בחומה בית מושב עם כסא מוכן לשבת בו פחת עבר הנהר בבואו לעיר · ויעמדו ירושלים לשון מקלת המלכות · ומגד ביתו כפל חלקו מהחומה שבנו לו לבנות · יבנו ויעלו סיכך אותו · מגד נפשתו כתו לשבתו מלוחות דעלת המתחלפות · ויהי

ואת שער הישנה החזיקו יויריע בן־פסח ומשלם בן־בסודיה
המרת קרותו וישימו דלתתיו ומנעליו ובריחיו: ועל־
ידם חזיק מלטיה הגבעני וידון המרונתי אנשי גבעון
והמצפה לכסא פחת עבר הנהר: על־ידו חזיק עזיאל
בן־הרהיה צורפים ועל־ידו חזיק חנניה בן־הרקחים
ויעזבו ירושלם עד החומה הרחבה: ועל־ידם חזיק
רפיה בן־חור שר חצי פלך ירושלם: ועל־ידם חזיק
ידעיה בן־חרומף ונגד ביתו ועל־ידו חזיק חטוש בן־
חשבניה: מדה שנית חזיק מלכיה בן־חרם וחשוב בן־
פחת מואב ואת מגדל התנורים: ועל־ידו חזיק שלום
בן־הלוחש שר חצי פלך ירושלם הוא ובנותיו: את
שער הגיא חזיק חנון וישבי זנוח המה בנוהו ויעמידו
דלתתיו מנעליו ובריחיו ואלף אמה בחומה עד שער
השפות: ואת שער האשפות חזיק מלכיה בן־רכב
שר פלך בית־הכרם הוא יבננו ויעמיד דלתתיו מנעליו
ובריחיו: ואת שער העין חזיק שלון בן־כל־חזה שר
פלך המצפה הוא יבננו ויסללנו ויעמידו דלתתיו מנעליו
ובריחיו ואת חומת ברכת השלח לגן המלך ועד־המעלות
היורדות מעיר דויד: אחריו חזיק נחמיה בן־עזבוק
שר חצי פלך בית־צור עד־נגד קברי דויד ועד הברכה
העשויה ועד בית הגבורים: אחריו החזיקו הלוים רחום
בן־בני על־ידו חזיק חשביה שר־חצי־פלך קעילה לפלכו:
אחריו החזיקו אחיהם בוי בן־חנדד שר חצי פלך קעילה:

ויחזק על־ידו עזר בן־ישוע שר המצפה מדה שנית מנגד
עלות הנשק המקצע: אחריו החזיק ברוך בן־זכי
מדה שנית מן־המקצע עד־פתח בית אליישיב הכהן
הגדול: אחריו החזיק מרמות בן־אוריה בן־הקוץ מדה
שנית מפתח בית אליישיב ועד־תכלית בית אליישיב:
ואחריו החזיקו הכהנים אנשי הככר: אחריו החזיק
בנימן וחשוב נגד ביתם אחריו החזיק עזריה בן־מעשיה בן־
ענניה אצל ביתו: אחריו החזיק בנוי בן־חנדד מדה שנית
מבית עזריה עד־המקצוע ועד־הפנה: פלל בן־אוזי
מנגד המקצוע והמגדל היוצא מבית המלך העליון אשר
לחצר המטרה אחריו פדיה בן־פרעש: והנתינים היו
ישבים בעפל עד נגד שער המים למזרח והמגדל היוצא:
אחריו החזיקו התקעים מדה שנית מנגד המגדל הגדול
היוצא ועד חומת העפל: מעל שער הסוסים החזיקו
הכהנים איש לנגד ביתו: אחריו החזיק צדוק בן־אמר
נגד ביתו ואחריו החזיק שמעיה בן־שכניה שמר שער
המזרח: אחרי החזיק חנניה בן־שלמיה וחנון בן־צלף
הששי מדה שני אחריו החזיק משלם בן־ברכיה נגד נשכתו:
אחרי החזיק מלכיה בן־הצרפי עד־בית הנתינים והרכלים
נגד שער המפקד ועד עליית הפנה: ובין עליית הפנה
לשער הצאן החזיקו הצרפים והרכלים: ויהי
כאשר שמע סנבלט כי־אנחנו בונים את־החומה ויחר לו
ויכעס הרבה וילעג על־היהודים:

ויאמר

לכסא ו' וסי' ותקעתיו יתד במקום נאמן · כי עשית משפטי ודיני · על ידם החזיק מלטיה הגבעוני' · וירבר אתו טובות · נשבע יי' לדוד · אם ישמרו בניך · סימן כל הדין ענינא אחריו הוא ר"פ במ"ב ואחריו וס"מ' ואחריו החזיקו הכהנים · ואחריו החזיק שמעיה בן שכניה · אחריו דכתיב אחרי וקרי אחריו ב' בענינא וסי' החזיק חנניה בן שלמיה · החזיק מלכיה בן הצרפי · ותר בשמואל כתיב אחרו וקרי אחריו אלעזר בן דודו · ושארא אחריו כתיב וקרי · ויחזק ה' וסימ' ויקם יהונתן בן שאול · ויחזק חרש את צורף מחליק פטיש · ויחזק על ידו עזר בן ישוע · ויחזק את המצדות · ויחזק ויבן את כל החומה · וכל דסמי' לארכא דבו' ויחזק · וט"ו ויחזק בקרי' וסימן נמסר בשמואל א' סימן י"ז · תכלית ה' וסי' תכלית שנאה שנאתים · ולכל תכלית הוא חוקר · אם עד תכלית שדי תמצא · עד תכלית בית אליישיב · והרוכלים ג' וחסר וסימ' הנתינים והרכלים · הצרפים והרכלים · וילינו מרכלים ומכרי כל:

רשי

זאת שער הישנה · כך שמה · לכסא פחת עבר הנהר · עבר הנהר כסא לאחד בני כדי ליסב בו אותו פחת של עבר הנהר · צורפים · אותה מספחה היתה נקראת על שם אומנותם · ויעזבו את ירושלם · מלאיה עפר על החומה הרחבה כדי להחזיקה · שר חצי פלך ירושלם · שר היה על חצי העם שבירושלם · פלך לשון דוכסות ומלכות · ונגד ביתו · נפל חלקו לבנות שהיה ביתו סמוך לאותו מקום של חומת העיר · מדה שנית · כאות' מדה אחר בנה חבירו שלמעלה גם הוא בנה כתותו · שנית מדה בבנין החומה אינו נופל לומר לשון מדה בבנין השעריים לפי שאין להן כי אם בבנין חלק של חומ' שלא מצינו בכל הפרשה בבנין השעריים לשון מדה · ואת מגדל התנורים · גם הוא בנה אותו מגדל שמתו כך כל המגדלים הללו שבפרשה היו בנויי' בחומת העיר סביב · הוא ובנותיו · שלום ובנותיו החזיקו לבנות הבנין על שער האשפות ושער האשפות לא היה בכלל · שר פלך המצפה · שר ודוכום המצפה · הוא יבננו · הוא היה בונה אותו שער · ויסללנו · והוא היה מסכך אותו לשון מסללתא · ואת חומת ברכת השלח · שהיא כיוצא לגד גן המלך · ועד המעלות · הם היו מכירים מקומות הללו · בית צור · שם מקום · לפלכו · מאותה שדרה חצי פלך בנה בניין זה לפלכו כ"ף דגושה כאשר יאמר מן מלך מלכו מן עבד עבדו כן יאמר מן פלך פלכו שאות אחרונה של שם דבר מאותיות בג"ד כפת דגושות · הלוים · הם היו · מנגד עלות הנשק · מנגד אותו מקום שהיו עולים הגבורים אל הנשק לפי פשוטו של מקר' מראה שהיה שם מקום אחד בסמוך לחומה וכלי זין של נשק הגבורים היו נותנין שם כענין שב' ערי מבצר והנשק · המקנוע · לקרן זוית של חומה · החרה · פתרונו לפי ענינו וכפל לשון הוא על החזיק · מפתח בית אליישיב ועד תכלית וגו' · מנגד אותו בית בנה בניינו נגד ביתם שהיה שם בסמוך לחומה והנתיני' היו יושבים בעופל הנתינים היו יושבים באותו מחוז ומחוז אחר היו בונים אותו לחומה עד נגד שער המים של לד המזרח · והמגדל היוצא מגדל אחד היה בחומה שהוא יוצא וכולל מבפנים · אים לנגד ביתו · כל אחד היה בונה כנגד ביתו · וחנון בן צלף הששי · בנים הרבה היו לו לצלף וחנון הוא הששי · מדה כשני · כמו שנית · נשכתו · כמו לשכתו לשכה אחת היתה לו שם בסמוך לחומה · בין הצורפי · אים הצורף ונקרא על שם אומנותו · ובין עליית הפנה לשער הצאן · תחלת הבנין התחילו לבנות שער הצאן שג' ויבנו את שער הצאן וגו' כך היו בונין החומה מסביב בזה אחר זה · לפני

אבן עזרא

היכנה · שם התאר והמתיאר חסר · אנשי גבעון חסר ויו' והנכון ואנשי גבעון אי מלעיה וידון אנשי גבעון והמצפה · לכסא פתח עבר הנהר יתכן להיות לכסא שם איש והלמ"ד היא המורה על העצם והטעם החזיקו לבנות לעצם כשא המכונה פתח עבר הנהר וכמוהו פתח מואב או לכסא שם מקום סמוך ומלת פתח עבר שם איש והטעם אלה הנזכרים החזיקו ידם לבנות על לכסא פתח עבר הנהר והוא הנכון · ויעזבו ירושלם · מלשון חכמים מעזיבה ויש אומרים כי כן עזוב תעזוב עמו · חצי פלך · כטעם מחוז ותרגום שלשת הנפת חלתא פלכין לנפת דור אחד לפלך דור חד · ונגד ביתו · חסר החזיק · בן הלוחש · יתכן להיות שם אחר בעבור ה"א הידעת כי לא יכנס על שם עצם אדם · השפות כמו האשפות וכמשך המ"לף בקמצית הה"א · כל חוזה · שם איש · הוא יבננו · עתיד תחת עבר או פי' החזיק פלוני שהוא יבננו · ויסללנו · מתרגו' בכל קורתי בסלל עידותי · עלות הנשק · שם מקום כמעט קצה · החרה החזיק · מלשון חרון והטעם החרה אפו על עצמו על עבוד המלאכה והחזיקו ידו במלאכה שנית והחרה פועל יוצא מבנין הכבד הנוסף ויחר עליו אפו · בעפל · מבצר גבוה וכן עפל בת ציון ויעפילו ויגביהו ומלת אשר חסר מן הפסוק וכן הוא והנתינים בעפל החזיקו עמהם · מדה שני · כמו שנית וכן אל בית הנשים שני · נגד נשכתו · כמו לשכתו זה אומר בכה וזה אומר בכה · ויהי · האמלים · חברו כי אומלל אני והם לשון כריתה ושברון הגוף מרוב סבל · היעזבו

אבן יחייא

דיני כאשר שמע סנבלט חרה לאפו ויכעס וילעג על היהודים לאמר מה תעשון היהודים האומללים האלה · הלא האומות יעזבו להם לזבוח · היכלו מלאכתם ביום אחד זה לא לאשר · כי הם צריכים לזמן הרבה להשלים הבנין ולא יוכלו להשלימו מפני עניותם · היכלו לרפאת אלהי' מהחומה ההרוסה אשר הם שחוזות בערמות העפר והמה שרופות וימסו חשיהם ושוכים לאמר כי לא יוכלו להשלים הבנין אם יעלה שועל עליו יפרוץ חומת אבניהם

שמע

נחמיה ד

ויאמר׳ לפני אחיו וחיל שומרון ויאמר מה היהודים
האמללים עשים הייעזבו להם היזבחו היכלו ביום היחיו ג׳ ל׳ ל׳ ל׳
את־האבנים מערמות העפר והמה שרופות׳ ג׳ ח׳ מל׳
וטוביה העמני אצלו ויאמר גם אשר־הם בונים
אם־יעלה שועל ופרץ חומת אבניהם׳
שמע אלהינו כי־היינו בוזה והשב ב׳ ל׳
חרפתם אל־ראשם ותנם לבזה בארץ שביה׳ ואל־תכס ל׳ ל׳
על־עונם וחטאתם מלפניך אל־תמחה כי הכעיסו לנגד פיין ל׳ ל׳
הבונים׳ ונבנה את־החומה ותקשר כל־החומה ה׳ ג׳ ל׳
עד־חציה ויהי לב לעם לעשות׳ ל״ה פס׳ בעמ׳ דיג׳ ומרכת
ויהי׳ כאשר שמע סנבלט טוביה כפול מסמ׳ לעכתה
והערבים והעמנים והאשדודים כי־עלתה ארוכה לחומות ד
ירושלם כי־החלו הפרצים להכתם ויחר להם מאד׳ ל
ויקשרו כלם יחדו לבוא להלחם בירושלם ולעשות ט״
לו תועה׳ ונתפלל אל־אלהינו ונעמיד משמר ב׳ לעשות חסף
עליהם יומם ולילה מפניהם׳
ויאמר יהודה כשל כח הסבל והעפר הרבה
ואנחנו לא נוכל לבנות בחומה׳ ויאמרו צרינו לא ידעו ״ב

ג׳ ל׳ ולא יראו עד אשר נבוא אל־תוכם והרגנום והשבתים
את־המלאכה׳ ויהי כאשר־באו היהודים הישבים
אצלם ויאמרו לנו עשר פעמים מכל־המקומות אשר
תשובו עלינו׳ ואעמיד מתחתיות למקום מאחרי
בלחיים ק׳ ל רפי׳ לחומה בצחיים ואעמיד את־העם למשפחות עם־
וח׳ דגש׳ ל׳ חרבתיהם רמחיהם וקשתיהם׳
ה פס׳ מל׳ וחל׳ על ואראה ואקום ואמר אל־החרים ואל־
ע׳ ל׳ ב׳ הסגנים ואל־יתר העם אל־תיראו מפניהם את־אדני
ג׳ נסי׳ ל׳ ב׳ הגדול והנורא זכרו והלחמו על־אחיכם בניכם
ובנותיכם נשיכם ובתיכם׳
ג׳ ומעט ויהי כאשר שמעו אויבינו כי־נודע
ל׳ ונסי׳ ק׳ לנו ויפר האלהים את־עצתם ונשוב כלנו אל־החומה
איש אל־מלאכתו׳
ויהי׳ מן־היום ההוא חצי נערי
ל׳ עשים במלאכה וחצים מחזיקים והרמחים המגנים
ל׳ והקשתות והשריונים והשרים אחרי כל־בית יהודה׳
הי׳ ל׳ ונתי׳ ס׳ הבונים בחומה והנשאים בטבל עשים באחת ידו
ג׳ נסי׳ עשה במלאכה ואחת מחזקת השלח׳

והבונים

שרופות ב׳ א׳ חס׳ וסימ׳ עריכם שרופת אש אדמתכם׳ היחיו את האבנים מערמות העפר׳ מלפניך י׳ וסימ׳ נמסר בסדר משפטים וירמיה סיף סימן י״ח׳ סימן לנהרדעי ומערבא
על עונם למרינחאי אל עונם׳ וסוראי אמרי ואל עונם׳ ויהי לב חד מן י״ד פסוקי׳ בטעם דרגא ומירכא כפילה מישמשים לטפקא וסימן ויבא לו יין ושת׳ למה תעשה כה
לעבדיך׳ אשר לא צוה אותם׳ הלא טוב לנו שוב מצרימה׳ ויקרא לה נבח בשמו׳ נעלם מן המלך אשר לא הגיד לה המלכים׳ אשר לא הגיד לה הדר״ה׳ ויחנו אלה נכח אלה
המלכים׳ אני יי׳ נעניתי לוכה׳ ונת לו׳ מסביב היהושפט׳ הלוא זה איד מיצל מאש׳ ודי לא ידע תהודעון׳ ויהי ריב ומדון ישא׳ ויהי לב לעם לעשות׳ ויהי ג׳ בטעם
גרמי כסיפרא וסימ׳ ויהי כשמעי את הדברים האלה ישבתי׳ ויהי כאשר שמע סנבלט כי אנחנו בונים את החומה׳ ויהי כאשר שמעו אויבינו כי נודע׳ ואמר אל החרים הד מן
ה׳ פסוקים אל אל ואל על וסימ׳ נמסר בהזקא׳ ריש סימן י׳ ועי״ן במסר׳ רבתא מ״ה דקש״ה לי אנ״י הצעיר המאס״ף כ״ א אינם שו״ם על אל ואל ע״ל כ״ יש מה״ם בוו״ן ויש מי
שמונ״ה ד׳ בערך אל בס״ר׳

אבן עזרא

היעזבו׳ כרחמן ענין מעזיבה׳ היזבחו׳ כמו לזבח חנכת הבית׳ והטע׳ היקריבו
זבח חנכת הבית׳ היכלו׳ היפלימו בניכם ביום הידוע שהם משערים להשלים׳
היחיו את האבנים׳ כי האבן השרופה כמת היא נחשבת׳ בוזה׳ שם דבר על
משקל נומה שוחה והטעם לבזיון׳ לבזה׳ מן להם בזזו׳ ותקשר׳ כי הפרוגים
נסחתו׳ עלתה הרוכה׳ בעבור תריכות הימים׳ ונעשית לו תועה׳ לנחתיה לו
לעם ירושלם ותועה׳ שם דבר על משקל עולה שוחה ופי׳ תועה כי העומד בדרך
כח עה שאינו יודע מה יעשה׳ ונעמיד משמר עליהם׳ בעבורם׳ ויהי׳ ויאמרו
לנו׳ הגידו לנו עשר פעמים כי מכל המקומות אשר תשובו לעת הערב מלבנות
משם חשלים לבא עלינו ויתחתיות למקום הידוע שסבים משם הבונים בערב׳
בלחיים׳ כמו לחיה שלע׳ ויהי מן היום ההוא׳ והרמחים׳ הוי״ו נוסף לו הוא
הפוך וכמו מחזיקים המגיני׳ והרמחים לו טעמו והרמחים בידם׳ מים

כאשר שמעתי בלעגם עלינו התפללתי תפילה זאת׳ בארץ שביה׳ שיגלו מעל אדמת׳ כאשר גלינו׳ והל חכם׳ כמו ואל תכסה דוגמת זאוד אחר אל הגל׳ כמו אל
תגלה׳ כי הכעיסו׳ אשר הכעיסו נגד הבוני׳ להלעיגם׳ ותקשר׳ כאשר נתקשרה החומה ונכנת עד חציה׳ אז היה לב העם להטו ומשוך לעשות בניין החומה׳ כי
עלתה חרוכה׳ שנכנתה החומה׳ חרוכה ענין חיבה ותרופה׳ כי החלו הפרוצי׳ להכהם׳ אשר התחילו מכשי העיר שהיו פרוצי׳ עד עתה מאין חומה היו עתה סתומים
בבניין החומה׳ ולעשות לו תועה׳ לעשות לו בבנין החומה קלקול והשחתה תעה כמו ודבר על יי׳ תעה׳ עליהם׳ על הבונים׳ מפניהם׳ מפני האויבים׳ ויאמר
יהודה׳ כך היו אומרים ומתאוננים אנשי יהודה׳ כשל כח הסבל׳ הסובלים ועומסים האבנים ופעלים לבנין החומה נכשלו בכחם שאין בהם כח לבנות מפני האויבים׳
והעפר הרבה׳ ובעדיין יש עוד ואומר הרבה ליתן בבנין החומה׳ לומר שעדיין המלאכה גדולה עלינו לבנות׳ ואנחנו לא נוכל לבנות בחומה מפני פחד האויבים׳ ויאמרו
צרינו׳ כך היה נאמרים מספר יהולך׳ לא ידעו ולא יראו׳ כך היו אומרים צרינו עלינו לא ידעו ולא יבינו ישראל בנו עד אשר נבא בתוכם ונהרוג אותם ובדבר
זה נכשלות ונבטל הבנין׳ ויהי כאשר בא היהודים׳ ועתה נאספו הצרים אשר נתקשרו יחד לבא להלחם בנו עם היהודים אשר היו ביניהם בהרצותם ואותם יהודים אשר
נתחברו עמהם באו לפני החיל בדרך אנשי המלחמה׳ לדבר אלינו ובענין הזה הערימו היהודים עם החוביים׳ ויהי כאשר באו היהודים היושבים אצלם וגו׳ ׳ ויאמרו לנו עשר
פעמים׳ התרו בנו אותם היהודים עד עשר פעמים להנחם באויבינו כי הם באים למלחמה וכך אמרי לנו מכל המקומות וגו׳ מכל אותן המקומות שתהיו נפוצים שם בבנין
החומה אנה ואנה תהיו והיריים להיות נאספים יחד עד אשר תשובו עלינו ביחד להלחם בנו׳ ואעמיד מתחתיות לחומה׳ כאשר שמעתי דבריהם העמדתי מתחתיות לאותו
מקום סביב לירושלם מאחרי לחומת העיר׳ בלחיים׳ מוספחות׳ מן העם׳ מגבורים שבהם עם כלי זיין שלהם להלחם באויבינו כאשר יבאו׳ ואעמיד מתחתיות וגו׳
ואעמיד את העם וגו׳ מקרא זה דוגמת והיו המים אשר תקח מן היאור וגו׳ והיו לדם ביבשת כי הנה אויביך יי׳ כי הנה אויביך יאבדו וגו׳ עורי עורי דברי
שיר וגו׳ לא לנו יי׳ לא לנו וגו׳ ואחרת ואקוס׳ כאשר ראיתי האויבים באים קמתי לדבר אל החורים והסגנים לזרוז להלחם באויבינו׳ על אחיכם׳ בשביל אחיכם׳ כי
נודע לנו הדבר׳ אשר באו להלחם בנו׳ ונשב כלנו׳ חזרנו כלנו ממקום שנתפרדנו יחד לקראת האויבים כל אחד ואחד במלאכתו לבנין החומה׳ ויהי מן היום ההוא׳
ומלאותו יום והלאה היו חצי הגבורים עושים בבנין החומה ושאר חצי הגבורים היו מזויינים בכלי זיינם לשמור אחיהם העושים במלאכה׳ והרמחים׳ וי״ו יתירה כמו וי״ו של
ואיה וענה׳ והסריס׳ היו מחובריים אחרי כל שבט יהודה להיות זהירים במלחמה׳ הבונים בחומה וגו׳ אותן שהיו בונים ואותן שהיו עומסים ונושאים המשאות ביד
אחת היו עושים מלאכתן וביד אחת היו נושאים כלי זיין׳ השלח׳ כלי קרב׳ כמו מעבור בשלח וכן חברו מנחש׳ והבונים

הורת חסד

וכמו כן מה היא ההקדמה בתחלת דבריו באומרו הלא אנכי הפלשתי ואתם עבדים לשאול אלא
שהענין הוא שאמר להם הנה הבדל גדול יש בינינו לבניכם כי הנה אנכי הפלשתי
ואינני עבד לשום נברא וכמוני הם כל הפלשתים ואתם כבר אתם עבדים ועכ״ז ברו לכם איש
וירד אלי׳ הם יוכל להלחם אתי והכני והיינו לכם לעבדים שהוא ענין מחוקם אלינו כי מעולם לא
היינו לעבדים לשום נמלא׳ ואם אני אוכל לו והכיתיו והייתם לנו לעבדים ולא היה הפרש
בעבודתיכ׳ כי אם שתעבדו אותנו כשם שעד עתה הייתם עבדי׳ לשאול וזהו ג״כ אומר התחזקו
והיו לאנשים פלשתים פן תעבדו לעבריים ולכן אמרו אלינו עבדי פרעה׳ הנה אם תאמר להם על
עכשו

רש״י

לפני אחיו וחיל שומרון׳ לפני חבריו וחיל שומרון שהיו ארי יהודה׳ האמללים׳
ענין חלשו׳ ורפיון׳ מה היהודים׳ מלוע היהודים כך הם עושים׳ היעזבו להם׳
וכי הם שבורים אשר יעזבו ויניחו להם החומות לבנות׳ היזבחו׳ אם יזבחו להם
את זבחיהם תמיד כמו שהם שבורים׳ היכלו ביום׳ אם יכלו וישלימו מלאכתם
אשר התחילו ביום אחד לומר שגם יניחום החומות לגמור את בניינם׳ היחיו׳
אם יחיו ויתקנו ויחזירו האבנים לקדמתן להיות קשות׳ והזקים מן העפר׳ והמה
שרופות׳ והאבנים היו שרופות ונעשות עפר כך היו הלעיגים׳ ומתלוצצים כל
בניין החומה שהיו בונים מן האבנים שרוכות שנפלו לארץ מן האש כאשר נשרפה
ירושלם׳ מערמות׳ ענין חמרים ותלים׳ שיביה העמוני הגלו׳ טוביה היה
אצלו של סנבלט׳ ויאמר׳ וכך היה אומר ומלעיג׳ גם אשר הם בונים׳ אף
הבנין הזה אשר הם בונים׳ אם יעלה שועל׳ על הבנין לפרוץ חומת העיר מה
יהא עליו לומר שאין לבנין תקנה׳ וכל מי שירצה יבוא ויפרוץ בו׳ שמע אלהינו׳
כאשר שמעתי בלעגם עלינו התפללתי תפילה זאת׳ בארץ שביה׳ שיגלו מעל אדמת׳ כאשר גלינו׳ והל חכם׳ כמו ואל תכסה דוגמת זאוד אחר אל הגל׳ כמו אל
תגלה׳ כי הכעיסו׳ אשר הכעיסו נגד הבוני׳ להלעיגם׳ ותקשר׳ כאשר נתקשרה החומה ונכנת עד חציה׳ אז היה לב העם להטו ומשוך לעשות בניין החומה׳ כי
עלתה חרוכה׳ שנכנתה החומה׳ חרוכה ענין חיבה ותרופה׳ כי החלו הפרוצי׳ להכהם׳ אשר התחילו מכשי העיר שהיו פרוצי׳ עד עתה מאין חומה היו עתה סתומים
בבניין החומה׳ ולעשות לו תועה׳ לעשות לו בבנין החומה קלקול והשחתה תעה כמו ודבר על יי׳ תעה׳ עליהם׳ על הבונים׳ מפניהם׳ מפני האויבים׳ ויאמר
יהודה׳ כך היו אומרים ומתאוננים אנשי יהודה׳ כשל כח הסבל׳ הסובלים ועומסים האבנים ופעלים לבנין החומה נכשלו בכחם שאין בהם כח לבנות מפני האויבים׳
והעפר הרבה׳ ובעדיין יש עוד ואומר הרבה ליתן בבנין החומה׳ לומר שעדיין המלאכה גדולה עלינו לבנות׳ ואנחנו לא נוכל לבנות בחומה מפני פחד האויבים׳ ויאמרו
צרינו׳ כך היה נאמרים מספר יהולך׳ לא ידעו ולא יראו׳ כך היו אומרים צרינו עלינו לא ידעו ולא יבינו ישראל בנו עד אשר נבא בתוכם ונהרוג אותם ובדבר
זה נכשלות ונבטל הבנין׳ ויהי כאשר בא היהודים׳ ועתה נאספו הצרים אשר נתקשרו יחד לבא להלחם בנו עם היהודים אשר היו ביניהם בהרצותם ואותם יהודים אשר
נתחברו עמהם באו לפני החיל בדרך אנשי המלחמה׳ לדבר אלינו ובענין הזה הערימו היהודים עם החוביים׳ ויהי כאשר באו היהודים היושבים אצלם׳ ויאמרו לנו עשר
פעמים׳ התרו בנו אותם היהודים עד עשר פעמים להנחם באויבינו כי הם באים למלחמה וכך אמרי לנו מכל המקומות וגו׳ מכל אותן המקומות שתהיו נפוצים שם בבנין
החומה אנה ואנה תהיו והיריים להיות נאספים יחד עד אשר תשובו עלינו ביחד להלחם בנו׳ ואעמיד מתחתיות לחומה׳ כאשר שמעתי דבריהם העמדתי מתחתיות לאותו
מקום סביב לירושלם מאחרי לחומת העיר׳ בלחיים׳ מוספחות׳ מן העם׳ מגבורים שבהם עם כלי זיין שלהם להלחם באויבינו כאשר יבאו׳ ואעמיד מתחתיות וגו׳
ואעמיד את העם וגו׳ מקרא זה דוגמת והיו המים אשר תקח מן היאור וגו׳ והיו לדם ביבשת כי הנה אויביך יאבדו וגו׳ עורי עורי דברי שיר וגו׳ לא לנו יי׳ לא לנו וגו׳ ואחרת ואקוס׳ כאשר ראיתי האויבים באים קמתי לדבר אל החורים והסגנים לזרוז להלחם באויבינו׳ על אחיכם׳ בשביל אחיכם׳ כי
נודע לנו הדבר׳ אשר באו להלחם בנו׳ ונשב כלנו׳ חזרנו כלנו ממקום שנתפרדנו יחד לקראת האויבים כל אחד ואחד במלאכתו לבנין החומה׳ ויהי מן היום ההוא׳
ומלאותו יום והלאה היו חצי הגבורים עושים בבנין החומה ושאר חצי הגבורים היו מזויינים בכלי זיינם לשמור אחיהם העושים במלאכה׳ והרמחים׳ וי״ו יתירה כמו וי״ו של
ואיה וענה׳ והסריס׳ היו מחובריים אחרי כל שבט יהודה להיות זהירים במלחמה׳ הבונים בחומה וגו׳ אותן שהיו בונים ואותן שהיו עומסים ונושאים המשאות ביד
אחת היו עושים מלאכתן וביד אחת היו נושאים כלי זיין׳ השלח׳ כלי קרב׳ כמו מעבור בשלח וכן חברו מנחש׳ והבונים

אבן יחיא

שמע אלהינו וגו׳ היא תפלת נחמיה שמע אלהינו כי היינו בוזה להם ותנם לבזה בארץ שביה כי
יגלו מעל אדמתה הזאת כמונו׳ ויהי לב העם לעשות כי בראותם הסלמת חצי החומה בשלום
ידעו כי ה׳ בעזרם׳ והתנבאו להעליה כלם נגב אחד׳ וכאשר שמעו האויבים כי עלתה חרוכ׳
ותרופה לחומות׳ כעסו יחד לבוא להלחם בירושלם׳ ונתפלל אל ה׳ ׳ ונעמיד משמר מאנשי
מלחמה על הבונים יומם ולילה כדי להשמר מפניהם׳ ויאמרו אנשי יהודה כשל כח הסבל והם
האנשים הנושאים והמחברים אל הבונים לבנות׳ וזה יען כי העפר הרבה׳ והאויבים
מרפים ידי עושי המלאכה׳ וגם אנחנו הבונים לא נוכל לבנות מפני זה׳ ואמרו אשר שמעו
את הדבר אמרו לא ידעו ולא יראו׳ ובפקע פתאום בבוא אל תוכם והרגנום והשבתנו המלאכה׳
והיהודים אשר היו יושבים בתוכם והיו מוכרחים לבוא להלחם עמהם׳ באותה מקום היה צריך לעמוד עם המלחמה כדי לשוב עליהם ולהלחם בבואם׳ כי פעמים
רבות בא והשכימו ביניהם לבוא מכל אחד אחד אלם מהחומה׳ ובכל פעם כתבלה להם על ידי אחיהם היהודים אשר עם אויביהם׳ באופן כי כאשר שמעו אויבינו שבכל פעם מודע לנו הקשר שלהם וזה
בעזר׳ ה׳ שהפר עצתם כאנו מלבוא עוד׳ ונשב כלנו אל החומה איש לאלכתו׳ וזה׳ והרמחים מוספת כמו ואיש ועבה׳ והשרים אחרי כל בית יהודה להזהירם על המלאכה ועל המלחמה ולזרוז
ולסדרם׳ הבונים והסבלים הנושאים׳ ביד אחת היו עושים מלאכתם׳ וביד אחת היו מחזיקים הכלי זין׳ ומעלות השחר ועד צאת הכוכבים היו אנשי העם בונים׳ ואנשים מחזיקים ברמחים
לשמרם מהאויבים׳ ובלילה כלם יחד היו לנים בירושלם לשמרם׳ איש זהו המחזיק ברמח הנבוך ונערו׳ איש הבונה אשר היה במדרגת מסרתו כמו ויהוסע בן כון כעד
ואין אני ואתי ונערי ואל אנשי המשמר׳ אשר אחרי ישנים בלילה׳ ואין אנחנו פושטי׳ את בגדינו לא ביום ולא בלילה׳ רק כאשר ירצה אחד מאנשי המשמר לרחוץ את חלוקו אשר יפשוט׳ אז הוא
בעצמו ירחיצנו ביום כדי שלא לאבד זמן רק בבגדיו׳ שלחו הייתי תרגום ובעשו את בגדיו ושלח׳ ותהי

אל וְהַבּוֹנִים אִישׁ חַרְבּוֹ אֲסוּרִים עַל־מָתְנָיו וּבוֹנִים וְהַתּוֹקֵעַ
בַּשּׁוֹפָר אֶצְלִי: וָאֹמַר אֶל־הַחֹרִים וְאֶל־הַסְּגָנִים וְאֶל־
יִתֶר הָעָם הַמְّלָאכָה הַרְבָּה וּרְחָבָה וַאֲנַחְנוּ נִפְרָדִים עַל־
הַחוֹמָה רְחוֹקִים אִישׁ מֵאָחִיו: בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר תִּשְׁמְעוּ
אֶת־קוֹל הַשּׁוֹפָר שָׁמָּה תִּקָּבְצוּ אֵלֵינוּ אֱלֹהֵינוּ יִלָּחֶם לָנוּ:
וַאֲנַחְנוּ עֹשִׂים בַּמְّלָאכָה וְחֶצְיָם מַחֲזִיקִים בָּרְמָחִים מֵעֲלוֹת
הַשַּׁחַר עַד צֵאת הַכּוֹכָבִים: גַּם בָּעֵת הַהִיא אָמַרְתִּי לָעָם
אִישׁ וְנַעֲרוֹ יָלִינוּ בְּתוֹךְ יְרוּשָׁלִַם וְהָיוּ־לָנוּ הַלַּיְלָה מִשְׁמָר
וְהַיּוֹם מְלָאכָה: וְאֵין אֲנִי וְאַחַי וְנְעָרַי וְאַנְשֵׁי הַמִּשְׁמָר
אֲשֶׁר אַחֲרַי אֵין אֲנַחְנוּ פֹשְׁטִים בְּגָדֵינוּ אִישׁ שִׁלְחוֹ הַמָּיִם:

ה

וַתְּהִי צַעֲקַת הָעָם וּנְשֵׁיהֶם גְּדוֹלָה אֶל־
אֲחֵיהֶם הַיְּהוּדִים: וְיֵשׁ אֲשֶׁר אֹמְרִים בָּנֵינוּ וּבְנֹתֵינוּ
אֲנַחְנוּ רַבִּים וְנִקְחָה דָגָן וְנֹאכְלָה וְנִחְיֶה:
וְיֵשׁ אֲשֶׁר אֹמְרִים שְׂדֹתֵינוּ וּכְרָמֵינוּ וּבָתֵּינוּ אֲנַחְנוּ עֹרְבִים
וְנִקְחָה־דָגָן בָּרָעָב: וְיֵשׁ אֲשֶׁר אֹמְרִים לָוִינוּ כֶּסֶף לְמִדַּת
הַמֶּלֶךְ שְׂדֹתֵינוּ וּכְרָמֵינוּ: וְעַתָּה כִּבְשַׂר אַחֵינוּ בְּשָׂרֵנוּ
כִּבְנֵיהֶם בָּנֵינוּ וְהִנֵּה אֲנַחְנוּ כֹבְשִׁים אֶת־בָּנֵינוּ וְאֶת־בְּנֹתֵינוּ
לַעֲבָדִים וְיֵשׁ מִבְּנֹתֵינוּ נִכְבָּשׁוֹת וְאֵין לְאֵל יָדֵינוּ
וְשָׂדֹתֵינוּ וּכְרָמֵינוּ לַאֲחֵרִים:

וַיִּחַר לִי מְאֹד כַּאֲשֶׁר שָׁמַעְתִּי אֶת־זַעֲקָתָם וְאֵת
הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה: וַיִּמְלֹךְ לִבִּי עָלַי וָאָרִיבָה אֶת־הַחֹרִים
וְאֶת־הַסְּגָנִים וָאֹמְרָה לָהֶם מַשָּׂא אִישׁ־בְּאָחִיו אַתֶּם
נֹשִׂאִים וָאֶתֵּן עֲלֵיהֶם קְהִלָּה גְדוֹלָה:
וָאֹמְרָה לָהֶם אֲנַחְנוּ קָנִינוּ אֶת־אַחֵינוּ הַיְּהוּדִים
הַנִּמְכָּרִים לַגּוֹיִם כְּדֵי בְנוּ וְגַם־אַתֶּם תִּמְכְּרוּ אֶת־
אַחֵיכֶם וְנִמְכְּרוּ־לָנוּ וַיַּחֲרִישׁוּ וְלֹא מָצְאוּ דָבָר:
וָאֹמַר וַיֹּאמֶר לֹא־טוֹב הַדָּבָר אֲשֶׁר־אַתֶּם עֹשִׂים הֲלוֹא בְּיִרְאַת
אֱלֹהֵינוּ תֵּלְכוּ מֵחֶרְפַּת הַגּוֹיִם אוֹיְבֵינוּ: וְגַם־אֲנִי אַחַי
וּנְעָרַי נֹשִׁים בָּהֶם כֶּסֶף וּדָגָן נַעֲזֹבָה־נָּא אֶת־הַמַّשָּׂא הַזֶּה:
הָשִׁיבוּ נָא לָהֶם כַּהַיּוֹם שְׂדֹתֵיהֶם כַּרְמֵיהֶם זֵיתֵיהֶם
וּבָתֵּיהֶם וּמְאַת הַכֶּסֶף וְהַדָّגָן הַתִּירוֹשׁ וְהַיִּצְהָר אֲשֶׁר
אַתֶּם נֹשִׁים בָּהֶם: וַיֹּאמְרוּ נָשִׁיב וּמֵהֶם לֹא נְבַקֵּשׁ
כֵּן נַעֲשֶׂה כַּאֲשֶׁר אַתָּה אוֹמֵר וָאֶקְרָא אֶת־הַכֹּהֲנִים
וָאַשְׁבִּיעֵם לַעֲשׂוֹת כַּדָּבָר הַזֶּה: גַּם־חָצְנִי נָעַרְתִּי וָאֹמְרָה
כָּכָה יִנְעַר הָאֱלֹהִים אֶת־כָּל־הָאִישׁ אֲשֶׁר לֹא־יָקִים אֶת־
הַדָּבָר הַזֶּה מִבֵּיתוֹ וּמִיְּגִיעוֹ וְכָכָה יִהְיֶה נָעוּר וָרֵק
וַיֹּאמְרוּ כָּל־הַקָּהָל אָמֵן וַיְהַלְלוּ אֶת־יְהוָה וַיַּעַשׂ הָעָם
כַּדָּבָר הַזֶּה:

ויאמר
ד כתי ויאמר
וקרי ואמר

גם

ויש ו׳ ר״פ וסימ׳ ויש אשר יהיה הענן מערב • ויש תקוה לאחריתך • ויש אשר אמרים בנינו ובנותינו • ויש אשר אמרים שדותינו • ויש אשר אמרים לוינו כסף : והנה אנחנו נ׳ וסי׳ מאלמים אלומים • והנה אנחנו בקרש • והנה אנחנו כבשים את בנינו : נש ס ג׳ ובענין וסימ׳ וימלך לבי עלי לאמר • וגם אני אחי ונערי נשים • השיבו נא להם כהיום : ואמר ר׳ בתיב ויאמר וקרי׳ ואמר וסימ׳ ויאמר אלי מה אתה רואה דזכריה דמנורת זהב תנינא דפסיק • ויאמר לי מי אתה ויאמר אליו עמלקי • ויאמר לא טוב הדבר אשר אתם עושים הלא ביראת • ויאמר להם לא יפתחו שערי ירושלם : ויהללו ד׳ בקריאה וסי׳ ויראו אתה שרי פרעה ויהללו • ויהללו את אלהיהם דשמשון • עד לשמחה • גם חצני נערתי ואמרה :

רשי

והבונים • כילד היו בונים שהיו כלם חגורים איש חרבו על מתניו ובונים : אצלי • הוא היה תדיר אצלי : הרבה • היא גדולה : יגעים בעדינו : איש ונערו • כל אחד ואחד מן הבונים ובחור אחד עמו : ילינו בתוך ירושלם • ובלילה היה להם למשמר והיום עושים מלאכה נמצא שלא היו ישנים כלום : אין אנו פושטין בגדינו • תמיד היינו זריזים במשמר : איש שלחו המים • מושב על מין שלמעלה כמו יצא עתק מפיכם אין איש ממנו פושט בגדיו לשכב או לרחון אותם במים וכפל לשון הוא על אין אנחנו פושטין שלחו הפשטתו כמו ופשטו את בגדיו דמחורגם ושלח : ותהי צעקת העם ונשיהם גדולה • לא העם העניים היו צועקים מאד : אל אחיהם היהודים • בשביל אחיהם היהודים עשירים : ויש אשר אומרים • נותן טעם לדבריו למה היו צועקים יש מהם בדלת העם שהיו אומרים אנחנו רבים עם בנינו ובנותינו ונקחה דגן ועתה יש לנו למכור בנינו ובנותינו ליקח מהם דגן למען נחיה כך היו צועקים על היהודי׳ עשירים שלא היו רוצים לפרנסה : ויש אשר אומרי׳ שדותינו וגו׳ ויש מהם בעניים שהיו מתאוננים ואומרי׳ שדות וכרמי׳ ובתים נתן לאחרים בערבון ומשכן ליקח דגן למזונותינו : ברעב • אחרי שאין מזונותי׳ לנו העשירי׳ מנכסיהם לפרנסותינו : ויש אשר אומרים לוינו כסף • ויש מהם אשר אומרי׳ כבר לוינו כסף מאחרי׳ על שדותינו וכרמינו לפרוע מס המלך ומעכשיו אין לנו כלו׳ לצורך פרנסתינו: למדת המלך • למס המלך כמו מגדה בלו והלך : ועתה כבשר אחינו בשרינו • ועכשיו אנו משעבדים ומיוחסים כאחינו שהם עשירים : כבניה׳ בנינו • כבניה׳ שהם משעבדים ומיוחסים כמו כן מיוחסי׳ בנינו : והנה אנחנו כובשי׳ • ועתה יש לנו להיות כובשים ונותני׳ בנינו ובנותינו לאחרי׳ על עסק מזונותינו : ויש מבנותינו נכבשות • וכבר יש קצת מבנותינו שהן נכבשות לאחרי׳ לעבדות : ואין לאל ידינו • ואין כח בידינו לפדותם : ושדותינו וכרמינו לאחרים • אף שדות וכרמי׳ מסרנו ביד אחרי׳ לפרנסתינו ומה נאכל מעתה כי אין לנו במה להתפרנס : וימלך • ויועץ לבי בעצמי : והריבה • כתוכחתי על החורים והסגנים שהם העשירי׳ : משא איש באחיו אתם נושאים • מדוע אתם כך עושים היה לכם לפרנס העניים הללו ואתם מלוים להם ממון לכבוש בניהם ובנותיה׳ ושדותיה׳ וכרמיה׳ ובתיה׳ : ואתן עליה׳ קהלה גדולה • הקהלתי ואספתי עליהם קהלה גדולה לצעוק עליהם כדי לבייש׳ : ואמרה להם • וכן אמרתי להם אנחנו קנינו כבר את אחינו היהודי׳ אשר בשביה מיד הגוי׳ שהיו נמכרי׳ להם : כדי בנו • באותו די ממון שבידינו : וגם אתם • ואף אתם תמכרו לנו׳ את אחיכ׳ הנכבשי׳ תחת ידיכ׳ לעבדי׳ : ונמכרו לנו • והמעשה יבא לידי כך שיהיו מכירי׳ לנו מיד הגוי׳ : לא טוב הדבר • רע הדבר בפני הקב״ה : ויחריסו • שתקו וכתביסו ולא ידעו מה להשיב : מחרפת • מפני חרפת הגוי׳ שהם מוכיחים : וגם אני ואחי ונערי • אף אני וחבירי מושים בהם ממון ואנחנו נעזוב ונמחול להם כל ההלוואות הללו מושים כמו הנושה בא לקחת : השיבו נא • ואף אתם תעשו כמוני למחול להם כל חובותיה׳ : ומאת הכסף • ורוב הכסף שהם חייבי׳ לכם עם הדגן והתירוש וגומר : ויאמרו נשיב • והם אמרו להשיב ולמחול הכל : לעשות כדבר הזה • שהיו מוחלי׳ גם הם : גם חצני נערתי • אף אני בגדי חצני נערתי אינם כמו הבגדים בחולין נערתי מעפר : ככה ינער • ככה יגער הקב״ה מן העול׳ ומנכסיה׳ כל אותם שלא יהו מוחלין חובותיה׳ : נעור ורק • בלא נכסי׳ : אשר לוה אותי • המלך : פחס

אבן עזרא

מים שלחו • חרבו ורצה לומר כי אינם פושטים בגדיהם וגם כליהם אינם מניחים כי בלכתם אל המשתה בלילה כליהם בידם ויש אומרים שהוא מן התרגום והפשיטו ויצלח וטעם שלחו הפשטתו וכן הפירוש אין אנחנו מפשיטים בגדינו זולתי אים שנריך הרחיצה והטהרה הוא לבדו היה פושט בגדיו וזהו שלחו המים וזה נכון מאד : מלאכה • חסר למ״ד הסירות והנכון למשמר למלאכה : ותהי צעקת העם • הם העניים שהיו צועקים על אחיהם העשירים • יש אומרים בנינו ובנותינו רבים ונקחה דגן מאשר נמצא ונאכל ונחיה כי אין אחינו מעניקים אותנו : ויש עורבים • משימין בערבון ונקחה דגן מאחינו ברעב : ויש • למדת המלך • בעבור המס שנוה המלך לתת לנו לוינו כסף על שדותינו וכרמינו : כבשר אחינו בשרינו • אף על פי שאנו לוין מהם כי הכתוב אמר לא תהיה לו כנשה והם כובשין בנותינו בחזקה : וימלך • תרגום איעצך איתלכינך : כדי בנו • ככאנו ודי לנו : ונמכרו לנו • פי׳ ואחר שהם נמכרו לנו תמכרו אותם לגויים לא טוב הדבר : ביראת אלהינו • בעבור יראתו : תלכו מחרפת הגוים • והטעם לא תשמעו חרפתם וזהו בשנת השמטה על כן לעקו העם והעד המספר למטה משנת עשרים ועד שנת שלשי׳ ושתי׳ מדריוש המדי שנה ומכרם ג׳ שנים והרבעים לאחשורוש הרי מ״ד וג׳ שנים • ולשון משא הקשור בבי״ת הוא כמלוה : ומאת הכסף • ומי שהלוה מאה משקלי כסף או דגן ותירוש ויגיר לא תבקשו מהם והפשיק האחר מפרע זה באחרו נשיב ומהם לא נבקש : והשביעם • על ידי הכהנים כי הם המשביעים בענין והשביע הכהן את האשה על כן קראם : ומהם לא נבקש • פירושו ומהם לא נבקש המשוי : חצני • זרועי או כנף הכסות יקרא חוצן : נערתי • מן וינער יי׳ את מצרים : מביתו • מבניו : ויהללו את שם יי׳ • שמם בלבם לעשות כן : פחס

אבן יחייא

יתרי לצעקת העם על גדולה אל אחיהם העשירים • כי יש אשר היו אומרים היותם עתודים מבנים ובנות הרבה ואין מאומה בידם • ולכן היו שואלים לצדקה דגן כדי לחיות • ויש אשר אומרים שהיו רוצים למשכן הקרקעות שלהם כדי לקחת דגן • ויש אשר אומרים שלקחו בהלוא׳ כסף על שדותיהם וכרמיהם כדי לפרוע מס המלך • ועתה כבשר אחינו העשירים בשרנו כי אנחנו מיוחסי׳ כהם וכבניהם בנינו • ולמה א״כ ראוי שיכבשו בנינו לעבדים כי כבר יש מבנותינו נכבשות אליהם ואין לאל ידינו לפדות׳ כי כבר משכנו שדותינו וכרמינו לאחרים • ויחר לי מאד • ויחלף לבי עלי לקח׳ עצה מה לעשות • ואריבה את החורים • ואומרה להם משא איש באחיו אתם נושאים • כמו כי תשה ברעך משאת מאומה • לא טוב הדבר כי היה לכם לתת להם מחיתם בחנם ולא בהלוא׳ • ואתן עליהם קהלה גדולה מעם לא שנתקבצו לצעוק עליהם על זה כדי לבייש׳ • הזהרו ללכת בירלת האלהים שהוא טוב לכם מלכת בחרפ׳ הגוים אויבינו • ואל ידע בעיניכם הדבר כי ועתה מהיהודים הנכבשים לכם מה תרצו לעשות הלא לאחיכם לגוים שימכרום לנו שנית • בחוצי כמוכ׳ בזה וגם אני אחי ונערי מושים בהם כסף ודגן ולכן יחד בלב שלם נעזב׳ כל את המשא והחוב הזה כמלות שמוט כל בעל משה ידו • ותשיבו להם שדותיהם וגו׳ • גם חצני נערתי מנזלת והביאו בכך בחוצן • וה״ל כי נער את בגדיו • פחס כמו פתח יהודה • לחם הפחה לא אכלתי • הנה היו חייבים היהודים לתת די מחסרו לפחה מכל עניני מאכל • ואני לא לקחתי דבר מהם לאכל אכלתי מאלי • בהפך הפחות הראשונים אשר הכבידו עולם על העם והיו לוקחים לחם ויין וזולת ארבעים שקלים כסף ונעריהם היו שולטים על העם ולוקחים מאשונם אשר יש בעיניהם • וזולת זה מאוקי נחל לכת פחות וסולת מאלי • זולת כי הנערי׳ נערי על המלאכה • ולא נקשתי לקנות נחלת שדה וכרם כי כל מלאכתי היה לטוב הכללי • וק״ל אים זולת הגרים אשר באים אלינו כלם מוכלים על שולחני • ועם כל הסולת הזולת המס הנהוג מלחם הפה׳ לא נקשתי לרחתי על העם כי כבדה העבודה עליהם : ויהי

תורת חסד מושיע חוסים

עבדו הייתם עבדי ועכשו הרי אתם עבדים להק״בה יובן מזה שכונתך היא לומר שעבדים היו ועבדים יהיו ואין האמת כן כי הנה הם מעולם לא היו עבדים כי אם להק״בה ולזה צריך אתה לומר להם הרי אתם בני חורין ממה שהיה מוטל עליכם עד עכשו לעבוד לאותו וכדי שלא יובן מזה שעם היותם בני חורין מעכין עבודתם עדין הם משועבדים לעוס כמלא אחר וכו׳ ועל דרך מה שהוא ממנהג העולם שמלך אחד ימשול על איזו אומה וכו׳ לכן אמור להם ג״כ והרי אתם בראותכם ואחרי כן אמור להם הרי אתם עבדים של הק״בה ויובן מזה שכונתך היא לומר שאחרי שהם מושלים בעצמם הם עבדים להק״בה באופן שאין להם הענין שמעבדות אחד יצאו אל עבדות

נחמיה ה ו

גַּם מִיּוֹם אֲשֶׁר־צִוָּה אוֹתִי לִהְיוֹת פֶּחָה בְּאֶרֶץ יְהוּדָה מִשְּׁנַת
עֶשְׂרִים וְעַד שְׁנַת שְׁלֹשִׁים וּשְׁתַּיִם לְאַרְתַּחְשַׁסְתְּא הַמֶּלֶךְ
שְׁנֵים שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה אֲנִי וְאַחַי לֶחֶם הַפֶּחָה לֹא אָכָלְתִּי:
וְהַפֶּחָרוֹת הָרִאשֹׁנִים אֲשֶׁר־לְפָנַי הִכְבִּידוּ עַל־הָעָם וַיִּקְחוּ
מֵהֶם בְּלֶחֶם וָיַיִן אַחַר כֶּסֶף שְׁקָלִים אַרְבָּעִים גַּם נַעֲרֵיהֶם
שָׁלְטוּ עַל־הָעָם וְאֲנִי לֹא עָשִׂיתִי כֵּן מִפְּנֵי יִרְאַת אֱלֹהִים:
וְגַם בִּמְלֶאכֶת הַחוֹמָה הַזֹּאת הֶחֱזַקְתִּי וְשָׂדֶה לֹא
קָנִינוּ וְכָל־נְעָרַי קְבוּצִים שָׁם עַל־הַמְּלָאכָה:
וְהַיְּהוּדִים וְהַסְּגָנִים מֵאָה וַחֲמִשִּׁים אִישׁ וְהַבָּאִים אֵלֵינוּ
מִן־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר־סְבִיבֹתֵינוּ עַל־שֻׁלְחָנִי:
וַאֲשֶׁר הָיָה נַעֲשָׂה לְיוֹם אֶחָד שׁוֹר אֶחָד צֹאן שֵׁשׁ־
בְּרֻרוֹת וְצִפָּרִים נַעֲשׂוּ־לִי וּבֵין עֲשֶׂרֶת יָמִים בְּכָל־יַיִן
לְהַרְבֵּה וְעִם־זֶה לֶחֶם הַפֶּחָרָה לֹא בִקַּשְׁתִּי כִּי־כָבְדָה הָעֲבֹדָה
עַל־הָעָם הַזֶּה: זָכְרָה־לִּי אֱלֹהַי לְטוֹבָה כֹּל
אֲשֶׁר־עָשִׂיתִי עַל־הָעָם הַזֶּה:
ו וַיְהִי כַּאֲשֶׁר נִשְׁמַע לְסַנְבַלַּט וְטוֹבִיָּה
וּלְגֶשֶׁם הָעַרְבִּי וּלְיֶתֶר אֹיְבֵינוּ כִּי בָנִיתִי אֶת־הַחוֹמָה וְלֹא־נוֹתַר
בָּהּ פֶּרֶץ גַּם עַד־הָעֵת הַהִיא דְּלָתוֹת לֹא־הֶעֱמַדְתִּי בַּשְּׁעָרִים:
וַיִּשְׁלַח סַנְבַלַּט וְגֶשֶׁם אֵלַי לֵאמֹר לְכָה וְנִוָּעֲדָה יַחְדָּו בַּכְּפָרִים
בְּבִקְעַת אוֹנוֹ וְהֵמָּה חֹשְׁבִים לַעֲשׂוֹת לִי רָעָה:

ח מל׳ וכתו׳ ל כס״ס ל
ב ס״ס
ג
ד
ה מל׳ ב כי מה כ״ל ב
ג מל׳
ו
ז מל׳ ל וחל׳ ב מל׳ ג מל׳
ח
ט
ג מ״ח
ג מל׳ ל כ״ח חס׳ ל חסר כמו׳
ל

ח ב נס׳ וְאֶשְׁלְחָה עֲלֵיהֶם מַלְאָכִים לֵאמֹר מְלָאכָה גְדֹלָה אֲנִי עֹשֶׂה
ג כ״כ וְלֹא אוּכַל לָרֶדֶת לָמָּה תִשְׁבֹּת הַמְּלָאכָה כַּאֲשֶׁר אַרְפֶּהָ
ד וְיָרַדְתִּי אֲלֵיכֶם: וַיִּשְׁלְחוּ אֵלַי כַּדָּבָר הַזֶּה אַרְבַּע פְּעָמִים
וָאָשִׁיב אוֹתָם כַּדָּבָר הַזֶּה: וַיִּשְׁלַח אֵלַי סַנְבַלַּט כַּדָּבָר הַזֶּה
ג מל׳ ג פַּעַם חֲמִישִׁית אֶת־נַעֲרוֹ וְאִגֶּרֶת פְּתוּחָה בְּיָדוֹ: כָּתוּב בָּהּ
ד ל׳ ל מל׳ בַּגּוֹיִם נִשְׁמָע וְגַשְׁמוּ אֹמֵר אַתָּה וְהַיְּהוּדִים חֹשְׁבִים לִמְרוֹד
ה מ׳ ב עַל־כֵּן אַתָּה בוֹנֵה הַחוֹמָה וְאַתָּה הֹוֶה לָהֶם לְמֶלֶךְ
כי מה כ״ל ב ג מל׳ כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה: וְגַם נְבִיאִים הֵעֲמַדְתָּ לִקְרֹא עָלֶיךָ
ו בִּירוּשָׁלַם לֵאמֹר מֶלֶךְ בִּיהוּדָה וְעַתָּה יִשָּׁמַע לַמֶּלֶךְ כַּדְּבָרִים
הָאֵלֶּה וְעַתָּה לְכָה וְנִוָּעֲצָה יָחְדָּו:
ז ה וָאֶשְׁלְחָה אֵלָיו לֵאמֹר לֹא נִהְיָה כַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אַתָּה
ב מל׳ ל וחל׳ ב מל׳ ג מל׳ אוֹמֵר כִּי מִלִּבְּךָ אַתָּה בּוֹדֶאתָם: כִּי כֻלָּם מְיָרְאִים אוֹתָנוּ
ט ז לֵאמֹר יִרְפּוּ יְדֵיהֶם מִן־הַמְּלָאכָה וְלֹא תֵעָשֶׂה וְעַתָּה
ל חַזֵּק אֶת־יָדִי: וַאֲנִי־בָאתִי בֵּית שְׁמַעְיָה בֶן־
ג מ״ח דְּלָיָה בֶּן־מְהֵיטַבְאֵל וְהוּא עָצוּר וַיֹּאמֶר נִוָּעֵד אֶל־בֵּית
הָאֱלֹהִים אֶל־תּוֹךְ הַהֵיכָל וְנִסְגְּרָה דַּלְתוֹת הַהֵיכָל כִּי בָאִים
ג ב׳ ב׳ ב׳ ח חס׳ לְהָרְגֶךָ וְלַיְלָה בָּאִים לְהָרְגֶךָ: וָאֹמַר הַאִישׁ כָּמוֹנִי
ל ב חסר נס׳ יִבְרָחוּמִי כָמוֹנִי אֲשֶׁר־בָּא אֶל־הַהֵיכָל וָחָי לֹא אָבוֹא:
וָאֵכִירָה וְהִנֵּה לֹא־אֱלֹהִים שְׁלָחוֹ כִּי הַנְּבוּאָה דִּבֶּר עָלַי
ל וְטוֹבִיָּה וְסַנְבַלַּט שְׂכָרוֹ:

למען

יין ז׳ וסימ׳ ומלכי צדק מלך שלם • וגם תבן גם מספוא יש דפילגש בגבעה • והיה כנור ונבל והיף וחליל • ויחזק את המצדות דד״ה • לאמתם יאמרו איה דגן • לחם חמודות לא אכלתי ובשר • ורפחות הראשונים אשר לפני: להרכה ג׳ וסימ׳ ובכל עיר ועיר • ואשר היה נעשה ליום אחד • הלא הכושים והלובים: ולא נותרה ׳ כקריאה וס״מ׳ ולא ניתר כל ירק בעין ובעשב השדה • ולא נותר מהם איש כי אם כלב • ולא ניתר בו ובכל האנשים • ולא נותר מהם אחד: ולא נותר בה פרץ: פתוחה ג׳ בקריא׳ וס״מ׳ ויעזבו את העיר פתוחה • ואמרת חרב חרב פתוחה • ואגרת פתוחה בידו:

אבן עזרא

פחס • המ״ס נוסף ופחה ופחס כלמנה ולמנ׳ לו המ״ס סימן הרבי׳ והטע׳ פחה שלה יהוה הנכון רק הרחוי פחת׳: לחם הפחה • הרחוי לפחה: הכבידו • חסר עול חו מסת: בלח׳ ויין אחד • הרחוי במאכל אחד היו לוקחי׳ מהם שקלי׳ הרבה׳: ושדה לא קנינו • הכהני׳ מחיו עמו הנזכרי׳ למעלה באמרו הני ואחי: וחסר היה נעשה עבר מבנין נפעל והוא חסר ו״ו והטע׳ ונעשה ופי׳ תקון כמו וימהר לעשות חוחו: ובין עשרת ימים • למלכנו מזה כי יום אחד בין עשרת ימים היתה נעשת סעודה הזאת והיה מוליח בכל יין להיות הרבה בלא חסרון: ועם כל זה לחם הפחה לא בקשתי כי הבשר והיין הרבה רק הלח׳ מעט ולא כרחוי לפחה בעבור הרעב לא בקשתי מן העם כשרי׳ הרחסוני׳ לתת לי: על העם • כחו חל העם: בכפירי • בחחד מהם וכן ויקבר בערי גלעד: ואגרת פתוחה בידו • פי׳ פרושה כענין ויפרשהו חזקיהו לפני יי׳: ובשמו אומר • הוא בשם הערבי והוי״ו נוסף כיתר ימרו • ואתה הוה • חפץ שתהיה להם למלך: כדברי׳ האלה • פי׳ דבר שלא אלי או פי׳ כדברי׳ האלה שמעתי: אתה בודאו • מכוב כמו בדיך מתים יחריבו בחדש אשר בדה מלבו ובלשון חכמינו ז״ל בדאי: כי כולם • כטע׳ כולכ׳ וכן כלם תשובו ובאו נא ופי׳ כלכ׳ מפחדי׳ אותנו כדי שלא תעשה המלאכה: ועתה חזק את ידי לסנבלט הוא אומר על ידי פיום: והוא עצור • לפני הבורח לעבדו כעוצר עצמו מהלאה והעצור בתענו׳ בדואג האדומי שהיה נעצר: כמוני • הרחסון שבח והשני לשון גנות: כי הנבואה • שם דבר והטע׳ הנבואה מלבו דבר עלי שמעיה: שכרו • וי״ו סנבלט החת או: שכרו • שם דבר וטעמו הנו׳ נתנו שכרו והרחסון קרוב: למען

רשי

פחס • כמו פחה • שלטון דוגמה רקס שהוא כמו רקה: משנת עשרי׳ • למלך דריוש כי אז עלה מבבל שנתמר ויהי בחדש ניסן שנת עשרי׳ ונומר: שני׳ שתי׳ עשרה • שהם שתי׳ עשרה שנה: ואני ואחי • אני ואחי חסר באו עמי: לחם הפחה לא אכלתי • לחם שהוא ראוי למאכל הפחה שהע׳ נותנין אותו אל הפחה מן המס: הכבידו על העם • הכבידו מס על העם: ויקחו • והיו לוקחי׳ מהם בשביל המס לחם ויין אחר נחינת ארבעי׳ משקלי׳ של כסף וכך היו רגילי׳ בכל שנה: גם נעריהם • של פחות: החומה • חומת העיר: החזקתי • העסקתי לעסיק בה תדיר: ושדה לא קנינו • ובשדות של היהודים שהיו בוגים החומה לא קנינו אני ובני סיעתי על עסק דוחקן שהיו עוסקין בבנין החומה • אבל הייתי נותן להם ממון כדי לבנות הבנין: על המלאכה • לבנות תדיר: מלה ומעשים הם • היו אוכלי׳ על שלחני לבד הגרים הבאים אלינו מן הגוים שאף הם היו אוכלים על שלחני: ואשר היה נעשה • ובכל יום ויום היו אוכלים על שלחני שור אחד ושש לאן וצפרים הרבה: בררות • פתרונו לפי ענינו שש לאן עשויות כענין שנאמר חמש לאן עשויות: נעשו לי • לשון תקון כמו ובן הבקר אשר עשה: ובין עשרת ימים • ובכל יום ויום היו שותים יין הרבה כדי שיעור ספוק של עשרת ימים: ועם זה • ובשביל כל מעשה זה שהייתי מולאי הוצאות כל כך: לחם • של מס הראוי לפחה לא בקשתי ולא שאלתי מן העם שהרי כבדה וחזקה עבוד׳ בנין החומה עליה׳: ולא נוחר בה • בחומת העיר: דלתות לא העמדתי • שלא נעשו דלתות בשערי העיר: בכפירי׳ • שם מקום הוא: אשר בבקעת אונו • כך שם הבקעה: והמה חושבים • עלי הבנתי מהם שהיו חושבים עלי להרגני שם: מלאכה גדולה אני עושה • מבנייני העפר: למה תשבות • למה תהיה המלאכה בטלה: כאשר ארפה • ידי מן הבנין: וירדתי אליכם • לדבר ולהועד עליכם: את נערו • על ידי נערו: ואגרת פתוחה בידו • כתב ואגרת שלח לי על ידו: כתוב בה • בחותה אגרת: בגוים נשמע • שנודע לכל הגוים שאתה וכל היהודים חושבים למרוד: וגשמו אומר • גשמו הוא גשם הערבי ופתרונו כאדם שאומר לחבירו כך הוא הדבר ופלוני אומר: כדברים האלה • מוסב על כתוב זה ומקרא מסורס הוא והרי הוא כאילו נאמר כתוב בה כדברים האלה בגוי׳ נשמע וגו׳: וגם נביאי׳ וגו׳ עד ומועצה יחדיו היה כתוב באגרת: נביאים • בעלי לשון • כמו בורא ניב שפתים: לאמר • שאומרים יש מלך ביהודה: ועתה ישמע למלך • אחרי שנקראת מלך ישמע למלך כדברים האלה: כי מלבך • הרי כי במקום אלא: בודאי • קונטרבנטא״לש בלע״ז כמו אשר בדה מלבו: כי כלם • כי כל הגוי׳: מרפי׳ אותנו • מתייראים ממנו וכך הם אומרים ירפו ידיהם ונומר: ועתה חזק את ידי • לסייעני בבנין החומה • והוא עצור • שמנאו בביתו: ויאמר נועד • אותו שמעיה היה נביא שקר וקבל שחד מן סנבלט וחבריו להפחיד את נחמיה כדי לבטל את המלאכה: כי באים להרגך • שהרי יבאו להרגך סנבלט וחבריו: והלילה יבאו • ועל כן הזהירו ליכנס בהיכל ולסגור הדלתות עליו שעדיין לא נעשו דלתות שערי העיר כמה שנאמר בתחילת הפרשה גם עד העת ההיא דלתות לא העמדתי בשערי׳: הלא כמוני • אם איש כמוני יברח ליכנס בהיכל: לא אבא • לא אכנס שם מפני פחד המיתה ולא אעבור על המצוה של הקב״ה שלא יבא ויכנס זר בהיכלו: ואכירה • הכרתי בדברי שלא שלחו הקב״ה בדבר זה שאעבור עבירה מפני פחד המיתה: כי הנבואה דבר עלי • שהרי הוא דבר דברים הללו עלי בשם נבואה: שכרו • כל אחד ואחד מהם שכרו ונתנו לו שכר להפחידני ולבטל בנין החומה: למען

אבן יחיא

ויהי כאשר נשמע וגו׳ וגשמו אומר ועלם הדבר מורה היות כן כי הבנין שתבנה הוא כדי למרוד במלך • והוא מגזרת נשמיה יצטבע מר״ל גופו ועצמותו • ואתה הוה • לשון הווה ומרמ׳ כי תאבדה לשם לדברי הווה לומר למלך כדי להסית אותו • כי העמדת נביאים לקרות בירושלם מלך ביהודה • ולכן אני רוצה להודיע הדבר למלך אם לא תתיצבן עמי • ובאתי בית שמעיה שהיה עצור בביתו ואולי מבני מבני אולי ויאמר נועד אל בית האלהים ונסגרה דלתות ההיכל עלינו • שהעיר לא היתה עדין סגורה • אבל בית המקדש היה סגור ויעצו בשם נבואה מאת ה׳ מיסגר אותו היו נביאי שקר השכורים מאויבי ה׳ להכפות ידי העם • לחשבים ושנים יום • כי בא״כ יום עלתים בעלתה המלאכה: ויהי

עבדות אחר אלא שמהיותם שרים ומושלים בעצמם להיותם עבדיו ית׳ ויובן מדבריך אלה גם כן כי כוכתך היא לומר להם כי מעולם לא היו כיאם עבדיו ית׳ וזהו אומרך להם הרי אתם עבדים להק״בה בלי ואו ולא תאמר להם והרי אתם וכו׳ שיהיה כראה שכונתך היא לומר להם הרי אתם עבדים לעבדו עבדים להק״בה מה שמעולם לא הייתם עבדיו ופרעה הרשע לא רצה לעשות כן אלא התחיל לוחץ וכו׳ ועשה עצמו כאילו לא הבין תכלית כונתם וממרירות נפשו שהיה הענין כונע

הורת חסד — מושיע חוסים

שם כדי לגלגל מחרב האויב • לתתן לירא ותשלתי כי הירא מה׳ אין לו לירא אלא אדם וכאומרו המשורר ה׳ אורי וישעי ממי אירא ה׳ מעוז חיי ממי אפחד • כועדיה הנביאה ושאר הנביאים המירא׳ אותו היו נביאי שקר השכורים מאויבי ה׳ להכפות ידי העם • לחשבים ושנים יום • כי בא״כ יום עלתים בעלתה המלאכה: ויהי

לְמַעַן שְׁכוֹר הוּא לְמַעַן־אִירָא וְאֶעֱשֶׂה־כֵּן וְחָטָאתִי וְהָיָה לָהֶם לְשֵׁם רָע לְמַעַן יְחָרְפוּנִי: ל"ב ר"פ למיין ל

זָכְרָה אֱלֹהַי לְטוֹבִיָּה וּלְסַנְבַלַּט כְּמַעֲשֵׂיו אֵלֶּה וְגַם לְנוֹעַדְיָה הַנְּבִיאָה וּלְיֶתֶר הַנְּבִיאִים אֲשֶׁר הָיוּ מְיָרְאִים אוֹתִי: וַתִּשְׁלַם הַחוֹמָה בְּעֶשְׂרִים ג׳ ג׳ וְחֲמִשָּׁה לְאֱלוּל לַחֲמִשִּׁים וּשְׁנַיִם יוֹם: ל

וַיְהִי כַּאֲשֶׁר שָׁמְעוּ כָּל־אוֹיְבֵנוּ וַיִּרְאוּ כָּל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר סְבִיבֹתֵינוּ וַיִּפְּלוּ מְאֹד בְּעֵינֵיהֶם ד חס׳ י׳ וַיֵּדְעוּ כִּי מֵאֵת אֱלֹהֵינוּ נֶעֱשְׂתָה הַמְּלָאכָה הַזֹּאת: ה

גַּם יְמֵי הָהֵם מְרֻבִּים חֹרֵי יְהוּדָה אִגְּרוֹתֵיהֶם הוֹלְכוֹת עַל־טוֹבִיָּה וְאֲשֶׁר לְטוֹבִיָּה בָּאוֹת אֲלֵיהֶם: כִּי־רַבִּים ל חל׳ בִּיהוּדָה בַּעֲלֵי שְׁבוּעָה לוֹ כִּי־חָתָן הוּא לְשְׁכַנְיָה בֶן־אָרַח וִיהוֹחָנָן בְּנוֹ לָקַח אֶת־בַּת־מְשֻׁלָּם בֶּן בֶּרֶכְיָה: גַּם טוֹבִיָּה ז נפע׳ הָיוּ אֹמְרִים לְפָנַי וּדְבָרַי הָיוּ מוֹצִיאִים לוֹ אִגְּרוֹת שָׁלַח ג׳ ב חל׳ טוֹבִיָּה לְיָרְאֵנִי: ז וַיְהִי כַּאֲשֶׁר ל נִבְנְתָה הַחוֹמָה וַאֲעַמִּיד הַדְּלָתוֹת וַיִּפָּקְדוּ הַשּׁוֹעֲרִים ג׳ י׳ חל׳ וְהַמְשֹׁרְרִים וְהַלְוִיִּם: וְאֲצַוֶּה אֶת־חֲנָנִי אָחִי וְאֶת־חֲנַנְיָה שַׂר הַבִּירָה עַל־יְרוּשָׁלִַם כִּי־הוּא כְּאִישׁ אֱמֶת וְיָרֵא אֶת־ ל נפ׳ ג׳ הָאֱלֹהִים מֵרֻבִּים: וַיֹּאמֶר לָהֶם לֹא יִפָּתְחוּ שַׁעֲרֵי יְרוּשָׁלִַם ל נפ׳ עַד־חֹם הַשֶּׁמֶשׁ וְעַד הֵם עֹמְדִים יְגִיפוּ הַדְּלָתוֹת וְאֶחֱזוּ ל׳ פסו׳ עד ועד׳ ל

וְהַעֲמֵד מִשְׁמֶרֶת יֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִַם אִישׁ בְּמִשְׁמַרְתּוֹ וְאִישׁ נֶגֶד בֵּיתוֹ: ל מ׳ ל ל חד מל יחד חס׳ וְהָעִיר רַחְבַת יָדַיִם וּגְדֹלָה וְהָעָם מְעַט בְּתוֹכָהּ וְאֵין בָּתִּים בְּנוּיִם: ל׳ ד בנ׳ ד׳ ל׳ וַיִּתֵּן אֱלֹהַי אֶל־לִבִּי וָאֶקְבְּצָה אֶת־הַחֹרִים ל׳ ב מ׳ ל׳ ח׳ מל וְאֶת־הַסְּגָנִים וְאֶת־הָעָם לְהִתְיַחֵשׂ וָאֶמְצָא סֵפֶר הַיִּחֻשׂ ד ל׳ פ בפ׳ הָעוֹלִים בָּרִאשֹׁנָה וָאֶמְצָא כָתוּב בּוֹ: אֵלֶּה בְּנֵי הַמְּדִינָה הָעֹלִים מִשְּׁבִי הַגּוֹלָה אֲשֶׁר הִגְלָה נְבוּכַדְנֶצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל וַיָּשׁוּבוּ לִירוּשָׁלִַם וְלִיהוּדָה אִישׁ לְעִירוֹ: ל

סימן׳ ל׳ ל׳ הַבָּאִים עִם־זְרֻבָּבֶל יֵשׁוּעַ נְחֶמְיָה עֲזַרְיָה רַעַמְיָה נַחֲמָנִי ב׳ ל׳ ל׳ ל מָרְדְּכַי בִּלְשָׁן מִסְפֶּרֶת בִּגְוַי נְחוּם בַּעֲנָה מִסְפַּר אַנְשֵׁי עַם־ כלהון נחי׳ ה׳ במ״ג כתי׳ מ׳ יִשְׂרָאֵל: בְּנֵי פַרְעֹשׁ אַלְפַיִם מֵאָה וְשִׁבְעִים וּשְׁנָיִם: בְּנֵי שְׁפַטְיָה שְׁלֹשׁ מֵאוֹת שִׁבְעִים וּשְׁנָיִם: בְּנֵי אָרַח שֵׁשׁ ל ח זוגין קדמ׳ לח מֵאוֹת חֲמִשִּׁים וּשְׁנָיִם: בְּנֵי פַחַת מוֹאָב לִבְנֵי יֵשׁוּעַ יוֹאָב נסיב ו״ו והכ׳ יגלח נסיב אַלְפַיִם וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת שְׁמֹנֶה עָשָׂר: בְּנֵי עֵילָם אֶלֶף מָאתַיִם חֲמִשִּׁים וְאַרְבָּעָה: בְּנֵי זַתּוּא שְׁמֹנֶה מֵאוֹת אַרְבָּעִים וַחֲמִשָּׁה: ב׳ בְּנֵי זַכַּי שְׁבַע מֵאוֹת וְשִׁשִּׁים: ו בְּנֵי בָנוּי שֵׁשׁ מֵאוֹת אַרְבָּעִים וּשְׁמֹנֶה: בְּנֵי בֵבַי שֵׁשׁ מֵאוֹת עֶשְׂרִים וּשְׁמֹנֶה: בְּנֵי עַזְגָּד אַלְפַיִם שְׁלֹשׁ מֵאוֹת עֶשְׂרִים וּשְׁנָיִם: בְּנֵי אֲדֹנִיקָם שֵׁשׁ מֵאוֹת ב׳ שִׁשִּׁים וְשִׁבְעָה: בְּנֵי בִגְוַי אַלְפַיִם שִׁשִּׁים וְשִׁבְעָה: בְּנֵי עָדִין

ש״ש

בלשון ב׳ וס״מ׳ אשר באו עם זרובבל׳ הבאים עם זרובבל ישוע וגו׳: בענה כולהון כתיב ה׳ במ״ג כתיב א׳ וסיסניהם בענה בן אחילוד׳ בענא בן חושי׳ ועל ידם החזיק צדוק בן בענא: סימ׳ כל דרין ענינא ר״פ בני עד אנשי בית לחם ומן אנשי בית לחם עד בני עילם ר״פ אנשי: זבי ב׳ זקף קמץ וסימ׳ בני זכי שבע מאות וששים׳ והבירו: בגויב׳ זקף קמץ וסימ׳ בני בגוי אלפים חמשים וששה׳ בני בגוי אלפים ששים ושבעה׳ לחזקיה כ׳ וסימ׳ בני אשר לחזקיה תנינא׳ וילכדוה מקצה שלש שנים׳ וב׳ ליחזקיהו עשר וכבוד׳ וב׳ יחזקיה דבר יי׳ אשר היה אל מיכה׳ אשר היה אל הושע׳ ואינון ג׳ זוגין מן ב״ב כחד לישן׳ סימ׳ כל קריאה קרית יערים בס״ב קרית ערים וסימ׳ וצלע האלף היבוסי הוא קרית ערים׳ בני קרית ערים כפירה ובארות קדמאה:

רשי

למען שכור היא׳ אמר לי הדברים הללו׳ למען אירא׳ כדי שאתיירא מהם להיות עושה כן ליכנס בהיכל ולהיות חוטא׳ והיה להם לשם רע׳ למען שיהיה להם לשם רע לחרפני בעבירה זו׳ וגם לנועדיה הנביאה׳ היא ואמר נביאי השקר קבלו שכר מסנבלט ותוביה כדי להפחידני בנבואת שקריהם׳ בעשרים וחמשה׳ ימים לחדש אלול בשנת כ׳ לדריוש המלך שבשנת כ׳ לדריוש עלה נחמיה מבבל ובאותה שנה בנה מרבות ירושלם׳ לחמשים ושנים יום׳ סיף׳ כ״ב יום מיום שהתחילו לבנותו נגמר בניין החומה׳ ויהי כאשר שמעו כל אויבינו׳ דבר זה שנשמע בבניין החומה׳ וירא׳ כל הגויים׳ וכאשר ראו כל האומות שנגמר בניין חומת העיר׳ ויפלו מאד בעיניהם׳ נפלו הם עצמם בעיניהם שהיו מוחסים בעצמם׳ כי נפל פחד היהודים עליהם׳ חורי יהודה׳ שרי יהודה׳ על טוביה׳ אל טוביה׳ שישראל רשע היה׳ ואגרות אשר לטוביה׳ ואגרות אשר לטוביה׳ שהיו שרים רבים ביהודה׳ כי רבים ביהודה׳ שהיו שרים רבים היה׳ ואשר לטוביה׳ אשר היו לו לטוביה בעלי ברית ושבועה׳ כי חתן הוא׳ אותו טוביה לשכניה׳ ויהוחנן בנו׳ של טוביה׳ בת משלם׳ אותו משלם שר וגדול היה׳ גם טובותיו׳ של טוביה היה מספרים לפני אותן בעלי שבועתו וקרוביו׳ טובותיו׳ שספר״ואילך בלע״ז׳ היו מוציאים לו׳ להגיד לו לטוביה׳ אגרות שלח טוביה׳ אגרות היה שולח תדיר להפחידני שלא לבנות בניין החומה׳ ויפקדו׳ עתה נעשו הלויים פקידי׳ על פקידותן להיותן שוערים ומשוררים מן הלויים בבית המקדש׳ על ירושלם׳ לשמור שערי ירושלם׳ מרבים׳ מימים רבים׳ עד חוס השמש׳ עד חצי היום׳ שהיה היום גדול׳ ועד הם עומדים׳ ובעוד שהשערים פתוחים יהיו עומדי׳ שלא יזוזו עד יגופו ויסגרו הדלתות והרוצה לצאת יוצא מן העיר והרוצ׳ ליכנס יבא ויכנס׳ כל כך היו עושים מפני האויבים׳ ויאחזו׳ ויאחזו הדלתות לסוגרם׳ משמרות׳ יושבי ירושלם׳ מיושבי ירושל׳ העמידו משמרות בי״עש בלע״ז׳ רחבת ידים׳ רחבת מקום וגדולה׳ להתייחש׳ לחקור יחוסן׳ העולי׳ בראשונה׳ מאותן היהודי׳ העולי׳ עם עזרא בראשונה׳ ואמצא כתוב בו׳ כל אלה הדברי׳ היו כתובי׳ באותה אגרת אלה בני המדינה וגו׳ עד והגורלות הפלנו על קרבן העצי׳ ליהודה׳ למדינ׳ אגרת אלה בני המדינה׳ אלה בני המדינה העולים׳ ואינם במספר הראשון ויש בראשון שני בשני כי בראשון אמר בני אדם חס״פה ובשני בני אדם חרנ״ב והכה נוספו הראשונים קכ״ג בני שנאה שלשת אלפים ואר״ל ובשני שלשת אלפים ותת״קל ונוספו בשני ויש נזכרים בראשון ובשני אינם נזכרים כי בני יורה קי״ב ובני בני הריף קי״ב׳ כשיבהו כי הכתוב ידבר כנגד הרוב אמרה להרוג שבעים בני ירובעל ויותם לא נהרג׳ וכן יונאי ירד יעקב שבעי׳ ויעקב לא יצא מיריכו ע׳ ואולי יורה וחריף שני שמות לאיש אחד כשריה רעליה ובשני עזריה רעמיה׳ והמספר השני מעט׳ סמ״ך על הראשון׳ רק באמרו אלה העולי׳ להודיע כי בני פלוני לא נגרע אחד מהם ובני פלוני נוספו׳ ובני פלוני נגרעו׳ ומתו מהם׳ וכבר פירשתי כל הענין למעלה׳ ביום

אבן עזרא

למען שכור׳ הוא דבר למען והטעם כי הנבואה דבר למען שהיה שכור׳ למען אירא׳ ואעשה כן׳ שאכנס׳ היכל׳ וחטאתי׳ לשם׳ להם לשם רע׳ עלי שסברתי הדלתות׳ יחרפוני׳ שפחדתי מהם ונחבאתי׳ וגם לנועדיה הנביאה׳ הסכמת המפרשים שהוא שמעיה בן דליה וקראו כן בעבור שאמר נועד אל בית האלהי׳ וחלת הנביאה באה על דרך תיבת נועדיה שהיא כמע׳ נקבה בדבור ואינה על דרך הענין כמע׳ אמרה קהלת׳ ולאמר כי נועדיה היתה אשה החנבאה עליו שקר הוא הקרוב וסרו כל המעצות וחלת וגם לנועדיה לרבות על שמעיה וזה הנכון׳ לחמשים ושנים יום׳ שעלה סנבלט האגרת׳ ויפלו מאד בעיניהם׳ כשפלי׳ ונופלי׳ מחעלה׳ ואין להם תקומה לפניה׳ אגרות שנת׳ דבק עם ודברי היו מוציאי׳ והמע׳ מה שדברתי להם שאגרות שלח טוביה ליר אני היו מוציאי׳ ומודיעי׳ לו שכך ספרתי להם׳ כאיש אמת׳ הכ״ף למחתת הדבר׳ ועד הם עומדי׳ יגיפו הדלתות ואחזו׳ הכתוב בלשונו פעם ידבר עם הנמצא כאילו נעל׳ ממנו כענין יסקני מנשיקות פיהו׳ והם עומדי׳ רמז לחנני וחנניה והטעם בעוד שהם עומדים בשעדים הזהיר׳ שיגיפו השערי׳ סגרו הדלתות לפניה׳ ואמר להם אתם אחזו הדלתות בידיכם׳ יגיפו תרגום וסגרת הדלת ותגיפין דשא׳ והעמד׳ שם הפועל׳ החורי׳ תרגום לבן חיור׳ והוא עין מראה ככבד ומתנו נקראות חורים׳ אלה בני המדינה׳ בפסוק העליון אמר להתיחש׳ והטעם להראות היחס ומצא כתוב בו אלה בני המדינה העולים׳ וכאשר נקשרה חומת ירושלם׳ רצה נחמיה שיתיחסו לבית אבותם לבלתי התערב׳ עמהם זרים׳ רבים׳ הולידו בנים בחוץ ל״ו שנים שנתים לכורש וי״ד לאחשורוש׳ וכ׳ לארתחששתא׳ עד עלות נחמיה׳ ולנמצאים אמר להתיחש׳ ואם יעלה איש׳ למה אמר כתוב בו אלה בני המדינה העולים׳ ואינם במספר הראשון׳ ויש בראשון שני בשני כי בראשון אמר בני חרח חס״פה ובשני בני חרח חרנ״ב׳ והכה נוספו׳ הראשונים קכ״ג בני שנאה שלשת אלפים׳ ואר״ל ובשני שלשת אלפים׳ ותת״קל׳ ונוספו׳ בשני ויש נזכרים בראשון ובשני אינם נזכרים כי בני יורה קי״ב׳ ובני בני הריף קי״ב׳ כשיבהו כי הכתוב ידבר כנגד הרוב אמרה להרוג שבעים בני ירובעל׳ ויותם לא נהרג׳ וכן יונאי ירד יעקב שבעי׳ ויעקב לא יצא מיריכו ע׳ ואולי יורה וחריף שני שמות לאיש אחד כשריה רעליה ובשני עזריה רעמיה׳ והמספר השני מעט׳ סמ״ך על הראשון׳ רק באמרו אלה העולי׳ להודיע כי בני פלוני לא נגרע אחד מהם ובני פלוני נוספו׳ ובני פלוני נגרעו׳ ומתו מהם׳ וכבר פירשתי כל הענין למעלה׳ ביום

אבן יחייא

ויהי כאשר וגו׳ ויפלו מאד בעיניהם׳ נפילה רבה באה עליהם׳ בזה והכירו כי יד ה׳ עשתה זאת׳ טוביה ישראל רשע היה מדר בין אויבי ה׳ ובעלי בריתו אשר היה שולח כדי להפחיד נחמיה׳ היו מספרים טוב עליו כי אוהב ישראל הוא והיו מוציאים אגרותיו אשר היה שולח כדי להפחיד נחמיה׳ לתן ירפה בבנין׳ וידע את האלהים מדברים יותר מכל שאר הרבים והגדולים שבישראל מלשון רבי המלך׳ עד חוס השמש עד חצי יום׳ ועד הם עומדים׳ ובעוד שהיו עומדים הדלתות פתוחים׳ יגיפו ויחבקו ויאחזו הדלתות כדי לסגרם בפתע אם יצטרכו מפני פחד אויב ויגיפו מלשון תרגום ויחבק לו׳ ונפיק ליה׳ ואלה בני המדינה וגו׳ החשבונות מהאלפים פעמים שאינם שוים עם חשבונות מהפרשה של מעלה שכתב עזרא׳ אבל חשבון הסך סכום מהכלל הוא שוה וכאומרו בשני הפרשיות כל שקל כאחד לדנר דנות אלפים שלש מאות ושמים׳ ואולי כי היתה הסבה יען כי נחמיה מנאם כאשר מנאם עזרא׳ כי הנה מתו ועד מכין נחמיה מתו מן הממיים ונגלו מן הנערים אשר נכתבו מחדש נמצין׳ ומקצת

תורת חסד

נוגע לכנודו במה שאמרו לו שיכבדם וגם כן יאמר להם דברי׳ שיודע מהם כי מעולם לא היו עבדיו בעלם ראשונה וכו׳ כי אם עבדיו של הק״בה התחיל לוות ואמר לשעבר הייתם עבדי אר״ל כי מעולם לא משל בהם הק״בה כי אם שהוא היה המושל בהם בתחלת עבדותם וכו׳ וסיים את דבריו ואמר להם הדבר שאמרו לו שיאמר להם והוא אומרו הרי אתם מורין הרי אתם ברשותכם וגם ענין זה לא אמרו כי אם עם אומרו אבל עכשו וכו׳ ולא די זה רק שאמר והרי אתם

מושיע הוסים

שֵׁשׁ מֵאוֹת חֲמִשִּׁים וַחֲמִשָּׁה: בְּנֵי אָטֵר לְחִזְקִיָּה ג
תִּשְׁעִים וּשְׁמֹנָה: בְּנֵי חָשֻׁם שְׁלֹשׁ מֵאוֹת עֶשְׂרִים וּשְׁמֹנָה:
בְּנֵי בֵצִי שְׁלֹשׁ מֵאוֹת עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה: ג׳ ב׳
בְּנֵי חָרִף מֵאָה שְׁנֵים עָשָׂר: בְּנֵי גִבְעוֹן תִּשְׁעִים חס׳
וַחֲמִשָּׁה: אַנְשֵׁי בֵית־לֶחֶם וּנְטֹפָה מֵאָה שְׁמֹנִים וּשְׁמֹנָה: כ׳ימין
אַנְשֵׁי עֲנָתוֹת מֵאָה עֶשְׂרִים וּשְׁמֹנָה: אַנְשֵׁי בֵית־עַזְמָוֶת ס׳ל
אַרְבָּעִים וּשְׁנָיִם: אַנְשֵׁי קִרְיַת יְעָרִים כְּפִירָה וּבְאֵרוֹת שֶׁבַע ס מן
מֵאוֹת אַרְבָּעִים וּשְׁלֹשָׁה: אַנְשֵׁי הָרָמָה וָגָבַע שֵׁשׁ מֵאוֹת ב
עֶשְׂרִים וְאֶחָד: אַנְשֵׁי מִכְמָס מֵאָה וְעֶשְׂרִים וּשְׁנָיִם: ב נתי׳ ס
אַנְשֵׁי בֵית־אֵל וְהָעַי מֵאָה עֶשְׂרִים וּשְׁלֹשָׁה: אַנְשֵׁי נְבוֹ ב
אַחֵר חֲמִשִּׁים וּשְׁנָיִם: בְּנֵי עֵילָם אַחֵר אֶלֶף מָאתַיִם חֲמִשִּׁים
וְאַרְבָּעָה: בְּנֵי חָרִם שְׁלֹשׁ מֵאוֹת וְעֶשְׂרִים: בְּנֵי יְרֵחוֹ שְׁלֹשׁ חס׳
מֵאוֹת אַרְבָּעִים וַחֲמִשָּׁה: בְּנֵי לוֹד חָדִיד וָאוֹנוֹ שֶׁבַע מֵאוֹת ג׳ חס׳ נליכ׳
וְעֶשְׂרִים וְאֶחָד: בְּנֵי סְנָאָה שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים תְּשַׁע מֵאוֹת
וּשְׁלֹשִׁים: הַכֹּהֲנִים בְּנֵי יְדַעְיָה לְבֵית יֵשׁוּעַ תְּשַׁע מֵאוֹת ג ר״פ
שִׁבְעִים וּשְׁלֹשָׁה: בְּנֵי אִמֵּר אֶלֶף חֲמִשִּׁים וּשְׁנָיִם:
בְּנֵי פַשְׁחוּר אֶלֶף מָאתַיִם אַרְבָּעִים וְשִׁבְעָה: בְּנֵי חָרִם מולהון חס׳
אֶלֶף שִׁבְעָה עָשָׂר: הַלְוִיִּם בְּנֵי יֵשׁוּעַ לְקַדְמִיאֵל לִבְנֵי ג ר״פ
לְהוֹדַוְיָה שִׁבְעִים וְאַרְבָּעָה: הַמְשֹׁרְרִים בְּנֵי אָסָף מֵאָה ל׳ להוליה ק
אַרְבָּעִים וּשְׁמֹנָה: הַשְּׁעָרִים בְּנֵי שַׁלֻּם בְּנֵי אָטֵר בְּנֵי טַלְמֹן ו חס׳ נכתי׳
בְּנֵי עַקּוּב בְּנֵי חֲטִיטָא בְּנֵי שָׁבַי מֵאָה שְׁלֹשִׁים וְשְׁמֹנָה: חס׳ ב
הַנְּתִינִים בְּנֵי צִיחָא בְּנֵי חֲשׂוּפָא בְּנֵי טַבָּעוֹת: ל חס׳ · ג ול
חס׳ · ז מ״ל ·
בְּנֵי קֵרוֹס בְּנֵי סִיעָא בְּנֵי פָדוֹן: בְּנֵי לְבָנָה בְּנֵי חֲגָבָא ל כ״כ · ל
כתי׳ ח׳ · ל
בְּנֵי שַׁלְמַי: בְּנֵי חָנָן בְּנֵי גִדֵּל בְּנֵי גָחַר: בְּנֵי רָאָיָה בְּנֵי רְצִין כתי׳ ח׳ ב
בְּנֵי נְקוֹדָא: בְּנֵי גַזָּם בְּנֵי עֻזָּא בְּנֵי פָסֵחַ: בְּנֵי בֵסַי בְּנֵי
מְעוּנִים בְּנֵי נְפוּשְׂסִים: בְּנֵי בַקְבּוּק בְּנֵי חֲקוּפָא בְּנֵי חַרְחוּר: נפסיסים
ב ק״ב
בְּנֵי בַצְלִית בְּנֵי מְחִידָא בְּנֵי חַרְשָׁא: בְּנֵי בַרְקוֹס בְּנֵי ל
סִיסְרָא בְּנֵי תָמַח: בְּנֵי נְצִיחַ בְּנֵי חֲטִיפָא: בְּנֵי עַבְדֵי שְׁלֹמֹה ב ב
בְּנֵי סוֹטַי בְּנֵי סֹפֶרֶת בְּנֵי פְרִידָא: בְּנֵי יַעֲלָא בְּנֵי דַרְקוֹן בְּנֵי ב׳ ב׳ ח
חס׳ ול׳ מ״ל
גִדֵּל: בְּנֵי שְׁפַטְיָה בְּנֵי חַטִּיל בְּנֵי פֹכֶרֶת הַצְּבָיִים בְּנֵי אָמוֹן: ל׳ ל כתי׳ ח
כָּל־הַנְּתִינִים וּבְנֵי עַבְדֵי שְׁלֹמֹה שְׁלֹשׁ מֵאוֹת תִּשְׁעִים וּשְׁנָיִם: ב׳ · ל
וְאֵלֶּה הָעֹלִים מִתֵּל מֶלַח תֵּל חַרְשָׁא כְּרוּב אַדּוֹן וְאִמֵּר וְלֹא ב מ״ל וכסי׳
ל׳ · ח׳ זוכין
מתחלפין

ה חס׳ · ל
יָכְלוּ לְהַגִּיד בֵּית־אֲבֹתָם וְזַרְעָם אִם מִיִּשְׂרָאֵל הֵם:
בְּנֵי־דְלָיָה בְּנֵי־טוֹבִיָּה בְּנֵי נְקוֹדָא שֵׁשׁ מֵאוֹת אַרְבָּעִים וּשְׁנָיִם:
ג׳ · ב׳ וּמִן־הַכֹּהֲנִים בְּנֵי חֲבָיָה בְּנֵי הַקּוֹץ בְּנֵי בַרְזִלַּי אֲשֶׁר לָקַח
ה׳ · מִבְּנוֹת בַּרְזִלַּי הַגִּלְעָדִי אִשָּׁה וַיִּקָּרֵא עַל־שְׁמָם:
ה ר״ף נכו׳
אֵלֶּה בִּקְשׁוּ כִתְבָם הַמִּתְיַחְשִׂים וְלֹא נִמְצָא
ב נכסים׳ ב
וַיִּגָּאֲלוּ מִן־הַכְּהֻנָּה: וַיֹּאמֶר הַתִּרְשָׁתָא לָהֶם אֲשֶׁר לֹא־
ל נח׳ לאורי׳ ונהוחים
יֹאכְלוּ מִקֹּדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים עַד עֲמֹד הַכֹּהֵן לְאוּרִים וְתֻמִּים:
ז׳ · ח זוכין מתחלפין
כָּל־הַקָּהָל כְּאֶחָד אַרְבַּע רִבּוֹא אַלְפַיִם שְׁלֹשׁ מֵאוֹת וְשִׁשִּׁים:
מִלְּבַד עֲבָדֵיהֶם וְאַמְהֹתֵיהֶם אֵלֶּה שִׁבְעַת אֲלָפִים שְׁלֹשׁ
ה מֵאוֹת שְׁלֹשִׁים וְשִׁבְעָה וְלָהֶם מְשֹׁרְרִים וּמְשֹׁרְרוֹת
ל מָאתַיִם וְאַרְבָּעִים וַחֲמִשָּׁה: סוּסֵיהֶם שֶׁבַע מֵאוֹת
מתחלף חבריו שְׁלֹשִׁים וְשִׁשָּׁה פִּרְדֵּיהֶם מָאתַיִם אַרְבָּעִים וַחֲמִשָּׁה:
גמלים׳ · גְּמַלִּים אַרְבַּע מֵאוֹת שְׁלֹשִׁים וַחֲמִשָּׁה חֲמֹרִים שִׁשֶּׁת
ל׳ להון קמיצ׳ אֲלָפִים שֶׁבַע מֵאוֹת וְעֶשְׂרִים: וּמִקְּצַת רָאשֵׁי הָאָבוֹת
נָתְנוּ לַמְּלָאכָה הַתִּרְשָׁתָא נָתַן לָאוֹצָר זָהָב דַּרְכְּמֹנִים
ג ח״מ אֶלֶף מִזְרָקוֹת חֲמִשִּׁים כָּתְנוֹת כֹּהֲנִים שְׁלֹשִׁים וַחֲמִשׁ מֵאוֹת:
ג וּמֵרָאשֵׁי הָאָבוֹת נָתְנוּ לְאוֹצַר הַמְּלָאכָה
ב ל כתי׳ ו ונ״ל כ״ל ח׳ זָהָב דַּרְכְּמֹנִים שְׁתֵּי רִבּוֹת וּכֶסֶף מָנִים אַלְפַיִם וּמָאתַיִם:
י״ב ר״פ וַאֲשֶׁר נָתְנוּ שְׁאָרִית הָעָם זָהָב דַּרְכְּמֹנִים שְׁתֵּי רִבּוֹא
וְכֶסֶף מָנִים אַלְפַיִם וְכָתְנֹת כֹּהֲנִים שִׁשִּׁים וְשִׁבְעָה:
י מ״ל וַיֵּשְׁבוּ הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם וְהַשּׁוֹעֲרִים וְהַמְשֹׁרְרִים וּמִן־הָעָם
ד מנציו׳ ספסי׳ נס״א וְהַנְּתִינִים וְכָל־יִשְׂרָאֵל בְּעָרֵיהֶם וַיִּגַּע הַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי וּבְנֵי
ע״ו מנצו׳ ספוק וכל ר״פ יִשְׂרָאֵל בְּעָרֵיהֶם: וַיֵּאָסְפוּ כָל־הָעָם כְּאִישׁ אֶחָד אֶל־הָרְחוֹב
דכו׳ ב אֲשֶׁר לִפְנֵי שַׁעַר־הַמָּיִם וַיֹּאמְרוּ לְעֶזְרָא הַסֹּפֵר לְהָבִיא אֶת־
ל דסמיו׳ ל דסמיו׳ סֵפֶר תּוֹרַת מֹשֶׁה אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־יִשְׂרָאֵל: וַיָּבִיא עֶזְרָא
ל מ״ל ל הַכֹּהֵן אֶת־הַתּוֹרָה לִפְנֵי הַקָּהָל מֵאִישׁ וְעַד־אִשָּׁה וְכֹל מֵבִין
לִשְׁמֹעַ בְּיוֹם אֶחָד לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי: וַיִּקְרָא־בוֹ לִפְנֵי הָרְחוֹב
ל׳ אֲשֶׁר׳ לִפְנֵי שַׁעַר־הַמַּיִם מִן־הָאוֹר עַד־מַחֲצִית הַיּוֹם נֶגֶד
ג׳ · ג הָאֲנָשִׁים וְהַנָּשִׁים וְהַמְּבִינִים וְאָזְנֵי כָל־הָעָם אֶל־סֵפֶר הַתּוֹרָה:
ג׳ · ל וַיַּעֲמֹד עֶזְרָא הַסֹּפֵר עַל־מִגְדַּל־עֵץ אֲשֶׁר־עָשׂוּ לַדָּבָר וַיַּעֲמֹד
כל סוס׳ ליח אֶצְלוֹ מַתִּתְיָה וְשֶׁמַע וַעֲנָיָה וּאוּרִיָּה וְחִלְקִיָּה וּמַעֲשֵׂיָה עַל־
ביה חלקיהו ל יְמִינוֹ וּמִשְּׂמֹאלוֹ פְּדָיָה וּמִישָׁאֵל וּמַלְכִּיָּה וְחָשֻׁם וְחַשְׁבַּדָּנָה
זְכַרְיָה מְשֻׁלָּם:
ו פתח

ח

ואנו ג׳ חס׳ וסימ׳ כי הוא ראשית אנו · יהי רעב אנו · בני לד חדיד ואנו תנינא דסיפרא : הלוים ג׳ ר״פ וסי׳ הלוים בני ישוע · והכירו · הלוים בימי אלישיב : ציחא ג׳ כתיב א׳ כ׳ מ״ל וא׳ חס׳ וס׳ הנתיני׳ · והכרו · וציחא וגשפא נתינים תנינא חס׳ : חגבא ל׳ כתיב א׳ בני לבנא בני חגבא · וחד כתיב ה׳ בני לבנה קדמא : חקופא ב׳ וכתי׳ א׳ וסי׳ בני חקופ׳ · וחברו בני בקביק בני חקופא : יעלא ל׳ כתיב א׳ קדמ׳ כתי׳ ה׳ בני מלא בני דרקון בני גדל : אבוהם ה׳ חס׳ בנביאי׳ וכתובי׳ וסי׳ יהודה הרע דרחבעם דמלכי׳ · על אשר עזבו את יי׳ דמלכים דשלמה · ויהיו הגוים האלה דמלכים · ויעשו כן בני הגולה · ולא יכלו להגיד בית אבותם וזרעם אם מישראל כתרא וכל אוריתא דכו׳ חסר במ״ב וסימ׳ אלה קריאי הערה נשיאי מטות אבותם · ואת שם אהרן תכתוב על מטה לוי כי מטה אחד : ולהם ח׳ וסימ׳ ואתה קח לך מכל מאכל · וישימו לו לבדו · וטפכם אשר אמרת כי הם ומקניהם יעלו · ויהי אחרי בא אמציהו · כי הטהרו הכהנים והלוים · מלבד עבדיהם ואמהותיהם דסיפרא · והכירו : השוערי׳ והשוערי׳ ו׳ מ״ל בקריא׳ וסימ׳ ויהי כאשר נבנת׳ החומ׳ · וישובו הכרינים והלוים דסיפ׳ תנינא וקדמא · ושאר העם הכהנים והלוים והשוערי׳ · כי אל הלשכות יביאו · והשוערי׳ עקוב טלמון ואחיה׳ · שומרי׳ שוערי׳ משמ׳ באספי · ויעש לו לשכ׳ גדול׳ · ויעמד השוערים על שערי בית יי׳ · ומהלוים סופרים ושוטרים : אל ספר ג׳ בקריא׳ וסימ׳ כתב לך את הדברי׳ · ויכתוב ירמיהו · ויקרא בו לפני הרחוב :

אבן עזרא

ביום אחד לחדש השביעי · דבק עם ראש הפסוק והטעם ויביא עזרא את התורה ביום פלוני : ויקרא בו · רמז לספר התורה : מגדל עץ · כדמות מגדל כאשר אנחנו עושים פה בבתי כנסיות : וכפתחו

רשי

וביום אחד לחדש השביעי · הוא יום של ראש השנ׳ : מן האור · של תחלת היום : אל ספר · הספר התורה · היו כל העם מטיס : אשר עשו לדבר · אותו מגדל עץ עשו לעם כך לקרות עם עליו ספר התורה : כי

תורת חסד מושיע חוסים

אתם עבדים של הקב״ה ולא אמר הריוכו׳ כדי לרמוז להם כי סוף סוף עבדים היו ועבדים הם עם כל זה חזר ואמר לריכים אתם להלל לו שאתם עבדיו והוא לומר להם כי סוף סוף מעלה רמה תשיגו במה שבתחלפ׳ עבודתם אליו ית׳ ויתי׳ · ובאומר אם יעלה שועל וגו׳ רצה לומר זו לענגו עליהם לרמוז למה שאמר ירמיה הנביא ע״ה על הר ציון שמם שועלים הלכו בו וכו׳ ועל זה אחר נחמיה שמע אלהינו ושב חרפתם אל ראשם והוא שתקיים אומרו אתה ה׳ לעולם תשב וכו׳ השיבנו ה׳ אליך ונשובה וכו׳ :

תושלבע

הדברים כהוייתן · וכל מכון · ל״ל החכמים ביום א׳ לחדש השביעי הוא יום ראש השנה · מן האור מעלות השחר ועד חצי היום · ואזני כל העם אל ספר התורה כי אסור לדבר ולחשוב בדברים זרים בעוד שספר תורה פתוח · ויעמוד עזרא על מגדל עץ גבוה שעשו למען יראוהו וישמעוהו כל העם · ושנה אנשים מומחים ושמה מומחלו כי זכריה משולם הים אחד היה הנקרא בשכי עמוק אלא · שהם שנים עשר אנשים משולים כמספר שבטי ישראל · ומספר המאות למען יזכרו לפני ה׳ השבטים ויעדד המזלות והמערכות הנוזרים רעה על ישראל : ויפתח

וַיִּפְתַּח עֶזְרָא הַסֵּפֶר לְעֵינֵי כָל־הָעָם כִּי־מֵעַל כָּל־הָעָם הָיָה
וּכְפִתְחוֹ עָמְדוּ כָל־הָעָם: וַיְבָרֶךְ עֶזְרָא אֶת־יְהוָה הָאֱלֹהִים
הַגָּדוֹל וַיַּעֲנוּ כָל־הָעָם אָמֵן אָמֵן בְּמֹעַל יְדֵיהֶם וַיִּקְּדוּ
וַיִּשְׁתַּחֲווּ לַיהוָה אַפַּיִם אָרְצָה: וְיֵשׁוּעַ וּבָנִי וּשְׁרֵבְיָה
יָמִין עַקּוּב שַׁבְּתַי הוֹדִיָּה מַעֲשֵׂיָה קְלִיטָא עַזַרְיָה יוֹזָבָד חָנָן
פְּלָאיָה וְהַלְוִיִּם מְבִינִים אֶת־הָעָם לַתּוֹרָה וְהָעָם עַל־עָמְדָם:
וַיִּקְרְאוּ בַסֵּפֶר בְּתוֹרַת הָאֱלֹהִים מְפֹרָשׁ וְשׂוֹם שֶׂכֶל וַיָּבִינוּ
בַּמִּקְרָא: וַיֹּאמֶר נְחֶמְיָה הוּא
הַתִּרְשָׁתָא וְעֶזְרָא הַכֹּהֵן הַסֹּפֵר וְהַלְוִיִּם הַמְּבִינִים אֶת־הָעָם
לְכָל־הָעָם הַיּוֹם קָדֹשׁ הוּא לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם אַל־תִּתְאַבְּלוּ
וְאַל־תִּבְכּוּ כִּי בּוֹכִים כָּל־הָעָם כְּשָׁמְעָם אֶת־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה:
וַיֹּאמֶר לָהֶם לְכוּ אִכְלוּ מִשְׁמַנִּים וּשְׁתוּ מַמְתַּקִּים וּשְׁלְחוּ מָנוֹת
לְאֵין נָכוֹן לוֹ כִּי־קָדוֹשׁ הַיּוֹם לַאֲדֹנֵינוּ וְאַל־תֵּעָצְבוּ כִּי־חֶדְוַת
יְהוָה הִיא מָעוֹזְכֶם: וְהַלְוִיִּם מַחְשִׁים לְכָל־הָעָם
לֵאמֹר הַסּוּ כִּי־הַיּוֹם קָדֹשׁ וְאַל־תֵּעָצְבוּ:
וַיֵּלְכוּ כָל־הָעָם לֶאֱכֹל וְלִשְׁתּוֹת וּלְשַׁלַּח מָנוֹת וְלַעֲשׂוֹת
שִׂמְחָה גְּדוֹלָה כִּי הֵבִינוּ בַּדְּבָרִים אֲשֶׁר הוֹדִיעוּ לָהֶם:
וּבַיּוֹם הַשֵּׁנִי נֶאֱסְפוּ רָאשֵׁי הָאָבוֹת לְכָל־הָעָם הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם
אֶל־עֶזְרָא הַסֹּפֵר וּלְהַשְׂכִּיל אֶל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה: וַיִּמְצְאוּ
כָּתוּב בַּתּוֹרָה אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה בְּיַד־מֹשֶׁה אֲשֶׁר יֵשְׁבוּ בְנֵי־
יִשְׂרָאֵל בַּסֻּכּוֹת בְּחַג בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי: וַאֲשֶׁר יַשְׁמִיעוּ
וְיַעֲבִירוּ קוֹל בְּכָל־עָרֵיהֶם וּבִירוּשָׁלִַם לֵאמֹר צְאוּ הָהָר וְהָבִיאוּ
עֲלִי זַיִת וַעֲלֵי־עֵץ שֶׁמֶן וַעֲלֵי הֲדַס וַעֲלֵי תְמָרִים וַעֲלֵי עֵץ עָבֹת
לַעֲשֹׂת סֻכֹּת כַּכָּתוּב: וַיֵּצְאוּ הָעָם וַיָּבִיאוּ וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם
סֻכּוֹת אִישׁ עַל־גַּגּוֹ וּבְחַצְרֹתֵיהֶם וּבְחַצְרוֹת בֵּית הָאֱלֹהִים

ג׳ ונפסוק וּבְרֹחוֹב שַׁעַר הַמַּיִם וּבְרֹחוֹב שַׁעַר אֶפְרָיִם: וַיַּעֲשׂוּ כָל־
הַקָּהָל הַשָּׁבִים מִן־הַשְּׁבִי סֻכּוֹת וַיֵּשְׁבוּ בַּסֻּכּוֹת כִּי לֹא־עָשׂוּ
כל סיפ׳ ליה מִימֵי יֵשׁוּעַ בִּן־נוּן כֵּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַד הַיּוֹם הַהוּא וַתְּהִי שִׂמְחָה
כיה יהוסע׳ גְּדוֹלָה מְאֹד׃ וַיִּקְרְאוּ בְּסֵפֶר תּוֹרַת הָאֱלֹהִים יוֹם׳ יוֹם מִן־
ס״ג הַיּוֹם הָרִאשׁוֹן עַד הַיּוֹם הָאַחֲרוֹן וַיַּעֲשׂוּ־חָג שִׁבְעַת יָמִים
ב׳ מעצרת סכו׳ וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי עֲצֶרֶת כַּמִּשְׁפָּט:
ר״ל ט וּבְיוֹם עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה לַחֹדֶשׁ הַזֶּה נֶאֶסְפוּ בְּנֵי־
ג׳ ו׳ ג׳ ויעמ׳ כן בני ישראל בְצוֹם וּבְשַׂקִּים וַאֲדָמָה עֲלֵיהֶם: וַיִּבָּדְלוּ זֶרַע יִשְׂרָאֵל
הגולה׳ ו׳ ח׳ מִכָּל בְּנֵי נֵכָר וַיַּעֲמֹדוּ וַיִּתְוַדּוּ עַל־חַטֹּאתֵיהֶם וַעֲוֹנוֹת אֲבֹתֵיהֶם:
ט מ״ל וַיָּקוּמוּ עַל־עָמְדָם וַיִּקְרְאוּ בְּסֵפֶר תּוֹרַת יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם רְבִיעִית
כ״כ ועיין בסוף יחזק׳ הַיּוֹם וּרְבִיעִית מִתְוַדִּים וּמִשְׁתַּחֲוִים לַיהוָה אֱלֹהֵיהֶם:
וַיָּקָם עַל־מַעֲלַה הַלְוִיִּם יֵשׁוּעַ
ג׳ וּבָנִי קַדְמִיאֵל שְׁבַנְיָה בָּנִי שֵׁרֵבְיָה בָּנִי בָּנִי וַיִּזְעָקוּ בְּקוֹל גָּדוֹל
אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם: וַיֹּאמְרוּ הַלְוִיִּם יֵשׁוּעַ וְקַדְמִיאֵל בָּנִי
ד׳ ל׳ ג׳ חס׳ ל׳ חַשַּׁבְנְיָה שֵׁרֵבְיָה הוֹדִיָּה שְׁבַנְיָה פְּתַחְיָה קוּמוּ בָּרְכוּ אֶת־יְהוָה
ג׳ חתה ק׳ אֱלֹהֵיכֶם מִן־הָעוֹלָם עַד־הָעוֹלָם וִיבָרְכוּ שֵׁם כְּבוֹדֶךָ וּמְרוֹמַם
ל׳ ד׳ ז׳ עַל־כָּל־בְּרָכָה וּתְהִלָּה: אַתָּה הוּא יְהוָה לְבַדֶּךָ
אַתָּה עָשִׂיתָ אֶת־הַשָּׁמַיִם שְׁמֵי הַשָּׁמַיִם וְכָל־צְבָאָם הָאָרֶץ וְכָל־
אֲשֶׁר עָלֶיהָ הַיַּמִּים וְכָל־אֲשֶׁר בָּהֶם וְאַתָּה מְחַיֶּה אֶת־כֻּלָּם
• וּצְבָא הַשָּׁמַיִם לְךָ מִשְׁתַּחֲוִים: אַתָּה הוּא יְהוָה
ל׳ וח׳ כ׳ ל׳ כ׳ כ׳ כ׳ כ׳ הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר בָּחַרְתָּ בְּאַבְרָם וְהוֹצֵאתוֹ מֵאוּר
ל׳ כַּשְׂדִּים וְשַׂמְתָּ שְׁמוֹ אַבְרָהָם: וּמָצָאתָ אֶת־לְבָבוֹ
ל׳ וח׳ ומעיר וכרות סיפ׳ נתת״ס נֶאֱמָן לְפָנֶיךָ וְכָרוֹת עִמּוֹ הַבְּרִית לָתֵת אֶת־אֶרֶץ
הַכְּנַעֲנִי הַחִתִּי הָאֱמֹרִי וְהַפְּרִזִּי וְהַיְבוּסִי וְהַגִּרְגָּשִׁי לָתֵת
ס״ג ל׳ לְזַרְעוֹ וַתָּקֶם אֶת־דְּבָרֶיךָ כִּי צַדִּיק אָתָּה׃

ותרא

אמן אמן׳ דסמיכי וסימ׳ ואמרה האשה אמן׳ ויברך עזרא את יי׳ האלהים הגדול׳ שכל ה׳ פתחין וסימ׳ בלשון תרגום אתתא אתיעצת׳ ואתיהבת לגברא ספרא׳ וביאורם והאש׳ טוכת שכל ויפת תואר׳ יועץ בשכל׳ נתן השכל במרומים רבים׳ איש שכל מבני מחלי׳ ושום שכל ויבינו במקרא׳ ועונות ו׳מ׳ל בליש׳ בקרי׳ וס מ אם עינית תשמור יה יי׳ מי׳ כמה לי עונות וחטאות׳ ותורישני עונות נעורי׳ כי המה עונות חרב למען תדעון׳ כי בחטאינו ובעונות אבות׳נו ירושלם׳ ויתודו על חטאתם׳ ועונות אבתיהם׳ ושארא עונת כתיב׳ לברך ג׳ וקפין בקריאה וסימ׳ מרוע אתה יושב לבדך וכל העם׳ ויחרד אחימלך לקראת דוד׳ אתה הוא יי׳ לבדך אתה עשית את השמים׳ אנ׳ך׳ ומצאת ג׳ וסימני׳ ובקשתם משם את׳ בלכתך היום מעמדי׳ ומצאת את לבבו נאמן לפניך׳

רשי

כי מעל כל העם היה׳ ועל כן ראוהו כלם׳ וכפתחו עמדו כל העם׳ וכאשר פתחו לקרות שתקו כל העם׳ עמדו לשון שתיקה שתקו כמו עמדו ולא ענו עוד׳ במעל ידיהם׳ בנשיאות ידיהם שנשאו כפיהם למעלה להודות להקב״ה כענין שנאמר ויפרוש כפיו השמים׳ מביניס את העם׳ שהיו מתרגמין לעם דברי תורה׳ על עמדם׳ שהיו עומדין על רגליהם׳ ושום שכל׳ ושימת חכמה ושום לשון פעול׳ היוס קדוש׳ כי יוס ראש השנה הוא׳ כי בוכים כל העם׳ מפני שלא קיימו התורה כראוי׳ לאין נכון לו׳ לעני שאין מזומן לו מחכלו׳ מחשים׳ היו מזהירין לכל העם לחשות שלא יבכו עוד׳ הסו׳ לשון שתיקה׳ כמו ויהס כלב׳ וביום השני׳ של ראש השנה׳ ואשר ישמיעו׳ ולו אשר ישמיעו קול׳ לחוג את חג הסוכות׳ וכן נוהג המקרא לדבר כענין הזה כמו אמור לנער׳ ויעבור לפניכו׳ ועלי הדס׳ מפורש במסכת סוכה׳ זהו הדס שוטה שאינו ראוי ללולב׳ כי אם לעצות סוכה׳ ועלי תמרים׳ ללולב׳ ועלי עץ עבות׳ זהו הדס הראוי ללולב׳ כמפורש במסכת סוכה׳ יום ביום׳ בכל יום ויום׳ ואלמה עליהם׳ העלו עפר על ראשם׳ מכל בני נכר׳ ומנשיהם הנכריות כמו שנאמר למעלה׳ על מעלה הלויים׳ מעלות היו שם שהלויים עומדים שם עליהם בשעה שאמרו שירה׳ מן העולם ועד העולם׳ מתחלת העולם ועד תכלית׳ ויהא ברוך׳ ויברכו שם כבודך׳ שכשיו דברו הלויים כלפי שכינה בתפילה ויברכו שם כבודך׳ כי הוא גדול ומרומם על כל ברכה ותהלה׳ כי כל הברכות והתהלות שלו הם׳ ד״א ומרומם על כל ברכה ותהלה שאין בריה יכולה לברכו ולהללו כפי גדלו ורוממותו׳ שהוא מרומם ונשא יותר ותהלה שאין בריה יכולה לדבר׳ ושמת׳ טעמו למעלה בש״ן לפי שמשמעותו בלשון נמה שאין הפה יכולה לדבר׳ ושמת׳ לשון פעול׳

אבן עזרא

ועל כן ראוהו כלם׳ וכפתחו עמדו כל העם׳ וכאשר פתחו לקרות שתקו כל העם׳ עמדו לשון שתיקה שתקו כמו עמדו ולא ענו עוד׳ במעל ידיהם׳ בנשיאות ידיהם׳ מביניס את העם׳ שהיו מתרגמין לעם דברי תורה׳ על עמדם׳ שהיו עומדין על רגליהם׳ ושום שכל׳ ושימת חכמה ושום לשון פעול׳ היוס קדוש׳ כי יוס ראש השנה הוא׳ כי בוכים כל העם׳ מפני שלא קיימו התורה כראוי׳ לאין נכון לו׳ לעני שאין מזומן לו מחכלו׳ מחשים׳ היו מזהירין לכל העם לחשות שלא יבכו עוד׳ הסו׳ לשון שתיקה׳ כמו ויהס כלב׳ וביום השני׳ של ראש השנה׳ ואשר ישמיעו׳ ולו אשר ישמיעו קול׳ לחוג את חג הסוכות׳ וכן נוהג המקרא לדבר כענין הזה כמו אמור לנער׳ ויעבור לפניכו׳ ועלי הדס׳ מפורש במסכת סוכה׳ זהו הדס שוטה שאינו ראוי ללולב׳ כי אם לעצות סוכה׳ ועלי תמרים׳ ללולב׳ ועלי עץ עבות׳ זהו הדס הראוי ללולב׳ כמפורש במסכת סוכה׳ יום ביום׳ בכל יום ויום׳ ואלמה עליהם׳ העלו עפר על ראשם׳ מכל בני נכר׳ ומנשיהם הנכריות כמו שנאמר למעלה׳ על מעלה הלויים׳ מעלות היו שם שהלויים עומדים שם עליהם בשעה שאמרו שירה׳ מן העולם ועד העולם׳ מתחלת העולם ועד תכלית׳ ויהא ברוך׳ ויברכו שם כבודך׳ שכשיו דברו הלויים כלפי שכינה בתפילה ויברכו שם כבודך׳ כי הוא גדול ומרומם על כל ברכה ותהלה׳ כי כל הברכות והתהלות שלו הם׳ ד״א ומרומם על כל ברכה ותהלה שאין בריה יכולה לברכו ולהללו כפי גדלו ורוממותו׳ שהוא מרומם ונשא יותר ותהלה שאין בריה יכולה לדבר׳ ושמת׳ טעמו למעלה בש״ן לפי שמשמעותו בלשון נמה שאין הפה יכולה לדבר׳ ושמת׳ לשון פעול׳ וכרות עמו׳ לשון פעול׳

אבן יחייא

ויפתח עזרא הספר לעיני הכל כי כלם ראוהו להיותו הוא מעל כל העם בחנדל׳ וכפתחו עמדו כל העם אלדבר ביניהם ושתקו וכמו ועמדו ולא ענו עוד׳ במועל ידיהם בנשיאות כפיהם׳ והמביניס והלויים היו מפרשים דברי התורה שהיה קורא לעמי ארץ מהעם מהיותם עומדים על רגליהם מפני כבוד התורה׳ ויקריאו בספר בתורת האלהים׳ היינו ה׳ חומשי תורה׳ מפורש עם פירושו ומפרנומו׳ ושום שכל עם ידיעת סודותיו׳ וידעו בתקרא אלו ספרי הנביאים׳ ושלחו מנות לעניים שאין משמנים ומתמתקים נכון להם לעניותם׳ וכמאז׳ ושמחת בחגך אתה ובנך ונו׳ כי ראוי לשמח העניים ואין שמחה אלא בבשר׳ ואל תעצבו ביום הקדוש הזה כי השמחה שתגילו בו לשם ה׳ יהיה מעוז לכם מכל צרה׳ וביום השני ונו׳ עלי עץ שמן׳ הוא עץ שנושף ממנו שרף גיתכי דומה לשמן׳ ועלי הדס׳ הוא הדס שוטה׳ ועלי עץ עבות הוא הדס כשר׳ ויעשו כל הקהל סוכות ויושבו בסוכות׳ כי לריך העשיה לשמה׳ והעשוייה מקודם לכן אינה כשירה׳ כי לא עשו מימי יהושע בן בני ישראל על היוס הזה׳ לעשות כל הקהל בכללו סוכות׳ כי רובם היו עושים הסוכה אבל אשר לא היה לו חלר מגולה לשמים לא היה עושה סוכות והיה יולא ידי חובתו שהמלוה היא בסוכה אחרת׳ אבל עתה מי שלא היה לו חלר יולא מביתו לעשות הסוכה בחלרות בית האלהים וברחובות עיר ושם לרוב זריזותם למלוה הזאת אשר נגע אלהים בלבבם באמצעות דברי עזרא׳ ואחלי ישוע שם פגום ולא יהושע׳ להודיענו שמימות יהושע באחרית ימיו ואחרי מותו שכבשו וחלקו ולא בתחלתם כי לא מצינו בספרו שהזהיר על עשיית הסוכות׳ ושם לרוב טורחו במלחמה׳ ותתנם עזרא ושיעתו עם כל עתה הזהירו עליו׳ ולכן שמו פגום לאחרון האחרה ההיא׳ קומו וברכו את ה׳ אלהיכם׳ שהוא אלוה מן העולם הזה והעולם הבא׳ ויברכו שם כבודך ונו׳ וכאשר יברכו שם כבודך ראוי שיהיה השם ההוא מרומם מפי המשבחים על כל ברכה ותהילה כי ראוי לעמות אחר אחר כל ברכה וברכה׳

נחמיה ט

ותרא את־עני אבתינו במצרים ואת־זעקתם שמעת על־
ים־סוף: ותתן אתת ומפתים בפרעה ובכל־עבדיו ובכל־עם ארצו כי ידעת כי הזידו עליהם ותעש־לך שם
כהיום הזה: והים בקעת לפניהם ויעברו בתוך־הים ביבשה ואת־רדפיהם השלכת במצולת כמו־אבן
במים עזים: ובעמוד ענן הנחיתם יומם ובעמוד אש
לילה להאיר להם את־הדרך אשר ילכו־בה: ועל הר־
סיני ירדת ודבר עמהם משמים ותתן להם משפטים ישרים
ותורות אמת חקים ומצות טובים: ואת־שבת קדשך
הודעת להם ומצות וחקים ותורה צויתה להם ביד משה־
עבדך: ולחם משמים נתתה להם לרעבם ומים מצור הוצאת להם לצמאם ותאמר להם לבוא לרשת את־הארץ
אשר נשאת את־ידך לתת להם: והם ואבתינו הזידו
ויקשו את־ערפם ולא שמעו אל־מצותיך: וימאנו
לשמע ולא־זכרו נפלאתיך אשר עשית עמהם ויקשו את־
ערפם ויתנו־ראש לשוב לעבדתם במרים ואתה אלוה־
סליחות חנון ורחום ארך אפים ורב־חסד ולא עזבתם:
אף כי עשו להם עגל מסכה ויאמרו זה אלהיך אשר העלך
ממצרים ויעשו נאצות גדלות: ואתה ברחמיך הרבים
לא עזבתם במדבר את־עמוד הענן לא־סר מעליהם ביומם
להנחתם בדרך ואת־עמוד האש בלילה להאיר להם
את־הדרך אשר ילכו־בה: ורוחך הטובה נתת
להשכיל להם ומנך לא־מנעת מפיהם ומים נתת להם
לצמאם: וארבעים שנה כלכלתם במדבר לא חסרו
שלמתיהם לא בלו ורגליהם לא בצקו: ותתן להם
ממלכות ועמים ותחלקם לפאה ויירשו את־ארץ סיחון
ואת־ארץ מלך חשבון ואת־ארץ עוג מלך הבשן:
ובניהם הרבית ככוכבי השמים ותביאם אל־הארץ אשר־
אמרת לאבתיהם לבוא לרשת: ויבאו הבנים וירשו את
הארץ ותכנע לפניהם את־ישבי הארץ הכנענים ותתנם

בידם ואת־מלכיהם ואת־עמי הארץ לעשות בהם
כרצונם: וילכדו ערים בצורה ואדמה שמנה וירשו
בתים מלאים כל־טוב ברות חצובים כרמים וזיתים ועץ
מאכל לרב ויאכלו וישבעו וישמינו ויתענגו בטובך הגדול:
ויכרו וימרדו בך וישלכו את־תורתך אחרי גוים ואת־
נביאיך הרגו אשר־העידו בם להשיבם אליך ויעשו נאצות
גדולות: ותתנם ביד צרים ויצרו להם ובעת צרתם
יצעקו אליך ואתה משמים תשמע וכרחמיך הרבים תתן
להם מושיעים ויושיעום מיד צריהם:
וכנוח להם ישובו לעשות רע לפניך ותעזבם ביד אויביהם
וירדו בהם וישובו ויזעקו אתה משמים תשמע והצל
כרחמיך רבות עתים: ותעד בהם להשיבם אל־
תורתך והמה הזידו ולא־שמעו למצותיך ובמשפטיך
חטאו־בם אשר־יעשה אדם וחי בהם ויתנו כתף
סוררת וערפם הקשו ולא שמעו: ותמשך עליהם
שנים רבות ותעד בם ברוחך ביד־נביאיך ולא האזינו
ותתנם ביד עמי הארצות: וברחמיך הרבים לא־
עשיתם כלה ולא עזבתם כי אל־חנון ורחום אתה:
ועתה אלהינו האל הגדול הגבור והנורא שומר
הברית והחסד אל־ימעט לפניך את כל־התלאה
אשר־מצאתנו למלכינו לשרינו ולכהנינו ולנביאינו
ולאבתינו ולכל־עמך מימי מלכי אשור עד היום
הזה: ואתה צדיק על כל־הבא עלינו כי־
אמת עשית ואנחנו הרשענו: ואת־מלכינו שרינו
כהנינו ואבתינו לא עשו תורתך ולא הקשיבו אל־
מצותיך ועדותיך אשר העדת בהם: והם במלכותם
ובטובך הרב אשר־נתת להם ובארץ הרחבה והשמנה
אשר־נתת לפניהם לא עבדוך ולא־שבו ממעלליהם
הרעים: הנה אנחנו היום עבדים והארץ
אשר־נתת לאבתינו לאכל את־פריה ואת־טובה הנה

אנחנו

אבן עזרא

כי הזידו · עשו זדון במשלם עליהם: ודבר עמהם · מקיר: ואת שבת קדשך ·
הזכיר השבת לבד מעשרת הדברים כי היא נכבדת במנוחה ותוספת שכל:
לרעבם · הלמ"ד · כטע' בעבור: ויתנו ראש · בדבור ופי' חמרו לתת להם ראש
בענין נתנה ראש: את עמוד הענן · מלת את דבק עם הפעל הוא העמוד שלא סר
מעליה' ולעולם יבא עם הפועל זולתי זה ומעט אחריו עמו כמו ואת מלכנו שרינו
כהנינו ואבותינו לא עשו תורתך ובא אחרי ואת הדוב ונשא שה: בדרך · בא אל
מכון בה"א הידעת: ורוחך הטובה נתת להשכילם · זהו ויהגל מן הרוח על שבעים
איש הזקנים: לא חסרו · חסר דבר: ותחלקם לפאה · דבק עם העממי' והפע'
פזרתם לפאות וברחו מפני ישראל: וישמינו · פועל יוצא והטעם והשמינו לבם:
ויזעקו אליך: ותמשך עליהם · השנים הם המושכות והטעם
האחרת להם אולי ישובו: ביד נביאיך · כאילו רוחך בידם וברשותם: אל ימעט לפניך · דבק עם את הקרוב ולא עם התלאה כי אם את הטעם דבר וכן את שני
האנשים ותצפנו: עבדים

רשי

כי הזידו · כי הרשיעו עליהם כמו כי בדבר אשר זדו עליהם: שם · רנ"ן בלע"ז:
יומם · בכל יום ויום: ודבר · כמו ולדבר כמו שנאמר מן השמים השמיעך את
קולו ליסרך: לרעבם · מן רעב יאמר לרעבם כמו מן מתי למחם: אשר נשאת
את ידך · בשבועה כמו אשר נשאתי את ידי לתת אותה: במדבר · בשביל מרי
שלהם: בהדרך · כמו בדרך: לפאה · כמו להיות לבד זוית אחת מחולקים בלי
להתערב עם גויי הארצות: ותכנע · והכנעת: ואתה מן השמים תשמע · היות
שומע: ותמשך עליה' · משכת עליהם רחמים שלא להשחיתם: על כל הבא
על כל מעשה יסוריך הרעים אשר בא עלינו הנה אנחנו עוברי' עליהם שאנחנו
מעלים מם לכל האומות: ותבואתה

אבן יחייא

אתה הוא וגו' התחיל לברך ולהלל לה' · אתה הוא ה' לבדך ברם בריאת העולם בעולם האלהי · ואתה עשית את השמים והוא עולם הגלגלים עם כל צבאם · ושחי השמים והוא עולם המלאכים ·
ועולם הפעל הנשפה שבו והארץ וכל אשר עליה · והימים וכל אשר בהם · ואחרי שהמצאת אותם ים מאין · אתה מחיה את כלם ונותן להם העמדה וקיום · אשר מעולם האלהי · והמלאכיי מאותם
אין בידינו מדיעה · ומעולם הגלגלים ידענו כי בצבא השמים לך משתחוים · וכדאמר אנשוכמם לה' מכני מה אחה עולה במחזה ושוקעת בחעבר ג"ל כדי ליתן שלום לקוחה שבאמר ובצבא השמים לך
משתחוים ותיתי עד פעמא דרקיע ותתן שלום ותיעזל · חשוב פועלים ומשום עובדי דרכים · אתה הוא וגו' וכן בקשת שבעולם השפל ישתחוו לך ובחרת באברם להיות כי הוא בחר בך בעת שכל
העולם מאשר מאלך · והוצאתו מאור כשדים אשר הושלך בו מפני קידוש השם על ידי נמרוד הרשע · ובכל

אֲנַחְנוּ עֹבְרִים עָלֶיהָ׃ וּתְבוּאָתָהּ מַרְבָּה לַמְּלָכִים אֲשֶׁר נָתַתָּה עָלֵינוּ בְּחַטֹּאתֵינוּ וְעַל־גְּוִיָּתֵנוּ מֹשְׁלִים וּבְבְהֵמָתֵנוּ בִּרְצוֹנָם וּבְצָרָה גְדֹלָה אֲנָחְנוּ׃

יוד וּבְכָל־זֹאת אֲנַחְנוּ כֹרְתִים אֲמָנָה וְכֹתְבִים וְעַל הֶחָתוּם שָׂרֵינוּ לְוִיֵּנוּ כֹּהֲנֵינוּ׃ וְעַל הַחֲתוּמִים נְחֶמְיָה הַתִּרְשָׁתָא בֶּן־חֲכַלְיָה וְצִדְקִיָּה׃ שְׂרָיָה עֲזַרְיָה יִרְמְיָה׃ פַּשְׁחוּר אֲמַרְיָה מַלְכִּיָּה׃ חַטּוּשׁ שְׁבַנְיָה מַלּוּךְ׃ חָרִם מְרֵמוֹת עֹבַדְיָה׃ דָּנִיֵּאל גִּנְּתוֹן בָּרוּךְ׃ מְשֻׁלָּם אֲבִיָּה מִיָּמִן׃ מַעַזְיָה בִלְגַּי שְׁמַעְיָה אֵלֶּה הַכֹּהֲנִים׃ וְהַלְּוִיִּם וְיֵשׁוּעַ בֶּן־אַזַּנְיָה בְּנוּי מִבְּנֵי חֵנָדָד קַדְמִיאֵל׃ וַאֲחֵיהֶם שְׁבַנְיָה הוֹדִיָּה קְלִיטָא פְּלָאיָה חָנָן׃ מִיכָא רֵחוֹב חַשַּׁבְיָה׃ זַכּוּר שֵׁרֵבְיָה שְׁבַנְיָה׃ הוֹדִיָּה בָּנִי בְּנִינוּ׃ רָאשֵׁי הָעָם פַּרְעֹשׁ פַּחַת מוֹאָב עֵילָם זַתּוּא בָּנִי׃ בָּנִי עַזְגָּד בֵּבָי׃ אֲדֹנִיָּה בִּגְוָי עָדִין׃ אָטֵר חִזְקִיָּה עַזּוּר׃ הוֹדִיָּה חָשֻׁם בֶּצַי׃ חָרִיף עֲנָתוֹת נֵבָי׃ מַגְפִּיעָשׁ מְשֻׁלָּם חֵזִיר׃ מְשֵׁיזַבְאֵל צָדוֹק יַדּוּעַ׃ פְּלַטְיָה חָנָן עֲנָיָה׃ הוֹשֵׁעַ חֲנַנְיָה חַשּׁוּב׃ הַלּוֹחֵשׁ פִּלְחָא שׁוּבֵק׃ רְחוּם חֲשַׁבְנָה מַעֲשֵׂיָה׃ וַאֲחִיָּה חָנָן עָנָן׃ מַלּוּךְ חָרִם בַּעֲנָה׃ וּשְׁאָר הָעָם הַכֹּהֲנִים הַלְּוִיִּם הַשֹּׁעֲרִים הַמְשֹׁרְרִים הַנְתִינִים וְכָל־הַנִּבְדָּל מֵעַמֵּי הָאֲרָצוֹת אֶל־תּוֹרַת הָאֱלֹהִים נְשֵׁיהֶם בְּנֵיהֶם וּבְנֹתֵיהֶם כָּל יוֹדֵעַ מֵבִין׃ מַחֲזִיקִים עַל־אַחֵיהֶם אַדִּירֵיהֶם וּבָאִים בְּאָלָה וּבִשְׁבוּעָה לָלֶכֶת בְּתוֹרַת הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר נִתְּנָה בְּיַד מֹשֶׁה עֶבֶד הָאֱלֹהִים וְלִשְׁמֹר וְלַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־מִצְוֹת יְהוָה אֲדֹנֵינוּ וּמִשְׁפָּטָיו וְחֻקָּיו׃ וַאֲשֶׁר לֹא־נִתֵּן בְּנֹתֵינוּ לְעַמֵּי הָאָרֶץ וְאֶת־בְּנֹתֵיהֶם לֹא נִקַּח לְבָנֵינוּ׃ וְעַמֵּי הָאָרֶץ הַמְבִיאִים אֶת־הַמַּקָּחוֹת וְכָל־שֶׁבֶר בְּיוֹם הַשַּׁבָּת לִמְכּוֹר לֹא־נִקַּח מֵהֶם בַּשַּׁבָּת וּבְיוֹם קֹדֶשׁ וְנִטֹּשׁ אֶת־הַשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִית וּמַשָּׂא כָּל־יָד׃ וְהֶעֱמַדְנוּ עָלֵינוּ מִצְוֹת לָתֵת עָלֵינוּ שְׁלִישִׁית הַשְּׁקֶל בַּשָּׁנָה לַעֲבֹדַת בֵּית אֱלֹהֵינוּ׃ לֶחֶם הַמַּעֲרֶכֶת וּמִנְחַת הַתָּמִיד וְעֹלַת הַתָּמִיד הַשַׁّבָּתוֹת הַחֳדָשִׁים לַמּוֹעֲדִים וְלַקֳּדָשִׁים וְלַחַטָּאוֹת לְכַפֵּר עַל־יִשְׂרָאֵל וְכָל מְלֶאכֶת בֵּית־אֱלֹהֵינוּ׃ וְהַגֹּרָלוֹת הִפַּלְנוּ עַל־קָרְבַּן הָעֵצִים הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם וְהָעָם לְהָבִיא לְבֵית אֱלֹהֵינוּ לְבֵית־אֲבֹתֵינוּ לְעִתִּים מְזֻמָּנִים שָׁנָה בְשָׁנָה לִבְעֹר עַל־מִזְבַּח יְהוָה אֱלֹהֵינוּ כַּכָּתוּב בַּתּוֹרָה׃ וּלְהָבִיא אֶת־בִּכּוּרֵי אַדְמָתֵנוּ וּבְכוֹרֵי כָל־פְּרִי כָל־עֵץ שָׁנָה בְשָׁנָה לְבֵית יְהוָה׃ וְאֶת־בְּכוֹרוֹת בָּנֵינוּ וּבְהֵמָתֵנוּ כַּכָּתוּב בַּתּוֹרָה וְאֶת־בְּכוֹרֵי בְקָרֵינוּ וְצֹאנֵינוּ לְהָבִיא לְבֵית אֱלֹהֵינוּ לַכֹּהֲנִים הַמְשָׁרְתִים בְּבֵית אֱלֹהֵינוּ׃ וְאֶת־רֵאשִׁית עֲרִסֹתֵינוּ וּתְרוּמֹתֵינוּ וּפְרִי כָל־עֵץ תִּירוֹשׁ וְיִצְהָר נָבִיא לַכֹּהֲנִים אֶל־לִשְׁכוֹת בֵּית־אֱלֹהֵינוּ וּמַעֲשַׂר אַדְמָתֵנוּ לַלְוִיִּם וְהֵם הַלְוִיִּם הַמְעַשְּׂרִים בְּכָל עָרֵי עֲבֹדָתֵנוּ׃ וְהָיָה הַכֹּהֵן בֶּן־אַהֲרֹן עִם־הַלְוִיִּם בְּעַשֵּׂר הַלְוִיִּם וְהַלְוִיִּם יַעֲלוּ אֶת־מַעֲשַׂר הַמַּעֲשֵׂר לְבֵית אֱלֹהֵינוּ אֶל־הַלְּשָׁכוֹת לְבֵית הָאוֹצָר׃ כִּי אֶל־הַלְּשָׁכוֹת יָבִיאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל וּבְנֵי הַלֵּוִי אֶת־תְּרוּמַת הַדָּגָן הַתִּירוֹשׁ וְהַיִּצְהָר וְשָׁם כְּלֵי הַמִּקְדָּשׁ וְהַכֹּהֲנִים הַמְשָׁרְתִים וְהַשּׁוֹעֲרִים וְהַמְשֹׁרְרִים וְלֹא נַעֲזֹב אֶת־בֵּית אֱלֹהֵינוּ׃

יא וַיֵּשְׁבוּ שָׂרֵי הָעָם בִּירוּשָׁלִַם וּשְׁאָר הָעָם הִפִּילוּ גֹרָלוֹת לְהָבִיא אֶחָד מִן־הָעֲשָׂרָה לָשֶׁבֶת בִּירוּשָׁלִַם עִיר הַקֹּדֶשׁ וְתֵשַׁע הַיָּדוֹת בֶּעָרִים׃ וַיְבָרְכוּ הָעָם לְכָל הָאֲנָשִׁים הַמִּתְנַדְּבִים לָשֶׁבֶת בִּירוּשָׁלִַם׃

ואלה

רשי

ותבואתה · של ארץ ישראל מרבה מעדני מאכלים למלכי האומות · אשר נתת עלינו · שהם מושלים בנו · ובכל זאת · ובכל הרעה הזאת הבאה עלינו אנחנו כורתים אחנה להקב"ה להאמין ולבטוח בו · וכותבים · ואנחנו כותבים בספר לקבל מלכותו עלינו למען תהיה לנו לעדות · ועל החתום · שרוב גדולים וחשובים שבנו חתומים על ספר קבלת המצות להיות לנו לעדות · ועל החתומים · עתה מונה והולך החתומים בספר לעדות קבול המצות · נחמיה התרשתא · שם אחד הוא וזהו שפרשתי להתרשתא הוא נחמיה ולמה נקרא שמו התרשתא שהתירו לו חכמים לשתות יין של גויים לפי שהיה משקה למלך · וכל הנבדל · הם הגרים מעמי הארצות · מעמי הארצות · מעמי הארצות ·

ואלה ראשי המדינה אשר ישבו בירושלם
ובערי יהודה ישבו איש באחזתו בעריהם ישראל הכהנים
והלוים והנתינים ובני עבדי שלמה:
ובירושלם ישבו מבני יהודה ומבני בנימן מבני יהודה כמ"ת
עתיה בן־עזיה בן־זכריה בן־אמריה בן־שפטיה בן־מהללאל
מבני פרץ: ומעשיה בן־ברוך בן־כל־חוזה בן־ ב"ר
חזיה בן־עדיה בן־יויריב בן־זכריה בן־השלני: כל־ ל"כ יויריב
בני־פרץ הישבים בירושלם ארבע מאות ששים ל"ה ל"ה
ושמנה אנשי־חיל:
ואלה בני בנימן סלא בן־משלם בן־יועד ל"ג ל"ל
בן־פדיה בן־קוליה בן־מעשיה בן־איתיאל בן־ישעיה: ל"ל
ואחריו גבי סלי תשע מאות עשרים ושמנה: ויואל בן־ ל
זכרי פקיד עליהם ויהודה בן־הסנואה על־העיר משנה: ב"ל חס' מ"ע
מן־הכהנים ידעיה בן־יויריב יכין: מן
שריה בן־חלקיה בן־משלם בן־צדוק בן־מרות בן־אחיטוב סימן כ"כ
נגיד בית האלהים: ואחיהם עשים המלאכה לבית ל"ה חס' מ"ח דכרי הימים ודניאל ועזרא ר"פ ומן נמ"י
שמנה מאות עשרים ושנים ועדיה בן־ירחם בן־פלליה בן־ מן
אמצי בן־זכריה בן־פשחור בן־מלכיה: ואחיו ראשים ב
לאבות מאתים ארבעים ושנים ועמשסי בן־עזראל בן־ ל
אחזי בן־משלמות בן־אמר: ואחיהם גבורי חיל ה' חס'
מאה עשרים ושמנה ופקיד עליהם זבדיאל בן־ הגדולים: ומן־הלוים שמעיה בן־חשוב ו מ"ל
בן־עזריקם בן־חשביה בן־בוני: ושבתי ויוזבד על־ ל מ"ל
המלאכה החיצנה לבית האלהים מראשי הלוים: ומתניה ב חס' ו'
בן־מיכא בן־זבדי בן־אסף ראש התחלה יהודה לתפלה סימן ל'
ובקבקיה משנה מאחיו ועבדא בן־שמועע בן־גלל בן־ירותון: ב ידותון ק'
כל־הלוים בעיר הקדש מאתים שמנים וארבעה:
והשוערים עקוב טלמון ואחיהם ו מ"ל ב מ"ל

המשמרים בשערים מאה שבעים ושנים: ושאר ישראל
הכהנים הלוים בכל־ערי יהודה איש בנחלתו: והנתינים ו"ל
ישבים בעפל וציחא וגשפא על־הנתינים: ופקיד הלוים ב כתי' ח'
בירושלם עזי בן־בני בן־חשביה בן־מתניה בן־מיכא מבני ב כתי' ח'
אסף המשררים לנגד מלאכת בית האלהים: כי־ מ"ח
מצות המלך עליהם ואמנה על־המשררים דבר־יום ל ות' חמה
ביומו: ופתחיה בן־משיזבאל מבני־זרח בן־יהודה ליד ל
המלך לכל־דבר לעם: ואל־החצרים בשדותם מבני ל' ב ל'
יהודה ישבו בקריתה הארבע ובנותיה ובדיבן ובנותיה ובימקבצאל
ובחצריה: וביישוע ובמולדה ובבית־פלט: ובחצר ל חס'
שועל ובבאר שבע ובנותיה: ובצקלג ובמכנה ובנותיה: ל חס' וד חס' בנים
ובעין רמון ובצרעה וביתמות: זנח עדלם וחצריהם ל חס'
לכיש ושדותיה עזקה ובנותיה ויחנו מבאר־שבע ער־ ל
גיא הנם: ובני בנימן מגבע מכמש ועיא ובית־אל ל ות' עיה
ובנותיה: ענתות נב ענניה: חצור רמה גתים: ב כתרי ל"ס' ל'
חדיד צבעים נבלט: לד ואונו גי החרשים: ומן־ ל' ט כתיב
הלוים מחלקות יהודה לבנימין: ו"ל מ"ל

יב ואלה הכהנים והלוים אשר עלו
עם־זרבבל בן־שאלתיאל וישוע שריה ירמיה עזרא:
אמריה מלוך חטוש: שכניה רחם מרמות: ל חס'
עדוא גנתוי אביה: מימין מעדיה בלגה: שמעיה ל מ"ל
ב ול' חס' ח' ויויריב ידעיה: סלו עמוק חלקיה ידעיה אלה ראשי ב מ"ל
הכהנים ואחיהם בימי ישוע: והלוים ו ל
ישוע בנוי קדמיאל שרביה יהודה מתניה על־הידות הוא
ב' ופני ואחיו: ובקבקיה ועגו אחיהם לנגדם למשמרות: ק'
ויישוע הוליד את־יויקים ויויקים הוליד את־אליישיב סימן
כלהון מ"ל ואליישיב הוליד את־יויעדע: ויויעדע הוליד את־יונתן נמ"י ב חס'
ויונתן הוליד את־ידוע:

ובימי

סלוא ג' דנשים וסימ' ואלה בני בנימין סלוא בן משלם · ומן בני בנימן סלא · סלו עמוק חלקיה · הר סלוא מ"ל דמ"ל וחר חסר ו' וחר חסר א' ראורי' רפי: הסנואה כ' א' מ"ל וא' חסר וסימנים ויהודה בן הסנואה קרמא מ"ל ודין חסר: הגדולים ו' מ"ל בליש' וסימ' גדולים חקרי לב · כי עברו בם גם המה · כשם הגדולים אשר בארץ רד"ה · כי מרפא יניח חטאים גדולים · זבדיאל בן הגדולים · זבדיאל בן הגדולים: וציחא ג' כתיב א' וסימ' רגתנים בני ציחא · וחבירו · וציחא ונשפא על הנתינים · תנינא דסיפרא צחא כתיב חסר י': במכנר וכמכנה ד' חסר ו' בקריאה וסימ' ארבע כתפות אל ארבע כ' בפסיק · ובראש המכונה חצי האמה קומה תנינא דפסיק · ובצקלג ובמכנה · גי"ט כתיב י' וסימ נמסר ביהושע סימ' י"ח וזכריה סימ' י"ד: בנימין י"ז מ' וסימ' ואביו קרא לו בנימין · ואת בנימין אחי יוסף · ואל שדי יתן לכם רחמים · ויראו יוסף אתם את בנימין · וישא עיניו ויראו את בנימין אחיו · והנה עיניכם ראות ועיני · בנימין זאב יטרף · וממטה בנימין דיהושע · אחריך בנימין בעממיך · ויעברו בני עמון את הירדן · ויהי איש מבן ימין כן כתיב · ויבחר לו שאול · וידבר גם אבנר קרמא דפסיק · אמר אל רחבעם דמלכים · ויבא אלי חנמאל בן דודי · תקעו שופר בגבעה מן הלוים מחלקות יהודה לבנימין:

אבן עזרא

בן הגדולי' · בן אחר מהגדולי' · ושבתי ויוזבד על המלאכה החיצונה · שהיא מחוץ לעיר לגירך בית האלהים: ראש התחלה יהודה לתפלה · והטע' אסף הוא הראש ובתחלת השירות הוא יהודה לעת התפלה ראשונה ואחרי כן אחיו ובני יהודה על הנכון וכן יהושיע יי': ובקבוקיה משנה מאחיו · להיו' משנה לאסף: וציחה וגישפא על הנתיני' · פירוש פקידי': ואמנה על המשוררי' · קיוס ותוקף וכן אנחנו כורתי' אמנה ליד המלך למלותו: ומן הלוים מחלקות יהודה · פי' שישבו במחלקות יהודה עד לבנימן: על הידות · שם דבר כטעם הודות ליי' כי הוא משרשו ומענינו לשריה

רשי

ואלה ראשי המדינה אשר ישבו בירושלם · היא שנאמר בשמוך ובירושלם ישבו בני יהודה ובנומר: מבני יהודה עתיה וגומר · חוזר ומפרש מבני יהודה מי ומי היו וכל הפרשה אינה מונה כי אם הגדולי' והחשובים שבהם: נגיד · ממונה: משנה · אחר הנגיד: נגיד בית אלהים · ממונה על בית אלהים: ואחיהם עושי מלאכה לבית · וחבריהם שהיו עובדים עבודת הבית וקרבנותיו: ראשי לאבות · ראשי בית אב ממשפחות הכהנים: ופקיד עליהם · ממונה עליה' על המלאכה החיצונה · אשר לבית כגון בנייני בדק הבית ופני המערכה שהיו מביאים מבחוץ: ראש התחלה יהודה לתפלה · הוא היה ראש וממונה וגדול לפתוח תחלה ולהודות בתפלה ובזמירות שירותיה' של לויס יהודה כמו יודה והה"א נכנסת בתיבה שלא לצורך כמו יאסף יהוסף: והשוערים · ממונין על שערי המקדש: איש בנחלתו · כל אחד בנחלתו היו יושבים: בעופל · מקום אחד אשר בירושלם: על הנתינים · ממונין על הנתינים: ופקיד הלוים · ממונה על הלוי' אשר בירושלם: לנגד מלאכת · על מלאכת הבית וסתר דברי' שמוציאים ממון למעשר הבית בענין שנאמר למעלה ושבתי ויוזבד על המלאכה החיצונה וגו': כי מצות המלך עליהם · והמלך היה מאמין עליהם בהם: עלהמשוררים · להוציא ממון מאוצר המלך דריוש: דבר יום ביומו · כדי לעשות צרכי הבית: ליד המלך · הוא היה חלרן לעצת המלך דריוש: לכל דבר · לכל הדברים אשר לעם לדבר עליהם אל המלך: מחלקות יהודה לבנימן · היו מחלקין במחלקותם אנה ואנה בארץ יהודה ובנימן: וישוע · הוא יהושע הכהן הגדול: בימי ישוע · שהיו ראשים בימי יהושע כהן גדול: הידות · מין כלי שיר לומר שירה: למשמרות · כמו שמצינו בדברי הימים שהלוי' היו חלוקים לעשרי' ואחד עשר משמרות: ויישוע הוליד את יויקים וגו' · כל אלו שנמקרא זה היו כהני' גדולים ובימי

וּבִימֵי יוֹיָקִים הָיוּ כֹהֲנִים רָאשֵׁי אָבוֹת לִשְׂרָיָה מְרָיָה
לְעַזְרָא מְשֻׁלָּם לַאֲמַרְיָה יְהוֹחָנָן: לְמַלּוּכִי
יוֹנָתָן לְשֶׁבַנְיָה יוֹסֵף: לְחָרִם עַדְנָא לְמְרָיוֹת חֶלְקַי:
לְעִדֹּא זְכַרְיָה לְגִנְּתוֹן מְשֻׁלָּם: לַאֲבִיָּה זִכְרִי לְמִנְיָמִין
לְמוֹעַדְיָה פִּלְטַי: לְבִלְגָּה שַׁמּוּעַ לְשֶׁמַעְיָה יְהוֹנָתָן:
וּלְיוֹיָרִיב מַתְּנַי לִידַעְיָה עֻזִּי: לְסַלַּי קַלַּי לְעָמוֹק עֶבֶר:
לְחִלְקִיָּה חֲשַׁבְיָה לִידַעְיָה נְתַנְאֵל: הַלְוִיִּם בִּימֵי אֶלְיָשִׁיב
יוֹיָדָע וְיוֹחָנָן וְיַדּוּעַ כְּתוּבִים רָאשֵׁי אָבוֹת וְהַכֹּהֲנִים עַל־
מַלְכוּת דָּרְיָוֶשׁ הַפָּרְסִי: בְּנֵי לֵוִי רָאשֵׁי
הָאָבוֹת כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים וְעַד־יְמֵי יוֹחָנָן בֶּן־
אֶלְיָשִׁיב: וְרָאשֵׁי הַלְוִיִּם חֲשַׁבְיָה שֶׁרֵבְיָה וְיֵשׁוּעַ בְּנֵי
קַדְמִיאֵל וַאֲחֵיהֶם לְנֶגְדָּם לְהַלֵּל לְהוֹדוֹת כְּמִצְוַת דָּוִיד אִישׁ־
הָאֱלֹהִים מִשְׁמָר לְעֻמַּת מִשְׁמָר: מַתַּנְיָה וּבַקְבַּקְיָה עֹבַדְיָה
מְשֻׁלָּם טַלְמוֹן עַקּוּב שֹׁמְרִים שוֹעֲרִים מִשְׁמָר בְּאַסְפֵי
הַשְּׁעָרִים: אֵלֶּה בִּימֵי יוֹיָקִים בֶּן־יֵשׁוּעַ בֶּן־יוֹצָדָק וּבִימֵי
נְחֶמְיָה הַפֶּחָה וְעֶזְרָא הַכֹּהֵן הַסּוֹפֵר:
וּבַחֲנֻכַּת חוֹמַת יְרוּשָׁלִַם בִּקְשׁוּ אֶת־הַלְוִיִּם מִכָּל־
מְקוֹמֹתָם לַהֲבִיאָם לִירוּשָׁלִַם לַעֲשׂת חֲנֻכָּה וְשִׂמְחָה וּבְהוֹדוֹת
וּבְשִׁיר מְצִלְתַּיִם נְבָלִים וּבְכִנּוֹרוֹת:
וַיֵּאָסְפוּ בְּנֵי הַמְשֹׁרְרִים וּמִן־הַכִּכָּר סְבִיבוֹת יְרוּשָׁלִַם
וּמִן־חַצְרֵי נְטֹפָתִי: וּמִבֵּית הַגִּלְגָּל וּמִשְּׂדוֹת גֶּבַע וַעֲזְמָוֶת כִּי
חֲצֵרִים בָּנוּ לָהֶם הַמְשֹׁרְרִים סְבִיבוֹת יְרוּשָׁלִַם: וַיִּטַּהֲרוּ
הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם וַיִּטַּהֲרוּ אֶת־הָעָם וְאֶת־הַשְּׁעָרִים וְאֶת־
הַחוֹמָה: וָאַעֲלֶה אֶת־שָׂרֵי יְהוּדָה מֵעַל לַחוֹמָה וָאַעֲמִדָה
שְׁתֵּי תּוֹדֹת גְּדוֹלוֹת וַתְּהַלֶּכְתָּ לַיָּמִין מֵעַל לַחוֹמָה לְשַׁעַר
הָאַשְׁפֹּת: וַיֵּלֶךְ אַחֲרֵיהֶם הוֹשַׁעְיָה וַחֲצִי שָׂרֵי יְהוּדָה:
וַעֲזַרְיָה עֶזְרָא וּמְשֻׁלָּם: יְהוּדָה וּבִנְיָמִן וְשֶׁמַעְיָה
וְיִרְמְיָה: וּמִבְּנֵי הַכֹּהֲנִים בַּחֲצֹצְרוֹת זְכַרְיָה בֶּן־
יוֹנָתָן בֶּן־שְׁמַעְיָה בֶּן־מַתַּנְיָה בֶּן־מִיכָיְהוּ בֶּן־זַכּוּר בֶּן־אָסָף:
וְאֲחָיו שְׁמַעְיָה וַעֲזַרְאֵל מְלַלַּי גִּלַּלַּי מַעַי נְתַנְאֵל וִיהוּדָה חֲנָנִי
בִּכְלֵי־שִׁיר דָּוִיד אִישׁ הָאֱלֹהִים וְעֶזְרָא הַסּוֹפֵר לִפְנֵיהֶם:
וְעַל שַׁעַר הָעַיִן וְנֶגְדָּם עָלוּ עַל־מַעֲלוֹת עִיר דָּוִיד בְּמַעֲלֵה
לַחוֹמָה מֵעַל לְבֵית דָּוִיד וְעַד שַׁעַר הַמַּיִם מִזְרָח: וְהַתּוֹדָה
הַשֵּׁנִית הַהֹלֶכֶת לְמוֹאָל וַאֲנִי אַחֲרֵיהָ וַחֲצִי הָעָם מֵעַל
לַחוֹמָה מֵעַל לְמִגְדַּל הַתַּנּוּרִים וְעַד הַחוֹמָה הָרְחָבָה:
וּמֵעַל לְשַׁעַר אֶפְרַיִם וְעַל־שַׁעַר הַיָּשָׁנָה וְעַל־שַׁעַר הַדָּגִים
וּמִגְדַּל חֲנַנְאֵל וּמִגְדַּל הַמֵּאָה וְעַד שַׁעַר הַצֹּאן וַיַּעַמְדוּ בְּשַׁעַר
הַמַּטָּרָה: וַתַּעֲמֹדְנָה שְׁתֵּי הַתּוֹדֹת בְּבֵית הָאֱלֹהִים וַאֲנִי
וַחֲצִי הַסְּגָנִים עִמִּי: וְהַכֹּהֲנִים אֶלְיָקִים מַעֲשֵׂיָה מִנְיָמִין מִיכָיָה
אֶלְיוֹעֵנַי זַכַּרְיָה חֲנַנְיָה בַּחֲצֹצְרוֹת: וּמַעֲשֵׂיָה וּשְׁמַעְיָה
וְאֶלְעָזָר וְעֻזִּי וִיהוֹחָנָן וּמַלְכִּיָּה וְעֵילָם וְעֶזֶר וַיַּשְׁמִיעוּ הַמְשֹׁרְרִים
וְיִזְרַחְיָה הַפְּקִיד: וַיִּזְבְּחוּ בַיּוֹם הַהוּא זְבָחִים גְּדוֹלִים וַיִּשְׂמָחוּ
כִּי הָאֱלֹהִים שִׂמְּחָם שִׂמְחָה גְדוֹלָה וְגַם הַנָּשִׁים וְהַיְלָדִים
שָׂמֵחוּ וַתִּשָּׁמַע שִׂמְחַת יְרוּשָׁלִַם עַד־מֵרָחוֹק:
וַיִּפָּקְדוּ בַיּוֹם הַהוּא אֲנָשִׁים עַל־הַנְּשָׂכוֹת לָאוֹצָרוֹת
לַתְּרוּמוֹת לָרֵאשִׁית וְלַמַּעֲשְׂרוֹת לְכַנּוֹס בָּהֶם לִשְׂדֵי הֶעָרִים
מְנָאוֹת הַתּוֹרָה לַכֹּהֲנִים וְלַלְוִיִּם כִּי שִׂמְחַת יְהוּדָה עַל־
הַכֹּהֲנִים וְעַל־הַלְוִיִּם הָעֹמְדִים:

אוצרות בני מקומות חשרחין מזנלה ומירכ' בתיבה תחת לזרקא

וישמרו

פנימין ג' כ' מ"ל וא' חסר וסימ' לאביה זכרי · והכהנים אליקים מעשי' · ועל ידו החזיק · כתרא חסר י' כתרא : כל סיפרא יהוחנן במ"נ יחנן וסימ' בעזרא י' : דור איש האלהים ג' וסימ' ויעמר כמשפט הור · וראשי הלוים חשכי' · ואחיו שמעי' ועזרא מללי : לעשות י"ג חסר בקרי וסימ' ויקהל משה את כל עדת בני ישראל ויאמר אלהם · ולחשב מחשבת לעשות בזהב ובכסף · וחברו · ועש' בצלאל ואהליאב וכל איש חכם לב · המלאכ' לעשות אתה דויקרא משה בצלאל ויקחו מלפני משה את כל התרומ' אשר הביאו בני ישראל · מרבים העם להביא מדי העבדה למלאכה · כאשר עשה ביום הזה ציה יי' לעשות · וידבר משה אל בני ישראל לעשות הפסח רפסח שני · והי אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם ולא יכלו לעשות הפסח ביום ההוא · ואשר שמעו ויעבירו קול בכל עריהם · ובחנכת חומת ירושלם · כי עזרא הכין ידכו : מיכיה ה' בקריאה וסימ' ויצו המלך את חלקי דמלכ ם · שלש שנים מלך בירושלם · ובשנת שלש למלכו · והכהנים אליקים מעשיה ובנימין · ומבני הכהנים · הנה שמענו' בעפרת · תשיב גכול עולם · ויפקדו ביום ההוא אנשים · יכל רות דכו' כתיב ה' במ"ב כתיב ה' וסימ' ותקם היא וכלתיה ותשב משדה מואב תנינא דפסוק · חלקת השדה לבעז אשר ממשפחת אלימלך :

רשי

וביימי יויקים · שהיה כהן גדול היו כהנים הללו הם היו ראשי בית אב למשמרותם : לשריה מריה · למשמרת של שריה היה מריה ראש בית אב ולמשמרת של ירמיה היה חנניה ראש בית אב וכן כלם ואת אשר לא פרש כל העשרים ואחד משמרות לא דקדק המקרא בכך למנותם כלם : הלויים בימי אליאשיב · הלויים הללו היו ראשי בית אבות במשמרות הלויים בימי אליאשיב הכהן הגדול והכהנים המנויין למעלה בסמוך הם היו ראשי בית אבות : במשמרותם בימי אליאשיב : על מלכות · בימי מלכות דריוש היה דבר זה ועד ימי יוחנן כל אותן שהיו ראשי אבות הלויים עד ימי יוחנן כהן גדול מגיון שם כדברי הימים : משמר לעמת משמר · שהיו אליקים במשמרותם לומר שירה : שומרים משמר · שוערים היו במשמר אלהם לשמור שערי הבית : כאחיהם · כמו בשיפי שמרים : אלה בימי יויקים · אלה היו שוערים בימי יויקים : ובחנכת חומת ירושלם · בתגלות חומת העיר לקדש את העיר : זבתודות · ובהודאות : ומן הככר · אשר סביבות ירושלם באו המשוררים. ויטהרו · אחלה טהרו את עצמן ואחר כך טהרו את אחרים : ואת השערים ואת החומה · שלא תהיה טומאה שם בעיר : מעל לחומה · שקדם את העיר והלכו השרים ובית דין והכהנים והלויים עם שתי תודות סביב לעיר · הכל כמפורש במסכת שבועות כדי לחדש את העיר : שתי תודות · שתי לחמי תודה כל לחם ולחם קרוי תודה : ותהלוכות ליתין · כאשר יצאו מן העיר כדי לסובבה הלכו לצד ימינה : יהודה ובנימין · שני שרים היו : ואחיו · חבריו של זכריה הכהן : ועל שער העין · לפני שער העין הלכו סביבות העיר : ונגדם עלו · ולפניהם עלו משער העין למעלות של עיר דוד ואותן מעלות היו לחומה : ותודה אחרת שהיתה שניה לחברתה היתה הולכת נגד חברתה בשוה ולא זו אחר זו : ואני אחריה · ואני הייתי הולך אחריה של תודה : ועמדו · שם היו עומדים שלא ילך יחד : שתי התודות · שנשאו אותם לבית המקדש : בחצוצרות · היו תוקעין מתוך שמחתן : ויפקדו · לשון פקידות : הנשכות · כמו הלשכות של בית המקדש : לכנוס בהם · ובאותן הלשכות היו נותנים כל מתנותם של כהנים ולויים ומשם היו חולקין ביניהם : מנאות · כמו מנות : לכהנים ולויים · כהנים היו נוטלים ראשוי לחם והלויים הראוי להם העומדים ומשמשים שם לפני הקב"ה בתודות והודאות :

אבן עזרא

לשריה ומריה · הלמ"ד מורה כי שריה ראש למריה או הרבה הפוך : באסופי השערים הא"לף נוסף והסעם שומרי הספים : ואעמילה שתי תודות · נקראו כן כי הם מעמידין להודות לשם והם המומרים שיר של תודה : ותהלוכות · שם על משקל תנחומות אל והוא מענין הלך והטעם שהעתיד אנשי התודות שילכו נגד הימין : על מעלות עיר דוד · הם מדרגות החומה : ההולכת למואל · ההולכים למולם ולנגד' והא"לף במלת למואל תחת וי"ו ממולי והוי"ו למשך וכמוהו אם לא יגיד ובשא עונו שהוא בו למשך : להחומה · בה"א הידעת כראוי : על הנסכות · כמו לנסכות זה אומר ככה וזה אומר ככה · לאוצרות · לשיות אוצרות : מנאות התורה · וכן אשר מיכה את מחבלכם והחל"ף מחת יי"ל תשיות ולא בשמיכה בסמיכות וכן במלדות עין גדי לא הנסמך חסר וכן שוא תהלות תשלה ושלה וכן אחרון סתרון הברית : למשמרת

שעה

רשי

ביימי יויקים · שהיה כהן גדול היו כהנים הללו הם היו ראשי בית אב למשמרותם : לשריה מריה · למשמרת של שריה היה מריה ראש בית אב ולמשמרת של ירמיה היה חנניה ראש בית אב וכן כלם ואת אשר לא פרש כל העשרים ואחד משמרות לא דקדק המקרא בכך למנותם כלם : הלויים בימי אליאשיב · הלויים הללו היו ראשי בית אבות במשמרות הלויים בימי אליאשיב הכהן הגדול והכהנים המנויין למעלה בסמוך הם היו ראשי בית אבות : במשמרותם בימי אליאשיב : על מלכות · בימי מלכות דריוש היה דבר זה ועד ימי יוחנן כל אותן שהיו ראשי אבות הלויים עד ימי יוחנן כהן גדול מגיון שם כדברי הימים : משמר לעמת משמר · שהיו אליקים במשמרותם לומר שירה : שומרים משמר · שוערים היו במשמר אלהם לשמור שערי הבית : כאחיהם · כמו בשיפי שמרים : אלה בימי יויקים · אלה היו שוערים בימי יויקים : ובחנכת חומת ירושלם · בתגלות חומת העיר לקדש את העיר : זבתודות · ובהודאות : ומן הככר · אשר סביבות ירושלם באו המשוררים. ויטהרו · אחלה טהרו את עצמן ואחר כך טהרו את אחרים : ואת השערים ואת החומה · שלא תהיה טומאה שם בעיר : מעל לחומה · שקדם את העיר והלכו השרים ובית דין והכהנים והלויים עם שתי תודות סביב לעיר · הכל כמפורש במסכת שבועות כדי לחדש את העיר : שתי תודות · שתי לחמי תודה כל לחם ולחם קרוי תודה : ותהלוכות ליתין · כאשר יצאו מן העיר כדי לסובבה הלכו לצד ימינה : יהודה ובנימין · שני שרים היו : ואחיו · חבריו של זכריה הכהן : ועל שער העין · לפני שער העין הלכו סביבות העיר : ונגדם עלו · ולפניהם עלו משער העין למעלות של עיר דוד ואותן מעלות היו לחומה : ותודה אחרת שהיתה שניה לחברתה היתה הולכת נגד חברתה בשוה ולא זו אחר זו : ואני אחריה · ואני הייתי הולך אחריה של תודה : ועמדו · שם היו עומדים שלא ילך יחד : שתי התודות · שנשאו אותם לבית המקדש : בחצוצרות · היו תוקעין מתוך שמחתן : ויפקדו · לשון פקידות : הנשכות · כמו הלשכות של בית המקדש : לכנוס בהם · ובאותן הלשכות היו נותנים כל מתנותם של כהנים ולויים ומשם היו חולקין ביניהם : מנאות · כמו מנות : לכהנים ולויים · כהנים היו נוטלים ראשוי לחם והלויים הראוי להם העומדים ומשמשים שם לפני הקב"ה בתודות והודאות :

פי' שמעוני

כדה אמר כורש מלך פרס כל ממלכות הארץ נתן לי ה' אלהי השמים והארץ וגו' · שנו רבותינו שלשה מלכו בכיסה אחאב בן עמרי · ובנבוכד נצר · ואחשורוש אחאב בן עמרי דכתיב לים גוי וממלכה אשר לא שלח אדוני לבקשך ואמרו לין והקביע את הממלכה ואת הגוי כי לא ימלוך עוד אלא המלך עלייהו היכי מצי מסבע להו · אחשורוש דכתיב מהודו ועד כוש · נבוכד נצר דכתיב והיה הגוי והממלכה אשר לא יעבדו נבוכד נצר ובומר · ואם לוכח והליכה שלמה · אחרי שלמה דמילתא אחריתי הוה ביה שמלך על העליונים דכתיב ויסב שלמה על כסא אביו · והליכה סגנאיב · הא הוה ירושלם דלא כנסיה · והליכה דריוש ליכה שבע דלא מלך עליהו · דכתיב ספר על דריוש והקם על מלכות אחשדרפניא מאה ועשרים · והליכה כורש דכתיב כה אמר כורש מלך פרס כל ממלכות הארץ ונתן · הוא שבוחי משבח כפסיה · תניא אידך עשרה מלכים מלכו בכיסה מלך ראשון זה הקב"ה שנאמר מגדל בשמים ובארץ · המלך השני הוא כורש שמלך מסוף העולם ועד סופו שהיו כל הברייות יושבי' בארקים אחד ירחים מן המגדל ומרוד עליהם מלך שני והרי ראשית ממלכתו בבל · והמלך השלישי זה יוסף שמשל מסוף העולם ועד סופו שנאמר וכל הארץ באו מצרימה והיו מביאים אל שלם ומנחתם לשבר אל יוסף שהרעב שם היה חזק לאחר · והרביעי שנה מלך בירושלים שנאמר ויקם מלך חדש על מלך מצרים · המלך הרביעי הוא שלמה שנאמר ושלמה ישב בכל הממלכות והם מביאים לו מנחתו המלך החמישי זה אחאב שמלך מסוף העולם ועד סופו שנאמר אם לא אמר אשר נבוכד נצר · המלך הששי זה נבוכד נצר ולא עוד אלא שמלך אפילו על הארץ שבשדה ובעוף השמים

נחמיה יג

וישבו משמרת אלהיהם ומשמרת הטהרה והמשררים ג׳ ב׳ דנס׳ ל׳
והשערים כמצות דויד ושלמה בנו:
כי בימי דויד ואסף מקדם ראש המשררים ושיר־ ראשי׳ ל׳ ואחי׳ ק׳ והשיר
תהלה והודות לאלהים: וכל־ישראל בימי זרבבל ובימי
נחמיה נתנים מנות המשררים והשערים דבר־יום ביומו
ומקדשים ללוים והלוים מקדישים לבני אהרן: ל׳ כ׳

יג

ביום ההוא נקרא בספר משה
באזני העם ונמצא כתוב בו אשר לא־יבוא עמוני ומואבי ל׳ ז׳ ח׳ מל׳
בקהל האלהים עד־עולם: כי לא קדמו את־בני ישראל ה
בלחם ובמים וישכר עליו את־בלעם לקללו ויהפך אלהינו ל׳ דנס׳ ל׳
את־הקללה לברכה: ויהי כשמעם את־התורה ויבדילו
כל־ערב מישראל: ולפני מזה אליישיב הכהן נתון ל׳ ל׳ ל׳

וְאֹמְרָה לַלְוִיִּם אֲשֶׁר יִהְיוּ מְטַהֲרִים וּבָאִים שֹׁמְרִים הַשְּׁעָרִים
לְקַדֵּשׁ אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת גַּם־זֹאת זָכְרָה־לִּי אֱלֹהַי וְחוּסָה עָלַי
כְּרֹב חַסְדֶּךָ: גַּם בַּיָּמִים הָהֵם רָאִיתִי אֶת־הַיְּהוּדִים
הֹשִׁיבוּ נָשִׁים אַשְׁדֹּדִיּוֹת עַמֹּנִיּוֹת מוֹאֲבִיּוֹת: וּבְנֵיהֶם חֲצִי
מְדַבֵּר אַשְׁדֹּדִית וְאֵינָם מַכִּירִים לְדַבֵּר יְהוּדִית וּכְלִשׁוֹן עַם
וָעָם: וָאָרִיב עִמָּם וָאֲקַלְלֵם וָאֻכֶּה מֵהֶם אֲנָשִׁים וָאֶמְרְטֵם וָאַשְׁבִּיעֵם
בֵּאלֹהִים אִם־תִּתְּנוּ בְנֹתֵיכֶם לִבְנֵיהֶם וְאִם־תִּשְׂאוּ מִבְּנֹתֵיהֶם
לִבְנֵיכֶם וְלָכֶם: הֲלוֹא עַל־אֵלֶּה חָטָא שְׁלֹמֹה מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל

ד׳ ל׳ ובגוים רבים לא היה מלך כמוהו ואהוב לאלהיו היה
ג׳׳ ה׳ מל׳ בכתוב ויתנהו אלהים מלך על כל ישראל גם אותו החטיאו הנשים
ל׳ רפ׳ ר׳׳ג חס׳ הנכריות: ולכם הנשמע לעשות את כל הרעה הגדולה
ל׳ מ׳ מל׳ הזאת למעל באלהינו להשיב נשים נכריות: ומבני יוידע
ל׳ בן אליישיב הכהן הגדול חתן לסנבלט הרחקתי ואברחהו
ל׳ מעלי: זכרה להם אלהי על גאלי הכהנה וברית הכהנה והלוים:
כ׳ מכל עונש ל׳ וטהרתים מכל נכר ואעמידה משמרות לכהנים וללוים
ל׳ ל׳ איש במלאכתו: ולקרבן העצים בעתים מזמנות
ל׳ ומל׳ ל׳ ר׳׳פ ולבכורים זכרה־לי אלהי לטובה:

כרוכ׳ וחסר וסימ׳ נפן בוקר ישראל • הנני אלהים כחסדך • עננו יי׳ כי טוב חסדך • ויזכר להם בריתו וינחם • הללוהו כרב גדלו • כי אם הונה ורחם • וחוסה עלי כרב חסדך • יחד
ברב וחסר אשר נמלם כרחמיו וברב חסדיו: הלוא ט׳ מלאים בכתוב׳ וסימ׳ הלוא משנאיך יי׳ אשנא • הלוא יתעו חרשי רע • הלוא שמעת בתי • הלוא צויתי את הנערים • הלוא ברם
כתובים דמגלת אסתר • הלוא ביראת אלהינו תלכו • הלא כה עשו אבותיכם דסוף סיפרא • הלוא על אלה חטא שלמה דסוף סיפרא • הלוא האנף בנו ער כלה: זלא׳ל

סכום פסוקי דעזרא שש מאות ושמונים ושמונה וסימן תרפ״ח
וחציו ובין עלית הפנה:

רשי

הושיבו נשים • אשר נשאו לכם נשים נכריות: חני מדבר • הרבה מבניהם היו מדברים לשון אשדודי כאמותם: ואכה • נתתי להם מלקות להלקותם כדי להוכיחם ולהזכירם: גם אותו החטיאו • כל שכן שתהיו חוטאים על ידי נשיכם נכריות וזהו שכתב בסמוך ולכם הנשמע וגומר בתמיה לומר שלמה מלך ישראל נמלא חוטא ע״י נשיו נכריות ואתם נשאתם נשים נכריות להיות חוטאין: ומבני יוידע • אחד לסנבלט • אחד מבני יוידע חתן לסנבלט לורר היהודי והברחתיהו מעלי למען לא יהיה רגיל בירושלם בשביל אחנו לרחות את העיר ואת מוצאיה ואת מובאיה: זכרה להם • הטובה אשר עשו: בעתים • לעתים היו בורחים עצים למערכה: ולבכורים • שהיו מביאים בכורים בפרק אחד לכל דבר ודבר קבעתי זמנו:

נשלם פירוש ספר עזרא

אבן עזרא

מטהרים • הראוי מתטהרים: ואקללם • הוא החרם והנדוי והמעשה החרמתים נדיתים: והשביעם • לעם ירושלם לבלתי התחתן בהם: ולכם הנשמע • יתכן שהוא נפעל מן הפעיל סימן המדברים בעד עצמם והוא הקרוב: זכרה להם • לתת להם שכרם על הנגאלים מן הכהונה ונגאלים מברית הכהונה והלוים נקחתם נשים נכריות: גאלי הכהונה • שם התואר על משקל תאמי לביה והם כדמות פעולים בעניין רק בגלל הה״לף שהוא אות הגרון נקדוהו כן להרחיב מקרהו וטעם גאלי כטעם מוחרין: ולקרבן • בעבור קרבן העצים שסדרתי להביא הכהנים והלוים והעם לעתים מזומנים ובעבור הבכורים שצויתיו להביא לבית יי׳ זכרה לי אלהי לטובה:

נשלם פירוש ספר עזרא

פי׳ שמעוני

ויתיב ויתילדו על משמות׳ לבית אבותם • א״ל לא הורית טבות א״ל ותן כן את מודע לי א״ל
דגיע לך ואנא מודע לך • א״ל כתיב ועתה נכרות ברית • א״ל מן כן בלה אתה מלקני א״ל
וכתורה יעשה א״ל רגוף רגוף דהיא מבא לאולפנא דברי:

נחמיה

ויהי בחדש כסליו שנת עשרים • שמ רבותי׳ נאחר בניסן ראש השנה למלכים ואמר רב חסל׳
לא שנו אלא למלכי ישראל אבל למלכי אומות העולם מתחילין מניין לכתיב דברי נחמיה
בן חכליה ויהי בחדש כסליו שנת עשרי׳ ואני היתי בשושן הבירה וכתיב ויהי בחדש ניסן שנת
עשרי׳ לארתחשסתא המלך מדקאי בכסליו וקרי ליה שנת עשרים • ואקרי בניסן זקרי ליה שנת
עשרים • מכלל דר״ה לאו בניסן הוא • בשלמא הא׳ך בתרא מפרש לארתחשסתא • אלא הא׳
דקאי לארתחשסתא׳ דילמא למיינא אחרינא אמר רב פפא שנת עשרים שנת עשרים לגזירה שו׳
מה התם לארתחשסתא׳ אף הכי כמי לארתחשסתא׳ וממתי דמעשה דכסליו קרוים אלמא מעשה
בניסן קרוים לא ס״ל דתניא דברים שאמר אנכי לנחמיה בכסליו אמרן נחמיה למלך בניסן •
מתיב רב יוסף ביום עשרים ואחד בחדש הבשי בשנת שתים לדריוש • וכתיב בשביעי בעשרים
ואחד לחדש היה דבר ה׳ אל שבר הנביא: ותם אתה בשביעי בשנת אלף מיבעי ליה ת״ר חבהו
כורש מלך כשר היה לאיבך ממנו לו פמלאי ישראל: מתקיף לה רב יוסף אלא לאם כן קבו קרוי
אלא דלא כתיב שלי בתמה דכתיב אל יוסף אחיו אחרי שמת אבינו לדריוש מלכא והכתיב
בחוהו הזמן ושנה הבאה עלה עזרא מבבל וגלותו שמתו בגלות ירושלם בחדש התשיעי שנת
ועוד מי דמי התם דרבה בלא כורש: הכתיב הוא דריוש הוא ארתחשסתא: על מס
מלכותו ומה שמו דריוש שמו מכל מקום קבו קראי אהדדי מ״ר יצחק לא קשיא כאן קודם שהחמין
כאן לאחר שהחמין מתקיף לה רב כהנא ומי החמין והכתי׳ בני תאין והכרין ואימרין ומלון לאלה
כאן לאחר שהחמין מלא אחר מסת כמימר כהנייא דבירושל׳ להוי מחייביה לבון יום יום ס״ל מעוכב
מעיה מיבעין מלא אחר מסת כמיימר ומלליין לחיי מלכא ובנוהי ואיבעי׳ ליתא מבלן דהחמין
דלהון מקרבין נחומין לאלהא שמיא ומלליין לחיי מלכא ובנוהי ואיבעי׳ ליתא מבלן דהחמין
מהכא נדבכין די לבן גלל תלתא וכדבך די אם חדא למה לי דעבד הכי סגר לי מרדו בי יהודאי
ליקלייה בפורא אמו אלהו מלא לא עבד הכי אכתי׳ ויעם שלמה סורי גזית וסור כריתות ארזים שלמ׳
דעבד מלמעלה איהו עבד מלמטה שלמה בקשיה בנבייא׳ איהו לא בקשיה בנבייא׳ שלמה סדייה
בסידה מיהו לא סדייה בסידה אמר רב יוסף ואיתיתי׳ רבי יצחק מבבל דהחמין מהכא ליאמר לו
המלך והסגל יושבת אצלו מלי סגל אמר רבה בר ליאלי כלבתא לא מעתה דכתיב ועל מרי שמיי׳
אמרו למר רב יודא ואיתיתי׳ רבי נתן בריה דרב ייא היינו דאמריה לבי׳ מקדשא וקלייה להיכלא
וקטליה לגדיקים ועדיין מקרקר ביננא כלום יהבתה ניהלן אלא לקבולי אגרא לא איהו בעינן
ולא אגרא בעינן כפלגהו פיתקא מרקיעא אמת ס״מ חוחמו של הקב״ה אמת • יחבי בהעניתא
תלתא יומי ותלתא ליליא מסרוה ניהליהו • נפק ואתא כי גורא דנורא מבית קדש הקדשים א״ל
נביא היינו הא דכתיב ויאמר זאת הרשעה • כיון דחפצי לה לישתמיע בינתא ממזייה ורמא
קלא ואזיל קלא ארבע מאה פרסי • אמר ריבי נעביד דילמא חס ושלו׳ מרחמין משמיא עליה
א״ל נביא שדייה בדורתי דלבבא ואפיה לפומיה בלבא דלבבא שייב קלא שנאמר ויאמר זאת
הרשעה ויאלך העופרת אל פיה • אמרי הוא ועת רצון הוא לבני רחמיה על ישראל דעבירה בעו
רחמי ואתמסור בידייהו • א״ל נביא חזי מי קעלתו ליה קטילהו לכולי עלמא חבשה תלתא יומא
בעו ביעתא בת יומא בלבד ישראל ולא אסתכח • כחליהו לעיניה ושבקוה אחני כי היכי
דלא ליגרי לינים בקרובהיה אמר רבי יהושע בן לוי למה נקרא שמם אנשי כנסת הגדולה
שהחזירו עטרה ליושנה • משה אמר האל הגדול הגבור והנורא אמת ירמיה ואמר גוים מקרקרין
בהיכלו היה נורא ותו ולא אמר נורא אמת דכתיב ואמר גוים משעבדין בבניו היה בגזרתו ולא
אמר גבור אמת אינהו ואמרו אדרבה הן נוראותיו הן גבורותיו שכובש את ימרו ונותן ארך
לרשעי׳ נוראותיו שאילמלא הוא נורא היאך אומה אחת יכול להתקיים בין כל האומות ויקרא
בספר תורת אלהים אמר רב אלא בר אבא אמר רב אבא אמר רב אבא ויקרא זו מקרא מפורש שהרגיש
ושם שכל אילו הפסוקים וביאו במקרא אילו פסקי טעמים ואמרי לה אילו המסורת • אלו
משמנים ושתו ממתקים ושלחו מנות לאין נכון לו • אמר רב אבא אמר רב אבא אמר רב אבא אמר רב אבא
הבשלין איכא דאמרי אמר רב חסדא אמר אמר רב אבא אמר רב אבא אמר רב אבא אמר רב אבא
ולא הניח פיסא הוא מאי כי אחדות ה׳ היא מעוזכם א״ל יוחנן מסר רבי אלעזר ברבי שמעון א״ל
ה״ק ליעקב לבני לו עלי וקדשו היום והאמינו בי ואני פורע דתני רב אבא אמר רב אבא אמר רב אבא
מוזלה כל מזונותיו של אדם קבעין לו מראש השנה ועד סוף הסנה חוץ מהוצאת שבתות וי״ט
והוצאת בניו לתלמוד תורה אלא פיחת פיחתין לו אמר הוסיף מוסיפי׳ לו: אלו הדרה והבילו

עלם

מהיכא אתא ההוא מרבא ואותיב חד ידא אפיניה • וחד ידא אסוכרא אמר להו מרדכי אי איכא
דוכתא דשמיה עין סוכר הוא סוכר עין • בדיק ואשכח ובייתו לכתי׳ מרדכי בלשן: אנשי עצתות
מלה ועשרים ושמנה • הא״פי שנגזרה עליה׳ בזירה קשה דכתיב כה אמר כ׳ על אנשי עצתו׳
הנני פוקד עליהם רעה ושמרית לא תהיה להם • כיון שעשו תשובה זכו להתייחס אנשי עצתות
בני בקבוק בני הקופף בני מרחור • א״ר יוסי בר חנינא ארבע מידות נאמרו בשמות יש
בשמותיהן נאים ומעשיהן כעורים • שמותיהן נאים ומעשיהן שמותיהן כעורים ומעשיהן
נאים שמותיהן כעורים ומעשיהן כעורים • שמותן נאים ומעשיה׳ כעורים אם עשו עושה ויבנו
עושה ישמעאל שומע ויבנו עושה שמותן כעורים ומעשיה׳ כעורים • אילו המרגלים שתור בר
סתורין • גדו בר גדי • שמותן כעורי׳ ומעשיהן נאים בני בקבוק בני הקופף בני מרחור ועלו
ובנו בית המקדש • שמותיהן נאים ומעשיהן נאים אילו הבנעים ראו בן ראובן בין הבנים שמעון
שומע קול אביו שבשמים • ואלה העולים מתל מלח תל חרשא אמר רבה בר רב הונא כל הנושא
אשה שאינה הגונה לו מעלה עליו הכתוב כאילו חורש לכל העולם וזרעו מלח שנאמר ואלה
העולי׳ מתל מלח • כל הקהל כאחד ארבע רבוא • עשרה פעמים נמנו ישראל אחד בירושלם
למגרים בשבעי׳ כפם ואחד בעלייתן שנאמר׳ ויסעו בני ישראל מרעמסס וגומר • ואחד בהפרשתן
שנאמר כי תשא את ראש בני ישראל זשבים בספר וידבר אחד במרגלים ואחד בחילוק הארץ •
ובשבים בימי אחאל ויפקדם בשוק אפקדם כשלמים ואחד ביומי דוד ומנו את מספר בשם • ואחד
בעלייתן מן הגולה שנאמר כל הקהל כאחד ארבע ריבוא אלפים שלש מאות ושבעים אלף לבתיך
לבא שנאמר מוד תעבורה הגלגל על ידי מרדכי: אמר הקב״ה כשאלמלה הם בני אדם הוא׳ אחב׳
אבל לעולם הבא אני אספור אחכם:

ויקרא לפני הרחוב היכן קורין בו בעזרה: רבי אבי׳ אומר בהר הבית שנאמר ויקרא בו
לפני הרחוב אמר לפני הבית: רב חסדא אומר בעזרת נשים אמר רבה בר בר חנה
כיון שנכתבה ס״ת אסור לספר שנאמר ונכתבו במגלה ולא עמידה אלא שחיקה: שנאמר כי לא
ידברו עמדו ולא ענו עוד ר׳ זירא אמר רב חסדא מהכא ואזני כל העם אל ספר התורה ויעמוד
עזרא הסופר על מגדל העץ א״ל רב יעקב לרב יהודה הני מסה דיום הכיפורים כנגד מי •
כנגד מסה שעמדו על ימינו של עזרא ומסה מסמלו שבעה הוי היינו שכרייה היינו מסלם ואמאי
קרי ליה מסלם דמסלם בעובדיה • ויפרוש עזרא׳ אתה׳ האלהים הגדול • מאי אמר רב יוסף
אמר רב שבדלו בשם המפורש בגידל אומר ברוך ה׳ אלהי ישראל מן העולם ועד העולם א״ל
לבי׳ ודילמא שבדלו בשם המפורש א״ל אין אומרים שם המפורש בנבלין ולא הכתיב ויזעקו
בקול גדול ואמר רב גידל שבדלו בשם המפורש הוא׳ שעה היתה ויזעקו אלה׳ בקול גדול מאי
אמר אמר רב יודא ואיתיתי׳ רבי נתן בריה דרב ייא היינו דאמריה לבי׳ מקדשא וקלייה להיכלא
וקטליה לגדיקים ועדיין מקרקר ביננא כלום יהבתה ניהלן אלא לקבולי אגרא לא איהו בעינן
ולא אגרא בעינן כפלגהו פיתקא מרקיעא אמת ס״מ חוחמו של הקב״ה אמת • יחבי בהעניתא
תלתא יומי ותלתא ליליא מסרוה ניהליהו • נפק ואתא כי גורא דנורא מבית קדש הקדשים א״ל
נביא היינו הא דכתיב ויאמר זאת הרשעה • כיון דחפצי לה לישתמיע בינתא ממזייה ורמא
קלא ואזיל קלא ארבע מאה פרסי • אמר ריבי נעביד דילמא חס ושלו׳ מרחמין משמיא עליה
א״ל נביא שדייה בדורתי דלבבא ואפיה לפומיה בלבא דלבבא שייב קלא שנאמר ויאמר זאת
הרשעה ויאלך העופרת אל פיה • אמרי הוא ועת רצון הוא לבני רחמיה על ישראל דעבירה בעו
רחמי ואתמסור בידייהו • א״ל נביא חזי מי קעלתו ליה קטילהו לכולי עלמא חבשה תלתא יומא
בעו ביעתא בת יומא בלבד ישראל ולא אסתכח • כחליהו לעיניה ושבקוה אחני כי היכי
דלא ליגרי לינים בקרובהיה אמר רבי יהושע בן לוי למה נקרא שמם אנשי כנסת הגדולה
שהחזירו עטרה ליושנה • משה אמר האל הגדול הגבור והנורא אמת ירמיה ואמר גוים מקרקרין
בהיכלו היה נורא ותו ולא אמר נורא אמת דכתיב ואמר גוים משעבדין בבניו היה בגזרתו ולא
אמר גבור אמת אינהו ואמרו אדרבה הן נוראותיו הן גבורותיו שכובש את ימרו ונותן ארך
לרשעי׳ נוראותיו שאילמלא הוא נורא היאך אומה אחת יכול להתקיים בין כל האומות ויקרא
בספר תורת אלהים אמר רב אלא בר אבא אמר רב אבא אמר רב אבא ויקרא זו מקרא מפורש שהרגיש
ושם שכל אילו הפסוקים וביאו במקרא אילו פסקי טעמים ואמרי לה אילו המסורת • אלו
משמנים ושתו ממתקים ושלחו מנות לאין נכון לו • אמר רב חסדא אמר אמר רב אבא אמר רב אבא אמר רב אבא
הבשלין איכא דאמרי אמר אמר רב חסדא אמר אמר רב אבא אמר רב אבא אמר רב אבא אמר רב אבא
ולא הניח פיסא הוא מאי כי אחדות ה׳ היא מעוזכם א״ל יוחנן מסר רבי אלעזר ברבי שמעון א״ל
ה״ק ליעקב לבני לו עלי וקדשו היום והאמינו בי ואני פורע דתני רב אבא אמר רב אבא אמר רב אבא
מוזלה כל מזונותיו של אדם קבעין לו מראש השנה ועד סוף הסנה חוץ מהוצאת שבתות וי״ט
והוצאת בניו לתלמוד תורה אלא פיחת פיחתין לו אמר הוסיף מוסיפי׳ לו: אלו הדרה והבילו

עלם

פי שמעוני

עלה ריח ועלה עץ סמן ועלה הדס ועלה עץ עבות לעשות סוכה ככתוב שנו רבותינו כל הדבר שהיו מקבל טומאה וגידולו מן הארץ מסככין בו מכת פני מילי אמר רב הסדא מהכה לאו הכרה והכילו וגומר • הני נו הדס היינו עץ עבות אמר רב הסדא הדס סוטה לסוכה • עץ עבות לולב ויעשו כל הקהל הנחי מהשבי סוכות ויבאו בסוכות היפסר בה סלמה ולא עשה סוכות בת דוד ולא עשה סוכה עד שבא עזרא ועשה אלא מקום ביתחן בימי עזר לביתחן בימי יהושע מה ביתחן בימי יהושע מכו שמיטין ויובלות וקדשו ערי מקלט וכתחייבו במעשר הף ביתחן בימי עזרא מכו שמיטין ויובלות וקדשו ערי מקלט וכתחייבו במעשר • ואם הבריתך ה' אלהיך ל' הארץ אשר ירשו אבותיך מקום ירושתך לירושת הבותיך מה ירושת הבותיך לא היתה בחזקת כל הדברים ההילו אף ירושתך בחזקת כל הדברים ההילו ואיתך הבוה הבנו רחמי עליהם ע"ל ובטלו הגין זכות עלייהו לסוכה והיינו דקא קריד קרא עליה דיהושע דבכל דוכתא כתב יהושע והכא כתב יהושע: קומו ובדרכו את יי' ת"ר מניין שאין עונין אמן בבית המקדש שנאמר קומו ובדרכו את ה' אלהיכם מן העולם ועד העולם יכול על כל הברכות כולן תהא תהילה אחת ת"ל ומרומם על כל ברכה ותהילה על כל ברכה וברכה אין לו תהילה • אתה הוא ה' לבדך • ת"ר אומרים מניין שהשכינה בכל מקום שנאמר אתה הוא ה' לבדך אתה עשית את השמים ושמי השמים וכל צבאם אלא אין בכל אלוהי בשר ודם • אלוהי בשר ודם שמשתלחין לשם מחזירין אליהן אלא אין בכל מקום שמשתלחין שם מחזירין אליהן שנאמר התשלח ברקים וילכו ויאמרו לך הננו יבלו ויאמרו לא אלא אלא ויאמרו מלאך שהשכינה בכל מקום • ואתה מחיה את כלם • ר' חגי בשם ר' יצחק אמר ארתיו אם לוהט מהיכן כתוכן מנו שכינה דכתיב כאור פני מלך חיים למוד ממשה אלא הכל אלא שהה מ'יום ומ'ליל והלא דברי ק"ו ומה משה שהלך בשליחותו לא הכלו לא שתה ולא מניים כל ל' שתייה הוי אומר שם ארבע לא אומר לך • מ"ר חייא בריאתי מיכן ברכין לבריותי ואני ברך לבריותי שמעת מימיך אום' הבקו את הגפן הזו יין שהוא עושה יין הרבה הבקו את הזיה הזו שמן שהוא עושה שמן הרבה בריאתי מיכן ברכי לבריותי ואני ברך לבריותי ואני אשתחוי' מריב"ל בחוצה טובה לאבותינו שה דיעונו מקום תפילה שנאמר ואבא השמים ולך משתחוים • ת"ל אבטיחים לר' מפני מה אמה עולה במזרח ושוקע במערב ת"ל כדי ליתן שלו' לקונה שנאמר ואבא השמים לך משתחוים ואיתי עד פלגא דרקיע ואתן שלוש ואיעול משוש פועלים ומשוש עובדי ארכים אני נר קראה כל הקרא להאברהם ארבע עובר בעשה שנאמר והיה שמך אברהם ורבי אלעזר אומר בלשון שנאמר ולא יקרא עוד את שמך אברם מתיב רבי יוסי בר אבין ואיתיה' רבי יוסי בר זבדא אתה הוא ה' האלהים אשר בחרת באברם: ת"ל אתה נביא הוא דקא משבר שבאה לאברם להוה מעיקרא:

ומצאת את לבבו • ת"ר סימן ג' מלאות מלא הק"ב המלאת את לבבו נאמן לכריך מלאתי דוד עבדי כתבתי במדבר מלאתי הבותיכם מתיבין אבריה לר' סימון וכא מלא אין ת"ל הוא מלא והק"ב לא מלא • מלא אין במדבר בוכות דור המדבר • ת"ר ברכיה משל למלך שהיה עובר ממקום למקום ונפנה המרגלית מעל ראשו ועמד המלך שם והעמיד פמליא שלו שם ועם' ליבורי' והביא מכנרות וכנר הראשון ולא מלא בשני ולא מלא בשלישי ומלאה אמרו מלא המלך מרגלית שלו כך מה לורך היה לו לייחס שם הרפכסד שלא עבר פלג רעו ערוג נהור לא בשבילך שנאמר ומלאת את לבבו נאמן לפניך כך אמ' הק' לדוד מה לורך היה לי לייחס פרק חברון שם עמינדב נחשון שלמון בועז עובד ישי לא בשבי ך שנאמר מלאתי דוד עבדי • וכרת עמו הברית אמר אברהם להק"ב מי ימול אותי ה"ל הק' אתה בעצמך • נטל אברהם את הסכין ואת בערלה ולא לאחוך והיה מתירה לפי סביה וזקן מה עשה הק' שלח ידו ואחז עמו והיה אברהם אוחך שנאמר וכרת עמו • ומדת לו אין כתיב כאן אלא עמו הברית מלמד שהיה הק' אוחז באברהם אוחך • והעמדנו עלינו מנות לחת שליסית השקל לשנה אמר רב אשי לעולם אל יתנע אדם עצמו מלחת שליסית השקל שנ' והעמדנו עלינו וגומר • ואמר רב אשי שקולה נדקה כנגד כל המצות שנאמר והעמדנו עלינו מצות • והגורלות הפלנו על קרבן העצים ת"ר לאה הגורלות זמן עצי הכהנים והעם להמצות • שכשגלו בני הגולה ולא מצאו עצי' בלישכה עמדו הילו והתנדבו משלהם וכן התנו הנביאי' שבשילו הלישכה מלאה עצים יהיו מביאין משלהן שנאמר והגורלות הפלנו וגו' • ויברכו העם לכל האנשים המתנדבים לשבת בירושלי' ת"ר יוסי בר חנינא מניין שיושבת ברכי' קשה שנאמר ויברכו בעם וגומר:

פיסיהם שבע מלות ת"ר אבהו בא ורשה כמה חובב הק' ביראתך של ארץ ישראל • לכן ויצא אין אבית לחם יהודה • ברש הכא סוסיהם גמליהם המוריהם ויעמוד את הנוים מבן עשרים שנה ומעלה לנצח על מלאכת בית ה' שנו רבותינו נתמלא זקנו ראשי לעשות שלא לבנות ולרד לפניה תיבה ונישא את כפיו מתיבתו כשר לעבודה מביבה שתי שערו' ר' אומר אומר הני עד שיהא בן עשרים שנה ואילך לנצח שהני הכלי קרא בנוים אמר רב הסדא מ"ט דר' דכתיב ויעמידו את הנוים מבן עשרים שנה ואילך לנצח שהני הכלי קרא בנוים אמר בן לוי לאמר בעשרים ואחד מקומות נקרא הכהנים נוים שנאמר והכהנים הנוים בחלין בטולת עבילת בית אלהא ד' בירושלם וגו' כתיב שלא מלך אשור מעמי הארץ לשמרון בתו לפנו ואמרו אלהיהם המלך הארץ שנלחמנו אליה היכה מקבלת אותנו כי נשתרגו מעט מהרבה • בדכתיב ויהי בתחילת שנתם שם לא יראו את ה' ויעלח ה' בם את האריות וגומר שלח המלך וקרא לכל זקני ישראל ואמר להם כל הנוים הללו שהיתם בארצכם לא שיכלה לחכם מית הסדה ועכשיו אינה מקבלת עבדי אמרו דבר של עולה אולי יחזירם לחרבם • ת"ל אלונינו המלך הארץ אינה מקבלת גוי שאינו מל וסרינו קרא בתורה • ת"ל הנו לי מכם שניים ילכו וילמדו אותם וילמדו אותם ספר תורה ודבר המלך רין להשיב ושלחו את רבי דוסתאי בן יעקב ואת ר' שני והיו מלמדים אותם תורה בכתב כיעריקון • והנוים הללו היו הולכים בחוקות התורה ובחוקות אלהיהם שנאמר ואת אלהיהם היו עובדין עלה עזרא וזרובבל בן שאלתיאל ובא עליהם הסומרונים הפ' אלף • וכי סומרונים היו והלא כותי' היו אלא על שם העיר נקרא סומרונים ועוד שבקשו להרוג את נחמיה במרמה שנאמר לכו ונוועדה יחדיו עד שבטלו מלאכת ה' שנים שנא' והוות בטלא וגו' מה עשו עזרא וזרובבל ויהושע בן יהוצדק קבלו את כל הקהל אליהם כ' והביאו ג' מאות כהנים וג' מאות ס"ת בידיהם והיו תוקעים והלוים משוררים ומזמרים ונידו את הכותים בסוד שם המפורש ובכתב הנכתב עליהם ובחרם ב"ד של מעלה ובחרם ב"ד של מטה ובחרם ב"ד העליון שלא יאכל אדם מישראל פת כותי מכאן אמרו כל האוכל את כותי כאילו אוכל בשר חזיר ואל יגייר אדם מישראל כותי ואל יהא להם חלק בתחיית המתים וחלק ונחלה וזכרון בישראל ומלו המרם הגל ישראל מבבל והם הוסיפו עליהם חרם על חרם והמלך כורש קבע עליהם חרם על חרם שנאמר ואלהא דשמיא יבעון מיה תמן ואומר • אדין פתגם דך אתא אלהא דנה זה דניאל ועליו הכתוב אומר תוית לים תדיר במלאכתו ותקיים ותעשה את מלאכת המלך • ת"ל הק' נזדמנת במלאכתך

לעשבר הייתי יושב ומשמר פערי בשר ודם דניאל בתרע מלכא יתיב בא הזקק לביה מקדש ולמה נקרא שמו מפנר שבתו שם נרות בתמו • ארתו בבור ונרת חגיגה וחכיר יו בכלשון הלשון ונעו נביאל והבריה לתתקלה: וגלות יהויכין ויהויקים ולדקיה:

הוא עזרא עלה מבבל תניא אמר רבי יוסי ברבי יהודה היה עזרא שהכהן תורה על ידו ראוי לשלח לא קדמו משה במשה הוא אומר ומשה עלה אל האלהים בעזרא הוא אומר הוא עזרא עלה מבבל מה עליה האמור' להלן תורה הף כאן תורה במשה הוא אומר ואותי צוה ה' בעת ההיא ללמד אתכם חוקים ומשפטים ובעזרא הוא אומר כי עזר' הכין את לבבו לדרוש את תורת ה' ולעשות וללמוד בישראל חק ומשפט ואעפ"י שלא כתבה הכתוב על ידו בכתב הכתוב הכתוב הכתוב הרמיה ומתורגם הרמיה • ואומר לא כהנים כתבה למיקרי ובישראל להודע למלכא ואומר וכתב לו את משנה התורה כתב הראוי להשתנות ולמה נקרא שמו אסורית שעלה עמהם מבבל אור רבי אומר בכתב זה נתנה תורה כיון שהטלו נהפך להן כיון שחזו והאזינו לכן פנ' שובו לבצרון האסירי התקוה גם היום מגיד משנה אשיב לך • ולמה נקרא אסורית מפני שבכתב ורבי שמעון בן אלעזר אומר משם רבי אלעזר בן פרטא כתב זה לא נתנה כל עיקר שנאמר ויי העמודי' מה עמודים לא נתנו אף ויין לא נתנו: ואו' ולא היהודים בכל אבם וכלשונם מה לשונם לא נתנו אף כתבם לא נתנו אלא מה הני מקיים לה משנה התורה לעתי תורות שכתב לו • ואמ"ר כתב לא נתנה כל עיקר מילא כהלין כתבא למיקרי בגמטריה הכתוב ליה ישת ישת חדר פוג' חמש הלי פריש ליה מנא מנא תקל ופרסין • מנא אלהא שמיה מלכותה השמה תקל הקלה במחזייה ומשתכחת חסר פרס פריסה מלכותך והיתייהיבה לאמדי ופרס שמואל אומר מחצוס נקבי אמרן • רב אמי אומר נמא נמא קלה פרוסין ערה הכין את לבו ויהן כיד ה' הטובה עליו ת"ר שמואל בר' נחמיני אם כוונת לבך בתפילתך תהא מבושר שנשמעת תפילתך שנ' כי עזרה הכין את לבו וכן אתה מוצא בחזקיהו אמר הכין לדרוש את ה' וכתיב ויקומו שבהנים הלוים ויברכו ישמע קולם • מנדה בלו והלך לא שליט למירמא עליהן אמר רבא שרי ליה לנורבא מרבנן למימר לא יהיבנא כרגא דכתיב מנדה בלו והלך ואמר רב יהודה מנדה זו מנת המלך בלו זו כסף גלגלתא והלך זו ארנונא וחקבלם הל הנהר הבה לחוות ונתנה שם אימר מפני מה קנסו לוים במעשר מפני מה קנסו ישראל בימי עזרא שנאמר ואקבצה ר' הנהר וגומר ומבני לוי לא מצאתי שם • במלות דוד היו הלהים זה אחד מעשרה שנקרא ה' ע' האלהי' משה נק' היו האלהי' שנאמר וזאת הברכה אשר ברך משה היו האלהי' אלקנה נקרא ה' ע' האלהי' שנאמר ויבא היו האלהי' אל עלי: שמואל נקרא היו האלהי' שנאמר הנה נא היו האלהי' בעיר הזאת דוד נקר' היו האלהי' שנאמר במלות דוד היו האלהי' שמעי' נקרא היו האלהים שנאמר ויהי דבר ה' אל שמעי' היו האלהים • עידו נקרא היו האלהי' שנאמר ואיש האלהי' בא מיהודה: אליהו נקרא היו האלהי' שנאמר היו האלהי' מיקר נא נפשי הלישע נקרא היו אלהי' שנאמר כי היו אלהי' קדוש הוא מיכה נקרא היו אלהי' שנאמר ויבא היו אלהי' אל מלך ישראל לאמון נקרא היו אלהי' שנאמר ואיש האלהי' בא אליו לאמר המלך יבא עמך • ולעמידה שתי תודות גדולות ותהלוכות ליתין מעל החומה • שנו רבותינו היו מוסיפין על העיר ועל הבעלות אלא בדלך ובכיה והורים ותומים וסנהדרין של שבעים נפ' ובשתי תודות ובשיר וב"ד מהלבין ושתי תודות דמריהן וכל יסר' המריהן הפנימית נהכלת והחיצונה נפרפה ובל שלא נעשה נבל היו הנכנס לשם בטומאה אין חייב עליה • אלא שתי תודות שאמרו בלחמן ולא בנסכן • מנא הני מילי אמר רב הסדא דאמר קרא ולעמידה שתי תודות גדולות מלי גדולות אל מא ממין גדול ממש נימה פרים • אלא גדולות במינן מי היכי תשבוחה קמי שמיה והתניא נאמר בעולת בהמה אשה ריח ניחוח ונאמר בעול עוף אשה ריח ניחוח • מענה אשה ריח ניחוח מלמד שהאדם המרבה והאדם הממעיט ובלבד שיכוין לבו לשמים אלא גדולה שבתורה ומאי ניחי המן דתכון התורה היתה בתה ה' סתון ירושלמית שהן שם מדבריות • שהן ג' איפות והאיפה ג' סתין עשרון עשרון עשרה לזאן ועשרה למלה • ובמלה ג' מלות ורקיקין ורבוכה • ת"ר סיר של תודה בכינורו ובנבלים ובצלצלים על כל פינה ופינה ועל כל תבן גדולה בירושלם לאומרי' הודו לה' כי לעולם חסדו נגינו לא יקרב בתוכי אמר לי ושיר שלפנים • ויש אומרים שיר של נגעי' • מאן דאמר שיר של נגעי' דכתיב ונגע לא יקרב באהליך • ומאן דאמר שיר שלפנים' דכתיב יפול מלדך אלף בשמאלך ובכנבלים ובתופים לאומרי' יושב בסתר עליון • עד כי אתה ה' מחסי עליון שמת מעונך • ומאן דאמר מזמור לדוד בבריחו מפני אבשלום בנו • רבי יהושע בן לוי אמר לבני אמר לבני קראי וגני • היכי עביד הכי והאמר רבי יהושע בן לוי אסור להתרפות בדברי תורה לבנן שלבי וכי אמור לאפוד היכא דליכא מכה • מי דליכא מכה אסור אתו לא • והתנן הלוחץ על המכה אין לו חלק לעולם הבא • מ"ר יוחנן פריקא שנו לפי שאין מזכירין שם שמים על הרקיקה • ד"ל ותעמדנה שתי הודות • הודת התפילה והודת הקרבן מ"ר פנחס בשם רבי לוי אמר רבי יוחנן ורמי לה בשם רבי מנחם בגילאה • ואמרי לה בשם רבי זעירא כל התפילות בטלות לעתיד לבא והתודה אינו בטלה לעולם שנ' אשלם תודות לך אמר רי"ב כל הזובח את יצרו ומתודה מעל' עליו הכתוב כאילו כבדו לבן' בשני עולמות שנאמר זובח תודה יכבדנני יכבדני לא נאמר אלא יכבדנני • זובח חטאת אבא עולה לו אשם לא נאמר אלא זובח תודה שהיתה בהם אשם אמר הק' זו הביא' עלי מכל הקרבנות שנאמר זובח תודה יכבדנני

אשר לא יבא עמוני ומואבי בקהל האלהי' עד העולם כי לא קדמו את בני ישראל בלחם ובמים • ד' דברים היולו ללוט לחסד לאברהם • וילך אברהם כאשר דבר אליו' וילך אתו לוט • ונס ללוט ההולך את אברם • ויסב לוט את כל הכיכר ויבא בשחת אלהים את ערי הכבר • וכנגדן היו בני לוט צריכי' לפרוע לנו טובות • אלא דיין שלא פרעו טובות אלא פרעו רעות • ובכהב חטא שלהן בארבע מקומות לא יבא עמוני ומואבי כל דבר אשר לא קדמו לחכם • כי לא קדמו את בני ישראל בלחם ובמים • עמי זכור נא מה יעץ בלק עמדו ד' נביאי' ותחמו גזר דינם ואילו הן יסעיה ירמיה יחזקאל נפניה • יסעי' אמר משם אמר כי בגיל שודד ירמי' אמר לכן הנה ימים באים והשמעתי את רבת בני עמון תרועת מלחמה • יחזקאל אמר למען לא יזכר בני עמון בגוים ונמואב אעשה שפטים נפני' אמר לכן חי אני נאם ה' כי מואב כסדום תהיה ובני עמון כעמורה • ואמרה עליהם אתם קדם לה' אבא ארב הונא היו יתבין ואכלין והוה רב זעירא משמש קדמיהון ועל וטעין משתא ואמרה הריוייהון בחד ידא • מ"ל ארב הונא ומאי דך אמוריתא קטיעה וכעם עליו אבא • מ"ל לא מיסתייך לאחר רביע והוה קאים משמש • ועוד דהוה כהן ואמר שמואל המשתמש בכהונה מעל • שנאמר ואמרה אליהם אתם קדם לה' • מה כלים המשתמש בהן מעל אף אתם המשתמש בכם מעל • אודה ה' אשר באמרו כל ברה: אשר זיבני

להשלים ספר עזרא:

תושלבע